

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

N A T I O N A L M U S E E T

Folkelivs studier 2 *Studies of Folklife*

Limfjordsfiskeriet før 1825

Sædvane og centraldirigering

Af
HOLGER RASMUSSEN

KØBENHAVN 1968

NATIONALMUSEET

Folkelivs studier

Nationalmuseets nye serie vil hovedsagelig bringe behandlinger af dansk og europæisk materiale. Ved at anvende titlen: Folkelivs studier er det understreget, at det i alt væsentligt vil være Dansk Folkemuseum og Frilandsmuseet og disse to afdelingers samlinger af genstande, opmålinger og optegnelser, der vil danne grundlaget for publikationerne.

I seriens første bind er givet en oversigt over de to afdelingers historie og aktivitet, men etnologien er rummelig, og sådan er serien også tænkt. Ud over egentlige videnskabelige behandlinger er det tanken at bringe materialepublikationer fra såvel genstandssamlinger som undersøgelsesfelter. Alt for meget værdifuldt stof er kun kendt af museernes egne medarbejdere. Fremlagt med indledning og nødvendig kommentar kan det blive tilgængeligt og brugbart for langt større kredse.

Publikationerne skal ikke nødvendigvis være fastlagt til et omfang af flere hundrede sider. Mere kortfattede hæfter, der kan samles til bind, vil gøre seriens fremkomst smidigere. Vi håber derigennem at få en frugtbar kontakt med vort publikum.

- Bd. 1. Dansk Folkemuseum & Frilandsmuseet. History & Activities. Engelsk tekst. 1966.
Bd. 2. Holger Rasmussen: Limfjordsfiskeriet før 1825. Sædvane og centraldirigering. Dansk tekst med engelsk resumé. 1968.

NATIONALMUSEET

Folklife Studies

In launching this new series, it is the aim of the Danish National Museum to publish and make accessible the results of comparative research on both Danish and European material. As indicated by the title, Folklife Studies, the primary sources of material for publication will be repositories like the Danish Folk Museum and the Danish Open-Air Museum, involving not only the collections of objects in these two Departments, but also the archives of folk life and traditions based on field investigations and surveys of various kinds.

The first volume in the series, therefore, is a presentation of the history and activities of these two Departments of the National Museum. Their ethnological orientation will provide the emphasis for future publications in the series, through which museum material as a mirror of national culture will become more widely known.

The series is planned to cover a wide field and will include both scholarly treatises of some length, and shorter publications dealing with material too little known outside the institutions.

- Vol. 1. Dansk Folkemuseum & Frilandsmuseet. History & Activities. English text. 1966.
Vol. 2. Holger Rasmussen, Fishing In The Lime Fjord Prior To 1825. Custom and Central Direction. Danish text with an English summary. 1968.

Limfjordsfiskeriet
før 1825

Folkelivs studier

Studies of Folklife

2

Limfjordsfiskeriet før 1825

Sædvane og centraldirigering

AF

HOLGER RASMUSSEN

NATIONALMUSEET

1968

Denne afhandling er af det filosofiske fakultet ved Københavns universitet
antaget til offentlig at forsvares for den filosofiske doktorgrad.

København, den 1. februar 1968.

Franz From
h. a. dec.

Copyright © Nationalmuseet, København 1968.

*Tilegnet mindet om mine forældre,
fiskerbønder på Reersø*

Forord

Ved fremlæggelse af bogen om Limfjordens fiskeri er det naturligt at takke dem, der har bistået ved tilblivelsen. Personalet ved Rigsarkivet og ved Landsarkivet i Viborg, hvor arkivmaterialet hører hjemme, har med stor hjælpsomhed og langmodighed behandlet mine mange ønsker. Det samme gælder personalet ved Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling.

Nationalmuseet har vist mit arbejde med fiskeriets historie interesse både ved at opmuntre til indsamling af traditionsmateriale, ved at udvirke et halvt års orlov under arkivstudiet og nu sidst ved at optage bogen i sin skriftrække. Især skylder jeg nuværende og tidligere kolleger ved museets 3. afdeling tak, fremmest blandt dem museumsinspektør Bjarne Stoklund, som under sammenskrivningen af stoffet har ydet værdifuld inspiration og kritik.

Fru Lykke Hansen har aflastet mig meget ved renskrivning af manuskriptet, og min datter Gitte har med omhu læst korrektur. Jeg takker dem begge for hjælpen, ligesom jeg takker fru Jean Olsen for omhyggeligt arbejde med den engelske tekst til sammenfatning og illustrationer. Sidst, men mest takker jeg min kone for forståelse og tålmodighed gennem de mange år, arbejdet med bogen har stået på.

Virum, september 1968.

HOLGER RASMUSSEN

Indholdsfortegnelse

I. Problemstilling og baggrund

Problemstilling . . .	11
Litteratur og kilder . . .	13
Limfjordens naturforhold	24
Limfjordsfiskeriet indtil enevælden . .	33

II. Fiskeriets teknologi

Sildefiskeriet	46
Sildebundgarn	50
Enkelt og dobbelt sætteri	82
Bundgarnets røgtning	93
Bundgarnets pasning	98
Silderuser	111
Sildegarn	122
Sildevåd	138

Ålefiskeriet	159
Åleruser (gårde)	160
Pulsvåd	168
Pulsvådfiskeriets organisation	186
Andre ålevåd	195
Åleglib	209
Ålejern	217
Plumpjern og ålekam	225
Ålekroge	227

Gråfiskefangsten	231
Heltbundgarn	232
Gråfiskeruser	246
Gråfiskevåd	249
Gråfiskegarn	254

III. Fiskeriets sociale struktur

Fiskerbefolkningen	..	257
Fiskerbønder	..	258
Fiskeriejere	..	297
Bundgarnsstadernes fordeling på de to kommissionstider	..	312
Erhvervsfiskere	..	328

IV. Sædvane og centraldirigering

Fiskeriopsyn og sædvaneret ..	366
Ekskurs om maskemål	387
Centraldirigering af fiskeriet	394
Sammenfatning (English Summary) ..	441

V. Litteraturoversigt og bilag

Forkortelsesliste	460
Litteratur ..	461
Noter ..	466
Bilag	510
Sagregister	515

I. Problemstilling og baggrund

Problemstilling

Den foreliggende studie over Limfjordens fiskeri har undergået mange ændringer, siden jeg for snart mange år siden lavede den første plan, der var tænkt som en monografi ført frem til den nutidige tilstand. Arbejdet begyndte med en berejsning af fjorden for Nationalmuseets 3. afdeling, hvorunder genstande og traditionsmateriale sikredes til museets samlinger. Samtidig hermed viste imidlertid en gennemgang af det arkivmateriale, som findes til belysning af fjordens ældre fiskeri, så mange problemer, hvis behandling var af vigtighed. For overhovedet at nå til en foreløbig afslutning af arbejdet, var en begrænsning af problemstillingen nødvendig.

I den oversigt over dansk saltvandsfiskeri, der blev udgivet af erhvervets ministerium i 1935¹, påpeges det interessante forhold, at Limfjorden lige op til 1888 var det eneste danske farvandsområde, der omfattedes af en egentlig fiskerilov. Som årsag til at man her tidligt fik et reguleret fiskeri, anføres limfjordsfiskeriets betydning ikke blot lokalt, men for hele landet.

Den erhvervsmæssige og fiskale betydning af fjordens fiskeri er imidlertid ikke tilstrækkelig forklaring på, at man ud over en regulering ved forordninger for særlige forhold tidligt nåede frem til en egentlig, alle forhold omfattende fiskerilovgivning, der kommer mere end hundrede år tidligere end en fiskerilovgivning for hele det danske område. Forordninger til regulering af specielle forhold kendes fra hele det danske område, men en omfattende centraldirigering er undtagelsen. Der findes dog en tidlig parallel, nemlig de modbøger, der regulerede det middelalderlige sildefiskeri i Sundet². Sundet og Limfjorden viser da også samme hovedtræk: en betydelig erhvervsmæssig koncentration på et begrænset geografisk område med rige muligheder for konfliktsituationer, der kræver løsning.

I Sundet var det fiskeriet efter sild, der fremkaldte behovet for regulering. Sildefiskeriet var også i Limfjorden hovedfiskeriet og det, der først og fremmest havde reguleringer nodig. Efter at sildefiskeriet i Sundet havde mistet sin betydning for andet end den rent lokale forsyning, og efter at dets afløser ved Bohuslen var tabt for Danmark ved svenskekrigene, var sildefiskeriet i Limfjorden i mere end 150 år rigets vigtigste fiskeri. Men det var ikke det eneste fiskeri i fjorden, som med sine særlige naturforhold var en kraftreserve, hvor-

fra befolkningen om dens bredder hentede forsyninger til deres daglige tilværelse. På et begrænset, men i mange henseender varieret og kompliceret område tørnede flere befolkningsgruppers interesser sammen og gjorde indgreb nødvendige. I vid udstrækning var fiskeriet blevet ordnet ved sædvanemæssige forskrifter, men formentlige eller regulære overgreb fra snart et snart et andet hold gjorde reguleringer fra centralmagtens side påkrævet.

Vanskelighederne for limfjordsfiskeriet, som den lange række vedtægter, ordninger og kommissionsafgørelser er udtryk for³, bundede ikke blot i besiddelses- og brugsmæssige forhold, men i høj grad også i tekniske. Farvandets komplekse natur betingede et meget varieret fiskeri af såvel saltvands- som ferskvandsfisk og med en række forskellige redskabsformer og fiskemetoder. At finde frem til harmonisering af fiskeriinteresserne og de udtryk, de giver sig i fiskeriformerne, var problemet for Limfjordens befolkning og for centralmagten, når den blev involveret heri.

Jeg har set dette som et vigtigt problem for forståelsen af Limfjordens fiskeri, hvorfor afhandlingen indledes med en præsentation af fjorden og dens muligheder som fiskevand. På denne naturbaggrund gives derefter en beskrivelse og analyse af fiskeriets teknologi og af de sociale grupper, som direkte eller indirekte var interesseret i selve fiskeriet, mens den gruppe, der tog sig af fangstens behandling og afsætning, kun er berørt i forbigående.

Den nævnte beskrivelse og analyse, der udgør afhandlingens to hovedafsnit, fremstiller forholdene, som de udviklede sig ved fjorden i interessegruppernes samspil. De bliver således udtryk for sædvanen i fiskeriet, begrænset og reguleret i større eller mindre grad af de forordninger, som centralmagten følte sig foranlediget til at udstede.

Af de to afsnit fremgår, at udnyttelsen af fjorden var så intens og interessemodsatningerne så store, at sædvanen alene ikke var tilstrækkelig som regulator. Det blev åbenbart, da centralmagten i forbindelse med matrikuleringen af Danmarks jord ønskede at belægge fiskeriet med en afgift. Resultatet blev en række kommissioner, der blev tvunget til at tage hele fiskeriproblemet op til behandling. Afhandlingens afslutning udgøres af en vurdering af dette centralt dirigerede arbejde og en analyse af, i hvor vid udstrækning der ved den forordning, som bliver kommissionsarbejdets hovedresultat, tages hensyn til de traditionelle forhold ved fjordens fiskeri.

Om et synspunkt af denne art har Sigurd Erixon⁴ udtalt: „Kulturlivets beroende av statsdirektiv är ett stort och komplicerat ämne och har ännu aldrig konsekvent utforskats. Icke desto mindre förtjänar hithörande frågor det största intresse från just folklivsforskarnas sida, även om ämnet också tillhör statskunskapen och historien“. Det er mit håb, at afhandlingen ud over beskrivelsen

af fiskeriets teknik og arbejdsgrupper må have ydet et bidrag til forståelsen af centraldirigerings rolle i udformningen af folkekulturen.

Litteratur og kilder

I min redegørelse for problemstillingen har jeg peget på, at det anførte synspunkt, som er angivet i afhandlingens undertitel, er relevant for etnologisk forskning. Nu er etnologi ikke noget entydigt begreb¹, og hertil kommer yderligere, at etnologiske behandlinger hidtil har været en sjældenhed i Danmark. Det vil derfor indledningsvis være rimeligt ganske kort at gøre rede for, hvor forfatteren står.

For en menneskealder siden fandt her i landet ingen undervisning sted i, hvad man med en gængs betegnelse kalder regional etnologi. Det medførte, at de enkelte forskere på området hovedsagelig fik deres opfattelse formet gennem det praktiske arbejde med materialet. Ved Nationalmuseets 3. afdeling udformedes i denne periode et funktionalistisk syn på kulturfænomenerne som supplement til den kulturhistoriske betragtning, der havde sat sit præg på forskningen ikke blot ved denne institution.

Den engelske etnolog Evans-Pritchard har i nogle betragtninger over etnologiens forhold til historien fastslået, at „anthropologists have seldom made very serious efforts to reconstruct from historical records and verbal tradition the past of the people they have studied. It was held that this was an 'antiquarian' interest and that it was irrelevant to a functional study of institutions to know how they have changed. It must however now be obvious that in the case of most primitive societies, if the anthropologist is desirous of understanding the nature of their indigenous institutions, he can only do so with the aid of documents and of verbal recollections“².

Når Evans-Pritchard kan anlægge et synspunkt som det anførte på den almene etnologi, må det være mindst lige så vel anbragt på den europæiske regionale etnologi, hvor historiske kilder i vidt omfang har været inddraget i behandlingerne. De samme kilder kan benyttes af såvel historikere som etnologer; det er blot måden at spørge på, der varierer³. Etnologisk rekonstruktion ud fra historisk kildemateriale i lighed med, hvad her er forsøgt, findes da også uden vanskelighed. Jeg skal blot nævne Kolsruds beskrivelse af finnefolket i Ofoten⁴, der periodemæssigt og kildemæssigt viser stor overensstemmelse med det foreliggende arbejde.

Ser man på den foreliggende litteratur om Limfjordens fiskeri, er der få eller ingen behandlinger, der kan karakteriseres som etnologiske, selv om der i en del findes, hvad man ville kalde etnologiske synspunkter eller behandlinger.

Ud fra interessen for de mange statslige indgreb og reguleringer kom der i forrige århundrede fra kredsen om Tidsskrift for Fiskeri og dets afløser Nordisk Tidsskrift for Fiskeri en række oversigter over lovgivnings- og kommissionsarbejdet hermed⁵. Bidragyderne var hovedsageligt jurister som P. P. F. Mourier⁶, Har. V. Fiedler⁷ og Chr. Lütken⁸, der i deres egenskab af trænedede jurister kunne udtale sig med vægt om de retshistoriske forhold. Deres arbejder har da også fortsat værdi, især da fiskeriet i øvrigt fra dansk side næsten savner moderne retshistorisk behandling. Bortset fra den specielle lovgivning ved modbøger finder fiskeriforhold overhovedet ikke omtale i Poul Johs. Jørgensens retshistorie⁹, et savn, som kun i nogen grad er afhjulpel af Poul Meyers oversigt over fiskeriet fra 1959¹⁰. Større interesse har været vist fra svensk hold, såvel retshistorisk som etnologisk¹¹, men de overvejelser man herfra har gjort sig specielt om limfjordsproblemerne lider af den svaghed, at fiskeriforholdene ikke hidtil har været tilstrækkelig godt belyst.

Såvel Mourier, Fiedler som Lütken forenede deres juridiske og retshistoriske viden med et praktisk kendskab til fiskeriet. De var således alle medlemmer af det i 1873 nedsatte fiskeriudvalg¹². Fiedler havde i 1866 sammen med Arthur Feddersen påbegyndt udgivelsen af det ovenfor nævnte tidsskrift, og de fortsatte samarbejdet med dets afløser, hvor Feddersen bidrog med flere redogørelser for limfjordsfiskeriet især om sildefiskeriet i de kritiske år lige før og efter gennembruddet af Aggertangen¹³. Straks ved starten i 1866 havde de to udgivere søgt samarbejde med alle interesserede og fremhæver især, at det var lykkedes at knytte Henrik Krøyer til tidsskriftet som medarbejder, sådan at han „med stor Beredvillighed ikke alene har stillet sit rige Materiale til vore Fiskeriers Historie til vor Disposition, men ogsaa har lovet at meddele os Bidrag, saavidt hans destoværre svækkede Helbred vil tillade det“¹⁴.

Mere end et par prøver på det fiskerihistoriske materiale i tidsskriftets første årgange nåede Krøyer ikke, og intet af hans store materiale til limfjordsfiskeriets historie er med heri. Hans samlinger hertil vil blive omtalt i afsnittet om kildematerialet. Blandt bidragyderne til tidsskriftet var også D. H. Wulff, der under sin syslen med Ålborgs historie var kommet ind på byens fiskeriinteresser¹⁵. Det nærmer sig meget den topografiske litteratur, hvor fiskeriet indgår i en større sammenhæng eller fremtræder som selvstændige behandlinger af enkeltemner.

Det kan være rimeligt at forsøge en kort karakteristik af denne topografiske litteratur, hvis værdi for den foreliggende afhandling er af svingende betydning. Det er dog ikke meningen at medtage ethvert arbejde, hvori Limfjorden og dens fiskeri er nævnt, i denne oversigt. Ser man bort fra de lokalt snævert afgrænsede bidrag, som forekommer først og fremmest i de historiske amtsfor-

eningers årbøger, og som her ikke skal omtales nærmere, drejer det sig om en række mere omfattende arbejder. Mange af dem giver ved gennemgangen af de forskellige lokaliteter konkrete oplysninger om det forekommende fiskeri, der kan være af værdi for de pågældende områders fiskerihistorie. Det gælder sådanne topografiske værker som Arent Berntsen: Danmarks og Norges frugtbar Herlighed (1656), hvor hovedsynspunktet er fiskeriets (stats)økonomiske betydning, eller Danske Atlas et hundrede år senere, hvor beskrivelsen af fiskeriet fra område til område er mere konsekvent gennemført, og hvor iagttagelser på stedet er kombineret med oplysninger hentet fra trykte og utrykte kilder.

Mens oplysningerne i Danske Atlas i reglen udmærker sig ved deres tilfældighed og bygger på indhentede oplysninger fra lokale embedsmænd, bør en betydelig forsigtighed udvises over for et andet topografisk værk fra slutningen af 1700-tallet, nemlig J. N. Wilse: Reise-Iagttagelser . . . (1790 ff.), idet mange af hans oplysninger om fiskeriet enten er misforstået eller forupræcise, et forhold, som også spiller ind i andre rejsebeskrivelser, hvor forfatterne simpelt hen opholder sig for kort tid på stederne til at få oplysningerne verificeret.

I denne henseende er de topografiske forfattere, der skriver ud fra et intimt kendskab til det område, hvor de har deres virke, heldigere stillet. Slutningen af 1700-årene og begyndelsen af 1800-årene ser flere sådanne topografiske værker med præster som forfattere, og af disse henter to af dem deres emne fra limfjordsområdet, nemlig Aagaards og Schades fra henh. Thy og Mors¹⁶. I lighed med deres lidt ældre embedsbrødre Niels Blicher og Joachim Junge giver de deres behandlinger en etnologisk karakter, sådan som vi nu forstår dette begreb. Det ytrer sig især i specielle afsnit om befolkningens levemåde og åndelige egenskaber, mens deres behandling af erhvervslivet først og fremmest bliver en teknisk-økonomisk beskrivelse. Det gælder også fiskeriet, der hos begge forfattere indeholder mange præcise iagttagelser, selv om det indtager en meget beskednen plads i forhold til den samlede redegørelse.

Det vil være rimeligt her at nævne endnu en topografisk beskrivelse med de samme forudsætninger som de to præsters, nemlig Kruses af hjemøen Fur¹⁷. Beskrivelsen af Fur har et endnu stærkere etnologisk præg end de to ovennævnte fra Thy og Mors, men så havde Kruse også gennem en længere periode skærpet sine antikvariske og etnologiske interesser og metoder ved udførlige indberetninger til Nationalmuseet. Hans beskrivelser er interessante ved at sætte en omfattende analyse af tilstandene efter havets gennembrud i 1825 i relation til forholdene forud herfor.

Mens de tre sidst nævnte forfattere holdt sig til forholdsvis begrænsede områder, som de gennem lang tids forbliven på stedet havde mulighed for at blive

fortrolige med, har forfatterne til de mere omfattende, senere topografiske beskrivelser nødvendigvis – ligesom Berntsen og Danske Atlas' forfattere – et mere perifert kendskab til de forhold, de beskriver. I et vist, ikke altid let gennemskueligt omfang byggede de beskrivelserne på indhentede oplysninger fra lokalkendte folk.

Det gælder således Gr. Begtrups store værk om agerdyrkningens tilstand, hvor han også kommer ind på fiskeriets betydning. Han fastslår generelt – og er her i overensstemmelse med alle udtalelser fra denne tid – at fiskerimulighederne „langt fra ikke benyttes, som de burde“, men anfører dog, at Limfjorden alene ernærer mange tusinde mennesker og er så fiskerig, som den altid har været¹⁸. Noget primært kendskab til fiskeriet, især dets teknologi, røber han ikke, og han har da også for Østlimfjordens vedkommende støttet sig til oversigter leveret ham af henh. stiftamtmand Pentz og herredsfoged Scharling, som gengives uden forsøg på at indarbejde dem i en analyse. Men den sidstnævntes redegørelse for området fra Sebbersund til Løgstør er detaljeret og kyndig, bl.a. med en interessant betragtning over fiskeriets betydning for fjordbefolkningen, hvorimod den førstnævntes er holdt i stor almindelighed og i øvrigt synes at have udelukket en lang række af de fiskende bønder fra betragtning. For Vestlimfjordens vedkommende begrænser Begtrup sig til enkelte bemærkninger og henviser i øvrigt til Aagaards fremstilling.

På Landhusholdningsselskabets initiativ udarbejdedes i første halvdel af 1800-tallet en række amtsbeskrivelser med det hovedformål at give „bidrag til kundskab om de danske provinser *nærværende* tilstand i økonomisk henseende“. Vanskeligheden med at få egnede forfattere og for disse at få de nødvendige oplysninger indsamlet og sammenskrevet bevirkede, at udsendelsen kom til at strække sig over en periode på 18 år med uheldige følger for samtidigheden i besvarelsene. Til vejledning for forfatterne var udarbejdet et skema med 29 nærmere formulerede spørgsmål, som var den givne læst, hvorover beskrivelserne skulle formes, men ud herover stilledes forfatterne meget frit, idet selskabet havde anset det rigtigst „ikke at pålægge forfatterne noget bånd på deres ytringer om de punkter i landøkonomien, hvorom der stundom strides, men lade enhver forfatter såvel derfor som for sine statistiske meddelelser selv stå til ansvar“¹⁹.

Værkerne fik således trods det fælles grundlag i ret høj grad et individuelt præg. Det ses tydeligt alene i de fem bind, der berører Limfjorden. Mest markant skiller Blichers behandling af Viborg amt sig ud²⁰. I meget har den samme karakter som de to ældre limfjordstopografer, bl. a. i den indledende karakteristik af befolkningen. Men hele værket igennem ytrer forfatteren selvstændige meninger, som selskabets sekretær – trods den udtalte frihed for for-

fatterens synspunkter – føler sig foranlediget at medgive et forbehold. Blicher slægter i sit arbejde faderen stærkt på, der i sin topografi fandt det nødvendigt „at lægge min egen plan og bruge min egen maner“. Afsnittet om fiskeriet er kort og lidet detaljeret, men i sin generelle karakteristik ikke fejlagtigt. Tilbagegangen i fiskeriet p. gr. af Vesterhavets gennembrud noteres lige netop.

Den yngste af de fem amtsbeskrivelser er påvirket af det samme „etnologiske“ syn, som findes hos Schade og Blicher. Pastor Dørup i Thorup overtog opgaven efter sin embedsbroder i Hillerslev, der igen havde den efter selskabets sekretær. Han klager selv over opgavens vanskelighed gennem områdets vidtløftighed, uensartede beskaffenhed samt det forhold, at „det i det hele befinder sig i en overgangsperiode“. Han påpeger, at fiskeriet for dette amt må være af den største vigtighed, men at fjordfiskeriet har lidt betydelig skade ved havets gennembrud ved Agger. Den beskrivelse, han derefter giver af fjordfiskeriet, er god, men ikke særlig detaljeret. Det gælder især tilstanden forud for gennembruddet²¹.

Etnologiske synspunkter findes også i beskrivelsen af Hjørring amt²², hvor forfatteren ses at have været fortrolig med Junges værk om den nordsjællandske landalmue. Han er desuden en velorienteret mand, der giver en dokumenteret beskrivelse af amtets fiskeri med rettelser og supplementter til ældre beskrivelser som Olavius' og Bings. Også han ræsonnerer over de mulige virkninger af havets gennembrud ved Agger, – de var på det tidspunkt, hvor beskrivelsen forfattedes, knap nok mærkbare i hans distrikt.

Et vel gennearbejdet og dokumenteret bidrag er det bind, som skyldes selskabets sekretær²³. Beskrivelsen af fiskeriet er ret omfattende og behandler ikke blot selve fangsten, men også tilvirkningen af fiskeredskaber, tilvirkningen af fangsten m. m. og, hvad der er vigtigt, fiskeriets betydning for befolkningen i økonomisk og ernæringsmæssig henseende. Ved omtalen af fiskeriet i Limfjorden må det vigtigste for ham blive ålefiskeriet med pulsvåd, som han især koncentrerer om lokaliteten Harboøre. Han kommer derved ind på de følelige virkninger, som havets gennembrud har haft på fjordfiskeriet.

Den sidste amtsbeskrivelse, der berører Limfjorden, er Christensens over Aalborg amt²⁴. Den er utvivlsonst den tyndeste af indhold af de her omtalte, og forfatteren siger da også undskyldende i forordet, at han havde ønsket, „at samme blot var bleven benyttet som materiale til udarbejdelse af en beskrivelse under en dueligere hånd“. Værket er hovedsageligt refererende. Det gælder også den, i øvrigt meget fornuftige, oversigt over limfjordsfiskeriet, hvoraf det væsentlige er en opstilling af de argumenter, som er anført for årsagen til fiskeriets tilbagegang, og hvoraf fjordens gennembrud ved Agger blot er et af dem.

Selv om amtsbeskrivelserne efter deres natur må give en stykkevis behand-

ling af limfjordsfiskeriet, giver de ikke sammenlagt en virkelig oversigt over fjordens samlede fiskeri. En sådan samlet behandling af limfjordsfiskeriets historie er egentlig kun givet af Hugo Matthiessen i hans bog om Limfjorden²⁵, hvor han i afsnittet: Fjordens Rigdom, bl. a. ud fra et omfattende kendskab til det kommissionsmateriale, der også i nærværende arbejde danner et væsentligt fundament for fremstillingen, ridser et fascinerende billede op af fiskeriet og dets tekniske og sociale aspekter. Man må dog for dette afsnit som for bogen som helhed erindre sig, at dens forfatter har givet den undertitlen: Fortøninger og strejfflys.

Blandt fjordens fiskerier er det i øvrigt sildefiskeriet, der har tiltrukket sig størst opmærksomhed. J. L. Lybecker havde som byfoged i Nibe direkte og hyppig kontakt med sildefangsten og dens problemer og nedlagde sine erfaringer i et par bøger herom²⁶, der med megen vidtløftighed behandler sildens naturforhold og fremmede landes fiskerier, men indeholder meget få direkte bidrag til nærværende emne. En værdifuld behandling er derimod givet af en anden lokalkendt mand, postmester i Ålborg V. Kiørboe, der i 1895 skrev om det gamle limfjordssildefiskeri og dets betydning²⁷. Kiørboe forenede et rent praktisk kendskab til fiskeriforholdene med en omfattende orientering i ældre materiale (forordninger og kommissioner) og gav på baggrund heraf en indtrængende analyse.

For Klitgaards fremstilling af Nibe bys historie²⁸ spiller sildefiskeriet en vigtig rolle, såvist som byens udvikling til købstad hænger intimt sammen med fiskerierhvervet. Også i Dagmar Larsens bog²⁹, der behandler byens forhold i den sidste ende af sildefiskeriet i dets gamle form, genfindes samme træk. Ingen af stederne findes dog en sammenhængende skildring af fiskeriets organisationsform.

Som et sidste bidrag til sildefiskeriets historie må nævnes A. C. Johansens studie³⁰, der især har sin værdi ved at se problemet ud fra et fiskeribiologisk synspunkt, hvorved bl. a. fjordens naturforhold og disses betydning for sildens vandringer bliver klarlagt.

De vigtigste fundamenter for det foreliggende arbejde er limfjordskommissionernes aktsamlinger og de lokale tingbøger. Hovedbestanden i den førstnævnte kildegruppe opbevares på Rigsarkivet under fællesbetegnelsen: *Dokumenter og stadbøger vedr. limfjordsfiskeriet 1695–1750*. Her er samlet materialet fra kommissionerne og ordnet i de grupper, som det fik ved det langvarige arbejde i 1740erne. Den eneste del, der går uden for denne gruppe, er landmålingskonduktørens materiale til kortets udarbejdelse, som vil blive nærmere omtalt nedenfor.

I tidsrummet fra 1695–1750 fungerede fire kommissioner. *Limfjordskommissionen i 1690erne* udgjordes af amtsforvalter Peter Klein og stiftamtmanden i Ålborg, først den fungerende amtmand Niels Jespersen og senere Chr. Bartholin. I kommissionen udarbejdedes en stadebog: „Forretning paa Silde og Fische Staderne udi Limfjorden i Aalborghuus Amt, efter Nøye og gjorde Inquisition Ao 1695“, underskrevet af Jespersen og Klein og registreret i rentekammeret 14.9.1695. Til afløsning af denne udarbejdedes senere en anden, der karakteriseres som „den retteste, hvorefter skatten af staderne oppeberges fra Nye Aar 1699“. Den er underskrevet af Bartholin og Klein og registreret i kammeret 18.11.1698.

Til disse stadebøger slutter sig adkomstdokumenterne nr. 1–39 samt en række dokumenter ordnet under gruppe A: Sager udenfor designationen. Disse dokumenter omfatter først og fremmest korrespondancen mellem kommissionen og rentekammeret samt forskellige petitioner og forslag fra limfjordsboerne. Derimod findes ingen protokol og har sandsynligvis aldrig været nogen. Det fremgår af akterne, at amtsforvalter Klein har båret arbejdsbyrden i kommissionen.

Limfjordskommissionen i 1736 udgjordes af stiftamtændene i Ålborg og Viborg, Holch og Gyldenkrone samt amtsforvalter Hauch. Når Viborg stiftamt nu var repræsenteret, skyldtes det, at Nibe birk i 1697 var lagt under Viborg stiftamts jurisdiktion. Denne kommission har tilsyneladende ikke efterladt sig meget materiale. Enkelte dokumenter herfra findes i A: Sager udenfor designationen, andre (el. referater heraf) i det nørrejyske landsarkiv under Viborg stiftamt og Halds amt – 1789 (se nedenfor).

Limfjordskommissionen 1741–44 havde som medlemmer landsdommer Peder Marsvin til Trudsholm, borgmester Chr. Solberg, Ålborg og regiments skriver Niels Schelde over Dronningborgs distrikt. Stiftamtmand Chr. Møinichen, Viborg fungerede en kort tid som kommissionens formand uden at præge den på nogen måde. Kommissionsmaterialet er meget omfattende og består af en besigtigelsesstadebog over sildefiskeriet, hvor også medtages våd og nedgarn. Stadebogen, der er utrolig detaljeret, er udarbejdet af Marsvin og registreret i kammeret 24.2.1744. Over kommissionsarbejdet er holdt en meget udførlig protokol, der detaljeret gør rede for arbejdsgangen og desuden rummer de direkte iagttagelser over fiskeriet, der gjordes under berejsningen af fjorden. Protokollen afsluttes med kommissionærernes betænkninger over fjordens fiskerier. Den er underskrevet 12.2.1744 og registreret i kammeret s. å. 24.2. Til disse to protokoller slutter sig bilag med numrene 1–227, der omfatter alle de producerede adkomstdokumenter i afskrift eller original, også dem der indkom ved kommissionen i 1690erne, samt de supplerende oplysninger over fjor-

dens fiskeri, som kommissionen indhentede gennem retsbetjentene. I gruppen A: Sager udenfor designationen og B: Designation og de efter den liggende sager 1737–50 findes først og fremmest materiale til kommissionsarbejdet i 1740erne, men også ting, der vedrører de to ældre kommissioner.

Til kommissionsarbejdet i 1740erne var knyttet en opmålingsforretning, der skulle tilvejebringe et nøjagtigt kort over Limfjorden med det stående fiskeri og andre fiskeriforhold af interesse afsat. Arbejdet, der var overladt landkonduktør P. Schoustruph, resulterede i udarbejdelsen af to kortblade for henh. Øst- og Vestlimfjorden. Schoustruphs målebøger og andet materiale findes i Matrikularkivet under nrr. 13/26, 2 13/6 og 155/E. De udarbejdede kort, der burde befinde sig i Rigsarkivet, har utvivlsomt længe været borte fra sagen. Kortet over Vestlimfjorden befinder sig nu i Det kongelige Biblioteks kortsamling, hvortil det er kommet via Søkortarkivet. Det bærer Schoustruphs signatur og dateringen: Kbh. 1741 22/11. Kortet er meget værdifuldt ved sine angivelser af fiskeriet, der her imidlertid er mindre kompliceret end i Østlimfjorden. Det må derfor betragtes som et uopretteligt tab, at det andet kortblad er forsvundet, idet det er ganske umuligt at rekonstruere det stående fiskeri efter målebøgerne, eftersom de punkter, hvorefter sigtelinierne er fastlagt, er forsvundne eller ikke mere kan genfindes efter opgivelserne³¹.

Limfjordskommissionen 1749 havde som medlemmer stiftamtændene over Ålborg og Viborg, Holck og With samt fra den foregående kommission Solberg og Schelde. Hovedformålet for denne kommission var at udarbejde en stadebog, der kunne afløse den fra 1690erne. Resultatet blev en langt enklere end Marsvins besigtelsesstadebog, idet man nøjedes med en kort karakteristik af hver enkelt bundgarnslænke med de fastlagte fiskemeed samt en fortegnelse over de enkelte stader med deres ejere. Stadebogen er udarbejdet af Solberg og Schelde og underskrevet 6.9.1749. Også denne kommission førte en protokol, der ligeledes blev underskrevet 6.9. Materialet er registreret i kammeret 7.10.1749.

Det vil være rimeligt at spørge, hvor velegnet det her anførte kommissionsmateriale er til belysning af fiskeriets tilstand i den valgte periode. Kommissionerne nedsattes af centraladministrationen med rent konkrete opgaver af fiskal eller fiskeretlig art og ikke for i detaljer at gøre rede for fiskeriforholdene i og ved fjorden. Til medlemmer af kommissionerne benyttedes fortrinsvis lokale embedsmænd fra limfjordsegnen. Det betød, at der blev trukket på et lokalkendskab, som i visse tilfælde yderligere omfattede et specialkendskab til fiskeriets teoretiske og praktiske problemer. Dette kendskab var først og fremmest til stede hos de medlemmer, der var anbragt lavere på rangstigen og hvem det virkelige slid med kommissionsarbejdet betroedes. Det blev

derfor folk som amtsforvalter Klein, regimentskriver Schelde og borgmester Solberg, der kom til at præge kommissionsresultaterne, mens stiftamtmandene fik mindre indflydelse herpå.

Af de fire kommissioner er den fra 1690erne og især den fra 1741-44 bemærkelsesværdige ved det omfangsrige materiale, der indhentedes, og som gik langt ud over kommissoriet. Amtsforsvalter Klein holdt sig vel til sildefiskeriet, men det var ham ikke muligt snævert at begrænse sin virksomhed til en registrering af ruse- og bundgarnsstader med en afgiftfastsættelse for øje. Af hans korrespondance med rentekammeret ses det, at han havde intentioner om at trænge endnu dybere ned i problemerne, end han gjorde.

Hvad han ikke nåede, skete i den store kommission i 1740erne. For denne kommissions medlemmer blev det endnu vanskeligere at begrænse deres virke. En nærmere redegørelse for kommissionens arbejdsmåde er givet i det følgende (se s. 402 ff.), hvoraf vil fremgå, at det indsamlede materiale har en meget alsidig karakter, hvor indkaldt arkivmateriale (først og fremmest adkomstdokumenter) suppleres med relationer fra lokale embedsmænd, mundtlige oplysninger indhentet på stedet og kommissionsmedlemmernes egne iagttagelser. Der er således mange overensstemmelser mellem den arbejdsform, en etnolog ville vælge for materialeindsamling, og den indsamlingsteknik, kommissionen gjorde brug af. Som det er påvist (s. 403), tog kommissionen også spørgeliste-teknikken i brug til og med i flere tilfælde med flere på hinanden følgende spørgelister, hvor de foregående spørgsmål uddybes og varieres. Som rigtige feltforskere nøjedes de ikke blot med at opsøge informanter og udspørge dem, men de gjorde også brug af deltagerobservationer ved at tage med fiskerne på fjorden for at følge pejlelinier og overvære brugen af redskaber, i enkelte tilfælde ved at foranstalte demonstrationer af visse bestemte fiskeredskaber.

Fremgangsmåden gik da ud på så vidt muligt at tage alle relevante informationsmuligheder i brug, men sigtet var naturligvis bestemt af kommissoriet. Det kommer først og fremmest til orde i betænkningerne, men i protokollerne og især i det indhentede primærmateriale i bilagene findes det informationsstof til oplysning af fiskeriets tilstand, som må vurderes ud fra den situation, hvor det er blevet til.

Hvor udførligt end materialet er i kommissionspapirerne, så har det ifl. sin natur en oversigtsmæssig karakter. For at udfylde billedet med konkrete detaljer, er det derfor nødvendigt at søge til andre kildegrupper, hvoraf de vigtigste er anført i det følgende. Især tingbogsmaterialet fra Nibe har givet en overvældende mængde konkrete træk, idet sagbehandlingen næsten altid er udførlig og udførligt beskrevet. Da både retsbetjente, tinghørere, synsmænd og andre, der medvirkede ved retsmøderne i Nibe birk, var velorienterede om fi-

skeriforhold, så ville åbenlyse urimeligheder ikke få lov at passere upåtalet. Det betyder, at vidneudsagnene må holde sig til de konkrete forhold, og i øvrigt forekommer her også deltagerobservationer i udstrakt grad, idet der hyppigt udnævnes synsmænd til efterkontrol af fremsatte påstande om garnsætning, stadeplads, stadelængde etc. Ved benyttelsen af tingbogsmaterialet er der således store muligheder for at få almene træk frem, og det giver et velkomment korrektiv og supplement til kommissionsakterne.

Hovedparten af dette supplerende materiale findes i landsarkivet for Nørrejylland. Her vil især være grund til at nævne *Viborg Stiftamt og Hald amt – 1789*, der under: Forskelligt vedr. Nibe købstad 1713–88 indeholder en række dokumenter til belysning af stiftamtmand Withs indsats i kommissionen af 1749 og hans andel i udformningen af forordningen af 15.12.1750. Der findes også her de henvendelser fra Nibe, der forårsagede kommissionen i 1736. Ligeledes findes under *Ålborghus m. fl. amters arkiv* et udførligt materiale, der er fremkommet som direkte følge af påbud i forordningen af 15.12.1750 om inkvisitionsforretninger over fiskeriet. Sådanne forretninger er bevaret fyldigt fra perioden 1761–93, hvor de stort set dækker hele fjordområdet. I *Thisted amts journalsager, K. Fiskerisager* findes vigtigt materiale især for tiden o. år 1800.

Ud herover er først og fremmest benyttet materiale fra tingbøger og justitsprotokoller. Af praktiske grunde har en begrænsning været nødvendig. Hovedarbejdet har været viet *Nibe birks tingbøger og justitsprotokoller*, der er helt gennemgået og udskrevet for alt fiskerimateriale for årene 1632–39, 1662–64 og 1695–1700. Efter stikprøver i andre tingbøger er det ganske indlysende, at det rigeste materiale til belysning af fjordens fiskeri findes i Nibes. Hvor andre tingbøger er benyttet, angives det i noterne. En konsekvent gennemgang af hele det bevarede tingbogsmateriale fra Nibe ville utvivlsomt modificere, ændre og udfylde min fremstilling på mange punkter, og det samme gælder naturligvis områdets øvrige tingbøger.

I tingbøgerne findes også en del skifter registreret, men en systematisk udnyttelse af skifteforretninger er kun foretaget for Nibes vedkommende, hvor det i øvrigt er så uheldigt, at de først er bevaret fra 1745 ff. *Nibe bys skifteprotokol* er systematisk gennemgået for den ældste 10-årige periode.

Arkiverne fra de godser, der havde fiskeriinteresser i Limfjorden, er såvidt muligt gennemgået, og det materiale, der skønnedes af interesse, medtaget. Det gælder dog kun undtagelsesvis jordebøger. Ikke alle godsarkiver er lige vel bevaret, og for flere godser mangler de ganske fra den her behandlede periode. Det fyldigste af dem er Sebberklosters, hvorover findes en trykt registrant³². Her findes især fyldige oplysninger om godsets fisketilvirkning (sildesaltning) fra slutningen af perioden.

Lundbæk godsarkiv³³ er ikke så omfattende på dette punkt som Sebbeklosters, men indeholder meget værdifuldt materiale, hvoraf skal fremhæves oplysningerne om kommissionen over fiskeriet og sejllobet fra 1610 til 1619.

Også Restrup's godsarkiv indeholder væsentlige bidrag til fiskeriets teknologi, bl. a. et regnskab over godsfiskeriet og -salteriet fra 1770'erne. Men de øvrige godsers arkiver er meget lidt givende, hvad der især må beklages for Oxholms, Vårs, Kyøs og Krastrup's vedkommende.

Omtrent samtidig arbejdede de to naturforskere Henrick Beck og Henrik Krøyer med limfjordsfiskeriets historie, idet området rent naturhistorisk interesse-rede dem efter Aggertangens gennembrud. For Beck var selve gennembruddet og dets virkninger på det traditionelle fiskeri hovedinteressen, mens Krøyer ville anskue forløbet så langt tilbage i tiden som muligt. Gennem sin deltagelse i limfjordskommissionen af 1850³⁴, havde Krøyer et primært kendskab til det ældre kommissionsmateriale, men såvel han som Beck havde ved deres undersøgelser i fjorden i 1830'erne desuden et indgående kendskab til de da aktuelle fiskeriforhold fremskaffet ved selvsyn eller ved udspørgen (også i spørgelisteform) af fiskerbefolkningen. Desværre nåede ingen af dem at fuldføre planerne, der i mere eller mindre færdig form findes i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling³⁵.

Becks materiale *Saml. t. Limfjordens Topografi og Limfjordsfiskeriernes Historie, Add. 314–19 fol.* holder sig mest til de første 30 år af forrige århundrede, men rummer også ældre materiale fra 1700-årene, først og fremmest uddrag af A. Pallesens optegningsbog 1756–93. A. P. var fisker og fiskeriudreder i Valsted. Den nævnte bog synes nu tabt.

Krøyers materiale, der findes i *Collin. Saml. 294, 4°* sammen med omfattende manuskripter over fiskeriet fra de øvrige danske egne, er et stort anlagt manuskript delt i tre afsnit, hvoraf det første giver en almindelig oversigt over Limfjordens beskaffenhed, det næste et historisk-statistisk bidrag til limfjordsfiskeriets oplysning, og det sidste, der tydeligt fremtræder som en torso, en teknologisk oversigt over fiskeriet. En afskrift af dette materiale, men uden redskabsdelen, findes under Add. 695, 4°.

Hermed er redegjort for de vigtigste kilder, der er benyttet. De øvrige mere lejlighedsvis benyttede arkivalier er registreret i noterne. Nu og da er optegningsmateriale fra Nationalmuseets etnologiske undersøgelser (NEU) draget med ind til belysning af enkelte spørgsmål.

Limfjordens naturforhold

Limfjorden er således beskaffen, at indsejlingen er kun et ganske smalt ågab, men når man kommer længere ind i fjorden, er den som et stort hav.

Snorre: Harald Hådrådes saga.

For forståelsen af limfjordsfiskeriets historie er det vigtigt at gøre sig naturforholdene i fjorden klar, idet såvel fiskerimulighederne som de anvendte fiskemetoder har intim forbindelse hermed. Naturforholdene er den blivende – omend ikke uforanderlige – baggrund, hvorpå fiskeriet udspiller sig. Før end en nøjere gennemgang af fjordens enkelte områder skal forsøges, skal det slås fast, at i det tidsrum, der her har interesse, har Limfjorden været en virkelig fjord, eller hvad et blik på kortet vil vise, snarere et lukket farvand bestående af et system af fjorde, bredninger og sunde.

Selve benævnelsen på farvandet som helhed tyder på, at denne tilstand er af høj ælde. I slutningen af forrige århundrede diskuteredes ivrigt, om der mod vest i begyndelsen af historisk tid fandtes en permanent åbning, men i alt fald fra tidlig middelalder har her været lukket¹. Området mellem Harboøre og Agger var dog selv i ældre tid, da landstrækningens bredde var betydelig større end den nuværende, meget sårbart ved ekstraordinært hårdt vejr. En række oversvømmelser (havrendinger) og gennembrud er da også kendt, flere af gennembruddene endda af længere varighed, men virkningerne heraf ved man ikke meget om. Bedst kendt af disse tidligere gennembrud er det, der fandt sted først på året 1624, idet regeringen fandt sig foranlediget til at sende en undersøgelseskommission til stedet. Efter et par tilkaldte ditmarskerdigemesters skøn ville en kunstig lukning af bruddet blive både besværlig og bekostelig og uden sikkerhed for at kunne holde, så man opgav forsøget².

Om virkningen af havets gennembrud har vi utvivlsomt oplysninger hos Arent Berntsen³, hvis beskrivelse viser sig overensstemmende i hovedtrækkene med de erfaringer, beboerne i den vestlige del af Limfjorden gjorde, da det store gennembrud i 1825 fandt sted⁴. Det brakvandsområde, som den vestlige del af Limfjorden da udgjorde, blev delvis salt til skade for faunaen, der skylledes død op på fjordbredderne, mens flere forskellige fiskearter fra Vesterhavet søgte ind i fjorden. Berntsens bemærkninger er dog for summariske til, at noget sikkert kan sluttes om, hvor omfattende og langvarige ændringerne har været.

Mellem 1624 og 1825 forekom nu og da oversvømmelser af strandsognene Harboøre og Agger, der havde en total ødelæggelse af landbruget her til følge. Indirekte fik oversvømmelserne derved stor betydning for limfjordsfiskeriet, idet de to sognes befolkning måtte gribe til fiskeriet som eneste eksistensgrund-

lag og udvikle en specialisering, som influerede på hele Vestlimfjordens fiskeri og på de statslige reguleringer som helhed. Men direkte synes virkningerne ikke at have været store, idet ingen egentlige gennembrud fandt sted, der mærkbart kunne påvirke fjordvandets saltholdighed eller dets fiskebestand. Et par gange omtales i kommissionsprotokollen fra 1741 ff. fangst af flyndre i et område, der ellers helt beherskes af gråfiskfangst. Muligvis kan det tages som udtryk for eftervirkninger fra en oversvømmelse, men indvandring fra Kattegat er også tænkelig.

Både i 1717 og 1720 var der sådanne havrendinger, der begge omtales i limfjordskommissionen fra 1740'erne. Ifølge den skulle oversvømmelserne have bevirket dannelsen af flere større eller mindre indvige mellem Hygom og Harboøre sogne. De nævnte oversvømmelser medførte også, at klitterne i Harboøre blev „henskyttet og jævnet, så at der næppelig går noget år forbi, at jo havet engang ved juletider skyder over i Limfjorden, dog sker derved ikke anden skade, end at sandet fordærver de næst liggende enge“. Kommissionen foretog også en opmåling af afstanden fra den vestligste vig af Limfjorden til Vesterhavet og fandt den på 428 favne, hvortil bemærkes, at det „laveste sted, hvor havet plejer at overskylle i bemeldte vig, blev observeret at være ikkuns 2 alen højere end havstokken eller vandets superfiscum“. Om Agger sogn oplyses tilsvarende at ved byerne Toft og Bollum „har Vesterhavet 1717 og 1720 overskyttet og fast hvert år engang går over“. Mindste afstand fra fjord til hav var her på kommissionstiden blot 375 favne og højde som ved Harboøre 2 alen⁵.

Med disse oplysninger er det forståeligt, at oversvømmelser ofte måtte forekomme, omend lykkelige omstændigheder bevirkede, at det egentlige gennembrud først skete i 1825. De idelige oversvømmelser har dog nok haft visse lokale virkninger ud over de nævnte omformninger af landet. Det er utvivlsomt sådanne, der er registreret i Danske Atlas under omtalen af heltfiskeriet for Agger sogn, hvorom det hedder, at det „for nogle og tredive år siden gav god fordel, men ved idelige oversvømmelser af havet i fjorden, hvoraf man ej vidste tilforn, har fiskene ved det salte vand fået afsky, at komme så langt op“⁶.

For hele den her behandlede periode må fjordens naturforhold karakteriseres som i ligevægt. Dette udelukker dog ikke mindre ændringer, hvoraf nogle vil blive anført i den følgende oversigt.

Beklageligvis er materialet til en beskrivelse af Limfjordens naturforhold ikke stort. Især gælder det tilstandene forud for gennembruddet i 1825, der i denne forbindelse har interesse, men selv for tiden efter 1825 savnes en omfattende, på systematiske iagttagelser baseret beskrivelse, omend visse sider af naturforholdene har været genstand for observationer gennem længere tid⁷. I

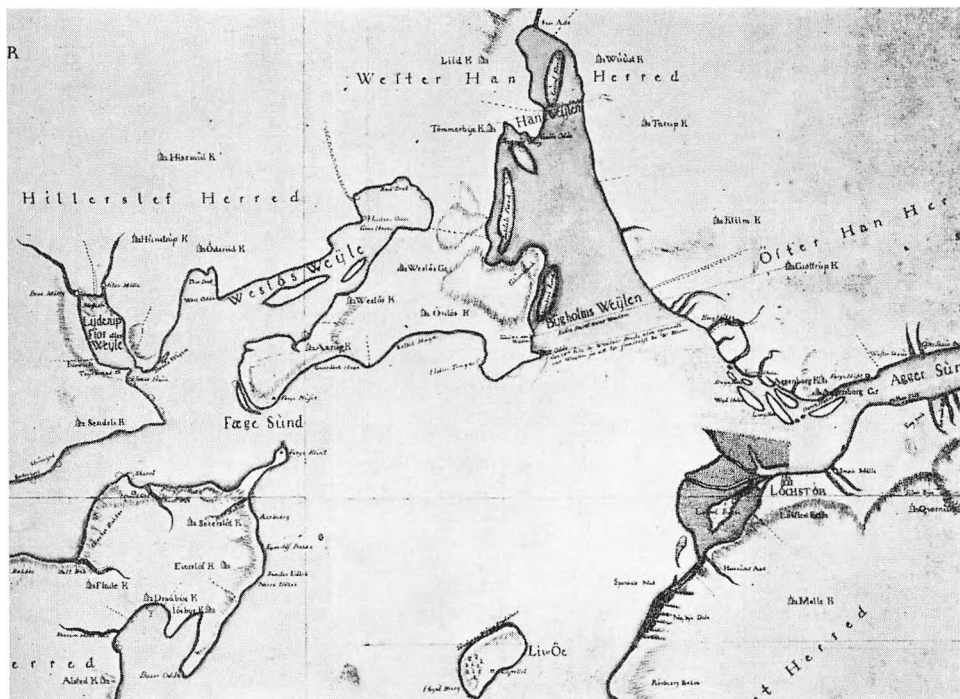

Fig. 1. Udsnit af Schoustruphs kort over Vestlimfjorden 1741, der viser Løgstør bredning med den kraftige sandopfyldning lige vest for byen og de dybt indskårne partier i Vester Han Herred. De prikkede bueslag ved kysterne angiver landdragningssteder for våd. Nat. Mus. fot.

stor udstrækning gælder endnu, hvad Arthur Feddersen i 1882 bemærkede om Limfjorden, at „skjønt Limfjorden har saa stor vigtighed for Fiskefangsten og for Østerskrabninger, have vi ikke nøjere hydrografiske Oplysninger om den“⁸. I sin afhandling om fjordens marine fauna fra 1884 imødekom Jonas Collin⁹ i en vis udstrækning Feddersens ønske om en redegørelse for farvandet karakter, der byggede på selvsyn og i høj grad er brugbar, omend Collins udgangspunkt var faunaen og ikke en dybere gående undersøgelse af dens opholdssteder¹⁰.

I de 200 år fra 1624 til 1825 var forskellen på de to dele af Limfjorden, der umiddelbart kan iagttages ved et blik på kortet, endnu stærkere akcentueret end efter gennembruddet. Befolkningen ved fjordens bredder var sig denne forskel fuldt bevidst. Oplysende er således en skrivelse, som i 1736 tilstilledes den daværende kommission over limfjordsfiskeriet fra fiskere i Nibe.¹¹ Det hedder heri: „Løgstørs grunde gør ligesom skel imellem 2 fjorde, thi derpå falder et meget grundt vand, og derfor ikke kan flyde uden små fartøjer med nogen ladning over dem og til Tisted og de andre købstæder der oven for beliggende.

Vel kaldes det tilsammen Limfjorden fra Hals tønder og langs op igennem landet forbi Lemvig til Harboøre, men fjorden vesten for Løgstørs grunde er snart som et hav at regne imod fjorden østen for grunden og ud til Hals, formedelst det hule og dybe vand overalt, så der ikke nogensteds i særdeleshed er at kaldes Kongens sejldyb således som østen og nedentil for grunden til Hals, hvor fjorden ikkun falder ganske smal. Og deres fiskeri både af ål og sild vesten for Løgstørs grunde er snart ikke lig det fiskeri, der falder her nedentil og østen for, thi der fiskes aldrig een ål her i Nørslå eller såkaldet Nibe fjord af den art og natur som vesten for Løgstør i bredningen. Vores almindelige og meste sildefiskeri, som kaldes fuld sild, er ikke heller af den art og natur, de sild er af, som fiskes der oppe i fornævnte bredning med deres sildevodder, ikke heller gives på de tider, her fiskes sild“.

Den østlige smalle del havde et saltindhold, der varierede betydeligt takket være flod og ebbe fra Kattegat, der gjorde sig mærkbar så langt som til den ovennævnte berygtede Løgstør grund, et sandflak, som århundreder igennem lå som en spærring ikke blot for sejladserne, men også for det saltholdige vand fra Kattegat. Vandet i Kattegat holder en saltpromille på 24, og med perioder af storm fra NV kunne saltindholdet i Nibe bredning være helt oppe på de nævnte 24 promille, mens det til gengæld i perioder med sydlig storm lå på 8, der synes at have været det normale for vandet op mod Løgstør. I rolige perioder, hvor flod og ebbe skiftede regelmæssigt, forekom disse store udsving ikke¹².

I hele den vestlige del af Limfjorden fra Aggersund til Aggertangen har saltindholdet i denne periode ligget lavere og har især ikke været udsat for de ovennævnte store udsving, selv om forskellighederne på mere eller mindre brakt vand i det stærkt forgrenede farvand må have været mærkbare, så meget mere som flere betydelige åer udtømmes i det. Men forskellighederne var af lokal karakter med en ret stor konstans. I sit citerede arbejde om ålborgsilden anslår Johansen saltindholdet til ikke under 5–6 promille, men til gengæld heller ikke eller kun ubetydeligt over de 6 promille. Hans beregningsgrundlag er opgivelserne over fjordfaunaen hos Aagaard og Schade fra henh. 1802 og 1811¹³. Denne ringe saltholdighed har været medvirkende til, at fjorden utvivlsomt oftere har været isdækket end det er tilfældet nu til dags, idet dog skal tilføjes, at islægningen også har været lettere dengang end nu, hvor Limfjorden får et regelmæssigt tilskud af relativt varmt vand fra Nordsøen i vintertiden¹⁴.

Det er da med fuld føje, at Limfjorden vest for Løgstør indtil året 1825 er blevet karakteriseret som bestående af „et kompleks af større og mindre, indbyrdes forbundne Ferskvandssøer“, mens Østlimfjorden som nævnt havde et betydeligt tilskud af havvand. I den nævnte karakteristik ligger en antydning af, at Limfjorden var af en mere kompleks natur end de øvrige danske fjorde

i almindelighed. Det vil også fremgå af den følgende gennemgang af dens enkelte bestanddele¹⁵.

Følger man Limfjorden østfra ved indløbet mellem de store landgrunde, hvoraf Nordmandshage og Korsholm ligger tørre ved lavvande, har man til øen Egholm en forholdsvis smal rende med en nogenlunde ensartet bredde. Denne del af fjorden, der fra Hals Sønderkov til Bredhage øst for Ålborg benævnes Langerak, har midt i en sejlrende på ca. 370–555 m i bredden med blød bund bestående af mudder og dødtang og på begge sider heraf flakker med meget ringe vanddybde. Disse flakker består overvejende af sand, der alt efter kystens karakter kan være blandet med mudder, slik eller ler. Landgrunden er overalt stejlt affaldende til sejl dybet undtagen ved Bredhage. Kysterne på hele denne strækning er lave, idet landet først begynder at hæve sig 2–3 km fra bredden; kun tæt øst for Ålborg går høje bakker ud til havet.

Kort før Egholm danner fjorden ved Ålborg det første af sine mange sunde for derefter at udvide sig til det første større areal, der falder i forskellige underafdelinger af sejlrender og dyb. Mellem Egholm og fjordens nordkyst skyder Nørredyb sig ind. Det er ganske smalt med jævnt aftagende dybde nordpå, hvor det nu ved en gravet kanal står i forbindelse med Ry å. I ældre tid var sejladsen ad Nørredyb og op ad Ry å af stor økonomisk vigtighed. Ad denne vej førtes bl. a. korn til Ålborg, hvis købmænd ejede pakhuse ved gården Bolskifte i Alstrup sogn¹⁶. Limfjordskommissionen bemærker ved besigtigelsen, at „Ålborg kåge går ved høje vande op efter korn og torve“ denne vej¹⁷. De nu udtørrede vejler nord for Gøl havde meget ringe vanddybde og lå tørre ved lavvande.

Mellem Nørredyb og Gøl findes et udstrakt sandflak, der på kommissions-tiden havde en kraftig stenbestrøning. Det er rimeligt her at bemærke, at hvor stenforekomster omtales under beskrivelsen af fjorden, vil disse i mange tilfælde være fjernet i nyere tid af stenfiskere. – På det nævnte flak findes endvidere flere holme, hvoraf de største, Egholms holme eller Fruens Holm ligger tæt ud til sejlrenden.

Det egentlige sejlløb går syd om Egholm og bugter sig frem mellem grunde syd for Gøl. Fra Nørholm skyder sig en bred landgrund, Nørholm – eller Gølhage, nordpå, hvor den ud for Fruens holm har en ekstra udvækst, Dynen, der er tør ved lavvande. Hagen selv er også tør ved lavvande, og der ligger store sten på den. Her skal bl. a. søges den lokalitet, Gøl sten¹⁶, der går igen som grænsemærke i flere århundreders bestemmelser om limfjordsfiskeriet.

Mellem Nørholm og Klitgårde begynder den store bredning, der strækker sig helt hen til Hagedybet ved Trolldholm. Disse udstrakte grunde, der overvejende

har blød bund med langt græs, er af varierende dybde. I reglen falder de stejlt af mod sejlløbet, der ved Draget – i ældre kilder hyppigst kaldet Munke-draget – deler sig i to, hvoraf det ene bøjer syd på mod Nibe, mens det andet fortsætter vest på mod Løgstør. Nibe bredning bliver ved sejlløbene delt op i en række underafdelinger, der igen efter natur, beliggenhed eller tilhørsforhold falder i mindre afdelinger, gerne med hver sit bestemte navn. Nord for hovedsejlløbet findes Gøl bredning, syd herfor centralt i Nibe bredning den vigtigste fiskeplads for sild gennem århundreder, Nørlå, og langs landet mellem dette og sejlløbet til Nibe og Sebbersund en landgrund, der falder i forskellige afsnit, en opdeling, der sandsynligvis er mere historisk end naturmæssigt betinget. De vigtigste af disse underafdelinger er Østerland, Lundbæks grund og Sebberlå. Det er på grundene i dette afsnit af Limfjorden, at sildefiskeriet med bundgarn blev drevet intensivt gennem århundreder.

Sydligst i Nibe bredning danner Sebbersund overgangen til den første af de mange småfjorde, der gør Limfjorden så afvekslende. Sebberfjord, der kun har ringe vanddybde, har tilløb af Halkær og Vidkær åer. I 1740'erne har den haft udpræget brakvand, som det fremgår af kommissionsberetningen, der først og fremmest nævner fangst af gråfisk, dog således at der i de ruser, som sættes nordligst i fjorden, tages gråfisk nærmest land, men i de yderste „som står næst den liden strøm, der går under Halkær bro, igennem bredningen i Limfjorden, fiskes mest sild“¹⁹.

Lige vest for Draget skyder et løb, Ulvegabet, sig ind i bredningen og adskiller Gøl bredning fra landgrunden under Øland, der i kommissionsberetningen og andet steds går under betegnelsen Ølands grund eller Oxholms grund. Det må være dette løb, der i kommissionsberetningen kaldes Væt- eller Ulddybet, og som berettes at gøre skel mellem Øland og Gøl grunde²⁰.

Hvor fjorden begynder at indsnævres hen imod Hagedybet, findes lige syd for Troldholmene en grund, Nordmandshage, der netop er overflydt. Den skilles fra Troldholmene ved et meget smalt, men ret dybt løb. Det egentlige sejlløb går syd for grunden og benævnes Hagedybet. Ved Storkehalsen, en grund, der udgår fra vest-enden af Hornsgårdholm, breder sejlløbet sig ud og afsætter mod SØ et blindt løb, der går hen mod Vår-Kyø holm. Grundene falder overalt stejlt af imod sejlløbet. Fra sejlløbet fører et andet blindt løb, Broust løb²¹, mod NØ langs landet. Her skal lokaliteten Torslevdyb, der helt tilbage i middelalderen har været en fiskeplads af betydning, søges. Sydligst ved dette løb findes den såkaldte Attrup lå.

Midt imellem Hagedybet og Bejstrup løb udvider sejlløbet sig til den såkaldte Haverslev bredning, der har blød bund og smalle landgrunde ved kysterne, for hen imod Aggersund pány at blive snævrere og opfyldt af sandflakker, der

af sejlløbet, Bejstrup løb, og to blinde løb opdeles i Nørre Mejldyb og Søndre Mejldyb eller Galehage. Kysterne har på strækningen fra Aggersund til Ålborg næsten overalt lavt forland, delvis strandenge, blot enkelte steder når højere bakker tæt til kysten, således ved sydsiden fra Sebbersund til Nibe og ved Klitgårde og på nordsiden på de to øer, Gøl og Øland.

Ved Aggersund begynder Limfjordens vestlige afdeling, der skiller sig tydeligt ud fra den hidtil omtalte, sådan som det umiddelbart fremgår af et blik på kortet. Den vestlige del af Limfjorden er karakteriseret ved udstrakte bredninger, der står i forbindelse med hinanden ved kortere eller længere sunde, og ved dybt indskårne fjorde og vejler. Karakteristisk er den også ved de mere ensformige, tildels større dybder og det omgivende lands højere kyster samt ved den forholdsvis ringere udstrækning af de sandflakker, der i så høj grad særtegnede området fra Hals til Aggersund. Størst udstrækning havde fladvandsområdet mod nord – nu for størstedelen inddæmmet – og helt mod vest samt i bunden af sidefjordene. Når kommissionsberetningen for fjordens vestlige del nøje registrerer de steder, hvor lange udgrunde og stenbestrøning lægger hindringer i vejen for fiskeriet, mens den kun rent undtagelsesvis gør dette for den østlige del, så skal forklaringen herpå utvivlsomt søges ikke alene i en reel forskel på de to områder i naturforhold, men måske nok så meget i forskellige fiskemetoder, hvis redskaber og brugsmåde stillede varierende krav til farvandet²². Samme synspunkt holder også stik for den ligeledes hyppige konstatering af, at grundene ved kysterne er så lavvandede, at man vader ud og sætter sine redskaber, først og fremmest nedgarn, idet flakkerne mange steder i fjordens østlige del frembyder de samme muligheder for en tilsvarende brug. Hele dette problem vil finde nærmere omtale i den teknologiske del.

Straks uden for Løgstør grunde møder os Løgstørs bredning, der i forbindelse med den syd for Livø liggende bredning udgør Limfjordens største bassin. Gennemsnitsdybden for hele området er ca. 25 fod, idet dog farvandet nord, øst og syd for Fur har en gennemsnitsdybde på 34 fod. Bunden i bredningerne er næsten overalt blød, bestående af mudder og dødtang. Dette gælder i højere grad perioden forud for gennembruddet, idet den stærkere strøm efter dette tidspunkt har ændret bundens karakter en del²³. Derimod består de lavvandede partier langs kysterne af sand eller grus. Overalt undtagen mod nord går dybet nær til land, og landgrunden er brat affaldende. I modsætning til fjordens øvrige bredninger er de to her nævnte rige på grunde og stenholme, såvel blinde som netop synlige. En række af sådanne landløse grunde danner vest for Livø skel mellem Løgstør og Livø bredning.

Nord for bredningerne fandtes som omtalt et udstrakt fladvandsområde, der nu for størsteparten er inddæmmet og delvis udtørret. På kommissionstiden

fandtes her et rigt varieret system af vejler og småfjorde med underafdelinger som Bygholms vejle, Han vejle, Lund fjord, Glombæk Fjord m. v. Allerede i 1740'erne omgikkes man med planer om at inddige disse strækninger. Som specielt opdrag havde fjordkommissærerne at undersøge, hvorvidt der var mulighed – som foreslået – at udnytte vejlerne til „der på at avle et par tusinde læs hø til rytterhestes forplejning“ m. v.²⁴. De dybeste partier i dette fladvandsområde fandtes mod vest, hvor kommissionsberetningen f. eks. karakteriserer Glombæk fjord som et dyb, temmelig smalt og på den „østreste side særdeles moradsig, men skal være i det blanke vand overmåde dyb, så at på en del steder ikke skal kunne nås bund“. I øvrigt lå vejlerne ofte tørre, og bønderne klagede over, at sandbunden ved længere tids tørke „bortknyger“ og volder skade i lighed med de straks norden for beliggende havklitter²⁵. Samme steds forklares da også vejlernes udseende delvis ved nævnte sandfygning, der bl. a. skulle have afsnøret Glombæk fjord fra den nord for liggende Seldals fjord.

Et lige så kompliceret system findes mod syd, hvor fjordene strækker sig dybt ind i landet igennem Risgaard bredning, Hvalpsund, Skive fjord og Lovns bredning, der gennem Virksund står i forbindelse med den inderste del, Hjarbæk fjord. Her er stedet for det middelalderlige fiskeri, Kannikfiskeriet, bl. a. med fastbyggede fiskegårde i åmundingerne. Lige nord for Hvalpsund findes Rotholmene omgivet af et stenbestrøet flak.

Løgstør og Thisted bredninger forbindes med det smalle løb Feggesund mellem Fegge Klit og det udskydende stenrev, Feggerøn, på den ene side og den sydlige del af Hannæs på den anden. Landgrunden er ret smal på Morssiden, men bredere på nordsiden, hvor flakket Sæbesholm Sand går naturligt over i den nu delvis inddæmmede Vesløs vejle, der har forskellige underafdelinger hver med sit navn som Arup vejle, Østerild fjord og Tømmerby fjord. Bunden i Vesløs vejle er sand.

Tæt vest for Vesløs vejle ligger den lille Lønnerup fjord med et ganske smalt indløb ved Hovsør. I den beskyttede og forholdsvis dybe vig lige uden for Hovsør findes en naturhavn, der i ældre tid spillede en stor rolle og endnu i 1700'årene tjente som vinterhavn for Tisted²⁶. Tisted bredning har ret smalle landgrunde, der er bredest under Mors. De omgivende kyster er ret høje og består delvis af moler med underliggende lag af kalksten. Bunden i bredningen er blød mudderbund.

Farvandet vest for Mors har et ret kompliceret forløb. Nordligst findes det lange og ret snævre Vilsund, der har smalle og stejlt affaldende landgrunde bortset fra den lille Fævig og den noget dybere Rovvig. Den syd herfor liggende Dragstrup vig og Visby bredning har noget bredere landgrunde, men i øvrigt blød bund med rigelig dødtang som i Vilsund. Det samme gælder Næs-

sund, der går fra Visby bredning til Næs øre. Mens farvandet indtil dette punkt har været nogenlunde regulært, bliver dets forløb nu indtil Kås bredning ved Jegindø meget lunefuldt med mange vige, øer og små og store holme. Desuden er det opfyldt af en mængde langt fremskydende sandgrunde. Nærmest Næs-sund er farvandet forholdsvis bredt, men udfyldes for største delen af Aggerø, der ved et næppe overflydt flak forbindes med Mors. Ved øens sydspids sender farvandet en lang tværarmlod mod vest, Skibsted fjord, der i sin inderste del er meget lavvandet. Inderst fortsætter den i mosedrag og brakvandspytter og danner således en naturlig grænse mellem Tyholm og Tyland. Ved en smal landstrimmel, Draved, der for en stor del består af strandvoldinger, er den skilt fra Nissum bredning. Lige over for Skibsted fjord skærer den lille og grunde Tissing eller Glomstrup vig sig ind i Mors. Farvandet vest for Mors får endelig sin afslutning ved Jegindø, der har sejlløb både på øst- og vestsiden.

Øst for Jegindø ligger Kås bredning, der forbindes med Livø bredning ved Sallingsund. I den sydlige del ved Kås hoved findes ret betydelige landgrunde, men ellers er landgrundene såvel her som i Sallingsund ret smalle. Bunden er mudder. Ud for Sillerslevøre skyder Lysen bredning sig ind i Salling; dens inderste, udvidede parti kaldes Harre vig. I øvrigt findes i Sallingsund blot vigen ved Nykøbing, der for største delen har fladvand.

Syd for Jegindø ligger den store Venø bugt, der af Venø deles i et større sydøstligt og et mindre nordvestligt parti. I dem begge findes blød bund uden for landgrundene, der dog mange steder er af betydelig udstrækning og med kraftig stenbestrøning. I østsiden af bugten findes den nu helt afsnørede Sønder Lem vig og i vestsiden en tilsvarende lavvandet vig, Kilen.

Gennem det meget smalle, men dybe Odesund står Venøbugten i forbindelse med Limfjordens næststørste bassin, Nissum bredning, der i sin østlige del har blød bund, mens den vestlige del består af udstrakte, tildels meget lavvandede sandflækker. Udfyldningen med sand foregik stadig i den her behandlede periode dels ved sandflugt fra Aggertangen dels ved de havrendinger, som er beskrevet ovf. Den eneste større indskæring i bredningen er Lem vig, ved hvis indløb sandbanker og stengrunde skyder sig ud.

Vekslene mellem snævninger og bredninger, fjorde, vejler og grunde giver muligheder for en mængde forskellige fiskeredskaber og -metoder, der yderligere udbygges ved de forskellige fiskearters forekomst. Ved gennemgangen af fiskeriets teknologi vil naturforholdenes betydning for de enkelte fiskemetoder blive drøftet nærmere.

Limfjordsfiskeriet indtil enevælden

„I Jylland ligger den såkaldte Limfjord, der er så rig på fisk, at den sikkert yder indbyggerne lige så megen føde som hele agerlandet til sammen.“

Saxo i fortalen til Gesta Danorum.

For bedre at kunne vurdere den indsats, der kendetegnes ved de store limfjordskommissioner, skal udviklingen i tiden forud søges givet i hovedtræk, idet i øvrigt ældre oplysninger af mere speciel karakter vil blive inddraget under behandlingen af de enkelte fiskeriformer.

Den ældste beretning om fjordens fiskeri fra Saxos fortale påpeger i al almindelighed Limfjordens fiskerigdom som væsentlig for de omkring fjorden boende. Dens betydning i så henseende afspejles i de jyske klostres placering tæt om limfjordsbækkenet¹. Desværre er de danske klostres godshistorie i ringe grad udredt, og stedet er ikke her til at forsøge en nøjere gennemgang, der utvivlsomt kunne give forøget viden også om den interesse, klostrene har haft for at sikre sig besiddelsen over fiskeriet i fjorden. Med udgangspunkt i den foreliggende litteratur støttet af de oplysninger, limfjordskommissionernes materiale yder, kan eksempler dog anføres, der afspejler tendensen.

Overalt søgte klostrene og andre gejstlige at skyde deres ejendomme frem til fjordbredderne eller sikre sig herredømmet over Limfjordens mindre øer. Oplysende er således Vitskøls jordpolitik. Klosteret selv lå fremragende placeret tæt ud til Livø bredning og ejede desuden både nord og syd herfor så mange ejendomme, at det praktisk talt beherskede hele den østlige bræm af Livø bredning fra Løgsted øre til Risgård bredning, ialtfald efter den store godsoverdragelse i 1477, hvor så godt som hele Strandby sn. fra Trend å til Stistrup å kom i dets besiddelse². I selve bredningen ejede det fra gammel tid Livø. I fiskerimæssig betydning kunne dette område imidlertid ikke måle sig med de besiddelser, klosteret havde øst for Aggersund, hvor det sad inde med de to store gårde, Krastrup og Vår, og dermed beherskede kyststrækningen ved Haverslev bredning og Hagedybet og de fiskegrunde, der her helt fra gammel tid var betydningsfulde, mens østsiden af Livø bredning altid synes at have været relativ fisketom.

Vigtigere endnu var dog dets besiddelse af Lundbæk inderst ved Nibe bredning, fordi der til denne gård lå en fast fiskegrund, Lundbæksgrund, tæt besat med faste stader. At dette ejendomsforhold til fiskegrunden er gammelt, fremgår af to rettertingsdomme af 1545 og 1546, hvorved Mikkel Nielsen (Tornerands) får sin eneret til fiskeri ud for Lundbæksgrund stadfæstet³. På selve Nørlå i Nibe bredning, hvor det givtigste sildefiskeri – ialtfald senere – foregik,

havde Vitskøl også ejendomsret til en del af staderne, som det fremgår af det åbne brev af 1569 9/6, hvor bønderne fra Hornum og andre omliggende herreder forbydes at sætte bundgarn på Vitskøl klostres grund og rette forstrog i Nørlade (Nørlå) „mod klosterets gamle friheder og til forhindring for sejladsen“⁴. Endnu i kommissionen af 1741 kunne fremlægges et adkomstbrev, udgivet af abbed Anders Andersen, på det 3. stade på Sdr. Møllelænke, som i øvrigt siges af alders tid at have ligget til præstegården i Farstrup. Mange af staderne på Nørlå såvel i 1690erne som i 1740erne lå iflg. de to limfjordskommissioner til henh. Krastrup og Vår. Dette peger måske også hen på et gammelt tilhørsforhold til Vitskøl kloster.

Hvordan det i øvrigt forholder sig med ejendomsretten til fiskestader på Nørlå, er ikke klart. Grunden er fritliggende i fjorden, så der her ikke kan være tale om forstrandsret eller ialtfald kun med stor vanskelighed. Blot mellem Vårholm og Klosterholm kan grunden siges at forløbe jævnt fra landet, og det bliver da ud for Vitskøls gamle interesseområde. Her udfra kan måske også forklares det ellers ejendommelige udtryk „rette forstrog“ i brevet af 1569. I øvrigt er man mest tilbøjelig til at tilslutte sig kommissionens bemærkninger, at „Nørlå, Fruens grund undtagen, er et fiskevand, som ligger i det bredeste af fjorden udfra alle lande, så ingen spor kendes, at nogen proprietær for pågrænsende ejendoms skyld nogen sinde derpå har tilegnet sig bundgarnstader, mindre hele lænker“⁵. Der må i så fald søges en anden forklaring på den utvivlsomme særejendomsret, der vitterligt forefandt. Det forekommer naturligt at pege på det i middelalderen almindeligt udtalte princip, at det, som ingen mand ejer, ejer kongen, der bl. a. udstraktes til at gælde sunde, fjorde og sejlbare åer. Meyer mener, at private ialtfald ikke kunne tilvende sig nævnte vande, men påpeger samtidig, at kongen disponerede over dem ved salg, gaver m. m. Det er utvivlsomt i sådanne dispositioner, forklaringen skal søges⁶.

Bevæger man sig længere østpå i Limfjorden, finder man den næste større jordbesiddelse til Vitskøl kloster i strækningen fra Rye å til Nr. Sundby. Dette område skriver sig fra klosterets ældste tid, skænket for størstepartens vedkommende af Valdemar 2. Farvandet her er vel ikke i fiskerimæssig henseende så vigtigt som i bredningen ved Nibe, men dog absolut af betydning ved sine drættsteder for sildevåd.

Det sidste større jordtilliggende findes ved Limfjordens udløb, idet hele Hals sn. i 1203 sammen med bl. a. Nr. Sundby overdrages klosteret af Valdemar 2. Grænserne for denne besiddelse finder man utvivlsomt i den bestemmelse om kongens overdragelse af forstrandsretten „for Halse-Mark fra Getaa til Gasevad (Gerå til Gåser?) som findes i Christoffer 1.s. brev af 1253⁷. Foruden den yderste ende af Langerak med fiskeri fra faste ålegårde har klosteret

da haft forstranden med det tilhørende værdifulde bundgarnsfiskeri på en lang strækning mod Kattegat.

Fuldt så omfattende jordtilliggender og en så tydelig stræben mod fiskegrundene kan vel ikke eftervises for alle de gejstlige stiftelser og institutioner, men også for deres vedkommende er tendensen tydelig. Det gælder de to nonneklostre Økloster og Sebberkloster, der ikke synes at have haft betydelige jordejendomme, men som begge ved deres beliggenhed havde sikret sig en gunstig placering ved vigtige fiskegrunde. I Hagedyb og på grundene syd for Øland samt i farvandet mellem øen og Han herred ejede Økloster først og fremmest et rigt ålefiskeri, som det hævdede gennem gentagne retsafgørelser⁹. Ialtfald senere fandtes ligeledes et rigt sildefiskeri på Ølands grund.

Sebberklosters fiskeri fandtes hovedsageligt på grundene i Sebberlå ud for Valsted og Sebbersund, ligesom det utvivlsomt også har haft fiskestader på Nørlå langt tilbage i tiden. Det ældste vidnesbyrd herom synes at være et brev af 1598, hvori det fastslås, at Sebbergård lovligt har fået tilskiftet det „fiskeri, som med bundgarnsstader og i andre måder kunne bruges udi Limfjorden, vesten sejldybet udi Nørlå videre end udi Oluf Brockenhuuses mageskiftebrev (af 1581 10/4) er benævnt“⁹. Forud for denne afgørelse var gået en trætte mellem Manderup Parsberg, lensmand på Ålborghus, og Oluf Brockenhuus, idet fiskeriet efter lensmandens mening med rette hørte til lenet; en granskning ved nogle rigsråder af breve på fiskeriet fremlagt af Oluf Brockenhuus, havde dog ført til, at kongen lod sagen falde og bevilgede, at fiskeriet herefter skulle følge Sebberkloster.

Børglum Kloster besad ikke megen jord, der grænsede til Limfjorden, men deriblandt var dog øen Gøl, hvor fiskeriet altid har spillet en vigtig rolle såvel syd for øen med sildevåd og drivnedgarn som vest for øen på kanten af Ulvedybet med ruser. Senere skød gejstligheden sine besiddelser frem til fjorden både i Kær og Han herred. Ved Rye å overtog Børglum Birkelse og Åstrup efter Vitskøl; her bød sig muligheder for ålefiskeri, men nok så betydningsfuldt var det måske at kunne beherske den vigtige forbindelsesvej langt op imod Børglum, som Rye å udgjorde¹⁰. Med udgangspunkt i Han herred stredes Børglums bisper med Økloster om ålegårdsfiskeriet i Hagedybet fra Vesterhage ålegård til Hallegård¹¹.

Dueholm kloster må have ligget fremragende for fiskeri, men dets bevarede arkiv giver ingen sikre oplysninger herom, skønt der dog kan hentes forskellige vidnesbyrd om klosterets agerbrug i Dueholms diplomatarium.

I den vestlige del af Limfjorden stødte i øvrigt stærke gejstlige institutioners interesser sammen. I sin bog om Limfjorden har Hugo Mattiessen givet en livfuld beskrivelse af, hvordan de gejstlige besiddelser i Han herred, Salling

og Mors filtredes ind i hinanden, idet både biskopper, kapitler og klostre søgte at sikre sig ståsted her, hvor fiskeriet var mere varieret med hele skalaen fra salt- til ferskvandsarter omend måske mindre givtigt end længere østpå i fjorden, hvor silden var dominerende. Og selv silden viste sig i mængde øst for Løgstør i denne tid, som det fremgår af Christian I.s brev af 1459 i anledning af klage fra borgerne i Nykøbing Mors over, at de ikke mere må nyde de privilegier om fiskeri og saltning, som de har haft fra arilds tid, og som tidligere konger har givet dem¹².

Længst mod vest grænsede ribebispens store besiddelser syd for fjorden på tangen op til Vestervig Klosters ejendomme nord for fjorden. Gejstligheden i Viborg havde sine største limfjordsbesiddelser på Salling med øen Fur og rundt om Hjarbæk fjord, hvor domkapitlet havde sit vigtige kannikefiskeri¹³. En betydningsfuld besiddelse havde den også østligere i fjorden, hvor bispestolen havde Halkjær inderst i bunden af Sebberfjord og domkapitlet Klitgård ud til Nibe bredning. Den værdifulde fiskegrund Østerland, der strakte sig langs landet fra skellet mellem Nørholm og Klitgaard ejendomme ned imod Nibe, må for størsteparten have ligget til domkapitlet.

De anførte eksempler skulle være tilstrækkelige til at give en forestilling om, hvor ivrigt kirken søgte at sikre sig del i fjordens rigdomme. I samme grad som de gejstlige besiddelser øgedes, måtte kronens og adelens ejendomme gå tilbage, et forhold, som yderligere skærpedes ved, at meget af kronens gods efterhånden toges i len af bisperne¹⁴.

Nu og da forsøgte kronen at hævde sine besiddelser og karakteristisk nok da altid, hvor det vigtige sildefiskeri fandtes. Når „Nypægotz“ og de to gårde i nabosognene, Hedegård i Bislev sn. og Klæstruplund i Vokslev sn., på rettertinget i 1406 tildømmes kronen, så fristes man til at se en bevidst politik på langt sigt, eftersom Nibe var det vigtigste samlingspunkt i hele Limfjorden for sildefiskeriet og omsætningen af fangsterne. Endnu i slutningen af århundredet drev kronen sildefiskeri på stedet¹⁵.

Et tydeligt indtryk af at man fra kronens side fuldt ud var klar over vigtigheden af at kunne råde over egnene ved Limfjorden får man af landsdommer Niels Clementsøns brev til Kong Hans om Fjends og Slet herreder, som bisp Erik Kaas i Viborg havde. Bispnen hævdede at have Slet herred i pant, men kunne ikke finde pantebrevet, der heller ikke findes i kongens register; og så tilføjer landsdommeren: „Hwre thet haffuer seg met sammæ herrett oc met panttet, som han seyer aff, ther kan inghen giøre redhæ pa i sandhedh. oc kan ether nade inghenlunde ombære Slett herret for thet fiskerii skyldh meth tharre sildh, som komer til Køpinghaffn oc Kallø om aaret, oc thet fiskerii kan man ikke brwge, wthen man haffuer herrettdett till help“¹⁶.

Sin store chance for generhvervelse fik kronen ved reformationen; ved sækulariseringen blev kronen ejer af hovedparten af fjordens fiskegrunde, der ved lensreformen under Johan Friis kom ind under lensmændenes overopsyn. Adelen fik også sin store part af kirkegodset, og ved senere ejendomshandler og mageskifter blev dens besiddelser betydningsfuldere end kronens. Jeg skal her indskrænke mig til visse eksempler.

Lundbæk med sine betydelige fiskeritilliggender afhændedes ca. 1540 til Mikkel Nielsen til Kyø, og omtrent samtidig gik Halkær i nabosognet over til privateje. Sebberkloster, hvor de tilbageblevne nonner fik lov at blive boende, blev under kronen til 1581, da Frederik 2. mageskiftede det til Oluf Brockenhuus. Vitskøls store ejendomme blev opdelt, og samtidig med denne opdeling synes de enkelte gårde at have fået deres del af fiskegrunde og fiskestader. Det gælder således de to gårde i Farstrup sn., Vår og Krastrup. Vitskøl selv med betydeligt jordegods, bl. a. nævnte Vår samt Livø, mageskiftedes 1573 til rigsråd Bjørn Andersen til Stenalt. Samme år gik Økloster ved mageskifte over til Frands Banner til Kokkedal, mens nabøen Gøl blev ved kronen til den næste store periode af godsafhændelse i 1660erne. Det betydelige gods Birkelse blev 1540 solgt til Peder Ebbesen Galt til Tyrestrup. Eksemplerne vil kunne forøges både for årene nærmest reformationen og for enevældens første år. Bedst hold på sine fiskeritilliggender havde gejstligheden i Viborg; det gælder såvel øen Fur som besiddelserne ved bunden af Hjarbæk fjord og endvidere den vigtige fiskegrund Østerland for Nørholm sn.¹⁷.

Betydningen af limfjordsfiskeriet har strakt sig videre end blot til at dække det lokale behov. Det fremgår således utvetydigt af det salteri, som kgl. saltere i Nibe – og for visse perioder i Dokkedal eller andetsteds i Mov sn. – udførte til forsyning af hoffet og orlogsskibene. Denne saltning til rigets behov finder ialtfald sted fra 1524, hvor sognepræsten til kronens kirker i Vokslev og Nibe fritages for al biskoppelig tyngde mod at „holde dem, som vi om våren tilskikke af salte sild i Nibe til vort behov til mad, øl, „hans bierring till skellighedt“, al den stund han salter dér“¹⁸, men utvivlsomt går det endnu længere tilbage, idet et sognevidne af 1491 tages på St. Josts kirkegård i Nibe til fordel for Clemet Buggi, der nævnte forår havde taget vare på Mourids Nielsen (Gyldenstjernes) „fiskeindh. oc salteri“¹⁹. Da Mourids Nielsen var lensmand på Ålborghus, kan det næppe være et privat salteri, men må opfattes som en af hans embedspligter.

Efterhånden tager salteriet fastere form. Såvel i Nibe som i Dokkedal opføres der salteboder, hvor salterne kunne have „deres værelse med „vort“ gods, medens sildefiskeriet står på“²⁰. Det almindeligste var, at salterne købte silde-
ne af de lokale fiskere, men ialtfald ved Kattegatskysten fiskede salterne selv;

i 1547 får Jørgen Rud nemlig befaling til at levere kongens salter „for Muleberg“ stæg til bundgarn, som han skal „udsætte hans nåde til bedste på Halnede“²¹, og i anførte brev vedrørende Dokkedal af 1551 lyder instruksens på, at salterboden skal forsynes med omskud (d. e. udskud), så at bundgarnet kan komme uden for boden, men alligevel hænge i sikkerhed. Desuden skal der bygges to store „skonnekoge“, som kunne tjene at røgte bundgarn med. To lignende „skonnekoge“ omtales ligeledes i brevet om Nibe fra samme år. Her er dog nok snarere tale om lastkåge, idet det angives, at de tilsammen skal kunne føre 20 tdr. sild.

Under lensmændenes embedspligter hørte ikke alene at sørge for salternes udrustning; udover det allerede nævnte med opførelse eller istandsættelse af boder kom, som vi har hørt, udredelse af stæg til at fæste bundgarnene med -- og muligvis udredelse af garnene selv, kåge til røgtning og transport, sildetønder²² uden hvilke salteriet ville være omsonst og desuden fetalje²³. Han skulle desuden sørge for, at der var ildebrændsel frit til rådighed²⁴, og især pålåd det ham at skaffe likvide midler til opkøb af sild. Normalt blev pengene taget af lenenes egne midler, men hvis der af en eller anden grund var ebbe i kassen, blev lensmændene henvist til tolderne i Ålborg²⁵. Forslog dette heller ikke, var sidste instans rentemestrene²⁶. Et par breve fra 1551²⁷ synes at angive en lidt anden fremgangsmåde, idet kongen selv har sørget for finansieringen. Muligvis ligger forskellen i overgangen til den nye lensreform under Johan Friis.

Hvor stor en rolle afgifterne i naturalier for fiskeriet i Limfjorden kan have spillet for kronens forsyning med sild til indsaltning i de kgl. salterboder er det svært at sige noget om uden en speciel undersøgelse, som falder uden for dette arbejdes rammer. Muligvis svigter materialet også på dette punkt. Mens fiskeriafgifter nævnes hyppigt fra andre fiskepladser som sandtold fra den jyske vestkyst og åresild fra mange steder i Østdanmark²⁸, kendes ingen påbud herom fra limfjordsområdet.

Til gengæld findes en række breve om kongskøb for at sikre salterne tilstrækkelige forsyninger. Det må vel betyde, at den eventuelle afgift i naturalier har været forsvindende i forhold til den mængde sild, der var behov for. Også på andre pladser, hvor det kan sluttes, at åresilden må have indbragt store mængder, håndhævedes retten til kongskøb. Det gælder Øresund, hvor det første gang omtales 1376 og sidste gang 1537²⁹ og Bohuslen³⁰. I Limfjorden synes bestemmelserne til sikring af købet at sætte ind kort efter at fjordens fiskeri i vigtighed havde overgået Øresunds³¹. 1557 6/4 udstedes forbud mod, at andre end kongens salter køber sild fra lørdag aften til mandag aften hver uge, „indtil hine (d. e. slotsbefalingsmanden på Ålborghus og den kgl. salter) have fået dem, de skulle have“. Det var som til de fleste tider 60 læster. For at gøre

kongskøbet effektivt var det lensmandens pligt at sørge for, at alle „nedkarle“ og „vådkarle“ kommer og tilbyder deres fangst til salteren og ikke, som de tidligere har gjort, skjuler sig, undlader at komme i land eller nægter at optælle silden, førend købedagene er til ende³². Der er flere eksempler på, at private har søgt at sætte sig ud over de bestemmelser, der var rådende under kongskøbet, ved at tage på fjorden og afkøbe fiskerne silden direkte fra røgtkågen, selv om de let havde kunnet orientere sig om, at forbuddet var i kraft, idet et flag på toldboden klart tilkendegav, at det var „en kongens dag at købe sild på“, hvor ingen „mote købe sild eller dermed bruge nogen handell, førend kong. maj.s. salter haffde kiøbt saa mange, som hand daa kunde regere, och flagen vaar neder thagenn“³³.

Alle bestemmelser om kongskøb i Limfjorden er skåret over samme læst, omend småafvigelser kan forekomme fra gang til gang. Hyppigst foregår saltningen i Nibe med pålæg til fiskerne fra alle omliggende betydeligere fiskelejer: Sebbersund, Stavn, Øland, Gøl og Nørholm at møde op med deres fangst. Jævnside hermed eller skiftende med Nibe foregår også saltning i Mov sn. (ved „Mulebjerg“, fiskerlejet „Målbjerg“, „Moelberg“, der alle er afvigende skrivemåder for Muldbjerg), hvor det tilholdes fiskerne fra Mov og Als sogne og „alle, som kommer derhen for at fiske sild“ på lignende måde at tilbyde deres fangst. I reglen beregner kongen sig to frikøbsdage, der længe for Nibes vedkommende ligger fast på tidsrummet fra lørdag aften til mandag aften. Dette må indebære at søndagen i sildetiden er regnet og benyttet som almindelig arbejdsdag³⁴. Fra 1575 fraviges disse dage til fordel for dagene fra mandag aften til onsdag aften, der senere (fra 1577) afløses af to dage: Mandag aften til tirsdag aften og torsdag aften til fredag aften. I Mov sn. ligger dagene ikke helt så fast, her forekommer både to og tre frikøbsdage.

Den sild, som salterne erhvervede på frikøbsdagene, blev ikke udbudt i fri konkurrence, eftersom det var forbudt alle andre at købe sild på disse dage. Det skulle kunne medføre en trykken af prisen, og der er da også mange vidnesbyrd om, at fiskerne kun modvilligt afleverede deres sild til de kgl. saltere. Også de mange indskærpelser af pligten hertil, vidner om dette forhold. Tomfohrde³⁵ mener da også, at kongen ikke har givet fuld værdi for de erhvervede sild, selv om han refererer forordningernes ord om, at betalingen skal ske efter gammel sædvane. For Limfjordens vedkommende er det efter brevenes ordlyd: „til almindelig pris“, „efter gammel sædvane“, „til det almindelige køb“, „med vore penge efter gammel sædvane“, „efter gammel sædvane og med rede penge“ eller det mest præcise: „Med foregående dagspris“; det sidste forekommer i breve af 1577 og 1578 for såvel Nibes som Muldbjergs vedkommende³⁶. Med en fastlægnings af prisen som i det sidst anførte skulle der ikke være mange

muligheder for vilkårligt at påvirke prisen på frikøbsdagene. Tomfohrdes formodning om særlig gunstige vilkår for kongens saltere modsiges direkte af kongens klage af 1563³⁷ over sildepriserne i Dokkedal; den kgl. salter er kommet til at give 1 alb. (= 1/3 skilling) mere for olen end i Nibe³⁸, „så vi har ingen ydermere fordel på sildekøbet end andre købmænd, som der salter“. Kongen har i den anledning fremdraget den gamle skik og brug, der har været rådende ved sildesaltning i Mariager fjord, hvor kronen ikke alene direkte har fisket i en række bundgarnsstader, men hvor Mariager kloster også har stillet materiel til rådighed for saltningen, „som kronens saltere og fiskere til samme bundgarn har fordret“. Disse forhold falder godt i tråd med de ovf. fremdragne om det direkte fiskeri ved Dokkedal og synes at vidne om en ældre fremgangsmåde for fremskaffelsen af saltsild til kronens behov.

Limfjordsfiskeriet var ikke blot i stand til at dække den lokale befolknings og kronens behov. Mangfoldige danske købstæder og ligeledes hansestæderne søgte til fjorden for at få del i dens sild. Hvor stor deltagelsen i sildesaltningen har været fra danske købstæders side, er vanskeligt at afgøre. Kristian 2.s brev af 1516 10/2, der sendes til købstæder i hele Danmark³⁹ tyder på meget livlig aktivitet, idet brevet er fremgået af en henvendelse fra købstadsmænd i hele området om en ordning af forholdene i fjorden, hvor „den ene købstadsmænd lå den anden til skade og fordærv . . . at købe sild og salte sild“. Det bestemmes derfor, at sildesaltning for fremtiden kun må foregå på to steder, nemlig Ålborg og Lysterød (d. e. Løgstedøre), mens den forbydes på de øvrige fiskerlejer som Nibe⁴⁰, Sebbersund, Gøl m. v. Kronen opnår derved mere effektiv kontrol med sildesaltningen og de afgifter, der skulle betales deraf. Om Ålborgs forsøg på at blive enerådende på fjorden og udelukke de øvrige konkurrerende danske købstæder fra deltagelse i sildeeventyret vil det her være nok at henvise til Hugo Matthiessens oversigt⁴¹.

Uden at forsøge en vurdering af hvor omfattende hansestædernes deltagelse i sildesaltningen og sildehandelen i Limfjorden har været, skal visse mere generelle bemærkninger herom gøres. Sildehandelen mellem Limfjorden og de nordtyske stæder blev indledt endnu på det tidspunkt, da fiskeriet i Øresund leverede hovedparten af handelsvaren. Ålborgsilden vandt indpas i hansestæderne sammen med en række andre sild, der i lighed med denne imidlertid betragtedes som en ringere vare end skånesilden⁴². Derom vidner bl.a. besværinger fra de hanseatiske rådssendebud i Wismar 1420 og tilsvarende fra stæderne i Lifland 1450, de sidste foranlediget af ålborgsildenes uredelige pakning⁴³. Om omfanget af sildehandelen på Limfjorden kan henvises til, at 36 skibe fra Danmark vest for Øresund, der 1474–76 løb ind i Danzigs havn, kom de 30 fra Ålborg med ialt 579 læster sild⁴⁴. Den sidste fjerdedel af 1500-tallet opretholdt Lü-

beck en livlig forbindelse med Ålborg. 330 skuder førte i perioden mere end 12.392 læster sild til Lübeck⁴⁵. „Ålborgfarerne“ dannede en særlig undergruppe indenfor de lübske skånefarere. Den livlige forbindelse ophørte o. 1604 p. gr. af de hindringer, som Christian 4. lagde i vejen for trafikken.

Aksel E. Christensen fastslår i sin oversigt over Danmarks handel i middelalderen⁴⁶ sildens betydning for Ålborgs eksistens og hævder, at byen var i stand til at gøre ålborgsilden til en kvalitetsvare, der var konkurrencedygtig med den skånske sild. Som det vil være fremgået af det ovenstående gælder det dog kun med et ikke uvigtigt forbehold. Til forklaring af fjordsildens succes må man ialtfald, som også Christensen gør det, formode, at ålborgsildens afsætning begunstigedes af, at den var overvejende en vårsild og altså kom på markedet på et tidspunkt, hvor skånesilden ingen konkurrence bød den. At den ikke har været regnet helt på højde med den skånske viser forskelligartetheden i vragermærkning og toldafgift, og det fremgår i øvrigt af Kristian 2.s. forordning af 1516 om silds nedlægning⁴⁷, der er fremkaldt af „stor brøst på den sild, som saltes udi Ålborg og andre fiskerlejer på Limfjord . . .“. For at vinde afsætning i stæderne havde man derfor ladet den komme i handelen under navn af skånesild. Forklaringen på kvalitetsforskellen må sandsynligvis søges i, at tilvirkningen af fangsten i Øresund skete direkte ved eller under opsyn af de tyske købmænd selv, mens den i Limfjorden varetoges af den hjemlige befolkning.

At det forholdt sig sådan synes med sikkerhed at fremgå af forordningen af 1516. Den taler sit tydelige sprog om, hvor langt man endnu var fra at levere en kvalitetsvare. Thi dels er sildetønderne ikke „lige føre og ved eet mål“, dels er de nedpakkede sild ikke godt købmandsgods, hvorfor de vrages i stæderne „vores undersætter til mærkelig skade og fordærv“. For at imødekomme kundernes ønsker og sikre afsætningen (der tales i brevet om Riga, Reval, Danzig og Rusland) anføres en række bestemmelser om vrugning, mærkning og fustagestørrelse, der rettelig fulgt ville have bragt den danske sildesaltning og sildehandel på et niveau svarende til de krav, der stilledes til hansestædernes egne købmænd og sildesaltere. Endnu mere gælder det om bestemmelserne i Kristian 2.s. verdslige lov⁴⁸, der imidlertid aldrig blev sat i funktion. Det er fristende at se kongens bestræbelser i lys af samtidige europæiske forhold på sildetilvirkningens område⁴⁹ og at søge impulserne i det kendskab til nederlandske forhold, som hans kontakt med mor Sigbrit havde medført.

Kristian 2.s. fremsynede bestemmelser, der ville føre fremgangsmåden ved sildens tilberedning a jour med de nordtyske forordninger, men utvivlsomt også forsøge at nå de nederlandske, der på denne tid havde placeret sig foran hansestædernes i betydning og organisation, blev desværre ikke taget op af

efterfølgerne. De danske saltsild blev derfor fortsat mødt med klager, der i 1556 fik regeringen til at indskærpe, at alle både indlændiske og udlændiske skulle rette sig efter at salte og udføre uforfalsket gods, idet Danzig havde besværet sig over, at sildetønderne dels ikke var fuldt pakkede, dels var falske (d. v. s. ikke holdt det rette mål)⁵⁰. Når limfjordssildene af anførte eller andre grunde ikke kunne afsættes med fordel i Nordtyskland, forsøgte man længere øst på⁵¹. Forbindelsen mellem limfjordsområdet og Balticum fortsatte helt op til sildefiskeriet brat ophørte i 1829 utvivlsomt som eftervirkning af Aggertangens gennembrud⁵².

Den økonomisk vigtigste del af Limfjorden var – takket være silden – farvandet ind til Aggersund; også forsyningsmæssigt rangerede det meget højt, såvist som sild under en eller anden form (saltet eller tørret) indgik som en vigtig bestanddel af føden. Overalt ved kysterne og langt ind i landet sørgede husmødrene for at erhverve sig sild til hele årets forbrug. I landhusholdningerne var det endnu i forf.s. barndomstid det normale⁵³. I Vestlimfjorden dominerede derimod ålen, selv om også helt og andre brakvandsfisk var af betydning⁵⁴. Fiskeriet i hele fjordområdet var så rigt og varieret og med så mange interesser knyttet til sig, at det nødvendigvis måtte reguleres af rigets øverste myndighed. Intet andet fiskeriområde i Danmark har da heller været så nøje overvåget og så hyppigt underlagt forbud og påbud gennem århundreder som Limfjorden. Sidestilles hermed kan egentlig blot sildefiskerierne i Øresund i middelalderen og de tilsvarende ved Bohuslen i årene 1556–89⁵⁵, der dog begge er begrænset til en enkelt fiskeart og ikke viser den mangfoldighed af fiskearter og -metoder som limfjordsområdet.

Allerede tidligt begyndte centralmagten at interessere sig for, at forholdene ved fjorden ikke udartede. Som en af de vigtigste bevæggrunde til indgreb anførtes hensynet til fri passage både for fartøjer og for fisk. Sejlløbene måtte ikke spærres med fiskeredskaber, men holdes fri for både faste og flydende garn. Fjorden skulle ikke som åerne kunne spærres, selv om samme lodsejer havde besiddelser på begge bredder, og ikke engang til midtstrøms måtte man regne sin fiskerettighed. Det blev utvetydigt fastslået i 1459, hvor kongen bestemte, at Limfjorden skulle betragtes som „et almindeligt fiskeri, som den af arildom været har, så at borgerne i Nykøbing og almuen over alt riget må fare op og ned efter deres bjergning i Limfjorden, hvor dem behager at fare eller ligge, at købe og salte, og gøre deres fiskeri uforment af alle“⁵⁶. Dette hensyn til det almene bedste kan siges at være ledetråden i alle regeringens bestemmelser om limfjordsfiskeriet, uanset at der jævnsides hermed stadfæstedes gamle, lovligt erhvervede fiskerirettigheder⁵⁷, der indskrænkede den almene benyttelse af fjordens fiskevande. Samme synspunkt hævdedes ved en bestem-

melse taget på Viborg snapslandsting 1471 af alle fire stænder⁵⁸, der forbød at „forsætte med ruser nogen sunde eller menige fjord, som fisken plejer op at gange“.

Ud over at holde strømmen i sejløbene fri var regeringen også ivrig for at begrænse eller forbyde brugen af ulovlige eller skadelige redskaber. 1503 fik biskop Niels pålæg om sammen med andre gode mænd at afgøre, om et fiskeri på Aggersborg grund blev drevet med fiskegarn, der var skadelige for den menige mand⁵⁹. Ved et ophold i Ålborg 1515 udstedte Kristian 2. en forordning⁶⁰, der tog fat på Limfjordens mangeartede fiskeriproblemer. En række fiskeredskaber, hvor iblandt silderuser og pulsvåd, blev forbudt på Aggersborg grunde i Aggersund, Sebbersund, ved Hals eller Egense, Snekkedybet⁶¹ eller nogensteds deromkring neden for fornævnte sunde. Hvad pulsvåddene angår, så fremgår det af forordningens yderligere ordlyd, at der herved især er tænkt på deres brug i Vestlimfjorden („og kunne de nogen finde eller finde lade, som herimod fare . . . med pulsvåd er ovenfor nogensteds i Limfjorden . . .“). Forordningen indeholder desuden bestemmelser om maskestørrelsen i sildevåd eller i andre fiskegarn.

Hovedindholdet af forordningens bestemmelser går igen i Odenserecessen 1539, forordningen om bundgarn, ruser og pulsvåd i Limfjorden 1546, den københavnske reces af 1547, hvor pulsvåd påny tillades, men med en indskrænkning af brugstiden til dagene mellem St. Hans og St. Bartholomæi dag, og Koldingrecessen af 1558⁶². Disse ældre bestemmelser finder derpå optagelse i Danske Lov 5–10–45, 46 og 47.

De gentagne indskærper tyder som altid på vanskeligheden ved at få bestemmelserne overholdt, og direkte vidnesbyrd herom findes også. 1545, 1550 og 1560 forekommer sager vedr. optagning af ulovligt udsatte garn⁶³, i de to tilfælde er det nibinger, der har taget sig selv til rette – i øvrigt med støtte i Kristian 2.s bestemmelser fra 1515, og i det tredie er det Ålborg slots tjenere, hvoraf en navngiven fra Nibe, der har været på fjorden for at optage de ulovligt udsatte garn.

En klage fra Ålborg over ulovligt garnsæteri i sejldybet fra Hagedybet til Hals samt ud for Hals vejde førte til ordre om nedsættelse af en kommissionsdomstol i 1558⁶⁴. Kommissionen, der bestod af rigsråd Iver Krabbe, lensmand på Ålborghus Otto Brade, Mogens Juul, Christoffer Gøye, Frantz Banner og Frantz Bilde fik pålæg om til det kommende forår, „når samme bundgarn udsættes“, at møde på åstederne og tage syn derover samt stævne parterne at møde med deres breve og beviser og at træffe afgørelse derudfra. Kommissionen er ikke trådt sammen, for 1560 24/4 modtog de samme mænd, minus Mogens Juul og Frantz Bilde, i hvis sted er kommet Hans Holck og Bjørn Kaas,

ordre til – da sagen ikke er blevet undersøgt – den kommende 3. maj at forsamles på åstederne. Kommissoriet var nu blevet udvidet, idet der skulle sættes tegn, hvor langt og hvor nær dybet bundgarnene kunne stå uden skade for den menige mand på hans fiskeri eller sejlads, idet bundgarnene sættes så langt ud mod Baggedybet på den ene side og mod Vededybet på den anden, at ikke alene fiskens indgang forhindredes, men mange søfarende blev tvunget til at vige fra deres rette kurs med stor fare⁶⁵. Denne gang blev kommissionen en realitet, idet den på den fastsatte dag besigtigede de udsatte garn såvel ved den nørre som ved den søndre side af Limfjorden og bestemte, hvor mange garn der måtte stå i hver lænke. På denne afgørelse fik borgerne i Ålborg kgl. konfirmation i 1560 16/7⁶⁶.

Efter at Ålborg således havde haft succes med sin klage mødte de fiskeriinteresserede omkring Nibe bredning – først og fremmest Nibes indbyggere, men også en del af adelen – op med en tilsvarende besværing i 1595. Ruser og bundgarn udsattes iflg. dem i sejldybet eller „på dybere vand end 6 alen“ til hinder for fiskens op – eller nedgang. Det er første gang, vi møder denne dybdegrænse for bundgarns udsætning; under det specielle afsnit om bundgarnsfiskeriet vil den blive nærmere diskuteret. Klagen havde til følge, at lensmanden på Ålborghus fik påbud om at undersøge sagen og derudfra udstede en forordning om sætteriet. I øvrigt skulle han nøje kontrollere, at man forholdt sig efter hans gjorte forordning, „så og efter gammel brug og sædvane“⁶⁷.

Hvorledes udfaldet af denne sag har været, er ikke oplyst, men 1610 rejstes sagen igen på helt samme grundlag og med samme konklusion. Denne gang skete der ialtfald noget i sagen, idet lensmanden på Ålborghus Mandrup Parsberg 1619 pålagde borgmestre, rådmænd og borgere fra Ålborg og indbyggere fra Nibe at drage ud på fjorden, tage syn over sætteriet og gøre „en forordning, hvor dybt vand bundgarn med rette bør sættes på i Limfjorden, så at fiskens indgang og sejldybet ikke i nogen måder dermed skal blive forhindret, den gemene mand til skade, som bruger sildefiskeri“⁶⁸. De udmeldte mænd udarbejdede et detaljeret forslag til ordningen af bundgarnssætteriet på Nørlå, som vil blive drøftet nærmere under den tekniske del. Selve forordningen bekendtgjordes på Ålborg byting og Nørholm og Nibe birketing i april samme år og publiceredes derefter med jævne mellemrum på de to sidstnævnte ting helt op til 1666. Som en nøjere udformning til supplement af recessens mere generelle bestemmelser må den da have været gældende for sildegarnssætteriet i Østlimfjorden. Det fremgår også af missivet til Tønne Friis, lensmand på Ålborghus, 1624,⁶⁹ hvor lensmandens pligt til at kontrollere, at garnene ikke sættes længere ud end det hidtil havde været sædvanligt og end det er fastsat efter kongens befaling i Mandrup Parsbergs tid, indskræpes.

At få forordningen håndhævet var ikke let; 1627 pålagdes det lensmændene på Kalø, Hald og Ålborghus et kommissorium⁷⁰ om at undersøge garnsætteriet i Limfjorden og gennemgå de dokumenter de kunne opspørge – især den tidligere udstedte forordning – samt forordne, hvorledes man for fremtiden skulle forholde sig dermed. Af missivets ordlyd synes at fremgå, at klagerne over spærringen af sejllobet især har gældt området fra Nibe bredning til Kattegat og ikke så meget bredningen selv, idet klagerne især har været rettet imod, „de steder, som er nedenfor Nibe fiskeri imod stranden“.

Bestemmelserne for Limfjordsfiskeriet i perioden op til enevælden er dels mere specielle dels mere generelle, fremkommet ved registreringspåbud og ved kommissionsbestemmelser fremgået af en nøjere granskning af forholdene i fjorden. Ved udarbejdelsen af det vigtige sæt af bestemmelser om fiskeri med stående silderedsel havde centralmagten direkte peget på, at de skulle være i overensstemmelse med gammel brug og sædvane, og den vigtige forordning af 1619 var direkte blevet udarbejdet af primært fiskeriinteresserede, nemlig indvånerne fra to af fjordens fiskepladser: Ålborg og Nibe.

I et senere afsnit skal sædvaneretten i fiskeriet nærmere drøftes. At den har spillet en betydelig rolle for måden at indrette sig på under fiskeriet, kan ikke betvivles, og at myndighederne har haft den i tanke og i mange tilfælde har taget hensyn hertil, er givet. I det foregående er enkelte vidnesbyrd herom anført.

En for hele fjorden dybt indgribende bestemmelse er ikke kommet i stand i den nu skildrede periode, og det skete heller ikke med udarbejdelsen af Danske Lov, der i første række er en systematisk ordnet samling af allerede gældende lovbestemmelser⁷¹. Det gælder i udpræget grad fiskeribestemmelserne, der – bortset fra en bestemmelse om fiskeri i ferske vande, en om fiskeri med ålegårde og en ny bestemmelse om laksegårde – udelukkende handler om fiskeri i Limfjorden, hvor ældre bestemmelser optages med så godt som uændret tekst.

II. Fiskeriets teknologi

Sildefiskeriet

„Fiskene fanges baade i Salt- og Ferskvand enten med Jernkroge, hvor paa er sat Mading af Orme eller Fisk, eller ved Vaadde, som man trækker med, eller ved Bundgarn og Ruser, som man sætter paa visse Steder og holder i Bunden ved Pæle. Om Vinteren fanges de paa Bunden med Jernpile paa et langt Skaft. Det er en heel Videnskab at kjende saavel de bedste Fiskemaader, som og de forskjellige Fiskes Opholdssteder . . .“

Anton Frantz Just: Naturhistorie om Dyrene. Viborg 1802.

Sandflugtskommissær Just har ret i, at fiskeriets teknologi er en hel videnskab. Hans eget kendskab til limfjordsegnene har imidlertid ikke givet sig udtryk i nogen detaljeret beskrivelse af fiskemetoderne, og selv om andre topografiske forfattere fra denne tid har ydet værdifulde oplysninger fra et begrænset område¹, savnes dog en behandling af hele fjorden.

Den beskrivelse af Limfjordens fiskeri, der findes i kommissionsprotokollen for året 1741 med de dertil hørende bilag, især indberetningerne fra de forskellige retsbetjente omkring fjorden, er den ældste samlede oversigt, der tillader at give et helhedsbillede, om end det naturligvis er behæftet med mangler². Resultatet af kommissionens undersøgelse hvad fiskemetoder og -redskaber angår er gengivet i fig. 2. En nærmere gennemgang af de enkelte fiskerier og deres teknik med inddragelse af supplerende stof før og efter kommissionen i 1740erne skal foretages i det følgende. Men inden da vil det være rimeligt at give en mere generel karakteristik.

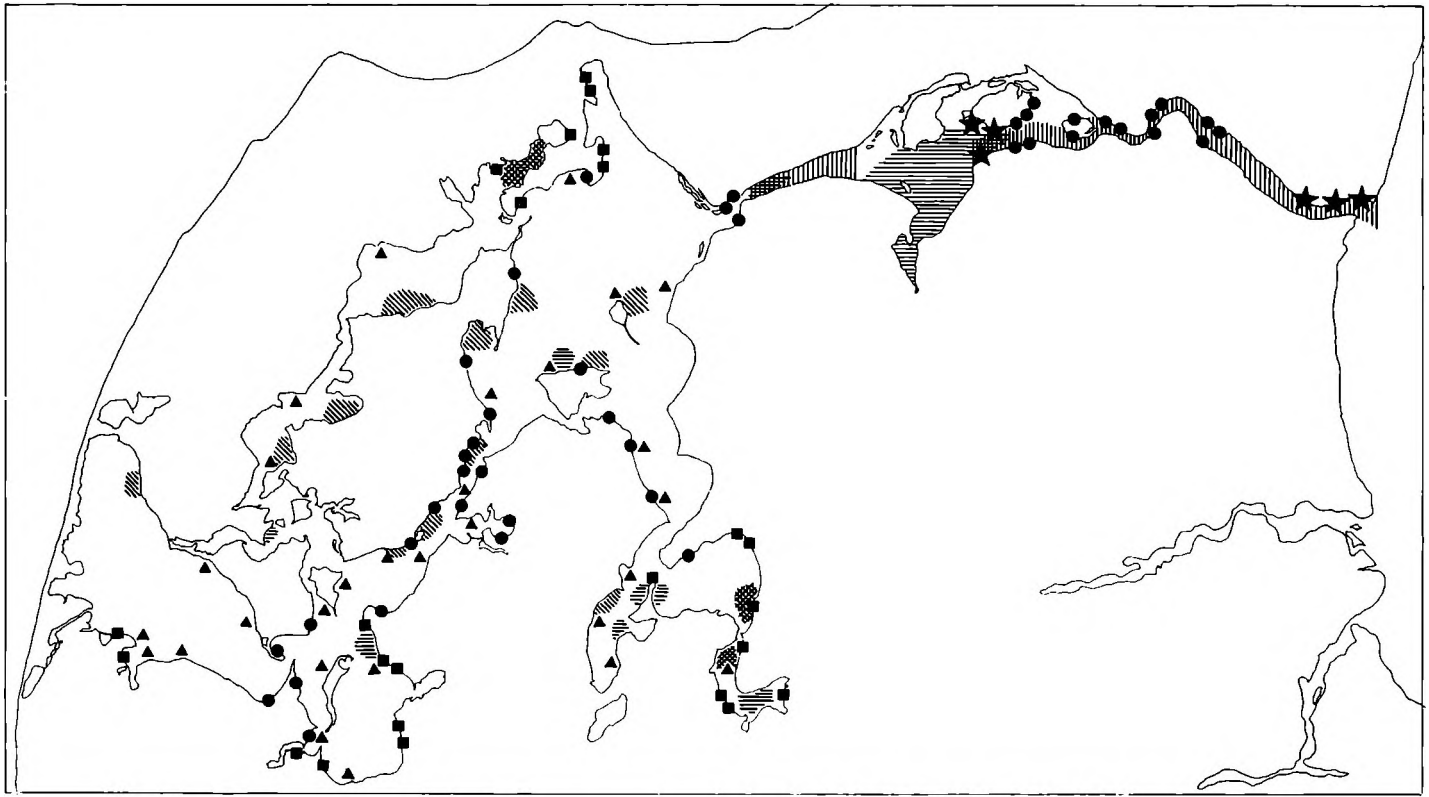
I afsnittet om naturforholdene er påvist de meget vide variationer indenfor saltholdighed, strøm, bundforhold m. m., der fandtes i fjorden som helhed. Stort set faldt fjorden i to tydeligt forskellige hovedafsnit, Østlimfjorden og Vestlimfjorden, afgrænset fra hinanden ved de nævnte Løgstør grunde. Som omtalt i afsnittet om naturforholdene stod disse to områders forskelligartethed fjordens fiskere helt klar³. Foranledningen til de 28 Nibe-fiskeres redegørelse var at vise, at den kommission, der var kommet i stand efter klage over misbrug ved sildefiskeriet, var kommet på afveje ved som et hovedpunkt at optage overvejelser over, om pulsvådfiskeriet skulle afskaffes eller ikke. I ordet pulsvåd var der en klang, som oftere havde fået regeringsmagten til at handle, men skrivelsen fra Nibe påviser, at dette redskab aldrig ville kunne komme til at

influere på sildefiskeriet, eftersom det ikke brugtes øst for Løgstør grunde. Omend de gode folk fra Nibe kan have haft interesse i at opstille modsætningerne så skarpt som muligt, er beskrivelsen dog i sine hovedtræk fuldt korrekt. Det fremgår af det kort, der har kommissionsmaterialet som grundlag.

Denne opdeling i en østlig og en vestlig del bevirkede som allerede nævnt en forskel i faunaen, der i høj grad kom til at sætte sit præg på fiskeriets teknik og organisation. På biologisk materiale har A. C. Johansen kunnet fastslå, at silden før gennembruddet af Aggertangen ikke har haft ynglepladser i Limfjorden vest for Løgstør⁴. Det relativt ringe fiskeri, der blev drevet efter sild i Vestlimfjorden (jfr. fig. 2) synes efter den ovenfor gengivne beskrivelse at have været efter tomsild, der efter gydningen i Nibe bredning er søgt videre vestpå til Løgstør og Livø bredninger og de nærmest tilgrænsende sunde og indvige. Muligvis kan det mere udbredte sildefiskeri i denne del af fjorden i 1500-årene have været af en noget anden karakter.

I Vestlimfjorden dominerede derimod „gråfiskene“, som i kommissionsakterne er fællesbetegnelsen for brakvandsfiskene; øst for Løgstør var de kun af forsvindende betydning. Det eneste område, hvor der fandtes et egentligt fiskeri af dem, var i den lille Sebberfjord. Af størst betydning blandt de fangne gråfisk var helten, der især efterstræbtes i det dybt indskårne fjordområde i Vester Han herred, i den inderste, dybt forgrenede del af farvandet ved Skive og Skals og i Venø bugt. Den tredie blandt Limfjordens hovedfisk, ålen, fandtes i hele fjordområdet og fiskedes overalt, men med størst intensitet i Vestlimfjorden.

Ved siden af forekomsten af fiskbare arter spillede fjordens bundforhold en afgørende rolle for fiskemetoderne og redskabernes udformning. I enkeltheder vil det blive påvist i det følgende, men indledningsvis skal et par gennemgående træk fremdrages, ligesom der her påny må henvises til afsnittet om fjordens naturforhold. I Nibe-fiskernes skrivelse af 1736 tales om det vestlige fjordområdes „hule og dybe vand“, en karakteristik, som oftere bruges i denne periode og som meget godt giver karakteren af de store områder i bredningerne. Karakteristisk er således den så godt som fisketomme østlige kyststrækning af Løgstør og Livø bredning. Et andet bemærkelsesværdigt træk ved Vestlimfjorden er de ændringer i fjordbunden, der synes at være langt mere udpræget her end øst for Løgstør. De virksomme kræfter har været sandflytning, forårsaget dels af vindfygning, der især har været mærkbar i Vester Han herred og ved Løgstør grunde, hvor den stedlige befolkning overfor kommissionen i 1741 klager over, at fjorde og vejler efterhånden udfyldes med sand (jfr. ovf. s. 31), dels af overskylninger (havrendinger) ved Agger-Harboøre tangen, der aflejrer sand på udstrakte grunde i den vestlige del af Nissum bredning, så der

● sildevåd ▲ pulsvåd ■ heltvåd ★ ålegårde ||||| sildegarn (nedgarn) |||| sildebdg. og/eller -ruser (i Vestlimfjorden heltbdg.) ▨ heltdybvåd ▩ ålekroge

Fig. 2. Oversigtskort over Limfjordens fiskerier 1741. Kortet bygger på de oplysninger, som indhentes under kommissionsarbejdet, men afspejler ikke alle fiskeriforhold, idet en række fiskeredskaber kun er sporadisk oplyst. Det gælder stangredskaber til fangst af ål og gråfisk og glibredskaber, især vadeglib. Begge redskabsgrupper har utvivlsomt været langt mere omfattende, end det afspejles i materialet. Det samme gælder småvåd til fangst af ål og gråfisk samt nedgarn til gråfisk, der var meget udbredt i Vestlimfjorden. Alle disse redskaber var overvejende beregnet til fiskeri for småkårsfolk, der ikke har haft kommissionens interesse. Ingen af disse redskabsgrupper er vist på kortet.

Kortet afspejler da de vigtigste redskabformer inden for de tre hovedfiskerier: silde-, åle- og gråfiskefangsten, idet der ikke skelnes mellem bundgarn og ruser eller mellem sættegarn og drivgarn inden for sildefiskeriet, hvor enkelthederne fremgår af den teknologiske del.

her kun kan trives et meget specielt fiskeri efter madding til havfiskernes krogredskaber. Ved siden af sandflytning forekommer en ret udstrakt flytning af sten, der synes at skyldes islægning. Mangfoldige gange under sin berejsning af dette afsnit af Limfjorden konstaterer kommissionen i 1741, at dette eller hint drættsted for våd er blevet lagt øde⁵, mens tilsvarende oplysninger ikke forekommer for Østlimfjordens vedkommende. Forklaringen skal måske søges i en hyppigere og kraftigere islægning af den vestlige del af fjorden p. gr. af vandmassernes ringere saltholdighed og mindre tilgang af det relativt varmere havvand i vintertiden fra Kattegat⁶ end af fjordens østlige del.

Bundforholdene i forbindelse med strømgang spiller en vigtig rolle for fiskeriforholdene. I enkeltheder vil det blive behandlet under de forskellige fiskeriformer, men det vil dog allerede her være af betydning at trække hovedlinierne op for de to store grupper af fiskeredskaber, der med kommissionens ord kan karakteriseres som „stående“ og „løbende“ fiskeri.

Ved „stående“ fiskeri forstås alle de former for fiskeri, hvor redskabet er fast forankret til fjordbunden ved pæle, ankre (enten egentlige ankre, „krabber“ eller sten) eller andre fastgøringsmåder, og hvor der ikke udfordres konstant tilstedeværelse af de fiskeriudøvende, der kan begrænse deres indsats til et regelmæssigt tilsyn (røgtning) af redskaberne. Et sådant fiskeri kan også betegnes som „passivt“ fiskeri. Under „stående“ fiskeri falder bundgarn, ruser, nedgarn, der anvendes som sættegarn, og sættekroge.

Ved „løbende“ fiskeri forstås derimod fiskeri med bevægelige redskaber, hvor de fiskendes tilstedeværelse udkræves, så længe redskaberne anvendes. Udsætning og røgtning af redskaberne sker som regel med korte mellemrum, eventuelt i flere træk efter hinanden, og eftersom redskaberne ikke er gjort fast til havbunden, foregår der en større eller mindre bevægelse gennem vandet under fiskeriet. Dette fiskeri kan betegnes som „aktivt“, eftersom det kræver de fiskendes umiddelbare tilstedeværelse og aktive indsats under hele processen. Under „løbende“ fiskeri falder våd, drivgarn, glib og stangredskaber.

Begge former for fiskeri findes side om side i såvel Øst- som Vestlimfjorden, idet det rigt varierede fjordområde byder muligheder for snart sagt alle former for fiskeri. Kommissionens opdeling i de to hovedkategorier var en praktisk foranstaltning, idet det stående fiskeri (eller rettere hovedredskabet: sildebundgarnet) var af primær interesse og voldte de største problemer. Ved beskrivelsen af det forefundne fiskeredskab fastholdt man da heller ikke opdelingen, men foretog en ny inddeling, hvor fiskearten var det afgørende: Silderedsel, åleredsel og helte- og anden gråfiskeredsel.

Ved den følgende behandling af fiskeriets teknologi vælger jeg en tilsvarende inddeling af fiskeredskaberne efter fiskearter. I fiskerilitteraturen er skiften-

de synspunkter lagt til grund. Drechsel anvendte en opdeling efter fiskearter⁷, mens afløseren af hans beskrivelse af det danske fiskeri benyttede en inddeling efter redskabsformer⁸. Andre inddelingsforsøg er foretaget efter effekten af den anvendte fangstmetode⁹, et synspunkt, der blev lagt til grund for den systematik, som ved FAOs formidling udarbejdedes på internationalt grundlag¹⁰.

Da jeg imidlertid har fundet de mange varierende fangstmetoder, der har været anvendt jævnsides for fiskeri af bestemte fiskearter, for en meget væsentlig og karakteristisk ting i limfjordsfiskeriet, fastholder jeg beskrivelsen efter fiskearter, idet jeg i hver gruppe behandler fiskeredskaber og -metoder i samme rækkefølge, hvorved oversigten skulle lettes.

Sildebundgarn

„... og har det sig langt anderledes med de matrikulerede fiskestader, som enten proprietærer eller visse vederhæftige mænd ejer og lader føre i brug, thi deslige garn røgtes ikkun 2 gange om dagen og har fiskerne både nattero og dagshvile samt deres gode underholdning daglig derimellem, hvorfor de kan tåle at udrede og svare skat deraf, helst de stader er en vis grund at anse, som agre i en mark...“

Magistraten i Aalborg til stiftsbefalingsmand baron Holck 1740 11/4.

(Kom.s dok. nr. 134, litr. B).

Blandt fjordens fiskerier var sildefiskeriet i hele den her behandlede periode det vigtigste. Hovedredskabet var bundgarnet, men desuden anvendtes silderusser, landdragningsvåd og nedgarn. Ingen af de sidstnævnte gav tilnærmelsesvis så stort et udbytte som bundgarnene, men de beskæftigede et stort antal folk, og fiskeriet med dem var af stor betydning for kystbefolkningens egenforsyning med sild. Sildefiskeriet var i alt væsentligt begrænset til fjordens østlige, smalle del. Det holder stik for 1740erne (se fig. 2) og synes også at gælde for 1690erne, eftersom den matrikulering af fiskeriet, der da fandt sted, ikke medtager området vest for Løgstør grunde, men gør holdt ved Mejlgrunden og vådrættstederne for Aggersborg hovedgårds grund¹.

At sildebundgarnet opfattedes som det vigtigste fiskeredskab i fjorden, fremgår utvetydigt af kommissionsbehandlingerne og af den afgift, der pålægges bundgarnsstaderne. Årsagen til denne vurdering må søges i redskabets effektivitet, der medførte en kapitalisering, som kunne være meget betydelig. Kapitalinteresserne knyttet til bundgarnsfiskeriet belyses klart af besiddelsesforholdene, der vil blive behandlet i anden sammenhæng (jfr. nedenfor s. 297 ff.), og af de henvendelser til kommissionen i 1740erne, der skete fra forskellig side for at sikre sig andel i staderne. Interessen holdt sig usvækket, lige så længe fiskeriet gav udbytte².

Hvor bundgarnene flokkedes tæt, måtte sildefiskeriets hovedområde findes.

Påstanden om Vestlimfjordens forsvindende betydning for fangsten af sild får da også stærk støtte af det faktum, at sildebundgarn med undtagelse af to ved Fur overhovedet ikke forekom vest for Aggersund i 1740erne. Af sildefiskeriets redskaber fandtes i Vestlimfjorden en hel del våd, stående nedgarn og nogle silderuser (sml. fig. 2), men for hele området viser sildefiskeriet i kommissionens registrering tilbagegang overalt. En tilbagegang der giver sig udtryk enten i fuldstændig opgivelse eller i decimering af de anvendte redskabers tal.

„Fiskeriets aftagende“ (forstået som: aftagende fangstudbytte) er den årsag, der jævnlig angives. Den ovenfor omtalte ændring i bundforholdene kan have været medvirkende hertil, men hovedforklaringen skal dog nok søges i den almindelige tilbagegang i fangstudbyttet, som indtræder ved midten af det 18. årh.³ Det betydelige sildefiskeri, som f. eks. var blevet drevet ved Nykøbing på Mors både med sildevåd og bundgarn, var næsten ophørt. Af bundgarnene fandtes kun de afbrudte pælestumper i fjordbunden⁴. Sådanne pælestumper fra forladte bundgarn og silderuser nævnes også fra andre pladser i Vestlimfjorden. En vis kompensation for det fejlslagne sildefiskeri fandt befolkningen i fangsten af gråfisk, der blev drevet på de gamle fiskesteder for sild og undertiden også med de samme fiskeredskaber.

Hovedfiskeriet efter ålborg-silden⁵ fandt sted i Nibe bredning og tilgrænsende dele af fjorden, hvor bundgarnet var det vigtigste fangstredskab. Det hænger sammen med de specielle bundforhold, der fandtes i dette afsnit af fjorden, karakteriseret af de udstrakte grunde, der helt fra gammel tid var særtegnet med specielle navne og særlige ejendomsforhold. Hovedparten af grundene har benævnelser, hvori indgår ordet *lå*: Nørlå, Sebberlå, Storkelåen, eller *grund*: Oxholms grund, Fruens grund, Lundbæks grund for blot at nævne de vigtigste og ældste fiskegrunde⁶. Det som gjorde disse grunde så vigtige og anvendelige for fiskeriet var, at de dannede lå'er, en egenskab, der som nævnt har været navnedannende for to af de vigtigste, nemlig Nørlå og Sebberlå⁷. Disse lå'er fandtes som dybere partier, hvor større fiskeredskaber kunne udsættes, omgivet af fladere grunde, hvor der kunne vades. Alle grundene grænsede i det mindste på den ene side ud til sejldyb, men havde i øvrigt hver sine karaktertræk.

Nørlå, der ligger isoleret midt i bredningen, begrænses af de to sejldyb til henh. Nibe og Løgstør. Helt fra gammel tid har den været tæt besat med bundgarnslænker. I en fortegnelse fra år 1600⁸ opregnes ialt 16 lænker, hvoraf de to dog senere henføres til en særskilt grund. I låen fandtes forskellige benævnte lokaliteter, f. eks. Slumpen, Pøtten m. v., der delvis havde givet lænkerne navne: Slumpens lænke, Øster Pøttens lænke og 2.-5. lænke østen Pøtten, Vester Pøt lænke og 2.-5. lænke vesten Pøtten. Mens Nørlå havde sine tydelige

grænser mod sejldybets mod nord, øst og syd, fortsatte grundene uden tydelige markeringer vestpå, men med aftagende dybde. En underafdeling af Nørlå er fra gammel tid blevet kaldt Fruens grund. Her skal bl. a. de to lænker, der i 1600 opføres uden fællesbetegnelsen Nørlå, søges⁹. Et specielt dyb, Storkelåen, blev besat med fiskegarn efter matrikuleringen i 1690erne. Det lå vesten for Nørlå og må regnes for en underafdeling af denne¹⁰.

Grundene fra Nørlå med dens underafdelinger ind til kysten ud for Valsted må betragtes som en fortsættelse af Nørlå, men går under benævnelsen Seberlå. Den er betydeligt smallere end Nørlå og har grundere vand, hvorfor de her brugte bundgarn måtte være mindre end på Nørlå. Sætteriet udgik her fra landgrunden og afgrænsedes udaf af det lille dyb, der fra Sebersund søgte nordpå mod Nibe. Mod nord dannede meget lavvandede grunde grænsen mellem Seberlå og Lykkedybet ud for Barmer og Stavn¹¹. Seberlå har derved mange lighedspunkter med de øvrige store fiskegrunde i bredningen: Østerland, Lundbæks grund og Ølands (eller Oxholms) grund, idet de ligeledes strækker sig fra landgrunden ud til sejldybene.

Øst for sejldybets til Nibe fandtes nordligst fiskegrunden Østerland fra Klitgårde til Binderup å. De nordligste af lænkerne her stod fra dybet til landgrunden, blot de to sydligste stod inde ved land og udsattes i 1741 uden særlige meed i modsætning til næsten alle andre stader i fjorden. De kaldtes under eet for Prynen og stod på et „lidet a parte dyb“¹². Garnsætteriet her var så forholdsvis ungt og uregelmæssigt, at det i besigtelsesstadebogen opgives at angive meed og lænkerum, eftersom der ikke holdes nogen „vis orden eller linie“ med staderne. Lige syd for Binderup å skyder en flad grund, Binderup hage, sig ud fra land, og på sydsiden af hagen var også en lå med bundgarn, der dog ikke stod i lænker, men i enkelte stader. Syd for Nibe fandtes Lundbæks grund, der strakte sig fra grænseskellet mellem Nibe og Lundbæk indtil Halkær bro. Udad begrænsedes det af det lille sejldyb ned til Sebersund. Løbet gik nordligst så nær landet, at der her kun var strækning til enkelte garn, der tilogmed måtte have forkortede rader (d. e. mindre end de normale på 36 favne, se nedenf.); men ned imod Sebersund blev grunden bredere, så der her kunne stå op til 6 stader i hver lænke. Den inderste del af grunden syd for Sebersund havde meget lavt vand, der desuden var brakt.

Af fiskegrunde ved Nibe bredning bør endnu de nord for sejldybets ved Gøl og Øland omtales. De udstrakte grunde syd-sydvest for Gøl, der begrænsedes af sejldybets og af Ulvedybets, der skyder sig ind mellem Gøl og Øland, var på kommissionstiden i 1741 hovedsageligt besat med silderuser, og kommissionsbetænkningen karakteriserer grundene som meget ujævne og vandet derpå som uroligt, hvorfor ikke kan forventes, „at Gøl-boernes rusefiskeri nogen

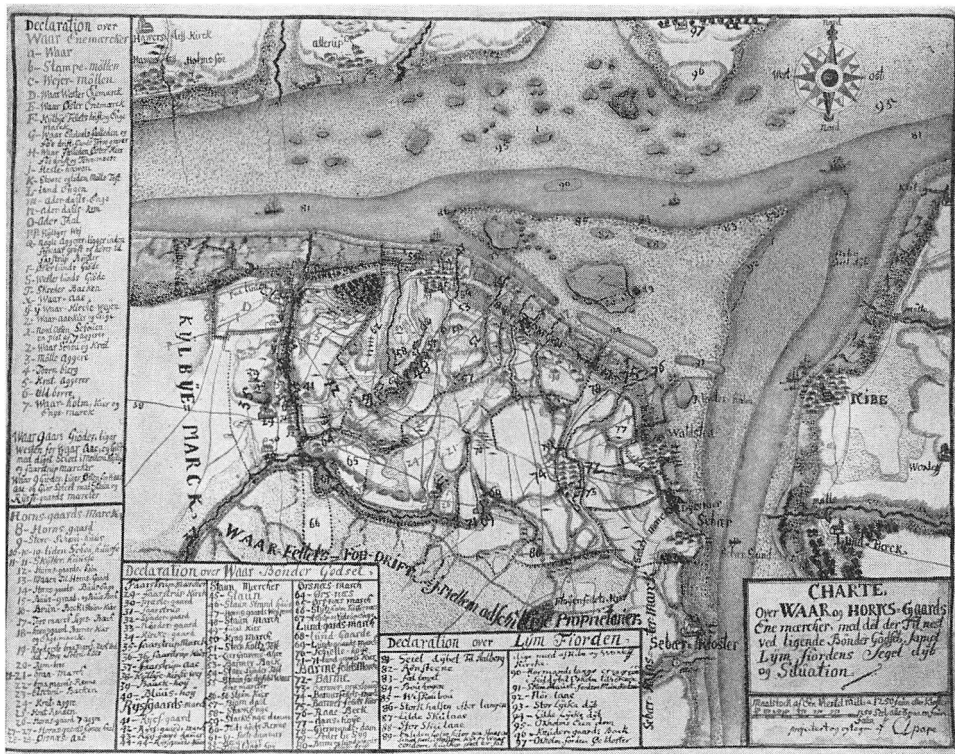

Fig. 3. Kort over Vår og Hornsgårds enemærker ... samt Limfjordens sejldyb og situation. Kortet har i denne forbindelse sin store interesse ved at vise de mange grunde og låer i Nibe bredning og langs kysterne. Mange af de i teksten omtalte lokaliteter kan genfindes på kortet, der er udarbejdet af A. Pape. Farvelagt tegning på papir 40,5 × 31,5 cm. Det fandtes tidligere i Viborg bispearkiv. H. Rev. N. 29. Alm. spec. og efterretning om kirker og jordegods i stiftet. Nat. Mus. fot.

sinde med nytte kan bruges til ordentlige lænker som andensteds i fjorden¹³. Hverken denne del af bredningen eller den tilstødende Ølands grund er da i godhed kommet op på højde med de tidligere omtalte fiskegrunde. Om Ølands grund anføres nemlig – udover den skade, den lider ved bundfrysning i strenge vintre (se ovf. s. 49 note 6) –, at en grund, der kaldes Lundtang år for år tiltager og forhindrer sildens gang ind til de inderste stader; desuden findes tværs over lænkerne en banke, der udgør en ubekvem grund, Drillen eller Drill-åen kaldet, hvor ingen stæg kan fæstes¹⁴.

De øvrige fiskegrunde i fjorden er af mindre betydning, og omtalen af dem vil derfor blive udskudt til behandling ved de respektive fiskerier. Kun enkelte udover de allerede nævnte har været af nævneværdig betydning for sildefiskeri med stående redskab.

Det er om denne fiskeplads magistraten i Aalborg siger, at „de stader er en vis grund at anse som agre i en mark“ (ovf. s. 50). Det billede, der anvendes her for at anskueliggøre bundgarnssætteriet, kan hænge sammen med, at bundgarnsstaderne var ansat til skat efter matrikuleringen i 1690erne i lighed med landbrugsjorden, men det kan også skyldes sættemåden i lænker, der lig agre lå side om side på grundene. Ialtfald er det ikke den eneste gang en sådan beskrivelse anvendes. Når Kiørboe skal forklare, hvordan bundgarnsfiskeriet var organiseret o. år 1800, griber han til det samme billede¹⁵. Set fra land kunne pælene, der markerede garnenes omrids, godt få lighed med agerstrimler.

I kommissionsbetænkningen¹⁶ karakteriseres bundgarnet som „det vigtigste fiskeredsel af alle slags“ og visse enkeltheder meddeles om dets indretning: Efter ældgammel skik skulle det bestå af „en bom (som er garnet i sig selv) 6 favne i diameter“ og en rad på 36 favne, hvorved den fulde længde bliver 42 favne. Dybden på garnet retter sig derimod efter vanddybden på de steder, hvor det skal udsættes. Om garnet beretter betænkningen videre, at „bunden af garnet og det nederste tæll af raden betynges med sten, og det øverste bindes op til høje stæg, som er granspirer“.

En samtidig afbildning af garnet findes på det kort over garnsætteriet i Seberlå, som skyldes C. Testrup og som nu findes på Kgl. Bibl.¹⁷. Denne tegning og den ret summariske beskrivelse i betænkningen viser med al ønskelig tydelighed, at redskabet har haft de samme hovedegenskaber, som endnu kendetegner bundgarnet, om end det har været noget enklere i sin konstruktion. Det svarer ret nøje til de ældre „åbne bundgarn“, der før år 1900 var den almindeligt forekommende type¹⁸. Den egentlige fiskende del af garnet er *hovedet* eller *bommen*. Den sidste benævnelse har gammel hjemstedsret i Limfjorden. Jeg har truffet den i Nibe tingbog så tidligt som i 1633¹⁹. Hovedets grundrids er nærmest nyreformet, og garnet består af to sammensyede dele: *bunden*, der når bundgarnet er udsat, hviler på fjordbunden, og *omgangen*, der som en lodret garnvæg rejser sig fra bundgarnet i omtrent hele dets omkreds. Hvor bund og omgang er syet sammen, er de sten, som ovenfor er omtalt, fastgjort. Fortil i hovedet ved bundgarnsraden findes indgangen til hovedet, dannet af det lodrette omgangsgarn, der bøjes ind imod hovedets midte. Ifl. Krøyer, der så tidligt som i 1830erne studerede bundgarnssætteriet i Limfjorden nærmere, havde denne åbning ved kanten af bunden en bredde på omtrent 4 favne; de to garnstykker, der af ham benævnes *vinger*, anbringes i en skrå stilling, sådan at deres indbyrdes afstand inderst ikke er halv så stor som yderst²⁰. Krøyer tillægger, at den allerinderste del af vingerne yderligere bøjes til en lille vinkel.

Hvorvidt dette også var tilfældet på kommissionstiden, kan ikke ses af ma-

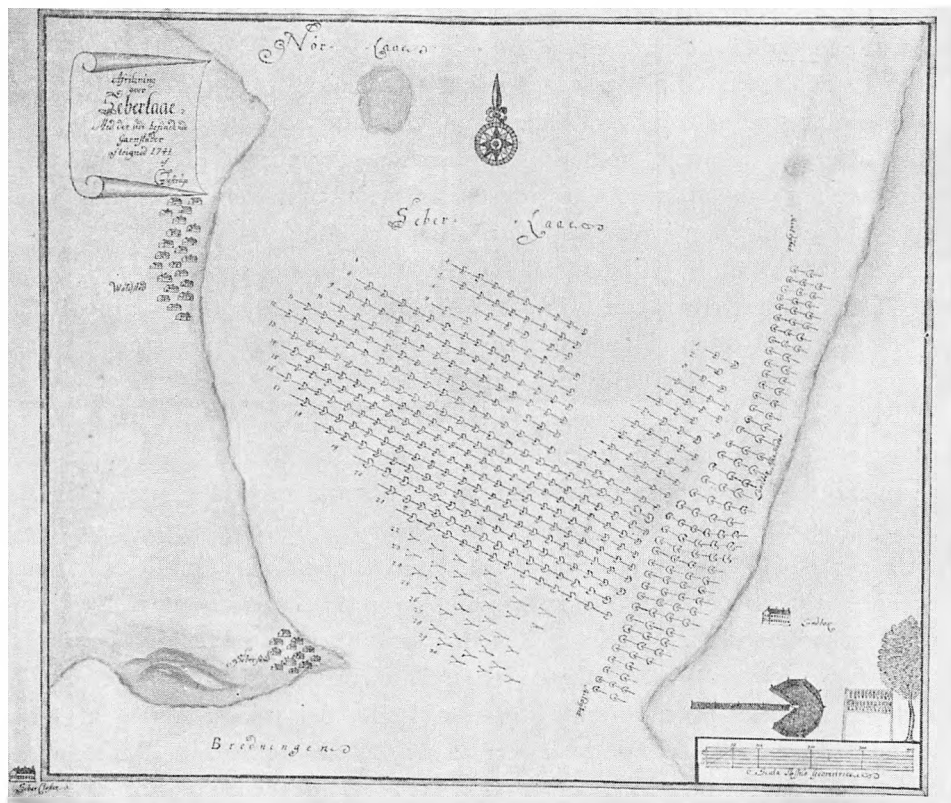

Fig. 4. Kort over bundgarnsstader i Seberlå, aftegnet 1741 af herredsfoged C. Testrup. Kortet giver et godt indtryk af den tætte besætning med bundgarn i låen og giver en mulighed for at bedømme karakteren af det tabte kort over Østlimfjorden. Det brakke vand i den sydlige del af låen er sikkert årsagen til, at der her findes ruser udsat. Vignetten i nederste højre hjørne giver den ældste afbildning af et sildebundgarn og en silderane til tørring af sild. Herredsfogden benyttedes oftere som korttegner i fiskerisager. Således i 1727 (se kom.s dok. nr. 109 i en sag fra Vår). Kortet opbevares nu i Ny kgl. Saml. 409 d, fol. Nat. Mus fot.

teriale. Muligvis er det en senere tilføjelse for at gøre redskabet mere effektivt. Sådanne forbedringer uden at ændre grundtypen er velkendt fra nyere tid og lige så vel tænkelige for den her behandlede periode. Forbedringer og „inventioner“ ved fiskeredskaberne nævnes da også oftere i materialet.

Den tragtformede indgang skulle ikke alene lede fiskene ind i garnfolden, men vingernes skrå stilling skulle også hindre dem i at slippe ud igen. Efter-som bundgarnene i Limfjorden, da Krøyer studerede dem, endnu ikke kan være blevet påvirket af de ændrede forhold ved gennembruddet, vil det være forsvarligt at lægge hans beskrivelse til grund for den fortsatte gennemgang af

bundgarnet, idet der henvises til den tegning, der udarbejdedes til hans beskrivelse af Limfjordsfiskeriet (se note 20).

Krøyer bemærker, at den på tværs noget aflange kreds, som hovedet danner, har et omfang på omtrent 28 favne, på lavere vand også noget mindre. Disse mål synes at svare meget godt til den almindeligt vedtagne bredde på bundgarnsbommen (i bundgarnets længderetning), der som ovenfor nævnt i kommissionsberetningen anføres til 6 favne i diameter²¹.

Hele bundgarnet, hoved som rad, sættes ved pæle, der i Limfjorden kaldes stæg²². Om disse stæg oplyser Chr. Westergaard o. 1830, at de er 16–30 fod lange alt efter dybden af vandet, hvor de skal udsættes, og strømmens større eller mindre kraft. Normaldimensionen angiver han til 4½ tomme i tværmål ved rodenden og 2½ tomme i topenden²³. Igennem boopgørelser fra 1740erne og 50erne har man en mulighed for at se, hvilke dimensioner der da anvendtes. Ganske vist er hovedparten af opgørelserne af samme karakter som i skiftet efter Anne Jensd. Tyrestrup²⁴, hvor der blot skelnes mellem bomstæg og radstæg, men intet anføres om deres dimensioner. Imidlertid findes der i boopgørelserne nogle stykker, der angiver stægenes længde²⁵. Det hyppigst forekommende mål er 24 fod, men stægene findes i længder fra 14–30 fod. Hos en af byens større fiskere, Johan Tandrup, der gør brug af en række bundgarn og ruser af varierende størrelse, findes det største udvalg af stæg, idet han har dem i følgende længder: 16, 18, 20, 24 og 30 fod. Radstægene, der normalt sættes nærmest mod land, var som følge deraf blandt de korte, men der skelnes sjældent i opgørelserne mellem bom- og radstæg. Et enkelt bo har radstæg i længder af 14, 16 og 20 fod.

I en indberetning til E. Collin²⁶ om udsætningsmåden af bundgarn bemærker Westergaard, at hvor strømmen er meget stærk, udsættes ikke alene et å to noget længere stæg til hvert af bomstægene, men „ligeså eet længere for ethvert af radstægene, skrå ud fra samme forneden, som stribe, mod strømgangen; disse såvel som bommens doblinger bindes fast tilsammen foroven med stærk line. Striberne sættes på den modsatte side af opstanderne som raden er lagt“.

Da bundgarnsstægene i Limfjorden er betydeligt klejnere end de, der anvendes ved bundgarns- og ålegårdsudsætningen ved havkysterne, er det forståeligt, at nedramningen af dem i fjordbunden har været lettere end for de sværere pæle. Mens man for de sidstnævntes vedkommende har betjent sig af svære spil eller tunge håndkøller, har limfjordsstægene på „mild“ bund kunne nedsættes med „håndmagt“, som Westergaard siger, d. v. s. stødt og vrikket ned i bunden, eller på hårdere sandbund nedbankes med „nydie“, som han forklarer er store trækøller.

- A. Bundgarns Hoved.
- B. Raden.
- C. Hovedpælen.
- D. Vinger (Arme).

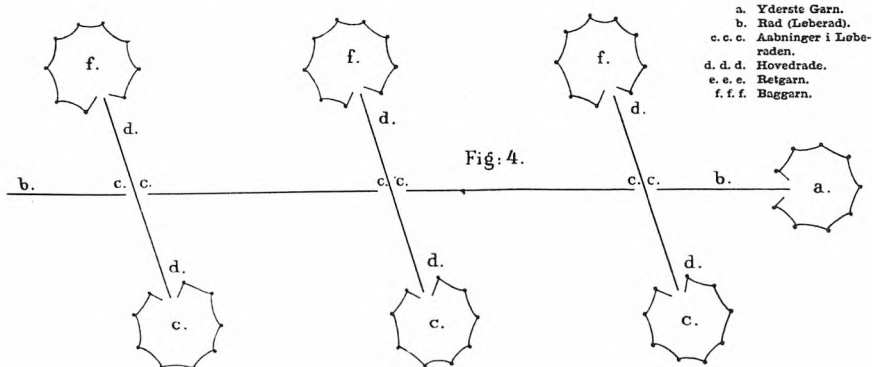
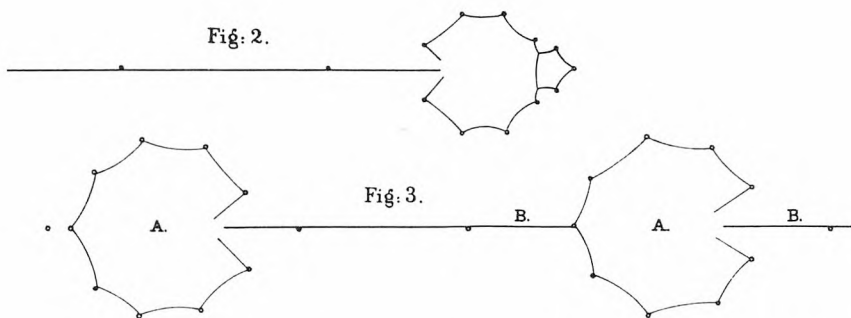
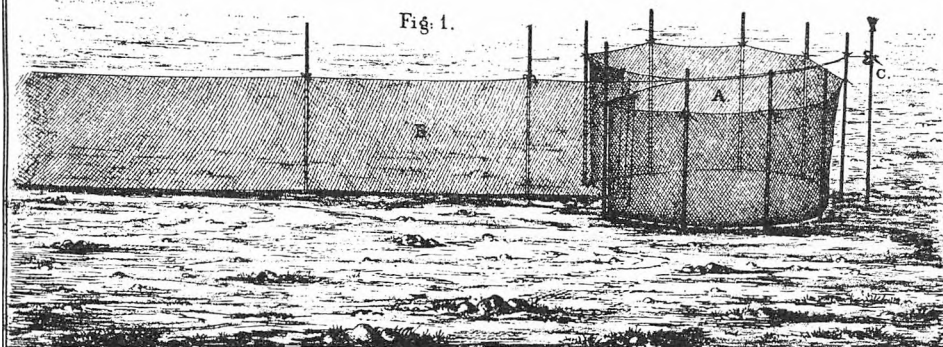

Fig. 5. Sildebundgarn fra Limfjorden i sin gamle skikkelse. Øverst vises bundgarnets opsætning på fjordbunden og derunder udsætningsmåden i lænkerne med enkelt sætteri (Fig. 3) og dobbelt sætteri (Fig. 4). Planche VII i Drechsels oversigt over saltvandsfiskerierne (1890) efter tegning af fiskerikontrollør C. Holstein.

Stægene var norsk nåletræ, som Nordjyllands gamle handelsforbindelse med Syd Norge skaffede til landet. I Østlimfjorden kom hovedparten af dem via købmænd i Aalborg. De var sammen med hamp og tjære vigtige leveringer fra Aalborg til Nibe og et af de midler, der knyttede forbindelsen mellem fiskeren på den ene side og købmanden-salteren på den anden. Sammen med bom og rad udgjorde de tilhørende stæg et bundgarnssæt, alle lige nødvendige for et effektivt fiskeri. Man tog derfor omhyggeligt vare på sine stæg. For at de ikke skulle blive ødelagt af is, blev de efter høstfiskeriets ophør taget op og kørt hjem, hvor de anbragtes i gårdsrummene ved fiskerboderne eller undertiden anbragt inde i boderne som underlag for garnene. Da udsatte stæg kunne forsvinde på forskellig måde enten ved at blive optaget, fordi de stod ulovligt, eller ved at blive revet løs og drive rundt i fjorden, forsynede fiskerne dem med ejermærker, der kunne bestå af ejerens forbogstaver, hans bomærke eller anden form for afmærkning. Disse mærker indbrændtes eller indhuggedes i stægene, se således mærkejern til stæg i Restrup fiskerbod ved Klitgaard 1740 (Bilag I).

Således efterlyses i 1696 ejerne til to bundgarn, som fuldmægtigen på Lundbæk den 1. maj havde ladet optage, fordi de stod på Lundbæks endels fiskevand i Østerland²⁷. Det ene bundgarn havde 9 stæg, hvoraf de 7 var mærket med fem „huller igennem hver“, det andet 13 stæg, „hvoraf den største del er mærket KN og et NK“. Et syn over garnsætteriet på Østerland i 1698, som ligeledes skyldes Lundbæk, registrerer ulovligt garnsætterier, hvor stægene er mærket HMS²⁸. Samme år udspiller sig for retten en længere sag om forsvundne stæg²⁹. Parthaverne i sagen er Poul Wejdemans enke, Else Corneliidatter i Nibe ved sine to fiskerkarle Chresten Villadsen og Chresten Chrestensen, og de to ålekrogsfiskere, brødrene Søren og Jørgen Pedersen Liisøn. Enkens to fiskerkarle var pinsedagsmorgen på fjorden at lede efter nogle bundgarnsstæg, som var blevet borte for dem, og kom da til de to ålefiskere, der lå fortøjet ved et stæg på fjorden. „Derpå så han (Chresten Villadsen) et stæg liggende i deres kåg og roede så til kågen at ville se, om det var deres stæg; og så de da, at Lucas Wejdemans navn var tefven på samme stæg, hvorpå Chresten Chrestensen tog fast på stæget og brød enden med mærket på deraf, som de tog til sig ind i kågen; og som de så roede fra dem, sagde Søren Liisøn til Jørgen Liisøn: Skyd det ud djævelen i vold. Og skød så Jørgen Liisøn samme stykke stæg ud af deres kåg i fjorden“. Sagen afsluttes med, at beskyldningen mod de to brødre for uretmæssigt at have tilvendt sig enkens stæg frafaldes; derimod idømmes brødrene en bøde for, at „de ej lovligen har oplyst samme stæg ejerne til efterretning“.

Eftersom stæg, der var nedsat „med håndmagt“ vel ikke kunne stå fastere,

end at de relativt let kunne oprykkes igen, forsættigt eller uagtsomt, var mærkningen af stægene et middel til at genfinde sine stæg samt naturligvis en sikkerhed for ejeren i al almindelighed. Skik og brug krævede, at man bekendtgjorde, når man havde truffet på omdrivende, mærkede stæg, så ejermændene kunne få dem igen, og det var vel også sædvane at bjærge sådanne stæg i land. Om en sådan bjærgning med visse tvivlsomme biomstændigheder handler en sag, der i december 1699 kommer til behandling ved retten i Nibe³⁰. Sagen føres mod Chresten Jensen Bothi i Nibe, der tiltales for at have solgt „nogle stæg med adskillige mærker på“ til Laurs Grydsted, „hvilke stæg han efter formening ej kan være ret hjemmelsmand til, mens solgt det, som han ej med rette tilhører“. Ved sagens fortsættelse viser det sig, at Chresten Bothi har hentet de nævnte stæg ved Sebbesund, hvor de var drevet hen og bjærget i land af ham ved Lundbæk mølle. Som han nu kom kørende med dem på sin vogn, kom han til at ligge bag ved Jens Erlandsens tjener, Jens Madsen, der tillod sig at spørge, om der ikke var nogen af deres stæg blandt dem, han havde på vognen. „Da svarede Chresten Bothi, at han havde ingen på vognen af stæg med navn eller mærke på; da sagde Laurs Povelsen (som sammen med et par andre fiskere fulgtes med de kørende): Måske enderne er hugget af stægene for navnets skyld, som de og så, at enderne nylig var hugget af en 5 eller 6 stæg“.

Ved hjemkomsten til Nibe solgte Chresten Bothi 17 af stægene til Laurs Grydsted; andre af stægene blev ført til Chrestens makker, Niels Chrestensen, skønt han „hverken havde garn eller stæg i fjorden i dette høstdage, mens han, Chresten Bothi, havde 6 ruser ude, hvoraf han mistede en stor del stæg“. Over de 17 stæg var der blevet taget syn, da sagen var blevet rejst, „og fandtes der da adskillige Nibe fiskeres mærke på samme stæg, undtagen 2 stæg og 1 stompe (stump), som havde ingen mærke. Iblandt samme forskr. stæg var der et, som Anders Pedersen Gregersens mærke stod på, hvilket stæg mærket var nyligen hugget eller skåret af, så man næppelig kunne kende det. Iblandt forskr. stæg var der 4, som var mærket med Chresten Jensen Hørtekarls mærke, nemlig ::-“. Blandt de 17 stæg var 3, som hævdedes at være Laurs Grydsteds egne, selv om det ene bar Niels Mikkelsen Færks mærke, og det andet gml. Chresten Liisøns. Det tredje var blot en stump uden mærke.

Betydningen af mærkede stæg var ikke blot den, at man kunne kende bortkomne stæg, men også at man kunne orientere sig, når bundgarn eller ruser var udsat i fjorden. Ikke alle stæg var dog mærket, og det var måske med god grund, såfremt man satte sine garn på ulovlige steder. Ialtfald efterlyses flere gange fra tinget stæg, der har været udsat i sejldyb, uden at de har været forsynet med mærker. I så tilfælde kunne ejermændene overveje, om det kunne

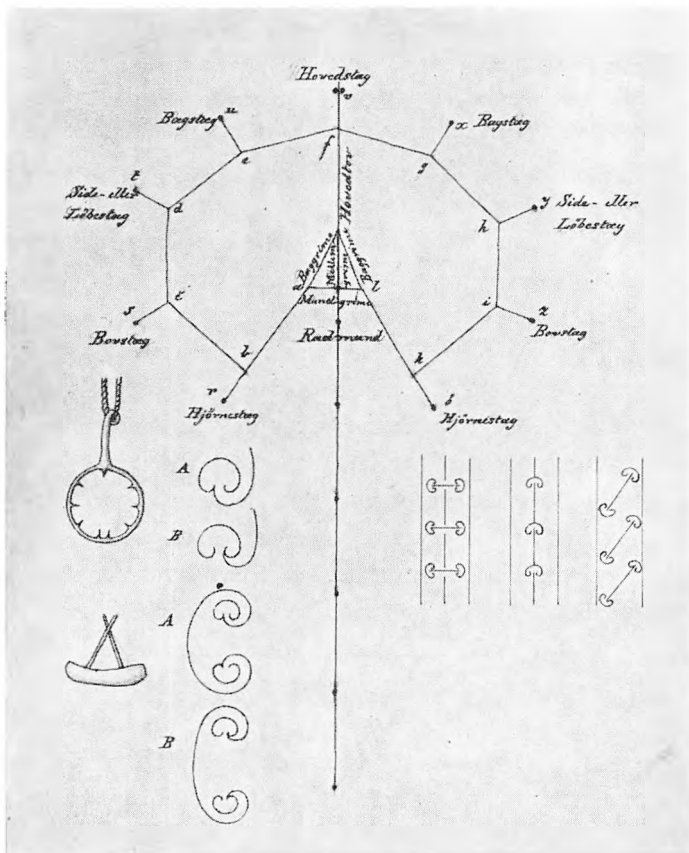

Fig. 6. Pennetegning, der bygger på H. N. Krøyers materiale over limfjordsfiskeriet, viser den skematiske opsætning af et sildebundgarn med benævnelser på de enkelte dele, og desuden nederst t. h. gaffelgarn, enkelt sætteri og baggarnssætteri. Forneden t. v. en pælering til ophivning af afbrudte bundgarnsspæle og ved siden heraf de to udsætningsmåder A og B for heltbundgarn, hvor A viser den for Tømmerby fjord brugelige og B den andetsteds i fjorden anvendte. Fra Collin. Saml. 294,4^o. 7008. Limfjordsfiskeriet. Nat. Mus. fot.

betale sig for ham at vedkende sig stægene og betale bøde, eller om han skulle lade stægene ryge. I det sidste tilfælde tilfaldt de vel sagsøgeren.

Til bundgarnshovedet går i det ringeste 11 stkr. stæg. Hvis garnet udsættes på et vanskeligt sted, hvor det befrygtes, at strømmen kan vælte det, evt. det dobbelte, idet de enkelte stæg da dubleres. De enkelte stæg har hver sine særskilte benævnelser, der delvis er genfundet i kilderne (se tegn. og ledsagende kommentar). Det betydningsfuldeste af dem er hovedstæget, der står yderst i bundgarnets akse og spiller en vigtig rolle for hovedets opsætning. Det er derfor ekstra sikret ved altid at være sat dobbelt. Bundgarnet fæstes med reb-

stroppe på $2\frac{1}{2}$ favnes længde til stægene, men for at give hovedet dets rette form findes foruden det dobbelte hovedstæg og de 8 parvis ordnede stæg ved siderne endnu et stæg, mundstæget, der er anbragt i garnaksen lige ud for hovedets åbning, der kaldes munden³¹. Ved mundens åbning findes foroven tre tovstykker, mundgrimen, der går vinkelret på garnets længdeakse og forbinder omgangens overtælle, samt to baggrimer, der danner forlængelse af vingernes overtælle. De tre tovstykker danner i forening en ligebenet trekant, der ved mellemgrimen, et tov fra midten af mundgrimen til baggrimernes foreningspunkt, deles i to lige store dele. Fra spidsen af den „hanefod“, som disse tovstykker danner, udgår hovedtøvet, der fastgøres til hovedstæget. Alle denævnte tov tjener i forbindelse med stægene til at bevare bundgarnets form og oprejste stilling. Bunden af hovedet ligger frit på fjordbunden, men holdes udspændt og på plads af garnstenene, der er fastbundet til undertællen på overgangen mellem bund og omgang. Garnstenenes antal og størrelse afhænger af strømmen på fiskestedet. Svarende til mundgrimen findes forneden et tovstykke, nedermunden, der forbinder undertællen. I denne nedermund er fastgjort to tove, ophalere, der tjener til at lukke for hovedet, når røgtningen af garnet går for sig.

Bundgarnet blev i ældre tid bundet af ueglet hamp. For forståelsen af fiskemetoden med bundgarn er det nødvendigt at gå lidt nærmere ind på garnets indretning m. h. t. maskerne, og vi følger da her påny beskrivelsen hos Krøyer³². Bundgarnet har ikke overalt masker af samme størrelse; ifl. Krøyer bindes det over 5 skælde³³ af forskellige størrelser. Bunden bindes over det største skælde, raden over det næststørste, hovedets omgang over det trediestørste med undtagelse af højre vinge. De hidtil nævnte dele af garnet ville herved have fået masker på henh. 11, $10\frac{1}{2}$ og 10 linjer i kvadrat (= afstanden fra knude til knude); en linje = 2,18 mm. Højre vinge af garnet, hvor fiskene samles under røgtningen, er imidlertid af betydeligt mindre masker, for at sildene ikke skal undslippe. Den øverste del af vingen har masker af samme størrelse som den øvrige del af omgangen, men i den del af vingen, der kaldes skiltrummet (jfr. note 32), findes et stykke, der noget nær udgør midten af højre vinge og som betegnes som *trangt*, d. v. s. med masker så små, at der går 15–16 masker på alen. Denne del af vingen, der udgør det egentlige skiltrum, omgives af et garnafsnit, der benævnes *syvogtyve*, idet der nemlig går 27 halvmasker (= $13\frac{1}{2}$ hele) på en alen³⁴.

Foruden bommen hører der også en rad til bundgarnet. Denne rad, der ifl. betænkningen skulle have en længde på 36 favne, består af en rektangulær garnvæg, bundet som hovedet af hampetråd og kantet med en sværere snor foroven og forneden: Overtællen og nedertællen. Nedertællen var forsynet med stensynk, overtællen blev med garnstroppe fastbundet til stæg. Radstæget nær-

mest bommen står inde i munden af hovedet, men dog ikke helt op til garnet eller mundstægen, således at der her bliver et lille slip mellem rad og bom. Krøyer beregner dette slip til $\frac{1}{2}$ favn. Det skulle muliggøre sildestimernes frie passage igennem de udsatte garn. Nærmeste radstæg og mundstæg er forbundet med et tov. Krøyer har angivet radstægenes antal til fra 7 til 14, idet man alt efter strømmens voldsomhed lader et mellemrum af 2–4 favne mellem to radstæg³⁵.

I kommissionsbetænkningen hedder det, at længden af et bundgarn er fast, men „dybheden ulige efter vandet“. Det følger af sig selv, eftersom ialtfald hovedets garn skal nå fra bund til vandoverflade; i regelen har man foretrukket, at væggen i omgangen har gået lidt op over vandoverfladen, for at fiskene ikke skulle undslippe denne vej. Radgarnene derimod behøvede ikke at nå helt til overfladen, da de blot skulle lede fiskene mod „hovedet“. De synes at have stået så meget under overfladen, at man har kunnet sejle over dem. Der foregår ifl. tingbøgerne en livlig færdsel hen over lænkerne med de fladbundede fiskerkåge³⁶.

Dybden af garnene i hele Nibe bredning taget under eet må have varieret ret stærkt, og det har selv været tilfældet på den enkelte lænke. Kilderne taler da også om „grund bundgarn“ og „dyb garn“³⁷, der må modsvare lænkeangivelserne „ved dybet“ og „ved grunden“, der forekommer ganske almindeligt ved beskrivelsen af de enkelte stader, således i stadbøgerne 1695(97) og 1744. Som helhed har lænkerne, som det vil fremgå af det følgende, haft et fald fra ca. $2\frac{1}{2}$ alen middelvande til ca. 6 alen middelvande, idet dog de enkelte grunde kan vise lokale variationer. Således synes dybden større på Ølands grund.

Boopgørelserne fra Nibe i 1740'erne og 50'erne indeholder ret mange oplysninger om bundgarnenes dybde, der spiller en rolle for vurderingen, idet de øvrige mål på bom og rad var fikseret. Fra 1746 til 1754 findes ialt 11 skifter, hvor garnene er registreret på denne måde. Tilsammen findes 112 bundgarn (bomme) og 83 bundgarnsradder, der fordeler sig på følgende mål: Bundgarn 110 masker dybe (3 stkr.), 106 (1), 105 (1), 100 (61), 96 (5), 90 (18), 80 (14), 76 (1), 70 (3), 66 (1), 60 (2), 55 (1), 50 (1), og radder 100 masker dybe (1 stk.), 90 (1), 86 (2), 80 (36), 76 (7), 70 (13), 66 (4), 64 (1), 60 (11), 50 (2), 40 (5). I enkelte tilfælde er der i stedet for målsangivelse anført benævnelsen: grundrad eller dybrad og om et enkelt bundgarn, 90 masker dybt, hedder det, at det „er et dybgarn“. Inden for det enkelte skifte forekommer gerne garn af varierende dybde. Søren Jensen Mageløs, der omkom på fjorden ved fiskeri i november 1751, havde således 3 bundgarn af 100 maskers dybde, 2 af 96, 3 af 90, 3 af 80 og 2 af 70 samt tilhørende radder 3 på 76, 2 på 70, 2 på 60 og 1 på 50. Som følge af grundenes varierende dybde måtte fiskerne have garn,

der var afpasset herefter. Søren Mageløs fiskede i 1741 ifl. besigtigelsesstadebogen fornemmelig på Nørlå, hvor de største dybder var. Her havde han i nævnte år ialt 12 bundgarn, men desuden 6 bundgarn på Fruens grund.

Enkeltstående sildebundgarn er undtagelsen i Limfjorden; reglen er, at de er samlet i lænker bestående af flere eller færre garnstader³⁸. Selv om bundgarnslænker først nævnes i 1560, må hovedparten af fjordens fiskegrunde allerede da have været besat dermed. Derpå tyder de bestemmelser om bundgarnssætteriet, der samles i den Koldingske reces³⁹. De detaljerede bestemmelser gælder det område af Østlimfjorden, hvor sildefiskeriet var det dominerende. Selv om den tætte besætning med bundgarnslænker først er til at følge i enkeltheder for det 17. årh.s vedkommende, må systemet allerede have været fuldt udarbejdet langt tidligere.

En bundgarnslænke udgjordes som sagt af et større eller mindre antal bundgarnsstader sat i forlængelse af hinanden på ganske bestemte pladser i fjorden, der var fastlagt efter sædvane ved sigtelinjer til karakteristiske punkter på land. Da alle gunstige fiskepladser allerede tidligt må have været taget i brug, var disse sigtelinjer – meed – af den største betydning for at forhindre stridigheder om fiskeriets rette brug. Den tætte besætning af fiskegrundene og de mange forskellige interesser repræsenteret af ejerne af fiskegrundene, af brugerne, de egentlige aktive fiskere, og af de folk, der i et eller andet ærinde skulle færdes på fjorden, gjorde fast udformede regler nødvendige. Disse regler måtte gå langt videre end regeringens bestemmelser, som de fandt udtryk gennem forordninger og recesser.

For at anskueliggøre de mange problemer, der knyttede sig til bundgarnssætteriet, skal her en enkelt lænke tages som eksempel. Det er Nye 6. lænke på Nørlå, den store fiskegrund i fjorden, der begrænsedes af sejldybene til Løgstør og Nibe.

Nye 6. lænke var den femte lænke på Nørlå, regnet fra grundens østlige begrænsning ved Munkedraget, eller rettere hvor dette skiller sig ud ved sejlløbets forgrening i to henh. til Løgstør og Nibe. Lænkens nordlige grænse var altså sejldybet, og lænken regnedes herfra sydpå over grunden. Ved stadematriklens indretning i 1695 angives den til 24 stader, der i vårfiskeriet samme år alle var besat. Stadematriklen i 1690erne har imidlertid ingen nærmere angivelse, hvorefter lænkerne kan identificeres, bortset fra navn og rækkefølge. Udgangspunktet for sætteriet i dette afsnit af fjorden var den østligste lænke i trekanten ved forgreningen af sejlløbet. Den tætte besætning af grundene gjorde det imidlertid uomgængeligt nødvendigt at have helt fikserede punkter for lænkernes udsætning, eftersom blot nogle få favnes afvigelse fra ret meed kunne fremkalde konflikt med ejere og brugere af nabolænkerne. Sådanne hjælpe-

midler besad man i en række uskrevne vedtægter, der gang på gang bekræftedes og opnoteredes gennem retshandlinger på de lokale ting.

Ved kommissionsarbejdet i 1741 bliver disse sædvaneregler benyttet ved udvisning af fjordens stående fiskeri, og de danner udgangspunktet for udarbejdelsen af det kort over fiskestaderne, som var et af kommissionens resultater. Desuden bliver den vigtigste del af sædvanereglerne indført stade for stade i besigtelsesstadebogen, der på den måde kodificerer en vigtig del af sædvane-retten, udarbejdet gennem utvivlsomt århundreders brug i fjorden.

For Nye 6. lænke angiver besigtelsesstadebogen følgende sigtelinje for lænkens retning: „Fra hovedstæget ved dybet til den vestligste kant af Knudegårds bjerg og Torslev kirke, Binderup mølle og en høj på Torup hede, Nibe kirketårn og hovedstæget af den syvende lænke i SSV“. Af disse punkter ligger Torslev kirke i Øster Han herred, Knudegårds bjerg er den markante bakkeformation på det sydvestligste hjørne af Øland, Knudebjerg, mens Binderup mølle og højen på Tårup hede begge ligger i Vokslev sogn, Hornum herred. Tilsammen danner de en sigtelinje, der yderligere bestemmes ved positionen af de to sidst nævnte punkter. I sig selv er det dog ikke nok til at bestemme, hvor lænken skal tage sin begyndelse. Dette punkt er af den største betydning, fordi alle øvrige punkter på lænken er afhængige deraf. Har lænken som i dette tilfælde kun plads til 24 stader, og hvert stade skal have en længde på 42 favne, må punktet kunne fastlægges med meget stor nøjagtighed. Hertil kræves endnu en sigtelinje, der skærer den allerede nævnte. Denne sigtelinje får man, når den østre af de to flade høje på Tyrrestrup mark kommer i linje med den østre ende af Nibe kirke. Således ifl. besigtelsesstadebogen.

I en retssag om ulovlig garnsætning i 1697 på ovennævnte lænke afholdtes flere synsforretninger på fjorden med tilhørende målinger, hvor man udgik fra „rette dybmeed“. På forespørgsel om, hvad rette meed til Nye 6. lænke var, svarede synsmændene, at det er, når „den lille høj, som ligger på Tyrrestrup mark er i sigte med østre ende af Nibe kirke“⁴⁰, altså helt overensstemmende med opgivelsen i 1741.

Ved udsætning af staderne på lænken skulle det næsten synes nødvendigt at måle sig frem, så snart som pladsen var tildelt hvert enkelt garn. Hvor det ene garns rad holdt op, begyndte det næste garns hovedstæg. Især meldte nødvendigheden sig, når der var mange forskellige brugere på samme lænke, og når lænken var fuldt besat. Det er netop tilfældet i 1697. For at vise, hvor broget sætteriet kunne arte sig, skal her gives en oversigt over Nye 6. lænke fra stadebogen i 1695(97) med ejere og brugere og til sammenligning de tilsvarende oplysninger fra besigtelsesstadebogen i 1741. I begge tilfælde gælder det vår-fiskeriet.

1695(97): Fra dybet 24 stader

1741: Har den længde til 24 bdgst. à 42 favne til hver stade, gør 1008 favne i længden

Nr. Ejer	Bruger	Nr. Ejer	Bruger
1. Poul Jensen i Ålborg	Niels Pedersen	1. Chr. Hansen Kirke- gård, Nibe	÷
2. (tilf. kancelliråd Due)	do.	2. do.	÷
3. hlr. Peder i Nørholm	Christen Nielsen Hørtekarl	3. do.	÷
4. Christen Nielsen Hørtekarl	do.	4. do.	÷
5. Anders Madsen i Ålborg	Anders Madsen i Ålborg	5. do.	÷
6. hlr. Peder i Nørholm	Jens Jensen Badsker	6. do.	÷
7. Jens Jochumsen med interessenter	Jens Klitgård	7. Jens Klitgårds enke	÷
8. do.	Gregers Pedersen	8. Jens Hersums arvinger	Niels Bæcks enke
9. do.	Jens Jensen Badsker	9. rektor Hopps enke, Ålborg	÷
10. Peder Pedersen i Ålborg	Christen Jensen Hørtekarl	10. H. J. Gleerup i Ålborg	Christen Hansen Kirkegård
11. do.	do.	11. do.	do.
12. do.	Michel Sund	12. do.	do.
13. kancelliråd Bernt Due, Halkær	Bendt Christensen	13. Levetzau, Restrup	Morten Hansen
14. do.	Peder Gregersen	14. rådmand L. Hemmer Trap, Ålborg	÷
15. Levetzau, Oxholm	Eske Nielsen	15. Levetzau, Oxholm	Jens Rasmus Brorson
16. Jens Jochumsen med interessenter	svarer selv	16. Knud Jensen, Strætt	÷
17. do.	do.	17. rektor Hopps enke, Ålborg	÷
18. Kronen 1694 (ingen ejer)	Michel Nielsen Bødker	18. Laurids Lauridsen, Nibe	Johan Kolbech
19. do.	do.	19. do.	do.
20. Levetzau, Oxholm	Christen Ibsen	20. Levetzau, Oxholm	Jens Rasmus Brorson
21. Knud Pedersen	Jens Glad	21. H. J. Gleerup, Ålborg	Laurids Haubros enke
22. Peder Pedersen, Ålborg	Christen Jensen Hørtekarl	22. H. J. Gleerup, Ålborg	Laurids Haubros enke
23. Jens Jochumsen med interessenter	svarer selv	23. rektor Hopps enke, Ålborg	÷
24. Peder Pedersen, Ålborg	Michel Jensen, Stavn Ålborg	24. H. J. Gleerup, Ålborg	÷

De personer, hvor intet hjemsted er angivet, er alle fra Nibe. Som det vil ses, er lænken fuldt besat i 1697, idet de tre stader, nr. 16, 17 og 23, må være brugt af ejerne selv. Ganske vist noterer stadbogen da i reglen: Bruger selv, men i retssagen om det ulovlige sætteri omtales Jens Jochumsens „tjenere“ som med i det ene syn. Utvivlsomt drejer det sig om folk fra Nibe, der som fiskerkarle tager hånd om fiskeriet. I 1741 derimod har ikke engang halvdelen været besat, og flere af de besatte stader da en suite af samme mand. I 1741 har det været betydeligt lettere at indrette sig uden at komme nogen for nær. Den Jens Jensen Badsker, der angives som bruger af nr. 6 og 9, har slægtsnavnet Hørtekarl og er en broder til Christen Jensen H.⁴¹

En måling af stader og lænker kendte man da også udmærket på fiskepladserne, blot har jeg i det gennemgåede materiale kun set det i anvendelse ved synsforretninger, når en eller anden mente sig fornærmet ved sætteriet. Det udelukker naturligvis ikke, at måling har været i brug ved udsætningen, eftersom det jo kun er den første gruppe sager, der kommer til behandling ved retten, mens de normale forhold ikke giver anledning til klage. Det var ialtfald nødvendigt, at udgangspunktet, dybmeedet, var markeret, og hvis man så kunne enes om at sætte fra denne ende af, ville bundgarnsdimensionerne (den 36 favne lange rad og bommen med sine 6 favne i tværmål) føre hele lænken frelst igennem. Men hvordan få 17 forskellige fiskere som i dette tilfælde til at samarbejde og vente efter hinanden? Til belysning af ovennævnte problem kan anføres, at hvor fiskere i nutiden – oplysningen stammer fra Reersø på Storebæltskysten – sætter bundgarn uden for hinanden, begynder man fra land og lader den inderste slå sine pæle først, så man kan se, hvor langt han vil sætte. Nogle favne fra eller til spiller ingen rolle her, hvor pladsen ikke er begrænset som i Limfjorden i gamle dage. I den nævnte retssag oplyses, at Christen Jensen Hørtekarl har udsat sit garn i 10. stade, førend broderen fik sat sit i det 9., med det resultat, at de satte ind i hinandens staderum. Ved synsforretningerne om, hvem der står galt i lænken, benytter synsmændene et måletov på 42 favne netop svarende til et garnstades længde.

Da de forskellige synsforretninger giver besked om, hvorledes målingen med disse måletov går for sig, skal der her kort gøres rede derfor, før vi går videre med beskrivelsen af sætteriet i lænken. Ovenfor er bemærket, at synsmændene markerede deres udgangspunkt, dybmeedet, ved et stæg. Ved målingen lænken igennem kunne man måle til de udsatte garnstæg, eller man kunne udsætte specielle målestæg parallelt med lænkeretningen. Begge dele er belagt i forretningerne. I ovenomtalte sag vedr. Nye 6. lænke synes begge metoder at være taget i brug. I det første syn måles fra stade til stade med et 42 favne reb, og da man når til det 9. og 10. stade, falder enden af rebet ved det

søndre hjørne af Christen Jensen Hørtekarls bundgarnsbom, der altså skulle stå ca. 6 favne ind i det 9. stade⁴². Ved et senere syn måles ligeledes indad på lænken stade for stade for de første fems vedkommende, der stod ret i meedet, men derfra og indad målte de sønden for lænken i det rette meed, idet garnene her nemlig var sat norden for meedet⁴³. Ved den sidste del af målingen må de da vel have betjent sig af specielle målestæg. Det var i hvert fald tilfældet i en retssag vedr. 5. lænke østen Pøtten i 1696. Her tager begge parter synsforretninger, og synsmændene anvender i begge tilfælde målestæg, som det fremgår af eksaminationen under sidste synsforretnings aflæggelse i retten. Modpartens sagfører stiller synsmændene det spørgsmål, om de fulgte de stæg lige ud, som var sat af forrige udnævnte mænd af Nørholm? Af svaret fremgår, at de selv har sat målestæg, som de tog med sig igen efter udført forretning⁴⁴.

Det hyppigst anvendte målereb har været på 42 favne⁴⁵. En af synsforretningerne giver nærmere besked om justeringen af målerebene. Forklaringen anføres her i sin fulde ordlyd: „Vi tog en gammel tavl eller reb, som ved strækning ej kunne blive længere eller kortere, som blev først målt af os med en karls lovlige favn så og med en gammel garnalen, som vi retter vores garn efter, hvorefter og lænkerne og staderne af gammel tid skal være indrettet, og var samme reb 50 favne langt, som vi der begyndte at måle med fra den inderste ende af Søren Mortens i Stafven hans rad . . . og fæstede vi den ene ende af tavlet på hans inderste radstæg ved grunden . . . og målte vi så grunden lænken lige ud til sejldybet efter gammelt meed, og befandtes samme 5te lænke østen Pøtten rigtig at være 1139 favne og en alen, som gør 27 stader og 5 favne og en alen, regnet 42 favne til hvert stade, som af gammel tid således er regnet, siden vi kan mindes . . .“⁴⁶ I samme meget udførlige sag udspringes forskellige fiskere om den nævnte garnalen, der forklares at være den gamle jyske alen⁴⁷.

Målerebet er her mærkeligt nok 50 favne, men måleenheden i lænken som normalt 42 favne. Ved siden heraf forekommer også et målereb på 45 favne. Det benyttes bl. a. ved synsforretning på Østerland ved Pryn⁴⁸. Forklaringen herpå skal utvivlsomt søges i en tidligere stadelængde på 45 favne, der bl. a. findes omtalt i 1696⁴⁹. Et par af fiskerne, der føres som vidner i en sag om adkomsten til et bestemt stade på 5. lænke østen Pøtten i Nørlå, forklarer om stadelængden henh. at „på en 10 års tid har de holdt for, at ingen garnstader skulle være længere end 42 favne, mens tilforn kunne fiskerne bruge mere for et stade, formedelst der blev sat få garn på lænkerne“, og at „for mere end 6 år siden, da var det brugeligt her i fjorden, at fiskerne havde 45 favne til hvert stade“⁵⁰.

Denne diskussion om kortere eller længere stademål er ikke uden interesse, såvist som de 42 favne blev fastsat ved forordningen af 1750 15/12 med den ene undtagelse, at hvor fiskegrundene kun gav lejlighed til eet stade, kunne det være „langt eller kort efter stedets og vandets beskaffenhed“. Herefter var bestemmelsen gældende for dette farvand helt op til nutiden. Den gentages således uændret i lov af 1857 29/12. Det kan derfor have sin interesse at søge at klarlægge, hvordan forholdene har været forud for kommissionen i 1740erne, eftersom det er dens betænkning, der medfører uniformeringen.

Udgangspunktet kan da tages i ovenanførte sag, idet flere fiskere får lejlighed til at udtale sig og fremsætte afvigende anskuelser, der viser, at de 45 favne ikke har været almindeligt anerkendte eller brugt for få år siden. Således imødegår birkefogden for Nibe, Knud Pedersen, der selv var stadeejer, og som førend sin ansættelse som retsbetjent havde været foged på Nørlund og derigennem vundet godt kendskab til fiskeriets brug⁵¹, det sidste vidneudsagn med, at det er alle fiskerne i Nibe bekendt, at Gammel 6. lænke og Nye 6. lænke såvelsom lænkerne sønden derfor „er målt tilforn og holder lige efter 42 favne til et stade med takseringen og proprietærernes jordebøger.“ Ikke desto mindre holder endnu to af nibefiskerne fast ved den tidligere brug af de 45 favne. Den ene hævder at have hørt af gamle forfædre, at der altid har været 45 favne til hvert garnstade på lænkerne, den anden, der har været aktiv ved fiskeriet i 21 år, at indtil landmålingen⁵² kom, havde fiskerne altid brugt 45 favne til hvert stade på lænkerne⁵³.

I matrikuleringsstadebogen 1695 findes kun en eneste målangivelse, nemlig for Østerland, hvor der generelt for alle staderne fra Hvingelhat til Binderup hage angives en samlet længde for hvert på 42 favne⁵⁴. I øvrigt havde man været opmærksom på det ønskelige i, at der indførtes en ordning, der kunne tjene til at nedbringe det store antal processer om ulovligt garnsætteri, der udspillede sig i hver eneste fiskesæson. Amtsforvalter Klein havde tilskrevet rentekammeret herom og foreslået, at lænkerne og staderne ikke alene indrettedes på gammel, sædvanlig måde, men endog at den ene ikke sætter den anden for nær enten med længere garn eller forhindrer med skadelige garn⁵⁵, og i samme retning gik Brunows forslag om at indrette lænkerne og sildestaderne med lovlige lænke- og staderum fra grundene og til dybet⁵⁶. Selvom intet siges om, hvad misbrugene består i, eller hvad indretningerne til at komme dem til livs skulle gå ud på, afspejler forslagene dog tydeligt nok, at forholdene ved garnsætteriet må have været nok så brogede.

Fra det ældre materiale forud for forordningen af 1750 kan da også fremdrages visse ting til belysning heraf udover, hvad allerede er anført. En af fiskerne i den omtalte retssag fra 1696 havde hævdet, at når pladsen tillod det,

d. v. s. når lænken ikke var fuldsat, kunne man bruge mere (end de 42 favne) for et stade, og en anden anførte, at for ca. 18 år siden eller derover stod mangfoldige stader i fjorden øde, „så at andre, som havde garn, kunne have og bruge så lange rader, som de ville“⁵⁷. At dette endnu stadig fandt sted, kan ses af en synsforretning på 4. lænke østen Pøtten den 30.3.1696⁵⁸, hvor synsmændene målte lænken fra dybet med et reb på 42 favne. De første syv stader var helt i orden, men 8. stade havde 40 favne rad, det 9. 40½ og desuden havde den fisker, der satte i begge staderne, kastet „slemmelig“ med baggarnet i de to stader, så han i det hele havde 12 favne for meget efter det sædvanlige sætteri.

Flere eksempler på vilkårligt forlængede bundgarnsrader ville kunne anføres. Man kunne også gå den modsatte vej og gøre dem kortere, så der kunne stå flere bundgarn i lænkerne, end der var staderum til. Dette synes især at have taget fart efter stadematrikuleringen i 1690erne ud fra det synspunkt, at nu var det fastlagt, hvor mange stader der skulle ydes skat af, så selv om garnenes antal øgedes, ville skatten dog ikke stige. Denne udvikling fremgår klart af Scheldes bemærkninger herom i betænkningen over Østerlands fiskeri, hvor det hedder⁵⁹: „Næsten overalt i fjorden, hvor bundgarnsfiskeriet bruges, har tid efter anden siden matriklen 1697 indsneget sig en stor misbrug, hvori de fleste og særdeles lejerne har gjort sig delagtige, idet de, som har lejet nogle visse stader på en lænke næst efter hinanden, har forkortet deres rader og altså sat ex. gr. 8 a 9 garn, hvor det af ældgammel tid og efter matriklen *fastsatte* mål 42 favne ikkun burde være 6 garn, og hvor de har haft hele lænker i brug eller leje, som er almindelig på Østerland, har de ikke alene ved at forkorte raderne, men endog ved at sætte for nær sejldyb med den ene og landet med den anden ende, haft næsten dobbelt så mange garn, som der er matrikuleret, og efter bmt. ved *matriklen autoriserede mål burde stå*“.

En udtalelse i en retssag i 1697 karakteriserer meget godt tendensen, idet den indstævnedes i en sag om ulovligt garnsætteri overfor birkefogden hævder, at hverken han eller nogen anden skal nægte, „at det jo er ret og brugeligt at sætte så mange garn, som man vil, i hver sit sildestade“⁶⁰. Brugeligt var det i hvert fald, for da kommissionen i 1741 eftermåler bundgarnslænkerne, viser Nørlå sig at passe med de 42 favne til stedet, men på mange af de andre grunde er forholdene anderledes brogede. På Østerland, som Schelde specielt nævner i sin betænkning, har bundgarnene (bom + rad) længder på 30, 31, 29, 30½, 25, 32 og 28 favne. Kun 16.–20. lænke angives at have garn på 42 favnes længde. På Fruens grund i Nørlå, der lå under Sebberkloster, fandtes garnlængder på 36, 28, 38, 41 og 42 favne. Gårdens ejer, assessor Glerup, havde forsøgt her i lighed med sit fiskeri på Sebberlå at indføre en enhedsstadelængde på 30 favne. Mens det som målene viser endnu ikke var slået igennem

på Fruens grund, var hele Sebbelå blevet privat reguleret med en inddeling på 30 favne. Denne regulering var sket på en meget hårdhændet måde, som det fremgår af Gleerups egenhændigt underskrevne ordre af 13.3.1737, hvor det hedder, at om nogen forser sig herimod „og ikke rigtig afskærer deres rader førend de dem i fjorden udsætte, bliver de ikke aleneste afskåren, når de uretteligen i fjorden forefindes, men endog hver for deres modvillighed betale 2 mk. etc.“⁶¹

For Lundbæks grund varierede længderne på staderne ligeledes; et enkelt af dem angives til 36 favne, men i øvrigt anføres blot længden på garnraden, der gennemgående betegnes at ligge mellem 16 og 24 favne med en enkelt undtagelse på 30 favne⁶². Det er bemærkelsesværdigt, at de grunde, der viser de forkortede rader, er grunde, der ligger helt eller for altovervejende del til en enkelt hovedgård. De forkortede garnrader var et af stridspunkterne mellem kommissionsmedlemmerne i 1740erne. Solberg og Schelde hævdede synspunktet, at et bundgarnsstade med bom og rad skulle være på 42 favne „ligesom af gammel tid“, mens Marsvin fremsatte som sin opfattelse, at man skulle lade det forblive ved den længde, som man ved besigtigelsen havde forefundet og opmålt, „allerhelst for de påberåbende 42 favnes længde med sin rad haves ingen så tilstrækkelig bevis fremlagt, at det tilforladelig kan siges autoriseret overalt, så lidt som ved landmålingen er brugt alle steder ens mål og ens måde til hartkornstaxation på det faste land, så tilsiger den befundne brug og ejernes egen indretning, at på så stor et fiskevands distance kan bundgarnssætteriet ikke lignedes og indrettes efter eet måls længde“⁶³. At de 42 favne ikke var blevet autoriseret ved kommissionen i 1690erne, havde Marsvin utvivlsomt ret i, og at det heller ikke var den eneste stadelængde forud herfor, er vist ovenfor. Som omtalt blev det imidlertid Solberg og Scheldes betænkning, der blev lagt til grund for forordningen, og dermed de 42 favne der sejrede.

Efter denne vidtløftige drøftelse af stadelængden vender vi tilbage til garnsætteriet i lænkerne. Ved hjælp af meedene kunne man bestemme lænkens retning og dens yderlighed eller inderlighed. Evt. kunne man have meed til begge ender af lænken⁶⁴, men hyppigst havde man kun til den ene som nævnt ovf. ved Nye 6. lænke. For en del lænker havde man dog kun meed for selve retningen, ikke for dens endepunkter. Det gælder f. eks. alle lænker på Oxholms grund; her afgøres endepunkterne derved, at der „rettes dermed efter vandets dybhed, at der sættes på ni alen til ni og en halv alen vand“⁶⁵. Selv hvor man havde meed til yderlighed eller inderlighed, kom man ikke uden om også at tage hensyn til vandets dybde, først og fremmest af hensyn til bestemmelserne om fri passage i fjorden. Disse bestemmelser går langt tilbage i tiden for Limfjordens vedkommende. I 1471 stadfæster landstinget i Viborg en vedtægt af

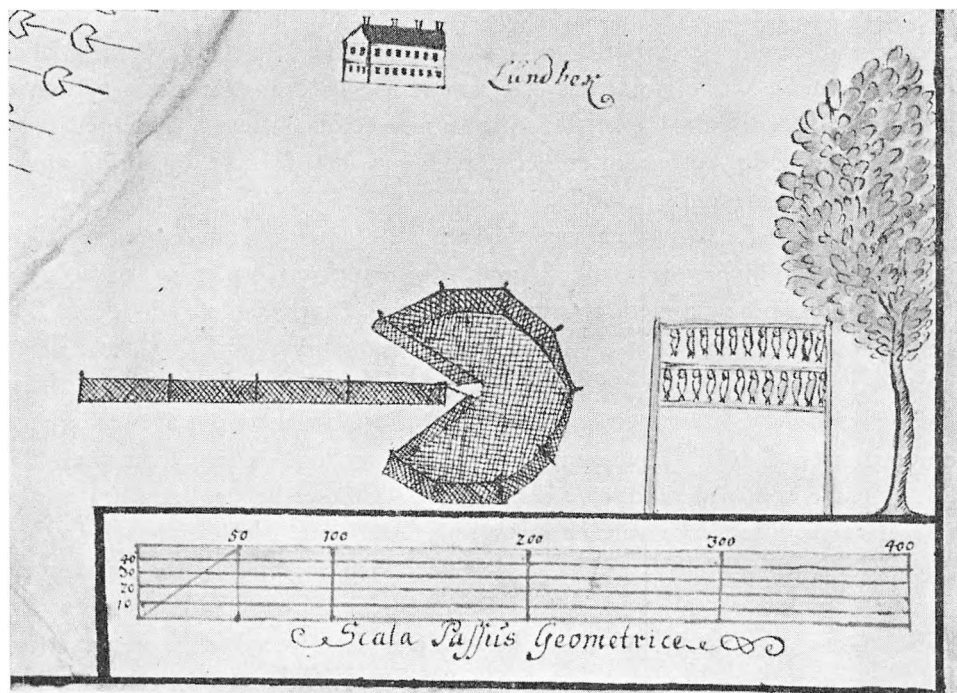

Fig. 7. Forstørret gengivelse af vignetten på Testrups kort over Seberblå 1741 (fig. 4), med den ældste gengivelse af et sildebundgarn og en silderane til tørring af sild. Selv om en del enkeltheder mangler i bundgarnet, bl. a. mundgrime og hovedreb, er hele garnets karakter tydeligt at erkende. Nat. Mus fot.

alle fire stænder om sættemåden for fiskeredskaber i Limfjorden for at sikre fiskens fri opgang⁶⁰, og for sejladsens vedkommende fastsætter kongen regler i 1546, hvor det forbydes at komme sejldybte for nær med ruser og bundgarn, så sejladsen dermed forhindres⁶⁷. Denne ret vagt affattede bestemmelse til bedste for sejladsen gentages oftere, men det ønskelige i at få nærmere regler for, hvor dybt der måtte sættes, fører til nedsættelsen af en kommission under lensmanden Mandrup Parsbergs ledelse med den opgave at „gøre en forordning, hvor dybt vand bundgarn med rette bør at sættes på udi Limfjord, så at fiskens indgang og sejldybte ikke udi nogen måde dermed skal blive forhindret, den gemene mand til skade, som bruger sildefiskeri“. I den klage, der var foranledning til kommissionens nedsættelse, besværede storgodsejerne ved Nibe bredning, nemlig herrerne til Seberkloster, Lundbæk, Kyø og Halkær, samt indvånerne i Nibe sig over det usædvanlige fiskeri med ruser og bundgarn, der udsættes i sejldybte i fiskens opgang og nedgang, så de måtte befrygte fiskeriets ganske og aldeles ødelæggelse og fordærv⁶⁸. Det er derfor klagernes bøn,

at der måtte fastsættes en bestemt grænse for udsætningen i sejldyb, nemlig „ikke nærmere eller på dybere vand end seks alen dyb i det allerdybeste“. Denne bestemmelse skulle gælde for et nærmere specificeret afsnit af bredningen nord og syd for Munkedraget, der ville komme til at omfatte bredningens vigtigste fiskegrunde, „eftersom riddersmænds mænd tilforn tit og ofte derover været haver og afsagt“.

Som påvist ovf. (s. 44) trak sagen ud til 1619, hvor udnævnte mænd af Ålborg og Nibe fik den overladt. Efter at de havde været på fjorden og „der forfaret om dybet og anden lejlighed samme fiskeri angående“, stillede de følgende detaljeret forslag om sætteriet: „Først det underste garn på Oddelænken, på vester høufd i Nørlå, og siden lænke efter lænke, ud til Munkedrages lænke, at skulle sættes på sex alne middelvande, dog ikke nærmere at sætte dybet, end sejladsen til Nibe kan være uden hinder og skade . . . sammeledes skal Lille Drauglænke, som er den næste lænke sønden til Slumps lænke, det underste? ved dybet, sættes efter dette meed, som er på Østerland, Synderholms kirketårn midt imellem den mellemste høj og den norderste høj på Sostrup mark og siden Settælænken ret i vestre, som det sig bør, dernæst det yderste garn ved dybet på Slumpes lænke at skulle sættes efter dette meed, som er på Østerland, den sønderste høj af de tre høje på Sostrup mark lige på Synderholms kirketårn, og siden skal Settælænken ret ind i vesten, sejladsen til Nibe og vester op ad fjorden udforkrænket, efterdi sejladsen der i Draget ikke findes dybere end sex alne middel vande, desligest norden for Klitgård, fra den lænke ved Hårslærne og siden hver lænke på øster høufde, sønden ad til den norderste lænke Jens Andersen Krages garn vedtager, da kun bundgarn udsættes, der på halvottende alne middel vande, dernæst sønder på til Binderuphage på sex alne middel vande, sejladsen uforkrænket . . .“⁶⁰.

Som nævnt bliver disse bestemmelser gældende som en nærmere udformning af recessernes mere generelle bestemmelser for garnsætteriet til sejldyb. At forordningen ikke altid blev håndhævet er ligeledes påvist. Også senere var man opmærksom på problemet. I Danske Lov 5–10–45 gentoges de generelle bestemmelser, og kommissionen i 1736 skærpede dem⁷⁰, hvorefter sejldybets bredde endelig fastsattes i forordningen af 1750 § 5 uden direkte at henvise til dybden.

Efter de gamle bestemmelser om 6 alen middelvand som dybeste sættested er mangfoldige udsatte bundgarn blevet erklæret ulovlige og optaget af rettens betjente. Gang på gang møder man den slags sager i retsprotokollerne⁷¹. For at konstatere om dybden var for stor, synes man at have betjent sig af en speciel målestage; det er således tilfældet i 1639, hvor en række nibefiskere efter kgl. maj.s ridefoged, Søren Madsens, befaling er fulgt med til sejldyb ved

Fig. 8. Nibe bys segl fra seglaftryk på skrivelse dateret 30/9 1732 fra Nibe borgere til stiftamtmanden i Viborg (VL. Viborg stiftamt og Hald amt –1789: Nibe købstads indvortes væsen 1725–40). Seglaftrykkets øverste kant beskadiget, så kun et par bogstaver af indskriften: SIGILLUM . NIBENSE ses. Aftrykket afviger ret stærkt fra de tidligere, i streg publice-rede segl og har bl. a. for bådens vedkommende bedre overensstemmelse med sildekågen. Seglet præciserer byens primære interesse i bundgarnsfiskeriet, men tilstræber ikke teknisk fuldstændighed. Nat. Mus. fot.

Slumpens lænke. Da de kommer dertil, giver ridefogden sig til at måle dybden ved nogle garn. „Da sagde Søren Madsen til dem: Her er for dybt vand, som dette garn på står. Dog ingen af dem melde (d. e. målte) dybet, men stagen han havde i hånden, så de at være dybere mål på end 6 alen, men hvad stagen var i bunde eller ikke, vidste de ikke“⁷².

Da sætteri i sejldybet sker på kgl. maj.s grund, rejses sagerne på kronens vegne, ofte efter begæring af lensmanden. Da retsforfølgningen i de fleste tilfælde sker meget kort efter garnenes udsætning, er der dog nok for den overvejende del tale om en rutinesag. Af flere sager får man det indtryk, at undersøgelserne foranstaltes som rene commando-raids. 1662 23.5. tager Christen Mortensen i Svenstrup, kgl. maj.s delefoged, på fjorden med fire mænd fra Nibe for at undersøge, om sætteriet stod i sejldybet „sejladsen til stor skade og forhindring“. Først sejles op ad Nibe løb langs Østerland, hvor ulovligt sætteri

konstateredes i et tilfælde, og derfra videre langs Nørlå, hvor der findes bundgarn i dybet ved Sdr. Mølle lænke, Nør Mølle lænke, Hovedlænke, Anden leed (d. e. Anden lænke vesten Pøtten), Nedergårds lænke, hvor der stod hele to garn tværs over dybet med deres rader, Femte leed (d. e. Femte lænke vesten Pøtten) og store Draug lænke. På Lille Draug lænke og Bispens lænke fandtes stæg tværs over dybet, men ingen garn ved. Raderne til de to garn ved Nedergårds lænke, ved Anden lænke, Femte lænke og ved Store Draug lænke tages med i land, hvorefter der sker tiltale mod garnejerne. To af de tiltalte forklarer, at garnene er blevet udsat den foregående dag⁷³. En helt tilsvarende sag forekommer år og dag derefter. Her fremlægges under retsforfølgningen ovennævnte forordning af 1619. Hovedparten af de tiltalte forklarer, at de var kommet med omtalte garn fra Ølands grund og ikke havde haft nogen steder at sætte dem. På en nats tid havde de derfor stået på ovennævnte åsteder i siderne af dybene, men ikke sejladsen eller nogen mands garn til skade eller trængsel i nogen måde⁷⁴. Hvorvidt dette var en brugelig fremgangsmåde, når man flyttede garn fra et sted i fjorden til et andet og ville undgå at tage dem på land, har jeg for lidt materiale til at kunne afgøre.

Mens der således for sætteriet mod sejldybte var givet faste regler, var der intet forordnet om, hvor nær mod land der måtte sættes. Her holdt man sig efter gammel sædvane til en dybde på 2 1/2 alen, omend dette mål ikke lå helt fast, som de følgende eksempler vil vise. At der holdtes en sådan grænse mod land skyldtes hensynet til sejladsen med småbåde. Schelde bemærker derom i sin betænkning vedr. Østerland⁷⁵, at der har været en tendens til at sætte for nær land, hvorover adskillige af de sejlene ved besigtigelsen har klaget. Derved forhindres nemlig den lejlighed, „som har været for førekåge, krejlkåge og deslige små fartøjer at ro og sejle mellem landet og lænkerne, når de ikke i hårdt vejrlig eller imod strømmen uden fare og besværlighed kan gå i dybet“. En sådan lejlighed til sejlads langs landet var kun ønskelig på visse strækninger; vigtigst har det været at holde en sejllad åben til Nibe, hvor hovedmængden af sildefangsten koncentreredes. Solberg/Schelde foreslår da også i deres endelige betænkning⁷⁶ en bestemmelse indført om, at der på Østerland mellem Klitgård og Nibe ikke må sættes nærmere landet end en fuldkommen krejlkåge⁷⁷ med sin ladning kan sejle mellem landet og garnets rad.

Det øgede sætteri på denne strækning havde fundet sted i tiden omkring kommissionen i 1690erne. Herom oplyses samstemmende i nogle retssager i Nibe tingbog⁷⁸. Om Prynne lige nord for Binderup hage vidnes i 1696, at for ca. 24 år siden stod her et garn, men siden har „adskillige for samme Binderup ejendom tid efter anden udsat garn og gjort adskillige lænker og fiskeriets sætteri nu i nogle år mere end som tilforn“. Da lænkerne var nytilkomne, havde

der endnu ikke dannet sig en fast brug for, hvor mange stader der skulle være i hver lænke eller hvor langt lænkerne måtte gå ud mod dybet eller ind mod land. I 1699 tages hele spørgsmålet op fra hovedgården Lundbæk, der ville have fiskeretten til hele grunden Østerland. I den anledning føres en lang række vidner, der forklarer om brugeligheden af fiskeriet på disse steder. Deres forklaring, der rækker 30 år tilbage i tiden, viser samstemmende, at oprindeligt besattes kun de 2–3 stader nærmest sejldybet, mens alt indenfor „var i blank vand og ej besat“. Inden for staderne har i forrige tider førkåge og vassepramme (?) stedse sejlet op og ned, „hvilket aleneste på en 3 års tid eller noget længere er blevet dem forhindret“. Det fremgår i øvrigt af vidneførelsen, at de ældre lænker nordligst på Østerland går nærmere landet end de sydligere og nyere optagne⁷⁹.

Fyldigere besked om grundsætning af garnene fås i en retssag om staderne på Femte lænke østen Pøtten. Hovedpunktet i sagen er, hvorvidt der er 25 eller 27 stader på lænken. I matrikuleringsstadebogen 1695 opføres den med 27 stader målt fra grunden. For at få spørgsmålet afgjort finder et nyt syn sted med måling fra grunden, og i den anledning diskuteres, hvorfra målingen skal begynde. Det, der ligger bag drøftelserne, er tydeligt en bestemt vedtægtsmæssig dybdegrænse for garnsætning regnet ved middelvande. Derfor indleder modpartens sagfører med at udspørge synsmændene, om det ikke var højvande, da målingen fandt sted, og om de ikke ville have begyndt ved det inderste stæg ved grunden, men at sagsøgeren havde opfordret dem til at gå længere ind ad grunden? Af synsmændenes svar fremgår, at de har begyndt deres måling ved det inderste radstæg, „hvor da var 2 alen middel sommervand“, og derefter hele lænken ud lige efter meedet. Andre lænker vesten Pøtten, oplyses det, har ved grunden og det inderste radstæg en vanddybde om sommeren på 1 1/2 alen, andre på 7 kvarter og atter andre på 2 alen, men om efteråret noget højere⁸⁰. I den fortsatte vidneførelse i sagen fremkommer yderligere oplysninger om grundsætningen. Således forklarer en fisker, der for ca. 20 år siden brugte de to inderste stader ved grunden, at da var der 3 eller i det mindste 2 1/2 alen vand ved den inderste radstæg, men på de tider kunne de i øvrigt vælge, om de ville sætte „indlig eller udlig“, eftersom lænken ikke var fuldt besat. En gammel, erfaren fisker fra Nibe vidner, at han ikke selv nogen sinde har haft fiskeri ved grunden, men „ellers har han draget ud med andre synsmænd, og da har de i middel vande målt 2 1/2 alen vand i grunden, og det enten det har været høst eller vår“. En fisker, der har haft grundstader på Nye 6. lænke i brug, vidner, at de da havde 2 1/2 alen og noget lidet til i middelvande til det inderste radstæg, „hvilket sætteri han også har hørt andre på søndensten har haft ved grunden på andre lænker, og det ligeså om høsten som om våren“⁸¹. Af de an-

førte eksempler fremgår, at på Nørlå har en grundsætning på omkring 2¹/₂ alen været det sædvanlige.

Til bestemmelse af udsætning i lænken havde man altså meed, stadelængde og dybdemål ved grunden og ved dybet. Blev alle dele nøje iagttaget, skulle ingen tvistigheder kunne opkomme, og dog opstod sådanne i mængde i hver fiskesæson. Som allerede fremhævet skulle der kun små unøjagtigheder eller afvigelser fra reglerne til, før der kom kludder i det komplicerede system af lænker, der opfyldte bredningen. En hyppig årsag til fejlsætning var usigtbart vejr, der gjorde det umuligt tydeligt at pejle sigtelinjerne. Her havde man den uskrevne vedtægt, at de pågældende fiskere straks med klart vejr skulle rette deres garn ind, en regel, der utvivlsomt ikke i alle tilfælde er blevet fulgt, eftersom det ikke var noget ringe arbejde at flytte et garn med dets mange stæg, når det først engang var udsat. Forordningen af 1750 lovfæster denne sædvaneret i sin § 3.

En sådan uforsætlig udsætning har i reglen kunnet ordnes i mindelighed og har heller ikke indebåret større konsekvenser, selv om den stiltiende overenskomst var at sætte ret i lænken, som det nævnes gang på gang i retssagerne. At sætte ret i lænken betød også at overholde sit stademål, ikke blot sådan at forstå, at man ikke satte mere end den tilkommende længde, men også at man begyndte og endte på rette sted i lænken, så der ikke blev slip, idet det uvilkårligt ville få konsekvenser for nabostaderne, ja, for alle de indenfor liggende stader. Da Niels Pedersen fra Nibe, der brugte de to yderste stader på Nye 6. lænke i 1697, kom til at sætte sit yderste hovedstæg et bomrum for langt ind på grunden, klarede han det ved at korte de 6 favne på sin rad, så han ikke kom til at stå for inderligt med sit andet garn⁸², værre var det med sætteriet på Gammel 6. lænke i 1698. En synsforretning konstaterede ved eftermåling fra dybet, at de 12 yderste stader stod ret i lænken, men i det 13. stade fandtes et slip på 14 favne, som vedkommende fisker havde efterladt, hvorfor staderne indenfor ham alle var blevet rykket 14 favne⁸³.

Værre var dog det bevidst ulovlige sætteri, lige meget under hvilket påskud det skete. Der var flere former for dette fiskeri, men inden vi ser nærmere på dem, må der siges endnu et par ord om lænkerne og deres nærmeste omgivelser. Lænkerne udsattes på fiskegrundene, hvor erfaringerne viste, at der var størst mulighed for fangst, men som vi har hørt ikke tilfældigt. For hovedpartens vedkommende er det umuligt at følge deres opståen og fiksering på bestemte pladser, hvor de havde vundet hævd efter ganske bestemte sigtelinjer til kysten. Kun for enkelte nyanlagte lænker som på Østerland ved Binderup hage i 1690erne og de i kommissionen i 1740erne nye udsete kan visse holdpunkter findes frem. Til gengæld kommer disse lænker så til på tidspunkter,

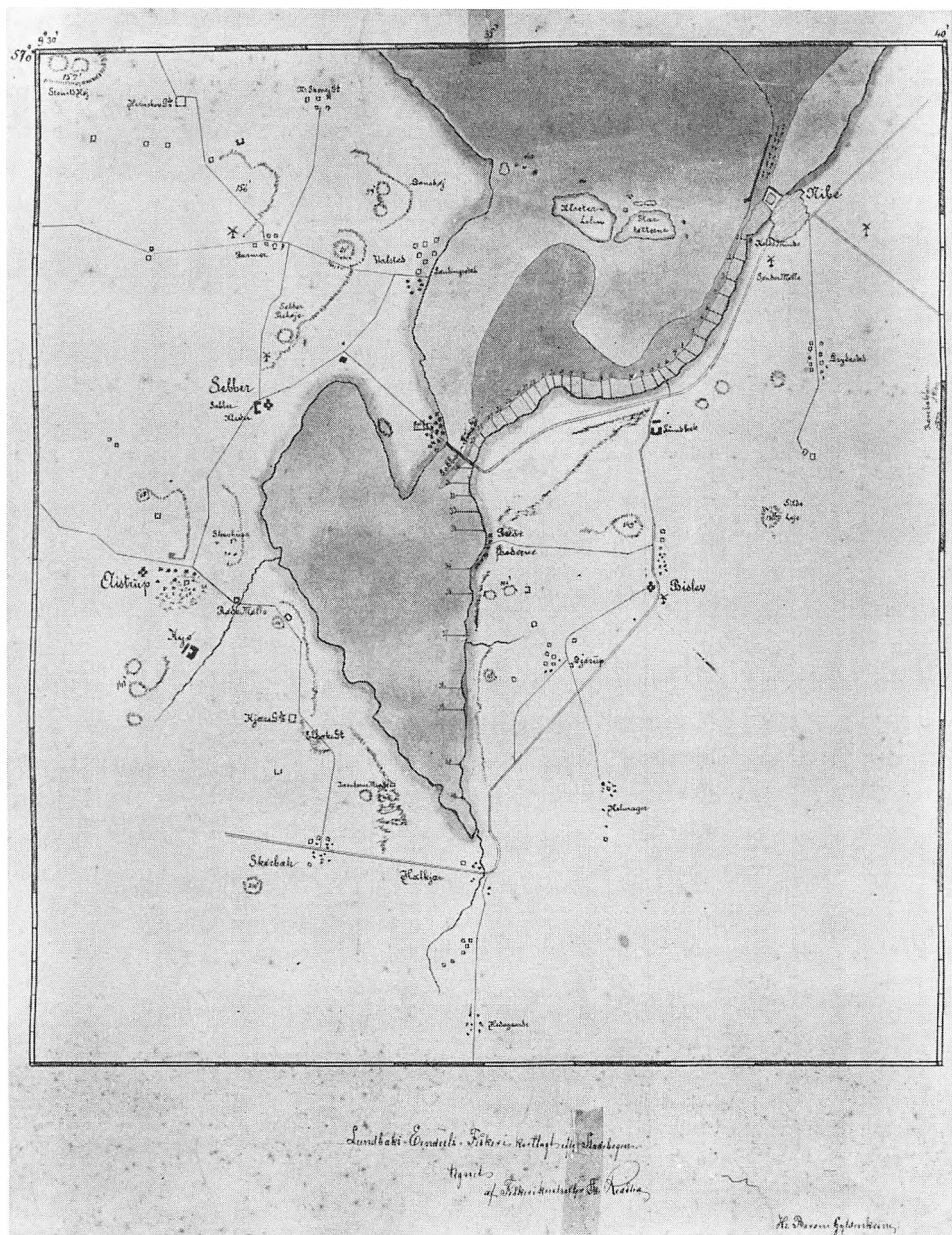

Fig. 9. Kort over Lundbæks cendelsfiskeri efter stadbogen visende den karakteristiske beliggenhed af gårdens bundgarns- og rusestader på landgrunden langs kysten. Bemærk den senere forsvundne lokalitet, Prierboderne. Kortet, der er en farvelagt pennetegning, måler 44 × 39,5 cm inden for den tegnede ramme. Det er udført af fiskerikontrollør Fr. Redsted. Kortet befinder sig i landsarkivet i Viborg. Nat. Mus. fot.

hvor alle de bedste grunde længst var besat, og følgelig er de slutninger, der kan drages af forholdene ved de nævnte lænker, kun af begrænset betydning.

Mens en vis uniformering indførtes indenfor lænkerne ved opdelingen i staderne, viser fordelingen af lænkerne over grundene ingen tilsvarende opdeling ved bestemte afstande som følgende oversigt skal godtgøre⁸⁴. Det primære hensyn har været at få placeret lænkerne på den del af grundene, hvor forholdene var de bedst tænkelige for det størst mulige udbytte. Dog måtte der være et mindstemål for afstanden mellem to lænker, som det ikke ville være rådeligt at undlade at tage hensyn til.

I besigtelsesstadebogen angives ved næsten alle lænkerne den indbyrdes afstand, der benævnes lænkerum. I de fleste tilfælde er afstanden målt mellem de yderste hovedstæg ved dybet, for Lundbæks grund dog på landet og for Østerland skiftevis mellem de inderste radstæg ved grunden og mellem hovedstægene ved dybet. Kun for een lænkes vedkommende (den 9. på Østerland) er der taget mål både ved dybet og ved grunden, visende henh. 70 og 43 favne. Der er således ingen mulighed for at afgøre, i hvor høj grad man har tilstræbt parallelsætning. Bortset fra to tilfælde, hvoraf det ene endda er en ny udset lænke ved kommissionsforretningen, ligger ingen af lænkerummene under 40 favne i bredden⁸⁵. I øvrigt forekommer snart sagt alle bredder mellem 40 og 130 favne, idet dog Lundbæks grund er en undtagelse både ved at være målt i alen og ved sin store variationsbredde fra 47–1255 alen (d. e. ca. 16–418 favne). Den eneste fiskegrund, der viser et helt andet billede, er Storkelåen, hvor alle lænkerum er på 74 favne. Men denne grund blev også udset og indrettet af kommissionen og groede ikke naturligt frem ved brug som de øvrige.

De forekommende mål på fiskegrundenes lænkerum:

- (1) Oxholms grund : 46, 52, 54, 56, 74, 77, 78, 80, 84, 86, 90, 92, 106, 112 og 118 favne.
- (2) Østerland : 42, 43, 44, 46, 48, 55, 84, 88, 91 og 100 favne.
- (3) Nørlå : 41, 42, 44, 48, 61, 62, 65, 70, 71, 73, 80, 82, 93 og 110 favne.
- (4) Storkelå : 74 favne i alle lænkerum.
- (5) Fruens grund : 42, 44, 56, 62, 63, 80, 116 og 126 favne.
- (6) Seberlå : 40, 42, 48, 49, 50, 52, 56, 58, 69, 70, 72, 74, 76, 80, 82, 84, 86 og 131 favne.
- (7) Lundbæk grund : 47, 102, 106, 116, 120, 134, 135, 139, 141, 152, 159, 163, 167, 171, 183, 190, 195, 198, 210, 212, 225, 235, 237, 252, 279, 285, 327, 330, 347, 480, 542, 577, 660, 1000, 1200 og 1255 alen (!)

Blot for de relativt unge stader ved Binderup hage og sydligst i Østerland angives ingen bredde på lænkerummet med den begrundelse, at der „med disse landstader inde i grunden holdes ingen så vis orden eller linie, at nogen lænkerummets bredde til vished har været mulig at afmåle“ (18. og 19. lænke på Østerland).

Det var ikke blot staderummene i fikserede lænker, men også de tilhørende

lænkerum ejere og lejere af bundgarnsstaderne med alle lovlige midler søgte at hævde. Hermed er vi tilbage ved det ulovlige sætteri, der udspillede sig i lænkerummet. Det ulovlige garnsætteri kunne udøves såvel af dem, der stod i lænkerne, som af folk helt udenfor. Den første kategoris mulighed for misbrug var dog begrænset, idet man naturligvis var interesseret i at hævde sit staderum og derfor ikke kunne fjerne sig ganske fra dette. De væsentligste anker, der kunne rettes mod disse stadebrugeres sættemåde vil blive behandlet i afsnittet om baggarn, hvorfor her kun skal fremdrages de forhold, der falder uden for dette område.

Et af de groveste tilfælde af misbrug forekommer i 1698, hvor lejeren af det 18. stade i Fjerde lænke østen Pøtten klager på brugerne af det 19. og 20., der skal have lukket lænken på begge sider med dobbelt garn. Dette dobbeltsætteri viser sig ved synsvidners førelse at bestå i, at der i hvert af de nævnte stader har stået ikke færre end 5 bundgarn ligesides hinanden i ca. en måned. Dette overdrevne garnsætteri, der betegnes som *mellemlænker*, erklæres ugyldigt og mulktteres, foruden at de pågældende pålægges inden 3 dage at fjerne de omtvistede garn og sætte ret i lænken, som de har hjemmel til⁸⁶. At man ikke stolede alene på ret skik og brug ved sætteriet, men også ønskede at skaffe sig sikkerhed for den uhindrede brug ved kraftigere midler, ses af en begæring til tinglysning af 1697 26.9. vedr. garnstader på Svennings lænke⁸⁷. Det pågældende afsnit deraf, der har interesse i denne sammenhæng, lyder: „Lader jeg hermed alvorligen forbyde og advare . . . fast mindre at sætte i bmt. sildestader eller komme dem for nær, ja ej dem med for nær tilsættelse enten trænge eller fratrænge fra sin rette sted, mål eller grænser, eller ringeste indpas at gøre i nogen offentlig måde, særdeles ej på lænkerne at sætte flere garn eller på anden sted, end forhen har været, eller ved mellemlænker eller sættelser enten i forvandet, bagvandet, ligesides eller hvorledes det være kan, tilegner sig videre end de har speciel adkomst og rettighed til. . .“

Disse former for ulovligt garnsætteri forekommer hyppigt i retssagerne, ofte forårsaget af usikkerhed med ret ejer til pågældende stader. Især var dette naturligvis tilfældet forud for stadebøgernes indretning, hvor kommissærerne selv ved en omfattende granskning af de producerede adkomster i visse tilfælde måtte renoncere på at afgøre, hvem visse stader med rette tilhørte. Scheldes ord herom under gennemgangen af fiskeriet på Nørslå rammer noget meget væsentligt⁸⁸. Han siger, at kun ganske få blandt mange hundrede stader ville blive i behold for de rette ejere, „allerhelst det i forrige tider lidet eller intet har været i brug, at sælgerne har extraderet køberen de ældre skøder, som han beholdt til at hjemle med, og siden efter nogle års forløb ved dødsfald og mange andre hændelser er bortkommen eller som unyttige papirer henka-

stet, hvilken skæbne endog undertiden kan være hændt de senere og sidste skøder“.

Staderne gik ad mange krogede veje fra hånd til hånd, og undervejs kunne beviserne på ejendomsretten gå tabt. Flere personer kunne derfor føle sig overbevist om at være ejere til samme stade og i god tro overdrage brugsretten dertil til forskellige folk. Den, der kom først på fjorden, satte naturligvis i stadet, men når den næste med fæstebrev i hånd mødte op, blev der spektakler. Ofte satte de hinanden til „fortrængsel“, satte ind på siden af hinanden⁸⁰ med kortere eller længere afstand, selv om det sjældent blev så groft som på Fjerde lænke østen Pøtten, hvor de udsatte garn „slemmelig blev draget i knippe“ og de sidst ankomnes garn sat tværs igennem de andres⁸⁰. Den fornærmede part tog ofte sig selv til rette ved at løse modpartens garn „i bunde“, d. v. s. at løsne stropperne på hoved eller rad, så garnvæggen faldt sammen og således var gjort komplet ufiskedygtigt⁸¹.

At dette var en hævdvunden fremgangsmåde har jeg nærmere påvist i anden sammenhæng og skal i øvrigt vende tilbage til det senere⁸², men at den imidlertid let kunne udvikle sig til chikaneri og gøre fiskeriet ganske omsonst, ses af tvisten mellem de to brødre Jens og Christen Hørtekarl i Nibe. Her havde Christen befalet sine fiskerkarle at løse broderens baggarn i bunde, og da fremgangsmåden herved bliver vel oplyst, skal sagen refereres. Til et andet fiskeselskab, som de traf på fjorden, sagde nævnte fiskerkarle, at de havde løst J. H.s baggarn i bunde, deres husbond havde befalet dem det, men de skulle blot binde det op igen, de ville for deres eds skyld kun løse 1 strop eller 2 bag på garnet. Da den fremmede båd kom til garnet, var alle stropper løst, hvorefter de bandt det op igen. Næste dag var 4 stropper påny løst, og garnet lå delvis på bunden. Da det samme skete tredie gang, befalede Jens Hørtekarl sine folk at tage garnet i land, eftersom de ikke kunne stå i ro dermed⁸³.

At nævnte fremgangsmåde ikke har været betragtet som vold, men som en fuldt ud anerkendt brug fiskere imellem, fremgår af en sag om ulovligt garnsætter i på Pryn nord for Binderup hage⁸⁴. Her forelægger den ene parts sagfører synsmændene, om „det ikke er dem bevidst, at det stedse har været en manér og skik her ved fiskerlejet, at når nogen med garnsætter har forurettet hinanden eller sat hinanden for nær og til fortrængsel, og de da har først løst garnene i bunde, og de skyldige ej har villet rette dem, at de da har taget deres garn i land“. Hertil svarer synsmændene, „at det er dem i Guds sandhed vitterligt, at denne skik har således været, og er også ofte passeret“.

At tage garnene i land synes dog ikke brugt blandt fiskerne indbyrdes, mens det derimod var en almindelig fremgangsmåde fra øvrighedens side, når garnsætter i sejldybet konstateredes, samt fra de adelige fogders side, når de kon-

staterede ulovligt sætteri i deres husbonds stader. Baggrunden for de ovennævnte fremgangsmåder var vanskeligheden ved på anden vis at nå til en afgørelse. Det fremgår af en redegørelse, som birkefoged Knud Pedersen sendte til limfjordskommissionen i 1696 med et forslag til hurtigere retsforfølgning, som kunne overflødiggøre, at parterne tog sig selv til rette⁹⁵.

På enkelte fiskegrunde i fjorden foregik sætteriet ikke efter det ovenfor skildrede strenge skema. På grundene syd for Gøl blev i 1741 brugt sildefiskeri, først og fremmest med ruser, men også med enkelte bundgarn, som „strøes langs synder ud til dybet uden dermed at holde nogen vis lænke“⁹⁶. På Mejlgrunden lige øst for Aggersund brugtes i 1741 7 bundgarn og 8 ruser til sildefiskeri om foråret. I besigtelsen bemærkes herom, „at til dette garnsætteri haves ingen vis meed, såsom de årlig skal flytte efter grundens befindende forandring, så tillader ej heller situationen, at der sættes lænkevis, men hvert garn for sig selv“⁹⁷. På begge de nævnte steder har bundforholdene på fiskegrundene været af en sådan karakter, at et regelmæssigt sætteri har været en umulighed. Ændrede bundforhold på de fiskegrunde, hvor et regelmæssigt sætteri i lænker var reglen, kunne også have kortvarige eller mere langvarige ændringer i sætteri til følge.

Der gives naturligvis flere årsager til, at ikke alle stader blev besat i fisketiden, men en af dem var ændringer i bundforholdene. Desværre er dette spørgsmål ikke særlig vel oplyst, men udover Mejlgrunden findes der under beskrivelsen af Oxholms grund nogle oplysninger herom, som utvivlsomt har gyldighed også for andre fiskegrunde. Det hedder om bundgarnssætteriet på Oxholms grund, at „således forandres ikke alene stadernes tal efter fiskeriets til- og aftagende, men endog situation, idet at vandet særdeles på de grunde steder inderst mod landet og omkring Drilåen (som går tværs over de fleste lænker) i stærke vintre bundfryser, da isen i hastig tøbød opdrager det på bunden voksende tang, hvorved – efter fiskernes enstemmige beretning – fordærves såvel det sted, der gøres bart, som det, hvor tangen bliver henlagt og forrådnær, så ingen af begge i nogle år kan blive brugbar“⁹⁸.

Det kan i denne forbindelse have interesse at anføre, hvad Krøyer bemærker om bundens beskaffenhed på de steder, hvor bundgarn udsættes⁹⁹. Der er to hensyn at tage, siger han, først at grunden ikke er så hård, at stægene ikke kan anbringes i den, og dernæst, „at den har en rigelig og frisk vegetation af bændeltang, efterdi erfaringen skal have lært, at silden ikke søger til de steder, som savner vegetation, eller hvor denne er i en tilstand af forrådnelse. For at forklare dette må erindres, at silden søger ind i Limfjorden for at lege og fæster sin leg helst til bændeltangen, skønt den vel også – i mangel af denne – kan tage til takke med andre genstande. . . M. h. t. bændeltangen har man i Lim-

fjorden bemærket, at dens varighed kun udstrækker sig gennem få år, højst vel fire til seks; hvorpå den synker til bunds og giver plads for en anden vegetation, det såkaldte krølgræs (ulvæ), der efter grundens beskaffenhed mere eller mindre hurtigt udvikler sig mellem den forrådnende bændeltang . . . Som følge deraf er der stor foranderlighed i fjordbundens vegetation, som aldrig er lige rigelig på alle fiskepladserne. Dette synes at forklare, hvorfor silden, der mellem krølgræsset og den forrådnende bændeltang ikke kan finde bekvem lejlighed til at anbringe sin rogn, ikke søger sådanne steder, før de atter har fået en frodig vegetation af bændeltang, hvilket efter omstændigheder kan vare et par år¹⁰⁰.

Enkelt og dobbelt sætteri

I betænkningen over bundgarnsfiskeriet anfører Solberg/Schelde under de misbrug, der forekommer derved, at „på en del stader, sætter især Nibe fiskere tvende garn eller bom på een rad, hvoraf det ene, som står på den urette ende af raden, kaldes baggarn, og som et stade, der således med tvende garn er besat, udkræver længere distance end det tilkommer, så kastes raden og baggarnet således ud til siden i lænkerummet, at baggarnet næsten står lige ved siden af det påfølgende stades rette garn, hvorved lænken ikke kan have sig lighed og orden, foruden at de øvrige fiskende præjudiceres, idet at silden, som fanges i baggarnet, ikke kan komme til de andre lovlige og matrikulerede rette garn¹⁰¹. Under eksaminationen i Nibe om garnsætteri i bredningen var et af kommissionens spørgsmål, om de såkaldte *lovlige* baggarn ikke bør stå bom om bom med retgarnet på næste stade, og om den tværsætning, som her og der forefindes, ikke anses ulovlig og andre til fornærmelse. Hertil svarede de forsamlede fiskere: „*Lovlige* baggarn sættes bom om bom, dog så at der er rum imellem til stæg og stropper, resten er ulovlig og til fornærmelse, men på nogle af støtlænkerne ved grunden i Nørlå kunne behøves noget mere kastning for lænkernes gang og stræknings skyld¹⁰²“.

Kommissionen havde ved sit spørgsmål villet provokere en udtalelse om, at „lovlige“ baggarn skulle stå ret i meedet, altså uden afvigelser fra lænkens retning. Da baggarn ikke kunne udsættes uden en vis afvigelse („kastning“) fra meedet, optager den i sit forslag til forordning, at alle baggarn – ligesom andet skævt redsel – skal være aldeles forbudt, og sætteri i lænker indrettes således, at „det yderste stæg til raden skal stå tæt hos næste bundgarns hovedstæg“. I den endelige forordning bliver baggarn dog tilladt på den betingelse, at „alle retgarns hovedstæg ufejlbarligen sættes i lænkernes rette meed og strækning, 42 favne fra hinanden, og ikke videre kastning sker, end at baggar-

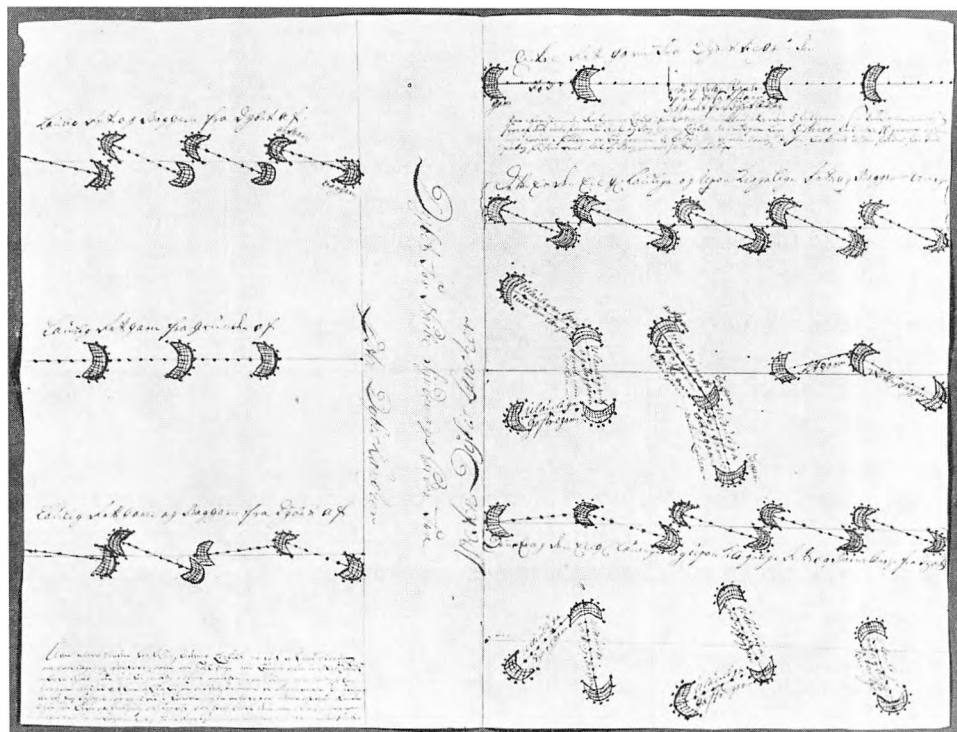

Fig. 10. Nibe fiskernes redegørelse for lovligt og ulovligt bundgarnssætteri i Nibe bredning. Penne-tegning bilagt skrivelse til stiftamtmanden i Viborg 26/8 1737 (VL. Viborg stiftamt og Hald amt –1789: Nibe købstads indvortes væsen 1725–40). Det fremgår af tegningen, at man i Nibe har anset udsætningen med ret- og baggarn for ældgammel og lovlig samt af fundamental betydning for bundgarnsfiskerne, idet som vist øverst t. h. den samme lænkestrækning kan tage det dobbelte antal garn ved nævnte sættemåde. For første gang afbildes også de omstridte gaffelgarn og mellemlænker, som også nibefiskerne tager afstand fra. Originalens størrelse 35 × 46,5 cm. Nat. Mus. fot.

net kommer til at stå omtrent på siden af næste retgarn, så tæt som stæg og stropper kan fæstes¹⁰³.

Bag denne ændring i kommissionens forslag ligger en lang tradition med brugen af baggarn, som her skal eftergås. I den ovf. omtalte sag om fastsættelse af et dybdemål for bundgarnssætteriet klages der i brevet af 1595 ikke blot over, at der sættes for nær dybet, men også at fiskens op- og nedgang hindres ved udsætning af baggarn, "som er tvende garn"¹⁰⁴. I en trætte om bundgarnstader i Nørå år 1600¹⁰⁵ omtales nye lænker, garnstader og baggarn, som parterne vedtager at afskaffe. I ingen af de nævnte to kilder nævnes noget om, hvor almindelig brugt baggarn har været. Fyldigere oplysninger herom giver tingbogen for Nibe birk¹⁰⁶.

Inden vi går over til at se nærmere på dette materiale, vil det være praktisk at gøre sig klart, hvordan udsætningen bliver, når der fiskes med baggarn. Af det ovf. anførte vil man have forstået, at der med betegnelsen „baggarn“ forstås et hoved eller en bom, der sættes til den modsatte ende af raden end den, hvor det egentlige hoved, der i dette tilfælde benævnes „retgarn“, findes. I øvrigt er anbringelsesmåden helt overensstemmende for såvel baggarn som retgarn. Såfremt baggarnsfiskeriet anvendes i enkeltstående stader, vil der ingen problemer opstå m. h. t. anbringelsen, idet raden vil kunne gøres lang eller kort efter behag. Anderledes i lænkerne med de fastsatte stademål. Skulle man have fulgt kommissionens forslag om, at baggarnene skulle stå ret i meedet, ville det i hvert fald have betydet en afkortning på i det ringeste 6 favne i den 36 favne lange rad, svarende til dybden på baggarnets bom. I realiteten ville der dog have været udkrævet endnu et par favne, idet hovedstægene til baggarnet og det tilstødende nabogarns bom ville have behøvet denne plads. En udsætning som den af kommissionen skitserede synes da heller aldrig at have været anvendt. Hvor kilderne overhovedet nævner noget om ret- og baggarns stilling i forhold til lænkens retning, er der altid tale om „kastning“ eller en skråsætning (jfr. hertil fig. 5, 6 og 10, der viser en skematiseret fremstilling af de forskellige sættemåder). Denne kastning betyder i de fleste tilfælde, at retgarnet sættes i lænkens rette meed, medens baggarnet sættes udenfor meedet ned på siden af næste stades bom. Raden får derved en skrå stilling i forhold til lænke-meedet og kan derved beholde sin fulde længde eller endog blive længere end de normale 36 favne¹⁰⁷. At dette har været anset for en normal sættemåde, fremgår af en retssag i 1699¹⁰⁸, hvor en af fiskerne har afvejet betydeligt fra normen. En af fiskerne udspørges, om det ikke er sædvanligt og gængs sætteri, at hvem der sætter i det 3., 4., 5., 6. og 7. stade fra dybet på Barmerlænke og omliggende lænker, „da sætter de noget mere norderlig end dybmeedet ved det yderste stade?“. Hvortil svares, „at de sætter deres retgarn ret efter meedet på lænkerne, mens de kaster noget i nør af lænken med baggarnet“. Når fiskeren i den foreliggende sag tiltales, er det, fordi han står med sit baggarn i Sønder Mølle lænkes meed, men med retgarnet sønden herfor hen imod Barmer lænken. Han afkræves derfor stadesafgift på Barmer lænken, idet hans sættemåde – efter gængs brug med kastning af baggarnet til nord – skulle angive udsætning fra Barmer lænken. Da det imidlertid viser sig, at retgarnet står midt imellem Møllelænken og Barmerlænken („dog nærmere Møllelænken“), tildømmes han afgift af baggarnet på Møllelænken og af retgarnet at betale som for ulovligt sætteri, eftersom han imod forbud, ret og billighed har gjort mellemlænke med sit sætteri¹⁰⁹.

Formentlige eller reelle afvigelser fra den gængse baggarns-sættemåde for-

årsagede oftere retssager, hvor de tiltalte tilholdes at flytte ret i lænken eller tage garnene op¹¹⁰. At man var så stærkt på vagt imod afvigelser skyldtes det ubestridelige faktum, at sættemåden betød en indskrænkning af lænkerummet og dermed af sildenes vandringsveje indad mod garnene nærmere grunden. Det forekommer da også sandsynligt – uden at jeg har tilstrækkeligt materiale til at bevise det –, at man har holdt staderne nærmest dybet helt fri for baggarn og derefter gradvis har anvendt større og større skråsætning på staderne indad imod grunden. Således vidner fiskere, hvis erfaring går 40 år tilbage i tiden, i 1639, at „det er dem i sandhed fuldt vitterligt, at dem ikke kan mindes nogen mand, som har brugt fiskeri i Nørlå og har haft de uderste stader på lænkerne fra sejldybet ved Munkedrav og til Nibe, at nogen har brugt baggarn på de uderste garn, førend nu i dette år at en part af fiskerne har fordristet dem til og sat nogen sildens indgang imellem lænkerne og den menige mand til stor skade . . . og dersom nogen tilforn havde haft et baggarn på de uderste garn ved dybet, da har de straks måttet tage dem op“¹¹¹. I samme retning peger tingsvidnet af 1697 (se foregående note), der vedrører det 3. stade fra dybet på Syvende lænke østen Pøtten.

Helt så utvetydige om dette spørgsmål er imidlertid ikke de vidnesbyrd, som kan fremdrages af besigtelsesstadebogen ved en gennemgang af de lænker, hvor sættemåden er specificeret stade for stade. For Oxholms grund er således det yderste stade på Smedlænken som det eneste besat med bag- og retgarn. Lænken Melgroben har ret- og baggarn på det 4. og 5. stade fra dybet, Mell-Krik på de 8 yderste stader, støtlænken Trimmel i Fedt på sit yderste stade og Krik på sine 8 yderste stader. På Nørlå har Slumpens lænke ret- og baggarns-sætning på 2.–4. stade fra dybet, Lille Munkedraglænke på 3.–13. stade fra dybet, således at der her blot fandtes enkeltgarnssætteri på de to yderste og de to inderste stader. Flere lænker på Nørlå er desværre ikke specificeret, men de anførte eksempler viser dog, at sætteri med baggarn ingenlunde var henvist til staderne længst inde mod grunden.

Om omfanget af sætteriet med ret- og baggarn får man et begreb gennem besigtelsesstadebogens oplysninger. Kun på tre af grundene, neml. Oxholms grund, Østerland og Nørlå, er der udsat baggarn, naturligvis fordi det her gav et rimeligt merudbytte til dækning af ekstra redskaber og arbejdsindsats. For Sebberlås vedkommende fremgår det, at grundens ejer, assessor Gleerup, har været modstander af baggarnssætteriet, idet fiskerne normalt ikke betalte ekstra for baggarnene. Af de nævnte grunde er Nørlå så afgjort den vigtigste. Oplysningerne går på sildefiskeriet i 1741 og viser, at der i dette år er blevet fisket med ialt 222 baggarn. Af disse findes 18 stk. på Oxholms grund, der ialt opgøres til 266 bundgarnsstader. Sandsynligvis var der her en hel del flere

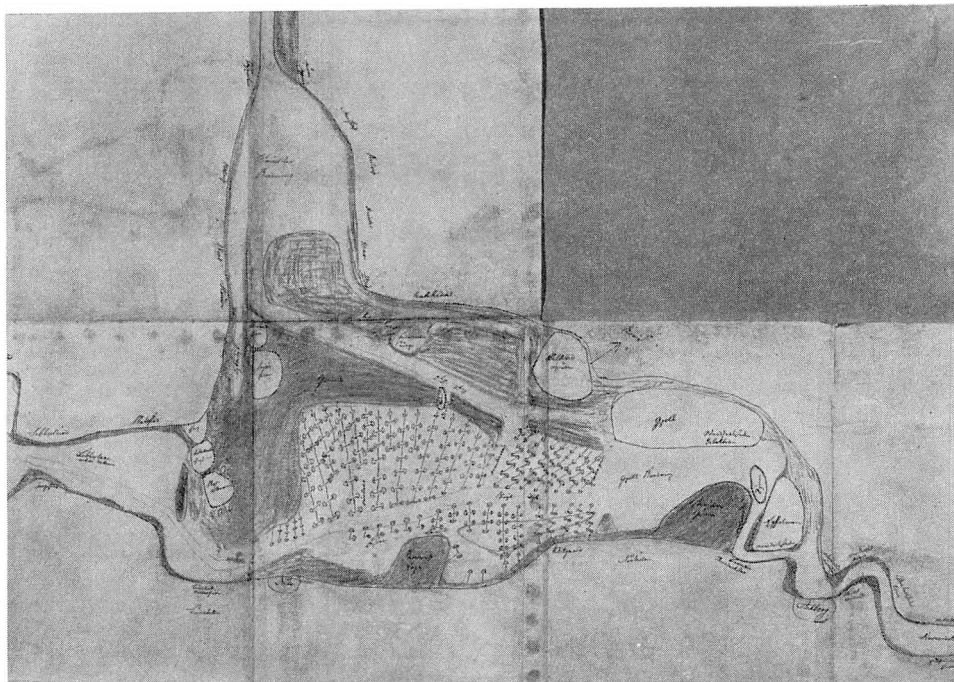

Fig. 11. Kort over udsætningsmåden for bundgarn i Nibe bredning i 1830'erne efter penne-tegning af H. Beck (Add. 314 b I, fol.). Det ses, hvorledes gaffelsætteriet helt dominerer Nørslå og store dele af Østerland, mens sætteriet med ret- og baggarn findes på Oxholms grund og ud for Klitgårde. De udstrakte landgrunde er mørkt skyggede. Kortet er orienteret som Becks andet kort over bundgarnssætteriet, hvormed sammenlignes. Nat. Mus. fot.

baggarn end de 18 nævnte i brug, for ved en række stader anføres, at der er brugt 2 garn på stedet. Da de imidlertid ikke udtrykkeligt er angivet som ret- og baggarn, er de her udeladt af oversigten. Østerland er beregnet til ialt 139 stader. Opgivelserne tillader ikke at afgøre, hvor mange stader var besat ved registreringen, men af de ibrugværende var 8 baggarn. Nørslå endelig er opgjort til ialt $618\frac{1}{2}$ stader, hvoraf 510 var i brug ved registreringen med ialt 196 baggarn.

For Oxholms grund, Østerland og de to første lænker på Nørslå findes specificeret, hvem der bruger baggarn. Ialt omfatter denne specificerede del 41 stader, der viser en karakteristisk fordeling, idet 30 af dem bruges af nibinger, 10 af ålborgborgere og blot 1 af en bonde fra Østerby på Øland. På trods af at de 41 baggarn blot omfatter knap $\frac{1}{5}$ af de benyttede, må denne fordeling siges at være repræsentativ, idet nibefiskere er dominerende på den uspecificerede del af Nørslå. Det kan derfor slutes, at brugen af baggarn fortrinsvis ligger hos de egentlige erhvervsfiskere.

Denne antagelse får støtte i det ældste materiale, der fremkommer ved inkvisitionsforretningerne efter forordningens bestemmelser i 1750¹¹². Fra disse forretningers første år, 1761, findes en samlet oversigt over bundgarnsfiskeriet på grundene, hvor Oxholms grund, Østerland og Nørlå påny viser brugen af baggarn. På Oxholms grund bruges i vårfiskeriet 1761 16 baggarn til ialt 178 besatte stader; høstfiskeriet for samme år er ikke registreret. På Østerland bruges ingen baggarn i vårfiskeriet, men 4 i høstfiskeriet. Ingen af forretningerne anfører brugernes navne og hjemsted. På Nørlå var ialt 335 stader besat i vårfiskeriet, og 213 baggarn var i brug. Brugernes heraf var næsten alle fra Nibe. Blot to baggarn kan med sikkerhed siges at høre til i Ålborg, 8 i Valsted, 2 i Sebbersund og 1 i Stavn. I høstfiskeriet var 186 stader i brug med ialt 130 baggarn, der ligeledes altovervejende benyttedes fra Nibe, idet blot 5 hørte til i Valsted og 3 i Stavn.

Inkvisitionsforretningerne viser igennem en længere periode de samme hovedtræk med nogle ganske få stykker på Oxholms grund og Østerland og hovedmængden på Nørlå. Intensiteten i baggarnssætteriet på det sidstnævnte afsnit af bredningen er snarest stigende, selv om antallet kan svinge fra år til år. I lang tid er nibingerne absolut dominerende i brugen heraf, men fra 1780erne gør især bønderne fra Slet herred sig mere gældende, som det vil fremgå af sætteriet på Nørlå vår og høst 1792. I vårfiskeriet for pågældende år var ialt 317 stader i brug med ialt 206 baggarn, der kan henføres til følgende lokaliteter: Nibe 112, Sebbersund 37, Valsted 17, Stavn 7, Kyø 6 samt 14 fra den forsvundne bebyggelse Prierboderne i Bislev sogn og 5 fra Øland. I høstfiskeriet samme år var ialt 194 stader besat, hvoraf 143 med baggarn. Disse baggarn kan henføres til følgende lokaliteter: Nibe 88, Sebbersund 25, Valsted 16, Stavn 7, Kyø 5 og Øland 2.

Hvor stor vægt nibefiskerne tillagde brugen af baggarn, fremgår af den aktion de med deres stiftamtmand som medium førte for at få omstødt Solberg og Scheldes forslag til deres afskaffelse. Mest veltalende kommer deres synspunkt til orde i Laurids Lauridsens redegørelse til stiftamtmand With hen mod afslutningen af det langvarige kommissionsarbejde i 1740erne¹¹³. „Baggarns sætteri kan aldrig nogen bevise at være yngre end retgarns“, siger han, „men det ene lige så gammelt som det andet, og baggarnene lige så umistelige som retgarnene i henseende til, at der undertiden fiskes flere sild i dem end i retgarnene, som kommer – næst guds forsyn – på vind og vejrlig samt strømmens op- og nedgang og på visse særdeles stader, hvor den art tomsild har sin gang, der fiskes de mest i baggarnene vesten dybet og derimod snart ingen i retgarnene, men på øster side af dybet fanges de i retgarnene . . . og om en fiskerstadelænke fra dybet til grunden blev beklædt med ret- og baggarn, så kan aldrig

nogen bevise eller godtgøre at betage mere end 42 favne til hver stade, og hvorledes kan baggarnene præjudicere fiskerne indbyrdes, når de alle bruger dem, som af alders tid såvel over Nørlå som andensteds i fjorden, undtagen i Sebberlå, som er assessor Gleerups endelsgrund, der må de stakkels bønder lade dem nøje, de får ikke 2 garn for en rad, men må til hvert garn have et stade . . . , deres fiskeri falder ej heller så jævnt som andensteds, hvor ret- og baggarn bruges, og er da slet grundet sagt, at baggarnet i et stade forhindrer sildens løb til retgarnet i et andet stade, ved det at baggarnet skakkes som af alders tid lidet hen på siden af næste stades retgarn; thi sildene har deres fuldkommen rum og løb, til hvilket garn det er, og bagdelen af baggarnene styrer snarere silden til munden af næstsides retgarn end styrer dem fra“. Laurids Lauridsen fremhæver som et tungtvejende argument for bibeholdelsen af baggarnsfiskeriet, at „når en fiskermand nu kan nære sig med 6 stader til 12 garn samt ej behøver til dem mere end 6 rader med behørig stæg til samme 12 garn, i steden for han ellers, når ej måtte eller kunne sætte baggarn, skulle have 12 stader til 12 garn og lige så mange rader med stæg til dem“. Men han forstår godt at de store stadeejere helst så baggarnene forbudt, så de kunne få bortlejet alle deres stader, selv de slette.

Med dette sidste sigter han direkte på H. J. Gleerup, der igennem længere tid havde ført sin egen krig mod baggarnssætteriet. Han fortæller selv derom i en skrivelse til kongen af 1749 3.11¹¹⁴. „Men som alle kgl. forbudder (han nævner bl. a. reskriptet af 1737 24.5.) af mangel for vedbørlig opagt af vedkommende ikke har kunnet hæmme dette så højst skadelige garnsætteri, har jeg tid efter anden udkøbt 21 lodsejere af Nibe fjord, i vente når jeg ved tidens ælde kunne måske blive om ikke eneste dog største lodsejer, jeg da kunne have bragt de urimelige fiskere til sådan lydighed, at de skulle sætte deres garn rigtig på lænkerne i lige linie og ikke bruge de inventerede skadelige baggarn, hvorved al sætteriet bringes i største confusion, og formedelst hvilken uorden fiskegarnene fra grunden til dybet og tværtimod ikke kan vorde satte som ske bør, idet der ofte begyndes at sætte et ret- og baggarn på een lænke og dermed at ende på 3. og 4. lænke næst ved, som tit og ofte forvolder mened, når syn og granskning på fiskerstaderne behøves, hvilken højst skadelig uorden ikke står til at hæmme uden ved deres kgl. maj.s befaling, og at vedkommende alvorligen vorder befalet over samme vedbørligen at holde“.

Det fremgår klart af det anførte, at der tiltrængtes klare bestemmelser i sagen for at hindre splid og spektakler, men om bestemmelserne skulle imødekomme stadeejernes eller fiskernes ønsker, var ikke afgjort. Til gavn for den mindre formående og utvivlsomt for fiskeriet som helhed, blev baggarnene tilføjet og deres udsætningsmåde bestemt.

Ved siden af retgarn og baggarn bruges også andre benævnelser, hvoraf nogle kan være synonyme, men andre utvivlsomt dækker over afvigende sættemåder. Ved afskeden fra limfjordskommissionen i 1743 sammenfatter Chr. a Mønicen de „af misbrugs fripostighed ved de stående sildefiskeriet inventerede ulovlige garn, der nu kaldes skakgarn, nu baggarn, nu gaffelgarn, som i alt ikke gør anden tjeneste end at hindre nu genbo, nu naboers garnsætteri og således spilder guds velsignelse både for dem og andre, men endog med forgæves bekostning flyer dem mere arbejde selv end der behøvedes“¹¹⁵. Reskriptet af 1737 24.5. forbød brugen af skak-, gaffel- og baggarn, en bestemmelse, der dog ændredes ved reskript af 29.11. s. å. derhen, at de lovlige baggarn (der sammen med retgarnet kun optog eet staderum) fortsat måtte bruges, mens „baggarns baggarn samt gaffelgarn og skakgarn eller skævredsel, som sættes enten tværs over lænkerne eller i lænkerummet imellem lænkerne udenfor de rette fiskestader“ også for fremtiden skulle være forbudt.

Mens skakgarn og skævredsel må opfattes som parallelbenævnelser for ulovlig udsætning af baggarn i lighed med de ovf. refererede tilfælde, og baggarns baggarn ikke ret vel kan forstås anderledes end som flere baggarn efter hinanden på samme rad¹¹⁶, betegner gaffelgarn utvivlsomt en speciel sættemåde, der til visse tider har været anerkendt som lovlig. Herpå tyder bl. a. et synsvidne af 1699 over det 4. stade fra dybet på Skarelænken, hvor synsmændene tilstår, at fiskeren med sine garn nemlig retgarn, baggarn og gaffelgarn står rigtigt i stedet efter ret meed og hans udermand, så ingen med sandhed kan sige, at han står på anden lænke end som foran er meldt¹¹⁷. At man på et senere tidspunkt har opfattet gaffelgarn som ulovligt sætteri fremgår af en redegørelse til stiftamtmand With 1749¹¹⁸, hvori det beklages, at kommissærerne har villet slå det „ældgamle, lovlige og tilladelige baggarnssætteri“ i ligning med det ulovlige skak-, gaffel-, baggarns baggarns- og skævgarns sætteri, „som utilbørlig opfylder lænkerummet mellem lænkerne, og den ene fisker dermed kan være den anden til skade, sådant forbudent redsel er der ikke nogen forlanger at bruge, men at være og blive til evig tid forbuden og afskaffet“.

De hidtil omtalte udsætningsmåder med enkelt bundgarn og med ret- og baggarn kan betegnes som *enkelt sætteri*¹¹⁹ i modsætning til det *dobbelte sætteri*, der senere brugtes visse steder i bredningen, og som endnu erindres som det sædvanlige af gamle limfjordsfiskere¹²⁰. Loven om fiskeriet i Limfjorden af 1857 29.12. indeholder bestemmelser om dette „dobbelte bundgarnssætteri“ i sin § 8, der muligvis bringer nøglen til forståelsen af gaffelgarnenes indretning. Det hedder herom: „Endelig tillades det på fiskevandene Nørål og Østerland fremdeles at bruge det sammesteds i umindelig tid benyttede dobbelte bund-

garnssætteri med gaffelgarn på følgende betingelser: at løberaden sættes i lige linie i lænkens rette meed og strækning; at der mellem garnene på de hinanden tilstødende lænker bliver et frit lænkerum af mindst 20 favne; at hovedraden, der forbinder garnene, skal foruden disse have en længde af 24 favne. . . ; at på hovedraden ingen større kastning må finde sted ud af ret vinkel fra løberaden end i det højeste $1\frac{1}{2}$ kompasstreg; at der holdes en åbning mellem hvert stade af 3 alen, nemlig $1\frac{1}{2}$ til hver ende fri for løberaden“. Garnet vil da få udseende som fig. 5 og 11, der meget vel kan karakteriseres som en gaffel.

Ovenfor (note 86) er omtalt en sættemåde med flere garn ligesides hinanden, der i tiltalen omtales som dobbeltgarn, ligesom mellemlænker omtales oftere¹²¹. I denne forbindelse kan i øvrigt henvises til Westenholz' andragende til rentekammeret 1826 13.10 mod dobbelt sætteri, som han sætter lig med gaffelsætteri¹²². Selvom mellemlænke også benyttes som betegnelse for ulovligt satte baggarn, må dermed også betegnes en garnsætning med en rad mere eller mindre retvinklet på en garnrad, der står i lænkens meed, sådan som det dobbelte bundgarnssætteri beskrives ovenfor. Det sætteri med dobbeltgarn, der beskrives i 1698, kan i hvert fald kun have været udsat på denne måde. Det kan yderligere tilføjes, at de anførte eksempler alle berører lænker på Nørlå. Gaffelgarn synes da – uanset forordningens forbud – at have holdt sig i brug.

Selv om forordningen af 1750 kun tillader baggarn med en ganske bestemt udsætningsmåde og forbyder alle andre former for ekstra bundgarn „med hvad navn nævnes kan“, er der stor sandsynlighed for, at nibefiskerne har fortsat med eller inden længe genoptaget en udsætningsmåde af deres baggarn, der afviger en del fra den lovbefalede og nærmer den til det dobbelte sætteri. Det fremgår af bemærkninger i inkvisitionsforretningerne, hvor vi som eksempel kan tage kommentaren fra beskrivelsen af vårfiskeriet på Nørlå 1761¹²³. Om bundgarnsfiskeriet forklares, at det „i alt står som sædvanligt, og som i forrige åringers syn forklaret er, med en a parte mellemrad imellem hvert sæt ret- og baggarn og ej nogen lighed med det i forordningen anbefalede sætteri, som er til skade for de fiskende selv, formedelst de skal betale stadepenge for et stade såvel af mellemraden som af ret- og baggarnets stade, der ej tager noget rum bort af lænkerne, siden de står næsten tvært over dem, og de lange mellemrader alene fylder lænkernes længde, hvorved stadeejerne har fordel, men da de fiskende formener, at slig sætteri er dem til bedst fordel, endskønt de både skal give dobbelt afgift og have bekostning på dobbelte rader, så er ingen klage desangående indløben, men de samtlige med hver andre synes i den fald at være fornøjet“.

Beskrivelsen af udsætningsmåden er ikke særlig klar, men der er dog et par detaljer at hæfte sig ved, som er af betydning, nemlig dette, at der er dobbelt

rad eller en ekstra mellemrad, og at rad- og baggarn står næsten tværs over lænken. Mindelserne om det dobbelte sætteri, som det kendes fra senere beskrivelser er store. Man kan f. eks. tage Krøyers fra 1830erne¹²⁴, hvor han om det dobbelte sætteri i Limfjorden siger, at det har to rader. „Den ene, som svarer til den ved det enkelte sætteri omtalte rad eller løber i flugt med lænkens retning, kaldes *løberaden*; den anden, som kaldes *hovedraden*, måske fordi den i hver ende har et hoved eller bundgarn, er anbragt på enden af løberaden under en ret vinkel, eller danner et T med denne. Længden af løberaden er mig opgivet (i Nibe) til 42 favne, af hovedraden til 28 favne. I Limfjorden vil man have bestemte og afgørende erfaringer for, at det dobbelte sætteri altid giver et meget større udbytte end enkeltsætteriet“. Krøyer tilføjer, at man i Limfjorden hævder, at det dobbelte sætteri er til skade for de fiskere, der er tvunget til at indskrænke sig til enkelt sætteri, og at det er et forbudt fiskeri. Han er selv tilbøjelig til at tilslutte sig den sidste påstand og mener at kunne identificere dobbeltsætteriet med det forbudte gaffelgarn.

Antagelsen af, at den i inkvisitionsforretningerne beskrevne sættemåde går på det dobbelte sætteri, vinder i sandsynlighed ved det materiale, som kort før sildefiskeriets sammenbrud o. 1830 fremlægges¹²⁵. I 1826 skriver fiskeudrederen i Nibe, Chr. Westergaard til etatsråd Lund, der var deputeret i rentekammeret, at „her hersker megen skadelig misorden, og her er en klage i værk over sætteriet, som fordrer det forandret over Nørlå efter forordningen af 1750, men hvis opfyldelse efter sandsynlighed og endog efter forhen gjorte prøver vist ville for en del medbringe endnu større ruin“ end det i disse år aftagende fangstudbytte¹²⁶. Westergaard hævder derefter, at den da brugelige sættemåde på Nørlå ikke kan erindres anderledes „endog af de allerældste fiskere og i de fiskerigeste år“. Den eneste undtagelse heri var et enkelt fiskeri o. 1790, idet Sebberklosters daværende ejer gjorde fordring på, at man skulle rette sig efter anordningerne (i forordn. af 1750), „men da et stykke hen i fiskeriet var forsøgt, at dermed slet intet kunne fiskes, blev atter alle enige om at sætte på den før brugelige måde, og der blev da øjeblikkelig igen et rigeligt fiskeri, og det gik således siden i uforstyrret ro“¹²⁷.

I enkeltheder beskriver Westergaard vel ikke det „overalt i Nørlå brugelige, dobbelte sætteri“, men han søger den øjeblikkelige nedgang i udbyttet dels i en udartning af det dels i den overhåndtagende mængde af drivgarnsfiskeri, som finder sted mellem Hals og Klitgårde. Ifl. ham overholdt man altid tidligere i det dobbelte sætteri, at der ved hver ende af løberaden fandtes „1¹/₂–2 al. tamper (d. e. stropper) foroven, som bliver noget mere forneden, og hvorved der da var en passende gennemgang for sildene til de andre lænker“¹²⁸. Misbrugene bestod i, at man forkortede disse stropper og derved indsnævrede de

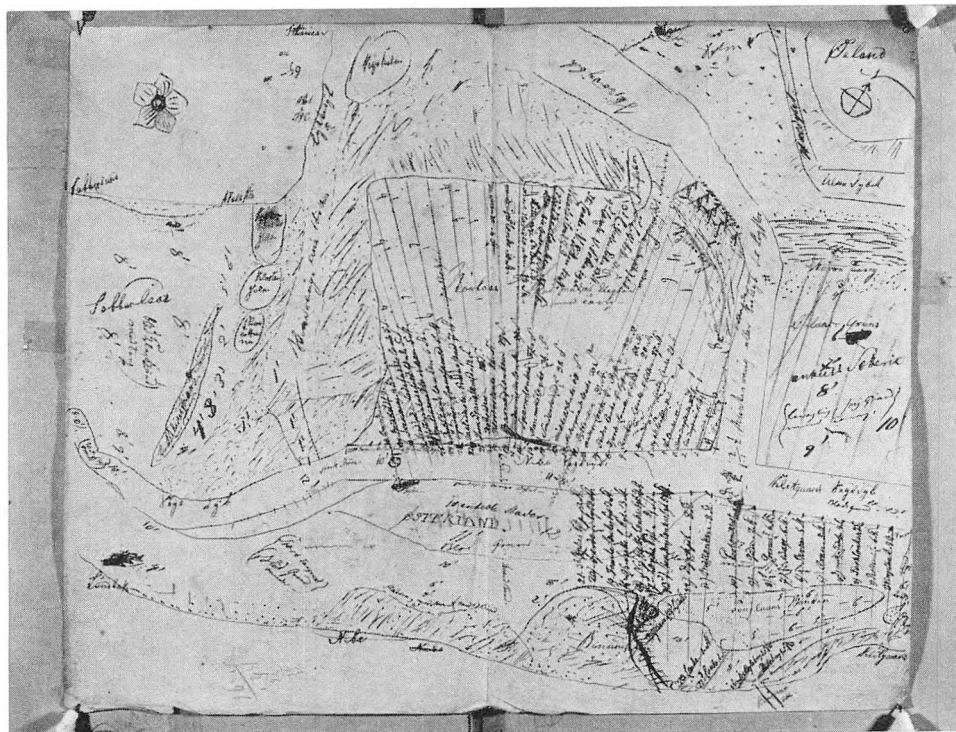

Fig. 12. Kort over bundgarncsætteriet i Nibe bredning efter pennetegning af H. Beck (Add. 314 b I, fol.). Tegningen giver en forestilling om det tabte kort fra 1742 med den meget tætte besætning med bundgarncslænker over grundene samt en fornemmelse af grundenes karakter, der delvis er oplyst ved påskrifter. Midt på Nørlå et ubesat område, der bærer navnet Pøtten. Det har været navnegivende for lænkerne til begge sider herfor. Kortets orientering fremgår af nordpilen i øverste højre hjørne. Man sammenligne med kortet over udsætningsmåden i 1830erne. Nat. Mus. fot.

åbninger, sildene kunne komme igennem fra lænke til lænke, eller gjorde lænkerne helt uigennemtrængelige fra yderst til inderst, hvilket på denne tid især syntes at have været tilfældet på Østerland. Det klager allerede Westergaard over i sin nævnte skrivelse af 1826, og det fremgår med al tydelighed af en rentekammerskrivelse til Aalborg stiftamt af 1827 29.9., hvor det med udgangspunkt i en indberetning fra herredsfoged Kofoed hedder om sætteriet på Østerland, at det er besat med 41 stader (skønt det kun må have 33), og heraf er de 17 endog lukkede¹²⁰. Hvad herredsfogden mener med udtrykket: *lukkede stader*, er ikke forklaret nærmere, men må utvivlsomt betyde en effektiv spærring for sildenes gennemgang på tværs af lænkerne. I hvilken retning denne spærring kunne gå, er antydnet ovenfor ved at stropperne forkortedes, men endnu mere effektivt var det, hvis åbningerne ganske lukkedes, som det synes at

have været brugt, idet løberaderne indrettedes „således, at de om aftenen lettelig kunne hæftes til hovedradene, således som major Westenholtz's skrivelse af 24de f. m. til kammeret forklares at være tilfældet“¹³⁰.

Bundgarnets røgtning

Om bundgarnets røgtning giver Krøyer en knap, men fyldestgørende beskrivelse¹³¹, der her skal tages som udgangspunkt for vurdering af de oplysninger derom, der kan hentes fra 1600- og 1700-årene. „Dertil“, siger han, „benyttes den omtalte bundgarnskåg med tre mænd, hvilke er tilstrækkelige til at røgte 12 til 14 garn, det sædvanlige antal, som i Nibe regnes til, hvad man kalder en kågs fiskeri. Dette sker således, at kågen langs med raden føres til bundgarnets munding, hvor den fastbindes til denne; derpå trækkes garnet med ophaleren fra bunden op i vandfladen på den ene side (den venstre), hvorved tillige munden lukkes, så at silden ikke kan undslippe, og således vedbliver man hånd for hånd at opdrage garnet, hvorved det nederste af stimmelen samt bunden afgiver støttepunkterne. Fiskerne driver derved silden fra den ene ende af garnet til den anden, indtil de er sammenpressede ved den højre vinge, hvorpå de almindeligt ved kurve optages og tømmes i kågen. Hver af de tre fiskere har sin bestemte plads i kågen, den ene forrest i hunderummet, den anden i det midterste rum, storrummet, og endelig løderkarlen i bageste rum (bundtelleenden). Hver af dem har også sin del af garnet at passe ved røgtningen: den forreste stimmelen, den midterste stentellen og endelig løderkarlen bunden“.

Krøyer hentede sin beskrivelse af røgtningen fra de erfaringer, han havde gjort i Limfjorden o. 1830 dels ved selvsyn dels ved udspørgen af fiskerne. Som ved hans beskrivelse af bundgarnets enkelte dele (ovf. s. 56 ff.) er redegørelsen for røgtningen også præget af gammeldags forhold, der viser god overensstemmelse med garnets konstruktion. Her tænkes først og fremmest på garnets optagning fra venstre til højre, hvorved fangsten sluttelig samles i højre vinge, der har ekstra tætbundne masker. Som tidligere nævnt svarer højre vinge derved til det „røgtstykke“, som findes i nutidige bundgarn *bagest* i bundgarnshovedet. Bundgarn med en sådan konstruktion har muligvis også været i brug i Limfjorden, da Krøyer skrev, ialtfald at dømme efter Westergaards beskrivelse o. 1830, fremkaldt af Videnskabernes Selskabs stillede prisopgave om limfjordsfiskeriernes historie¹³². Thi mens der i øvrigt er overensstemmelse med Krøyers redegørelse, forklarer Westergaard, at røgtningen foregår ved at drive silden hen „til den Mundingen modstaaende Side af Garnet“. Der må enten her være tale om en upræcis forklaring eller om en novation, for Krøyers beskrivelse støttes af Becks fremstilling fra samme tid¹³³, hvor det hedder, at

hvert bundgarn har i omgangen på højre side „en strækning med masker, der omtrent er dobbelt så snævre som de lovbealede; dette garnstykke, der hedder samlingsgarnet, fordi det er derhen at fiskene under garnets røgtning drives for at optages, er vistnok nødvendig således indrettet, for at (fangsten) ej under ophalingen skulle kunne smutte igennem de videre maskeåbninger“.

Kågens udgangsposition i bundgarnets munding findes i Nibe bys segl, der autoriseredes 1731¹³⁴ (se fig. 8). Af tekniske grunde er kun een fisker afbildet, men ellers er kågens og bundgarnets karakter rigtigt gengivet. I skrivelsen fra Ålborg 1740 11.4. er gjort opmærksom på bundgarnsfiskernes lette tilværelse i modsætning til våd- og drivgarnsfiskernes, idet de kun røgter deres garn to gange om dagen og ind imellem har nattero og dagshvile (se motto s. 50). At fiskeri med bundgarn også kunne være en hård bestilling, er der dog vidnesbyrd nok om. Det kunne gå på livet løs som i høstfiskeriet 1751, hvor flere nibefiskere omkom på fjorden i hårdt vejr i november måned, bl. a. to af byens større erhvervsfiskere: Søren Jensen Mageløs og Johan Pedersen Tandrup¹³⁵. Ved sådant hårdt vejr var det almindeligt, at tre mand deltog i røgtningen, mens røgtningen af bundgarn på denne tid ellers normalt skete ved to mand (jfr. ndf. s. 95). Selv om skrivelsen fra Ålborg er tendensiøs, er den dog for så vidt korrekt, som bundgarnene, om vejret tillader det, normalt røgtes morgen og aften.

Fiskerne har været på vagt mod natterøgteri, hvor ulovlige ting kunne gå i svang i henseende til at røgte garn, som ikke var ens egne. Fra Nibe tingbog kendes et par eksempler på, at folk tiltales for nattefiskeri af den kgl. delefoged¹³⁶. At delefogden rejser tiltalen må betyde, at der har været en bestemmelse om, at garnene ikke måtte røgtes om natten. I sagen fra 14.5. hævdes da også, at de tiltalte har brugt deres fiskeri mod forbud. Det normale har været, at fiskerne sejlede ud hjemmefra så betids, at garnene kunne røgtes i dagbrækningen eller kort før mørket faldt på. Efter hver røgtning måtte fiskerne selv bringe fangsten i land, såfremt krejlerne da ikke afkøbte dem den ved garnene, som i mange tilfælde må være sket. Problemet var gammelt i fjorden, og der var mange modstridende interesser knyttet til det.

Selv om fiskerne nok normalt sejlede hjem eller til land efter hver røgtning, er det dog sket, at de har ligget over på fjorden fra en røgtning til en anden. Der findes oplysninger herom fra en vel oplyst sag fra 1696¹³⁷ om stridigheder mellem et par bundgarnslav, der resulterer i hug og sår. Stridighederne er i denne forbindelse af mindre interesse, men de reelle oplysninger om fiskeriets desto større. Søren Ibsens to fiskerkarle, Søren Mads. Møller og Ib Sørensen, var 20. maj om morgenen på fjorden at røgte deres husbonds garn, „og som de havde afrøgtet, solgte de silden til en mand af Sundby og fulgtes i land med

ham med deres kåg til Klitgårde at anamme pengene for silden“. Af sagens fortsættelse fremgår, at køberen var Niels Brandenburg, der selvanden i en kåg var på fjorden på Ølands grund at købe sild, og at de på selve fjorden tog de købte sild over i deres kåg. Derefter roede fiskerne og krejlerne sammen til land i Sønderdrav ved Klitgårde, hvor Niels Brandenburg og de to fiskere fulgtes ad til Daniels salterbod for at gøre regnskab. Ved Klitgårde var der flere salterboder, bl. a. ejet af folk fra Ålborg. Boderne tjente ikke blot salteriet direkte, men var også bolig for salterne, der undertiden holdt krambod og udskænkning af øl og brændevin ved siden af saltningen. Ialtfald skulle man kunne drikke lidkøb i dem.

Da de tre mænd kom til Daniels bod, sad der flere folk derinde, hvoraf et par spillede kort. Bl. a. var et andet fiskerselskab fra Nibe i boden, neml. Clemend Jacobsens to fiskerkarle, Mads Pæn og Niels Bagge, og det var kævlerier med dem, der forårsagede hele sagen for retten. Mads Pæn og Niels Bagge forlod nemlig boden førend de nyankomne for at ro ud til deres husbonds garn på Ølands grund. Ved den lejlighed forsvandt en bådshage fra Søren Ibsens kåg, „hvorover de (d. e. hans to fiskerkarle) straks gik i kågen og for ud på fjorden at ville søge efter bådshagen, og som de kom til Mads Pæns kåg, som lå fæst ved hans husbonds garn på Ølands grund, fandt de Mads Pæn og hans makker at sidde i kågen under deres tjald“¹³⁸. Derefter opstår slagsmålet om den forsvundne bådshage.

Sagen er interessant i flere henseender. Allerførst er det værd at mærke sig, at fiskerselskaberne er på to mand. Det gælder ikke alene de stridende parter, men også en række af de afhørte vidner til slagsmålet, nemlig andre fiskerselskaber på fjorden¹³⁹. Hele det arkivalske materiale fra 1600- og 1700-årene giver et bestemt indtryk af, at røgtningen af bundgarn normalt har været foretaget af en besætning på to mand. S sammensætningen af mandskabet varierede til gengæld. Det kunne være to ligeberettigede partnere af selvstændige fiskere, der gik sammen i fællesfiskeri, eller det kunne være en selvstændig fiskeridrivende med sin fiskerkarl eller det kunne være to fiskerkarle, hvoraf den ene som „løderkarl“ havde ledelsen og repræsenterede husbonden.

Dernæst lægger man mærke til, at fiskerne ror ud til deres garn og lægger sig til ro under et telt, der utvivlsomt må forstås som en overdækning bestående af en vævet dug over et stel af mast, årer o. l. i lighed med de teltbåde, der kendes fra bl. a. Læsø. Fiskerne har altså haft mulighed for at overnatte på fjorden i de overdækkede kåge, men der er dog intet i den aktuelle sag, der giver sikre holdepunkter for, at det har fundet sted ved denne lejlighed. Fiskerne må imidlertid have været ualmindeligt tidligt på færde for at nå til fiskepladsen fra Nibe, få røgtet garnene, nå til Klitgårde og få betaling og

tilbage igen til Ølandsgrund endnu i den tidlige morgen, for det siges udtrykkeligt i vidneafhøringen, at da slagsmål var forbi, „var det ungefær $1/2$ time efter solens opgang“. Det tidlige tidspunkt fremgår også af, at Niels Høebergs to fiskerkarle, der lå ved deres husbonds garn to stader derfra og sov i kågen, blev vækket af larmen fra slagsmålet.

Helt utænklig er fiskernes overnatning på stedet dog ikke, for det fremgår af en sag fra 1638¹⁴⁰, at to fiskere fra Nibe den 8. april „om aftenen mod midnat“ får befaling at røgte Mandrup Dues garn på Store Dravlænke. Da de når dertil, så de, „at der lagde 2 karle af samme garn, som de der røgted“. Da de indhentede kågen, viste det sig at være to mænd fra Djørup, og „lå de levende sild, som de havde røgtet af forn. gode mands garn og sprang i deres kåg“. Mændene forsvarede sig med, at det vel ikke var forbudt, „at de ikke måtte fæste ved et stæg ved garnet, mens de øste vandet af en gammel kåg, de var på“. Sagen viser baggrunden for forbuddet mod nattefiskeri, men hvordan det så kunne tillades Mandrup Dues folk, er ikke klart.

Medens fiskerne således selv var interesseret i at se nattefiskeriet afskaffet, var de alle uden undtagelse opsatte på at få lov at passe deres garn på helligdage. Derved kom de i konflikt med helligdagsforordningen, som den på ældre grundlag var udtrykt i DL 6-3-1 ff. Det var ikke blot det mistede udbytte af fiskeriet, der forurologede fiskerne, men også den direkte skade, der kunne ske på fangst og redskaber, såfremt de skulle henstå uden regelmæssigt tilsyn. At dette synspunkt vandt anerkendelse, fremgår af, at der i helligdagsforordningen af 1735 13.3. skete en ændring for Nibes vedkommende gennem reskript af 1741 3.3.¹⁴¹. Der tages heri hensyn til fiskernes argumenter om fangst og redskaber, så det tillades dem at „forrette såvel på hellige som på andre dage det med sildefiskeriet forefaldende arbejde både til lands og til vands undtagen påske-, pinse- og bededag, dog alene i vår og høst, og alene fiskerne og de, som med fiskeriet har at gøre“. Det er vigtigt her at mærke sig forbeholdet i tilladelsen. Det gælder kun sildefiskeriet, og det vil utvivlsomt alene sige bundgarnsfiskeriet, selv om fiskeriet med nedgarn også vil kunne hævdes at falde ind under bestemmelsen. Og det gælder kun for de direkte i sildefiskeriet fra Nibe implicerede, men ordene „til lands og til vands“ angiver dog, at man var klar over, at når man tillod røgtning, måtte man også tillade ialtfald en vis behandling af den fangne sild, der i den varme årstid ikke tålte at ligge hen, men i det ringeste måtte drysses med salt for ikke at fordærves.

At fiskerne ikke roligt har kunnet stå på land om helligdagene, når fiskene gik til, er forståeligt. Det udtryktes engang således af en fisker fra et indremissionsk miljø til forfatteren: „Det er bedre at sidde ved garnene og tænke på kirken end at sidde i kirken og tænke på garnene“, og fiskerne ved Lim-

fjorden har da også uanset gældende forordninger begivet sig på fjorden på søn- og helligdage. Det fremgår af oplysninger givet i et tingsvidne fra Års og Slet herreders ting 1741 31.5.¹⁴², hvor et vidne på tilspørgsel svarer, „at så længe fiskeriet (med bundgarn) har gået for sig, har de (d. e. Valsteds beboere) draget ud om søndag morgen og røgtet deres garn og været i land ved kl. 7 slæt“. Dette gælder ligeledes beboerne fra Sebbesund. Reskriptet legaliserer da blot, hvad der utvivlsomt har været almindelig skik og brug, men det vidner om den betydning, man på højeste sted tillagde sildefiskeriet i Limfjorden.

Senere må reskriptet være blevet ændret eller fortolket lempeligere, for fiskeri er bevidnet gentagne gange på højhellige dage¹⁴³, og sker det, at fiskerne må erlægge helligdagsbøder, synes det at være for grov misbrug af helligdagen¹⁴⁴.

Ved begyndelsen af beskrivelsen over bundgarnsrøgtningen fastsloges et antal på 12 bundgarn som et normalt udstyr for en erhvervsfisker. Der kan her være grund til at se lidt nærmere på den tekniske side af sagen. Af Krøyers bemærkninger det anførte sted og i hans behandling i øvrigt af limfjordsfiskeriet¹⁴⁵ fremgår, at man ved Limfjorden o. 1830 regnede med, at „en kågs fiskeri var fuldkomment tilstrækkeligt til en talrig families underholdning året igennem, og at en *småmand* også ret vel kunne slå sig igennem med en halv kågs fiskeri“.

Som det skal vises i det følgende, slog fiskerne i Nibe eller andet steds i fjorden ikke deres lid udelukkende til eet slags redskab eller til een sort fisk, men det er alligevel bemærkelsesværdigt, hvor ofte de fiskeridrivende nærmer sig tallet 12 (eller 6) i deres bestand af bundgarn. Det fremgår ganske vist ikke særlig klart af den oversigt over stadebrugere, der haves fra stadebøgerne på kommissionstiderne, men dels må det erindres, at brugen af baggarn, hvor der rent faktisk står 2 garn i hvert stade, kan forrykke billedet, dels behøver alle registrerede stader (hvor tallet overstiger dusinet) ikke at være besat samtidig, og dels fandt der ved hver fiskesæsons begyndelse et udbud af ikke-udlejede stader sted, hvor den der manglede plads til sine garn, kunne supplere sine brugende stader. Disse sidste „bevægelige“ stader behøver ikke at være registreret i kommissions-stadebøgerne.

Det sikreste vidnesbyrd om det antal bundgarn, den enkelte fisker besad, får man igennem skifterne. Af de gennemgåede fra 1745–1754, kan flg. oplysninger hentes; det drejer sig ialt om 18 skifter, der indeholder fiskeredskaber, heraf de 17 specificerede, så man får den nøjagtige bestand at vide. I denne sammenhæng interesserer kun selve fangstredskaberne, mens der ses bort fra det øvrige tilbehør af stæg, kåge m. m.

I den skematiske oversigt skelnes mellem sildefiskeriets redskaber af bund-

garn og ruser og de øvrige fiskeredskaber, der alt overvejende er beregnet til fangst af ål. De nedgarn, der er medtaget i gruppe 2, er dog benyttet til fangst af sild. Hovedparten af de anførte skifter hidrører fra normale erhvervsfiskere, men enkelte har dog drevet fisketilvirkning også ud over egetforbrug. Oversigtens nr. 9 er den kgl. måler og vejer, Niels Lemvig, der har drevet fisketilvirkning i større stil, foruden at han har drevet handel med kramvarer. Oversigtens nr. 4 og 8 adskiller sig tydeligt fra de øvrige ved slet ikke at drive bundgarnsfiskeri.

Da det kan have sin interesse at se fordelingen af bundgarn (= bom eller hoved) og bundgarnsrad, der i de fleste tilfælde viser et færre antal for den sidstnævnte gruppes vedkommende, sandsynligvis som følge af brugen af baggarn, anføres begge i oversigten. En tilsvarende skelnen mellem silderuse og ruserad er ikke gennemført, fordi de ikke konsekvent er adskilt i skifterne.

Som det ses af oversigten ligger godt $\frac{1}{3}$ af de anførte på en kågs fiskeri eller derover i deres redskabsbestand af bundgarn, $\frac{1}{4}$ har $\frac{3}{4}$ af antal bundgarn til en kågs fiskeri og ca. $\frac{1}{3}$ har omkring en halv kågs fiskeri af bundgarn. Men desuden har de fleste bundgarnsfiskere et supplement i silderuser, hvor 2 ruser generelt taget ækvivalerer mod 1 bundgarn. I begrebet „en kågs fiskeri“ ligger, så vidt jeg kan skønne, ikke først og fremmest dette, at det skulle være tilstrækkeligt til en families underhold året igennem. Som det ses, supplerer mange af fiskerne sildefangsten med fangst af ål, og det holder utvivlsomt stik for endnu flere, eftersom f. eks. stryglibfiskeriet forudsatte samvirken af flere fiskere i et lav. Desuden har man udtalelsen om, at en småmand kunne slå sig igennem med en halv kågs fiskeri. „En kågs fiskeri“ er snarere teknisk – og vel også økonomisk – betinget. Det var, hvad man (et bundgarnsselskab på 2 mand) formåede maksimalt at overkomme med udsætning, røgtning og udredning af garn og stæg.

Bundgarnets pasning

Bundgarnsfiskeriet blev foretaget regelmæssigt to gange årligt, vår og høst, når silde trækket gik til. Fra gammel tid har man haft sine bestemte mærker at indrette fiskeriet efter, grundet på iagttagelser i naturen, på overlevering eller på ønsket om at undgå uheldige dage eller tidspunkter. Hos gamle bundgarnsfiskere ved Limfjorden kan man endnu møde sådanne regler for fiskeriet som: „Når bøgen springer i Lundbæk skov, så kommer et træk sild i Nibe bredning“, eller den gængse regel, at man sjældent satte sine bundgarn ud, før end man havde overstået de 40 riddere (9.3.), hvor der endnu kunne være frost i vente. En almindelig vejrrregel siger nemlig, at hvis det fryser den dag, kan

Fiskeredskaber registreret i Nibe-skifter 1746-54

Skifte nr. Datering	Bdg.	Gruppe 1 Bdg.rad	Ruser	Gruppe 2 Andet fiskeredskab
- 1 1746 8.2.	8	6	4	
- 2 1746 18.3.	7	3	2	1 ålelyster 3 nedgarn
- 3 1746 29.4.	5	5	3	1 ålelyster 1 strygglib
- 4 1747 28.8.			1	2 ålelystre 1 strygglib
- 5 1747 1.11.	9	7	3	
- 6 1749 28.1.	4	2		
- 7 1749 22.3.	13	7		4 nedgarn
- 8 1749 2.5.				1 ålekube
- 9 1749 24.6.	13	12	4	12 nedgarn 7 sandvåd 16 ålekuber 26 åleruser 1 vadglib
-10 1750 12.1.	4	3	2	
-11 1751 23.5.	6	4	3	
-12 1751 16.11.	14 vårbdg. 9 høstbdg.	20	7	
-13 1751 16.11.	13	9	6	1 ålelyster
-14 1752 3.8.	9	8	4	3 nedgarn
-15 1753 15.1.	7	3	6	
-16 1753 21.3.	12	9		4 grundned
-17 1754 7.1.	13 (heraf 6 høstg.)	8		8 nedgarn
-18 1754 12.1.	17 (heraf 7 høstg.)	15 (heraf 4 høstg.)	2	4 ålekuber 1 strygglib

man vente frost i 40 dage derefter til hindring for fiskeriet og til ødelæggelse af garnene. Når man aldrig satte garn ud på en mandag, så skyldes det den almindeligt forekommende skræk for at begynde et nyt foretagende på denne dag¹⁴⁶.

Det er naturen selv, der bestemmer de to fiskesæsoner. Tilgangen af sild er naturligvis en forudsætning, men ikke den eneste. Det må også være muligt at have garnene i fjorden uden fare for at få dem ødelagt, og der må være et rimeligt udbytte at vente for indsats af arbejde og redskab. Ud fra sin fortrolighed med forholdene ved Limfjorden kunne Beck give følgende redegørelse for bundgarnsfiskeriets begyndelse om foråret¹⁴⁷.

„Vi har i det foregående vist forskelligheden i islægets varighed og set, at slutningen af februar sædvanligst åbner fjorden. Skønt stundom et enkelt bundgarn allerede da bliver bragt ud i håb om rigelig fangst, så sker dog dette kun sjældent. I almindelighed begyndes først med alvor på udredningen i marts måned, og garnene bringes sjældent i vandet før efter midten af samme, eller i slutningen af denne måneds tredie uge, da de tynde isplader, som nattefrosten ofte endnu frembringer, let sønderskære garnet. Efter middeltal af 30 år har bundgarnsfiskeriet ved Nibe taget sin begyndelse de fleste gange i sidste uge af marts eller i første af april; også begynde først da sildestimerne igen at bevæge sig i mængde. Men undertiden har det og været tilfældet, at vinteren har varet meget længere med vedholdende islæg, således at garnene først i slutningen af april ere bragte i vandet. April og maj er hovedperioden for vårfiskeriet. Men allerede i slutningen af maj begynder sildene igen at trække ud af fjorden; med tiltagende varme i begyndelsen af juni ere de fleste stimer af voxne sild allerede borte; tillige er da corfervevegetationen (d. e. trådalgevegetationen) i så høj grad tiltaget, at stående garn ei længere kunne holdes i vandet uden hurtigt at forrådnese. Derfor begynder man allerede i første uge af juni at optage garn og steeg, og efter d. 15. ses intet bundgarn mere for denne sæson, der således varer fra 8 til 12 uger“.

Denne beskrivelse stemmer ganske overens med limfjordssildenes vaner¹⁴⁸. Silden søgte Nibe bredning og de tilstødende dele af fjorden for at gyde i april – maj og begyndelsen af juni. Nogle af sildene nåede på deres vandring forbi Løgstør og dannede grundlaget for det fiskeri med silderedskaber, der fandt sted her. Det gjaldt såvel gydefærdige sild som tomsild. Et mindre antal af sild vandrede ind i fjorden fra Kattegat om efteråret, men hovedparten vandrede først ind om foråret, særlig i marts og april, når gydesæsonen nærmede sig.

Sildenes sæsonbestemte vandringer var fiskerne bekendt, og efter dem var deres fangstmåder indrettet. Men i enkeltheder kendte de ikke de biologiske forhold, og det gjorde heller ikke de høje herrer, der skulle regulere og forordne

om fiskeriet. Begge parter forfægter sine anskuelser som argument for snart lempelser snart indskrænkninger i fisketiden og i bestemte redskabers brug. Der er ingen grund til at fæstne sig ved de fremførte anskuelser udover, at der på et mangelfuldt eller fejlslagt grundlag kunne træffes bestemmelser, der kunne få vidtrækkende følger for de primært interesserede, fiskerne. De enkelte tilfælde vil blive behandlet på hver sit sted.

Sildefiskeriet havde indrettet sine sæsoner efter naturforholdene, men modstridende fiskeriinteresser og et mangelfuldt kendskab til de biologiske forhold førte i 1737 til, at der fastsattes bestemte grænser for brugen af bundgarn. Grænserne må dog siges at være afpasset meget godt efter de faktiske forhold, idet vårfiskeriet sættes til perioden fra 1.3. til medio juni og høstfiskeriet fra 1.9. til medio december¹⁴⁹. Normalt har man sikkert ikke følt behov for at udstrække fiskeriet ud over de tilladte perioder, og i øvrigt mener Beck i den oven anførte redegørelse, at de stedlige retsbetjente har fulgt den almindeligt rådende anskuelse, at bundgarnsfiskeriet frit har kunnet foretages på hvilken årstid og så længe de fiskende fandt for godt. Ialtfald kan han ikke finde vidnesbyrd om, at der er sket forbud mod fiskeriet udenfor de anførte sæsoner. Dette synspunkt holder utvivlsomt stik for tiden efter 1750, men i perioden mellem 1737 og 1750 må bestemmelsen i en vis udstrækning være hævdet. En gennemgang af retssagerne fra Nibe i den angivne periode ville afsløre det, men jeg har dog et enkelt utvetydigt belæg herfor fra skifteforretningen efter Christen Justsens enke 1746¹⁵⁰. Byfoged Conradi gør nemlig fordring på 2 rdr. 4 mk. i mulkt for sætteriets forlængelse og redselets attrappering og optagelse af byfogdens medfølgere, da det – trods udløbet af den lovlige sættetid, der har været advaret både ved plakater og trommeslag om redselet af fjorden at aftage – alligevel „efter ulovlig tid stod der“.

Men bundgarnsfiskerne følte den fikserede fisketid som tvang og som et alvorligt indgreb i deres næring, der under ugunstige forhold kunne få alvorlige følger for deres eksistens. Under kommissionstiden i 1740'erne indgår de derfor med forestillinger om at få bestemmelsen ophævet, grundet på konkrete forhold¹⁵¹. Mest veltalende er deres henvendelse i 1745, hvor deres sjælesørger Marcus Alsing og byfoged Conradi bevidner den arme tilstand, der råder i Nibe formedelst langvarige islæg om foråret. Fiskernes stærkeste argument mod bestemmelsen er en henvisning til naturforholdene. Det var lige så „gavnlig der blev determineret vis dag og dato både at begynde og ophæve med sildefiskeriet, som det kunne forestilles det var tjenlig der blev determineret vis dag og tid for landmanden, når han skulle begynde og pløje sin jord eller så og høste sit korn og føre det i hus, alt sådan står i den gode guds hånd, hvorledes årsens tider med vejrliget skal indfalde, hvorefter enhver får at rette sig både til lands

og vands med sin handel og gerning at drive“. I sin skrivelse til rentekammeret i 1750 argumenterer stiftamtmand With da også med naturforholdene, der af sig selv regulerer sildefiskeriet, „thi kommer der varme i vandet, som røres og bliver tyk, så nødes vedkommende at tage deres garn op, om de ikke vil lade dem stå til forrådnelse og bedærvs af slim og urenlighed, og er juni måned kold, så kan fiskerne benytte sig af fiskeriet til juni måneds udgang . . .“

Et af de argumenter, der hyppigst blev fremført i diskussionen for og imod de brugende fiskeredskaber, var deres skadelige indvirkninger på fiskeynglen. Nu blev stående redskaber normalt regnet til den relativt uskadelige gruppe, men under arbejdet i 1740erne nåede dog kommissionsmedlemmerne til den anskuelse, at selv bundgarn og silderuser var medvirkende til denne ødelæggelse, når de blev anvendt for langt ud på sommeren. I den betænkning, som de to kommissionsmedlemmer Solberg og Schelde når til i 1744, anser de det da også for nødvendigt at foreslå en yderligere indskrænkning i fiskesæsonerne, så de for fremtiden skal gå fra 1.3.–1.6. og fra 1.9.–1.12. Den reorganiserede kommission i 1749 tager dog afstand fra denne skærpelse og henviser til bestemmelserne i reskr. af 1737, „eftersom det ville blive skadeligt for de fiskende at optage alle garnene førend . . . medio junii, efterdi de fedeste sild (skønt få i tallet) på den tid fanges“. Argumentationen er ordret taget fra Withs skrivelse. Forordningen af 1750 indeholder da heller intet om en fikseret fisketid, men ophæver på den anden side heller ikke 1737-bestemmelsen.

Som nævnt ovf. var det sandsynligvis uden større betydning, ialtfald hvis retsbetjentene stiltiende fandt sig i, at man fiskede, så længe forholdene tillod det. Størst interesse havde man i at fortsætte ud over midten af juni, når vejret var køligt. Kun lejlighedsvis følte man sig fristet til at bruge bundgarn under vintertiden. Beck¹⁵² nævner, at på hans tid (o. 1830) bruges endnu undertiden, „når man om vinteren og tidlig om foråret ved pilkning sporer en stor mængde sild under isen, et vinter- eller isfiskeri. Dette drives dog kun ved enkeltstående garn, om hvis røgt etc. sædvanlig 3 à 4 udredere forener sig. Man hugger da hul i isen for at udsætte garnet; kogen, hvormed det røgtes, haves stående på isen og udsættes hver gang der røgtes. Når islæget er stærkt (over 1 al. tykt) og varer til langt ud på foråret, da kan fangsten i et sådant garn være meget betydeligt“.

Et sådant fiskeri på den islagte fjord, har bortset fra det anvendte garn, samme karakter som det, der fandt sted i den vestlige del af fjorden¹⁵³. Eftersom fiskeriet var besværligt og udbyttet usikkert, slog flere fiskeridrivende sig sammen om arbejde og risiko på en tid af året, hvor der ikke var ret mange andre muligheder for fiskeri. Beck bemærker også, at fangsten i almindelighed var ringe.

Sildenes træk ud af fjorden i forbindelse med omsorgen for, at garnene ikke skulle stå og rådne op i sommervandet eller ødelægges af tanglopper satte grænse for vårfiskeriet. Hensynet til garnenes konservering kunne ofte også bevirke, at høstfiskeriet blev forskudt en hel del fra begyndelsesdatoen 1.9. Beck bemærker, at høstfiskeriet sædvanlig ikke begynder før i første uge af oktober, skønt sildetrækket sætter ind i september. Årsagen er netop den endnu vedvarende „slimvegetation“, der forurener vandet, men desuden, at „de i slutningen af septb. sædvanlige æqvinocstialstørme også let kunne ødelægge garnene. Overhovedet venter man til en eller flere sådanne storme er forbi, før bundgarnene om efteråret udsættes; dels renses fjorden under disse fra sine ødelæggende planter, der løsrives og kastes op ved strandbredderne eller føres ud af havet til, dels formodes det at befordre trækket af sildestimerne fra Nord-søen og Kattegattet og derfra ind i fjorden. Slutningen af oktober og begyndelsen af november anses som høstfiskeriets væsentligste tid . . .“

Islæg på fjorden satte grænse for fiskeriets fortsættelse. Man vedblev utvivlsomt med fiskeriet, så længe det gav et blot tåleligt udbytte, men frosten kunne komme pludseligt, og så gjaldt det om at få garn og stæg bjerget. Fra inkvisitionsforretningerne over fiskeriet haves en del vidnesbyrd om dette¹⁵⁴. 1764 23.11. bemærkes, at „den nu så hastig påkommende frostvejrlig (havde) således tillagt bmt. Limfjord med is . . . så de fiskende mestendels og hel ilende har taget deres garn i land af frygt for at samme i isen skulle blive bedærvet“. 1766 anføres ingen grund, men forretningen finder sted så sent som 24.12., og fiskeriet kan da have fortsat det meste af december måned. 1770 sker registreringen 21.12., hvor „de fiskende for dette år ikke mere kan fiske . . . i henseende den i dette år indfaldende tidlig frost og vinters vejrlig“. Medens 1766 og 1770 således vidner om en betydeligt længere fisketid end hvad Beck anfører, giver forretningen for 1786 14.11. en situation for fiskeriets afbræk i første halvdel af november, hvor fiskeriet „uformentlig var standset formedelst den indfaldende frost, at fiskerne dels har måttet drage deres garn i land over isen og andre har måttet lade dem nedsjunke i fjorden, for at de ej skulle miste samme“. Hård frost sætter også i 1787 bom for yderligere fiskeri omend ikke med de samme drastiske følger som i 1786. Derimod er det snarere usædvanligt mildt vejr, der i 1765 bringer fiskeriet til ophør. Hvor tidlig det er sket kan ikke ses, men årsagerne er dels „det mådelige fiskeri“ dels „fordi deres garn af orm blev opædt“.

Ved hvert fiskeris ophør blev garnene hentet hjem fra fjorden, tørret, efterset og udbedret, så de kunne være parat, når en ny fiskesæson satte ind. Et garn, der på en eller anden måde blev skadet, mens fiskeriet stod på, blev ud-

skiftet eller repareret og udsat igen. Mens man normalt lod stægene stå fra vårfiskeriet, ialtfald hvis man ville bruge stedet igen i høst, måtte man sørge for at få dem op, når høstfiskeriet var til ende. Ellers risikerede man, at isen tog dem med sig eller brød dem i stykker.

Der findes i det arkivalske materiale en del vidnesbyrd om transport af fiskeredskab, hvor Nibes jordbrugere har stillet vogn, heste og mandskab til rådhed for de fiskeridrivende. Enkeltheder er der ikke mange af, men det fremgår dog, at bl. a. stæg har været kørt fra fjordbredden nærmest det sted, hvor fiskegarnene har været udsat, og hjem til fiskerens bopæl i Nibe¹⁵⁵, og at garn, ruser og stæg m. v. har været kørt ud og ind ved fiskesæsonernes begyndelse og slutning¹⁵⁶. Det tunge fiskegarn var ikke let at tumle, så det har man i lighed med, hvad der stadig finder sted den dag i dag, fået kørt på hestevogn fra garnhuset til kågen i fjorden og fra kågen til tørrepladsen eller til tjæregryden. Nibes bolsmænd havde derved mulighed for en ekstraportjeneste. I de 6 anførte skifter optræder Jens Christensen Slagter med tilgodehavender i 3 af dem for at have „i året 1751 tid efter anden kørt med garn, ruser, steg og tomtræ og i andre måder, ialt 26 læs som og med saltet sild à læsset 4 sk.“, som det hedder i skiftet af 1751. Han har da ikke begrænset sig til transport af fiskeredskabet, men har også kørt med tomt pakkegods til sildesaltning og med fuldpakkede sildefustager. Ved siden af ham optræder tre andre bolsmænd Christen Pedersen Berregaard, Jens Jensen Nør og Peder Turesen.

Når garnene tages i land ved fiskeriets ophør er det vigtigt, at de bliver behandlet på rette måde, for det forøger deres holdbarhed betydeligt. Især ved vårfiskeriets ophør kunne garnene være meget tæt tilsat med urenlighed i form af sildeleg, alger og anden form for slim og grøde. Det måtte afskylles eller afpilles, ellers ville garnene blive stive og uhåndterlige. Muligvis har man brugt at udsætte garnene påny en kortere tid efter fiskeriets ophør for at få dem rensat. Ialftald anfører nibefiskere denne fremgangsmåde som et argument mod den fastsatte fisketid i en skrivelse til limfjordskommissionen¹⁵⁷, hvor det hedder: „Når de (d. e. garnene) står i fjorden til den yderste tid, er de på sine visse steder i fjorden så fordrækket med slim og klatter, der samles på dem tid efter anden i fiskeriets tid og særdeles til sidst, når varmen noget tiltager, så at de ikke kan lægges i hus, førend de engang først er vel tørret på marken og siden udsat på fjorden igen et par vandskifter, at strømmen og vandet kan løbe dem rene, thi ellers kunne de en anden gang ikke tages ved tjære, når slimen sad derpå, og desuden kunne de ligge i hus at forrådne“.

Her er i virkeligheden anført de væsentligste ting at iagttage ved garnenes optagning. Jeg skal efter Krøyer¹⁵⁸ anføre nogle flere enkeltheder og se, hvorledes disse kan eftervises i det arkivalske materiale.

Når garn og rad er taget i land, siger han, løses bundstenene (garnstenene på bom og rad, se ovf.) af, og garnene renses så vidt gørligt, hvorefter de „spredes på marken efter forårsfiskeriet eller ophænges om efteråret på *ræger* (pæle) for at tørres“. Den forskelligartede tørringsmåde hænger sammen med årstiden og den større eller mindre tørring i luften. Ved alle fiskelejer har der i nyere tid nær havn eller bådeplads været et område, som fiskerne sædvanemæssigt eller med lovhjemlet ret eller ved fæste eller leje har haft rådighed over til tørring og behandling af deres redskaber. De senere fiskerilove har hjemlet fiskerne ret til at forlange en passende ophalings- og tørreplads anvist.

Sådan var det dog ikke i den her behandlede periode. Hvor de fiskende ikke selv havde grund til fjorden, som det var tilfældet for hovedparten af fiskerbønderne, måtte de forhandle sig til rette eller tage sig til rette. Eksaminationsakterne over fiskeriets brug i fjorden giver oplysning om dette forhold. Til illustration skal her blot anføres et par eksempler. I herredsfoged Chr. Testrups eksaminationsakt for Rinds og Gislum herreder oplyses det fra Strandby sogn¹⁵⁹, at her plejer at fiske og lande 3 til 5 pulsvådlag fra Harboøre, „som plejer at ligge i Risgård og plejer at svare til Gundrup gårds ejere for at de må lande på deres grund og strø deres våde“. Fiskerne fra Harboøre var fremmede på stedet, kom igen år efter år på samme plads og måtte finde en ordning, der tillod dem rolig brug af deres fiskeri. Anderledes stillede sagen sig med vådfiskeriet for Vårbjerg bys eng i Sundby sogn. Herom beretter herredsfoged Søren Høeg til kommissionen:¹⁶⁰ Den pågældende „liden eng“ ligger ud til Limfjorden mellem Lindholm bys og Hammer sogns enge og bruges til landing af vådselskaber fra Ålborg og andetsteds. „Og den sild, som de fanger dermed, ligger de for bmt. enge og forhandler til landboerne, som kommer nær af landet, så engene, der i sig selv er ikkun lidet, neml. 12 karles slet til hver gård i Vårbjerg, og dog alt hvad de af eng har, bliver ej alene ved idelig kørsel derover fra landevejen og til fjorden, som de og ligger imellem, opkørt fra den tid vårfiskeriet begynder og så længe det varer, men endog borttrådt og opædt, såsom landboerne, som kommer efter sild, ligger deri (i henseende engen er så langt fraliggende, at den ikke muligt uden al for stor bekostning kan opagtes) og beder hele nætter og dage tillige, indtil silden går til og kan fanges“. Det fremgår af beskrivelsen, at der her ialtfald ikke er ydet ejerne kompensation af den brug, som de fremmede fiskere og navnlig deres kunder har gjort af fjorden.

Ved Nibe var sagen nu den, at her fiskede en hel del, der kan komme ind under begrebet fiskerbønder, der altså havde jord, hvor de kunne tørre og reparere deres fiskeredskaber, men hovedparten af de fiskende var uden anden jord end den grund, hvor deres huse stod, og her var ikke plads at brede de

store bundgarn til tørring. Men samtidig var de ikke fremmede på stedet og anså det vel som deres ret at bruge Nibe bys jordtilliggende efter deres formål uden erstatning til nogen. Det synes ialtfald at fremgå af en sag fra 1698¹⁶¹. Sagen rejser sig af, at fiskeren Aage Chrestensen 28.5. samme år havde stævnet Eske Nielsen Sønderholm for at have „draget et bundgarn sammen i knippe ude i kæret og derpå gjort skade“. Eske Sønderholm fremlægger fæstebrev på det jordstykke, hvor garnet fandtes, mens Aage Chrestensen hævder som sin opfattelse, at „dette var fælles kær for al byen, så de derfor såvelsom Eske Nielsen burde at lægge deres garn“. Denne opfattelse støttes forsåvidt i det producerede fæstebrev af 1693, hvor fogden fra Oxholm karakteriserer stedet som „den slette plads inden for de nye lergrave øster på, og her til dags er lagt garn på, og min herre deraf ingen interesse nydt har“. Ganske vist tilføjes, at ingen efter denne dag skal befatte sig med den bortfæstede jord i nogen måder uden de ifæstehavendes tilladelse og minde, „og ikke bruges af dem til nogen anden brug end at lægge garn på og derpå ej videre bekostning at gøre; og formedelst det er med grøfter og huller øde og fordærvet og de det med bekostning skal føre til rette, nyder de det uden fæste“. Ved sagens videre behandling i juli afsiges dom, der går ud på, at de nævnte øde jorder „herefter som tilforn bør at være fri fællig, drift og brug for alle Nibe bys indvånere“. Hermed havde Nibes fiskere fået tørreplads til deres garn, og Eske Sønderholm, der havde taget sig selv til rette overfor en af dem, pålægges sagens omkostninger.

De ræger (pælestillads for at hæve garnene fra jorden), som Krøyer omtaler fra garntørringen om efteråret, har jeg kun fundet en enkelt gang, neml. i skiftet efter nibefiskeren Søren Mageløs i 1751. Her skelnes i registreringsforretningen mellem de bødte garn, som ligger i hus og altså ikke har været anvendt i høstfiskeriet, og *de garn, som ligger i marken på rager og er ubødt*. Det er altså de garn, som er hentet hjem fra fjorden og hængt til tørring over pælene. Garnene opregnes fra ragens vestre ende¹⁶².

Når garnene var tilstrækkeligt tørre, skulle de *boldtes*, siger Krøyer og forklarer det på følgende måde: „Det vil sige sammenrulles, hvilket sker således: Garnet langstrækkes så meget muligt fra middelpunktet af begge sider i overtællen, mellem hvilke punkter længden altså bliver; dernæst sammenrulles de fra begge sider (bagdelen bliver den ene, munden den anden) så fast, som de med hånd og knæer kunne sammentrykkes, den ene side lægges oven på den anden, og efter at de atter er sammentrykkede så stærkt muligt, løftes garnet efterhånden op fra den ene ende af to til fire mænd, medens en mand fast ombinder det med garnstroppe, der for en del er holdt frie fra boltningen. Hensigten med denne boltning er, at garnene lettere skulle kunne håndteres og

transporteres, indtage mindre plads i pakhuset og være lette til at udrede igen, hvilket ellers, især når de er gamle og ved gentagne tjæringer har samlet en del beg, ville være vanskeligt“.

Krøyers beskrivelse er fyldestgørende såvel for fremgangsmåde som formål. Det bør tilføjes, at man så vidt muligt sørgede for at få garnene udbedret (bødet), før de blev boltet. At den nævnte fremgangsmåde ikke er en novation gældende alene for Krøyers tid (o. 1830) fremgår af en sag i 1662¹⁶³. Fiskeren Christen Sørensen i Nibe tiltaler sin fiskerkarl Michel Pedersen Snaphagger for forsømmelse ved vårfiskeriets afslutning, hvor han efter at garnene var bragt i land ikke havde taget stægene i land, løst garnstenene af, *indboltet* garnene endsige bragt dem i hus, men Christen Sørensen havde måttet leje folk dertil.

De garnstroppe, der nævnes ved boltningen, er de, hvormed garnet under fiskeriet fastgøres til stægene. De blev altså normalt ikke løst af. I 1696 tiltales Jørgen Thøger Busk's kone i Nibe for tyveri af garnstroppe¹⁶⁴. Det ældste forhold går 2 år tilbage i tiden, hvor hun gribes her uden for byen (altså på garnenes bredeplads) „med en stor del stropper, som var tagen af garn“. Siden da har hun været berygtet for at „bestjæle godtfolk deres stropper af garnene“.

Efter at garnene var pakket sammen så stærkt de kunne, blev de bragt i hus for at opbevares til næste fiskeri. Stenene var som nævnt løst af og anbragt for sig. Det skete bl. a. for at undgå, at de skulle trykke garnenes masker i stykker. Hovedtov og andre tov til udsætning blev skudt op og ligeledes anbragt i hus. Selv i sammenpakket stand fyldte bomme og radgarn meget, så der skulle god plads til at rumme dem. I reglen havde man et særligt hus dertil. Det kunne være en fritliggende fiskerbod som den, hovedgården Restrup ejede ved Klitgårde (se bilag I), med beboelsesrum for de fiskende, oplagsplads for det fulde udstyr af fiskeredskaber, bøderedskaber, tjæreremedier m. m. På dette sted ved fjorden fandtes i øvrigt en hel del salterboder, bl. a. tilhørende borgere i Ålborg¹⁶⁵. Boderne befolkedes i sildesæsonerne af saltere, bødkere og salterpiger, enkelte af dem var beboet året om. Boderne blev ikke blot brugt til behandling af den fangne fisk, men tjente også til opbevaring af fiskeredskaberne udenfor fiskesæsonen.

Også i Nibe fandtes der mange af den slags boder, og også her havde borgere fra Ålborg deres andel¹⁶⁶. Foruden sildesaltning skete der handel med kramvarer fra disse boder, ligesom der udskænktes øl og brændevin. Men de brugtes også til opbevaring af fiskeredskaber¹⁶⁷. Fiskere i Nibe lejede ligeledes sådanne boder¹⁶⁸, men byens større fiskere havde indrettet sig med udhusplads, der kunne være opdelt efter de forskellige funktioner som salterhus eller -bod, garnhus og tjærehus. På gårdspladserne eller andetsteds ved husene opbevarede stægene¹⁶⁹. De mindre garn og andet småt tilbehør til fiskeriet havde man

ofte på loftet over beboelsen og her kunne i nødsfald også bundgarnene anbringes. Almindeligere fandtes de dog i et udhus.

Niels Gielstrup (1749 22.3.) angiver ikke, hvor de mange bundgarn opbevarede, men her var i alt fald rigelig udhusplads, hvor der var indrettet hele to salterboder og et tjærehus. Niels Lemvig (1749 24.6.) havde garn på loftet og havde i sin vidtløftige ejendom desuden indrettet bødkerstue, bødkerværksted, salterbod og tjærehus, men hvor bundgarnene til hans „kågs fiskeri“ fandt plads, er ikke angivet. Christen Christensen Smed (1750 12.1.) havde sine 4 bundgarn og andet fiskeredsel i et garnhus, hvoroptil der fandtes en bødestue. Johan Jensen Kolbæch (1751 23.5.) havde ligeledes garnhus til sine 6 bundgarn og andet fiskeredsel. I hans garnhus fandtes også tjærekedlen, og garnhuset synes i øvrigt at have udgjort en del af stuehuset. Hos Johan Tandrup (1751 16.11.) fandtes såvel salterbod som tjærehus og garnhuse. Salterboden var i samme længe som stuehuset, tjære- og garnhus var indrettet i et 8-fags hus østerst i gården. Her kunne de mange bødte og ubødte garn finde plads. Ved registreringen anføres „18 stkr. tjæretønder under garnene“. Det vil sige, at garnene har været anbragt på (tomme) tjæretønder. Hos Søren Jensen Magerløse (1751 16.11.) synes ikke at have været noget selvstændigt garnhus. Ejendommen består af en vinkelbygning, og garn findes bl. a. opført ved registreringen af brøggerstet, hvor de er anbragt med fjæl under, men der nævnes også hovedreb til bundgarn „i boden“. Mange af hans stæg er anbragt på tørrepladsen som rager (se ovf. 106), og eller findes de på gårdspladsen og „ved madame Kirckegaards lade“. Jørgen Aggerborgs enke (1753 21.3.) har foruden pakboder til sin handel salterbod, bødkerstue og lade, men hvor hendes bundgarn og andet fiskeredsel har været anbragt, er ikke angivet. Jens Andersen Nysom (1754 7.1.) har i sin ret vidtløftige ejendom et kombineret tjære- og garnhus.

Stægene var normalt ikke svære at bjærge, hvis man blot fik dem op, førend fjorden frøs til. Men knækkede stægene under vandet, hvad enten det skete i hårdt vejr ved garnenes vægt, eller ved uagtsomhed af dem, der færdedes på fjorden (tingbogen i Nibe har mange sager af denne kategori), så var det straks vanskeligere. Og sådanne blindstæg skulle fjernes, fordi de frembød en fare for fiskeredskaberne, der let kunne ødelægges af de opragende pælestumper.

Krøyer beskriver, hvordan limfjordsfiskerne lokaliserer og fjerner sådanne blindstæg: „a. *Stenvåd* kalder man et tov, hvori nogle stene ere bundne og hvilke man, for at opsøge stægstumper, lader slæbe langs fjordbunden, medens kågen driver. b. *Sæthæl* er et tyndt stæg, som neddrives ved siden af en pælestump og hvortil kågen bindes. c. *Pol* er en stage med et slags jerntang i enden, hvormed stumpen fastgribes. d. *Stægning* er en jernring i den indre omkreds forsynet med flere tænder og ved et på siden fremspringende kort skaft, fastgjort

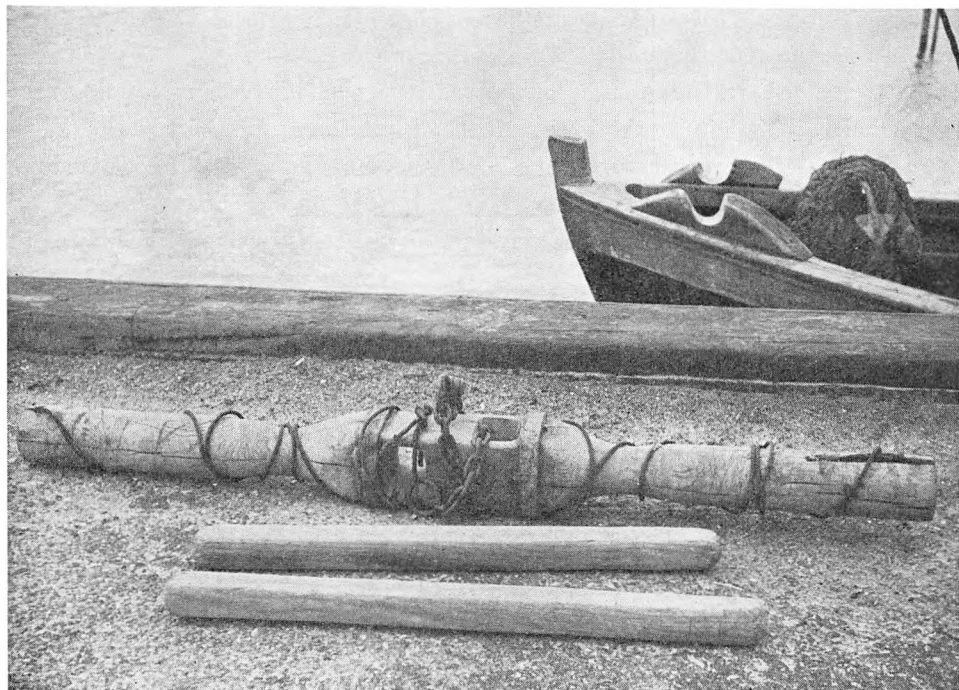

Fig. 13. Pæleoptagningsspil fra Gøl. På kogens forstavn lejer for spillet, der består af en bom, 1½ m lang, med trosse og kædestrop og to tilhørende håndspager („spilspager“). Til det komplette spil mangler blot pæleringen. Forf. fot. 1943.

i midten af et stærkt og nyt reb, hvis ender beholdes i båden. Man lader stægningen glide ned over pollen og derved tillige over pælestumpen. Når den er kommet ned, optrækkes pollen, efterat man først ved hjælp af den har drevet stægningen ned. Nu fastgøres toverderne ved en *vindebom* (et lille gangspil) og derpå arbejdes med *vindespager* (håndspager), indtil man får stumpen trukket op“.

Fiskerne ved Limfjorden kender endnu meget vel denne fremgangsmåde til fjernelse af blindstæg, og den har også været anvendt ved andre kyster med stående redskab. I enkeltheder kan fremgangsmåden variere fra sted til sted, men grundelementerne i den er de samme. Pæleringen (stægningen) kan således have flere eller færre tænder eller pigge i den indre omgang, eller den kan være leddelt som pæleaksen fra Storebælt. Metoden var også velkendt i 1700-årene. De fleste bundgarnsfiskere synes at have deres egne remedier til optrækning af blindstæg. I Restrups fiskerbod (se bilag I) findes en større og en mindre vindebom med tov og en ring, fælles for de to bomme. Til vindebommene hører ti vindespager (vind-spigger). Endelig findes en „jern pold med

stage til blindhole“. Når der hverken her eller i de øvrige belæg nævnes sten-våd eller sæthæl, så skyldes det, at det er eengangsredskaber.

Af de 18 fiskerskifter fra Nibe, anført ovf. s. 99, har godt halvdelen registreret mere eller mindre komplet udstyr til ophivning af blindstæg¹⁷⁰. Vindbom med tov og ring forekommer i næsten alle de anførte skifter, hvorimod jernpolden er sjælden („jernpuld at tage blindstæg op med“ nævnes kun i 3 af skifterne). I nødsfald kunne man vel klare sig med en træstage, der blev holdt til blindstæget.

Det er blevet påpeget, hvor vigtigt det var, at garnene efter brugen blev vel rensset og tørret, for at de ikke skulle blive for hurtigt ødelagt. Det siger sig selv, at de måtte underkastes et grundigt eftersyn for at få udbedret de skader, der var opstået under fiskeriet. Evt. måtte nye stykker sættes i eller hele dele af garnet udskiftes, for at de kunne være fiskedygtige igen.

Her skal som afslutning på gennemgangen af bundgarnsfiskeriet drøftes den tjæring, der fandt sted før et nyt garn toges i brug og desuden forud for hver fiskesæsons begyndelse. Den eneste form for konservering af bundgarn, der nævnes fra den her behandlede periode er tjæring. Det holder også stik for periodens slutning, hvorfor påny Krøyers redegørelse skal lægges til grund. Han siger derom, at til at tjære et garn med rad udfordres første gang 1–1½ td. tjære. Senere tjæres garnet to gange om året eller ved hvert fiskeri, og behøves da hver gang henimod 1 td. tjære¹⁷¹. Krøyer giver derefter en nærmere beskrivelse af fremgangsmåden ved selve tjæringen:

„Når nu et garn skal tjæres, bringes det hen til kedelen, og såsnart tjæren begynder at koge, opløses garnstroppe fra den ene ende af i så lang strækning, som kedelgrubens udvendige vidde udgør; dette stykke, der kaldes en lænke, lægges nu over kedelen således, at det med midten hviler på en over kedelen anbragt tværstang og med enderne på begge sider af kedelgrubens rand, derpå lader man lænken synke ned i den kogende tjære, hvortil en eller to mand udfordres, og forbliver der, indtil den er vel gennemtrukket, hvortil nogle minutter ville være tilstrækkelige. Derpå bliver den v. hj. af ovenomtalte tværstang og to håndspager eller *vridestikker*, af hvilke den ene stedse holdes i lænken, optrukket og med håndspagerne vredet så ren for tjære, som behøves og som garnet kan tåle. Lænken eller bugten kastes nu udenfor kedelen enten på noget nyt græs, for at dette kan modtage den muligvis endnu afløbende tjære, eller ialtfald på et gammelt garn, for ikke at blive sandet. En ny lænke lægges i kedelen og således vedblives, til garnet er færdigt.

Kedelen, som er af kobber, kan ikke vel være mindre end på fire tønder. En jerngryde af samme størrelse kan vel bruges, men udfordrer megen forsigtighed. Foroven må gruben være indfattet af en træramme, som hælder skråt ind-

ad, for at tjæren ikke skal løbe over, og for at den af garnene dryppende tjære kan komme i kedelen igen“.

En omhyggelig tjæring af garnene var vigtig for deres konservering. Det er klart, at garnene tager mest mod tjære ved første behandling. Som det fremgår af Becks beskrivelse (se note 171) brugte man ialtfald på hans tid undertiden at bejse dem med garvesyre forud for første tjæring, en forbehandling, som også bruges ved garn i nutiden for at gøre dem ekstra modstandsdygtige.

Mange fiskere havde selv den nødvendige indretning til tjæring af deres fiskeredskaber. I de tidligere omtalte 18 skifter fra Nibe nævnes i 9 af dem sådanne¹⁷². Heraf havde 4 et særligt tjærehus. Det var småhuse på nogle få fag, henh. 5, 6, 8 og 10 fag, men i de sidste to tilfælde var de 8 fag indrettet til såvel tjære- som garnhus og de 10 fag var tjære- og garnhus samt lejevåning. Den faste indretning i et sådant tjærehus var en kobbertjærekedel i grube, altså indmuret; i de øvrige 5 skifter anføres ligeledes kobbertjærekedler i grube i henh. garnhus (1 tilfælde) og i bryggers. Da tjærekedlerne også her er indmuret, betyder det, at garntjæringen har fundet sted her uanset at det er en noget anden brug af et bryggers, end man normalt forestiller sig. Kedlerne er en del mindre end de 4 tdr. Krøyer anfører, idet deres rummål ligger fra 1½ tdr. (3 stkr.), 2 tdr. (2 stkr.), 2½ og 3 tdr. (2 stkr.) I næsten alle tilfælde findes der desuden en eller flere mindre jerntjæregryder og i et enkelt skifte desuden en tjæreske.

I den tidligere nævnte fiskerbod tilhørende Restrup findes tjærekedlen i stalden. Også her findes der et tilbehør bestående af en jerntjæregryde, der vel som de ovennævnte er løst tilbehør, samt en egetjæreballe. Desuden rummer boden en større forsyning af tjære i tønder, og tilsvarende oplag af tjære findes ligeledes i nibeskifterne. Tjæren har fiskerne fået enten direkte fra købmand i Ålborg eller via de handlende i Nibe. Hvor tjæren nærmere anføres, drejer det sig om finsk tjære eller med kildernes ordlyd om „tjære i finsk træ¹⁷³“.

I de tilfælde, hvor man ikke selv har haft indretninger til tjæring, har man lånt de andres anlæg. Christen Nielsen Bech betaler således Niels Lemvig for at tjære i 1746, og Christen Justsens enke skylder Johan Tandrup for tjærelejning i 1746¹⁷⁴. Samme forhold er omtalt i en sag fra 1662¹⁷⁵, hvor Peder Laustsen Ox og Anders Nielsen tjærer garn i Jens Nielsens bryggerkedel.

Silderuser

I kommissionsbetænkningen¹ bemærkes om silderuser, at de „er af ulige størrelse efter vandets beskaffenhed med 4, 5 à 6 bøjler og 2; 3 til 4 alen høj ved indgangen, hvor den er af en triangulær figur, har ligesom bundgarn

een rad, hvorved silden ledes til indgangen, dog er et rusestade med sin rad ikkun af den halve længde imod et bondgarnsstade og anses på lige vand ikkuns af halv importance ligesom deraf ikkuns svares halv skat. Disse ruser bruges fornemlig ved Giøl så og adskillige steder iblandt bondgarnssætteriet, samt adskillige steder vesten for Løgstør og på de samme tider, som foran om bondgarn er meldet“.

Redskabets væsentligste karakteristika er her opregnet. M. h. t. udbredelsen giver kortet fig. 2 situationen på registreringstiden i 1741 med den ene vigtige undtagelse, at brugen af silderuser i bundgarnsområdet i Nibe bredning ikke er anmærket. Som det nedenfor skal ses, fandtes her i høstfiskerierne en livlig brug af ruser, der i nogen grad remplacerede bundgarnene.

Redskabet havde, som den ovenfor anførte kortfattede beskrivelse og benævnelsen angiver, ruseform². I sin oversigt over de danske saltvandsfiskerier beskriver og afbilder Drechsel³ en silderuse, som han bemærker anvendes i Limfjorden. Denne silderuse har en betydelig overensstemmelse med de sstds. anvendte sildebundgarn, mens silderuser iøvrigt – stadig iflg. Drechsel – uden for Limfjorden har et udseende og en konstruktion, der kommer meget nær til danske ruser iøvrigt (torskeruser, åluser etc.).

Den af Drechsel omtalte silderuse må være en novation, måske udviklet i Limfjorden efter bundgarnsfiskeriets aftagende betydning her i forrige århundrede, idet den gamle silderuse i Limfjorden havde en afgjort ruseform. Det fremgår såvel af de mere spredte arkivalske belæg som af Krøyers rede-gørelse. Her skal Krøyers forklaring lægges til grund for beskrivelsen.

Krøyer beskriver Limfjordens silderuse på følgende måde (jfr. den ledsagende tegning, her fig. 14)⁴:

- „a. *Hovedet*, en omtrent ligesidet triangel, hvis ben er en favn hvert.
- bb. *Krogene* tilsammen 12 favne, hver 6 favne, nemlig hver af krogens tre sider 2 favne.
- cc. *Bagstegene*.
- dd. *Hjørnestegene*.
- e. *Grimen*.
- f. *Halen*.

Rusen har $4^{1/2}$ –5 favnes længde, har tre kalve og er bunden over 3 skjælde. I enden af hver krog en løs tavser(?). Til krogene udfordres 12 favne overtælle tavl (= toug), 12 favne nedertælle tavl og 2 favne bryst. Fra grimen går et reb over et indhuk i hovedet til halen. Radens længde er forskellig; enten kan man tage et bundgarns rad på 28 til 42 favne, når man i et stade kun vil sætte een ruse, eller gøre den kortere, dersom man vil have to“.

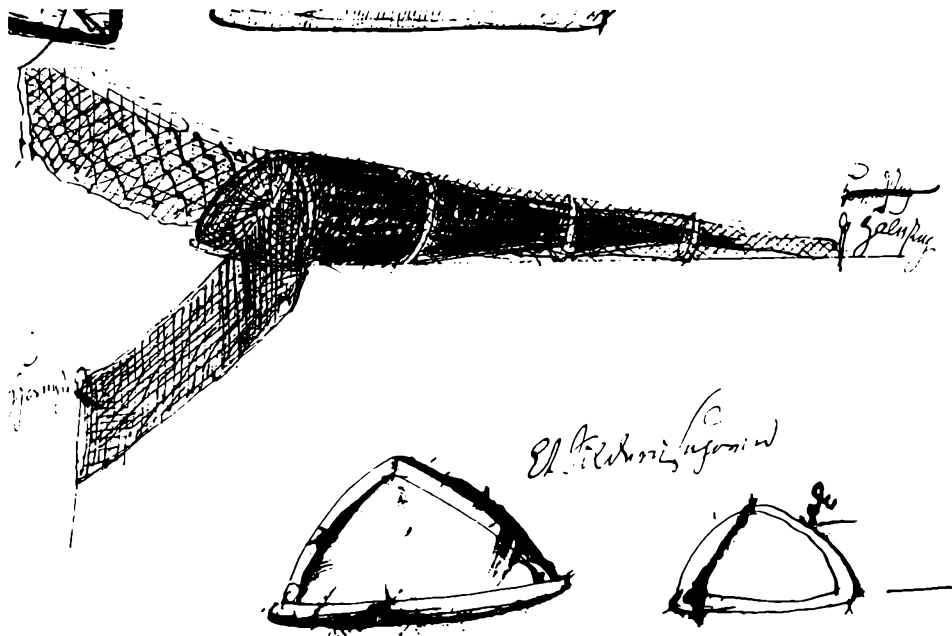

Fig. 14. Silderuse efter pennetegning af H. Beck i ans om silderusefiskeriet i Limfjorden (Add. 318 b, fol.). Om rusen bemærker Beck, at den består af arme, pose og indkalve udspilede ved bøjler og fæstede til stæg, hvoraf han viser hjørnestæg og halestæg. Om bøjlerne hedder det, at de mest består af tjæretøndebånd, men ved stykket yderst ved hovedet, der kaldes „rusehovedet“, tildannes bøjlen af tre træstykker, et lige grundstykke og to lidt buede sidestykker, hvortil der foretrækkes kraftigt i skoven nylig hentet grentømmer af el eller birk. Forbøjlen får derved trekantform som vist på tegningen. Nat. Mus. fot.

Sammenligner man beskrivelsen af silderusen med den tilsvarende af sildebundgarnet (ovf. s. 56 ff) vil det ses, at det drejer sig om to afvigende redskabsformer, selv om de begge hører under gruppen: „stående“ fiskeri og under kategorien: garnfælder⁵. Ifl. Krøyers beskrivelse er selve rusen noget kortere end bundgarnets tilsvarende hoved, og samtidig må man erindre kommissionens bemærkning om, at rusestørrelsen afhænger af de steder, hvor de benyttedes. En silderuse, der udsattes i Nibe bredning, var større end en tilsvarende i f. eks. Sebberrfjord. Ved kommissionens gennemgang af fjordens fiskeri nævnes oftere silderuser, „store og små“, og om silderuserne under Sebberr sn. siges direkte, at „ved alle forbmt. ruser, som bruges i bredningen neml. fra Sebberrunds færgested på synder side ved Lundbæks ejendom og om vester og nør indtil Sebberrunds by falder at erindre, at ingen af dem kan anses større end en fjerdepart af de ruser, som bruges i Nørrelå eller andet dyb vand“⁶.

Krøyers beskrivelse synes at forudsætte en friere brug af ruserne med en valgfri radlængde end den brugelige i 1700-årene, ialtfald på de matrikule-rede stader. Det fremgår af såvel registrering og kommentarer som også af bestemmelserne i forordningen af 1750, at man regnede med et rusestade halvt så stort som et bundgarnsstade. Det siges udtrykkeligt i forordningens § 2, hvor det hedder: „Så må og isteden for 1 bundgarn sættes 2 ruser, hver med ruse og rad af 21 favne, ligesom også et rusestade i afgift sættes til halvdelen af et bundgarnsstade.“ Der var selvfølgelig ikke noget til hinder for, at man blot satte een ruse i et bundgarnsstade, derimod var man på vagt mod ulovligt sætteri. Kommissionsbetænkningen bemærker herom, at misbrug alene sker, „når trende ruser ved at kaste med raden sættes på et bundgarnsstade, eller og når maskerne bindes alt for små“⁷.

De mål, Krøyer anfører på silderusens hoved, giver en højde på ca. 2¹/₂ al., mens kommissionsbetænkningen angiver en højde fra 2–4 al. Mundingen i hovedet skulle ikke ligge for langt under vandoverfladen, for at sildene ikke skulle gå forbi den, men behøvede ikke, da rusen i øvrigt var lukket, at nå helt op til eller som bundgarnsbommen helst lidt over overfladen. Ruseraden, der skulle lede fisken til rusen, havde selvfølgelig også varierende dybde efter udsætningsstedet, men mål på den forekommer sjældent. Blot et par af Nibe-skifterne (1746 18.3. og 1751 16.11.) har målsangivelser, og de anfører i begge tilfælde, at raderne er 70 masker dybe.

Ved beskrivelsen af rusehovedet anvender såvel Krøyer som kommissionen benævnelsen *triangulær* uden i øvrigt nærmere at gå ind på konstruktionen. Denne triangulære ramme har været af træ og må være kommet meget nær til den konstruktion, der har været anvendt i ruserne til ålefiskeri på Lyø⁸. Her begyndte selve rusen med en bue bestående af en bøjet hasselgren boret i en planke, bordet, der er beregnet til at hvile på bunden, idet buen tynges ned af en sten til hver side. Buen kan også fremstilles af to kæppe, der susses sammen foroven som vist hos Drechsel pl. XIV. En „forgarnsbøjle“ af den nævnte konstruktion giver med sin flade underkant, som Drechsel siger, mere støtte og fasthed for rusen. En trekantet eller halvmåneformet forbøjle har da også været anvendt mange steder, selv om underplanken undertiden erstattedes af en snor eller et tov⁹ evt. med bøjlernes frie ender presset ned i bunden¹⁰.

At silderusen har været af type som den fra Lyø beskrevne fremgår af skifterne fra Nibe¹¹, hvor der findes en mer eller mindre specificeret opregning af silderuser og deres enkelte bestanddele. Direkte sammenlignelig hermed er oplysningerne i regnskabet for Restrup fiskerbod fra 1739–40 (se bilag I). For rusen som helhed anvendes betegnelsen *rusebom* (f. eks. „1

rusebom med krog og rader“, „3 rusebomme med behørig kroger og rader“), for det forreste rum i rusen fra forbøjle til anden bøjle bruges *rusehoved* eller *hoved* (f. eks. „3 rusehoveder og nogle rusebøjler“, „1 bøttruse med kroge samt hoved og bøjle“) og for forgarnene eller armene anvendes gennemført betegnelsen *krog*, *kroge* (f. eks. „1 ruse med kroge“, „1 rusebom med krog og rad“)¹². Krøyer angiver den samlede længde af et par rusekroge til 12 favne, og overensstemmende hermed anføres i et skifte: „1 par utjærede kroge vog 11 ⌘ hamp, som var 11 favne lang“.

Vidnesbyrdene om at forbøjlen har været af den ovenomtalte type findes i flg. notater: 1746 29.4. „3 rusemundtræ“, der anføres i umiddelbar sammenhæng med 3 rusehoveder, 1751 16.11. (Johan Tandrup) „6 rusehoveder og en del rusebøjler samt nogle mundtræer og klaver“ samt 1754 7.1. „1 par nye rustræ med fod“.

Rusen udsættes som bundgarnet ved stæg, men der udkræves betydeligt færre hertil, nemlig fire krogstæg eller som Krøyer kalder dem: Bag- og hjørnestæg, og et halestæg. For at holde rusen på plads og især for at holde de frie ender af krogene udspændt, forbindes disse ender med en grime i form af en „hanefod“, hvorfra der går et reb ned til halepælen. Sådanne reb findes angivet i fortegnelsen fra Restrups fiskerbod („6 Ruues Bomme med Hoved Reebe“) og i et enkelt skifte fra 1746 29.4. („3 rusehovedreb“). Da ruserne røgtes ved at blive løftet op af vandet og ind i båden, var det en fordel, at den ikke var bundet til stægene. Ved mange ruser landet over har man anvendt træklover eller -klaver, en sammensurret vidje eller snoet vidjering, der lige kunne smøges ned over rusepælene. Det må være sådanne, der nævnes fra Restrups fiskerbod („4 Ruues Bomme med Hoved Reebe, og med Klover“) og fra et skifte 1751 16.11. (Johan Tandrup) („nogle mundtræer og klaver“).

Ruseraden har samme konstruktion som bundgarnsraden og udsættes som den ved stæg. Såfremt tegningen hos Krøyer gengiver den nøjagtige udsætningsmåde, fører den helt frem til kroggarnets munding. Raden har været udspændt og fastholdt til bunden med garnsten. Lignende garnsten har været anbragt på krogenes undertælle. Der nævnes aldrig flåd, så ruse og rad må i lighed med bundgarnet have kunnet holdes i stilling alene med stægene.

Ruse og rad bandtes som bundgarnet af hamp (skifte 1747 28.8.: „en ny utjæret ruse på loftet vog 1 1⌘ 1 ⌘ hamp“ og „1 par do. kroge vog 11 ⌘ hamp“) og konserveredes ved tjæring. Krøyer bemærker, at der går 2 1⌘ hamp, tovværket uberegnet, til hele redskabet (20 ⌘ til selve rusen og 12 ⌘ til krogene), altså lidt større ruse end den anførte fra 1747. Ved forfærdigelsen af rusen anvendes tre skælder, siger han, men anfører ikke hvilke.

Ifl. kommissionsforslaget skulle alle bundgarn og ruser til sildefiskeri bindes over vådgarnsskælden, der holdt 21 linier i omkreds, hvad der ville have givet 10^{1/2} linie fra knude til knude i garnet. Denne bestemmelse optages i forordningen af 1750 § 22, men har sikkert aldrig været fulgt, eftersom sammensatte redskaber som ruser og bundgarn har forskellig maskestørrelse i de forskellige dele af redskabet. Bundgarnet, der var underkastet de samme bestemmelser som rusen, havde flere forskellige maskestørrelser i sine forskellige dele (se ovf. s. 61). Ved kommissionen over limfjordsfiskeriet i 1855 måtte man da også fastslå¹³, at bestemmelsen ingenlunde har været fulgt, „saalangt tilbage i Tiden, som Erindringen naaer“. Kommissionen konstaterer, at silderuserne i virkeligheden bindes således: „1ste og 2det Bøilerum over Nedboerskielden, Armene, Raden samt 1ste og 2den Kalv over Vaadgarnskielden, 3die Bøilerum over Sildevaadkalveskielden og 4de Bøilerum og 3die Kalv over Aaleskielden“. Denne sædvanemæssige indretning af silderusen fandt kommissionen ikke anledning til at ændre ved, idet den fuldt ud var klar over, at bindemåden byggede på fiskernes praktiske erfaringer, hvad bestemmelsen i § 22 utvivlsomt ikke gjorde.

Ved brugen af silderuser måtte man overholde de samme bestemmelser, som gjaldt for bundgarnsfiskeriet. I kommissionsbetænkningen fastslås, at den eneste form for misbrug ved sætteriet var, at man tvang 3 ruser ind i eet bundgarnsstade ved at kaste med raden. Det er samme anke som mod skævredsel, skakgarn o. l., der fremførtes ved bundgarnsfiskeriet. Det var dog ikke den eneste måde, man kunne forse sig på. Det var lige så lidt tilladt at sætte silderuser som bundgarn i sejldyb. Bestemmelsen herimod findes allerede i vedtagelsen på Viborg landsting af 1471 19.1., „ath enggen skal forsette meth rwser nogher swenne eller menig fiørden, som fisken pleyer op at gonge, men hwo som vil fiske meth rwser, tha skal thet vere for sin egne landh j saa modhæ, ath hwor han setther til bredening j menig fiørth, tha skal han sette vedh landet oc saa xl fawne vd ath dybet oc ey lengher, oc xxx fawne, hwor som fiørden smalles . . .“¹⁴. Med støtte i denne bestemmelse rejser fiskerne senere trætte med nogle af de store jordbesiddere og får et forbud mod silderuser, der står dem til fortrængsel, i 1503¹⁵. I ingen af disse bestemmelser findes bundgarn nævnt og heller ikke i Christiern 2.s forordning af 1515 1.11., hvor forbudet i øvrigt gentages og specificeres. Først i Christiern 3.s Odense-reces af 1539 24.6. nævnes bundgarn, hvis brug overalt i Limfjorden forbydes¹⁶, og i samme konges bestemmelse af 1546 14.2. nævnes de jævnsides med ruser, nedgarn og andre fiskegarn som tilladte med de tidligere nævnte begrænsninger, hvoraf den vigtigste er forbudet mod at sætte sejldyb for nær¹⁷.

Under gennemgangen af bundgarnsfiskeriet er gjort opmærksom på, hvordan man skred ind mod ulovligt sætteri for nær eller i selve sejldybet. Sådanne sager forekommer sjældnere for silderusers vedkommende, simpelthen vel fordi brugen af dem var mindre, men de forekommer dog¹⁸. Ellers er de fleste sager ulovligt sætteri i staderne uden overenskomst med stadejerne eller uden at betale afgift¹⁹ eller stridigheder de fiskende imellem med den tidligere omtalte fremgangsmåde, hvor den fornærmede part tager sig selv til rette ved at løse ruserne i bunde²⁰. I sagen fra 1664 lå ejerne af rusen i dens kroggarn, da de sagsøgte kom roende og løste „dieris houed reb og russe och opdrog dieris haell steeg kaste ded ad fiorden“. I sagen fra 1696 løses sagsøgerens ruser i bunde med den begrundelse, at han havde sat ligesides med sagvolderen på lænken, altså et tilfælde af dobbeltsætning, som også forekom ved bundgarnsfiskeriet.

Ruser til sildefiskeri går i Limfjorden ialtfald tilbage til middelalderen. Hvor langt tilbage redskabet her kan følges, ligger uden for denne studies arbejdsopgave, men der skal henvises til Modéers undersøgelse over den nordiske ruses oprindelse og alder²¹, hvor han på filologisk materiale når til den konklusion, at det drejer sig om et saglig-sprogligt lån, der for Danmarks vedkommende kan sættes til vikingetid eller tidlig middelalder. Når Modéer peger på cistercienserklostrene som kulturformidlere også i denne sammenhæng²², skal det bemærkes, at ordenen allerede i 1158 fik fast fodfæste ved Limfjorden gennem grundlæggelsen af Vitskøl kloster.

Problemet skal ikke her nærmere undersøges, men rusens prioritet fremfor bundgarnet skal påpeges, sådan som bestemmelserne fra middelalderens slutning også synes at antyde (ovf. s. 42 f.). Desværre mangler en tilsvarende undersøgelse over bundgarnets oprindelse og alder, omend dets udbredelse og vandringsveje antyder en aflejringsvej over et ældre rusekompleks. Også fordelingen af silderuser og -bundgarn i Limfjorden synes at støtte antagelsen af et ældre rusekompleks delvis overlappende af bundgarn. Desværre byder redskabets benævnelse ingen støtte for en ordgeografisk studie som rusen²³.

På kommissionstiden i 1740erne var brugen af silderuser dominerende på Gøl bredning²⁴. Ruserne benyttedes både i vår- og høstfiskeriet, hvor de – med kommissionens ord – „strøs langs synder ud til dybet uden dermed at holde nogen vis lænke. Samme silderusers tal blev således angivet og efterset, da for landet bruges 30 kåge og til hver kåg 12 silderuser over hovedet og undertiden mindre efter fiskeriets beskaffenhed.“ Disse ruser brugtes med rader af en længde på 30 favne og har altså tilnærmelsesvis udgjort en fuld stadelængde. Kommissionen bemærker, at Birkumgård ved besigtigelsen benytter sig af 6 bundgarn på grunden.

Helt så enkelt som her beskrevet er fiskeriet ved Gøl imidlertid ikke. Beboerne benyttede sig af mange forskellige fiskemetoder til supplerung af deres landbrug. Som andet steds vist var det også tilfældet i 1680erne (s. 258 ff) og i 1740erne tog man ligeledes sin tilflugt til såvel ålefiskeri med ruser og sildefiskeri med våd, nedgarn og ruser – og også enkelte bundgarn²⁵. Men det er rigtigt, at af silderuser og -bundgarn var ruserne det vigtigste redskab for øens egne beboere. En del havde dog lejet stader på Oxholms grund, hvor de fiskede dels med ruser dels med bundgarn. Af byfoged Iilstorffs anden forretning fremgår i øvrigt, at der i vårfiskeriet 1741 har været fisket af ialt 37 ruselav syd for Hammergård og af 4 tilsvarende i Ulvedybet, hvert lav gennemgående på to personer. Hvor mange redskaber der brugtes i hvert lav, er ikke angivet, men det har udelukkende været silderuser, eftersom ålefiskeri med ruser kun fandt sted om efteråret.

I udkanterne af det centrale område for bundgarnsfiskeriet fandtes som ved Gøl en ret udstrakt brug af silderuser. Årsagerne hertil må søges i naturforholdene og i det mindre intensive fiskeri, udøvet af fiskerbønder – ikke som fra Nibe og enkelte andre pladser af egentlige erhvervsfiskere. For fiskerbønder var anskaffelsen af de mindre kostbare ruser overkommeligere end anskaffelsen af bundgarn, og desuden var stadeafgiften, hvor den fandtes, kun den halve af afgiften for et bundgarn.

De vanskelige bundforhold på Oxholms grund (se ovf. s. 81) var utvivlsomt anledning til, at der her brugtes en hel del silderuser i de matrikulerede stader. Brugerne af disse ruser var for en stor del karakteristisk nok fiskerbønder fra Gøl og Øland. På Mejlgrunden lige øst for Aggersund brugtes bundgarn og ruser mellem hinanden i vårfiskeriet, men i høstfiskeriet udelukkende ruser. „Til dette garnsætterieri haves ingen vis meed, såsom de årlig skal flytte efter grundens befindende forandring, så tillader ej heller situationen, at der sættes lænkevis, men hver garn for sig selv“, bemærker kommissionen²⁶.

Ud for Farstrup, Sebber og Store Astrup sogne brugtes ligeledes en hel del ruser enten mere tilfældigt udsat eller i de matrikulerede bundgarnsstader på Sebberlå. Af disse lokaliteter havde Sebberfjord sin egen karakter (se ovf. s. 29) der influerede stærkt på rusernes udseende og brug. Ruserne var for det første betydeligt mindre end dem, der brugtes i f. eks. bredningen (se ovf. s. 113), og fjordens stærkt brakholdige vand bevirkede, at fangsten i væsentlig grad bestod af brakvandsfisk, men ruserne indrettedes dog med henblik på også at kunne fiske sild. Sildene fik man især i de ruser, der stod længst op imod Sebbersund. De fire hovedgårde Lundbæk, Halkær, Kyø og Sebberkloster tilholdt sig hver sit område af den lille fjord, men

fiskeriet var dog ikke strengt reguleret. Det fremgår tydeligt af kommissionsakterne. Ved besigtigelsen fastslår kommissionen således²⁷, at der bruges „ruser her og der både for Kyhe og Halkjær ejendom, samt den enes bønder for den andens grunde uden nogen påanke, hvorved er at agte, at i de inderste ruser, de som står næst landet, fanges mest gråfisk, og i de yderste, som står næst den liden strøm, som går under Halkjær bro igennem bredningen i Limfjorden, fiskes mest sild“.

I herredsfoged Bisgaards redegørelse til kommissionen²⁸ gives nærmere detaljer om fiskeriet med ruserne fra Store Astrup sogn. I Kyø bredning, siger han, „sættes nogle af foromt. ruser i ligesom fiskeriet falder til, thi efter beretning af Jens Jensen i Rødmølle bruger fiskerne i bmt. bredning den måde, at de flytter deres ruser, hvor de kan fornemme falder fiskeri nu i et stade og nu i et andet snart på Kyhe og snart på Halkjær grunde. Bmt. Jens Jensen i Rødmølle har en gammel liden fiskerkog, som bruges af ham og enken Catrine Eliasdatter i Kyhe skovhus ved 10 rusers rygting, som de begge har udsat dette fiskeri på Kyhe og Halkjær grunde, desuden har de stæg i 3 rusestader, som står ledige for at flytte ruser til, ifald fiskeri på de steder skulle vanke“. Samme fremgangsmåde med ledige rusestader, hvor stæg er udsat, bruges af flere andre fiskerbønder i fjorden. Om fiskeriets mindre betydning i det nævnte afsnit af Limfjorden vidner såvel rusernes mindre størrelse som det forhold, at stægene overvejende er „mesten bøgge rafter“. Fiskerbønder sydligst i fjorden bruger ikke kåge til deres fiskeri, men *fiskerskibe*, udhulede stammebåde (knubskibe)²⁹, også dette er vidnesbyrd om fiskeriets tilbagestående betydning overfor storfiskeriet i Nibe bredning.

Nord for Sebbersund var man inde i bundgarnsfiskeriets område, og Sebberlå havde nogenlunde samme karakter som grundene i Nibe bredning. Det vil sige, at de i vårfiskeriet normalt var tæt besat med overvejende bundgarn, mens mange stader stod tomme i det mindre givtige høstfiskeri, eller da besattes med silderuser. Som det fremgår af oversigten over fiskeredskeber, der er registreret i Nibeskitter (ovf. s. 99), havde erhvervsfiskerne i Nibe som regel en bestand af silderuser ved siden af deres bundgarn, netop for at kunne bruge dem om høsten. Besigtelsesstadebogen 1741 giver god besked om det langt ringere fiskeri om høsten, bl. a. for Sebberlås vedkommende, ligesom samme kilde har mange enkeltheder om rusesætteriet, bl. a. for Oxholms grund.

Rusesætteriet i høstfiskeriet var mere udpræget i bredningens udkanter, mens det centrale område, Nørlå, selv med den ringere tilgang af sild, bedre kunne svare omkostninger og anstrengelser ved brugen af bundgarn. Af be-

boerne i Farstrup sogn benyttedes derfor hyppigt ruser, også i vårfiskeriet bortset fra de få fra Stavn, der havde sikret sig værdifulde stader i Nibe bredning. Men var de henvist til at fiske i Lykkedybet eller langs kysten længere vest på, var brugen af ruser mere økonomisk³⁰.

Rusefiskeriet efter sild i Vestlimfjorden skulle ikke tage hensyn til matrikulerede stader og de bestemmelser, der fandtes for en fikseret stadelængde eller et fastlagt meed. Fiskerne havde her samme frihed til udsætning som fiskerne ved Gøl eller på Mejlgrunden. Rusefiskeriet var af skiftende betydning, men var næsten overalt til egen forsyning. Det aftagende fiskeri, der havde bevirket en kraftig reducereing i sildebundgarnsstadernes tal i denne del af fjorden, havde også gjort sig gældende inden for silderusefiskeriet. Således bemærkes fra Grønning sn., Grinderslev sn., Junget sn. og Nr. Lem sn., at det de nævnte steder tidligere brugte fiskeri med silderuser er afskaffet for kortere eller længere tid siden³¹.

På Fur spores ligeledes tilbagegang i sildefiskeriet med stående redsel. Ganske vist er de to bundgarn, der har været brugt, så længe man kan mindes, stadig i gang, men to silderuser er nedlagt og blot een er endnu i brug. Den udredes og benyttes af 6 mand på øen³². Det er bemærkelsesværdigt, at silderuselavet her er så stort i modsætning til ruselavene øst for Løgstør, hvor de normalt var på to mand, og at redskabsbestanden indskrænker sig til en enkelt ruse. Det er givet, at der kun fiskes til egen forsyning i modsætning til erhvervsfiskeriet i Østlimfjorden. Fiskeriet er da også uden afgift, bortset fra „undertiden noget til præsten, ligesom der fanges til“, – altså en mere eller mindre frivillig ydelse til sjælesørgeren.

Ved de to områder i Vestlimfjorden, hvor der fandtes et silderusefiskeri af nogen betydning nemlig på begge sider af Lundø i Skive fjord og Lovns bredning og ud for Søndbjærg på Tyholm, har fiskeriet samme karakter som på Fur. Fra Lundø findes foruden kommissionsbesigtigelsen to indberetninger fra henh. herredsfoged Christian Kold og by- og birkefoged Peder Dorschæus, de to sidste noget afvigende, mens oplysningerne i kommissionsprotokollen og hos Dorschæus i det store hele stemmer overens³³.

I kommissionsprotokollen siges, at der fra Lundø bruges 20–24 store silderuser ved Lundøs østre side, „hvilket strøs her og der, ligesom de finder nyttigst“. Ved forretningen i Skive, hvor limfjordskommissærerne var til stede, og hvor i øvrigt de samme mænd, som havde givet forklaring til herredsfoged Kold, var mødt, bliver disse oplysninger suppleret og korrigeret. Antallet af ruser stemmer godt nok. Der er nu 21 mod 23, da kommissionen berejste fjorden og radlængden opgives som dengang til en halv hundrede favne, men udsætningsmåden beskrives som strengt regelbunden, idet de ud-

sættes „ruse i ruse, således at de 11 står i een og de andre i en anden rad, således at der er 20 favne imellem hver længde“, altså en udsætningsmåde meget lig den i Østlimfjorden brugelige. Ruselavene var også her store fra 5–7, blot et enkelt havde kun 2 medlemmer. Ifl. Kolds indberetning var disse ruselav identiske med byens pulsvådlav, hvad der kan forklare deres størrelse. Hvert lav havde fra 4–8 silderuser, der af herredsfogden karakteriseres som små. Ruserne bruges fra sidst i marts og en 7 uger frem.

I Skive fjord fiskedes med et noget mindre antal silderuser fordelt på flg. to sogne: Resen og Højslev på hver sin side af fjorden. Højslev sn. udreder ialt 4 silderuser, hvoraf Stårupgård stiller $\frac{1}{4}$ og resten udredes af 3 husmænd og fæstere i Stårup by. Samme fiskerlav svarer desuden for 4 gedderuser, 4 fold heltgarn og et pulsvåd, idet Stårupgård stiller en karl til at fiske for sig. Silderuserne oplyses at være af samme længde som de fra Lundø³⁴. Fra Resen sn. udredes 6 silderuser, men i forrige tider har været brugt langt flere. Desuden fiskes med 2 mindre ruser, der bruges både til fangst af sild og gråfisk. Ruselavet består af 7 mand fra Resen, Intrup, Røgild og Hagens mølle. De fisker ikke for deres egen grund, der ikke er fundet tjenlig, men for Ø. Lyby sogns grund uden dog at svare afgift. Ruserne sættes i een lang række i lighed med Lundøs silderusefiskeri³⁵.

Den vestligste forekomst af silderuser i Limfjorden er i farvandet syd for Jegindø, hvor der fiskes med 5 silderuser fra Søndbjerg land³⁶. Ruserne oplyses at have en 20–30 favne lang rad og fordeles på 5 ruselav, der altså har hver een ruse. Da sammensætningen af lavene topografisk, socialt og andelsmæssigt har stor interesse, skal de her gengives efter herredfogdens opstilling.

1. ruselav:	1) sognepræsten Erich Chr. Hvas i Sønberg	$\frac{3}{4}$ part
	2) Erich Madsen i Cappel (Kapelgd.)	$\frac{1}{4}$ part
2. ruselav:	1) Christen Clemensøn i Sønberg og sønner: Clemen og Niels Chr.	$\frac{1}{2}$ part
	2) sognepræsten i Hvidberg (nabosognet) mag. Rogert	$\frac{1}{4}$ part
	3) Christen Thomæsøn Harboe	$\frac{1}{4}$ part
3. ruselav:	1) Niels Larsøn i Sønberg	$\frac{1}{2}$ part
	2) mag. Rogert i Hvidberg	$\frac{1}{8}$ part
	3) Anders Clemensøn i Hillerøe (Hellerød)	$\frac{1}{8}$ part
	4) degnen Knud Hee i Sønberg	$\frac{1}{4}$ part
4. ruselav:	1) Christen Miltersøn i Sønberg	$\frac{1}{4}$ part
	2) Anders Jepsøn ibm.	$\frac{1}{4}$ part
	3) Michel Thomæsøn ibm.	$\frac{1}{4}$ part
	4) Christen Christensøn og Michel Nielsøn ibm.	$\frac{1}{4}$ part
5. ruselav:	1) Erich Madsen i Cappel (Kapelgd)	$\frac{1}{4}$ part
	2) Morten Nielsøn i Hillerøe (Hellerød)	$\frac{1}{4}$ part
	3) Christen Knudsøn ibm.	$\frac{1}{4}$ part
	4) Peder Christensøn Leed ibm.	$\frac{1}{4}$ part

Som det ses, er kun eet af ruselavene sammensat af mænd fra samme lokalitet; udensogns fra deltager mag. Rogert som parthaver i to af lavene. Lavene er af ulige størrelse, og parthaverne deltager i udgifter og arbejde i forhold til størrelsen af deres respektive parter. De to sognepræster har måttet stille arbejdskraft for sig, eftersom de ikke kan formodes personligt at have deltaget i fiskeriet, mens degnen meget vel selv kan have gået med på fjorden. Udbyttet af fiskeriet er blevet fordelt i forhold til parterne.

Fangstudbyttet kan dog ikke være fordelt alene efter de angivne parter. Det fremgår nemlig af herredsfogdens redegørelse, at de 5 ruselav kun har haft een fiskerbåd til rådighed. Denne båd ejes i fællig af følgende fire mænd: Christen Miltersøn i Søndbjerg, parthaver i 4. ruselav, og Morten Nielsøn, Christen Knudsøn og Peder Leed, alle af Hellerød og alle parthavere i 5. ruselav. Båden har formodentlig haft sin egen part, der er blevet fordelt på dens fire ejere. Der oplyses ikke noget herom i redegørelsen, men det var ialtfald en brugelig fremgangsmåde i ældre tiders fiskeri³⁷.

Lavenes opdeling på fjerdeparter eller derunder (undtagelsen er sognepræsten i Søndbjerg) og det beskedne udstyr af fartøj og redskab karakteriserer fiskeriet som et led i en typisk selvforsyning. Herredsfogden bemærker da også, at „ellers kan der ikke med samme silderuser fiskes noget synderligt til salg, mens alene noget lidet til en behjælpning for enhver husholdning“.

Sildegarn

Ved sildegarn forstås her de rektangulære net, der anbringes lodret i vandet v. hj. af flåd på oversime eller -tælle og synk af sten, metal el. l. på undersime eller -tælle. Fisken fanges ved, at den hildes i maskerne eller garndugen. Sildegarnet hører således til den redskabskategori, der kaldes egentlige garn¹. Da sildegarnet kan blive og bliver brugt både som drivgarn og sættegarn, kan det henregnes såvel til det „løbende“ som til det „stående“ fiskeri.

Dette forhold var kommissionsmedlemmerne i 1740erne klar over. I deres beskrivelse af sildegarnet hedder det således²: „*Needgarn*³ er tvende slags eller rettere tvende måder at bruge: 1) *Drive-needgarn* er almindelig 14–16 favne, hvoraf 8–10 stk. sammenhæftes og føres af tvende mennesker i en kåg, hvormed de om natten udroer, da den ene udkaster garnet, imidlertid den anden rør med kågen; derefter gøres den sidste ende fast ved kågen, som lades løs og driver efter garnet med strømmen; efter nogen kort tids forløb sankes garnet ind, da sildene, som sidder fast med hovedet i maskerne, kastes i kågen, og garnet påny gives i vandet, hvormed kontinueres natten igennem, om noget er at fange. Disse drive-needgarn bruges østen for Giøl

Fig. 15. Sildenæring med faststroppede stensynk og flåd direkte på overtællen. Tegningen, der er den ældste gengivelse af et dansk sildegarn, findes som marginalvignet i Helsingør tingbog 1566-70 ved et referat den 29.7.1569 af forhandlinger mellem Helsingørs og Landskronas fiskere om retten til at fiske sild ved Hven. Nat. Mus. fot.

og Klitgaard fra begge sider af fjorden til langt ud i havet, begyndes sidst i september og vedvarer til jul, om vandet så længe er åben.

Staaende-needgarn eller *stajel-garn* er af samme beskaffenhed som de andre, undtagen at disse om aftenen fæstes ved stæg og står natten over. Bruges om efterhøsten fra Giøl til Aggersund på begge sider, dels hvor det stående redsel, såsom bondgarn og ruser, plejer at stå og dels på andre steder såvel vesten som østen Løgstør“.

Kommissionen har her fremhævet et forhold, der tegner sig klart i fjordens fiskeri, neml. de to forskellige brugsmåder, der indvirker såvel på fiskeriets betydning som på selve redskabets udformning. For ganske vist er det rigtigt, at nedgarnet til drivgarns- og sættegarnsfiskeri er „tvende måder af brug“, men helt ens udformet er garnene dog ikke i de to tilfælde, selv om hovedbestanddelen: den rektangulære netdug omgivet med simer går igen i begge tilfælde.

En nærmere beskrivelse af sildenedgarnet findes ikke i kommissionsmateriale, og Krøyers beskrivelse skal derfor også i denne sammenhæng be-

nyttes⁴. Krøyer har i det pågældende afsnit foretaget en gennemgang af sildegarnet fra de forskellige egne af landet, hvor det var i brug på daværende tidspunkt. Han konstaterer de forskellige benævnelser, der findes på sildegarnet i landets forskellige egne (se note 3) og fastslår trods det fælles hovedtræk, at udformningen varierer endog i den grad, at man „ikke må vente at finde en fuldkommen overensstemmelse mellem alle næringer (talen er om sildegarnene i Øresund), selv i samme fiskerleje“. Alle disse forskelligheder fremkaldt af skiftende naturforhold, tradition og kulturlån skal ikke behandles her, hvor vi vil begrænse os til Limfjordens sildegarn, som Krøyer lærte at kende ved sin rejse i begyndelsen af 1830erne. Han skriver flg. derom:

„Jeg går nu over til at omtale de i og udenfor Limfjorden brugelige *nedgarn* eller *drivegarn*, der er meget kortere, men også meget dybere end de almindelige næringer.

Nedgarn eller drivegarn (Hals).

20 favne spundne, 12–13 favne påtrukne. 80 masker dybe i Limfjorden, ved Hals derimod kun 76–70. Også i Limfjorden er de mange steder kun nogle og halvfjerdsinstyve masker dybe. I Løgstør og ved Ålborg f. eks. kun 72 masker og 2 omgangsmasker foroven og 2 forneden. Garnet er af den bedste heglede hør og meget fin, enkel tråd (jo finere, jo bedre fisker det, men varer naturligvis også desto kortere). Omgangsmaskerne er af heglet hamp og enkelt, men grovere tråd; tællerne er bedst af fæhår, dog i mangel deraf også af line; i sidste tilfælde kunne de vare garnet ud (3–4 år), i første tilfælde er de af en særdeles lang varighed. Garnet skal uden omgangsmasker og tæller, og inden det er tjæret, veje $\frac{3}{4}$ til 1 $\mathcal{R}$. Andre påstår, at et så groft garn ikke kan fiske, og at strængen kun bør veje 8–10 lod. 14 stene på et garn, den yderste på hver ende kaldes ørestenen og er dobbelt så stor som de andre. 26 flodder af kork, omtrent 2 $\mathcal{R}$ (kork) udfordres. Ved Løgstør bruges til en lænke (13–14) garn 4 l $\mathcal{R}$ flodholt. Dybden af garnet er ca. 2 favne. *Strængen* kaldes det egentlige garn. Kostede omtrent 7 mk. fra nyt. En kavltælle kostede 2 mk. 4 sk., af hår derimod 5 mk. Et $\mathcal{R}$ kork omtrent 8 sk.

Lejlerne, hvormed garnet holdtes i den højde, man ville, er af grantræ, en lejele til hvert garn. Lejlerne ligner ansjosdunke, skulle være lidt større, men intet spunshul have; de menes at koste 3 mk. stk. Bønderkoner spinder og binder garnene og sælger dem i købstaden. Når det bliver tjæret 2 gange i fisketiden, skal det kunne vare 3 måneder, utjæret derimod ikke engang 3 uger. Medens der var noget fiskeri, kunne et fuldstændigt garn ikke anskaffes under 4 rdlr., nu derimod vel omtrent for det halve. Strænget eller busset

alene 12–14 mk. i Løgstør. I Egense, hvor otte til ti garn regnedes for en kåg, ansloges disse til 30–40 rdlr. I Stor-Vorde regnede man en kågs fulde fiskeredskab til 30 rdlr., anslog redskabets varighed til 5–6 år og den årlige omkostning med bødning, tjæring o. s. v. 4–5 rdlr. I Løgstør regnedes for hver drivbåd en garnlænke, 12–14 garn og det samme antal til at skifte med. I Løgstør beregnedes endvidere den årlige udredning af en drivgarnsbåd til o. 60 rdlr.

Garnene i Limfjorden ligner ganske de på Bornholm, undtagen at disse har lidt mindre masker, fordi silden falder lidt mindre dér. Nedbordsskælde er det skælde, hvorover nedgarnet bindes.

En jolle eller kåg med 2 mand bruger omtrent 12 nedgarn, som tilsammen danner en *lænke*, denne er delt i 2 halvdele; når hele lænken er udsat, optrækkes den ene halvdel, den fangede sild udtages, og garnene sættes i søen igen. Derpå ror man hen til den anden halvdel og fortfarer på samme måde, og således vedblives hele natten, thi det er kun om natten, at man fanger sild i nedgarnene. Den sild, som fanges i nedgarnene, betales med 4 sk. mer pr. ol end den i bundgarnene, efterdi den er noget større, thi små sild, som bliver i bundgarnene, fanges ikke i de stående nedgarn.

De stående nedgarn udsættes i bundgarnsstederne, før bundgarnene efter enhvers godtbefindende. De skulle i alt stemme med drivenedgarnene, undtagen at de ingen flodder har, og deres dybde afveksler efter bunden. Til et enkelt nedgarn bruges 2 steg, til 2 garn 3 steg o. s. fr.

Nogle steder tog stundom en duelig fisker et fruentimmer til medhjælp istedetfor en mand, og gav hende da hver femte sild (Mou sogn). Andre steder (Løgstør) udrededes båd og garn af formuende folk, og fiskeriet drevs derimod af ubemidlede. Fangsten deltes da i fire dele, hvoraf båd og garn beholdt de to og hver af fiskerkarlene en“.

Krøyers udførlige beskrivelse indeholder visse modsigelser især om sildegarnenes varighed, utvivlsomt hidrørende fra hans hjemmelmænd på de forskellige pladser, som han ikke har fået korrigeret. Urimelig under normale forhold forekommer oplysningen, at et garn kun skulle vare én fiske-sæson. Oplysningerne om omkostningerne ved garnenes anskaffelse må altid blive omtrentlige, hvor så stor en del af arbejdet udføres af fiskerne selv⁵. Vigtigere er dog hans beskrivelse af garnets konstruktion, hvor drivgarnet svarer til det normale sildegarn med flåd og synk, mens sættegarnet ikke har behov for flåd, da det holdes oppe i vandet ved stæg, mens undertællen må stenes for at holde garnet udspændt. Krøyers oplysninger kan verificeres ved et par bevarede sildegarn fra Hals, nu på Nationalmuseet (se fig. 16). Begge garn bærer årstal fra o. 1820 i flådene, og selv om et ældre

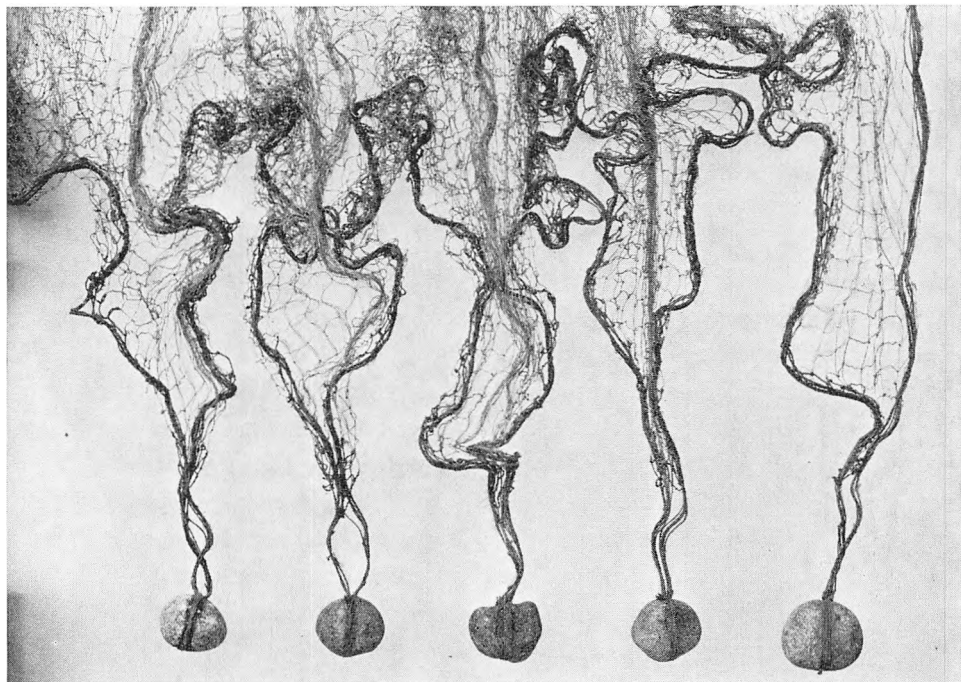

Fig. 16. Detailfot. af sildegarn, mus. nr. 685/1944, fra Hals visende de påbundne stensynk. Stenene er runde strandsten med indhugget fure. Garnet har flådtræ, der er mærket dels med ejerbogstaver WH (d. e. Wigel Hansen, Hals, 1833–1914) dels med dateringen 1823. Nat. Mus. fot.

flåd kan være genanvendt i et nyere garn, er der dog ingen tvivl om, at de pågældende garn er fra samme tid som Krøyers beskrivelse.

Begge de pågældende garn erhvervedes i 1943 og har museums numrene 684 og 685/1944. De har begge nogenlunde samme højde, henh. 3,64 og 3,75 m og længde, ca. 18 m.

Maskestørrelsen er den samme i dem begge, ca. 5 cm (= ca. 2 tommer) fra knude til knude. Begge garn har dobbelt overtælle af fæhår, gavlsime og undertælle er ligeledes dobbelt og består af hampesnøre. Det oplystes ved erhvervelsen, at oprindeligt brugte man også fæhårstælle forned. Flådene består af flådtræ, der er fastsyet direkte på overtællen med to gange to huller. Hvert af garnene har et årstalsmærket flåd med henh. 1822 og 1823; det sidste dækker muligvis over et ældre årstal, sandsynligvis 1812. Flere flåd bærer i øvrigt forbogstaverne WH, der står for Wigel Hansen (1833–1914), der var skipper og om vinteren drev jagt og fiskeri.

Selve garnet består af fintspunden hør, der holdes til tæller og gavlsimer ved en føringssime; på denne sidder maskerne skudt ved et bord af grovere

tråd, sandsynligvis af hamp, sådan at hver 5. maske er bundet til førings-simen, mens de øvrige er løse. Som synk er anvendt runde strandsten med indhugget fure, bundet direkte på undertællen.

I Krøyers beskrivelse er der en interessant detaille, som forekommer overraskende. Mens nedgarnet som nævnt er af den ene hovedtype (næringer, nedgarn), der har flåddene anbragt direkte på oversimen i modsætning til den anden hovedtype (hankegarn), der har flåddene anbragt på et sværere reb, der er forbundet med oversimen ved hjælp af lodrette linestykker (hanke), får det dog ved lejlerne en vis ydre lighed med hankegarnene. Hensigten med lejlerne er imidlertid en anden. Ved hjælp af dem kan man få garnene til at stå i bestemte dybder under vandoverfladen, medens de ellers normalt flyder med overtællen i vandoverfladen. For at få garnene til at synke til den ønskede dybde, må de stenes stærkere end normalt.

Hvorvidt denne fremgangsmåde, der kaldes at kobbegarnene, er en novation på den pågældende tid, eller om den har gammel hjemstedsret i Limfjorden, har jeg desværre ikke materiale til at belyse. Den fandtes ialtfald også længst mod vest i drivgarnsområdet på denne tid, for Henrik Beck har fra sine rejser ved Limfjorden i 1832⁶ noteret fra Løgstør, at drivgarnene „synker 1/2–2 favne under vandfladen, eftersom sildestimerne går højt eller dybt (som vel at mærke først mærkes ved erfaring). Dybden modificeres ved *slag* (d. e. knuder) på lejlerne; når det er varmere, sættes garnene højere, siden – med kulden – dybere og dybere“.

Som bemærket kan der intet siges om, hvor gammel metoden med at kobbegarnene er i Limfjorden. Det samme gælder det bornholmske sildefiskeri, hvor den også anvendtes (i Storebælt var den ifl. Drechsel uanvendelig, fordi farvandet sine steder var så grundt, at garnene ville forlise)⁷. Drechsel har imidlertid en oplysning fra næring-nedgarn området, der viser, at det ialtfald her var en novation, idet det om Halsnæsfiskernes sildefiskeri hedder, at „i de senere år“ har de begyndt at sænke næringerne, når de bruger dem som drivgarn (at kobbegarn)⁸. Muligvis er metoden et lån fra det hollandske sildefiskeri⁹.

For at gøre den tekniske side af garnene færdig, skal sættegarnene omtales med endnu et par ord. Også i andre egne af landet, hvor man drev sildefiskeri, kendte man til sættegarn, men her brugtes bundsætning, hvor garnene opankredes på havbunden med sten og ankere og afmærkedes på overfladen med vagere¹⁰. I Limfjorden anvendtes i den her behandlede periode derimod udelukkende udsætning ved stæg¹¹. Krøyer bemærker om sættenedgarnene, at deres dybde skifter efter bunden. Det er naturligt, da de udsættes på meget skiftende vanddybde. Kun en enkelt oplysning om sætte-

garnenes dybde anføres, idet der fra Tolstrup by, Næsborg sn. forklares, at de der brugelige sættegarn er 13 à 14 favne lange og har en dybde på 5 alen, altså nogenlunde samme dimension som Krøyer anfører for drivgarnet¹².

På kommissionstiden i 1740erne fandt drivgarnsfiskeriet sted fra Nibe bredning og hele farvandet østerud. I selve bredningen måtte der ikke drives med garn, heller ikke i sejldybte, der førte frem mod Løgstør. Når der i 1832 omtales drivgarnsfiskeri ved Løgstør, må det enten være vest for byen eller også en nyere foreteelse øst for byen. Forordningen i 1750 fastslår nemlig den nævnte strækning fra Nibe brednings østgrænse til Kattegat, men udvider i øvrigt drivgarnsfiskeriets område ved at tillade det vesten og sønden for Løgstør, „hvor fiskerne finder det tjenligt“. Af hensyn til drivgarnsfiskeriet havde man fra gammel tid bestemmelser om, at stående redskab var forbudt på strækningen fra Hagedybet til Halsvede, idet stægene fra det udsatte redskab ville forhindre drivgarnsfiskeriet (og fiskeriet med sildevåd) og frembyde en fare for, at de anvendte garn kunne blive sønderrevet¹³. At man søgte at holde de to fiskerier fri af hinanden, fremgår af reskriptet af 1737¹⁴.

Helt fra gammel tid var et af formålene med de mange forordninger at hævde sejlløbet til gavn for de søfarende. Udsatte garn frembød en fare for skibene, men skibene betød unægtelig også en fare for garnene. Mens positionen for det stående redskab var fast, forholdt det sig helt anderledes med sildefiskeriet med drivgarn, der netop benyttedes i det område, hvor skibsfarten fandt sted, og måtte benyttes her. Drivgarnsfiskerne var således meget udsatte for at få deres garn ødelagt eller for helt at miste dem, og problemet var f. eks. i Øresund så stort, at regeringsmagten måtte skride ind for at komme fiskerne til hjælp. Det skete ved Frederik 2.s søret af 1561 9.5., hvor der i art. 64 bestemmes¹⁵, at „alle Skippere, indlændiske og ud-lændiske, som deres Sejlads igjennem fornævnte Øresund, Øster eller Vestert, bruge, fra Ørekrog og indtil Norden Falsterbo Rev regnendes, der som for de Fiskere, som kaldes Vragere, almindelig Drift er, skal herimellem ikke sejle om Nattetide fra Scti Bartholomæi Apostoli og til Scti Dinysii Episcopi Dag“ for at undgå at påsejle fiskerbådene og deres drivgarn. Ydermere skulle de opankrede skibe føre lanterne og holde vagt, så at sildefiskerne ikke uforvarende skulle drive på dem¹⁶.

Tilsvarende bestemmelser ville have været naturlige i Limfjorden, hvor drivgarnsfiskeriet fandt sted i et endnu smallere farvand. Beck¹⁷ nævner da også, at nedgarnsfiskeriet er indskrænket til visse tider af året, idet der kun må drives med dem fra Mikkelsdag til Mortensdag, „medens loven til-lige forbyder i den tid at seile med skibe i fjorden fra solens nedgang til

dens opgang.“ Ganske vist kan fiskeriet med fordel bruges fra august, men der har man – siger Beck – ingen ret mod fartøjer, som oversejler nedlærkerne. Det har været mig umuligt at finde, hvilken lov der hentydes til.

Om fiskeriet med drivgarn giver magistraten i Ålborg en veltalende beskrivelse i 1740¹⁹. Det hedder her: „Med needkåge har det den beskaffenhed, at 2 mænd på en lejet åben kåg rejser ud om aftenen og med deres små garn driver ved vind og strøm frem og tilbage på fjorden med deres garn, hvorved de mangan en gang formedelst storm og uvejr må miste dem og ej uden livsfare kan komme til land, de desforuden på en åben kåg i kuld og slud, sne og regn, må udholde om natten i høsten og som oftest ikkun fiske 1, 2 eller 3 snese sild ligesom høstfiskeriet kan falde, hvorover disse arme syndere mesten delen ej kan fiske videre, end de kan have til daglig ophold og betale lejen af den kåg, de bruger“.

Intet i denne beskrivelse er forkert. Drivgarnsfiskeriet foregik i en mørk, kold og blæsende periode af året, og udbyttet kunne ofte være ringe, men gik sildene til i store stimer, kunne de dog også sidde tæt i garnmaskerne. Magistratens skrivelse har den tydelige hensigt at fremhæve fiskeriets hårde konditioner og usikre fangstresultater over for bundgarnsfiskeriet, der i dens fremstilling er et mageligt fiskeri med stort udbytte. Modsætningsforholdet mellem de to kategorier af sildefiskere var gammelt og fik i 1700-årene fornyet aktualitet¹⁰. Bundgarnsfiskernes klage over drivgarn og sildevåd var direkte medvirkende til nedsættelsen af kommissionen i 1736²⁰, men det reskript, der kom ud heraf, gav ikke klagerne medhold. Først ved et supplerende reskript af 1737 29.11. imødekom man bundgarnsfiskernes ønske så vidt, som man fastslog, at „ingen må bruge våd eller drivegarn længere ud i sejldyb, hvor det falder, end der . . . er bleven fastsat at måtte sættes ruser og bundgarn“²¹. Denne tilføjelse kan synes ubetydelig, men ville have været ødelæggende for drivgarnsfiskeriet, om den skulle følges. Den får da heller ingen lang levetid. Med forordningen af 1750 falder den bort.

Sildenedgarn betragtedes i kommissionen i 1740erne som „et af de uskyldeste fiske-reedseler, efterdi maskerne nødvendig må bindes så store, at en fuldkommen sild kan gå deri, og følgelig kan hverken halvvoxen sild eller yngel komme til skade“²². Med en sådan indstilling måtte bestemmelserne om dets brug blive meget lempelige. Limfjordskommisærerne finder kun én misbrug knyttet til nedgarnsfiskeriet, nemlig „at bøndernes tjenestekarle i egnen betinger sig, førend de fæster sig til en bonde, visse tider om efterhøsten at gå til fjorden dér at fiske for deres egen regning, hvorved husbondens gerning bliver forsømt, som ved besigtelsen meget er påanket“²³.

I de mange reguleringer af fiskeriet i Limfjorden findes sildenedgarn da

heller ikke nævnt, idet man stiltiende har erkendt fiskeriet hermed som frit. Det fremgår også indirekte af en trætte mellem Ålborg og ejerne af Restrup, der afgøres ved en kommissionsdom i 1591²⁴, idet der i sagen fremlægges forskellige tingsvidner og en beretning fra 1550erne, hvori der uimodsagt ved stokkenævn og 24 mænds vidner fra en række af de lokale ting gøres rede for fiskeriet med dybvåd og drivgarn, „og hvis sild de fattige fiskere med samme store våeder og garn bekommer, dem drager de i dybet og sejl-ladsen (d. e. sejlleden) nogen hundert favne fra de gode mænds grund og ejendom, og ikke fiskerne nogen tid indkommer enten med garn eller kåge på mange favn nær landet til de gode mænds ejendom. Hvilken fiskeri aldrig nogen andet kan vide eller mindes, end det jo har været et frit fiskeri med våde og små garn for Ålborg borgere og for bønder og menige mænd, og aldrig derpå nogen har anket eller klaget, førend den gode mand sl. Gabriel Gyldenstjerne har klaget derpå“.

Denne opfattelse af drivgarnsfiskeriet som frit bliver fuldt ud bekræftet af kommissionsmaterialet, idet der hverken betales afgift til kongen eller til grundejerne. Blot i de tilfælde, hvor fangsten handledes, blev der i købstæderne betalt konsumtion²⁵. Fiskeriet var også frit i den henseende, at det ikke var forbeholdt de bønder, der havde grund til fjorden²⁶, men fremmede fiskere måtte da normalt give noget til fjordbønderne for at tørre garnene på deres grund. Fiskere fra Hvorup, der ikke havde grund til fjorden, gav således bønderne i Lindholm 1 mk. eller en ol høstsild af hver kåg for retten til at tørre garn på deres fjordenge, bønder i Storvorde, der ikke havde grund til fjorden, betalte af hver kåg 16–24 sk., bønderne i Sejflod og Egense var mere imødekommende, for enten krævede de intet af de fremmede fiskere eller også lod de dem selv bestemme størrelsen af afgiften. I Vadum sogn havde Rødslets ejer indrettet en indhegning til garntørring, og for at benytte den gav fiskerne 1 à 2 ol sild af kågen, „eftersom de fisker til“²⁷.

I kommissionsbetænkningen klages over, at tjenestefolk forbeholder sig frihed i efterårstiden for at kunne deltage i fiskeriet. En gennemgang af kommissionsmaterialet giver en temmelig stor procent af unge karle som deltagere i nedgarnsfiskeriet, og selv om det er vanskeligt at afgøre, hvor stor en del af de nævnte tjenestekarle, der deltager selvstændigt i fiskeriet, og hvor stor en del der fisker i deres husbonds tjeneste, har det ialtfald været et forhold, man har ønsket at komme til livs. Derfor får man i forordningen 1750 indført den bestemmelse, at kun de, „der selv holder dug og disk, må understå sig i at fiske enten med ned- eller andre garn for deres egen regning“. For fremtiden skulle bøndernes tjenestefolk alene fiske for deres husbønder²⁸.

Problemet med tjenestefolks deltagelse i fiskeriet var gammelt. I „Lol-lands vilkår“ 1446 har vi det ældste kendte forsøg på at sætte en stopper for tjenestefolks selvstændige deltagelse i høstfiskerierne²⁹. Også senere var tjenestefolk, der ikke havde „dug og disk“ undtaget fra selvstændig fiskeri, således i kgl. resolution af 1811 14.10. om heltbundgarns brug, hvor tjene- stefolk helt udelukkedes fra bundgarnsfiskeriet og i kancelliskrivelse af 1826 18.11. til amtmanden i Ålborg, hvor det fastslås, at alle, der er i fast tje- neste hos bønder, alene må fiske for deres husbonder, selv i de tilfælde hvor de er gift og har egen husstand³⁰. Herved rammes også indsidderne, der i 1700-årene udgjorde en betydelig bestanddel af de fiskeridrivende³¹. De selv- stændigt fiskende karle var iøvrigt udsat for en forskelsbehandling, idet det i limfjordsprotokollen forklares fra Romdrup, Klarup, Storvorde og Sejlflod sogne, at af fremmede, som ingen grund har ved fjorden, „tager bonden på hvis grund de bringer garnet i land og tørres, af bosiddende mænd for hver kågs garn 24 sk. i fiskeritiden, og af unge karle, som rejser ud at fiske 3 mk. danske“³².

Fiskeriet med drivgarn var et ret ukompliceret fiskeri, og det var derfor rimeligt, at det lokkede mange til sig, der ellers ikke havde med båd og garn at skaffe. Den relativt enkle fiskemåde gjorde også, at sildefiskerlavene ikke fik nogen større stabilitet, selv om det selvfølgelig var en fordel, om både- lavets to medlemmer kendte hinandens evner og indsigt, men en nødvendig forudsætning var det ikke. Derfor blev bådelavene meget løse i opbygning- en, et forhold som ikke blot gælder Limfjorden³³. Fra mange limfjordsegne hedder det da også: som i beskrivelsen af nedgarnsfiskeriet fra Klitgård og Nørholm: „Men ikke ved efterspørgsel har kunnet fået at vide, hvem samme åringer har været mere eller mindre, siden de fleste interessenter i dette fiskeri omveksler, således at de, som var interesseret sammen ifjor, var til dels ikke interesseret med hverandre i dette år“³⁴.

Et andet vidnesbyrd om dette fiskeris mindre fast organiserede karakter er, at mange af bådelavene fisker med lejede kåge af den enkle grund, at de ikke havde behov for fiskerbåde uden for drivgarnssæsonen. Ved de fiske- lejer, hvor der desuden var mulighed for at drive sildefiskeri om foråret med sildevåd (eller ruser) – det gælder især sognene nordenfjords og til dels strækningen søndenfjords fra Ålborg til Klitgård inklusiv Egholm – var fast besiddelse af fiskerbåd noget nær en nødvendighed, idet der skulle bruges båd til begge fiskerier. Men selv i disse sogne anvendtes lejebåde i høst- fiskeriet, idet så mange bådelav søgte til drivgarnsfiskeriet, at der ikke var kåge nok. Visse folk specialiserede sig derfor i udlejning af kåge. (Se den tabellariske oversigt over drivgarnsfiskeriet 1741, s. 132 f).

Karakteristisk for Limfjordens drivgarnsfiskeri var de meget korte lænker fra 4 til 10 garn med 6 til 8 garn som det normale³⁵. Begrundelsen herfor er selvfølgelig farvandets snæverhed. Dette er også en årsag til variationerne i garnlænkernes antal af garn fra lokalitet til lokalitet, som når det nævnes fra Vadum sogn, at her bruges kun 4 garn til hver kåg p. gr. af strømmens snæverhed. Naturforholdene spiller også ind ved brugen af 5 garn til hver kåg i Mov sn., „for dér går stærkere vande end andre steder“, og følgelig er der større træk på båd og lænke under drivningen. Men ellers bemærkes ved mange bådelaav, at der bruges et varierende antal garn, „ligesom de kunne afstedkomme“.

For at give en forestilling om den intensitet, hvormed drivgarnsfiskeriet blev drevet på kommissionstiden i 1740erne og om dets organisation, vedføjes her en tabellarisk opstilling, hvortil oplysningerne er hentet fra de lokale tings undersøgelsesforretninger (kom.s dok. nr. 44, 100, 101, 125, 130 og 218), der er langt udførligere end de korte bemærkninger, der er indført i kommissionsprotokollen. Mindre uoverensstemmelser er delvis oplyst gennem de supplerende bemærkninger:

Drivgarnsfiskeriet 1741

Lokalitet	Kåge (= bådelaav)			Garn pr. kåg	Supplerende bemærkninger
	i alt	deraf lejet, fra	leje pr. kåg		
Nørholm sn.	2	begge fra Ålborg		8	
Sønderholm sn.	1	lejet fra Ålborg		8	
Hasseri by	13	{ 4 fra Ålborg 1 fra Nr. Sundby		6-8	6, 8-10 garn, eftersom de kunne afstedkomme og vandets bredde ville tillade, dog alm. 8 garn pr. kåg
Ålborg	8	1 lejet fra Nr. Uttrup	2 rdlr.	4, 6, 8-10	de fleste af dem lejer kågene ligesom de og derfor skal betale af hver har evne til kåg årl. i leje 2 rdlr.
Nr. Tranders sn.					
Ø. Sundby	7		11 à 12 mk.	6	5, 6 à 7 garn til kågen
Uttrup	20		10 mk.	6	4, 5 à 6 garn til kågen
Romdrup	9		10-12 mk.	6	
Klarup	13			5 à 6	alene fra disse byer blev beregnet til hver kåg 8-10 garn
Storvorde	22			5 à 6	
Sejflod	8			6	1 kåg fra Lillevorde, St. Vorde. 1 kåg fra Gudum, Gudum sn.
Mov sn.					
Mov	16		10 à 12 mk.	5	Til en kåg, som udredes af 2 mænd, bruges 5, 6 til 7 needgarn, hver på 16 til 20 favnes længde, samt 1½ til 2 favnes dyb (kom.s protokol)
Skelhusene	3		10 à 12 mk.	5	
Egense	13			5	
Dokkedal	4			5	

Lokalitet	Kåge (= bådelaav)		Garn pr. kåg	Supplerende bemærkninger
	i alt	deraf lejet, fra leje pr. kåg		
Egholm	6		4, 5 à 6	hver lænke bestående af 4 dri- veneedgarn (kom.s protokol)
Gøl	44		6, 8 à 10	30 kåge (kom.s protokol)
Vadum sn. Halager	12		9 mk. 4	Forstrømmens snæverhed kan ikkuns bruges 4 garn til hver needkåg (kom.s protokol)
Rødslet leje	12	2 lejekåge fra Nr. Sundby 1 lejekåg fra Uttrup	4	do.
Nr. Sundby ldsn. Lindholm	15		7 à 8	
Nr. Sundby	22	lejer de fleste fra andre steder	10-12 mk. 6 à 8	I forrige tider 12 à 16 kåge, men nu på nogle åringer ikke så mange formedelst fiskeriet falder slet med needgarn (kom.s dok. nr. 100)
Hvorup sn. Uttrup	32		6 à 8	Tallet, som de bruger, er 16, 18 til 20 kåge, ligesom de et år mere et andet mindre kan afstedkomme (kom.s protok.)
Hvorup	22		6 à 8	
Hammer sn. Vodskov	11		9-10 mk. 8	8, 10 à 12 garn til hver kåg, ligesom den lejende kan af- stedkomme (kom.s dok. nr. 44)
Horsens sn. Vester Laden*)	25	størstedelen af disse kåge er deres egne og nogle lejekåge	8 à 10 mk. 10	
Vr. Hassing sn. Vr. Hassing	32	såvel eje- som lejekåge	8-10	1 gadehus Bryn 1 kåg m. 5 garn, manden i Schroll 1 kåg m. 12-14 needgarn
Gandrup**)	26	do. (også lejekåge uden for de 2 sogne)	9 à 10 mk. 8-10	
Ø. Hassing sn. Gåser	47	do.	10-12 mk. 6-8	
Hals	16-20		6	dog drives med de fleste i havet (kom.s protokol)

I alt 462-466 kåge

*) Ved dette fiskerleje er fælles fiskeplads for beboere fra såvel Horsens som Vr. Hassing sogne (»fornt. 3 byer, neml. Horsens, Stade og Ø. og Vr. Laden, har fælles fiskerleje ved bmt. Laen«). De opregnede bådelaav er fra de nævnte byer.

***) Gandrups lejde, der ligger tæt op til det noget forviklede forløb mellem Ø. og Vr. Hassing sogne, brugtes af fiskere fra såvel Ø. som Vr. Hassing sogne. - 18 af de 26 kåge var lejede, deraf alene 10 fra Niels Andersen i Skrold, der desuden selv fiskede med en.

Det varierende antal garn må være udtryk for et mindre fast organiseret fiskeri. Da alle indrømmer, at høstfiskeriet ser langt færre sild i fjorden end vårfiskeriet – omend større og federe og derfor bedre til nedsaltning end vårsildene – har drivgarnsfiskerne ikke kunnet forvente store fangster, men sikkert, som Ålborg magistrat bemærker,³⁶ „mesten delen ej kunnet fiske videre, end de kan have til daglig ophold“ og betale kåglejen. Det vigtigste for dem har været at skaffe sig vinterforråd af saltsild.

Var organisationen løs inden for drivgarnsfiskeriet, var den ikke fastere inden for sættegarnslavene. Dette fiskeri krævede faktisk endnu mindre teknisk færdighed end drivgarnsfiskeriet, ialtfald mindre sømandskundskab. Eftersom det for en stor del blev drevet vest for Nibe bredning, var udbyttet sikkert ikke særlig stort, og karakteren af fiskeri til selvforsyning bliver endnu mere udpræget end ved drivgarnsfiskeriet.

Da de afsnit af fjorden, hvor sættegarnsfiskeriet finder sted, har ret afvigende karakter indbyrdes, vil det være rimeligt at behandle hvert område for sig. De pågældende områder bliver: Nibe bredning, farvandet fra Hagedybet til Agersund, Lovns bredning og Venø bugt.

1741 9.11. klager flere store stadeejere fra Ålborg til limfjordskommissionen over det overhåndtagende sættegarnsfiskeri i Nibe bredning³⁷. „Samme needgarnsfiskeri tager nu så stærk overhånd i Nibelå og for Nibe, at i steden for der i forrige tider, førend garn i fjorden blev udsat, kunne vel have været nogle få fattige, der om høsten kunne have brugt nogle needgarn, men dog så snart (bund)garn på de matrikulerede sildestader blev udsat, har straks med deres needgarn at fiske opholdt, kan det nu erfares, at needgarnsfiskeriet er fast bleven der lige så almindeligt som (bund)garnssætteriet endog i bedste fiskeriets tid om høsten, da (bund)garn på de matrikulerede sildestader er udsatte og i deres fulde brug . . .“

Hvor meget hold i virkeligheden denne klage har, er det svært at finde ud af. Den har som et utal andre henvendelser til kommissionen en tendens til overdrivelse for at vinde gehør for sit eget synspunkt. Det er karakteristisk, at bundgarnsfiskerne fra Nibe ikke deltager i klagen, og de skulle ellers være de nærmeste til det. Til kommissionen havde de oplyst ved eksaminationen³⁸, at om efterhøsten bruges foruden bundgarn „needgarn, som fæstnes ved stæg, 8 à 9 garn til en needlænke, som røgtes ved en kåg; thi på den årsens tid kan ikke sættes så mange bundgarn“. Og efter forordningens udstedelse i 1750, hvor sættegarnenes brug i Nibe bredning var blevet alvorligt indskrænket, idet det var blevet forbudt at bruge sættegarn på de vande, der bruges til bundgarn, fra Mikkelsdag til december måneds begyndelse³⁹, henvender nibefiskere sig til stiftamtmanden i Viborg og beder om

hjælp mod bl. a. denne bestemmelse⁴⁰, thi bestemmelsen om, „at dermed ej må fiskes længere end til Michelsdag er fattige mennesker meget bedrøvet over, da tiden først begynder med fiskeri, som er af nogen betydning, og som der om høstdage ikkun sættes ganske få bundgarn i fjorden, imod som der udsættes om vårdage, er der gode rum at fiske med needgarn, bundgarnsfiskeriet aldeles uforværret, hvorover og er mange fiskerkarle tjenstedige, som har ikke andet i den tid at leve af end needfiskeriet at bruge, når godt vejrlig føjer sig dertil, der kan ellers være mange nætter imellem, dermed ikke kan fiskes, formedelst blæsende vejrlig kan indfalde“.

Af denne redegørelse fremgår vel nok, at de klagende studeejere til dels havde ret, når de talte om det overhåndtagende nedgarnsfiskeri. De mange ledige karle, der i vårfiskeriet havde fuldt op at gøre ved bundgarnsfiskeriet og sildetilberedningen, var i efterårstiden til dels henvist til at klare sig ved småfiskeri for egen regning. Og her var nedgarnssætteriet betydningsfuldt, men hvad nyttede det, når de var afskåret derfra i den egentlige sildesæson, for i december måned havde de størst udsigt til „at sætte livet til af frost og kuld, om de da skulle ligge på fjorden om natten, som ellers sker, med sine needgarn“, som det hedder i en anden af nibefiskernes henvendelser til deres høje øvrighed i Viborg⁴¹.

Stiftamtmand With måtte imidlertid svare tilbage, at han ingen mulighed havde for at gøre forestillinger i København derom. With havde iøvrigt gjort sig de hæderligste anstrengelser for at forfægte nibeborgernes anskuelser i kommissionens slutning⁴², men det måtte nu have sin forbliven efter loven. Det gjaldt ligeledes et andet forhold, som studeejerne ligeledes havde klaget over, nemlig at nedgarnene sattes tværs over lænkerne og derved, som man påstod, forhindrede sildens gang til bundgarnene. I forordningens § 9 blev derfor bestemt, at nedgarnene skulle sættes „efter bundgarnslænkernes gang og strækning og ikke tværs over lænkerummet“. Selv om nibefiskerne hævdede, at med stående nedgarn kan „ikke fiskes langs ad lænkernes gang og tvert udi vandet såsom med driverneedgarn, der er bevægelig for strømmen såvel foroven som forneden, dem kan der fiskes med tvert for strømmens gang, thi så snart stående needgarn blev udsat tvert i vandet, ville de straks flyde i overvande og ikke kunne komme en sild derpå“. Også her fik det sin forbliven med forordningen.

Efter de kortfattede og meget generelle oplysninger, der er anført, må fiskeriet i den centrale del af Nibe lå i efterårssæsonen være foregået med et begrænset antal bundgarn og et vist antal silderuser, udredet af de egentlige erhvervsfiskere, mens medhjælperne i det store fiskeri, der på denne tid delvis var uden beskæftigelse, har drevet selvstændigt fiskeri med sættegarn

og – som det senere skal ses – med glibfiskeri efter ål. At egentlige bundgarnfiskere også kunne deltage i sættegarnsfiskeriet, viser oversigten over fiskeredskaber registreret i Nibe-skifter 1746–54 (se ovf. s. 99). En nærmere præcisering af sættegarnslavene giver materialet imidlertid ikke mulighed for.

I udkanterne af Nibe bredning har sættegarnsfiskeriet utvivlsomt været mere udbredt end i den centrale del. Det falder således sammen med den stærkere brug af silderuser i denne del af fjorden i efterårssæsonen. For Gøl er forholdene ikke klart oplyste. Som det fremgår af beskrivelsen af drivgarnsfiskeriet var et betydeligt antal drivgarnslav virksomme her om efteråret. Alle disse fiskede ved Isbakken østligst på øen. Ved Hammergårde vestlig på øen fandt et betydeligt fiskeri med stående redskaber sted i vårfiskeriet. I kom.s dok. nr. 101 er angivet ialt 37 kåglav, hvortil kommer 4 lav, der fiskede i Ulvedybet. Dette vårfiskeri har været udøvet med silderuser, men i høstfiskeriet har det nok for en overvejende del været med sættegarn, der her benævnes *stavelgarn*⁴³.

Nørholm sogn, der kun udredede nogle få drivgarnskåge, havde til gengæld et betydeligt fiskeri med sættegarn. I 1741 opregnes ialt 28 kåglav, der hvert fisker med 8 garn, „undtagen Gudi Andersens den ene, som har kun 4 garn“. Fiskeriet foregik „mesten parten“ i dybet ved Øland. Kågene til dette fiskeri lejedes i Ålborg, Nibe, Nr. Sundby og andre steder. Det drejer sig altså her om udpræget bondefiskeri, hvad der også fremgår af lavenes løse sammensætning, hvor partnerne hyppigt skifter. Nedgarnskågene benævnes her „staugarnskåge“ efter benævnelsen på nedgarnet (se note 43)⁴⁴.

I den sydligste del af bredningen for Lundbæk, Kyhe og Sebberklosters grunde brugtes en del sættegarn. Oplysningerne er for de to førstes vedkommende meget summariske⁴⁵, mens der for Sebberklosters vedkommende anføres en del detaillert⁴⁶. Nedgarnsfiskeriet drives af husmænd fra Sebbersund og undertiden fra Valsted med en 10–12 kåge, hver med 6, 8 til 10 garn, hvoraf der svares til Sebberkloster en afgift på 8 sk. af hvert garn.

På strækningen fra Hagedybet til Aggersund dreves sættegarnsfiskeriet fra begge sider af fjorden, men intensiteten var størst fra sognene i Ø. Han herred. Syd for fjorden var det alene bønder fra Tolstrup i Næsborg sn., der deltog. Her var en 13–14 mand aktive i fiskeriet, der foregik med 4 kåge. Hver deltager stillede med 4 nedgarn, og hvert bådelav blev således på 3–4 mand med 12–16 garn ialt⁴⁷.

Bortset fra Aggersborg sn. er bådelavene nord for fjorden af samme karakter som fra Tolstrup og altså større end dem, vi hidtil har mødt. Fra Aggersborg sn. var de 3 nedgarnslav hver på 2 mand. I det ene deltog Ag-

gersborggård med en husmand som fiskerkarl, og dette bådelav havde det største antal garn (10–12), mens de to andre lav hvert brugte 6–8 garn⁴⁸. Fra Bejstrup sn. fiskede 4 nedgarnslav fra Bejstrup og et fra Mandstrup, de første 4 med hver 4 deltagere og det femte med 5. Hvert lav brugte 10–12 garn. Af de anvendte kåge var 2 lejede fra Nibe, 1 fra Gøl og 1 fra Øland⁴⁹. I nabosognet Haverslev var 7 nedgarnslav fra Haverslev by og 1 fra Holmsø by. Lavenes størrelse svinger mellem 2, 3 og 4 deltagere, de anvendte nedgarns tal pr. kåg mellem 10–12, blot et enkelt lav, bestående af to husmænd, har 8–9⁵⁰. Fire af de anvendte kåge var lejede med 1 fra Nibe, 2 fra Valsted og 1 fra Gøl. Som generelle træk for det lige omtalte område må nævnes gennemgående flere end to personer i nedgarnslavene og fiskeriets fri karakter. For sætteri med nedgarn på Mejlgrunden, som Aggersborggård regnede for sin ejendom, måtte der gives 1/2 ol høstsild eller 10 mk af hvert af de 24–26 nedgarn, der sattes her⁵¹.

Sildefiskeriet ved Lovns bredning fra Alstrup og Lovns sogne var endnu mindre fast organiseret. Som karakteristisk for meget af fiskeriet kan flg. oplysning fra Lovns by anføres: „Christen Jensen har 2 sildeneed, 2 heltgarn og 2 skallegarn, ermt. sildegarn og skallegarn bruges ej længere end en 14 dages tid om foråret, tager en båd på stranden, hvor han kan få en“⁵². Et tilsvarende eller meget lignende udstyr af fiskeredskaber har alle, der driver sættegarnsfiskeri efter sild. Flere betjener sig af en eller andens båd, de finder ved stranden, andre har selv båd og atter andre går sammen om at leje og bruge en båd i fællig, men fælles for alle er, at de kun fisker med et par sildened hver. Så vidt det kan ses bruges sildenedene alene om foråret. Om efteråret nåede vel ingen sild af betydning vest for Løgstør.

Sildefiskeriet med sættegarn sydligst i Venø bugt har omtrent samme karakter som ved Lovns bredning, idet man har den samme kombination af silde- og gråfiskeredsel hos de fiskende som ovf. nævnt, her i flere tilfælde dog kombineret med part i puls- eller sildevåd. Det eksisterende vådfiskeri har utvivlsomt bevirket, at nedgarnsfiskeriet er drevet i lav på 3–5 mand, og at enkeltmandsfiskeri som i Lovns bredning ikke forekommer. Hver enkelt deltager i fiskeriet har fra 3–6 nedgarn. Fiskeriet har som ved Lovns været vårfiskeri, men her tales om en fiskesæson på en måned og mere. Fiskeriet har i det hele været betragtet som frit. Dog har fiskerne fra Hanbjærg sn. givet en afgift på 1–3 ol sild, „når fiskeriet er lykkelig, men ellers intet“. Hovedparten af fiskerne hører hjemme i Hanbjærg sn.⁵³, men Hjerm og Gimsing sogne har ligeledes enkelte fiskere⁵⁴.

Sildevåd

Landdragningsvåd til sild fandtes i 1740erne udbredt over hele fjorden, hvor der var de rigtige bundforhold til deres brug. Lange, flade udgrunde duer ikke, grunden skal gå nogenlunde stejl ud mod dybet. Våddrættstederne forekommer derfor ikke i bredningerne, men fortrinsvis ved sundene, hvor strømmen skærer ind mod land (se kortet fig. 2). Et drættsted kunne blive ubrugeligt ved opfyldning med sten eller mudder. I kommissionsmaterialet klages flere gange over drættsteder, der er blevet uanvendelige ved „de af isen opkastede stene“¹ eller ved tilmudring². Det kunne derfor blive nødvendigt at vedligeholde sådanne varpesteder ved rydninger eller rydde grunden på andre bekvemme pladser til indretning af nye varpesteder.

Alene det forhold at varpesteder til brug af landdragningsvåd kun fandtes i begrænset antal, og at benyttelsen af dem kunne indebære et betydeligt forberedende arbejde, gjorde i forbindelse med udredningen og brugen af redskabet en betydelig indsats af organisationsformåen, tid og kapital nødvendig. Fiskeri med landdragningsvåd efter sild må i lighed med det stående silderedsel i Nibe bredning betragtes som et af de gamle hovedfiskerier i fjorden. De interesser, der knyttede sig hertil, har derfor i lighed med bundgarnsfiskeriet medført en fiksering af brug, ejendomsforhold m. v. Dog synes der aldrig at have været knyttet så store økonomiske interesser til våddrættstederne som til bundgarnsstaderne. Alligevel er det karakteristisk, at grundejerne ved de pladser, hvor våddene blev trukket til land, søgte at hævde deres besiddelse. Som eksempel kan tages den sag, der i 1591 førtes om drættstedet Dannesø³, hvor ejerne af Restrup, for hvis grund drættstedet ligger, bestred Ålborg-borgernes ret til at bruge våd sammensteds „uden deres minde“. Efter en lang bevisføring med stokkenævn, 24 mands vidner etc. fra midten af 1500-årene afgjorde den nedsatte kommission af adelsmænd, at såfremt Ålborg borgere og indbyggere ville bruge noget fiskeri for Dannesø ved Restrup grund, „da bør de have det i deres minde af Restrup“. Dette krav, der selvfølgelig måtte honoreres med en afgift til herskabet, skal behandles nærmere siden. Det hænger sammen med fiskemåden, der kan variere efter naturforholdene på de enkelte drættsteder.

Om selve fiskeredskabet og fiskemåden findes flere oplysninger i kommissionsmaterialet. Endnu før kommissionen blev nedsat, havde borgerskabet i Ålborg for at imødegå en koncessionsansøgning fra byskriver Sevel i Ålborg på fiskeriet fra Gøl sten til Hals vejde henvendt sig til stiftbefalingsmanden og trukket forskellen på de forskellige former for sildefiskeri op – måske nok med lidt kraftige streger, men dog med så mange eksakte oplysninger, at det vil være nyttigt at anføre udtalelsen her⁴. Det hedder om vådfiske-

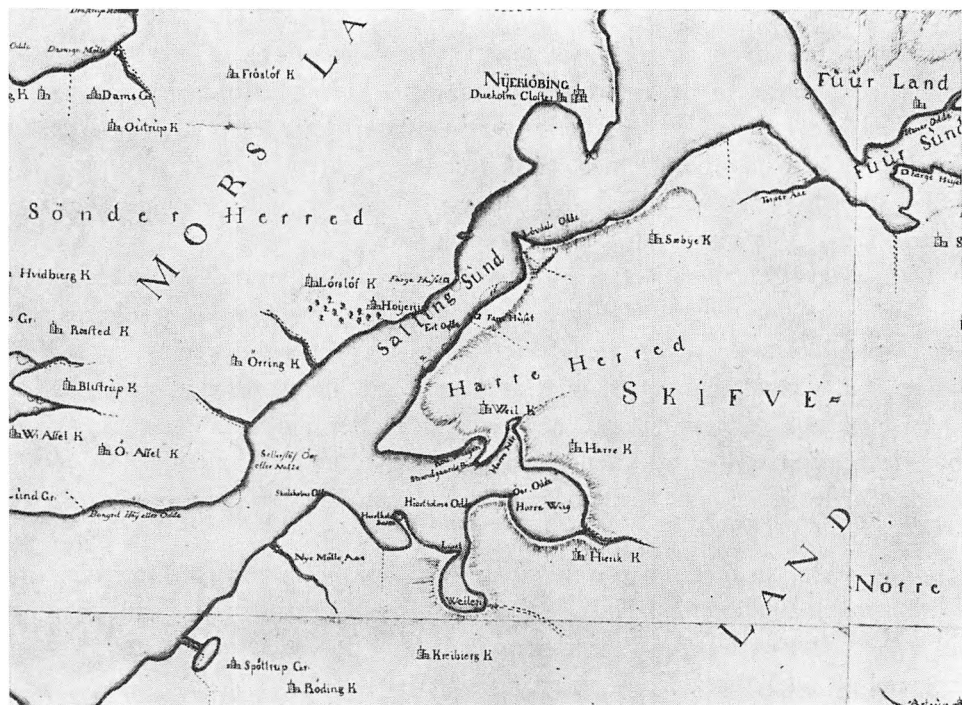

Fig. 17. Udsnit af Schoustruphs kort over Vestlimfjorden 1741 omkring Sallingensund, hvor sildevåddrættstederne er angivet med prikkede bueslag ved kysterne. Nat. Mus. fot.

riet: „Ved at lade kommissionsmatrikulen over sildestaderne i Limfjorden af 1698 7.3. efterse, kan erfares at fiskeri med våde og nedgarn ej er ansat for noget at svare, såvel i henseende til den usikkerhed og uvished, kyndige og ærlige mænd, som består hvert sted, og de kgl. kommissærer måtte give bifald, befandt det af, som og i betragtning af den aldeles trælbandne og møjefulde måde det drives på; thi der er 4 mænd ved hver åben kåg, disse sejler ud om søndags aften ved 6 slet på fjorden, søger grundene, gør kågen fast ved en pæl, må i råd og regn, sne og slud, storm og uvejr forblive til om onsdagen nat og dag ved kågen, og når de har kast våden ud for at fiske, må de i store støvler, som går dem over lænderne, vade i fjorden dermed og ved bæltter med kroge i, som dem om livet er spændt, trække og føre denne våd, som heste, der er spændt i åg, ej kan slæbe stærkere, ja såvel nat som dag ved vandets flod og fald i fisketiden prøve, om de kan få noget, kommer så hverken på land eller til by førend om onsdagen, da de bringer til købstæderne, hvad gud har velsignet dem med, rejser ud igen om eftermiddagen, når våden uden for byen er bleven bødet og tør,

og kommer ej hjem igen førend om lørdagen, nyde så imens de er ude på fjorden aldrig det ringeste varm mad og fast ej andet end brød og en tør sild med brændevin og tyndt øl, opkommer i værende tid storm og uvejr, må de blive i kågen og er aldeles forment at fiske og må komme igen til land uden at bringe noget med, tilmed er det sjældent og rart, at disse vådfiskere kan fiske mere, end de kan have til daglig ophold og betale den udredning med, der går på garn, støvler og redskab“.

Om sildevåd hedder det i kommissionsbetænkningen⁵: „Silde-våde ere i almindelighed omtrent 40 favne lang på hver arm, kalven 23 alen lang, dyb 26 alen, udkastes med en stor fiskerkåg ved dybet og drages i land af 4 karle, som vader i vandet, så vidt støvlerne når, neml. til lænderne.

På et drætte- eller varpested er gemenlig 4 eller flere deslige våder, så at når de begynder at drage den ene i land, udkastes den anden og så fremdeles, da de sidste, som endnu ikke har udkast, hjælper de første at drage våden i land.

Disse våder bruges om våren på adskillige i besigtelsesforretningen anførte varpesteder imellem Hals og Giøl-sten på begge sider af fjorden; så og en à to ved Løgstør for Aggersborggårds grund, vår og høst, item vesten Løgstør på adskillige steder og adskillige årsens tider . . .“.

Til vurdering af disse oplysninger skal her anføres Krøyers beskrivelse af de sildevåd, han i 1830erne så ved Løgstør sammenholdt med nutidigt traditionsmateriale⁶, Krøyer bemærker indledningsvis, at drættstedernes forskellige beskaffenhed forårsager forskelligheder i redskabets indretning. Således måtte sildevåddene ved Egholm og Restrup bindes dybere end ved Løgstør, fordi man havde dybere vand at drage på. Iøvrigt er hans beskrivelse flg:

„Sildevådden er bunden af uheglet hamp og enkelt garn, undtagen det bageste af kalven, hvortil for styrkens skyld brugtes heglet hamp og tvundet garn eller tråd. Dens længde, inden den er *skudt til tællen* udgør 520 alen, men da den ved påskydningen taber omtrent $\frac{1}{3}$ heraf, kan den kun ansættes til 360 alen eller 120 favne. Da det sædvanlige forhold i Løgstør tidligere var, at fem interessenter udredede en sildevådde, delte man hver vådarm i ti garn, hvoraf hver vådejer havde at udrede to. Men senere steg p. gr. af redskabets kostbarhed interessenternes antal til seks og endnu hypigere til syv, hvorved uden forandring i garnets indretning den del, enhver parthaver leverede, forandredes. At en enkelt mand udredede en hel sildevåd eller flere var ganske udenfor regelen, skønt man ikke savner eksempler derpå (således en købmand Wibroe i Ålborg). Den del af våddens arme, som er kalven nærmest, og som man kalder det yderste af armene eller det in-

derste af vådden, har en dybde af $12\frac{1}{2}$ snese masker, hvorimod der hvert påfølgende garn aftager fem masker i dybden; så får den modsatte ende af armene, eller den, som er nærmest land, kun en dybde af ti snese masker. 24 *overbindinger* eller masker regnes i armene på en alen; men vådden er bunden over tre skælder, idet man til *pidsken* eller den tilspidsede bageste ende af kalven bruger et mindre skælde end til dens forreste del; hvilket dog, som man sagde, ved den lovbealede undersøgelse af våddene ikke påagtedes af herredsfogden. Men efter forordningen af 1750 bør sildevådden kun være bunden over to skælder: *sildevåds-arms-skælden*, som efter de autoriserede mønsterskælder skal have 44 linier i omkreds eller 11 linier i firkant, og *sildevåds-kalvs-skælden*, som skal udgøre 42 linier i omkreds, hvorved altså maskerne får $10\frac{1}{2}$ linie i firkant. – Tællerne er af bedste slags hamp, tolv garns line, såvel foroven som forneden dobbelte, den ene snoet med den anden mod solen, og udfordrer tilsammen 480 favne line. Til vådtovet bruges otte stykker reb, hver på tyve favnes længde og af 24 garns line. Kun et stykke eller tyve favne bindes til den arm, som bliver nær land, hele resten til den anden arm. Dog er dette lokalt eller beroende på den meget stærke strøm, der herskede ved Løgstør.

Flejerne eller flåddene er af kork, meget talrige med kun omtrent et kvarters indbyrdes mellemrum; de største nær *hoven* eller kalven, de mindste mod enden af armene. *Skove* kalder man her den bøjse, som anbringes over midten af hoven, og hvortil man her anvender et tomt brændevinsanker. Ejendommelig for sildevådden er den til hver arms overtælle bundne bjælde, hvorom mere nedenfor. Af bundstene på nedertællen bruges 300–320; de er gennemborede og bindes hver til tællen med en læderøl. En sten af otte punds vægt, hvorom er lagt en jernring med et øje, befæstes endvidere til hovens nedertælle, for at den ikke let skal slippe bunden. Vådstagerne har omtrent en længde af $1\frac{1}{2}$ favn“.

Krøyer gennemgår derefter, hvor meget udredningen af et sådant våd koster og hvor meget materiale der går til dets fremstilling. Han fortsætter således med beskrivelsen af våddets brug: „Til at drage vådden hører 7 vådkarle, og da rederne er små købmænd o. s. v., som ikke selv låner hånd til fiskeriet, så må hver af de 7 redere stille en vådkarl . . . Vådkarlene har i de tre måneder, fiskeriet varer, frit logi (ikke kost), hvilket, skønt jeg ikke har fundet det anslået til nogen bestemt sum, dog ikke ganske kan udelukkes fra overslaget. Da rederne finder det hensigtsmæssigt at udvælge den driftigste og pålideligste af de syv vådkarle til *vådskipper*, som det kaldes. for at han på deres vegne skal have opsigt med, at fiskeriet bliver drevet med muligste flid og orden, kommer herved endnu en udgift til, idet våd-

Tabel over sildevåd efter registrering i 1741

A. Østlimfjorden

Lokalitet	Sildevåd i alt	Drættsted	Drættstedets længde	Ejerforhold	Vådlav	Afgifter	Bevissteder
Ålborg ¹⁾	13	Sundby varpested (3 våd)		1 ejer af hvert våd	1 vådskipper + 3 vådkarle	tidl. 24 sk. – 2 mk. pr. våd	Kom.s dok. nr. 44, 100, 101 og 218
		Lerbæk el. Uttrup (henh. 3 og 4 hver halve uge)	26½ kæders længde –	–	–	÷	–
		Guldvarpet el. Rivihjæl (3 våd)	42½ kæders længde –	–	–	÷	–
		Bjergvarpestedet (3 våd)	–	–	–	÷	–
		Schaaret varpested (3 våd)	16 kæders længde –	–	–	10 mk., senere 4 mk. årl. pr. våd	–
Hasseris	1	Dannesø (Den røde Bod)	2146 alen	3 ejere m. henh. ½, ¼ og ¼	1 vådskipper + 3 vådkarle	8 sldr. 2mk. årl.	Kom.s dok. nr. 44, 100 og 101
Egholm	2	Hullet	14 kæders længde	6 ejere til de to våd	1 vådskipper + 3 vådkarle	÷	do.
Nr. Sundby sn. og by	5	Sundby varpested	20½ kæders længde	heraf 3 m. hver 1 ejer 1 m. 2 ejere på ¼ og ¼ 1 m. 3 ejere på ½, ¼ og ¼ ²⁾	1 ejer ikke oplyst	3 rdlr. af hver våd, præsten giver intet af sin ½ part	do.
Nr. Sundby sn., Lindholm	6	Lindholm varpested	31½ kæders længde	2 m. hver 1 ejer 2 m. hver 3 ejere 2 m. hver 4 ejere	4 mand i hvert vådlav	÷	Kom.s dok. nr. 44 og 218
Vadum sn., Halager	7	Støvlestedet Schiøren Bæk Elbæk + 2 unavgivne	6 kæders længde 2½ kæders længde 4 kæders længde 9 kæders længde 8½ kæders længde	2 m. hver 3 ejere 5 m. hver 4 ejere	4 mand i hvert vådlav	10 ol sild af hvert våd	Kom.s dok. nr. 44 og 218

Vadum sn., Ø. Halne	7	Rødslet varpested (4 våd) Ved Bækken (3 våd)	ikke oplyst	1 m. 1 ejer (Rødslet) 2 m. hver 3 ejere 1 m. 4 ejere 3 m. hver 5 ejere	4 mand i hvert vådlav	10–20 ol sild af hvert do. våd »for at tørre deres garn på engen«	
Hvorup sn., Uttrup	4	Bæchen (= Lerbæk, se under Ålborg)	26½ kæders længde	1 m. 1 ejer (Torpet gård) 2 m. hver 3 ejere 1 m. 4 ejere	4 mand i hvert vådlav ÷		do.
Hammer sn., Vodskov	2	Rivihjæl (se under Ålborg)	42½ kæders længde	1 m. 2 ejere 1 m. 3 ejere	4 mand i hvert vådlav ÷		do.
Horsens sn., Laden ²⁾	4	Laden varpested	51 kæders længde	2 ejes af samme mand 1 ejes af 1 mand 1 ejes af 2 mænd	4 mand i hvert vådlav	Ejeren af det ene våd er tjener til Langholt og svarer 120 ol vårsild årl.	do.
Nørholm sn.	5	Dannesø (Den røde Bod)	2146 alen	2 m. hver 1 ejer 3 m. hver 2 ejere ($\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$)	4 mand i hvert vådlav	1 rdl. 2 sk. pr $\frac{1}{4}$ våd + 1 ol ferske sild pr. uge af hver kåg	Kom.s dok. nr. 129 og 130
	1	Nabet	300 alen	4 ejere m. hver $\frac{1}{4}$ part	4 mand (deraf 2 af ejerne)		Kom.s dok. nr. 130
Giøl	21	Isbakken ⁴⁾	1878 alen	4–7 parthavere i hvert våd	ikke oplyst	÷	Kom.s dok. nr. 100 og 101
	4	Kimminge varpested ⁵⁾	750 alen			÷	Kom.s protokol 65
Vesterby, Øland	2	ikke oplyst		20 mand ejer i fællig de 2 våd	ikke oplyst	ikke oplyst	Kom.s dok. nr. 102 og 103
Aggersborg sn.	1	Schiden ⁶⁾	ikke oplyst	ikke oplyst	ikke oplyst	10 slettedaler	Kom.s dok. nr. 113, 114, 117 og 142

¹⁾ »dog således, at de undertiden flytter fra et til andet sted, så de ikke alletider er det anførte tal på hver varpested«

²⁾ den $\frac{1}{2}$ part ejes af præsten

³⁾ fælles fiskerleje for Ø. og V. Laden i henh. Horsens og Hammer sogne

⁴⁾ »fire varpe- el. våddrættsteder i een distance« (Kom.s protokol 63)

⁵⁾ Dette varpested bruges af 4 sildevåd fra Halager i Vadum sn. (se dette)

⁶⁾ Dette drættsted bruges udelukkende af Løgstør fiskere, der tidl. har brugt 5–6 våd (Kom.s protokol 382).

Tabel over sildevåd efter registrering i 1741

B. Vestlimfjorden

Lokalitet	Sildevåd i alt	Drættsted	Drættstedets længde	Ejerforhold	Vådlav	Afgifter	Bevissteder
Lovns sn.	5	Ilris grund	240 alen	3 våd hver m. 5 ejere	ikke oplyst	4 ol sild el. 3 mk. af hver våd til Ilris	Kom.s dok. nr. 144 og 145
		Hole grund Valdøer (Hessels grund)	ikke oplyst ikke oplyst	2 våd hver m. 6 ejere		5 mk. årl. af hver våd til Hessel	
Tise sn. Grinderslev sn. } ¹⁾	7	Sundsøre odde	ikke oplyst	5 parthavere om hvert våd	ikke oplyst	÷	Kom.s dok. nr. 176
Selde sn.	1	Keldgårds enemærke	ikke oplyst	14 parthavere (bl. a. Keldgård)	ikke oplyst	÷	do.
Fur	5	Keldgårds enemærke (se ovenfor) 4 unavngivne drættsteder på Fur	ikke oplyst	15 parthavere i hvert våd ²⁾	ikke oplyst	10 à 12 ol sild årl. af hvert våd til Keldg. ÷	do.
Nautrup sn.	5	Glyngøre i Sæby sn.		3 våd m. 12 parthavere i hver ³⁾			
		15 navngivne drættsteder i Nautrup sogn	ikke oplyst	1 våd m. 15 parthavere 1 våd m. 18 parthavere	ikke oplyst	÷	do.
Vile sn.	3	Kyv (Kybe) drættsted Harrenoer Indernor	ikke oplyst	2 våd m. 10 parthavere i hver ⁴⁾ 1 våd m. 11 parthavere	ikke oplyst	÷	Kom.s dok. nr. 176
Harre sn.	2	Kyv (Kybe) drættsted	ikke oplyst	2 våd m. 10 parthavere i hver ⁵⁾	ikke oplyst	÷	do.

		Drættsteder i Nautrup sn.					
Hjerk sn.	1	do.	ikke oplyst	16 parthavere	ikke oplyst	÷	do.
Lime sn.	1	Kås hoved	5 kæders længde	5 parthavere	ikke oplyst	20 ol sild årlig	do.
Gimsing sn.	2	Struer odde, Humlum sn. (4 drættsteder)		Vådparter af $\frac{1}{3}$ (9) og $\frac{1}{10}$ (2)		8 ol sild af hvert våd til Strandbjerggd.	Kom.s dok. nr. 192. 199 og 200
Ølby sn.	1	Venø odde	ikke oplyst	Vådparter af $\frac{1}{3}$ (4) og $\frac{1}{10}$ (2)	ikke oplyst	108 ol sild af alle 3 våd til Volstrupgd. 1 dræt m. hver våd til Qvistrupsgård	
Odby sn.	4	6-7 drættsteder for Vejbjerggd grund i Humlum sn. Oddesund N (2 drættsteder) Lavbjerg odde (hage)	1 af drættstederne er på 12 kæders længde	4 parthavere i hvert våd	4 mand i hvert vådlav	4 rdlr. årl. af hvert våd til Vejbjerggd	Kom.s dok. nr. 199, 208 og 209
Søndbjerg sn.	2 ^b)	6-7 drættsteder for Vejbjerggd grund i Humlum sn. Oddesund N (2 drættsteder) Lavbjerg odde (hage)	1 af drættstederne er på 12 kæders længde	4 parthavere i det ene våd 3 parthavere i det andet våd	ikke oplyst	4 rdlr. årl. af hvert våd til Vejbjerggd	Kom.s dok. nr. 199, 208 og 209
Nykøbing Mors	1-2	Revshammer odde (2 drættsteder) Nykøbing Ørsodde (8 drættsteder) div. drættsteder i Salling	ikke oplyst	8 parthavere i det ene våd	ikke oplyst	15, 20 à 30 ol sild årlig til Dueholm	Kom.s dok. nr. 184 og 185
Lødderup sn.	2	Sallingsund færgested Gammeløer, Lørslev sn. div. drættsteder i Nautrup sn.	ikke oplyst	henh. 13 og 14 parthavere i de 2 våd	ikke oplyst	2 rdlr. af hvert våd til Højris	do.

Lokalitet	Sildevåd i alt	Drættsted	Drættstadets længde	Ejerforhold	Vådlov	Afgifter	Bevissteder
Lørslev sn.	1	Gammeløer (se ovf.)	do.	11 parthavere	ikke oplyst	2 rdrl. årligt til Højris	Kom.s dok. nr. 184 og 185
Ø. Assels sn.	1	Sillerslevøer	45 favnes længde	10 parthavere	ikke oplyst	2 rdrl. årligt til Højris	do.
Alsted sn.	2	Schaarum vig (2 drættsteder)	henh. 120 og 135 alen	henh. 3 og 5 parthavere	ikke oplyst	÷	do.
Ejerslev sn.	1	Friisbæch drættsted	360 alen	9 parthavere	ikke oplyst	÷	do.
Østløs sn.	1	Holmtange drættsted	ikke oplyst	Sognepræsten m. nogle af sogne- mændene	ikke oplyst	÷	Kom.s dok. nr. 211 og 215

¹⁾ beboerne af disse 2 sogne er i fællig med hverandre om de syv sildevåd

²⁾ »der drager nu på Fuur nu på Kieldgårds grund, ligesom vinden og vejrliget følger sig og bærer til el. fra landet«

³⁾ Parthaverne kommer fra Sæby, Durup, Nautrup og Vile sogne – el. endnu længere borte fra.

⁴⁾ Parthaverne kommer fra Vile, Nautrup, Krejbjerg, Hjerk, Harre og Roslev sogne

⁵⁾ Parthaverne kommer fra Harre, Roslev og Hjerk sogne

⁶⁾ Det ene våd »er mindre og ikke brugt på det andet land« (∅: i Humlum sn., hvor ellers vådfiskerne fra Thyholm mest holdt til).

skipperen, foruden sin andel i fangsten lig med de andre karle, erholder en løn af 20 til 40 rdlr. for fisketiden som skipper. Hvad vådkarlenes løn betræffer, da består den i den halve fangst, så at, hvis udbyttet t. eks. er 2000 ol sild, tilfalder 1000 ol de syv fiskere; dog således at fangsten sælges samlet i Løgstør, og kassebeholdningen deles to gange i fisketiden. Man kunne måske undre sig over, at karlene, der er fri for udgifter, erholder lige så stor andel i udbyttet som rederne, hvis udlæg anslås så højt. Men billigheden heraf godtgør man således: efter gennemsnitsberegningen kan den årlige udredning af en sildevåd ansættes til omtrent 60 rdlr. Da fiskeriet som bemærket varer tre måneder, kunne 90 arbejdsdage beregnes for vådkarlene; og disse dage eller rettere nætter, ansatte til 4 mk., udgør for hver karl 60 rdlr. Altså, mener de, bliver vådkarlenes indsats i fiskeriet lige så stor som redernes.

Driftsmåden af dette fiskeri stemmer vel overens med andet vådfiskeri i almindelighed, men dog må mærkes, at størrelsen og tyngden af vådden gør det vanskeligt for fiskerne at håndtere den; hvilken vanskelighed endnu her forøges ved den særdeles hårde strøm, som stundom kan nøde to fiskeselskaber til at forene sig for at drage een våd. Når man vil have håb om fangst, må vådden nødvendigvis opstilles i en stor bue mod strømmen; sættes den for lige tværs over (eller med andre ord, strammes den for stærkt), så vil silden sprede sig, i stedet for at samle sig i kalven; og slappes på den anden side vådarmene for meget, kan strømmen let få magt til at presse dem parallelt sammen, hvorved fiskeriet ligeledes spildes. At fiskeriet drives om natten – i regelen fra solopgang – gør våddens udsætning noget vanskeligere for fiskerne, og de ovenomtalte bjælder på overtællen skyldes til denne omstændighed. Når nemlig den første bjælde klinger, underrettes fiskerne derved om, at de nu må føre vådden ud i en noget forandret retning; når bøjen eller skoven plumper i vandet, advares de atter om at dreje af. Og når den anden bjælde høres, er det tegn til, at armen nu må føres i land“.

Den udførlige beskrivelse hos Krøyer kan suppleres med senere materiale, der bl. a. giver nærmere besked om selve brugen af redskabet. Det vil dog være rimeligt først at gøre opmærksom på en væsentlig ændring i sildevåddet i de 100 år, der ligger imellem vort ældste citerede belæg og Krøyers beskrivelse, nemlig størrelsen på redskabet, idet vådlavets størrelse er afhængig heraf. På kommissionstiden var vådlavene gennemgående på fire mand (1 vådskipper og 3 vådkarle); det gælder ialtfald Østlimfjorden, hvor vådfiskeriet synes drevet mest professionelt med fremmed arbejdskraft. I Vestlimfjorden, hvor vådlav oftest synes identiske med vådudredere, er vådlavene af varierende størrelse, idet hensyn som lyst til fiskeri, ønske om at

skaffe fisk til egen forsyning kommer til ud over det rationelle: at stille det tilstrækkelige og nødvendige mandskab til våddenes brug. Gøl synes i så henseende at gå sammen med Vestlimfjorden, idet der her findes vådlav på fra 4–7 deltagere⁷, og ligeledes Øland, hvor 20 personer siges samtlige at være lodtagne i 2 sildevåd⁸.

I tabellen, hvis oplysninger er hentet fra de besvarelser, som i 1741 indhentes af kommissionen fra de forskellige retskredse, tegner sig et billede, hvis hovedtræk svarer til de påstande, der lige er anført. Det tjener tillige til at understrege hovedtesen om Øst- og Vestlimfjordens forskellige karakter på denne tid med silden som dominerende fangstobjekt i Østlimfjorden.

Det fremgår alene af det forhold, at af de 134 registrerede sildevåd fandtes 85 øst for Aggersund. Ejerforholdene i de to områder viser også en tydelig forskel som allerede bemærket: Mens ejerantallet i Østlimfjorden – bortset fra Gøl og Øland – aldrig overstiger det antal personer, der udfordredes til selve redskabets brug, men oftest ligger under dette med mange enkelt-ejede våd, er forholdet helt anderledes i Vestlimfjorden, hvor våd ejet af 3–4 mand er undtagelsen. Regelen er, at vådejernens tal ligger på to cifre, selv om der også findes en del vådlav sammensat af 5–6 vådejere.

Denne forskel kan efter min formening kun forklares som ovenfor ved, at interesserne i vådfiskeriet har været væsentlig forskellige i de to områder. Mod vest har man først og fremmest fisket til egen forsyning, mod øst har man ud herover været indstillet på afsætning i købstæderne eller til landboerne, der i fisketiden søgte til drættstederne for at erhverve sig sild af vådfiskerne⁹. Desværre giver kun besvarelserne fra Østlimfjorden oplysninger om, hvordan vådlavene var sammensat. Det er næsten uden undtagelse helt andre folk end vådejerne, der bruger redskaberne. Hyppigst er det lejede folk, selv om det også forekommer, at en vådejer stiller sin tjenestekarl eller – hvis han er godsejer – sin fæstebonde. Denne måde at organisere vådfiskeriet på har et tydeligt professionelt præg. Desværre mangler oplysninger om dette forhold, så snart vi når så langt mod vest som til Gøl, men jeg mener, at man har lov at slutte, at fiskeriet i den øvrige del af fjorden har været organiseret på den måde, at våddene er blevet brugt enten af vådejerne selv eller af deres tjenestekarle i deres sted. Ejerlavens størrelse gjorde det muligt at lade fiskeriet gå på omgang, så det hverken blev så opslidende for den enkelte eller ødte for meget af den tid, han skulle anvende på sit hovederhverv.

Da våddenes brug kræver samvirken af flere folk og desuden kendskab til bundforhold, strøm, landkendinger (meed) o. a., var der en erfaren mand

Fig. 18. Sildevådbåd ved Dragsbæk tæt uden for Thisted o. 1914. Vådlaget består af 7 mand, hvoraf skipperen står i „skipperens rum“ med våddet skudt op i „vådrummet“. Affot. efter billede i købmand S. N. Sørensens eje.

som leder (vådskipper) for vådlavet. En sådan post kunne man sidde inde med gennem mange år. Af besvarelsen for Ålborg¹⁰ fremgår, at af de 13 vådskippere har 4 været det i eet år, 3 i to, 1 i tre, 1 i seks, 1 i ca. ti, 2 i godt ti og 1 i nogle og tyve, mens oplysningen mangler for den sidstes vedkommende. Vådkarlene skiftede hyppigere, men kunne dog drage ved det samme våd i en årrække, især når det lededes af en erfaren skipper. Flere vådkarle anføres at have fulgt samme våd i 5–6 år.

Foruden at lede arbejdet og bestemme tidspunktet, når våddet skulle i vandet, havde vådskipperen også ansvaret for båd og garn og besværet med at holde regnskab med fangstudbyttet, som vådejere og vådkarle var lige interesseret i. Dette hænger sammen med aflønningsmåden for vådlavet. Herom har man kun oplysning fra Ålborg, men den svarer til gengæld i princippet til Krøyers redegørelse ovenfor¹¹. Udover øl og mad med brændevin, „som folkene, der er med vådene, hver gang de kommer i land, bliver forsynet med“, erholder de halvdelen af fangsten som deres andel. Ud herover får vådskipperen „for en våd at ligne, sætte i stand samt have opsyn med våd og kåg med tilhørende“ efter akkord 4 à 5 rdlr. i fiskeriet.

Vådkarlenes betaling skete dengang muligvis med sild, der må have været et væsentligt indslag i den daglige husholdning, men det ved vi intet sikkert om. Senere afsatte man som bemærket af Krøyer fangsten samlet og fordelte fortjenesten. Det var vådskipperens opgave at holde rede på belø-

bet, men det gik i regelen til på en ganske enkel måde. En optegnelse i Nationalmuseets arkiv¹² giver et godt indtryk heraf. „Skipperen havde ledelsen og skulle føre regnskab med udgifter og indtægter. Han førte bog over dem, sådan at han kunne aflægge regnskab, når der skulle „gøres ligning“, det skete gerne 3 gange om vinteren. Bogføring var kommet til i min fars tid. Tidligere kom alle indtægter i „skipperpungen“, og alle udgifter blev betalt heraf, og så blev de overskydende penge delt. Det kom af, at der ikke var mange af fiskerne, der før i tiden kunne skrive eller føre regnskab. Men så var der en skipper engang, der kunne begge dele, så han førte bog. Da de så skulle gøre ligning, fremlagde han regnskabet og sagde, hvor meget hver skulle have, men han havde flere penge i skipperpungen (nogle af hans private penge), og dem ville fiskerne også have, for de var vant til, at alle penge i skipperpungen blev fordelt. Men så sagde en af rederne, at når han havde aflagt regnskab, så havde han lov at have lige så mange penge i pungen, han ville. Men fiskerne var ikke rigtig tilfredse“.

Et vådlav og dets arbejdsform i den størrelsesorden, som Krøyer kalder almindelige, altså på 7 mand, har man en detaljeret beskrivelse af hos Strandegaard fra den periode, der endnu må kaldes landdragningsvåddenes klassiske¹³. Strandegaard siger selv, at „dette Fiskeri har i Tidernes Løb udviklet sig under ganske bestemte Former og med nøjagtige Regler og Vedtægter for alt indtil den mindste Enkelthed, hvilke Bestemmelser nøje følges og overholdes“. Det fremgår da også ganske tydeligt af beskrivelsen over hvert enkelt medlem i lavet med dets bestemte benævnelse, dets faste plads i båd eller på strand og dets faste funktioner i helheden.

Nu var vådlav på 7 mand hverken på Krøyers tid eller senere enerådende, og derfor skal her gives en beskrivelse af vådlav på 5 mand, der kommer nærmere til kommissionstidens i størrelse. Ud herfra skulle man med større sikkerhed kunne vurdere arbejdsopgifterne i kommissionstidens 4-mands vådlav.

Beskrivelsen, der gælder Lovns sogn, dækker sidste halvdel af forrige århundrede¹⁴. Meddelelsen selv var vådkarl i to sæsoner 1888–89 og 1889–90, men oplysningerne bygger desuden på tradition fra faderen. Fiskeriet fandt sted fra først i november til majdagstide. „I min fars tid fiskede de med sildevåd hele døgnet. De var da 10 mand i et vådlav, sådan at de kunne afløse hinanden. I min tid fiskede vi kun om dagen fra det tidspunkt, vi kunne se landmedene. – De sildevåd, jeg fiskede med, ejedes af følgende: Der var 5 vådparter; de 2 parter ejedes af værtshusholderen i Sundsøre; en teglværksejer i Ellisøre (Illerisøre) havde en part (ham fiskede jeg for); en part var delt mellem to gamle brødre, der havde været fiskere alle deres

dage, de deltog i fiskeriet på den måde, at de skiftedes dag for dag til at gå med ud. Endelig havde underskipperen sin egen part.

Der var 5 mand i vådlavet: „Skipperen“ der havde ledelsen og som skulle føre regnskab med udgifter og indtægter. Skipperen i vort vådlav var en gammel mand, der ikke havde egen part. Han var meget kyndig i fiskeriet og en hårdfør natur. Han så ikke gerne, at vi brugte vanterne for meget. „Underskipperens“ bestilling var at sidde ved yderenden af bagåren, når våddet blev roet ud, og han skulle være med til at „øre våddet“. – „Krum-pelen“ ror åreenden på åren i forstavnen („stavnåren“) og rinker tovene, når våddet bliver øret. De to sidste deltagere i vådlavet havde intet særligt navn. De roede ved indersiden af årerne og holdt på vådtovene, mens våddet blev øret.

„Sildevådbådene“ var fladbundede både på ca. 10–11 alen. Der var 5 rum i bådene. Det forreste hed „stavnen“ eller „stavnummet“, derpå fulgte 2 rum, hvor roerne sad. Noget navn for disse huskes ikke. Derpå fulgte „mel-parken“, hvor fisken samles. Dette rum var adskilt med skillerum nogen-lunde i toftehøjde eller knap så højt. Til sidst fulgte „bagrummet“. – Båden havde kun to årer, og der var to mand om hver åre. Årerne gik på faste tolde af jern. Årerne havde en klamp på hver side, og her var en øsken af jern, som åretolden gik op i. Hvert efterår, når vi skulle til at fiske, blev bådene eftergået, og de blev forsynet med lister rundt langs kanten af bunden til at slide på. I stavnene blev der sat et gaffelformet jern, der gik lidt op ad stavnen og ned langs bundkanterne med samme formål.

At ro våddet ud kaldte vi „at skive våddet“. Det foregik på den måde, at vi smed et dræg (et jernanker), der var fastgjort i enden af det ene vådtov, helt op på land, og så roede vi våddet ud i en bue¹⁵. Skipperen gav våddet ud, mens vi fire andre roede. Når det var roet ud, satte vi vådtovene fast i „bælter“. Et bælte var vævet i stor bredde og blev lagt bag om ryggen og var fortil forsynet med en træbøjle med krog, som vi slog vådtovet om. Når våddet var hevet ind, så langt det kunne, skulle det „øres“. Skipperen og underskipperen gik ud med båden og begyndte at hive våddet ind. Så vidt jeg husker, stod skipperen i det bageste rum, når våddet blev trukket ind, og underskipperen fortil. Først gjorde de vådtovene fast, enten om begge stavne i båden eller om den ene stavn og en åretold, og så stod de to af os og holdt i vådtovene og styrede på denne måde båden. Imens rinkede „krumpelen“ vådtovene op.

Om morgenen, når vådlavene kom ned til stranden, „trak de i kortene“ om pladserne. Tidligere kappedes de om at komme først ud, men så var det altid de stærkeste, der kom på de bedste pladser. Derfor enedes de om at

Fig. 19. Fiskeri med landdragningsvåd ved Dragsbæk tæt uden for Thisted o. 1900. Der hives ind på de to vådarme. Bemærk fiskernes lange støvler og de forklæder eller susebukser, som et par af dem bærer. Affot. efter fot. i Thisted museum.

trække i kortene, hvem der skulle sejle først. Den, der fik største kort, sejlede først. Denne ordning var lavet før min tid. Det kaldte man „tørn“. Hvis der var 10 bådelaav, var der 5 i første tørn og de sidste 5 i anden tørn. Når første tørn var færdig, tog anden tørn fat, mens første tørn spiste davre“.

I hovedtrækkene stemmer denne redegørelse overens med Strandegaards fra Sallingsund, og variationerne indenfor fiskeri med landdragningsvåd vil også kun kunne forekomme i detaljer aldrig i konstitutionelle hovedtræk. Ser vi efter dette på kommissionstidens sildevåd, må det først fastslås, at våddet har minimal størrelse, vådstørrelsen som sådan ufortalt. Ved udsætning af våddet kan der ikke være færre end 3 mand i båden: 2 til at ro og en til at udsætte redskabet. Der kan da spares en mand til at holde i vådtovet på land. Og ved indhaling og røgtning af våddet er 4 mand det ringeste, for når man først har bragt redskabet så langt ind, at det skal samles i sildevådbåden, må der en mand til hvert vådtov og en til at samle våddets underdel med stentællen, mens den sidste tager sig af overtællen. Sammen løfter de vådposen ind i båden. Vådskipperen må dengang som

senere have været den, der gav våddet ud, dirigerede indhalingen og tog vare på fangsten, men han må endvidere i højere grad end ved de større lav gå med i alt forefaldende arbejde bl. a. drage på lige fod med de andre, når våddet skulle i land. Under vanskelige forhold med stor fangst, stærk strøm o. l. slog vådlavets forenede kræfter ikke altid til. Så fik det som bemærket i kommissionsberetningen hjælp af andre vådlav til at bjærge garn og fangst. Her har de større ejerlav i Vestlimfjorden haft mulighed for at stille større vådlav, når det behøvedes.

Bortset fra vådstørrelsen indeholder kommissionsakterne kun få enkeltheder om våddets konstruktion, men dog tilstrækkeligt til at slutte, at de i alt væsentligt har været identiske med dem, der kendes fra senere tid (se beskrivelsen hos Krøyer ovf. s. 140 f. og hos Strandegaard a. a.) Hovedbestanddelene har da været selve netposen (kalven), vådarmene og vådtovene. Målene på redskabet som helhed og på dets enkelte dele varierer efter de lokale forhold, men er gennemgående betydeligt mindre end senere omtalte våd. Fra Østlimfjorden opgives våddimensionerne at være 120 alens længde på hver vådarm og 23 alens længde på kalven. Ved overgangen mellem kalv og vådarm har garnet en dybde på 26 alen, og „armene af lige dybde med kalven, mens kortes i dybheden fremad“¹⁶. Fra Vestlimfjorden oplyser fiskerne fra Lovns sn., at deres sildevåd har en længde på vådarmen af 72–75 alen. Vådedybden er ved overgangen fra arm til kalv 24 alen og ved stævene 6 alen¹⁷. De meget varierende forhold i Vestlimfjordens vande har medført tilsvarende variationer i sildevåddene, men nærmere oplysninger savnes.

Ud fra det anførte er våddets hovedtype klar og helt overensstemmende med de senere kendte. Da vådfiskeriet lige så vel blev drevet om natten som om dagen, må der have været særlige indretninger på våd eller vådtov i lighed med de bjælder, som Krøyer omtaler, der gjorde det muligt for fiskerne i mørke at tage bestik af, om våddet var ret udsat etc. Sådanne hjælpeanordninger var af forskellig slags. På Gøl havde man midt på hver vådarm et stort flåd, der kaldtes „hunden“. Når man nåede til „hunden“ på yderste arm, råbte man: „Hunden går“, så vidste man, hvor langt man var nået i sætningen¹⁸. Ved Sallingsund havde man ca. 50 favne fra våddet anbragt en spidstønde (en „klæp“) til orientering¹⁹. Sådanne klæppe i form af træklodser omtales også af Strandegaard, der yderligere oplyser, at om natten, når klæppene ikke kan ses, orienterer vådkarlene sig efter splejsningerne i vådtovet. Vådtovet sammensættes nemlig af rebender af lige længde, som hver parthaver i våddet skal levere. Efter splejsningerne kan man vide, hvor langt man er nået, og om man trækker lige ved indhivningen. „Man raaber

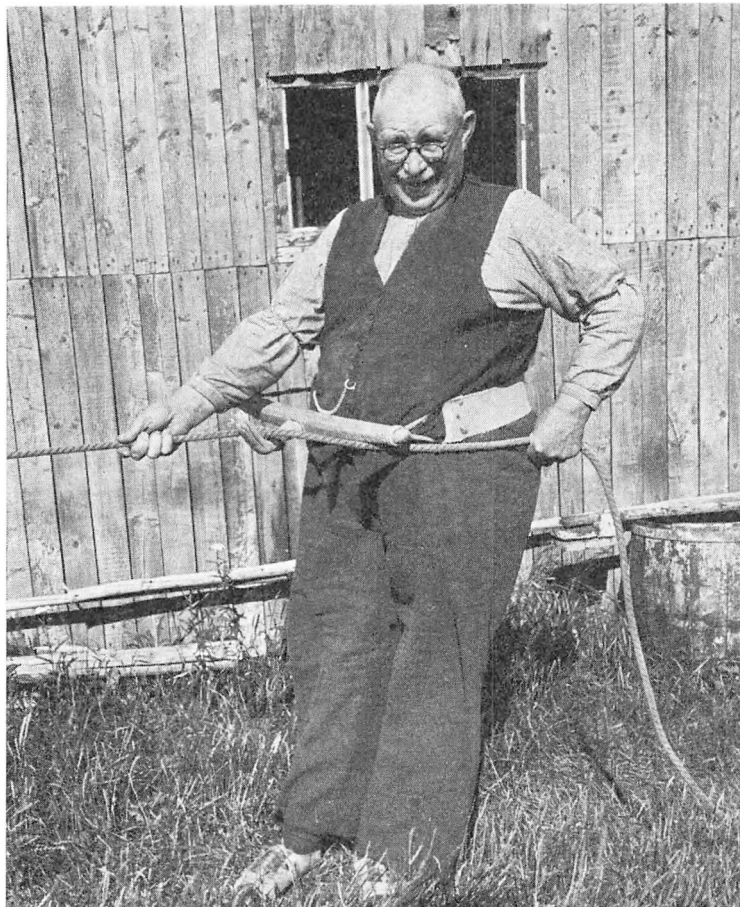

Fig. 20. S. N. Sørensen, Vilsund vest, demonstrerer brugen af „bæltet“, der anvendes ved indhivning af sildevåd. Vådtovet fæstnes med en tøm om pinden, på bæltets skagle. Forf. fot. 1951.

da fra den ene Ende til den anden, at man nu har tredje eller fjerde Reb o. s. v.²⁰.

Et af problemerne ved sildevådfiskeriet var ikke af teknisk, men af økonomisk art, nemlig retten til at bruge drættstederne. Da man ikke kunne trække våd ligegyldigt hvor, men måtte holde sig til de bekvemme steder (sildeleder, varpesteder eller drættsteder som de skiftevis kaldes ved fjorden), blev der naturligvis i mange tilfælde rejst krav fra ejerne af disse kyststrækninger, især da når det drejede sig om fremmede fiskere. Af tabellen vil det fremgå, hvilke drættsteder der i 1741 var belagt med afgift, og hvilke der var fri. Kravet om afgift rejstes under henvisning til, at fiskeriet

ikke kunne udøves uden at de fiskende benyttede kyststrækningen under indhivning af våddet undertiden kombineret med en klage over den skade, der tilføjedes grunden af de fiskende og især af de bønder, der søgte til drættstederne for at tilhandle sig sild. Det sidste er tilfældet fra Østlimfjorden²¹.

En vis modydelse fra grundejernes side udover retten til at færdes ved kysten og trække våddet i land forekommer. Således gøres hyppigt opmærksom på, at garnet skal spredes og tørres på engene, og fra hovedgården Højris på Mors ydes rafter og stænger til sildevåddene mod den afgift, der erlægges ved drættstederne, Gammeløer og Sillerslevøre. En indsats for at rydde drættstedet for sten og slam kunne selv ud for anden mands grund give en vis forrettighed til at råde for fiskeriet på det pågældende sted²². Vådfiskerne fra Ålborg havde brugt det i en del tilfælde, således på Egholm med drættstedet Skåret, hvoraf de ganske vist gav afgift til Rødslet, „skønt fiskerne ikke kommer landet eller græsningen på 2 à 300 favne nær, men trækker våddene i kågene på vandet“, men det førte faktisk til, at øens egne fiskere følte sig fordrevet fra stedet og måtte optage et andet drættsted sydøst ved øen²³. Et drættsted vesten for Nr. Sundby bro, som Ålborg også hævdede at have ryddet, havde de måttet opgive igen p. gr. af Nr. Sundby-fiskernes modstand, og på drættstedet Bækken øst for Uttrup havde Ålborg-fiskerne måttet give fiskere fra Uttrup indpas „for proces at undgå“.

Eneret til våddræt var således vanskeligt at hævde, såfremt drættstedet ikke lå for egen grund, eller såfremt det ikke understøttedes af lovformelige lejekontrakter. Restrups drættsted, Dannesø, er nævnt ovenfor i forbindelse med den trætte, der førtes mellem Ålborg by og ejerne af Restrup (s. 138) om fiskeriet her. Da afgørelsen tilkendte Restrup retten til drættstedet, blev det bortfæstet til liebhavere, der så til gengæld kunne holde andre borte²⁴. Også ved andre drættsteder fulgte man en tilsvarende fremgangsmåde således drættstedet under Aggersborggård²⁵.

Til grund for disse forhold med rivninger mellem vådselskaber indbyrdes og forsøg på med så det ene og så det andet middel at hævde sin eneret til et drættsted ligger den begrænsede brug, der kunne gøres af drættstederne. I tabellen er anført længde for drættstederne, hvor den kendes, men selv et drættsted med stor udstrækning betød ikke altid, at flere våd kunne benyttes samtidig, for i flere tilfælde kunne der kun trækkes i land eet bestemt sted. Vådselskaberne havde derfor at vente efter hinanden og på en eller anden måde at finde frem til en ordning, der vel ofte kunne resultere i indbyrdes kævl eller i, at de svagere fortrak fra stedet. Ved Isbakken på Gøl, hvor der fandtes ialt 21 lokale vådselskaber, kunne der blot bruges 4 våd

på een gang ved stille vand og 3, når strømmen gik stærkt. Her var vanskelighederne i årene forud for 1741 øget stærkt ved, at vådselskabernes tal var gået op fra 12 til 21 „ved almuens tilvoksende mængde“. Begge de nævnte drættsteder på Egholm, hvor der fiskedes med henh. 2 og 3-4 våd, kunne kun benyttes af et våd ad gangen. Og på samme vis var det ved adskillige andre drættsteder.

Afgiften til de ejere, ud for hvis grund drættstederne fandtes, begrænsede i nogen grad brugen, hvor den ikke som i eksemplerne fra Dannesø og Aggersborggårds drættsteder udelukkede andre. En vægring ved at betale afgiften kunne give sig drastiske udslag som dette fra den nordligste del af Mors, hvor vådfiskere fra Ejerslev sogn fra gammelt benyttede et drættsted under Feggeklit mod en afgift af to dræt om ugen. Disse fiskere opfattede imidlertid som så mange andre ved fjorden forordningen af 2.1.1740 som et frihedsbrev for alt fiskeri og nægtede derefter at udrede afgiften, hvorfor grundejeren „har hindret dem at lande og afskåren deres reb, når han antræffede dem på sin grund, hvorudover bmt. varpested ligger ubrugt, såsom manden i Fæge-klit selv ingen våd ejer“²⁰.

Interesserne og dermed modsætningerne var utvivlsomt stærkest i Østlimfjorden. Her kommer der da også efter forordningens udstedelse i 1750, og efter at man havde opgivet en auktionering af alt fiskeri i fjorden, en række ansøgninger om koncession på våddrættstederne, hvorved alle af betydning øst for Løgstør grund bliver endelsfiskeri med det ene forbehold, der findes generelt optaget i koncessionerne: „... så at han bmt. våddrættsteder enten selv må lade bruge eller og til andre bortleje, dog med vilkår, at der ingen tid fiskes med flere våder, end lejligheden det på hvert sted medfører, således at den ene ikke er den anden dermed til hinder eller ophold“²⁷.

Disse ansøgninger om koncession bekræfter da den ovenfor anførte antagelse om, at sildevådfiskeriet i Østlimfjorden var af en ganske anderledes økonomisk betydning end Vestlimfjordens. I det sidstnævnte område havde vel visse hovedgårde en økonomisk interesse i de afgifter, der ydedes af fiskerne ved visse våddrættsteder, men ellers er den primære interesse, knyttet til sildevådfiskeriet, den mulighed det gav fiskerne for selvforsyning. Som illustration hertil skal forholdene ved Sallingsund behandles lidt nærmere.

Karakteristisk for Salling-siden af dette område er: 1) Vådejerlavenes sammensætning, 2) våddrættstedernes mængde og 3) den frihed, hvormed de benyttedes. I herredsfogdens indberetning fra 1741 hedder det om fiskeriet fra Nautrup, Sæby og Durup sogne, at deres beboere „må anføres under eet, siden de er i fællig med hverandre lodtagne“. Han kunne lige så godt have sagt det samme om de sydfor liggende sogne Vile, Harre og Hjerk, og i

Deltagere i sildevådfiskeriet 1741

	Nautrup sogn		Sæby sogn			Durup sogn			Åsted sogn		Tøndering sg.	Vile sogn	Roslev sogn		Harre sogn			Hjerk sogn		Krejbjerg sogn		Lødderup sogn, Mors				
	Glyngø	Nautrup	Grynerup	Holmegårde	Sæby	Durup	Lund	Tovstrup	Hjerbusch	Åsted			Roslev	Snabe	Dalstrup	Harre	Sønderup	Bajlum	Hjerk	Humlegårde	Krejbjerg	Fårup	Fredso	Kårup	Legind	Lødderup
1. våd (12 parth.)		7		.	.	.	1	1	.	1	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
2. - (12 -)		12		.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
3. - (12 -)		11	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
4. - (18 -)	.	.	7	2	4	.	.	.	2	1	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
5. - (15 -)	1	.	.	.	.	3	.	5	.	.	6	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
6. - (10 -)	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
7. - (11 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	.	.	.	.	.	2	5	.	.	.	.	.	.	
8. - (10 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	1	.	2	1	.	2	1	.	.	.	.	.	.	.	
9. - (10 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	5	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
10. - (10 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
11. - (16 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	16	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
12. - (13 -)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	2	1	2	4	.	
149 parth.	1	31	7	2	4	4	1	6	2	2	6	18	2	2	5	15	1	1	18	3	5	4	2	1	2	4

virkeligheden går fiskeriinteresserne, som tabellen s. 157 vil vise, langt ind i de bagved liggende sogne, der ikke grænser til fjorden.

Bortset fra våd nr. 2 og nr. 11, der i begge tilfælde har deres parthavere begrænset til een landsby, er vådparterne fordelt ikke blot på forskellige byer, men også på forskellige sogne.

Hovedparten af det fiskeri, der skete med de nævnte våd, foregik på kyststrækningen fra Glyngøre til Langør odde uden afgift til nogen. På denne strækning fandtes et utal af drættsteder, der iøvrigt også benyttedes af vådfiskere endnu længere borte fra. Ved Glyngøre var således til at drage med 2 våd på nordsiden og 1 på sydsiden. Her mødte ikke blot de lokale vådfiskere op, men stedet søgtes også af vådfiskere fra Fur og Mors. Fra drættstedet syd for Glyngøre og ned til færgeløbet ved Pinen fandtes ikke mindre end 8 drættsteder og syd herfor til sognegrænsen mod Vile 7. Til alle disse var der bestemte meed på Mors eller i Salling²⁶. Hvert drættsted havde desuden sit karakteristiske navn, der fra nord til syd er følgende: Fiæret, Knud, Broenhold, Mellerbierge, Kirchebierg, Steener-stue, Kield, Underbroen, Hoved, Pællehold, Færgehold, Synder Høved, Ræthøved, Høved over bakken og Beedehold. Med rette siges det, at „disse 15 våddrættsteder løber ligesom ud i eet fra bmt. Løvdals odde forbi færgehuset“. Rækken af drættsteder fortsætter i Vile sn. med Rødegård, Christen Madsens eller Pinds-Høj, Storehøj, Riis, Dahlen, Ræthøj, Siigen og endelig 2 drættsteder under fællesbetegnelsen Taae i Lyngen. Når våddene omtrent var opslidt ved fiskeri i Sallingsund, flyttede de sydligste vådlav ind i indvigene ved Harrenor „i henseende de ikke forinden tør bruges på disse steder, hvor de af stengrundene snart fordærves“²⁹. Det skal bemærkes, at de nævnte drættsteder flittigt benyttedes af vådfiskere fra Mors, ikke blot fra Lødderup sn., men også fra Ø. Assels sn.

I kommissionsbetænkningen var der gjort opmærksom på, at det misbrug der kunne ske ved sildevådfiskeriet, var ødelæggelse af sildeynglen, når der nemlig fiskedes uden tidsbegrænsning eller med for små og ulovlige masker, især i kalven, hvor fangsten samledes. I forordningen 1750 søgte man at komme dette til livs dels ved for sildevåddet som for de øvrige garn at give bestemte maskemål for hvert enkelt redskab og dele deraf dels ved at fastsætte tider for vådfiskeriet. Det er interessant at notere, at man ved terminernes fastsættelse har taget hensyn til de lokale forhold. For den østligste del af fjorden fra Gøl sten til Laden blev fisketiden fra medio marts til 16. juni. Her var der altid blevet fisket om foråret og aldrig på anden tid. Ved Løgstør tillodes vådfiskeriet fra 11.3.–11.6. og fra 11.9.–11.12. overensstemmende med, at man her havde såvel vår- som høstfiskeri med våd.

Den væsentligste indskrænkning sker i Vestlimfjorden, hvor man såvel ved Lovns som ved Salling og Mors plejede at fiske fra omkring Mortensdag til Valborgsdag eller St. Hans. Lukkede frosten farvandene, brugte man våd-dene under isen³⁰. Isfiskeri bliver nu ganske forbudt, og fisketiden begræn-ses til perioden fra 1.10 til jul. Det er dog lidet tænkeligt at man er kom-met vådfiskeri under is til livs ved dette forbud³¹. For farvandet vest for Salling og Mors, hvor sildefiskeriet ikke var meget betydeligt, blev perio-den fra 11.3. til maj måneds udgang, i øvrigt svarende meget godt til det dér brugelige idet vådfiskerne fra Gimsing og Ølby plejede at fiske fra sidst i marts til Valborgsdag og fiskerne fra Thyholm fra isen var af vandet og til 14 dage før St. Hans.

Sådan var bestemmelsen de næste hundrede år, men ved loven af 1857 blev tidsfristen for Vestlimfjorden lempet og bragt i overensstemmelse med sædvanen på kommissionstiden, idet hele området tillodes at fiske med silde-våd fra 11.11–15.4³². Derimod opretholdtes tidsfristen for Østlimfjorden indtil 1867, hvor perioden for fiskeri med sildevåd udvidedes til 1.10–15.6. for hele fjordens vedkommende.

Ålefiskeriet

Som tidligere nævnt fandtes ålen overalt i Limfjorden også forud for gen-nembruddet mod vest. Der var derfor overalt muligheder for at efterstræbe den, og det fremgår af det arkivalske materiale, at det også blev gjort. I modsætning til sildefiskeriet var der altså ikke et enkelt område af fjorden, hvor ålefiskeriet var alt dominerende. Derimod var der en tydelig forskel på fangstmetoderne i de to hovedafsnit af fjorden, idet stående redskaber (åleruser) ikke fandtes vest for Aggersund, hvor vådreder var i udstrakt brug, mens ålevåd kun var af forsvindende betydning i Østlimfjorden. Si-tuationen, som den tegner sig i 1740erne, får derved stor lighed med den, der findes anskueliggjort hos Drechsel i 1890erne og har vel også samme hovedårsag, nemlig fiskeriet efter henh. gårdålen (den blanke ål) og som-merålen (den gule ål)¹. Et forsøg på at afveje, hvilken del af ålefiskeriet, der var det betydeligste er sikkert dømt til at mislykkes, fordi kriterierne herfor er for upræcise, men ålefiskeriet med pulsvåd i Vestlimfjorden dan-nede ialtfald basis for udviklingen af en erhvervsfiskerbefolkning på sam-me måde, som sildefiskeriet med bundgarn var basis for udviklingen af en erhvervsfiskerbefolkning i Østlimfjorden.

Ålefiskeriet har bortset herfra karakter af støttestøt fiskeri, men et meget be-

tydningsfuldt sådant. Det gælder selv i Nibe med dens dominerende sildefiskeri, hvor ålefiskeri med simple fiskeredskaber uden for sildesæsonerne var en livsnødvendighed for den uformuende del af byens befolkning. Alle-rede i skrivelsen til den siddende kommission i 1736 havde man gjort opmærksom herpå², og det gentoges under den nye kommission med en skrivel-se³, hvor nibefiskere opponerede mod hovedgårdsejerne rundt brednin-gen, der ikke har undset sig „ved deres og fuldmægtigers udstedte plakater at lade på tinge og ved kirkestævne for kort tid siden forbyde: at ingen må bruge nogen slags fiskeri på grundene eller i den almindelige sejldyb, som støder ud for deres grunder, alt under navn af at det er endels fiskeri. Alle-neste på det fundament, at deres endels marker, enge og høholmer er belig-gende langs ved Limfjorden . . . , hvilket ingenlunde med rette kan sættes i parallel med vandet, hvis grøft og gærde såvelsom den skabning og velsig-nelse, der findes i vandet, drives af den nådige gud ved eve og flåd hver 6 time frem og tilbage, og derover strømmen og vandet med den velsig-nelse, deri findes, h. maj. alene og ingen anden tilhørende“. Det er derfor konsekvent, når byens indbyggere i 1742 under indtryk af kommissionens proklamerede auktioner over fiskeriet fremholder, at de nævnte grunde og fiskevande i bredningen ikke må bortforpagtes på anden måde, „end at Nibe bys indvånere jo nyder deres ålefiskeri efter privilegiet uforhindret“ til gavn for byens fattige, der i høj grad er afhængige af det supplement ålefiskeriet betød i deres eksistens⁴.

Aleruser (gårde)

Aal Gaarde ere fast lige som Gierder ved Strandsiderne et stække Veigs udi Stranden udbyggt og saaledis ordnet, at hvis Aal sig der udi forkrybe, dem icke deraf igien kunde udvikle . . .

Arent Berntsen: Danmarks og Norges Fructbar Herlighed.

For meget af ålefiskeriet gjaldt det, at det udøvedes „uden at sætte nogen fod i land på nogen mands kornland, engsbund eller fædrift“, som nibefi-skerne fremhævede i deres ovennævnte skrivelse mod proprietærernes for-bud. Det skulle altså kunne udøves uden at træde nogens interesser for nær og uden andet hensyn end det, fiskeriet selv stillede. Undtagen herfra var dog een redskabsgruppe: ålegårdene⁵.

I sin redegørelse for de danske ålegårde skelner Kresten Møller mellem „egentlige“ ålegårde, bestående af ruser eller ruselignende redskaber anbragt ved en spærring, hvortil der er anvendt andet materiale end garnrad og

pæle, og „uegentlige“ ålegårde, bestående af en ruserække med garnrad fra land⁶. I begge tilfælde var forbindelsen med kysten karaktergivende for redskabet. Om redskabets forekomst i Limfjorden bemærker Møller derefter⁷, at benævnelsen ålegård er bevaret her, men det synes også „at være alt m. h. t. spørgsmålet om bevaret særpræg; de dermed betegnede redskaber består i en række ruser forbundet med en netrad fra land. Ingen erindring om en risflettet rad, langt mindre om pælekonstruktionen, synes at være levende“. Til støtte herfor anfører han derefter Drechsels beskrivelse i bogen „Vore Saltvandsfiskerier“ og kommissionsbetænkningen af 1855. Den sidstnævnte anfører Møller ordret og får derved ikke alene den uheldige sammenblanding af teksten fra kommissionsbetænkningen fra 1740erne med den fra 1855, men også trykfejlen 1864(!) for 1664⁸.

Kommissionsbetænkningen fra 1740erne siger om redskabet ordret: Aale-gaarde ere en del ruser, som sættes på rad efter hinanden fra landet ud imod dybet, og bruges få eller mange ruser på en ålegård, eftersom dybet går nær eller langt fra landet. I forrige tider har der været mange ålegårde i brug, særdeles fra Aggersund og øst på, så der alene ved Han herreds land østen Aggersund 1664 skal have været 63 ålegårde, hvor der nu ikke er een i brug; men siden stryg-glib-, dyb-, krat- og sandvåder er opfundne og kommen i brug, ere ålegårdene bleven ubrugelige og øde⁹.

Af den givne beskrivelse af redskabet kan ikke sluttes, om det hører til Møllers „egentlige“ eller „uegentlige“ gruppe. Desværre giver kommissionsakterne kun rent undtagelsesvis nogen oplysning om redskabets konstruktion, idet der blot for Lykkedybs ålegård under hovedgården Vår bemærkes, at denne, der ligger mellem landet og Vår holm og bruges af hovedgårds-ejeren selv, „findes med nogle flager besat“¹⁰, hvorved der må menes vidjeflekkede flager til raden¹¹. Det ville da også være ganske usædvanligt, såfremt ålegårdene i Limfjorden fra gammel tid ikke havde haft en spærring med flager i lighed med det, der var sædvanligt i den øvrige del af landet. Det støttes da også af ældre belæg for ålefiskeri i fjorden, hvor der tales om at „bygge ålegårde“¹², som vanskeligt kan forklares på anden måde, end at ruserne har været udsat ved et i fjordbunden fast udsat gærde. I 1307 og 1316 forbydes således at „bygge eller opstille (construere uel edificere) ålegårde på bunden af samme vand“, nemlig på Torslev dyb, hvor Bratskovgårds ålegård er beliggende, og i 1462 tilsvarende på Øklosters fri forstrog ved Hagedyb. Samme år føres tingsvidne om ruser i Vesløs fjord fra Feggesund til Langvad (hvorvidt det drejer sig om åluser er ikke klart, men meget sandsynligt). Synet hjemler, at ruserne er ulovligt bygget, hvorefter de dømmes „magteløse og op at bryde“.

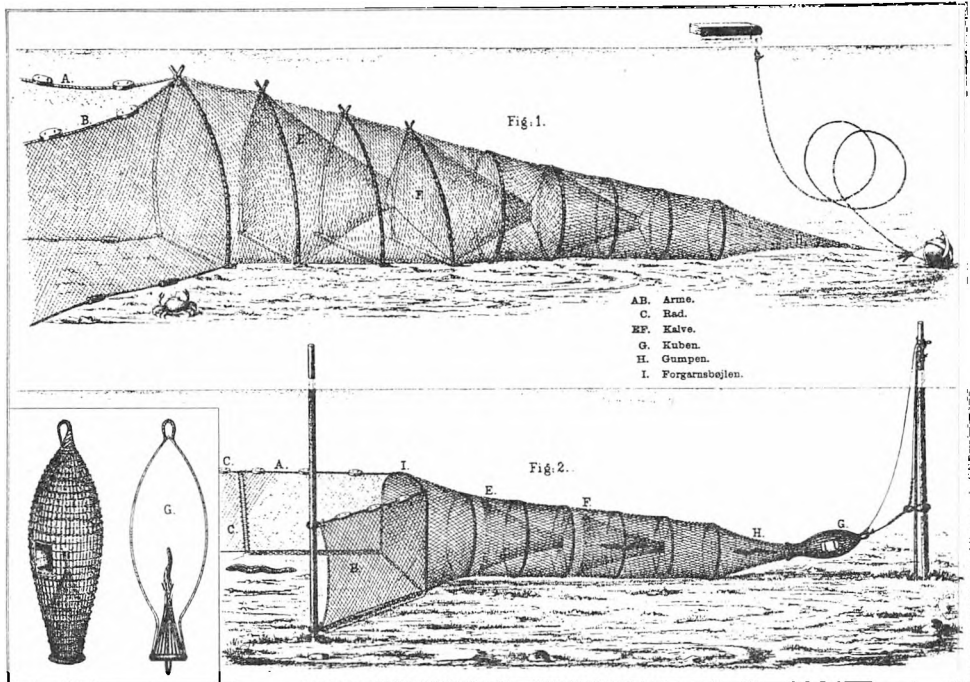

Fig. 21. Aleruser fra Drechsels oversigt over saltvandsfiskerierne (1890). De gengives her for at vise konstruktionen af rusens forreste bøjle(r), der i modsætning til de bageste er flade forneden, så rusen står bedre på bunden (jfr. s. 114). På Fig. 2 (nederst) vises rusens vidjeflettede afslutning. Planche XIV i Drechsels oversigt.

Oplysningerne er for generelle til med sikkerhed at kunne slutte noget om enkeltheder i ålegårdenes konstruktion. Det er således umuligt at afgøre, om det byggede gærde har været forsynet med gangbro, hvorfra røgtningen har kunnet ske, eller om røgtningen er foregået fra båd. Sandsynligvis har farvandets skiftende karakter influeret herpå, sådan at forskellige løsninger på røgtningsproblemet har kunnet tænkes. Et nærmere studium af tingbogs-materialet rundt om fjorden kan muligvis kaste lys herover, selv om enkelte stikprøver kun har givet meget lidt resultat. Det skal dog her bemærkes, at kommissionsakterne f. eks. for Lykkedybs ålegård anfører, at den står på så lavt vand, „at fra mine eendelsenge ved Løchedyb kan man vade over Løchedyb i ålegårdsstaden til Vårholm“¹³, mens det udtrykkeligt nævnes, at åleruserne udsat ud for Kær herred røgttes med kåg¹⁴.

Ålefiskeri med stående garnredskab har været i tilbagegang på kommissionstiden i 1740erne. Det er muligvis grunden til, at kommissærerne har interesseret sig så lidt for redskabsformen og har forsømt at få præciseret

dens bestanddele. I kommissionens ovf. anførte beskrivelse er ingen hjælp at hente, og stort bedre står det ikke til med oplysningerne i kommissionsprotokollen. Det fremgår af denne, at ålegårde eller ålærer er begrænset til Østlimfjorden, mens det af ældre materiale kan ses, at de tidligere også har været i brug i Vestlimfjorden omend som en undtagelse. Selv i Østlimfjorden er de stærkt på retur.

Aggersborggård producerer et kopiskøde af 1631, hvorefter der til gården findes ålegårde, men af matriklen fra 1664 fremgår, at disse ålegårde i mange år har været øde¹⁵. De nævnes overhovedet ikke i kommissionsprotokollen. Lykkedybs ålegård under Vår er nævnt ovf., men foruden denne, der endnu var i brug, fandtes ialtfald siden 1601 endnu til gården 8 navngivne ålegårde på strækningen fra Røn stene til Vår å, der imidlertid ikke i lange tider havde været brugt. I stedet brugtes her nu sildefiskeri med bundgarn¹⁶. Sognepræsten i Farstrup fremlægger desuden et adkomstbrev på ålegårdsfiskeri til præstekaldet, udgivet af abbed Anders Andersen i Vitskøl¹⁷.

Nord for sejllobet i farvandet mellem Øland og Ø. Han herred fandtes Østlimfjordens rigeste åleområde, fordelt på de tre hovedgårde Kokkedal, Bratskov og Oxholm. Også her var der stor tilbagegang at spore. Til Kokkedal fandtes ialt 9 ålegårdsstader beliggende til bøndergårde i Torslev, Attrup, Alsbjerg og Årup samt til gården Haven. Kokkedals ejer bemærker herom, at disse ålegårde for en del „i nogen tid har været ubrugelige, formedelst bønderne er komne i så slet en tilstand, at de ikke har kunnet betjene sig deraf“, hvorfor „det ålefiskeri, som bønderne her bruger, er alene med stang og nogle små glibe, som de undertiden, når de har tid, og vejrliget det vil tillade, mesten delen på min grund og ejendom betjener sig af“¹⁸. Den del af farvandet, som Kokkedal regnede for sit område, fik sin karakter af flere grunde, hvorfra ålegårdene var udsat. På Nojedybs grund, der strakte sig vestpå langs landet til Haverslev, fandtes 6 af de nævnte ålegårdsstader, et fandtes på Hårdgrund, et på „landsgrunden vesten for Bratskovs grund“ og endelig det sidste på grunden ved Trolldholme.

Tilbagegangen i ålefiskeriet under Kokkedal belyses ved et par sager fra Nibe birketing. 1699 var et fiskerselskab fra Nibe, der ved nattetid trak med sandvadder efter ål på „Kokkedals grund i Torslev dyb“, blevet opbragt af fuldmægtigen på Kokkedal, der mødte op med bønder og tjenestekarle fra Alsbjerg, Attrup og Torslev¹⁹. Under vidneførelsen fremgår det, at nibefiskerne var i deres gode ret, eftersom de havde indhentet tilladelse til deres fiskeri på Kokkedal mod at erlægge en ringe afgift på 10 mk. for en sommers fiskeri. I hovedgårdens forpagtningskontrakt var det fastslået, at såfremt forpagteren ville bortleje fiskegrundene eller fiskeriet, så måtte

det ikke ske til nogen fremmed, „førend hand Kochedals thienere det lader tilbyde, om de vil beholde det for den samme afgift andre vil gifve“. Men selv for denne ringe sum havde bønderne under Kokkedal ikke haft lyst til at beskæftige sig med ålefiskeriet.

Dette var ikke noget nyt. En række vidner møder op og forklarer, at i en periode, der ialtfald går 12–14 år tilbage i tiden, havde de været med at fiske ål på Kokkedals fjordgrunde og det „ubehindret og ukiert baade af hosbonden og bønderne“. At det ikke var en ny linie efter ejerskiftet, fremgår af, at bortlejningen til nibefiskere fandt sted allerede i Gudde Parsbergs tid. Tilladelsen til fiskeri var ikke blot givet til sandvåd, men også til strygglibe. Derimod blev et fiskerselskab fra Nibe, der fiskede med åledybvåd på Kokkedals fiskevand, opbragt i 1704, fordi de havde „draget med den uden hjemmel“, hvorfor de måtte af med en klækkelig bøde til herskabet²⁰.

Når Kokkedals ejere var villige til at tillade fremmede fiskere at drive ålefangst i området, og gårdens fæstebønder ikke protesterede, var årsagen selvfølgelig, at det traditionelle fiskeri med ålegårde ikke mere tillagdes nogen betydning. En af nibefiskerne, der havde brugt sandvåd i Gudde Parsbergs tid (før 1691), oplyser da også, at dengang brugte ingen af Kokkedals bønder ålegårdsfiskeri på de steder.

Fra Bratskov oplyses, at der til gården ligger et ålegårdsstade på øster ende af Torslev dyb. Stedet karakteriseres som ganske ubrugeligt²¹. Som adkomstbevis anføres blot en kopiforretning af 1697 16.12. over fiskestader i Ålborghus amt, og dog er det dette stade, hvis fangstmuligheder i ældre tid hævdedes med så stor kraft, at det blev forbudt nogen at hindre fiskens fri og lovlig passage mellem Holmsø å og nævnte ålegård, hvorfor det skulle være forbudt at bygge ålegårde ud syd herfor dybere end til 4 alens dybde, ligesom det skulle være forbudt at bygge andre ålegårde nordligst i Torslev dyb²².

Også Oxholm havde et betydningsfuldt ålefiskeri i ældre tid, som forsvaredes med iver²³. Der sikredes derved et stort fiskeområde syd og vest for øen, hvor man strengt hævdede sin eneret. Da Frands Banner til Kokkedal havde opsat en ålegård på Oxholms forstrog uden tilladelse, blev han i 1569 af kongen beordret til at borttage den. Oxholm havde efter egen opgivelse to ålegårde på sin endelsgrund, Halvgård og Vester Hagedybs ålegård, og under besigtigelsen af fjorden konstateredes, at der vel i forrige tider havde været fisket i Vester Hagedyb med åleruser og gårde, men „som det slags fiskeri omsider ikke betalte redskabet, er det forlængst nedlagt“²⁴. Ikke desto mindre registreres i besigtelsesstadebogen 4 ålegårdsstader, hvoraf 2 på „nørre hoved af Sekiær dybet“, et i Hagedybet og et „på Kirke Dybs Hovet“. Alle 4 stader er bortfæstet til nibefiskere, og trods den ovf.

anførte mistrøstige udtalelse, må fiskeriet i ålegårdene alligevel være tillagt en vis betydning, idet der for de to førstnævnte stader er fastsat en årlig afgift på 6 fjerdinge saltet gårdål og 24 snese røgede ditto, som ganske vist „formedelst fiskeriet faldt år 1740 noget ringe“, blev modereret til 1 td. saltet gårdål. De to sidstnævnte stader besattes 1741 med henh. 4 og 6 åleruser; heraf gav fiskeren i afgift af hver ruse 2 mk.²⁵.

I det hidtil behandlede område har fiskeriet ikke været af nogen betydning for godsernes stedlige bondebefolkning. Anderledes stillede det sig med ålefiskeriet ved Gøl. Ialt fandtes 12 ålegårdsstader på strækningen fra straks østen for Isbakken til hen imod Gølbjerg, d. v. s. langs hele sydkysten af øen. Ålegårdene var udsat fra kysten og havde uden for sig silderuser. På gårdene var der et varierende antal ruser, idet der begyndtes med det østligste stade med een ruse og endtes vestligst med et stade med 24 ruser. Ålegårdene fandtes med en indbyrdes afstand, der ikke kom under 250 alen, men i reglen lå betydeligt højere. Hovedparten af ålegårdene lå til fæstegodset på Gøl, hvoraf det meste ejedes af Birkumgård, men Bjørnkær og Rødslet havde dog også fæstegårde og dermed part i ålegårdene. I visse tilfælde svarede der foruden afgiften også fredagsrøgtningen af benytterne²⁶. Når fiskeriet efter ål (og sild) blev drevet så intensivt af gølboerne, skyldtes det, at de var nødt til at supplere deres ringe avling. Det samme gælder øens sognepræst, der „for det ringe præstekalds skyld“ tog del i såvel vådsom nedgarnsfiskeriet efter sild, men desuden havde fået tillagt en ålegård, bestående af 24 ruser, til kaldet²⁷.

Ud for Nørholm lige syd for Gøl fandtes fra ældre tid en række ålegårdsstader. I 1696 havde Christine Beck på Vrå ladet indlevere et adkomstbrev på bl. a. 8 ålegårde ved Nørholm med den marginalnote, at af dem var de 7 indrettet til sildefiskeri og det ottende øde. Siden kom ålegårdene til Restrup, men havde kun ringe betydning i 1740erne, hvor den ene, Nachen ålegård, benyttedes af herskabet på Restrup, „som forleden år ikke deraf kunne udbringe karlenes månedskost, som blev holdt til samme at opvarte“²⁸.

I den snævre del af fjorden fra Egholm østpå til vel forbi Ålborg fandtes ingen ålegårde. Først hvor Langerak igen begynder at udvide sig ud for Vester Hassing, fandtes ålefiskeri med stående redskab. For Vester- og Østerladen bemærkes i kommissionsprotokollen, at her har i forrige tider været brugt åleruser, „som for deres ringe indbringende er afskaffede“²⁹. Fra Vester Hassing brugtes 3 åleruser, hvoraf de 2 lå til henh. Hassinggård og Havrekrog. Den sidstnævnte gård ejedes af rektor Hopp i Ålborg, der lod fiske ved en af sine tjenere i Vester Hassing. Fra Gandrup fiskedes ligeledes med 3 åleruser. For resten af kyststrækningen indtil havet angives et lidt

varierende antal åluser alt efter, om man lægger herredsfogdens indberetning eller kommissionsprotokollens oplysninger til grund. Ialt har dog været op imod en snes rusestader, hvoraf de fleste har været i brug. 12 af dem har været brugt af folk fra Hals, hvor iblandt var forpagteren af Hals ladegård, skovfogeden, sognepræsten og -deggen. For de to sidstes vedkommende oplyses, at staderne fra gammel tid har ligget til kaldene. 2 eller 3 ruser lå til Østerågård, der ejedes af hospitalsforstanderen i Randers, Jens Foss. Til regulering af det relativt store antal rusestader angives, at der mellem staderne skal være en afstand på 180 favne, og at ruserne udsættes så nær til dybet som på 4 alen vand ved højt flodmål⁹⁰. Åluserne når altså ikke den størst tilladelige sættedybde for sildebundgarn (se ovf. s. 72).

Ved sydsiden af fjorden nævnes som eneste belæg 2 ålegårdsstader i Movsogn⁹¹, men de er på kommissionstiden forlængst gået ud af brug og noteres end ikke ved besigtigelsen.

Gennemgangen viser klart, at interessen for fiskeri i de faste ålegårde var svindende. Hvor det opretholdtes som på Gøl og på strækningen fra Vester Hassing til Hals var bærerne af fiskeriet bønder. Hovedgårdsejerne var næsten overalt indifferente, eller – når det kom højt – blot interesseret i at benytte deres gamle ålegårdsret til at styrke deres højhedsret over fiskevandet.

Som baggrund for denne svigtende interesse skal utvivlsomt ikke ses en egentlig tilbagegang i fiskeriet, ialtfald har vi intet materiale til at påvise en sådan, men måske nok en relativ tilbagegang i forhold til Østlimfjordens hovedfiskeri, sildefiskeriet. Det synes ialtfald at være betegnende, at der flere steder i fjorden er sket en konvertering af traditionelle ålegårdsområder til sildestadeområder således området ved Lykkedybet under Vår, grundene ved Hagedybet under Oxholm og grundene ved Nørholm under Restrup.

Tilbagegangen i ålegårdsfiskeriet kan måske også forklares ved en stærkere ibrugtagen af andre redskabstyper til ålefiskeri som våd og glib, altså en overgang fra gårdålsfiskeri til sommerålsfiskeri. Dette problem skal belyses nærmere i det følgende. Desværre savnes der som nævnt materiale til at afgøre, om Limfjordens ålegårde på denne tid stadig overvejende „byggedes“ på traditionel vis, eller om der i lighed med andre redskabsformer fandt forbedringer eller moderniseringer sted. Den skiftende sprogbrug i materialet mellem ålegård og åluser er for tilfældig til, at man deraf tør udlede en forskel i konstruktionen, selv om det var fristende at tænke sig, at hvor der alene tales om åluser, betød det en udsætning ved garnrad. Eksemplet havde man jo lige for hånden i Limfjorden, hvor sildebundgarn og -ruser udsattes med garnrad. Det eneste eksempel, jeg har fundet på anvendelse af garnrad til åluser, er da også fra Nibe⁹², hvor der i 1698 føres sag om en

lånt åluserad, der bevidnes at være bundet fast til rusebommen. Det er dog et velkendt træk, at konservatismen inden for enkelte fiskerier kan bevare en redskabsform uændret gennem lange tidsrum, og de fastbyggede ålegårde er som påvist af Kresten Møller et udmærket eksempel herpå. For det stående ålefiskeri i Limfjorden må nyt materiale afventes, før noget sikrere kan siges herom.

I de ovf. anførte overvejelser har først og fremmest ålegårdens forbindelse fra land til selve fangstdelen, rusen, været taget i betragtning. Hvad selve rusen angår, så har den været bundet af garn og udspændt over et system af bøjler. Det fremgår bl. a. af, at der i forordningen af 1750 findes bestemmelser om maskestørrelsen. Heller ikke om rusens konstruktion kan der gives enkeltheder. Dog har den utvivlsomt været afsluttet med en vidjeflettet kurv eller kube i lighed med, hvad der til langt op imod vore dage var almindeligt over hele landet³³. Heller ikke her er der mange belæg. I den oversigt over fiskeredskaber, der fandtes i Restrups fiskerbod ved Klitgårde 1740³⁴, anføres 3 ålekuber, hvoraf den ene skal benyttes i gårdens fiskeparker. I boopgørelser fra Nibe findes nu og da ålekuber opregnet sammen med andet fiskeredskab, der tillader at slutte, at selv deciderede bundgarnsfiskere har haft åluser, hvor sådanne kuber har været anvendt³⁵. Når det ene af skifterne, nemlig kgl. måler og vejer Niels Lemvigs, fra 1749 registrerer ikke færre end 21 stkr. gamle ålekuber, så kan det godt være nogle, han selv har brugt i sit fiskeri, selv om de er opført blandt tingene i hans krambodlager. En fornemmelse af ålekubernes almindelighed fås gennem en vidneføring ved Nibe birketing i 1700³⁶, hvor man under en drøftelse af sandvådders maskestørrelse hævder, at den er den samme, som bruges til åluser i ålegårdsstader, hvor man anvender „kubber i enden af ruserne, bundne af qviste, som ere saa tætte, at der næppe kand stickis en knif jmellem qvisterne“.

Udfra limfjordskommissionens helhedssyn, at stående redskab var det mindst skadelige af alle, er det naturligt, at kommissærerne gerne så en ny opblomstring af ålegårdsfiskeriet. I deres betænkninger havde de derfor foreslået, at alle og enhver, der havde grund og ejendom til fjorden eller holme og grunde i fjorden, skulle være tilladt at anlægge ålegårde eller fiske med åluser uden skat eller afgift indtil videre. Dette forslag af 1749-kommissionen blev dog strøget af rentekammeret bl. a. med den begrundelse, at da ingen afgift af sådanne ålegårde nu er påbudt, ville en bestemmelse om fritagelse indtil videre snarere hindre end befordre dette fiskeris tiltagelse. I forordningen af 1750 kom der da blot til at stå, at enhver nyder ålegårde for sin egen grund efter loven, nemlig DL 5-10-43.

En stigning i ålefiskeriet med stående redskab indtraf da også senere, men karakteristisk nok først for alvor efter at sildefiskeriet o. 1830 var gået så katastrofalt tilbage. Da Krøyer i 1850 berejste fjorden, kunne han f. eks. for kysten ved Nørholm notere, at man ved Klitgårde havde omtrent 150 åleruser i brug, og at man ved Oxholm havde 74 ålerusestader³⁷.

Han har da også i sin specielle del³⁸ nogle nærmere enkeltheder om dette ålefiskeri i Limfjorden, idet han bemærker, at åleruser udsættes anderledes i Limfjorden end i Sundet: „Man udsætter ved pæle een eneste rad, der er ganske tæt og vel stenet, i en bugt, der er åben mod den side, hvorfra ålen kommer. Ruserne, hvis antal kan være meget stort (jeg mener at have hørt indtil 90) sættes så i den omtalte bugt, ligeledes ved pæle med munden imod land, den ene arm tæt ind mod raden“. I samme forbindelse har Krøyer bemærket, at raden kan være op til 172 favne lang.

Pulsvåd

Her i Danmark fanges en utallig Mængde Aal i Liimfiorden og de andre Fiorder, der vel ere finere af Kiød; men fordi de ere meget fede ikke saa velsmagende som de andre. De bliver heller ikke saa store i Fiordene, der for det meste bør tilskrives de Pulsvaadde, hvormed man fisker dem. Disse Vaadde ere bundne af Traad saa tætte i Maskerne, at den mindste Aal ej kan gaae derigennem; den sættes ud ved Baade om Natten og Fiskerne pulse eller banke uophørlig, mens de trække Vaadden sammen, i Vandet med Stager, paa hvis Ender ere runde Brikker. Derved faae de ikke allene Aalene, men og alle de smaae Fiske som forekomme og som til stor Skade for Efterkommere tilsætte Livet næsten til Unytte; thi de tiene kuns til Svineføde . . .

Anton Frantz Just, Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802.

Af det „løbende“ ålefiskeri i Limfjorden er ålevåddene den vigtigste gruppe. Da der både fandtes våd til fiskeri på dybet og på de fladvandede grunde, var denne redskabsform i stand til at dække hele fjordområdet, og den var da også i brug såvel øst som vest for Aggersund, omend vådfiskeriet så afgjort havde sit hovedområde i Vestlimfjorden takket være pulsvåddene. Når ålevåd til fiskeri på dybt vand ikke spillede nogen væsentlig rolle i Østlimfjorden, skyldtes det det dér udbredte fiskeri med stående redskab, som det „løbende“ fiskeri ikke måtte genere.

Vigtigst af alle ålevådsformer var pulsvåddet. Redskabet har gammel hjemstedsret i fjorden, men har ikke haft nogen rolig tilværelse, eftersom det gennem århundreder har været genstand for reguleringer, restriktioner og forbud, der undertiden kom hurtigt efter hinanden og ikke altid fulgte samme synspunkt¹. Bag de skiftende synspunkter, der kommer til orde, anes in-

teressemodsatninger, som er repræsenteret i den henvendelse til stiftbefalingsmanden på Ålborghus, der indgik 4.7.1673². Det hedder heri: „Eftersom adskillige stridige ansøgninger anl. pulsvåder udi Limfjorden i dit underhavende stift tid efter anden indkommer, hvorved begæres, nu at de som skadelige for legen og yngelen må afskaffes, nu at de til den gemenes bedste og fattiges underholdning må tillades og vedblive“, skal Parsberg undersøge problemet og erklære sig om sagen til videre resolution.

I Danske Lov tillodes pulsvådfiskeriet for en begrænset tid af året og alene for undersåtterne ved Limfjorden³, men bestemmelsen bragte lige så lidt som de tidligere ro om sagen. Selv i forbudsperioder havde man ikke konsekvent hævdet forbuddet. Ganske vist statueredes der i 1573 – efter det strenge forbud i 1570 – et eksempel, der ikke var til at mistyde. Anne Lykke, Otte Krumpens enke, havde nemlig befalet sine bønder at fiske med pulsvåd, og sagen forfulgtes nu uden forsinkelse af nogen art fra de lokale ting over landstinget til rigens ret „til lovens ende“⁴. Men da der i 1582 rettes en forespørgsel, om man skulle forfølge en sag med samme strengthed mod nogle bønder fra Gislum herred, der var blevet overbevist om at have fisket uden for den tilladte sæson – ved den kallundborgske reces af 1576 havde man tilladt at fiske med pulsvåd fra St. Hans til St. Bartholomæi – afgjordes det, at kongen for denne gang ville nøjes med at tage bøder af dem efter deres formue⁵. Og da man senere i 1667 påny fuldstændig havde forbudt pulsvådfiskeriet, opnåede Hans Bille på Jungetgård alligevel i 1669 tilladelse til „ubehindret for sin egen grund at bruge fiskeri med pulsvåder på den måde og tid om året, som Fr. 2.s reces's 14. art. omstændelig og udførlig melder“, en benådning, der også gives sønnen Steen Bille i 1673⁶. Samme år får Enevold Parsberg som nævnt befaling til at udtale sig om, hvorvidt nævnte fiskeri skal være forbudt eller ikke, men inden der træffes generel afgørelse i sagen, gives endnu et par tilladelser nemlig til Chr. Spormann på Hessel i 1676 og til mag. Erik Olufsens enke 1679 for deres egne grunde i fjorden⁷.

Hovedsynspunktet, der går igennem alle bestemmelser om pulsvådfiskeriet selv i de tilfælde, hvor de tillader det, er, at pulsvåddet må betragtes som et redskab, der gør skade på fiskeynglen. Kun når man regner denne skade for mindre end værdien af den fangede ål, tillades dets brug, men den omgærdes altid af restriktioner. Behovet for ålevådfiskeriet var imidlertid så påtrængende, at man ved ændringer i fangstteknik og ved ny navnegivning søgte at omgå bestemmelserne. Det synes at være den rimeligste forklaring på forekomsten af en række ålevåd som bøtvåd, karvåd o. l., der er nær beslægtet med pulsvåddet. Ålevåddene viser på dette område en parallel til

sildebundgarnet i Østlimfjorden, hvor opfindsomheden såvel i tekniske ændringer som i navngivningen med gaffelgarn, skakgarn, baggarn o. s. v. var stor for uhindret af indskrænkende bestemmelser at kunne fiske så intensivt som muligt. Hvad sildebundgarnet var for Østlimfjorden, det var da også ålevåddet for Vestlimfjorden: hovedredskabet.

I en række af de ældre bestemmelser om pulsvåddet tales der om at „slå“ med redskabet. Der hentydes her til den karakteristiske del af processen, der også har givet våddet navn: pulsningen. Kommissionsbetænkningen giver en meget god beskrivelse af redskabet og dets brug og skal derfor anføres i sin helhed⁸.

„Puls-vaade ere bundne af fin garn eller tråe for at være af mådelig vægt uanset deres temmelig store længde og dybhed; til hver pulsvåd bruges tvende små både, og i hver tvende karle; den ene giver garnet ud og imidlertid ror omkring til den anden båd, som har ved enden af det ene reb; derpå pultses med en liden drejet kølle i form som en kort kegle, der i den bredeste ende er noget hul eller concav, så at når der pultses på vandet, giver det ikke alene en stærk lyd, som i stille vejr kan høres en halv mils vej; men endog den luft, som ved berørte hulhed bliver imellem køllen og vandet, nedfarer til bonden i en stor buble og giver en stråle eller klarhed fra sig, som særdeles i mørkt vejr lig kan ses en temmelig distance i vandet. Imidlertid der således pultses, drages våden op imellem bådene, da ålene kastes af kalven eller hoven i en af bådene“.

Da kommissionsbetænkningen gør mere ud af selve fiskemåden end af redskabets konstruktion, skal jeg til supplerung anføre Krøyers beskrivelse. Den bygger på egne iagttagelser fra hans besøg i fjorden o. 1850 og udmærker sig ved sin præcighed og sin kritiske holdning over for usandsynligheder. Han skriver følgende⁹:

„Pulsvådden, således som jeg i Limfjorden har set den, udmærker sig fra andre mig bekendte danske vådde ved sin korte, brede, næsten elliptiske form. Hver arm har ti til 12 favnes længde, kalven fem til seks favne i højde og bredde samt tre til fire favne i dybde. Mine angivelser om pulsvådden er mig især meddelte af kyndige folk i Løgstør. Hos Aagaard¹⁰ angives pulsvåddens længde omtrent som ovenfor, men dens største dybde til tolv favne. Når Wilse¹¹ ansætter længden af en pulsvåd til 480 alen eller 160 favne, er dette åbenbart urigtigt. Overhovedet må hans meddelelser om fiskeredskaber bruges med megen forsigtighed.

Til denne våd udfordres otte lispund fin hør samt et lispund hamp, hvilket sidste bruges til tællerne, til den yderste ende af armene, hvor de halvanden alen lange vådstave ere anbragte og endelig til pidsken eller den ba-

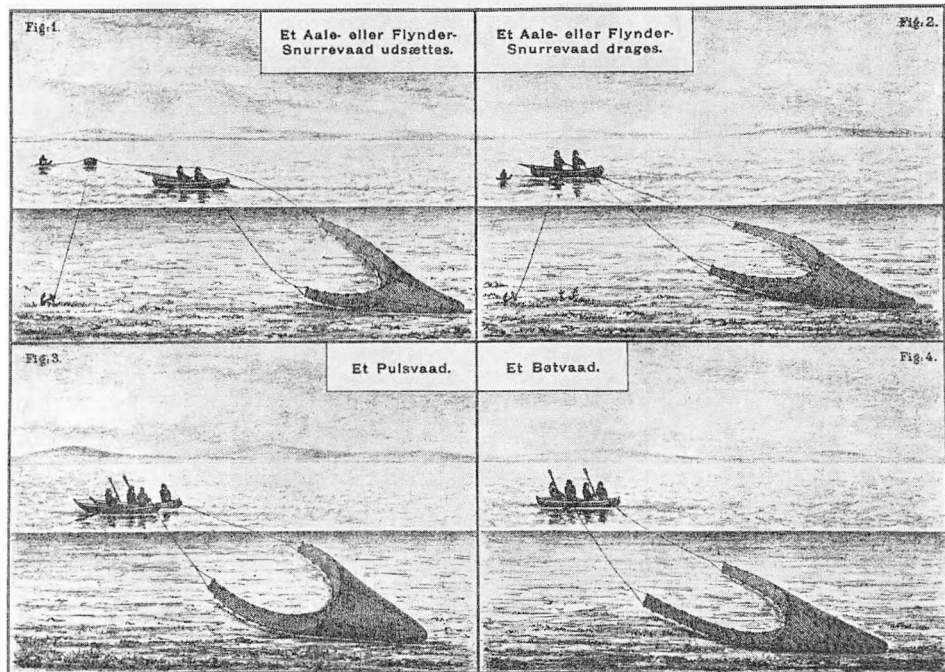

Fig. 22. Forskellige typer af ålevåd fra Limfjorden. De to ældste typer vises på fig. 3 og 4, nederst, hvortil der endnu bruges pulsning. Planche XV B i Drechsels Oversigt over Saltvandsfiskerierne (1890) efter tegning af fiskerikontrollør C. Holstein.

geste, tilspidsede ende af kalven. Våddene ere bundne af fin tråd (tolagt garn) og maskernes størrelse har jeg fundet omtrent $\frac{1}{2}$ tomme i kvadrat. Flådtællen er af ni garns linie, men dobbelt eller, som det kaldes, et par tæller, og dens længde udgør derfor omtrent 50 favne. Stentællen er tolv garns line, men kun enkelt. Til flåddene bruges otte pund kork og mellem to flådder er et rum af en favn; altså har en pulsåd omtrent 28 flådder, foruden den over hoven eller kalven anbragte. På bund- eller stentællen findes 140 små stene tilbundne, altså fem for hver flåd; dog på kalven er kun tre bundstene med seks tommers indbyrdes mellemrum. Som en særegenhed mærkes, at hver bundsten er indsyet i en lille pose af hampelærred, fordi de nemlig ere for små til at der kan bores hul i dem, og fordi de ved simpel påbinding let ville falde af. Boven, det vil sige bøjnen over kalven, er af træ og af ejendommelig form. Den ser ud som en lille slibesten, anbragt på midten af en tyk stok, og den fastbindes til overtællen ikke ved hampetov, men ved halmsimer.

Det redskab, hvoraf denne våd har sit navn, består af en stang eller træ-

stok, (Krøyer kalder den andetsteds puls eller pulsstok) tre til fire alen lang, som ender med en noget langstrakt, på underfladen udhulet eller ligesom klokkeformet, træklods. Når fiskeren griber med hånden om skaftet og støder klodsen lodret og med kraft mod vandfladen, så frembringes ikke blot en betydelig larm, omtrent som af et pistolskud, der i stille vejr kan høres længere end en fjerdingvej borte, men tillige drives på grund af klodsens udhuling en vandstråle ned mod bunden, som skal kunne opjage fisken indtil på fjorten favnes dybde . . . Til fiskeriet udfordres to både . . .“

Da pulsvåddene for mere end et par mandsalder siden er blevet afløst af snurrevåddet i Limfjorden, kan der ikke gennem mundtlig tradition fås nøjere enkeltheder om redskabet, end hvad Krøyers beskrivelse suppleret med andre ældre oplysninger giver. Som nævnt oplyser Krøyer, at hans angivelser af våddets størrelse i det store hele falder sammen med Aagaards fra århundredets begyndelse. Alt efter stedet, hvor våddet blev brugt, kunne målene variere, sådan at der fremkom lokale variationer af redskabet. Der er dog ikke store forskelle i mål på Krøyers beskrivelse og den beskrivelse Henrik Beck giver fra Fur i 1829¹².

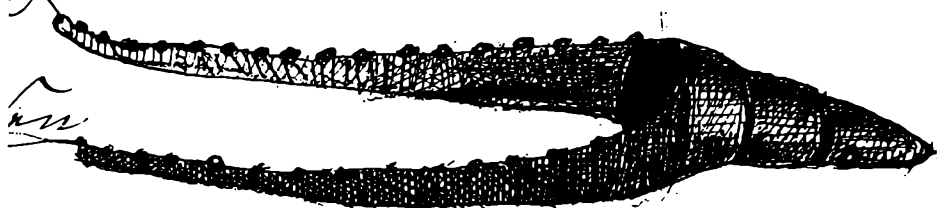
Som det fremgår af beskrivelsen består våddet af en poseformet del uden særligt indløb; mærkeligt nok kaldes vådposen *kalv* ligesom de tragtformede spærringer, der findes i ruser, selv om *hov* benyttes jævnside hermed som betegnelse for den poseformede del. Feilbergs oplysning til ordet: „det bagerste af et våd, som fiskene går i, uden at kunne komme ud“¹³ er altså ikke helt fyldestgørende, idet netposen her er åben. At udtrykket ikke er Krøyers egen opfindelse, men at den har været almindelig brugt ved Limfjorden ses af, at begge udtryk findes anvendt på samme måde i kommissionsbetænkningen, ligesom også Beck bruger dem begge.

Selve form og indretning er iøvrigt meget konstant fra våd til våd. Til at holde netpose og arme i stilling, så det er fiskedygtigt under dragningen, findes flåd på overtælle og sten på undertælle, ligesom armene spiles ved et par staver. Af deres længde kan det ses, at vådarmene yderst har haft en dybde på ca. 1½ alen; hvor de sluttede til netposen, måtte de selvfølgelig have samme dybde som denne. Vådtovene, der anvendtes ved indhalingen, har været fastgjort til disse stave med en „hanefod“ for at hindre, at armene drejede rundt under indhivningen. Når der brugtes hamp bagest i hoven og yderst på armene, er det utvivlsomt, fordi sliddet her var størst under brugen.

Pulsen, der også går under en række andre navne som pulsekølle, -rage, -stage, -stok o. a. fl., er hverken begrænset til dette redskab eller til Limfjorden, men findes anvendt ved en lang række fiskerier og på en lang

er Ann. 8 Sammenhang, ells. fac.

Spidsen i Alm. J.

indvandsforan og foran foran indvands. —
indvandsforan ofte anvendt at fiske i Lægstør, som
i Lægstør af en kvadratisk viden $\frac{1}{2}$ Lægstør, saet a

Fig. 23. Pulsvåd efter pennetegning af H. Beck i ms om pulsvådfiskeri Add. 314 b II, fol.). Beck hævder, at redskabet kun uegentlig bærer navn af våd, da det „består af en stor, konisk garnpose med arme eller fløje og ligner i udseende en stor ruse“. Nat. Mus. fot.

række lokaliteter i Danmark og vidt omkring uden for landet. At pulse eller at slå med puls er at betragte som den finest udformede metode til at skræmme fiskene i garnet. Også andre metoder har været anvendt i dette øjemed her i landet. Ved Læsø brugte de lokale vådselskaber også pulsstager, men kombineret med et andet skræmmemiddel, nemlig sten, som man slog i vandet foran våddet. Når man gik ud med våddet, havde man samlet en hoben sten på størrelse med hønseæg i bunden af bådene, og dem kastede man i vandet samtidig med at der pulsedes¹⁴. Ved det såkaldte „slottefiskeri“ ved Kronborg pynt efter hornfisk anvendtes udelukkende sten til at skræmme fiskene i garnet¹⁵. Endelig kan man skræmme fiskene ved at „polme“ i vandet med en eller anden tilfældig pind eller stang eller helt uden redskab blot med hænder eller ben. Det sidste har bl. a. været brugt ved fiskeri med bredden eller brejlen.

Det er karakteristisk for pulsvådfiskeriet, at der kræves to både til det. Disse var af en anden type end kågene, der var enerådende øst for Lægstør. Det er imidlertid spørgsmålet, om disse „både“, som de almindeligt kaldtes,

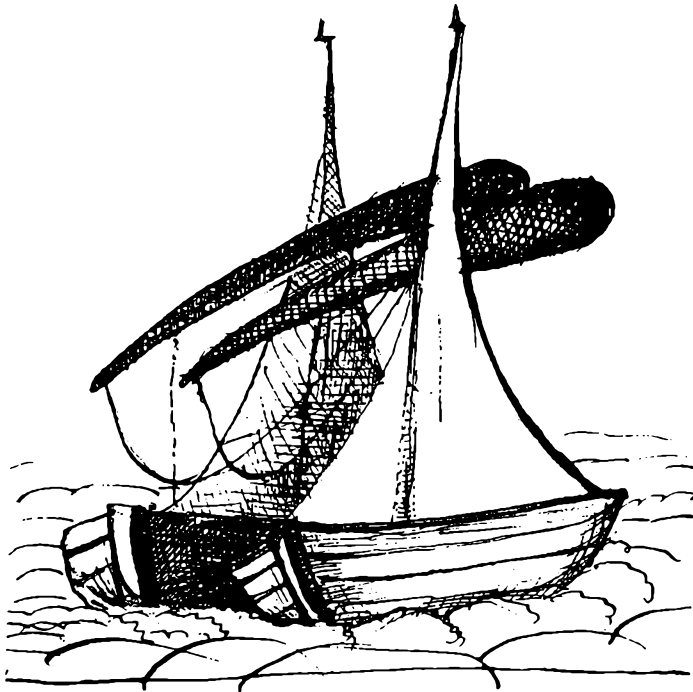

Fig. 24. Pennetegning af H. Beck i ms om pulsvådfiskeri (Add. 314 b II, fol.), der sandsynligvis viser to sammenkoblede pulsvådbåde med et pulsvåd anbragt imellem dem. Denne anbringelsesmåde er dog tvivlsom. Han siger selv i nogle notater om bådene, at „våden føres liggende mellem *begge* bådene, som sejle eller ro sammen til fiskestedet, på dertil i bådens side gjorte indretning eller stillads“. Muligvis har han villet afbilde en ophængningsmåde for tørring af våddet. Jfr. kortvignet til 5. bd. af Danske Atlas, hvor en detaille synes at være direkte forlæg for tegningen her (gengivet i forf.s afhandling: Sildetælling og silde-måling i Aalborg. 1966). Nat. Mus. fot.

har haft en speciel indretning, når de anvendtes til pulsvådfiskeri. Materialet til at afgøre dette er meget spinkelt, men der findes dog et belæg, der er så detaljeret, at det ikke uden videre kan afvises som blot en misforståelse. Det findes hos Feilberg og bærer hjemstedsangivelsen Salling, men ingen meddeler, og er da vel hans egen optegnelse¹⁶. Det hedder her om fiskeriet: „Til at drage pulsvåd hører to skæve både: den „højrehåndede“ og den „kavhåndede“; på den udvendige side af hver af disse sidder et bræt ud, „vingen“, for at give fornøden plads for den store åre, „kobbelaeren“; den anden kaldes „løsåren“ og bruges, når bådene ros hver for sig. Mens våddet „ros af“, o: kastes ud, bruges en lille åre „den stakkede“. Det største rum i båden, hvor våddet ligger, hedder „vådpakken“, det trekantede rum bagved, „ålepakken“. Når bådene ros sammen i „kobbet“, holdes de sammen med bag-

enderne ved et stærkt reb på hvis ene ende er en bøjle af træ „hilden“ til at sætte om stavnen“.

Foruden den anførte samlede beskrivelse har Feilberg også forskellige benævnelser, der refererer hertil, og som er hentet dels fra Salling og dels fra Agger; fra det sidstnævnte sted kom en væsentlig del af pulsvådfiskerne, så det er rimeligt, at der er korrespondance mellem udtrykkene de to steder. Fra Salling kendes særlige benævnelser på de to både, der kaldtes henh. *æ hywerhåner* og *æ kawhåner*¹⁷. Svarende til benævnelserne på de to årer kaldte aggerboerne de to rum i båden, hvor de brugtes, for henh. *kobbelroning* (det næstforreste rum) og *løsrøning* (det tredie rum), mens det forreste rum hed *stavnenden* og det bageste *skodenden*. Det største rum i båden, hvor våddet var anbragt, hed som hos sallingboerne vådpakken (*æ wujpark*)¹⁸.

Feilbergs fremstilling støttes da også af en anonym beskrivelse over fiskeriets tilstand i Tisted amt fra 1802¹⁹, hvor det hedder, at „de Fartøjer, som bruges til Fjordfiskeriet ere mindre, og især ere de, hvorpaa fiskes med Pulsvaader, af en særskilt Facon, fordi derpaa bruges under Fiskeriet en lang Aare i den ene og en kort Aare i den anden Side“.

Ifl. Feilbergs beskrivelse benyttes to korte årer, sålænge de to vådbåde er adskilte, og den lange åre kommer først i brug, når bådene kobles sammen. Man ville umiddelbart her tænke på det tidspunkt, når våddet var udsat og dragningen begyndt²⁰. Af de forskellige beskrivelser af selve fiskeriet fremgår imidlertid, at på dette tidspunkt bliver der ialtfald ikke roet meget, idet bådene ved vådtovene trækkes mod våddet. Feilbergs beskrivelse af det sammenkoblede bådepar støttes af planchen hos Drechsel, der viser fiskeriet med pulsvåd under indhivningen²¹. De to både ligger her jævnsides, forbundne bagtil med et tov og tilsyneladende med en åre ud til hver side.

I sin detaljerede beskrivelse af pulsvådfiskeriet nævner Krøyer imidlertid ikke denne sammenkobling, men bemærker, at „når vådden på tilbørlig måde er udgIVEN og opstillet af den ene båd, som lægger sig for dræk ved den, begynder pulsningen fra den anden i en passende afstand og i retning henimod vådden, og idet den pulsende båd langsomt nærmer sig denne, driver den fisken foran sig ind i den. Når puls båden har nået vådden, inddrages den af begge både i forening, fangsten udtømmes, og man begynder atter arbejdet forfra“.

Overensstemmende med Krøyer nævner Drechsel²², at den ene båd udsætter våddet „i en kreds“, hvorefter der ros tilbage til den anden. Derimod nævner Beck i sin beskrivelse fra Fur, at „voden ligger mellem de 2 både indtil udsætningsstedet“, hvad der tyder på, at bådene på dette tidspunkt var sammenkoblet, hvorved der kunne vindes overensstemmelse med Feil-

ind Clat. (sig. 16)
 u Eumardag ja ummafludea te Uha,
 vnuu.

Udskand - I en Lynde, Lata, sen
 om fimmann og vaaud ad Det.

Fig. 25. Pulsvådbåd fra Fur efter pennetegning af H. Beck (Add. 314 b II, fol.), der gør følgende bemærkning hertil: „Bådene er tynde, lette, skrøbelige. To og to høre sammen og danne et sæt. De fås fra Agger og Harboøre i almindelighed“. Bemærk „vingerne“ foran i båden, der benyttes under roning med „kobbelaeren“ (jfr. teksten s 174). Nat. Mus. fot.

bergs bemærkninger om roning med kobbelaerer. Beck fortsætter så: „Nu udsættes hoven eller kallen først; derpå roe de 2 både fra hverandre hver sin modsatte direction for at udsætte hver sin arm og derpå roes endnu længere ud med et reb af 20 al. fra hver båd. Først efter at rebet fra hver arm er udstrakt så vidt muligt, roes bådene igen mod hverandre og ved at trække rebene med sig, drage armene sammen“. Med denne beskrivelse stemmer fiskerikontrollør B. Andersens fra 1866²³, idet han siger, at „naar man begynder at fiske, har hver Baad det halve Vaad, og man roer da fra hinanden, idet Vaaddet udkastet i en Halvmaane og endeel Reb desuden roes ud fra Vaaddet. Derefter nærme Baadene sig til hinanden paany, idet der pulses og roes, medens Vaaddet trækkes ind“.

Alle de her anførte bidragydere til puls våddets brugsmåde har kendt den af selvsyn eller har kunnet søge oplysning herom hos folk, der har kendt den ud og ind. Det udelukker selvfølgelig ikke, at væsentlige detaljer er udeladt, måske netop fordi de var velkendte og for beskriveren selvfølgelig.

Men når man f. eks. for våddets udsætning får to afvigende fremgangsmåder bevidnet af flere personer, må der være tale om lokale forskelligheder. Visse ting er dog konstitutionelle i pulsvådfiskeriet: anvendelsen af to både med to mand i hver, pulsningen og garnets indhivning, der ikke sker ved at våddet trækkes til bådene, men derimod ved at bådene trækkes til våddet. Det kan dårligt have fundet sted, uden at der – ialtfald lejlighedsvis – er blevet roet.

Sidste fase med indhivningen af våddet er helt afgørende ved fiskeriet, og at forholdet er og skal være sådan hævdes med styrke, så kraftigt at man får mistanke om, at våddet – omend ikke ved denne redskabsform så ialtfald ved beslægtede – er blevet trukket til bådene. Drechsel fremhæver det som et karakteristikum for pulsvåd og dermed beslægtede vådformer, og i revisionerne af fiskerilovgivningen for Limfjorden påpeges, at puls- og bøvåd fremdeles må benyttes „på den hidtil brugelige måde og navnlig således, at våddet ikke drages til båden, men omvendt“²⁴.

Denne bestemmelse hævdedes da også fortsat for pulsvåddet, mens der i 1867 gjordes en undtagelse for bøvåddets vedkommende, idet det blev tilladt, at våddet drages til båden, der ligger for anker. I kommentaren til denne udvidelse af bestemmelserne fremhæves hensynet til grøden på fjordbunden, der „ikke i nogen mærkelig grad“ kan skades af ankervåddet. Bevoksningen på fjordbunden og „den sig i samme opholdende yngel“ var det altså, man ville skåne mest muligt ved de indtil da hævdede bestemmelser om, at fartøjerne skulle trækkes til våddet. En anden side af samme sag skal lige berøres. Maskerne i pulsvåddet havde en lovbestemt størrelse, fastsat for at undermålsfisk og fiskeyngel kunne passere igennem, men maskemålet, der var fastsat efter en helt udspilet maske, blev i virkeligheden illusorisk, når maskerne ved stærkt træk på våddet blev klemt sammen. Også af denne grund måtte man finde det formålstjenligt, at man holdt våddet tot og skræmte fiskene ind i det ved pulsning, idet småfiskene derved fik en reel chance for at undslippe gennem maskerne.

En anden årsag til at man har ønsket at regulere pulsvådfiskeriet, er redskabets store bevægelighed. Krøyer og flere med ham påpeger den hurtighed, hvormed brugen sker. Fiskeriet foregår hele natten igennem, og „den hele akt skal gentage sig henimod 30 gange i en nat“²⁵. Man kunne altså meget hurtigt overfiske et stort område og derved bringe ødelæggelse vidt omkring, såfremt redskabet virkelig var så skadeligt, som det tit og ofte hævdedes.

Påstanden om skadelighed byggede på flere forhold, der findes resumeret i kommissionsbetænkningen²⁶, hvor det fastslås, at misbrugen med disse våd er meget stor og højst skadelig for alle slags fiskeyngel overalt i fjorden, „thi

1. bindes de i almindelighed med så små masker, særdeles i kalven eller hoven, at dermed fanges ål så små som penne-fædder,
2. fiskes i ulovlig tid både for St. Hansdag og efter Bartholomæj dag, særdeles fra de øer og udvige, som ere nær ved fiskevandet, men rettens betjente langt fraliggende,
3. fiskes undertiden og pulses med disse vådder i Limfjordens indvige, hvor helt, brasen, gedder, aborrer og deslige mest opholder sig for de der udflydende ferske vandes skyld og sætter deres yngel, men ved bemeldte pulsen tildels forjages og drives fra deres leege-sted, hvorved den yngel, som ikke endnu er sat, formodentlig spildes, og den, som nylig er sat og ikke er kommen så vidt, at den kan undvige, må nødvendig crepere; thi kan, som erfaringer viser, en voksen fisk ikke tåle et knald af et bøsse-skud i nærværelsen uden at vende bugen i vejret og således besvime, så kan den spæde yngel umulig blive ved magt i nærværelse af det store knald, som sker ved pulsen“.

Hvad det første punkt angår, så var der på kommissionstiden ingen egentlig bestemmelse om, hvor store maskerne skulle være i pulsvåddet. Det kom først med forordningen af 1750, men selv efter den tid vedblev klagerne over, at der fangedes alt for små fisk i garnet. Dels skyldtes det, som det siges i limfjordskommissionen af 1850, at fiskegarnene i Limfjorden, „så langt tilbage som erindringen og traditionen rækker“, ikke bliver bundne efter lovens bestemmelser²⁷, dels det ovf. påpegede forhold med de under brugen sammentrykte masker.

For andet punkts vedkommende var begrænsningen første gang indført ved den københavnske reces 1546²⁸ for senere at blive genoptaget, når pulsvådfiskeriet blev tilladt således ved den kallundborgske reces 1576²⁹ og ved DL 5–10–46. Imidlertid var det meget vanskeligt at få fiskeriet holdt inden for den tilladte periode, og man greb derfor i 1750 til drastiske forholdsregler, idet man dels begrænsede den kreds, der burde have tilladelse til pulsvådfiskeriet, meget stærkt, dels krævede pulsvåddene forseglet uden for den tilladte sæson og dels begrænsede området, hvor fiskeri med pulsvåd måtte udøves, betydeligt ved indføringen af „låse vand“.

Idet drøftelsen af den befolkningsmæssige foranstaltning udskydes til senere, skal de to mere teknisk bestemte paragraffer anskues. I forordningens § 11³⁰ fastsloges først fisketidens udstrækning, hvorefter der fortsattes: „Og sås snart de fra samme fiskeri ved Bartholomæi tider hjemkomme, skal husbonden lade deres pulsvåder således forsegle eller forvare, at han er vis på, de ikke bruges eller dem leveres før til St. Hansdag det næstpåfølgende år,

og dersom garnene ere gamle og opslidte, skulle de i husbondens nærværelse skæres i stykker, så at de ikke mere kunne bruges, ligesom han og lader nøje iagttagte, at ingen fisker med de ny sig anskaffende pulsevåder førend forbemældte tid“.

Ansvar for at fiskeriet blev udøvet i overensstemmelse med forordningen var hermed væltet over på fiskernes herskab. Da fiskeriet samtidig var blevet begrænset til beboerne i Agger og Harboøre sogne, var besværet dog til at overskue. Sådant blev ordningen imidlertid kun til 1761, da der indførtes nye bestemmelser om pulsvåds brug³¹. For det første udstræktes det til alle om fjorden boende, og for det andet blev kontrollen hermed flyttet over til retsbetjentene, der dog – hvor godserne havde birkeret – forblev de samme, som tidligere havde skullet føre tilsyn. De fiskende skulle nu „årligen en måned førend fiskeriets begyndelse melde sig hos den rettsbetjent, under hvis jurisdiktion han agter at fiske, samt medbringe sin pulsvåd for at lade den efterse og forsegle, da den således forsegle forbliver indtil St. Hansdag, når fiskeriet indgår“. Retsbetjentene skulle så 14 dage før St. Hans sende amtmanden hver sin forretning herom. Endvidere måtte man kun fiske under den jurisdiktion, hvor man havde anmeldt sig, og når fiske sæsonen var til ende, skulle de fiskende inden 8 dage atter melde sig hos retsbetjentene med deres våd, „hvoraf de brugelige da forsegles og de ubrugelige kasseres“.

Disse ændrede bestemmelser, der kun i ringe grad modificeredes ved plakat af 28.4.1781³², blev alt for uoverkommelige at overholde såvel for de fiskende som for retsbetjentene. De sidstnævnte skulle yderligere midt i fisketiden begive sig på fjorden og holde inkquisition samt lave indberetning herom til amtmanden ved fiskeriets ophør.

Ordningen havde store ulemper. For havboerne, der under alle omstændigheder måtte bruge pulsvåd fjernt fra hjemstavnen, ville det være en vældig belastning at skulle begive sig en måned forud til sommerens fangstplads for at få våddene eftersat og forsegle, ligesom det også i allerhøjeste grad ville være en gene at være bundet til eet bestemt jurisdiktionsområde en hel sæson igennem. Fiskernes stilling til den nye tingenes tilstand illustreres på ypperlig vis af nogle pulsvådlav fra Harboøre, som i 1761 lå og fiskede fra Arup og Øsløs sogne³³.

16. juli udførte retsbetjentene fra Fjerritslev den påbudte inkquisition og fandt våddene lovlige bundne. At vådlavene ikke havde anmeldt sig hos herredsfogden før fiskeriets begyndelse, kunne undskyldes med pur uvidenhed, eftersom h. m. s. befaling først „en rum tid efter fiskeriets anfang af prædikestolene var bleven publiceret“. Nu sørgede herredsfogden til gengæld

for, at de respektive sognefogder indskærpede de fremmede ålefiskere ikke at forlade distriktet, førend våddene enten var blevet kasseret eller forseglet. Som følge heraf mødte to af fiskerne ved fiskeriets slutning op i Fjerritslev på egne og medbrødres vegne og foregav, „at det var dem som fremmede og fattige en stor umulighed at medbringe tre miles distance deres brugte og forslidte pulsvåde til rettens betjente, derhos berettende, at når de som langt fra liggende for tilstundende åringer skulle en måned før fiskeriets rette anfang forlade deres hjem, i samme tid forsømme andet fiskeri og arbejde ved deres huse, betale deres fortæring hos fremmede i så lang tid, måtte de hellere opgive og frafalde dette fiskeri (hvormed denne egns beboere, som ingen visse fiskevare til deres husholdning fornødne kan forsikre sig uden alene sild og denne ålefangst, ej er vel tjent, allerhelst de, som ligger det ålefiskeri nærmest her i herrederne, hverken forstår at binde garnene ej heller ved at omgås dermed og altså undslår sig fra at anlægge en stor del penge til at udrede fiskerredskabet) end med slig utålelig bekostning at rejse frem og tilbage, såfremt der ikke heri kan ventes dispensation eller anden forandring, ja ydermere forestillede, at de mange gange otte dage før St. Hansdag ikke selv kunne vide, for hvilket distrikt de ville anstille ålefiskeriet, alene dependerende af vind og vejrliget“.

27. aug. begiver derfor herredsfogden og hans skriver sig til Øsløs „for ej ganske at udeblive med denne anbefalede forretning“, hvor de dér brugte fire pulsvåd som skrøbelige og uduelige blev skåret i stykker og kasseret, men da man ankom til Amtoft, hvorfra det femte våd var brugt, var vådlavet tvært imod ordren afsejlet med våddet uforseglet og ukasseret.

Et sådant forløb af inkvisitionsforretningerne var ikke usædvanligt, men kan konstateres næsten hvert år. 1761 fiskede ialt 22 pulsvåd under Mors fordelt med ialt 21 langs øst- og sydsiden af øen (3 for Ejerslev sn., 4 for Jørsby, 2 for Tødsø, 6 for Nykøbing, 2 for Lødderup, 1 for Ørding, 1 for Øster Assels og 2 for Jegindø), mens blot et holdt til i Tæbring og fiskede i Dragstrup vig. Af disse våd var 10 hjemmehørende i Harboøre sn., 8 i Agger sn., mens blot 4 udredtes af Morslands egne beboere med et fra Tødsø, et fra Ørding og to fra Jegindø, der dengang i retslig henseende hørte til Morsø Sdr. herred. Alle våddene blev undersøgt og fundet med korrekt maskemål.

Ved fiskeriets ophør 24.8. og i dagene derefter blev ialt 12 våd kasseret og „adskilt midt over for hoven i 2 stykker og tellerne overskåren“, men de resterende 10 blev ikke alle erklæret brugbare og derefter forseglet, sådan som det gik det Harboøre-våd, hvis mandskab havde indlogeret sig hos sr. Friderich i Nykøbing. Efter at det var erklæret brugeligt et andet år, blev

det „beseglet på begge tellerne, der var sammenbunden ved hver ende, og midt på for hoven“. Dette skete med ialt 5 våd, men de resterende 5 unddrog sig den afsluttende besigtigelse, ved at vådlavene mod advarsel stak af, mens retsbetjentene var optaget ved de andre våd. I det ene tilfælde havde vådselskabet kun deltaget i fiskeriet en måneds tid og var derefter rejst hjem 14 dage før fiskeriet hørte op. Et andet vådselskab illustrerer den bevægelighed, der forud for forordningen rådede i pulsvådfiskeriet. Ved fiskeriets begyndelse var det med våd og både taget til „Luns by på Himmerland“ (sandsynligvis Lovns), derefter havde det en kortere periode fisket fra Fur for 10.8. at tage ophold hos Anders Christensen i Bjørndrup (Tødsø sn.). Her var det blevet til 18.8., hvor det flyttede til Niels Rings i Nykøbing. 23.8. var fiskerne „hjemmelig afreiste uden at deres våd er bleven casset eller beseglet“. Af de forseglede våd hører de to hjemme på Jørgindø, de tre andre ejes af folk fra Harboøre. Ingen af disse tre tages med hjem, idet det ene sælges til Salling og de to andre bliver „aflagt“ i Skarum (Alsted sn.)³⁴. Med det sidstnævnte udtryk menes sandsynligvis, at våddene afhændes til Skarum, selv om inkvisitionsforretningerne iøvrigt ikke angiver nogen pulsvåd fra Alsted sn. I kommissionsforretningen 1742³⁵ angives dog et pulsvåd, der bruges af to mænd fra Skarum, en fra Alsted og en fra Jørsby, så der er gammel tradition for pulsvådfiskeri fra dette sogn. „Aflagt“ kan selvfølgelig også betyde, at de fremmede fiskere deponerer deres våd til næste sæson, men det er mindre tænkeligt, eftersom våddet efter sommerens fangst nok kunne trænge til eftersyn og bødning.

Der var gammel tradition for, at havboerne solgte deres gamle og delvis udslidte pulsvåd til den lokale befolkning i det område, hvor de holdt til under deres sommerfiskeri. Fra kommissionsakterne i 1740erne kan hentes en del belæg, der bemærkelsesværdigt nok er koncentreret til Salling³⁶. Fra hovedgården Astrup sammenfattes situationen på følgende vis, der falder godt i tråd med retsbetjentenes oplysninger: „Bønderne, som bruger nogle gamle, forslidte pulsvåd, som de køber af aggerboerne, efter at de af dem er brugt et år og ikke er i anden stand, end at hver dag, når den tid er, skal bødes i dem“³⁷. Også Øsløs nævnes som aftager af gamle pulsvåd³⁸, og fra Odby og Hvidbjerg sogne på Thyholm var ligeledes købt gamle pulsvåd fra havboerne³⁹.

I denne fremgangsmåde med våddene ses forskellen på erhvervsfiskerne fra strandsiden og fiskerbønderne fra fjordsiden. Erhvervsfiskeren måtte have et effektivt virkende redskab, mens fiskerbonden slog sig til tåls med et ringere, eller som kommissionsmedlemmerne konstaterer ved besigtigelsen af fiskeriet for Lyby sn.⁴⁰: „Til ålefiskeri bruges et par pulsvådder af lige

størrelse med de, som kommer ned fra Agger og Harboøre og fiskes med 2 både til hver våd, så forskellen alene består deri, at Aggerboerne, som i den tid pulsvådder efter loven er tilladt, intet andet tager vare end deres fiskeri og derfor årlig må have et nyt våd, så i den sted køber Sallingboerne det gamle våd og bruger året derefter i de fra avlingen tilovers havende tider“.

Som det fremgår af den ovf. omtalte inkvisitionsforretning fra Mors, var det ikke alle gamle pulsvåd, man kunne afhænde til fiskerbønderne. En del var så ringe, at de blev destrueret ved fiskeriets afslutning som ubrugelige. 1761 besigtigede herredsfogden over Hillerslev-Hundborg herreder de våd, der brugtes i Thisted bredning. Han karakteriserer dem under eet som udelige og ubrugelige, når sommerens fiskeri er til ende, „thi foruden de var særdeles i kalvene mindre end efter skelderne, som fiskerne beretter at hidrøre af det, de så ofte blødes og med åleslimen bemænges, som indkrymper dem, så er de og i sig selv så godt som rådne og for anden tid forbyder sig selv at kunne bruges til ålefangst“⁴¹. Denne udtalelse bliver med de forseglede våd tilstillet retsbetjentene i Vestervig birk med henstilling, at man efter fiskernes bøn „og dem til en liden tjeneste og gavn i sådanne stykker kan vorde afskåret, som de måtte forlange til at afsætte såvel til skjul over plant-bede som over kirse- og deslige træer, som de alene anses nyttige til“.

Retsbetjentenes hovedargument for at kassere våddene måtte selvfølgelig være, at de ikke længere holdt de rette mål i maskerne. Men man tog et skyldigt hensyn, som når det oftere bemærkes, at ganske vist befandtes nogle af våddene at være „noget trange i masken af kalven, så at de var temmelig trange om skjællene, hvilket fiskerne gave den raison for, at de var stive af åleslim, hvorved de var noget krympede, hvilket vi og kunne befinde at måtte medføre sandhed, så vi desårsage ej dristede os til at antaste dem som urigtige, da vi ej befandt dem for små, men alene noget trange“⁴².

Våd, der blev fundet brugelige og lovlige, skulle ved fiskeriets ophør forsegles, så de ikke kunne benyttes igen, før seglene ved næste fiskeris begyndelse blev åbnet af de respektive retsbetjente, under hvis distrikt fiskeriet fandt sted. Ovf. er vist, hvor urimelig en byrde der herved kunne blive lagt på fiskerne. Nu var forholdene vel nok ekstra grelle for Hanherredernes vedkommende, for dels havde vådfiskerne en meget lang vej at tilbagelægge, før de nåede frem til fiskepladserne, dels lå tingstedet meget langt fra fjorden. Harboøre-fiskerne søgte bistand hos deres herskab på Rügensten og mødte i 1762 og 1763 op med deres våd forseget på det hjemlige ting og med attester, udstedt af retsbetjentene ved Rügensten birk af indhold som følgende:

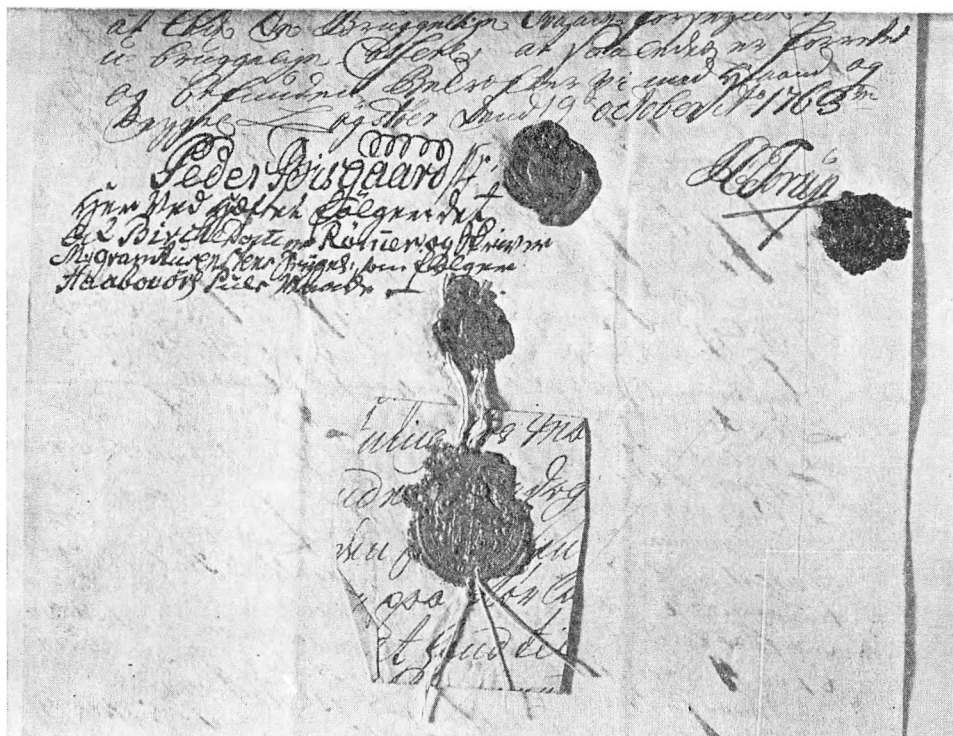

Fig. 26. Detailfoto af inkvisitionsforretning over pulsvådfiskeriet, dat. 19.10.1763 visende den på forretningen vedhæftede prøve på „Birkedommer Rømer og Skriver M. Gram, Rösensteins Seygel, som følger Harboøre Puls Vaade“. Findes i LA. Vib.: Ålborghus m. fl. amters arkiv: Inkvisitionsforretninger Limfjordsfiskeriet ang. 1761–93. 234 b. Nat. Mus. fot.

„Nærværende Christen Nielsøn her fra Harbo-øre, hvis ålevåd den 27 maa er befunden lovlig og forseglet med friherskabet Rösensteins birketings segl, overlades bemeldte Christen Nielsøn for at drage med samme hans våd ned i fjorden at melde sig hos de rettens betjente, hvor han, gud for alle ting, agter for i år at fiske, der behagelig ville åbne samme hans våd, hvilket tilstås af os underskrevne rettens betjente i friherskabet Rösensteen.

Datum ut supra   Laurs Rømer   Morten Gram

Dette våd er åbnet på St. Hansdag her på Harbo-ør tilstås af Jens Christensen Gay på rettens vegne⁴³.

Som det ses, er seglet her blevet brudt på hjemtinget. En sådan fremgangsmåde var ikke usædvanlig, om end det normale nok har været, at forseglingen blev åbnet af den fremmede retskreds' betjente. I Hanherrederne

tog man konsekvensen heraf og anerkendte ikke blot den nævnte fremgangsmåde, men sparede også fiskerne vejen til Fjerritslev ved at lægge kontrollen over til sognefogderne i kystsognene, en foranstaltning, der utvivlsomt er blevet påskønnet af fiskerne, der var ivrige efter at komme i gang med fiskeriet, især hvis de var blevet forsinket som i 1764, hvor det første vådselskab ankom 30.6. og de øvrige fire først 3.7., fordi „de sagde dem at have haft stor fortræd og besværlighed af vand og contravind at arbejde dem frem, og derfor til deres store skade kom så sildig hertil“⁴⁴. Man må erindre, at fisketiden var kort, så enhver spildt dag betød et føleligt tab.

Såfremt forsegling af brugelige våd og tilintetgørelse af gamle og udslidte blev nøje overholdt, skulle man have garanti for, at der ikke fiskedes udenfor den tilladte sæson. Imidlertid kunne man også efter forordningens ikrafttræden konstatere, at fiskeriet udstraktes ud over de to fastsatte datoer. I limfjordskommissionen af 1855 hævdes det, at „det er noksom bekjendt at der hidtil i lang Tid, om ikke altid har været brugt Pulsvaad i 4 à 5 Maaneder aarlig“⁴⁵, og ved sine undersøgelsesrejser i Limfjorden i 1830erne havde Beck gentagne gange konstateret pulsvådfiskeri uden for den tilladte tid. Således skriver han ved afrejsen fra Løgstør 1.6.1832: „Nu ligge Aggerboerne allerede fra første mai omkring i fjorden og drage med pulsvåd“, og da han når til Fur, kan han fastslå, at „fra Fuurland drives pulsvådfiskeriet i ulovlig tid, så tidligt på året, som de kunne begynde dermed, og vedbliver så sildigt ud på året dermed som muligt“⁴⁶. Beck forklarer også, hvordan man trods lovbestemmelserne kan drive dette fiskeri, idet fiskerne betjente sig af gamle pulsvåd eller reservevåd, „der ej holdes med forsegling“⁴⁷. I en tid, hvor alle fiskeredskaber fremstilledes i hjemmene, var det uden vanskelighed muligt at skaffe sig ekstra våd, der gik uden om kontrollen, især på så afsides steder som Fur. Hvordan man i øvrigt kunne undgå at få sine våd forseglet, er påvist ovf.

Beck påviser i øvrigt i sin beskrivelse over fiskeriet ved Fur et andet misbrug, „som her og i omegnen idetmindste en tidlang gik i svang, at der havdes en *løs vådkalv*, eller pose, bunden med langt mindre masker end det lovlige mål, der kunne fastgøres med stropper udenom den egentlige hov af pulsvåden, og hvor en del af småålene, som slap igennem maskerummene på hine, stadig blev fangede“.

Disse og andre former for ulovligheder kunne kun bestyrke redskabets modstandere i deres ønske om at få det endnu kraftigere indskrænket eller helt afskaffet. I hele første halvdel af 1800-tallet arbejdedes der herpå, og i limfjordskommissionen af 1849, der skulle forberede en omfattende betænkning over fiskeriet og en revision af lovgivningen, stillede H. N. Krøyer

som medlem forslag om, at pulsvådfiskeriet helt skulle forbydes⁴⁶. Da kommissionens resultater ikke var tilstrækkelige for ministeriet, nedsattes en ny kommission i 1855, hvor Krøyer ikke var medlem⁴⁹. I loven af 1857, der blev resultat af kommissionens arbejde, opretholdes de tidligere bestemmelser, således forsegling af brugelige våd og ødelæggelse af ubrugelige samt de „låsede“ vande, omend tilpasset efter de erfaringer, der i den forløbne periode var indhøstet. Vigtigst var utvivlsomt at fisketiden forlængedes fra 1.6.–1.9.

I kommissionsbetænkningen af 1855, der behandler pulsvådproblemet meget detaljeret, er oplyst, hvordan bestemmelserne kunne omgås, idet det ikke udtrykkeligt var bestemt, at forseglingen af de gamle og nye våd skulle forevises uskadt ved fiskeriets begyndelse, hvorfor „Vedkommende efter eget Godtbefindende kunne fratage Forseglingen strax efter at den var paasat, og om der end vare flere Retsbetjente, som mere rettede sig efter Lovens utvivlsomme Mening, end efter dens Indhold og saaledes forlangte Foreviisning af de gamle og nye Vaad umiddelbar før Fiskeriets Begyndelse, saa bleve de dog jevnlig skuffede, da man forstod at borttage Forseglingen, naar man i den ulovlige Tid vilde bruge Vaadden og at tilsætte igjen paa en ukjendelig Maade, naar Eftersynet skulde skee; heller ikke indeholdes der i den gamle Lovgivning nogen tilstrækkelig Garanti for, at den Vaad, som virkelig bruges, var den samme, som var efterseet og forseglet af Retsbetjenten . . .⁵⁰.

Hvad endelig det tredie punkt om pulsningens ødelæggende virkning på fiskeyngelen angår, så forsøgte man at imødegå den ved bestemmelsen om de „låsede“ vande, hvor intet pulsvådfiskeri måtte finde sted. Bestemmelsen opretholdtes, selv efter at gennembruddet i 1825 helt havde forandret fjordens karakter, og ialtfald hensynet til de i kommissionsbetænkningen nævnte brakvandsfisk ikke mere var nødvendigt. Først 1867 ophævedes alle de låste vande⁵¹. Et væsentligt argument i kommissionsbetænkningen var selve „det store knald, som sker ved pulsen“. Om dets skadelige virkninger har der hersket overdrevne forestillinger både blandt fiskere og udenforstående. Schade bemærker således om pulsvåddene, at „deres for Fiskene frygtelige Pulsen lyder næsten allevegne“⁵², men Krøyer, der som nævnt var en ivrig modstander af pulsvådfiskeriet, må dog vedgå, at dets ødelæggende virkning på yngelen ikke var bevist⁵³.

Til denne redelige konstatering vil det være rimeligt som afslutning på gennemgangen af kommissionsbetænkningens tre hovedpunkter over pulsvåddenes misbrug at anføre C. G. Joh. Petersens vurdering af pulsvåddet i betænkning af 1903 (se note 51). „Om Skadeligheden af dette Redskab har der hersket meget delte Meninger, og man har endog ment, at Luftboblen

blev dreven ned til Bunden („Straalen gaar til Bunds“) og dér ødelagde de Smaadyr, den maatte træffe paa. Jeg kan oplyse, at denne Straale kun gaar faa Alen ned i Vandet; thi Dykkere, over hvis Hoved jeg har „pulset“ paa 3 Favne Vand, have erklæret, at de vel kunde høre Slaget, men ikke se noget til „Straalen“. – Om nogen Ødelæggelse af Bundens Dyreliv kan der derfor ikke godt være Tale, og selv om Luftboblerne gik helt til bunds, forstaar jeg alligevel ikke, hvorledes de skulde kunne foraarsage nogen Skade derved; nej Pulsningens Skadelighed maatte snarere søges i, at den forøger den *Uro og Jagen om med Fiskene, som Vaaddene altid medføre; i dette og i Vaad- denes Forhold over for de faste Redskaber ser jeg de største Farer ved en Oplukning af de laasede Vande*“.

Pulsvådfiskeriets organisation

Ved besigtigelsen af fjorden i 1740erne registreredes brugen af pulsvåd ved en række pladser (se kort og tabel), men en tydelig forskel fandtes som ovf. nævnt på det pulsvådfiskeri, der dreves af havboerne og det, der dreves af fjordbønderne. I en kort periode fra 1750 til 1761 var havboerne eneberettigede til fiskeriet, men herefter blev det påny tilladt alle beboere ved Limfjorden. Fiskeriet fortsatte da som forud for 1750, idet det stadig væk var af primær betydning for havboerne og af sekundær betydning for fjordbønderne. Et område, der ikke tidligere havde deltaget aktivt i dette fiskeri, nemlig Fur, kom nu med. Det betydelige ålefiskeri med kroge, der her fandtes fra gammel tid, blev nu suppleret med et betydeligt pulsvådfiskeri. Da Beck i årene lige efter 1830 besøgte øen, kunne han om dette fiskeri notere flg.:⁵⁴ „Pulsvådfiskeriet drives ligeledes af furboerne i ei ringe omfang. I 1831 var der dog kun 18 pulsvådsselskaber fra øen. Garn og båd bekostedes af en eller flere gårdmænd, som derfor nød andel (halvpart) af bruttoindtægten; fiskefangsten, røgtningen og pasningen af garnredselet o. d. l. besørgedes af fiskerkarle (sædv. husmænd), 4 for hver våd, som for arbejdet havde halvdelen af det brutto provenue. Pulsvådene have dels spredsteder i nærheden af øen, såsom i Ravnedybet nord for øen, dels under Salling land etc. Før 1829 var Liv bredning mellem Himmerland og Livø og Fuur hovedpladsen for furboernes pulsvådfiskeri. Ved 1831 og 1832 fandt jeg det dog her ophørt, som man sagde mig, fordi arbejdet her ej længere betalte sig; derimod var det i brug mellem NV pynten af Fuur og Morsland endnu 1832“.

Mens der således på Fur udviklede sig en speciel organisationsform med lejede fiskerkarle, bibeholdt fjordbønderne i øvrigt den gamle ordning med, at normalt fire mand (undertiden dog også flere eller færre) slog sig sammen om

at bekoste og bruge en våd. Bådene hertil havde man i flere tilfælde selv, men i andre var man så lidt indstillet på fiskeri, at man måtte leje. Karakteristisk er i så henseende oplysningerne fra Skodborg herred⁵⁵, hvor det angives, at Venø ialt stiller 4 pulsvåd, Humlum sn. 5 og Tørring sn. 3 våd. Derefter hedder det: „De fattige folk på Venø, som for tilstundende sommer, efter angivende, agter at bruge pulsvåde, er ej ejere til nogen både, ej heller formår at købe, mens når de ved St. Hansdags tider samme behøver, da fiskeriet på Vesterhavet er ophævet, er de om at få dem til leje, undertiden på Harboør og undertiden fra Agger sogn, så til disse 4 angivende våde behøves 8 både“. På lignende måde må pulsvådfiskerne fra Humlum sn. ordne sig, mens Tørring sn. selv kan stille de nødvendige både.

Af lige beskaffenhed har det sig med befolkningen i et par Vesterhavssogne, nemlig Ferring og Trans⁵⁰. Betydeligt nok drev nogle stykker herfra fiskeri med pulsvåd. Enkelte af dem ejede selv båd, men ellers lejede de. Når fiskeriet skulle gå for sig, måtte de føre bådene over land til fjorden, et foretagende, der dog ikke var så uoverkommeligt ad Ferring sø og de NØ derfor liggende sødrag.

Betydeligt anderledes er pulsvådfiskeriet organiseret i de to sogne: Harboøre og Agger. Fiskerne herfra havde det til fælles, at de pladser, hvor de kunne bruge deres våd, lå så fjernt fra hjemmet, at de for hele fiskesæsonen måtte frigøre sig herfra. Af det kort, der er tegnet på grundlag af oplysninger om fiskeriet i 1764, vil man se, at hele Vestlimfjorden har været deres operationsområde, og at hovedparten af dem har opholdt sig i en betydelig afstand fra hjemsognene.

Den normale fremgangsmåde har været, at pulsvådselskaberne lejede sig ind hos fjordbønderne ofte samme selskab hos samme bonde år efter år. Dette er den almindelige tradition, og den finder støtte i de arkivalske oplysninger. I tabellen er som prøve vist en række vådselskabers tilholdssteder i 1760erne. Hvor dette var tilfældet, havde man indrettet sig på indkvarteringen med særlige rum⁵⁷, men i øvrigt er dette problem ikke systematisk undersøgt. Fra de mere tilfældige oplysninger herom skal nævnes, at ved Risgårde og Hvalpsund kom der hvert forår adskillige „lav“ og lejede sig ind hos en eller anden gårdmand i Lovns, Alstrup, Risgård og flere steder. Undertiden havde de en pige med til at rense og salte ålene og til at holde hus for sig, men det var dog ikke almindeligt. Blandt det vederlag, som gårdmændene fik for at have havboerne i logi og på kost, var gerne al deres „gråfisk“⁵⁸. Fra samme område af fjorden oplyses, at havboerne „altid lå ude i folks lader og sov, og der var slået et par fjæls brædder op til dem“⁵⁹. Men var indkvarteringen sikkert i mange tilfælde primitiv, så var det sommerdage, og hjemmefra var fiskerne

	Nykøbing							Jørsby							Ø. Hunderup						
	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69
Lokalt	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Harboøre	3	4	.	1	3	2	.	4	3	5	4	6	6	6	1	1	.	1	.	.	.
Agger	3	2	2	5	4	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Thyborøn	.	1	.	1	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Toft	.	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ålum	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

	Tødso							Ørding							Jegindø						
	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69
Lokalt	1	.	.	.	.	.	.	1	1	1	1	2	1	1	2	4	4	4	4	4	4
Harboøre	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Agger	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Thyborøn	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Toft	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ålum	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

	Jestrup (Thyholm)							Fløvlev (Thyholm)							Kallerup (Thyholm)						
	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69
Lokalt	.	4	2	.	4	4	.	.	1	.	.	.	1	.	.	1	.	.	.	.	.
Harboøre	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Agger	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Thyborøn	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Toft	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ålum	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

	Helligsø							Thyborøn (Røn)							Søndbjerg (Thyholm)						
	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69
Lokalt	.	2	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.
Harboøre	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Agger	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.	2	3	.
Thyborøn	.	1	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.
Toft	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	.
Ålum	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

	Livø							Næsby (N. Daler)							Lemdrup						
	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69
Lokalt	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Harboøre	4	1	4	3	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	1	2	2	2	.	.	.
Agger	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

ikke forvænt med store forhold. Det skal derfor nok være rigtigt, hvad Aagaard fastslår, at „imens dette Aalefiskerie vaerer, leve Aggerboerne hos Bønderne deres bedste Liv, da Fisk ellers hjemme er deres meste Føde“⁶⁰. Som udtryk for det samme må tages den sure bemærkning, som herredsfoged Brøndlund i Thisted fremkom med i 1806⁶¹, at „Aalefiskeriet har ingen gavnlige Ind-

Ejerslev							Løderup							Sillerslev							Tæbring											
61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69					
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	2	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
2	2	.	.	2	2	2	2	1	2	1	2	2	2	.	1	1	.	1	1	.	.	.	.	.	.	1	1	1	1	1	1	1
1	1	.	.	1	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1	.	.	.	1	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Vilsund							Sennels-Malle							Thisted-Fårtoft							Tilsted-Silstrup											
61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69					
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	3	5	3	3	2	2	3	.	.	.	.	.	4	7	7	5	6	5	4
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	1	1	1	.	.	2	.	.	2	2	1	.	1	.	1	2	2	2	.	.	.	.	.	.	6	.	3	4	4	2
Hellerød (Thyholm)							Serup (Thyholm)							Gudnæs							Kobberød											
61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69					
.	1	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	2	.	2	2	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	2	3	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	2	3	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ydby							Tøttrup							Gerup							Futtrup											
61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69					
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Svenstrup							Trend (Strandby sn.)							Øsløs							Arup											
61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69	61	64	65	66	67	68	69					
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	1	1	.	.	.	.	3	1	3	.	.	.	.	4	5	4	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

1) Fra Hassing – Refs h. opgives 1761, at der fiskes med 13 våd fra Agger og Harboøre sogne og 2 lokale våd fra Thyholm; i 1766, at der fiskes med 6 våd fra Agger sn. og 3 lokale våd fra herredet. 1769 er der ingen indberetning fra herredet.

flydelse paa Landets Indbyggere. Aggerboerne og de fra Harboøre, som de der egentlig ene og alene skulle bruge Pulsvaade, anse den Tid, Aalefiskeriet gaar for sig, som deres Karneval; de fraadse da til det Umaadelige, skyllende gammelt

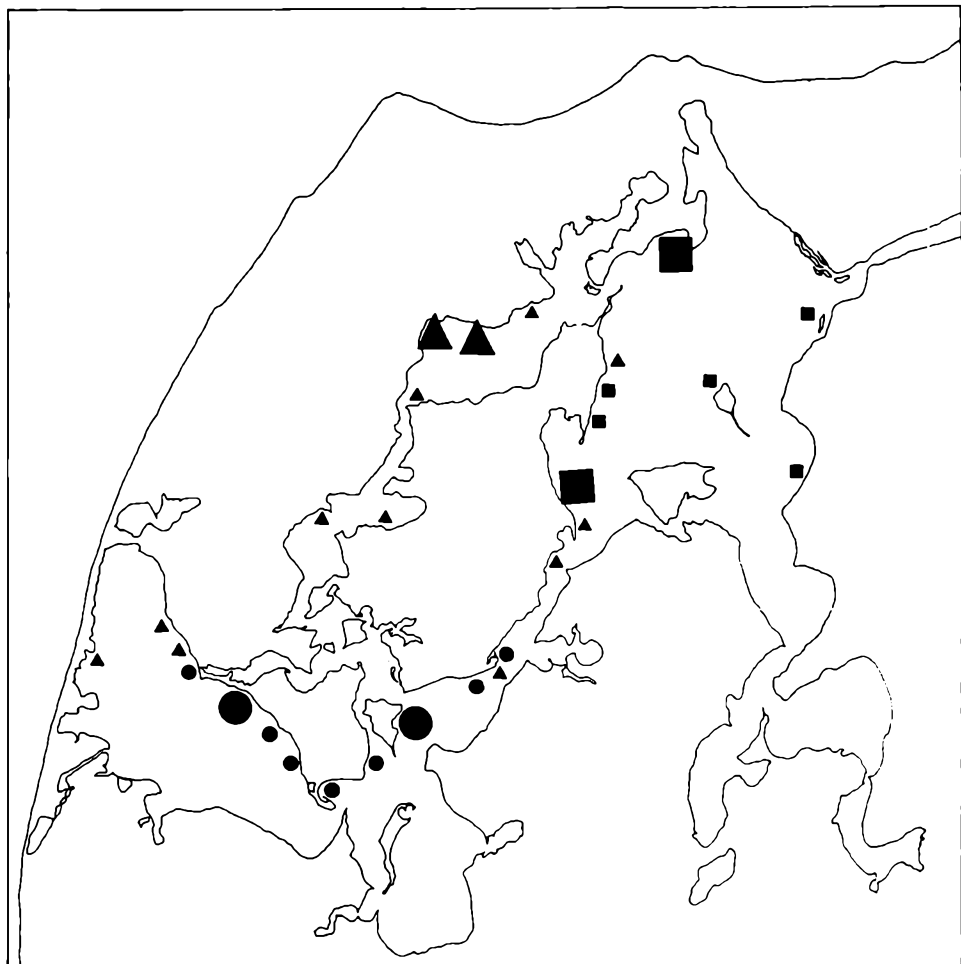

Fig. 27. Pulsvådfiskeriet 1764 efter indberetning til Ducholm, Ørum og Vestervig amter. Af signaturerne angiver trekant fiskere fra Agger sn., firkant fra Harboøre sn. og cirkel lokale fiskere, der driver puls­vådfiskeri ud for eget sogn. De to størrelser af signaturerne betyder henh. 1-3 vådlag (mindste signatur) og 4-7 vådlag. Jfr. iøvrigt tabel over puls­vådfiskeriet 1761-69.

Øl og Brændevin i sig som Vand, og fordrive den meste Tid med Søvn og Ladhed. Paa Thyholm hendrive en Mængde Mennesker den bedste Aarets Tid med at fiske Aal, andre med at røge og ombære dem i hele Nørrejyland. Dette føder Dovenskab, Velleved og Liderlighed, thi hvad er lettere end at dingle paa en Baad i godt Vejr med en Krog (!) i Haanden eller at holde paa en Tømme?"

Den gode herredsfogeds kendskab til puls­vådfiskeriet har sikkert været af en temmelig overfladisk karakter, for der var nok at tage fat på, hvis man ville

have noget ud af det. Thaning fortæller fra sin tid som sognepræst på Mors i 1834–36, at „omtrent ved St. Hansdagstider kom Fiskere fra Agger, sædvanlig kaldet Aggerboere, til Øen, erhvervede sig hos Øvrigheden i Nykøbing Lov til at „pulse“ i Fjorden, ɔ: fiske med Vaad. De slog sig ned Aar for Aar paa de samme Steder, nær ved Fjorden hos Venner og Bekendte. Med det samme de begyndte at fiske, drog de straks omkring til Herregaarde, Præstegaarde og store Bøndergaarde rundt om i Egnen og akkorderede med dem om en „Fænte“, ɔ: en Nats Fangst, stor eller ringe, som den faldt, dog efter Fradrag af de 12 største Aal, som de selv beholdt, de saakaldte Davreaal. Man blev da indtegnet i Fiskerens Almanak til en bestemt Nat, idet man tillige efter Fiskerens udtrykkelige Anmodning indførte Datoen i sin egen Almanak, for at der ikke skulle indløbe nogen Fejltagelse eller Forvirring. Ogsaa jeg købte min Fænte . . .“⁶².

Med en sådan ordning var der en direkte forpligtelse at leve op til, og selv om man ikke akkorderede om afsætning forud, var det, som Krøyer bemærker, intet problem at komme af med sin fangst, der begærligt eftersøgt af de såkaldte „ålepiskere“, der vanskeligt kunne få fisk nok⁶³. Som udtryk for pulsvådfiskernes normale arbejde kan tages følgende beskrivelse, idet der skal erindres om, at selve fiskeriet altid fandt sted om natten: „Når de fiskede om natten med polsvoj, tog de på fjorden imellem kl. 8 og 9 om aftenen, så arbejdede de uafbrudt til kl. ca. 4 eller solopgang, da spiste de deres medbragte mad, og derefter så på igen til kl. 8 a 9, så tog de på land og hen til deres værter for at spise davre, som bestod af et fad byggørød og et fad mælk til, som de alle langede til skiftevis med deres hornskeer, og derefter fik de kaffe med rugbrød, smørrebrød, alt det de ville have. Når de havde spist davre, kom der mange forskellige og købte gråfisk . . . Når det var besørget, så i seng til kl. 12, så skulle de op at spise onnen, som bestod af forskelligt, men som regel mest af fisk“⁶⁴. Når hertil kom, at ålene i reglen skulle behandles og leveres, og våddet opsættes til tørring og evt. bødes, kan der ikke blive megen tid til lediggang eller umådeholden frådsen.

Om pulsvådfiskeriet forklarer Krøyer, at havboerne i fisketiden var „nødte til at søge logi, kost og plads til våddens tørring hos strandbønder i nærheden af fiskestederne, og de betalte deres husværter med de såkaldte davreaal, hvilke for en pulsvåd beløb sig til de største tyve ål, som forlods udsøgt af den hele fænte (en hel nats fangst)“. Bortset fra at fiskerne vel aldrig slap med denne betaling alene til deres værtsfolk⁶⁵, så måtte de ialtfald i ældre tid også af med en afgift til godsejerne, på hvis område de holdt til eller landede med redskabet. Som eksempel herpå kan nævnes, at der for pulsvåddet ved Alsted sn. (Mors) svarede 10 snese ål, for våd ved Ø. Assels sn. 30 snese ål af et nyt

Oversigt over pulsvådavl ved Thisted bredning i årene 1764–1770 efter inkvisitionsforretningerne

<i>Malle :</i>			
1764	1765	1766	1767
Jens Andersen, Nr. Ålum	Jens Andersen	Jens Andersen	Jens Andersen
Clemen Jepsen, Sdr. Ålum	Clemen Jepsen	Clemen Jepsen	Clemen Jepsen
<i>Fårtoft :</i>			
1764	1765	1766	1767
Peder Mårsen, Sdr. Ålum			
Michel Josephsen, Ø. Agger	Michel Josephsen	Michel Josephsen	Michel Josephsen
Christen Josephsen, Ø. Agger	Christen Christensen	Joseph Stiesen	Christen Pedersen
Joseph Stiesen	Thøger Christensen, Vrat	Thøger Christensen, Vrat	
<i>Silstrup :</i>			
1764	1765	1766	1767
Anders Jøssen, Sdr. Ålum	Anders Jøssen	Anders Jøssen	Anders Jøssen
Søren Jøssen, Sdr. Ålum	Søren Jøssen	Søren Jøssen	Søren Jøssen
Søren Thøgersen Lau, Ø. Agger	Christen Thøgersen	Søren Thøgersen	Søren Thøgersen
Michel Christensen, Sdr. Ålum	Poul Christensen	Poul Christensen	Christen Nielsen
Søren Pedersen, Sdr. Ålum	Søren Pedersen	Søren Pedersen	Søren Pedersen
Mads Pedersen, Sdr. Ålum	Mads Pedersen		Peder Christensen
Ove Christensen, Sdr. Ålum	Ove Christensen		
Christen Pedersen Nørgård, Sdr. Ålum			
<i>Vilsund :</i>			
1764	1765	1766	1767
Peder Sørensen, V. Agger	Peder Sørensen	Mads Pedersen, Sdr. Ålum	Mads Pedersen
Sund Sørensen, V. Agger	Sund Sørensen	Sund Sørensen	Sund Sørensen

og 15 snese af et gammelt og ligeså fra Jegindø⁶⁶. Pulsvådfiskerne fra Venø svarede 40 snese ål til Volstrup og 20 snese til Kvistrup i afgift af hvert våd, fiskerne fra Humlum, der snart landede på Strandbjerggårds og snart på Vejbjerggårds ejendom, gav i højeste afgift af hvert våd 10 snese ål til Strandbjerggård og 15 snese til Vejbjerggård, og endelig betalte havboerne fra Trans, „hvor de dermed lander for Himmersyssels land en til to rdlr., hvor de ligger hele fiskeriets tiden om“⁶⁷.

På grund af den intensive brug af våddet og det meget slim, som ålene afsatte på garnet, var det vigtigt at få en tørreplads til det, vel lige så vigtigt som at skaffe husly til sig selv. Hvor fiskerne havde fast tilhold, blev der indrettet mere permanente tørrepladser. Krøyer noterer fra sine berejsninger af fjorden, at „ved at rejse langs med Limfjordens strande om sommeren, vil man hist og her støde på et slags elliptiske indhegninger, dannede af lodret

1768 Jens Andersen Clemen Jepsen	1769 Jens Andersen	1770 Jens Andersen	Værter Mads Pedersen Niels Andersen
1768 Michel Josephsen Niels Michelsen	1769 Michel Josephsen Niels Michelsen Christen Grøn	1770 Peder Josephsen Villads Larsen	Værter Christen Foged Niels Westergaard
1768 Anders Jøssen Søren Jøssen Søren Thøgersen Poul Christensen Søren Pedersen	1769 Anders Jøssen Søren Thøgersen Poul Christensen Joseph Stiesen	1770 Anders Jøssen Søren Jøssen Søren Laursen, Ø. Agger Poul Christensen Mads Rüber	Værter Christen Østergård Thomas Thomassen Peder Balzer Jens Støvring Jens Christensen Poul Larsen Anders Pedersen
1768 Mads Pedersen Sund Sørensen	1769 Søren Suundsen Anders Jensen	1770 Søren Sundsen Christen Josephsen, Nr. Ålum	Værter Jens Larsen Hans Møller, Vilsunds Mølle

nedrammede pæle med en højere pæl i midten. Det er på disse pæle pulsvådde-
ne ophænges til tørring, idet kalven anbringes over den længere midterste
pæl“. Han tilføjer, at her kunne man daglig få lejlighed til at undersøge våd-
denes beskaffenhed, maskernes størrelse etc.“⁶⁸.

Såfremt man anskuer pulsvådfiskeriet fra traditionsstoffets synspunkt, så
fremgår det helt klart, at de fremmede pulsvådfiskere, hvor de holdt til, var
velsete. Alene det, at de vendte tilbage til de samme pladser og de samme
værter år efter år, er tilstrækkeligt vidnesbyrd herom. Synspunktet på de frem-
mede fiskere var snarere, at de var skikkelige, men meget enfoldige folk, der
herved som også ved udseende og vaner stak af fra normen. Især fiskerne
fra Agger blev betragtet som de vest- og nordjyske „molboer“⁶⁹. Det er en
ren undtagelse, når der omtales alvorlige uoverensstemmelser som i fejden
mellem pulsvådfiskere fra Harboøre og fiskere fra Lundø⁷⁰; i øvrigt ligner

denne fremstilling i den grad en fiskerfejde mellem pulsvådfiskere fra Lundø og tjenere fra Astrup, som behandlede ved Lundø birketing 1646⁷¹, at man skulle tro, der var en sammenhæng⁷².

Til understregning af det fremmedartede præg tjente også det „frimurer-sprog“, som de fremmede pulsvådfiskere betjente sig af indbyrdes, når de ville angive fangstens størrelse i de enkelte træk⁷³. Disse tildels meget mærkelige benævnelser overtoges efterhånden af de lokale fiskere⁷⁴.

På baggrund heraf er det ejendommeligt at konstatere den gennem århundreder opretholdte modvilje, der i forbud, forordninger og offentlige indberetninger kommer til orde mod redskabet og dets brug. Nu vil der i et område som Limfjorden i den her behandlede periode med de mange forskellige fiskearter og med den store variation af fiskeredskaber i de samme farvande, altid være modsætninger til stede f. eks. mellem brugere af „stående“ og „løbende“ fiskeri, mellem ålefiskere og gråfiskefiskere o. s. v., og klager over hinanden vil altid kunne fremskaffes. Når hertil kommer de overdrevne og fejlagtige forestillinger om pulsningens ødelæggende virkninger, er den generelle indstilling fra øvrighedens side mod pulsvådfiskeriet sikkert meget forståelig. Men som et nødvendigt korrektiv vil det da være rimeligt at henvise til C. G. Joh. Petersens ovf. anførte udtalelse om pulsningen og om Koustrup og Madsens forbehold i kommissionen af 1855, hvor det hedder: „I hvor ubehagelig det er at være af ulige Mening med de Herrer Medlemmer af Commissionen, ansee vi det for vores Pligt at fremsætte vore separate Formeninger angaaende de enkelte Punkter betræffende Tid og Sted for Pulsvaadfiskeriet, thi med al Agtelse for DHrr. Medlemmer af alle de Commissioner, som saavel i de ældre som nyere Tider, der har været nedsat til at afgive Betænkninger om Fiskeriet i Liimfjorden, kan man vel med Grund antage, at der ikke har været et eneste Medlem, der har haft nogen practisk og vel neppe local Kundskab til Pulsvaadfiskeriet . . . Om nogen Fiskeri derved har lidt noget Tab og Skade, har vi ikke kunnet skjelne; vel har derover i de senere Aar været ført Klage paa enkelte Steder, men om disse Klager har haft anden Grund end Had og Misundelse, dette kan vi ikke sige . . .“⁷⁵

De kommitterede til fiskeriets undersøgning i Limfjorden har i deres indsendte forretning anført og givet tilkende, at i Limfjorden på adskillige steder bruges en del ulovlige i pulsvåders sted opfundne ålegarn neml.: Dybvåde, kratvåde, sandvåde og strygglibe, hvorom de melder, at sildeyngelen formedelst deslige garns ulovlige brug og beskaffenhed tilføjes en utålelig skade, såvelsom at nogle fiskere, som selv har betjent sig af deslige fiskeredskaber, for kommissionen skriftligt har andraget, at ved sådan misbrug kan på een nat ødes mere sildeyngel, end der nogensinde et ganske høstfiskeri behøves at salte . . .

Kammerkollegiets skr. til amtmændene i Ålborg og Viborg stifter 7.4.1744

Med den modvilje, der fandtes mod pulsvåddet, er der af ålefiskere brugt megen opfindsomhed for at omgå forbuddene mod eller restriktionerne af pulsvåddets brug, som fandtes til skiftende tider. I foregående afsnit er behandlet en del af de forholdsregler, der i så henseende anvendtes ved fiskeriet med selve pulsvåddet. Imidlertid var det såvel på kommissionstiden i 1740erne som også forud og efter almindeligt antaget, at ålefiskerne direkte ændrede ved pulsvåddet eller skabte nye vådformer under andre navne for i fred at kunne fortsætte fiskeriet. I den række af redskabsformer, der opregnes i kammerkollegiets skrivelse, er da også sådanne ålevådsformer repræsenteret, som man ialtfald i Østlimfjorden regnede for afarter af pulsvåd, omend en helt anden redskabsform, gliben er kommet med i rækken. Det skal være opgaven i dette afsnit at behandle de former for ålevåd, der fandtes udover pulsvåddet, og undersøge, hvor nært beslægtede de må siges at være med pulsvåddet. Herved skulle det være muligt at afgøre, om det blot er modificerede former af pulsvåddet, eller om det er specielle vådformer, der på mere eller mindre afgørende måde skiller sig ud fra pulsvåddet.

Listen over ålevåd er større end den opregnede. Nærmest beslægtet med pulsvåddet er karvåddet, der i kommissionsbetænkningen¹ får flg. beskrivelse og i øvrigt i skadelighed sidestilles med pulsvåddet: „Af en del i Halds amt ved Limfjorden bruges i steden for ovenmeldte pulsvåde et andet slags, kaldet karvåde, som ere noget mindre og drages alene med een båd, da de i steden for den anden fæster en pæl i grunden, hvorved det ene reb bindes, imidlertid de ror omkring med våden, drager og pulser“.

Ud herover er oplysningerne i kommissionsakterne kun få. Brugsstederne præciseres nærmere i kommissionsprotokollen til sognene Lundø, Uldbjerg og Ørslevkloster, altså til farvandene inden for Hvalpsund², og antallet af våd opgives til henh. 5, 2 og 4. Gennem retsbetjentenes forretninger er det muligt at gøre billedet noget mere detaljeret³. Ganske vist forrykkes ikke området, der stadig væk er begrænset til Lovns bredning, Bådsgård vig, Skive og Hjar-

bæk fjord, men en del flere folk og landsbyer end de ovf. nævnte har deltaget i fiskeriet. Fra Uldbjerg sn. omtales således ikke 2, men 5 vådlav, hvis våd imidlertid i de 4 tilfælde beskrives som så gamle, at de „nu er split fra hinanden og bruges ej mere“. Ligeså har det sig med 2 vådlav fra Lynderup sn. Bedre synes forholdene at arte sig for vådlavene i Ørslevkloster og Lundø sogne.

En gennemgang af de indsendte forretninger viser, at vådlavene ikke er af ens størrelse. De kan variere fra 3–4 mand som det laveste tal og op til 6–7 som det højeste. En ting, der er karakteristisk for alle fiskerne fra vådlavene er, at de desuden deltager i gråfiskefangst med våd, nedgarn og undertiden kroge. I hele det pågældende område har der været et udbredt fiskeri med de nævnte redskaber, der imidlertid for største delen anvendtes under ret primitive former byggende på de udbredte fladvandede arealer langs de stærkt indskårne kyststrøg. Det i forhold til pulsvåddet mindre og mindre effektive karvåd må forstås på denne baggrund. Det er en lokal variant af pulsvåddet tilpasset områdets særlige naturforhold.

Det samme resultat var Krøyer nået til i sin undersøgelse over pulsvådfiskeriet. Han bemærker herom⁴, at pulsvåddene ikke alle steder i Limfjorden var af lige størrelse, „hvilket især gælder for snævre sunde og små indvige. Således havde man i Nautrup ved Sallingsund pulsvådde af kun fjorten favnes længde på hver arm, men otte favne dybe på det dybeste, mod enderne derimod $4\frac{1}{2}$ favne; kalven 7 favne lang, $13\frac{1}{3}$ favne dyb, og til sådanne brugte man i regelen kun een kåg. 700 favne reb udfordredes til at drage et sådant våd, og sex mand fiskede med det. Men da fiskeriet gik uafbrudt for sig nat og dag, behøvedes dog to hold, eller tolv fiskere, til hvert våd. Fisketiden var fra efterår til forår; dog standsede dravis fiskeriet, men med fast is trak man under isen. Uagtet man betegnede dem ved navnet bøvtevådde, vare de intet andet end en efter stedforholdene modificeret form af pulsvådden, og det nye navn var rimeligvis kun opfundet, for at unddrage dem lovgivningens bestemmelse“.

Krøyer bruger ikke betegnelsen karvåd, men bøvtevåd om dette våd, og han nævner intet om udsætningsmåden. At have den ene arm fortøjet til en pæl har vel dårligt kunnet praktiseres, såfremt våddet har været benyttet i Sallingsund, men derimod nok, hvis man har fisket med det i farvandene inden for Langør odde, hvor der var udstrakte, flade grunde.

Det vil her være rimeligt at se lidt på, hvorfor dette modificerede pulsvåd går under betegnelser som henh. kar- og bøvtevåd. Forleddet betegner i begge tilfælde en lukket beholder i bødkerarbejde, der under udsætningen markerer den ene vådarm. Brugen af et bøvtevåd beskrives således af fiskerikontrollør

Andersen i 1866⁵: Et Bøtvaad bruges kun til Aalefiskeri og kaldes Bøtvaad, fordi der ved dets Brug bruges en Bøtte eller en Bøie, som kastes i Vandet, naar der skal fiskes. Ved denne Bøtte fæstes Rebet, der hører til Vaaddets ene Arm, og man ror nu fra Bøtten, idet Rebet og derefter Vaaddet gives ud af Baaden. Naar dette er skeet, roer man paany til Bøtten, der tages ind i Baaden, hvorpaa der hales ind paa de to Reeb, som ere fastgjorte i Armene af Vaaddet, af to af de Mænd, der ere i Baaden, medens de to andre roe til med to Aarer for om muligt at slæbe Vaaddet lidt paa Bunden. Samtidig hermed pulses med to Køller af de Mænd, som roe, forat jage Fiskene ind i Vaaddet. Bøtten bliver altsaa kun anvendt forat vise, hvorfra Fiskerne ere udgaaede, da de kastede Vaaddet og tillige forat bære det ene af Rebene, hvormed Vaaddet hales ind, saaat man let kan faae fat paa det“.

Et par vigtige detaljer ud herover giver Drechsel i sin oversigt⁶, hvor han om bøtvåddet bemærker, at det altid kun bruges af een båd med 3 eller 4 mand. Våddet kan bruges med to udsætningsmåder. Den første er den, som fiskerikontrolløren har beskrevet, men den må suppleres med, at efter at bøtten er udkastet, må der ros op i vinden med den arm, der er fæstet til bøtten, for at få den udstrakt. Når det er sket, udsættes resten af våddet i en bue, og den anden arm ros hen til bøtten. Ved den anden udsætningsmåde fæstnes bøtten med vådtov og -arm til et anker, og i dette tilfælde er det unødvendigt at ro op i vinden, da armen fastholdes af ankeret. Drechsel bemærker, at på „lægt Vand bruges ogsaa istedetfor Anker en i Bunden nedrammet Pæl, til hvilken Baaden fortøjes under Indhalingen“, og hvortil vådtovet har været fastgjort under udsætningen.

Hos Drechsel har bøtvåddet således fået sin fuldstændige forklaring, både hvad navnet og hvad udsætningsmåden angår. Der er herved etableret kontakt til kommissionsbetænkningen i 1740erne, også hvad benævnelsen vedrører, idet Drechsel bemærker, at en ældre benævnelse for bøtvåd er karvåd.

Bøtvåd eller karvåd nævnes ikke i forordningen af 1750 af den gode grund, at de simpelt hen ikke kom i betragtning, da kun havboerne, der ikke brugte karvåd, havde tilladelse til at bruge pulsvådfiskeri. Yderligere blev karvåddenes gamle område syd for Hvalpsund et af de „låsede“ områder. En chance fik de modificerede pulsvåd ved forordningen af 1761, hvor pulsvådfiskeriet påny udstraktes til alle om fjorden boende. Bøtvåd findes første gang omtalt i lov af 1857, hvor det nævnes ligesides med pulsvåd, og derefter bestemmes i lov af 1867 særskilt om bøtvåddet, at det dels som hidtil må bruges ved at båden under indhivningen drages til våddet, dels at våddet drages til båden, der ligger for anker, dog at det i sidste tilfælde ikke må have en mindre dybde i armgarnet end 12 alen⁷.

Denne udvidelse af bøvåddets brug er bemærkelsesværdig, idet den er et klart brud med al tidligere praksis, hvor man netop for at undgå ødelæggelse af leg og yngel strikte havde holdt på, at våddet (pulsvåd og hermed beslægtede våd) skulle blive liggende stille på bunden, mens båden i vådtovene blev trukket hen til redskabet. Denne fangstmåde er det, der primært har gjort pulsningen nødvendig. Ved den nye bestemmelse kommer bøvåddet i brugsmåde meget nær til snurrevåddet og kan vel betragtes som forstadie hertil. Ved at begrænse mandskabstallet til to, idet man undlader pulsningen, og stener våddet noget stærkere, så det går bedre i bund under dragningen, får man snurrevåddet. Det eneste hensyn til leg og yngel, der blev taget ved den nye bestemmelse, var den løvbefalede dybde, der ville forhindre dets brug på fladere vand, hvor bevoksningen (og dermed afsat fiskeleg og yngel) var kraftigere end på dybere vand.

For at give en præcis forestilling om de her beskrevne ålevåds type skal gengives en beskrivelse af et ålevåd, sådan som de brugtes ved Øsløs omkring århundredskiftet⁹. Man fiskede her med et redskab, der alt efter brugsmåden kaldtes „ålevåd“ eller „pulsvåd“, hvor den første betegnelse svarer til fiskemåden, hvor den ene arm forankres, den sidste til måden, hvor armen flyder løs ved en tønde. I øvrigt stemmer beskrivelsen af fremgangsmåderne overens med den hos Drechsel. Selve redskabet beskrives således: „Det snurrevåd, man benyttede såvel til ålevåd som til pulsåd, bestod af arme og hov. Armene var yderst ca. 1½ al. dybe, inderst ved hoven 13 al. Når våddet lå spredt ud på jorden og strakt, var hver arm 40 al. lang på nedertellen, mens overtellen var 1 al. længere. Armene var bundet i 3 dele. Hver del kaldtes „revl“. Der var altså ialt 3 revl: *Overtellerevl*, *nedertellerevl* og det midterste stykke, *inderrevl*. Af disse havde de to tellerevl ens maskestørrelse, medens inderrevl havde mindre maskestørrelse. Hoven var bundet i to dele med søm (sammensyning) midt ned ad. Maskestørrelsen aftog stadig, jo længere man nåede ud imod enden af hoven. Hver halvdel blev bundet i eet stykke, idet man efterhånden snittede af skællen, så maskerne stadig blev mindre. Hoven havde en længde på 14–15 al. De yderste 4 al. af hoven havde små masker, og af dem igen den yderste alen ekstra små. Denne del af hoven kaldtes *fiskerummet*. Det var bundet af langt grovere tråd, da der her var mest slid. Det forslog dog ikke altid, fiskerummet måtte undertiden fornyes⁹.

Overtellen var dobbel, undertellen enkel. På overtellen sad korkflåd, midt på hovens overtelle et stort et bestående af fire skiver, samlet med pinde. I øvrigt aftog flådene i størrelse, jo længere man nåede ud på armene. Yderst på armene sad to stokke, fastgjort til vådarmene med stropper såvel på oversom undertelle. På den nederste del af disse stokke, der kaldtes *boger*, sad en

kovs på 3 tommers bredde med en blyvægt på henh. 4 og 6 pund. Kovsen på den forreste arm var på 4 pund, den på den bageste 6 pund p. gr. af, at vådtovet her var længere og vejede mere¹⁰. På undertellen af arme og hov sad sten fastgjort med stropper og bundet ind i sækkelærred. Disse sten måtte ofte hentes helt ude ved havsiden.

Når man bandt hoven, tog man en maske op for hver femte eller sjette maske. Derved blev hoven faktisk mere poset udadtil. Det skete for at vanskeliggøre ålens undvigelse fra hoven. Våddene bandt vi selv, eller vi fik dem fra Harboøre, hvor der var gamle folk der bandt dem“.

Om ålevåddene hedder det videre i kommissionsbetænkningen¹¹: „Dybvåde ere omtrent af længde og dybhed som sildevåde; men af masker næsten så små som pulsvåde. Disse åledybvåde bruges alene af Nibe fiskere i sejldybet østen for Løgstør; ved besigtelsen 1741 havde de ikkun een, men siden skal tallet være forøget. De drages af 4 karle på een kåg. omtrent lige som næst foran om karvåde er meldet, undtagen at der ikke pulses“. Under forklaringen om denne redskabsforms skadelighed fremhæves, at undertellen på våddet er „således og tæt med bly betyngt, at den ikke alene kan fordærve sildelegen og den yngel, der ikke kan undfly, men endog oprive tangen og gøre stedet bar; ja fiskerne tør rose sig af, at de med dette garn kan opdrage en kniv af bunden“.

Det fremgår heraf, at våddet har været meget stærkt besat med synk, men nærmere enkeltheder mangler. Det er ikke til nogen større hjælp at henvise til andre dybvåd, for ganske vist fandtes der på denne tid dybvåd i brug i Vestlimfjorden til fangst af helt, ligesom dybvåd anvendtes i havet som landdragningsvåd især til hornfisk og makrel, men det eneste fælles for disse våd er benævnelsen og dens angivelse af, at redskabet bruges på dybt vand¹². Men hvad er dybt i Nibe bredning og hvad i Vesterhavet?

Nu var brugen af åle-dybvåd ikke noget væsentligt problem for Nibe-fiskerne, der var ulige mere interesseret i forskellige andre former for ålefiskeri. Dybvåddet må da også ses i denne sammenhæng, men inden det sker, skal det bemærkes, at fjordkommissærernes interesse for „de i pulsvådders sted opfundne garn“ havde fået dem til at anstille en forsøgsfiskning med det pågældende dybvåd „for at se effecten“. Ved dette prøvfiskeri blev kommissionen bestyrket i sin formening om redskabets skadelighed, idet der sammen med ålene fangedes en hel del sildeyngel, „endskønt fiskerne upåtvivlelig dertil udsøgte det sted, hvor de mindst ventede, at garnets skadelighed skulle vise sig“¹³. Tvært imod dette synspunkt mente man i Nibe at være blevet snigløbet af kommissionen ved denne fiskning, idet den skete „på et særdeles sted, hvor der efter ældgamle, troværdige fiskermænds beretning i særdeleshed stedse lader sig se små

sild . . . og hvor ellers ingen ålevådrætter falder, blev set nogle få, små sild, som og kunne løben ind igennem maskerne igen, om man havde givet tid dertil, men de stakkels tåbelige fiskere, som drog med våden, begreb ikke, hvad kommissærerne havde dem forborgen derunder, da de vel ellers kunne drage mange vådrætter på andre steder og aldrig fået en småsild at se dog på lige så dyb vand¹⁴.

Lige så skadelig efter kommissionens mening var følgende vådform, der beskrives således:¹⁵ „Kratvåde er ikke slet så store som dybvådene, af masker lige så små som pulsvåde og bruges ligesom dybvådene fra den tid, vårfiskeriet ophører, indtil høstfiskeriet begynder. Drages i dybet, men landes på grunden. Bruges mest østen for Løgstør og særdeles mellem Giøl og Hals. Deres brug er en bestandig misbrug“.

Benævnelsen kratvåd er ikke entydig. I kommissionsprotokollen noteres kratvåd under besigtigelsen af fjordens fiskeri kun fra Vestlimfjorden, hvor de ofte sættes lig med sandvåd. I denne del af fjorden bruges de til fangst af gråfisk. Et enkelt af betydelig størrelse (armlængde 40 favne med en dybde på 6 al., hovens dybde 9–10 al.) forklares som en slags sildevåd, der dog også bruges til fangst af gråfisk. I Østlimfjorden går våddene i besigtelsesforretningen under benævnelsen ålevåd. De beskrives fra Nr. Sundby som 9 favne på hver arm og 7 al. dybe ved kalven, altså et relativt kort våd¹⁶. I kommissionsdokumenterne træffes dog betegnelsen kratvåd for disse ålevåd¹⁷, men desuden stavelvåd¹⁸.

Benævnelsen på redskabet skal måske forklares ved brugsmåden, som vil blive beskrevet nedenfor. Den vil da være at sammenstille med betydningen kradse, skrabe sammen, der træffes indenfor høstarbejdet¹⁹. Drechsel nævner under sin beskrivelse af snurrevåddet²⁰, at en ældre benævnelse på dette redskab var krat- eller kringelvåd, og den sidst anførte benævnelse har ialtfald tydelig sammenhæng med brugsmåden og kan sidestilles med f. eks. kringel-dræt, der betegner at harve marken i kredse²¹.

Det egentlige kratvåd bruges nemlig på en måde, der er meget lig den, der anvendes ved bøvåddet med pæl. Til fiskeriet anvendes een båd, idet en pæl af passende længde drives ned i fjordbunden, hvor man agter at trække, og til denne pæl fastgøres det ene vådtov, hvorpå man ror våddet ud i en kreds og tilbage til pælen, hvorefter våddet trækkes til båden. Der fiskes normalt på 3–4 al. vand, og våddet udsættes mod dybet og trækkes ind mod grundene.

Ved sine undersøgelser over Limfjordens fiskeri fik Krøyer oplysninger om kratvåddets indretning i Nr. Sundby. De gengives her, og man vil bemærke, at dimensionerne svarer ret godt til dem, der findes i kommissionsprotokollen²². „Denne våd bindes af uheglet hamp og over tre skælder. I armene, som ere

bundne over de største skælde og af tvundet garn, gå 26 masker på alen. I *brystet* (kalvens forreste del), som er bundet over den mellemste skælde, ligeledes af tolagt eller tvundet garn, udgøre først 30 masker en alen. *Løftet* eller kalvens bageste del er bunden over den mindste skælde af trelagt garn og har 108 masker i omkreds (36 på en alen). Længden af enhver arm er omtrent 14 favne, dybden i enden 5 alen, mod kalven 8 alen, og kalvens længde udgør 7 alen. Tællerne ere af uheglet hamp, tre garns line. Flådderne, at hvilke udfordres 100 til hver arm, tilskæres af granlægter, have omtrent 4 tommers længde til 3 tommers bredde og ere i midten forsynede med et hul. Den lille bøjse, som fæstes over midten af kalven, har her navnet *skoge*. Hvad bundstene angår, da har de garn, som ere nærmest kalven, 20 omtrent af størrelse som andeæg; det andet garn kun 14, men lidt større, det tredje og fjerde garn hvert 10, tilsammen altså på hver arms fire garn 54 bundstene og for hver bundsten to flådder. I munden af kalven eller i *vådhalen*, som denne del også kaldes, ere 3 skikkeligt store bundstene anbragt nær ved hver andre. Vådden drages med 17 favne vådtov på den ene og 25–26 på den anden arm, og til vådtov plejer man at anvende gamle hårtæller af kasserede sildedrivgarn“.

Krøyer bemærker, at fire mand almindeligvis slår sig sammen om at udrede et våd, idet enhver af dem leverer sin fjerdepart, deraf bl. a. de fire stykker garn i hver arm. Garnet spindes og bindes på stedet. Garnet tjæres forår og efterår, og da våddet har lige så små masker som pulsvåddet, bliver det endnu mere småmasket ved den stærke tjæring. Han er derfor meget tilbøjelig til at slutte sig til kommissionens mening om dets skadelighed og henviser som den til den klage, der indgik til kommissionen fra sildefiskere i Hvorup og Sundby, hvori det hedder, at der med disse ålevåd på een nat har været opdraget en sådan mængde af sildeyngel, „at dersom de havde bleven i frihed, til de var blevne store, kunne de våren nok til en hel høstfiskning“. ²³.

Fiskeri med dette ålevåd er registreret fra Nr. Sundby, Hvorup og Vr. Hassing sogne med henh. 6, 3 og 3 våd. Endvidere brugtes fra Ålborg 3 våd, hvormed de trak på grundene nord for sejldybet, altså på de samme steder som de lokale ålevådsfiskere, der i øvrigt oplyste, at de brugte deres våd overalt på grundene lige fra Hals bro til Gøl land²⁴. Hvor vådlavene er oplyst, består de i de fleste tilfælde af 4 lige lodtagne mænd, men enkelte våd ejes dog alene af en mand, og to af våddene i Vr. Hassing af hver tre mænd. Fangst-udbyttet opgives at bestå af flyndre, kujer (ålekvabber) og ål.

De to sidst behandlede vådformer, dyb- og kratvåd, adskiller sig fra pulsvåd og kar-bøtvåd ved ikke at benyttes sammen med pulsning. For at kunne skræmme fisken op fra bunden og i redskabet er de i stedet så meget kraftigere „sternet“ og trækkes under brugen over bunden i modsætning til de to andre våd.

Den sidste redskabsform i vådgruppen er sandvåddet, der beskrives således i kommissionsbetænkningen²⁶: „Sandvåde ere adskillige slags tildels ikke større end damvåde, men fast overalt af meget små masker, så vi ved besigtigelsen har forefundet, de der ikke kunne efterlade den allermindste og nyskabte yngel af nogen slags fisk, så vidt den kom frem. Disse bruges på adskillige steder såvel vesten som østen for Løgstør med både eller kåge, men drages dog mest til land ved 2 a 3 karle, som dermed vader fra kågen“.

Sandvåddet er i sin konstruktion og især i sin brugsmåde så enkel, at det kan vinde indpas overalt, hvor der er naturlige betingelser derfor. Udstrakte, lavvandede grunde uden større bevoksning og uden for mange hindrende sten er det ideelle, og da sådanne findes over hele Limfjorden, er det ganske naturligt, at det var i brug på kommissionstiden i såvel Øst- som Vestlimfjorden. Den vide udbredelse fremmedes ved, at redskabet var lige anvendeligt til fangst af ål som af gråfisk, desuden var det overkommeligt at anskaffe, fordi det i mange tilfælde blev tildannet af større redskaber, der skulle kasseres, og desuden krævedes der normalt ingen båd til brugen. Sandvåddet kan derfor i vid udstrækning betragtes som et fattigmands-redskab, hvorved der kunne skaffes til dagen og vejen, og sådan forklares det da også mange steder, f. eks. fra Højslev birk²⁶: „Forhen har her i birket været nogle små sandvådder, som fattige bønder ved indfaldende varme sommervejrligt har gået langs med fjordbredden og samlet lidet små fiske til føden, men siden den stærke kuld kontinuerer næsten sommeren ud, er de aflagt“.

Med redskabsgruppens vide udbredelse og dens tilpasning til skiftende lokaliteter og forskellige slags fisk er det klart, at der må være en ret stor variationsbredde. Det er dog kun undtagelsesvis, der opgives mål på dem. Fra Løgstør og fra Malle sn. blev brugt sandvåd med en længde af 12–13 favne og en største dybde på 2–3 alen, mens der fra Gøttrup (Farsø sn.) brugtes våd med en længde af 10 favne og en dybde af 4–5 kvarter²⁷. Fra Øsløs oplyses under kommissionens omrejse, at der her anvendes sandvåd med en dybde på $2\frac{1}{2}$ –3 alen og en længde på hver arm fra 5–6 favne, hvormed der udelukkende trækkes på grunden. Derimod bruges der i farvandene inden for Hvalpsund sandvåd, hvormed man dels vadede på grunden dels brugte dem fra båd på dybet. Fiskerne oplyste om dem, at de udelukkende anvendtes til gråfiskefangst, og at de var større end dem, der brugtes østen for Løgstør. I øvrigt er oplysningerne om dem ikke mange. Fra Kølsen nævnes ganske vist et sandvåd, men da det tilsyneladende alene anvendtes fra båd til fiskeri efter aborrer og skaller, tæller det muligvis ikke med i denne forbindelse. Det har en størrelse af „14 favn på hver arm og 30 masker dyb ud ved kalven og forkortes ind til staun, hvilken våd de fører ud på et skib, når de dermed skal fiske“²⁸.

Til supplerung af disse sparsomme oplysninger skal anføres, hvad Krøyer har at melde om redskabet:²⁹ „Sandvåd var et meget lille våd, hvormed fornemmeligt fiskedes ål, men også forskellige slags gråfisk, skaller, aborrer o. s. v. De sandvåde, jeg har haft lejlighed til at se i Løgstør (hvor man giver dem det særegne navn *fæggevåd*), have omtrent 15 favne på hver arm, men kun 1½–2 alens dybde. Kun to mænd fiske med en sådan våd og bruge ingen båd eller kåg. Man vader nemlig på grundt vand uden at trække våden på land og benytter det især tidligst på sommeren. I Løgstør udredes sådanne vådde af mere velhavende folk, som lade fattigfolk fiske med dem, hvorved fangsten deles i lige dele mellem vådejeren og hver af karlene. Fangsten for en dags fiskeri skulle omtrent kunne ansættes til 15 a 20 snese ål.

I Agger skelner man mellem sandvådde og *estvådde*, med hvilket navn de betegne de småvåde, som de tidligere brugte i Limfjorden, nu derimod i Flade sø, for at skaffe agn til havfiskeriet. De forfærdiges af gamle pulsvådde: ⅓ af armene og den halve kalv give en estvåd. Som grund til at disse redskaber ikke bindes fra nyt af, angive fiskerne, at de meget hurtigt rødne om sommeren i det ferske vand, hvorfor man skyer bekostningen af nye garn“.

Det fremgår af det hidtil omtalte, at der findes variationer indenfor sandvåddenes gruppe. Hovedkriteriet for dem har været, at de brugtes på ganske lavt vand og i regelen uden båd, selv om man ved sådanne „soppevåd“ kunne medføre båd, som fiskeren nærmest dybet da førte ved siden af sig³⁰. Men „soppevåddene“ var da i reglen større end sandvåddene og brugt på dybere vand. Sandvåddene var også særtegnede ved, at der kun var to mand til at fiske med dem, nemlig en ved hver vådarm.

En særlig gruppe af sandvåd udgør de gråfiskevåd, der er omtalt ovf. fra farvandene inden for Hvalpsund. I samme område findes dog også sandvåd af den normale type, der kun trækkes på grundene. En anden særegen gruppe er de estvåd³¹, som Krøyer nævner. I 1740erne havde sandflugt og havrendinger dannet meget langstrakte og lavvandede grunde ind i Nissum bredning, hvor der kun kunne drives fiskeri med sandvåd. Men det var til gengæld af den største betydning for havboernes fiskeri med bakker i Vesterhavet, fordi fangsten, der hovedsageligt bestod af smelt, brugtes til madding (bed, es) på krogene. I Hygom sn. blev kommissionen oplyst om, at sandvådfiskeriet i fjorden var en livsbetingelse for havboerne, idet vejrliget sjældent tillod at man trak våd i havet efter småsild, „der ellers var det bedste, de kunne få til beed eller mading“³². Harboøre og Agger sogne var derfor velforsynede med sandvåd, således havde hver by indenfor Agger sn. sine (Røn 4, Toft 1, Nabe 2, Ø. Agger 3, V. Agger 3, Sdr. Ålum 2 og Nør Ålum 1)³³ og på trods af at disse våd skulle have haft ekstra små og ulovlige masker, bøjede man sig dog

for nødvendigheden og den åbenlyse nød i de to havsogne, sådan at befolkningen fik lov at fortsætte med sandvådfiskeriet på de grunde, der stødte op til sognene³⁴.

En tredje gruppe af sandvåddene, der fortjener særskilt omtale, er de, der brugtes mellem Mejlgrunden og Gøl sten. Dette er hovedområdet for fjordens sildefiskeri, og der kan ikke være tvivl om, at ålefiskeriet med sandvåd og glib var indpasset som et vigtigt led i den årsrytme, hvor sildefiskeriet vår og høst udgjorde to markante højdepunkter. Begge de nævnte redskaber til ålefangst var enkle og derfor overkommelige selv for uformuende folk, og fiskeriet med dem ukompliceret, hvis da ikke øvrighed eller jorddrot blandede sig i det. Der var derfor mange, der i den stille sæson midt om sommeren følte sig fristet til at gå på ålefiskeri på de udstrakte grunde langs kysterne, og for en væsentlig del af Nibes befolkning var dette fiskeri simpelt hen den eneste virkelige eksistensmulighed mellem sildefiskerierne.

For denne kategori af fiskere var det fristende at snige sig til at trække på fiskegrunde, som godserne regnede for deres endelsfiskeri, men de løb da også bestandig fare for at blive opdaget og opsnappet af de folk, som godserne sendte på fjorden ved nattetid for at holde opsyn med deres fiskeriområde. Tingbøgerne har flere eksempler på sådanne sager³⁵. Som Krøyer omtaler ved sin beskrivelse af sandvådfiskeriet fra Løgstør, kunne fiskeriet også organiseres i større omfang ved at formuende folk bekostede redskaberne og holdt folk til at fiske med dem. På denne måde drev flere af storfiskerne i Nibe ålefiskeri.

For dem synes især grundene nord for sejldyb mellem Hanherred og Øland at have været eftertragtede. En sag fra 1699 giver fyldige oplysninger om, hvordan fiskeriet her var organiseret³⁶. Natten mellem 20. og 21. juli var Christen Jensen Bothi, der var fiskerkarl for Jens Sørensen i Nibe, i en kåg sejlet over til grundene ved Torslev dyb sammen med fire mand og to sandvåd. De fire mand gik og trak med våddene, og fangsten blev samlet i kågen, da de blev overrasket af en kåg fra Attrup land, hvori sad ridefogden på Kokkedal med et mandsstærkt følge af 6 bønder fra Alsbjærg, Attrup og Torslev. Ridefogden beslaglagde nibekågen og våddene, som blev ført til Attrup land, og fiskerne blev tiltalt for ulovligt fiskeri. Sagsøgeren var Kokkedals ejer, D. C. Braes, der oprindeligt havde fået Levitzau på Oxholm med, men han var i mellemtiden bleven forligt med Jens Sørensen.

Braes drev imidlertid ikke selv Kokkedal, men havde bortforpagtet den til en Hans Hansen, der havde overladt fiskeriet til tiltalte mod afgift for sommeren 1699. Ifl. forpagtningskontrakten, der fremlagdes i sagen, tilkom det fiskeri, der lå til Kokkedal, forpagteren, „dog at han ej bortlejer grundene

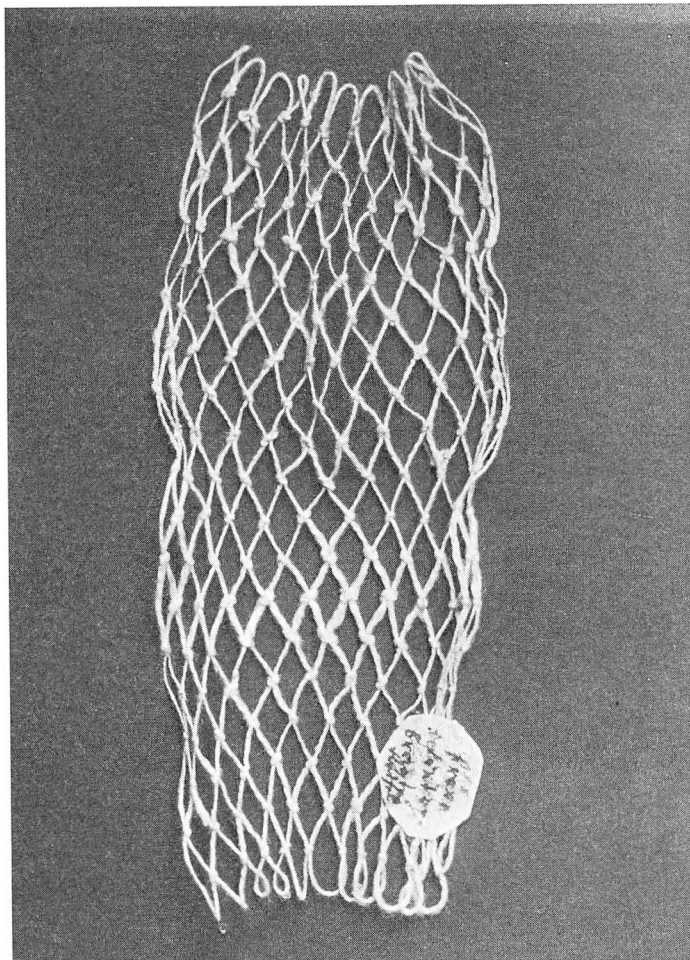

Fig. 28. Garnprøve af sandvåd vedlagt skrivelse fra H. J. Levitzau, Oxholm, til rentekammeret, dat. 28.2.1742. Garnet er vedhæftet en forseglet seddel med påskriften: „Prøve af det opbragte Redsel“ og refererer til Levitzaus klage over sandvåddenes skadelighed (jfr. fig. 29). Findes i RA. Ålborg og Viborg stifters rtsks.ktr. Dokumenter og stadbøger vedr. Limfjordsfiskeriet 1695–1750. A. Sager udenfor designationen. Nat. Mus. fot. Ca. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse.

eller fiskeriet til nogen fremmed, førend han Kokkedals tjenere det lader tilbyde, om de vil beholde det for den samme afgift andre vil give“. Men at denne fremgangsmåde var iagttaget, bevidnes gennem en attest udstedt af sr. Jens Sørensen på Næsgård, der tillige i et glimt giver livet bag retssagen:

„Som jeg underskrevne for nogen kort tid siden i denne sommers høhøst kom ridendes fra Øland og ville til Nessgård, da jeg kom ridende over Øster Svendstrup bro, blev jeg sr. Søren Sørensen ridefoged på Kokkedal var, det han gik

ved nogle rivefolk på Sønderskovgårds mark vesten gården i engen, hvor jeg red til ham og talte med ham for Jens Erlandsen af Nibe, om han kunne bekomme forlov at drage med en sandvåd for Kokkedals grund i fjorden, hvortil han mig svarede, at han havde intet dermed at bestille, men forpagteren Hans Hansen det i hans forpagtning havde og havde forundt Jens Sørensen af Nibe det for 10 mk. til afgift. Ellers sagde han, at bønderne det for nogen skulle nyde, om de ville give som en anden, men det ville de ikke, så blev det Jens Sørensen forundt. Hvortil jeg svarede sr. Søren Sørensen, at der var jo rum nok langs med Torslevholm, at den anden kunne og drage der; hvortil han mig svarede, at han havde ikke dermed at bestille, det var alt forpagteren berettiget, såvidt på begge sider som Kokkedals proprietær og ejer berettiget var og ejermand til, hvilket var af hans husbond forpagteren forundt, og han Jens Sørensen forundt det igen, tilmed kunne der ikke være flere, uden det var Jens Sørensen til fortrængsel“.

Det var da heller ikke noget nyt, at ålefiskeriet på grundene her var bortlejet til fremmede fiskere, fordi Kokkedals tjenere ikke mere var interesseret i det. Flere navngivne fiskere fra Nibe anføres som lejere og brugere af ålefiskeriet både med sandvåd og strygglibe såvel under den nuværende ejer af Kokkedal som i Gudde Parsbergs tid. G. P. afstod gården i 1691. Samme fisker kunne have det i leje flere år i træk „ubehindret og upåanket i alle måder“.

Et andet ankepunkt mod Jens Sørensen var, at hans anvendte redskab skulle være ulovligt indrettet. Derom førtes der lange forhandlinger på de to ting. Lad os som udgangspunkt tage det syn, der blev aflagt over de to konfiskerede sandvåd: „Enhver vod findes ved staufren 31 masker i hver alen, og imod kallen findes 32 masker al., fremmest over kallen findes og 32 masker i allen, agterst i kallen, som findes 22 masker i en halv al., og alt sammen ganske maskerne sammenkrummet i den ene våd af tjære, og den anden næsten ligeså, og syntes vi, at samme sandvodder er bunden over 2 skælder, både kalve og armgarn“. Ingen af synsmændene har i øvrigt fisket med sådanne våd. I øvrigt havde sandvåddene synk af blykugler.

Ved sagens behandling for Nibe ting 10.2. 1700³⁷ fremlægges et af Jens Sørensens sandvåd, hvorefter Chresten Chrestensen Binddreng vandt, „at i 40 år kan han mindes og har imidlertid draget med sandvådder såvelsom også bunden af det slags vådder, hvoraf nu en fremvises. Imidlertid har samme slags vådder stedse været så enge bunden, at der på armene ej har været uden en 28 masker til hver alen, når de er nylig bundne og utjæret, og i det trange ste af kallen 38 masker på alen; men når de vorder tjæret og brugt, går der en 2 eller 3 masker mere på alen. Og har der aldrig her i Nibe eller her omkring Limfjorden været brugt anderledes bundne ålevådder end denne, som nu

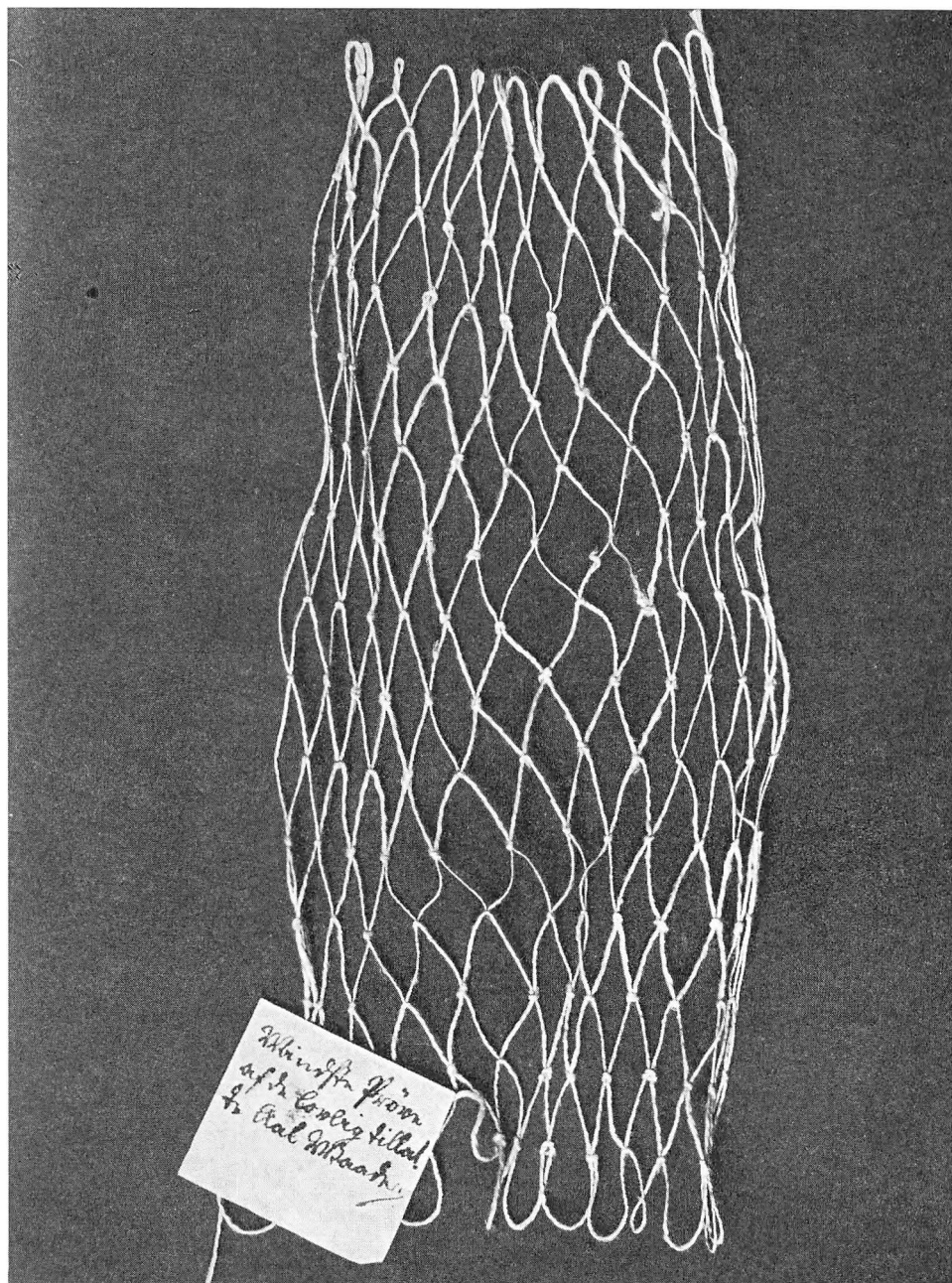

Fig. 29. Garnprøve af sandvåd vedlagt skrivelse fra H. J. Levitzau, Oxholm, til rentekammeret, dat. 28.2.1742. Garnet er vedhæftet en forsegleet seddel med påskriften: „Mindste prøve af de lovlige tilladte Aal Vaade“ og refererer til Levitzaus klage over sandvåddens skadelighed. (Jfr. fig. 28). Findes i RA. Ålborg og Viborg stifters rtsks.ktr. Dokumenter og stadbøger vedr. Limfjordsfiskeriet 1695–1750. A. Sager udenfor designationen. Nat. Mus. fot. Ca. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse.

er her for retten, og har han bundet de 2 vådder, som er opbragt i år til Kokkedal over samme eller lige store skælde, som denne eller andre sandvådder bindes over. Med hvilke vådder aleneste gås og drages på bare sand og en 5 kvarter eller 1 alen vand, på hvilke steder ved udfald er undertiden ganske intet vand, men ikke kan drages med det slags vådder på de steder, hvor græs eller grøde er. Over lige forskr. skælder bindes stryggliber og vadgliber samt ålerusehaler, som alt bruges til ålegårdsstader og ålefiskeri, og har de således været bundne, så længe han kan mindes, og har han også draget dermed på adskillige proprietærers grunde, som ingen har lastet på at være for enge bundne“.

En lang række fiskere fra Nibe vidner overensstemmende med Chresten Binddreng, bl. a. Niels Nielsen Hørtikarl, „at forleden år drog han våd på Kokkedals grund med assessor Braes' tilladelse, og brugte da lige sådan en bunden våd som denne, og drog assessors tjenere også med en af dislige vådder og lige så eng som denne“. Sandvåddenes spredning fremgår af et af vidnesbyrdene, hvor en fisker igennem 16 år har fisket hermed på Kokkedals, Brat-skovs, Oxholms, Krastrups, Vårs, Sebberklosters grund og andetsteds, d. v. s. hovedparten af grundene rundt Nibe bredning.

Synspunktet om sandvåddenes skadelighed for sildeyngelen var noget, der ikke blot havde godsejernes interesse, men også i høj grad øvrighedens. Med udgangspunkt i reskripterne af 24.5. og 29.11. 1737 havde herredsfogden i Hanherrederne i 1739 rejst sag mod bønderne i Aggersborg, Bejstrup og Haverslev for at få deres fiskeri med strygglibe og sandvåd forbudt som stridende mod lovens bestemmelser³⁸. Denne sag forelægges limfjordskommissionen, der fra mange andre sider blev informeret om ålevåddenes og glibenes skadelighed³⁹. Kommissionens indstilling var da også, at begge slags redskaber burde forbydes, og kun nibefiskernes indtrængende bønner, fremført gennem deres stiftamtmand, bevirkede, at de fik lov at beholde glibfiskeriet, omend stærkt beskåret⁴⁰. Derimod blev alle former for ålevåd, bortset fra pulsvåd, forbudt ved forordningen af 1750.

Op som disse fattige mennesker, som nærer sig af ålefiskeri med stryggliber, har vemodelig og ynkelig klaget over deres ruin, og jeg har fægtet for dem imod de andre kommissærer på bedste måder, så er endelig bleven bevæget samme at tilstå for ikke at ruinere disse fattige mennesker; men de har lagt en klausul derhos, som efter mine tanker synes lige så ugørlig som at bygge kasteller i luften, nemlig at hvor ålegårde anlægges, der må stryggliber ikke komme på 100 favne nær . . . da dog strygglibe er et så innocent redskab, og ikke kan af disse fattige folk undvære, uden deres totale ruin til hungers nød at lide med kvinder og børn.

Stiftamtmand With til rentekammeret 4.10. 1749.

Dette „innocente“ fiskeredskab regnedes af limfjordskommissionens øvrige medlemmer til de skadeligste og sidestilledes med pulsvåd og „i pulsvådernes sted opfundne redskaber“, selv om det i type intet har med våd at gøre¹. Kommissionsbetænkningen² giver følgende beskrivelse af redskabet: „Strygglibe er et ålegarn af prismatisk figur, hvoraf enderne og de tvende sider ere beklædt med et tæt garn, og den tredie åben, på hvis nederste kant er en liden indbøjet kam, omtrent en hånd bred, således at ålen kan glide over kammen, men ej gå tilbage. Af disse bruges 4 tillige, som føres af 4 mænd i en sildekåg, der med 2 lange furtræer er hæftet til en anden kåg, således at de ikke kan komme længere til eller fra hinanden, i hvilken sidste kåg også er 4 mænd, hver med en stage af længde som skaftet på strygglibe og med tværtræer på den nederste ende³, hvormed de idelig støder frem for sig på bunden af vandet, medens de andre holder gliben til bunden, da begge kågene imidlertid driver for strømmen. Bemeldte 8 mænd, som kaldes et strygglibselskab, ere lige delagtige i fangsten. Dette fiskeri bruges imellem Aggersund og Klitgaard ligesom dybvådene fra medio juni til henimod Mikkelsdag. Inventionen er ikke gammel.

Vådglibe er et mindre garn af lige skabning som forbemeldte undtagen den på den nederste kant ommeldte liden kam. Det bruges uden båd eller kåg af et menneske, som våder ud i vandet, undertiden til midt på skulderne, da en anden går for ved med en krog eller krydstræ og støder i bunden, så ålen skrider i gliben, hvilket den anden straks fornemmer ved foden, som derpå tager gliben af vandet og kaster ålen i et kar, som svømmer bag efter den, der fører krogen. Dette er et fattigt fiskeri og bruges alene af fattige folk, når vandet er nogenledes varmt, for at få en ål til det tørre brød, på samme tider som de øvrige beskrevne ålegarn“.

Som det fremgår af beskrivelsen, er der to måder at anvende gliben på, mens redskabet i alt væsentligt er ens i begge tilfælde. Beskrivelsen kan, selv om den har fået de fleste ting med, suppleres på visse punkter. Den åleglib, der bruges i nutiden (hvor den udelukkende anvendes som vadeglib), har sam-

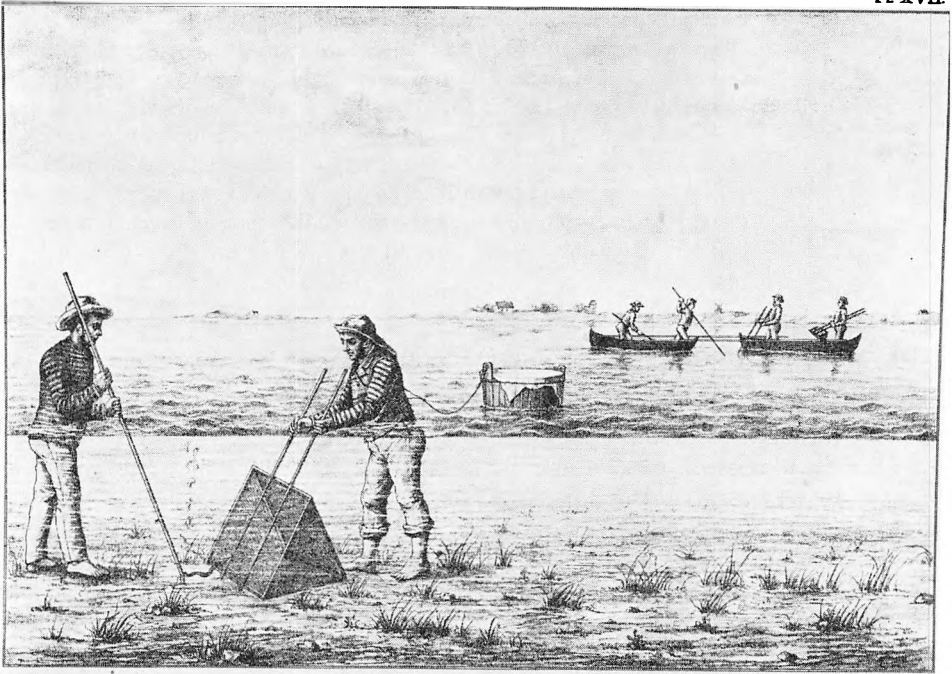

Fig. 30. Aalefangst med vade-glib og strygglib. Til opbevaring af fangsten har vade-glibsfiskeren en ørebalie med påbundet klæde tøjret til sig. Strygglibsselskabets både er utvivlsomt forkert placeret i forhold til hinanden (jfr. teksten s. 211). Planche XVII i Drechsels Oversigt over Saltvandsfiskerierne (1890) efter tegning af fiskerikontrollør C. Holstein.

me hovedtræk som den her beskrevne. I Dansk Saltvandsfiskeri (1935) opgives dens mål til ca. $2-2\frac{1}{2}$ m i længden og ca. 70–80 cm i højden og bredden. Den tilsvarende krøje beskrives som en $2\frac{1}{2}$ m lang stage forsynet med et $1\frac{1}{2}$ m langt tværtræ. Da glibene i vid udstrækning er blevet lavet af fiskerne selv, vil de enkelte redskaber kunne variere stærkt fra disse mål. I en retssag, der føres ved Hanherredernes ting i 1739⁴, opgives længden af trærammen til ca. 9 kvarter (= $2\frac{1}{4}$ alen) og længden på krøjens tværtræ til det samme.

Mens gliben altid nu manøvreres og holdes i stilling ved to lange stager, der er fastgjort til rammen på dens åbne side, synes ialtfald strygglibe i 1700-årene at være brugt blot med een stage. Vidner i den ovennævnte sag bekræfter nemlig spørgsmålet, om der ikke er en lang stage på hver glib, som „holder og sætter gliben i bunden“, og da nibefiskerne i 1740erne kæmper for deres ret til at beholde glibfiskeriet, oversender de til geheimeråd J. L. v. Holstein en ansøgning bilagt kommissionsdommen af 18.10 1740, der blev afslutningen på ovennævnte retssag⁵. Nederst på deres ansøgning er vedføjet et PS, der tyder

på, at ansøgningen har haft endnu et bilag nemlig selve „hovedet“ af en stryg-glib, thi i efterskriften står: „Det på gliben tegnede røde kride udviser, hvorledes heldstangen fastsættes midt i gliben“. I 1698 tillaes en af fiskerne i Nibe for en „holdstang til strygglibe“, som han skal have taget fra en kåg ved fjorden⁶.

Hvorvidt vadegliben har været forsynet med en eller to stager, giver materialet ingen mulighed for at afgøre. Men for stryggliben var een stage det mest funktionelle. Stryggliben anvendtes nemlig kun fra båd og altid flere på een gang. Og her ville to stager på hver glib være en hæmsko for fiskeriet. Desværre er forklaringen på, hvorledes de 8 mand i selskabet anbringes i bådene og bådernes indbyrdes forbindelse, meget summarisk beskrevet i de anførte be-læg, og stort andet har vi ikke at holde os til⁷. Ganske vist bringer Drechsel i sin bog: Vore Saltvandsfiskerier (1890) en planche, der viser fiskeri med åle-glib, hvor der i billedets baggrund gengives et strygglibselskab. Men fremstil-lingen er så stærkt forenklet bl. a. ved kun at vise to mand i hver båd og blot eet par fiskende, at dets værdi som kilde er meget begrænset. Fiskerne her an-vender glib med to stager. Overensstemmende med kommissionsberetningen er de to både forbundet med to lange træer, men da bådene er anbragt i forlæn-gelse af hinanden, bliver der kun plads til, at eet par kan fiske ad gangen.

Fordelen ved at organisere et strygglibselskab har selvfølgelig været, at alle fire par kunne fiske samtidig, og ikke at tre par skulle sidde over, mens det fjerde arbejdede. Det fremgår da også af vidneafhøringen ved Hanherreder-nes ting, hvor flg. spørgsmål besvares bekræftende af vidnerne: „Om ikke brugt og måden med de såkaldte strygglibe er, at der fares ud på Limfjorden med tvende sammenhæftede kåge med otte mand besat? Om ikke sådan et selskab bringer med sig fire store glibe med fin garn omsat? Om ikke disse glibe sæt-tes ned i bunden på een gang og holdes ganske fast i bunden?“ Men skulle det kunne lade sig gøre, kan bådene som nævnt ikke være anbragt i forlængelse af hinanden, men må være lagt parallelt. På den måde kunne alle fire par finde plads til at bruge deres redskaber samtidig. Med blot een stage på gliben kom fiskeren desuden til at stå sidevendt i båden og tog mindre plads op, end hvis gliben bruges med to stager.

Efter denne antagelse lægges bådene altså side om side fastholdt i en be-stemt indbyrdes afstand ved de to lange træer. Denne afstand har beløbet sig til ca. 6 m, for det oplyses, at der er 8–9 alen mellem glib og krøje, når der stryges. Bådene har så drevet af sted over grundene med siden mod strøm-men, alt imens krøjerne er blevet strøget og stødt over fjordbunden hen imod de nedsatte glibe. Med passende korte mellemrum er glibene blevet hævet op af vandet for at tømmes for fangst for straks „påny i grøden et andet sted at

2. Strygglib Limfjordens.

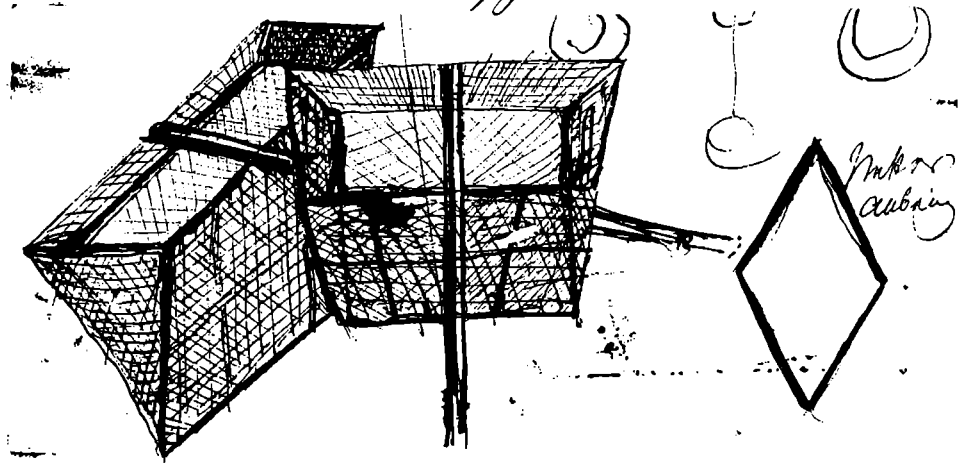

Fig. 31. Strygglib brugte. Limfjorden, 1739.

Fig. 31. Strygglib efter pennetegning af H. Beck (Add. 314 b II, fol.), der tydeligt viser, at stryggliben kun var forsynet med een stang, mens vadegliben ialtfald i senere tid altid havde to. Hans Smidth har dog i sine tegninger af glibfiskere gengivet vadeglibe med såvel een som to stænger. Beck bemærker, at „ved nogle steder af vore kyster bruges strygglibe med 2 stænger“. Utvivlsomt tænker han her på vadegliben. Nat. Mus. fot.

sættes, når kågen med redskabet noget lidet er afsted flyttet“. Den lille kam, der har været anbragt på glibens forkant, der under krøjningen støtter mod fjordbunden, har forhindret fisken i straks at undløbe, men har ikke betydet en permanent spærring, hvorfor hyppige optagninger af gliben har været nødvendige. Det var altså „uttallige sæt, som skete med et selskab om dagen, thi det var mange hundrede, såsom de sætter imellem de tager op, så fort som de kan“.

En placering af bådene som foreslået har kun været en fordel for fiskeriet også i anden henseende. Det var nemlig under glibningen ikke vigtigt at komme hurtigt af sted, tværtimod. En båd, der flyder sidelæns, bevæger sig relativt langsomt, men alligevel har det været nødvendigt at nedsætte farten yderligere. Vidnerne oplyser uopfordret, at hvert strygglibsselskab havde „bundet bag efter krøyekågen sommetider en, sommetider to og undertiden tre store sten, som de har, ligesom vejret er til, hvilke slæber efter kågen, så længe de fisker, på det den ikke skal drive for fast“.

Det var betydelige strækninger et sådant strygglibsselskab beregnede til sit brug. Af de tre selskaber, der i 1739 brugtes af bønderne fra Aggersborg, Bej-

strup og Haverslev, fiskede det ene „fjorden langs forbi Bejstrup og Haverslev, til de kommer lige ud for Mølschyvered østerst i Haverslev sn.“, mens de to andre „farer op i fjorden runden om Aggersund og for Bejstrup land“.

Langt mindre aktionsradius havde vadeglibene, som brugtes uden båd på grundene. Vadegliben manglede den kam, hvormed stryggliben var udstyret. I stedet erstattedes den ved et „lytteapparat“, idet den person, der holdt gliben, satte sin ene stortå mod glibens lodrette netvæg, sådan at det mærkedes, så snart en fisk løb ind i gliben. Det gjaldt så om hurtigst muligt at bringe redskabet i vandret stilling og vippe det op over vandfladen. Fremgangsmåden var i øvrigt som ved stryggliben, at hjælperen med krøjen jog fiskene mod gliben. Undertiden fiskede flere sådanne glibpar sammen, hvorved man kunne afspærre et mindre område af grunden og derved hindre, at de opskræmte fisk undløb. Da man manglede båd at anbringe fangsten i, medførte de fiskende en beholder, som kunne flyde i vandet, sikret ved en snor til den fiskende. Disse beholdere kunne være mere eller mindre kunstfærdigt udformet for at hindre ålen i at undløbe. I mands minde har man bl. a. brugt et lille hyttefad med hul i oversiden, udstyret med en lang tragt, som ålene ikke kunne komme ud af⁸.

Dette fiskeri med vadeglib regnedes i 1700-årene ligesom senere for et fattigmands-fiskeri. Ved kommissionens overhøring i Nibe karakteriserede nibe-fiskerne det som „et ringe fiskeri for de fattigste folk, der intet andet kan bestå“⁹. Det fandt bl. a. sit udtryk derigennem, at mange kvinder deltog i det. Nogen oversigt derover har man først fra langt senere tid, men det kan dog have sin interesse at se fordelingen. Fiskerikontrollør Andersen har i sine skematiske oversigter over limfjordsfiskeriet¹⁰ oplyst følgende om antallet af anvendte glibe og de derved sysselsatte mænd og kvinder:

1864: 71 glibe, 35 mænd, 107 kvinder	1867: 126 glibe, 111 mænd, 141 kvinder
1868: 72 - ÷ - 144 -	1869: 93 - 67 - 119 -
1870: 81 - ÷ - 162 -	1871: 105 - 53 - 157 -

Helt uden vidnesbyrd om kvinders deltagelse i det nævnte fiskeri er man dog ikke. Det fremgår bl. a. af en retssag ført 1727 ved Års og Slet herreders ting¹¹. Her tiltales Jørgen Gielstrup med sine „13 medhavende våd-gliber“, Søren Nielsen Kok „med sit selskab af 12 våd-gliber“ og Laurs Panum „med sit selskab af 4 våd-gliber“ for ulovligt fiskeri på Vår hovedgårds grund. Alle de fiskende er fra Nibe, og i de allerfleste tilfælde drejer det sig om småkårsfolk, håndværkere og daglejere. Af bilaget fremgår dels sammensætningen af hvert enkelt gliblav dels forholdet mellem mænd og kvinder, hvor den kvindelige deltagelse overstiger halvdelen (31 kvinder af et samlet deltagerantal på 58).

BILAG

Vadeglipslav fra Nibe 1727.

Jørgen Gielstrup og 13 medhavende våd-gliber:

- 1) Jørgen Gielstrup og datter
- 2) Frederik Christensen og Kirsten Leedkones datter
- 3) Adam Sommers søn og Christen Olufsens datter
- 4) Niels Aalborgs pige og Oves kone Sidzel
- 5) Niels Drastrups karl og Peder Ferik
- 6) Laurs Skiønnings datter og medfølgere Mette
- 7) Laurs Jensen handskemager og datter
- 8) Niels Berthelsens kone og søn
- 9) Peder Haverslefs dreng og pige
- 10) Mette Tromslagers og Else Glassis
- 11) Michel Barn (el. Michel Øxe-Bødker) og sin dreng
- 12) Povel Christensens datter og Jørgen Gielstrups kone
- 13) Anne Kalstrups datter og Kirsten Laursten

Søren Nielsen Kok med sit selskab af 12 våd-gliber:

- 1) Hr. Søren Klitgaards folk Jens Pedersen og Karen Christensdatter
- 2) Jens Diederichsen og Peder Fiskers pige
- 3) Jens Diederichsens datter og Mette Ildsigis
- 4) Laurs Larms datter og Niels Bekkis pige
- 5) Maren Bekkis pige og Maren Drastrup
- 6) Niels Kioldsens dreng og Christen Pedersens søn
- 7) Jens Larms pige og farverens karl
- 8) Niels Nielsen Gielstrup og Mette Christensdatter
- 9) Morten Skomager og Otte Jensen
- 10) Laurs Bødker og Christen Rasmussens pige
- 11) Jørgen Justesens kone og Povel Klokers dreng
- 12) Kirsten Nielsdatter og Jens Haverslefs dreng

Lars Panum med sit selskab af 4 våd-gliber:

- 1) Søren Bødker og Gregers Mikkelsen
- 2) Jens Tromslager og Christen Skredder
- 3) Hans Christensens søn og Niels Povelsen Barmers datter
- 4) Isak Glarmesters kone og medfølger

Af de anførte deltagere i fiskeriet, hvis sociale stilling med sikkerhed kan afgøres ved jævnføring med kopskallisten af 1720 og mandtallet af 1747, fremgår, at hovedparten af dem hører hjemme i småfolks klasse. Af håndværkere er ialt 17 repræsenteret, heraf ikke færre end 10 bødkere, der netop på denne tid af året havde en stille periode, idet de hovedsageligt arbejdede ved sildesalteriet, 5 af de resterende er daglejere. Kun Søren Klitgaard, der lader sine tjenestefolk fiske for sig, kan henregnes til den velbjærgede del af borgerskabet, idet han var en af byens store fiskeriudredere.

Også langt tidligere vidnesbyrd har man om kvinders deltagelse i glibfiskeriet, idet Sebbekloster i 1638 tiltaler henh. Karin Madsd. Skriver og Dorette Chrestensd., begge fra Nibe, for „glibgang“ på klosterets grund. Her synes der dog at være tale om glibfiskeri i større stil, hvor de to tiltalte kan have fungeret som udredere. Den førstnævnte tiltales for ialt 3 glibe, som hun har lovet at give afgift af, 4 snese ål af hver glib, og den sidste for glibgang mod en afgift af 1 rdl.¹².

Som det fremgår af ovenanførte, var glibfiskeriet ikke frit. Godserne ville nok have hånd i hanke med det, både for at kunne kontrollere fiskeriet og for at kunne tage afgift af det. Mads Speitzer på Aggersborggård fik 10 mk. af hvert af sine bønders strygglibelskaber og derudover 20 snese ål for at bruge det på gårdens grunde i fjorden.¹³ Andre reserverede det for egne bønder uden afgift¹⁴ eller bortlejede det til fremmede fiskere.¹⁵

Et af de punkter limfjordskommissionen havde hæftet sig ved, var glibenes påståede skadelighed. Mens den om vadegliben udtalte, at der ikke kunne ske noget kendeligt misbrug dermed, eftersom man ikke kunne komme på dybere vand, end man kunne vade, så lå det efter dens mening ganske anderledes med stryggliben, idet en utallig mængde sildeyngel og -leg blev ødelagt, dels ved at ålegræsset, hvori de fandtes, blev knust af krøjerne, dels ved at blive opfisket af det tætmaskede garn. Endvidere bevirkede fiskeriet, at grøden på bunden blev revet op dels af krøjerne dels af de sten, der slæbte efter båden.

Kommissionen byggede her først og fremmest på de vidneudsagn, der blev afgivet ved Hanherredernes ting i 1739, men også på en prøvofiskning, som kommissionen lod foranstalte. For den var der da heller ingen tvivl om, at redskabet burde forbydes, især da strygglibfiskeriet efter dens mening var en ny invention¹⁶. Det lykkedes da også at udvirke et reskript i 1744, hvor brugen af strygglibe blev forbudt, indtil kommissionsarbejdet var til ende, og endelig beslutning kunne fattes.

Imod dette opponerede fiskerne i Nibe kraftigt. Mod den øjeblikkelige trussel fik de mobiliseret deres sjælesørger, der 11.5. 1745 nidkært talte deres sag: „Når vårfiskeriet er nedlagt in junio, har de fattige, forarmede mennesker intet andet til nødtørfigt livsophold end deres lovlig bundne ålevådder og stryg-

gliber at betjene sig af indtil høstfiskeriet, som begynder først efter Mikkelsdag og fast hvert år mislinger; skulle det nu efter angivernes vrang beretning formenes dem at bruge deres våder og stryggliber, måtte nogle 100 mennesker i en miserabel ynkelig tilstand fast crepere med hustru og børn; at betle og bede om brødet er dem forbuden, ej heller ville nogen meddele dem et stykke brød, når de har sunde og friske lemmer; at arbejde og nær sig redeligt ville de gerne, men når det formenes, må de jo desperere og ved ej, hvad de skal gribe til, når de i 3 sommermåneder ikke tør eller må bruge deres sædvanlige ålevåder og strygglibe og samle sig lidet forråd til den lange, kolde vinter, da intet kan fiskes. En liden fugl, en spurv er det ikke forment på ageren at samle her og der et lidet frø eller bygkorn i sit næb, en bi hindrer man ikke i mark og eng af blomsterne at drage sit dræt, en myre samler jo sin føde og forråd sommer og høst, at den kan have noget til sin tæring om vinteren; så synes det alt for hårdt, om de fattige, nødlidende mennesker skulle formenes at søge deres næring på sin rette tid af fjord og vand, hvor gud udbytter sine gaver mere eller mindre, ligesom han vil¹⁷.

Da denne henvendelse ikke frugtede, så fiskerne sig nødsaget til at trodse reskriptet. 1746 blev 64 nibefiskere (= 8 strygglibelskaber) attrapperet med strygglibe på fjorden og tiltalt¹⁸, og også senere blev dette fiskeri drevet mod påbuddet. Samtidig hermed gik fiskerne kraftigt til angreb på kommissionens fremførte synspunkter og hævdede, at glibfiskeriet snarere var til gavn end til skade for sildefiskeriet, thi „krøyerne, som ålen drives i gliben med, gør, såvidt de forekommer, stor gavn, ved det at slim og klatter, der i sommertiden samles på græsset, bliver afstrøgen og kan flyde til lands for vinden og strømmen, thi ellers betyngede sådan en byrde græsset ned på bund og dér forrådnede bunden, som ikke i nogle år kunne komme i god stand igen med frisk grøde, thi så længe grunden er enten stinkende eller forrådnede, vil silden der ej opholde sig¹⁹. Som en naturlig tilflugt i deres nød vendte fiskerne sig til deres højeste lokale øvrighed, stiftamtmand With, der var blevet medlem af den kommission, som skulle bringe kommissionsarbejdet til afslutning. En række fremstillinger af problemet og dets konsekvenser for byens befolkning tilgik ham, og det lykkedes virkelig for ham at føre disse synspunkter til delvis sejr, sådan at der skete en undtagelse for glibfiskeriet, for så vidt Nibe angik i lighed med, hvad der for pulsvådfiskeriet var sket for havboernes vedkommende.

Ved forordningen i 1750 blev da fastslået, at strygglibe indtil videre måtte bruges, „dog ikkun af fattige fiskere i Nibe, som ikke har nogen avling eller anden næring om sommeren, imidlertid sildefangsten ophører“. Fiskeriet hermed indskrænkedes dog føleligt, idet der ingensinde måtte være flere end i det

højeste 12 strygglibelskaber, og fiskeriet måtte kun ske fra 1.7–1.9. Nibefiskernes kommentar hertil var, at den første indskrænkning forstod de ikke, der havde undertiden været flere selskaber, og der var plads nok i fjorden til dem. Den anden indskrænkning var dog mere alvorlig, „thi fra ultimo augusti og til Michels dag er forbi, er det mennesken skulle have bedste gavn deraf, når gårdålene kommer og søger igennem fjorden ud i havet. Dette slags ål, som en kort tid om året lader sig se kort før Bartholomæi dags tider og indtil Michels dag er forbi, forbliver ej nogen af i fjorden om vinteren. For dem kan fås 1 sk. for stk. eller i det ringeste 1 mk. for snesen, det kunne være stor hjælp for fattige mennesker, fremfor at på sin tid fiske efter det slags ål, kaldet vesål, som her både sommer og vinter forbliver i fjorden, for dem fås ikke højere end 3 a 4 sk. for snesen“²⁰. With måtte imidlertid svare tilbage, at han intet mere kunne gøre, ikke engang forestillinger uden speciel kgl. ordre og tilladelse.

Fiskeriet med vadeglibe blev derimod frit og uindskrænket for alle.

Alejern

„... undertiden stanges de i dunkle Sommernætter ved Blus. Stangeren har da en Ildpande for paa Baaden, som han holder tændt og derved seer Aalene paa Bunden. Om Vinteren stanges de paa Iisen; af den Luftblære, der staaer over dem under den blanke Iis seer Fiskeren, hvor de ligger i Dyndet paa Bunden, han hugger først Hul med en Øxe og støder da sin Piil (Alger) i dem og trækker dem op“.

Anton Frantz Just, Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802.

Limfjordskommissionen ofrer ikke mange ord på ålefiskeri med stangning. Da den 22.7. 1741 bevæger sig langs Vilsund mod Thisted, noterer den for Stagstrup sn.: „Bruger sognets beboere om vinteren på is, så mange dertil har tid, åle-stangeri i dybet med havende algier på 30 alen og længere, hvilket ligeledes bruges andensteds her i egnen, endskønt det ikke alle vegne berøres“⁴¹.

Kun rent undtagelsesvis har man gjort sig den ulejlighed at notere oplysninger om dette fiskeri ned i besigtigelsesforretningen, og man har ingen anstrengelser gjort sig for at få yderligere oplysninger gennem retsbetjentenes forretninger. Grunden hertil er, at kommissionens medlemmer anså dette fiskeri for uskadeligt og problemfrit bortset fra, at fiskerne kunne sætte livet til ved det. Det fremgår af deres betænkning, der siger flg.: „Algier er et bekendt instrument af jern med en lang stage til at stange ål med, som bruges overalt i fjorden, ligesom i andre fiskevande, men særdeles på isen. Det mærkeligste

er, at på adskillige steder og dybe vande, særdeles imellem Thy og Mors, bruges en 36 til 40 alen stage. Med dette instrument kan ingen misbrug eller skade ske, når de fiskende ikke er alt for dumdristige at gå på skrøbelig is, hvorved de selv kan omkomme; dog kan de mesten rede sig selv i påkommende tilfælde ved hjælp af algierstagen“².

Den anførte beskrivelse giver ingen mulighed for at afgøre, hvilken type jern der har været anvendt. Fjordens skiftende bundkarakter har dog givetvis dannet grundlag for en række specielle udformninger, men en nøjere undersøgelse heraf er endnu ikke ført til ende. Et indicium for påstandens rigtighed afgiver oplysningerne fra Nr. Aggersund³, hvor man til ålefangst på en særlig slags blå bløde, der gærne forekommer i isolerede klatter, betjente sig af et særligt udformet ålejern, skønt savlystre da var enerådende, undtagen hvor ministeriet havde givet speciel dispensation. Hvis man ville anvende almindelig savlyster på denne slags bund, ville man rykke hele bunden op på een gang. Det specielt udformede ålejern (se fig. 35) rykkede derimod ikke bløden op, og ålene sad godt fast i jernet p. gr. af, at tænderne bliver bestandig tykkere opad, selv om ingen af dem var forsynet med modhager. Til stangning uden for den blå bløde anvendtes på stedet i øvrigt savlystre.

Selv om der således intet kan siges om de lokale typer af ålejernet i den her behandlede periode, kan der ud fra senere beskrivelser af ålefiskeriet ske en drøftelse af forholdet mellem to af hovedformerne: Piglystren og savlystren. I sin beskrivelse over øen Fur hævder Kruse⁴, at piglystren er den oprindelige form for ålejern i Limfjorden, men at i det sidste halve seculum og derover er man derimod gået over til at bruge de „såkaldte savjern“, hvis oprindelse han tilskriver den såkaldte Padekjær-smed ved Sallingsund⁵. Fernholm har i sit arbejde over lysterformer⁶ med rette påpeget, at savtandede lyster kendes fra andre dele af Europa langt tidligere, og vil i den nævnte oplysning blot se en eller anden form for forbedring af konstruktionen.

Ser man på de beretninger, der ligger forud for år 1800, findes kun piglystren beskrevet. Danske Atlas har under omtalen af Thyholm nogle bemærkninger om ålejernet, der består af „en tredobbelt Hakke, hvoraf den middelste har Viderhakker som en Piil“⁷, en beskrivelse, der stemmer godt overens med den noget senere af Wilse fra det samme område af fjorden⁸. De Oederske efterretninger⁹ fra denne periode er desværre ikke til megen hjælp. Ålefiskeri ved stangning med algjer eller lyster omtales ganske vist hyppigt fra de fleste egne af landet, men kun i et eneste tilfælde beskrives selve jernet¹⁰. Det drejer sig om et lyreformet jern, hvorimellem en enkelt spids med modhager er bragt, en meget gammel og enkel form for lyster, der ligeledes svarer til beskrivelsen i Danske Atlas (se fig. 33 øverst).

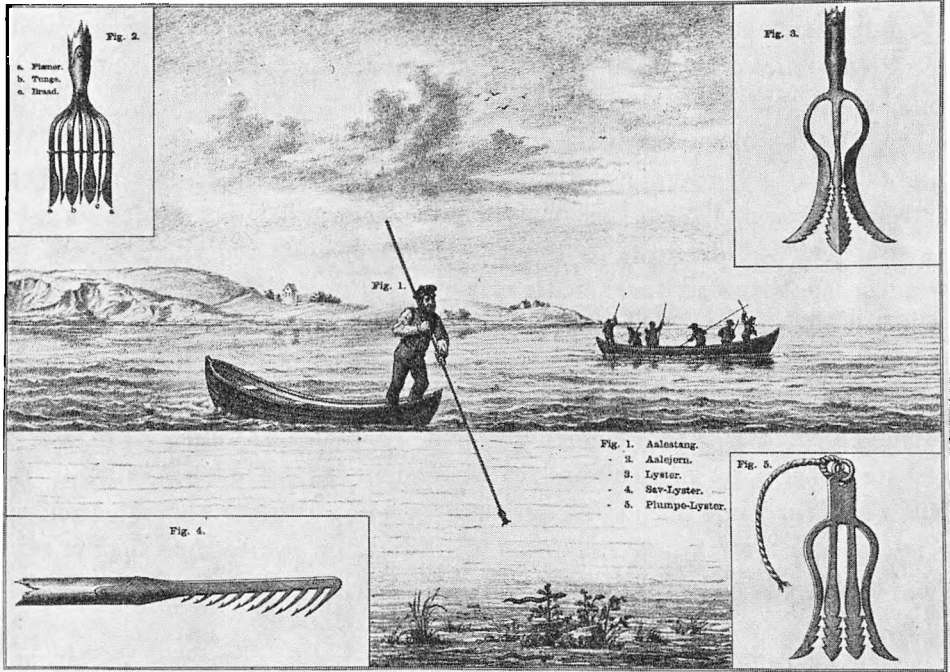

Fig. 32. Stangeredskaber til ålefiskeri, der gengiver de hovedtyper, der var i brug i Limfjorden, nemlig algier (Fig. 2), savlyster (Fig. 3), ålekam (Fig. 4) og plumpjærn eller plumpstang (Fig. 5). Planche XVI i Drechsels Oversigt over Saltvandsfiskerierne (1890) efter tegning af fiskerikontollør C. Holstein.

Nu kan man ikke betragte denne form for lyster som hovedformen i Limfjorden, hvor der utvivlsomt har været et bredt udvalg af piglystre med både to og flere brådder, som disse modhagejern, der er anbragt mellem de bredere flæner og tunger, der er uden modhager, kaldes. Krøyer har ialtfald medgivet sin betænkning til limfjordskommissionen i 1850 en tegning af tre varierende typer af piglystre¹¹, ligesom han i sine upublicerede samlinger har flere andre typer, der desværre ikke alle er stedfæstet¹².

Hvornår savlystren er kommet i brug i Limfjorden kan foreløbig ikke afgøres, men der er ingen tvivl om, at den vinder stærkt terræn fra o. år 1800, sådan at der alligevel er realitet i Kruses bemærkninger. Schade¹³ afbilder en savlyster, der er lyreformet og med en enkelt tunge, altså i sin hovedform meget lig den ovenfor beskrevne piglyster. Afbildningen ledsages af flg. bemærkninger, der kaster lys over dens brug: „Det Slags Stangejern, som her nu næsten i en Snes Aar har været i Brug, har isteden for Braad en paa begge Kanter saugtattet Tunge. Sidegrenene ere paa Inderkanterne ligeledes takke-

de . . . Med dette Redskab kan vel stanges flere Aal end med de saakaldte Braadde-Jern“. Da redskabet imidlertid efter hans anskuelse tager selv de mindste ål, ville det være af vigtighed at få det forbedret, så opfiskningen af småål kunne undgås.

Det var ikke blot i Vestlimfjorden savlystren vandt frem. Da Beck i 1832 efter ønske af indenrigsministeriet var i færd med at indsamle oplysninger om limfjordsfiskeriet, fik han fra Nibe blandt meget andet flg. at vide om ålestangningen¹⁴: „I de sidste år bruges nu næsten blot *sauglyster*, som før ei brugtes; sauglysteren er også bedre skikket til at tage ålen med på blød bund, men den ødelægger en mængde småål og opriver tangen, og har således også en ubodelig skadelig indflydelse på bundgarnsstaderne“. Det sidste synspunkt var i Nibe afgørende, og sildefiskere ikke blot der fra byen, men fra alle de gamle sildepladser bredningen rundt havde da også i 1830, hvor Frederik 6. besøgte Ålborg, forsøgt en direkte henvendelse til majestæten, idet tre af Nibes fremtrædende mænd, Westergaard, Kold og Færk, overrakte et andragende om bl. a. at få savlystre forbudt, fordi de ud over at opstange et stort antal småål ødelagde fjordbunden og oprev græsset til skade for sildefiskeriet¹⁵.

Denne modstand mod det fremtrængende fiskeredskab sporedes hele århundredet igennem. I limfjordskommissionens betænkning af 1850 ville man have „Sav- eller Sax-Algierer, der ved sine skarpe, tæt til hinanden sluttende takkede Blade kan ødelægge endog den mindste Aaleyngel“, aldeles forbudt, og det samme gjaldt to andre redskaber til ålefangst: Ålekam og plumpstok¹⁶. Som tidligere nævnt blev denne kommission erstattet af en anden, der i 1855 gav en betænkning¹⁷, der førte til loven af 1857. I denne behandles de forskellige lysterformer ret indgående, og det påpeges, at dette redskab har vundet en sådan udbredelse, „at det ved alle Limfjordens Kyster eies af næsten enhver Mandsperson blandt den fiskende Almue“. Denne vide udbredelseskylde såvel dets brugbarhed som den ringe omkostning, der var forbundet med dets anskaffelse.

Betænkningen definerer redskabet som bestående af en „lang Stage paa hvis ene Ende er fastgjort et af Jern dannet Instrument, hvis Indretning dog er forskjellig og har forskjellige Benævnelser.

- a. Det oprindelige saakaldte Algier¹⁸ (Aalejern) bestod ikkun af Flæner, Tunger og Braade og maa ansees for uskadeligt, naar der kun er den behørig Afstand imellem Flæner og Tunger, midt imellem hvilke Braadden er anbragt.
- b. Det senere opfundne saakaldte Sauglyster, som istedetfor Braadde bestaaer

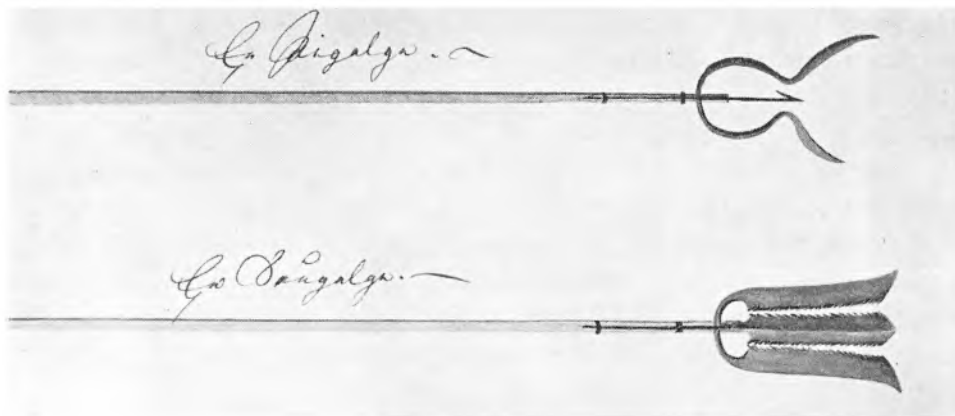

Fig. 33. Ålejern. Farvelagt pennetegning med påskrift: RK 18 no 1, der utvivlsomt refererer til rentekammeret. Jernet øverst har vedtegningen: „En Pigalge“ og viser den enkleste form af en piglyster (jfr. den mere sammensatte på planchen i Drechsels værk). Det nederste jern har vedtegningen: „En Saugalge“ og viser den enkle savlyster. Tegningen findes nu i Collin. Saml. 294. 4°. II. 50. Diverse. Nat. Mus. fot.

af tætte til hinanden anbragte takkede Blade i Form af Saugblade, er vistnok med dets nuværende Construction et i flere Henseender forkasteligt Redskab, deels fordi det beskadiger Græsvæxterne paa Bunden, som uundgaeligen oprykkes, og deels fordi en meget liden og næsten ubrugbar Aal maa blive fanget, naar den kommer imellem Takkerne, som foroven ere smallere end forneden“.

Kommissionen i 1855 delte altså den forudgående kommissions syn på savlystren som skadelig, men afvejede denne skadelighed mod redskabets betydning for de fiskende, idet det i modsætning til piglystren var anvendelig på blød bund, „og at som Følge deraf Sauglyster i den strengeste Vintertid paa Isen hidtil er benyttet paa saadanne blødgrundede Steder af de fattigste Mennesker i hundredeviis, – Mennesker, der paa saadan for de Fattige meest trykkende Tid almindeligvis ingen anden Tilflugt have end enten deres Lyster eller Fattigvæsenet, – saa forekommer det os overordentlig haardt at henvise dem til Braadlysterne alene, hvilket altsaa paa de Strækninger, hvor Fjordbunden er blød, vilde være at forbyde dem det eneste Slags Redskab, som de med synderlig Nytte kunne bruge“¹⁹.

For at fjerne de værste ulemper ved redskabet blev der givet bestemte mål og forskrifter for dets indretning, som indgik i loven af 1857, hvor der ligeledes blev givet mål for piglystrens jern²⁰. Hermed var savlystren blevet legaliseret

i Limfjorden og kunne uhindret fortsætte sin fremmarch, kendetegnet bl. a. ved en rig vækst i formerne fra enkle til sammensatte, der ikke her skal følges, ligesom heller ikke forbedringer som fjederanordninger o. l. skal omtales.

I stedet skal gives en kort redegørelse for, hvorledes ålejernene anvendtes. Som allerede nævnt i betænkningen af 1855 kunne faktisk enhver få råd til at anskaffe sig et ålejern, og redskabet havde og har en udbredelse som intet andet fiskeredskab. Denne vide udbredelse hænger selvfølgelig sammen med, at der, som Krøyer²¹ siger, „til brugen af det næppe udfordres nogen undervisning, men derimod vel øvelse og stedkundskab. Man ser det derfor også næsten ved ethvert hus, der ikke er alt for langt fra strand eller sø, og ålestangningen kunne måske betragtes som almueklassens erstatning for den tabte jagt“.

Ålestangning finder sted både vinter og sommer. Ved vintertid kunne der være et myldrende liv på fjordens is, hvor ålestangere vidt omkring fra strømmede til. Især søgte man til de steder i fjorden, hvor der var en anelig dybde, og hvor man regnede med, at ålene søgte vinterleje i bundens mudder. Der fandtes især sådanne steder i Vestlimfjorden. Aagaard nævner en sådan lokalitet udenfor Kås i Salling, „hvor mangfoldige fra forskellige Egne forsamle sig“²². Stedet lå centralt for folk fra Salling, Mors, Thyholm og Jegindø. For at holde orden et sådant sted, hvor folk strømmede til, var der visse faste regler, der måtte overholdes. Det fremgår af en optegnelse fra Lødderup på Mors²³, hvor meddelelsen beretter om faderens ålestangning på fjorden øst for Nykøbing. Udrustningen var ålejern, isøkse og en stor, firkantet trætejne til opbevaring af fangsten. Undertiden kunne man have en pigkæp med til støtte under vandringen.

Det mest uhåndterlige var selve stangtømmeret, som kunne nå op på en betydelig længde. Meddelelsen fortæller, at på fjorden mellem Fur, Mors og Salling rakte det med en stangtømmerlængde på 16 alen, men i Løgstør bredning mellem Mors og Livø skulle længden være mindst 24 alen²⁴. For at nå sådanne længder blev stagen sammensat af flere stykker. Feilberg nævner fra Salling²⁵, at stagen består af tre dele: „nedervol“, „mellemvol“ eller „skarv“ og „overvol“, og fra Himmerland nævnes ligeledes tre „skraatafskaarne og med Jernringe samlede Lægter, tykkest paa Midten . . . , men glat og smidigt“²⁶. Det kunne være en betydelig vægt at slæbe over lange strækninger, og mange benyttede derfor også iskælke, hvor stangtømmeret kunne slæbe bagefter på isen og mand, økse og fangst finde plads ovenpå. Dalsgaard har tegnet en sådan kælk, der stages frem mellem stagehuller, og en kælk af helt samme type opbevares på Museet i Nykøbing M. Iskælke forekommer nu og da i skifter fra 1740erne i Nibe.

Fig. 34. Ålestanger stager sig over Limfjordens is med stangtømmeret slæbende efter kælken. Mellem benene står en træbøtte til fangsten og en halmkurv til fetaljen. En iskælk af helt tilsvarende konstruktion findes på museet i Nykøbing Mors. Efter tegning af Christen Dalsgaard.

Når man vel var ankommet til pladsen, hvor man ville fiske, fortæller den nævnte meddeler til Nationalmuseet, var det en uskreven lov blandt ålestangere, at ingen af dem måtte hugge hul i isen nærmere sin sidemand end stangtømmerets længde. Var der en, der blev for nærgående, blev han advaret og truet med en vandkur, og det skulle nok få ham til at flytte. Allerførst blev der hugget en stangvåge, og den blev altid af praktiske grunde hugget trekantet. Den løshugne flage toges op med øksen i hel tilstand, og så tog stangningen fat. Man huggede ikke hul på må og få. Erfarne ålestangere havde dels kendskab til de lokale forhold, dels så de efter luftblærer under isen, der røbede, hvor ålene lå. En sådan ansamling af blærer kaldes *kogl*²⁷ og angiver, hvor ålene har søgt vinterleje, der ifl. Krøyer af limfjordfiskerne kaldtes *bur*. Et sådant sted kunne rumme betydelige mængder af ål, og stangningen foregik nu på den måde, at man først stangede lige op og ned, dernæst førtes jernet lidt på skrå til alle sider, idet stangeren gik med små trin rundt om

stangevågen, og til sidst førtes jernet ind under isen i alle retninger, så langt tømmeret rakte. Dermed var hullet opfisket, og til sidst rejstes den trekantede isflage op på kant ved siden af stangevågen for at advisere dem, der færdedes på isen.

Den fare, som kommissionsbetænkningen omtaler er til stede ved at fiskerne kan gå igennem isen, er ikke den eneste. Tågen, der hurtigt og tæt kunne lægge sig over fjorden, kunne gøre ålestangerne helt forvildede. Når man fra land observerede den farlige situation, søgte man ved blus eller lyd at lede fiskerne på ret vej. Danske Atlas nævner, at der ringes med kirkeklokkerne for at stangekarlene kan finde hjem, og Aagaard nævner specielt Søndbjærg kirkeklokke på Thyholm som retningsgivende for ålestangerne²⁸.

Stangning ved sommertid sker fra båd, og der er her forskellige måder, som benævnes „i blinde“, „på skred“ eller med blus. Den første metode har sit navn efter, at man ikke ser ålen, men støder med sit ålejern ned i bunden for at ramme fisken. Den anvendtes forår og efterår, inden ålene var kommet frem, eller efter at de havde søgt skjul på bunden igen. At stange ål på skred indebærer derimod, at man kun stanger efter ål, man ser på bunden. Det forudsætter helt stille, klart vejr, hvor sigtbarheden er størst, og kaldes derfor også at „stange på bleg“²⁹. Det første udtryk „at stange på skred“ hører sammen med bevægelses verbet: skride, hvad enten der nu tænkes på bådens bevægelse under fiskeriet, idet den driver for strømmen, eller udtrykket har sammenhæng med den gamle talemåde, at når havren begynder at skride (vokse) så begynder også ålen at skride (vandre fra sine skjulesteder.) Sådanne huskeregler efter genkommende begivenheder i naturen var der hos fiskerne som hos bønderne mange af (jfr. ovf. under sildefiskeriet s. 98). Den sidste metode at blusse for ål indebærer ligeledes, at man kun stanger efter de fisk, man ser. Denne blusning skete i ældre tid på en ret primitiv måde, men oplysninger derom er meget sporadiske. Just nævner i sin naturhistorie³⁰, at „undertiden stanges de (d. e. ålene) i dunkle Sommernætter ved Blus, Stangeren har da en Ildpande for paa Baaden, som han holder tændt og derved seer Aale- ne paa Bunden“. Hans tilhørsforhold til limfjordsegnene gør det rimeligt at slutte, at han bygger på iagttagelser herfra. Hvordan ildpanden har set ud, oplyses ikke. I danske museer findes flere blussejern, bestående af en rektangulær, ristformet beholder på et vinkelbøjet skaft, der tydeligvis har siddet i stavnen på en båd som blusserist, men desværre er ingen af disse stykker stedfæstet. Det må være sådanne riste, Krøyer tænker på, når han skriver³¹, at „åleblusningen består blot deri, at man i stille nætter eller aftener stanger ålen ved hjælp af et blus eller et lille bål, som er antændt forrest i båden på en rist“. Men heller ikke Krøyers oplysning er stedfæstet. Betydeligt mere

primitive metoder for blusning kendes også, hvor ålestangerne vader ud på grundene og blusser med halmdukker, der holdes i hånden³². Omtrent tilsvarende, men for gedder, beskriver Kvolsgaard fra limfjordsområdet³³.

Under ålestangning fra båd brugte man for at opnå den rette fart på fartøjet i lighed med strygglibfiskeriet at lade sten slæbe efter båden. En sådan sten til at give stangkågen den rette fart kaldtes i Sebbersund en *hund*³⁴. Flere ålestangere kunne arbejde fra samme båd.

Plumpjern og ålekam

Ud over de allerede beskrevne ålejern findes endnu et par former, som må omtales. Et plumpjern, der også går under benævnelser som plumpstang, plumplyster eller ret og slet plump, er egentlig blot et eller flere ålejern, hvormed der stanges uden stage. Til ålejernet er fastgjort et jernstykke eller lign. for at give det øget vægt, og det bruges fæstnet til en lang line til fiskeri på så dybt vand, at ålejern med træstager ikke kan anvendes.

Plumpjernet har vundet frem i det samme tidsrum, hvor savlystren fortrængte piglystren i Limfjorden. Det omtales ikke så tidligt som savlystren, men det var dog allerede vidt udbredt, da Beck i 1830erne foretog sine undersøgelser³⁵. Om Livø bredning siger han i al almindelighed, at „pulsvåd, krog og stang – samt i senere tid det så ødelæggende plumpejern anvendes sædvanligst her til åelfangst“, og et andet sted nævner han, at det bruges både fra Salling, Mors, Thy o. a. steder. En mere detaljeret beskrivelse giver han under omtalen af fiskeriet fra Fur. Det hedder her: „Endnu skadeligere (end den sædv. ålestangning) for ålens formering er plumpfiskeriet, – eller fangst med plumpestang. Plumpejernet er en svær jernstang, til hvilken flere saugjernlystre ere anbragte ved siden af hverandre. Redskabet sænkes ned ved en line og falder ved sin tyngde med sådan fart ned mod bunden, at alt hvad der træffes, bliver enten hængende mellem jernets flige, eller, hvad værre er, over-skåret eller overhugget og derved spoleret. Plumpstang anvendes både fra båd og på is og behøver kun en stærk arm for at føres, da der stødes op og ned – „plumpes“ – på må og få, og redskabet efter nogen tids plumpning trækkes op.

Da dette redskab kan anvendes på de dybeste steder i fjorden, hvor de fleste ål samler sig eller dog søger hen ved efterår og vinter, og hvortil man er i stand til at nå ned med selv det længste stangtømmer, er fangsten betydelig og da anvendelsen ej fordrer nogen øvelse, kan sågodtsom enhver bruge det, derfor plumpes idelig. Endnu er der af regering og øvrighed intet gjort for at forbyde aldeles et så højst ødelæggende redskab“.

Regeringen blev gjort opmærksom på redskabets eksistens ved forslag fra

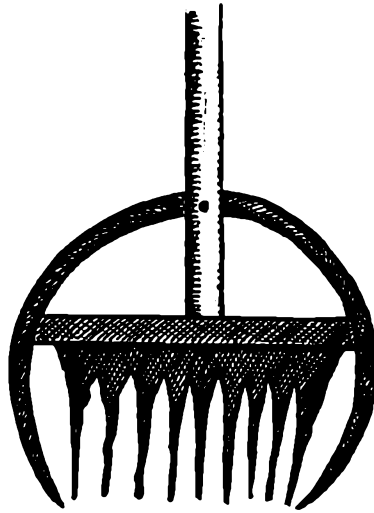

Fig. 35. Alejern fra Nr. Aggersund, Agersborg sn. Jernet er af en speciel konstruktion til brug på bund med blå bløde, der let rykkes op af savlystre. Skitse af Holger Rasmussen, 1943.

kommissionen i 1850, og det blev derefter genstand for nærmere drøftelse i den følgende kommission i 1855, hvor det som „et nylig opfundet uforløst redskab“, der har en ødelæggende virkning på fisk og bund, foreslås forbudt. Kommissionen hæftede sig især ved, at redskabet ved sin egen vægt kunne nedstødes „endog i det dybeste Mudder paa de allerdybeste Vande, hvor det er antageligt, at Aalens Ynglen foregaar og hvor dette Redskab i denne Henseende afstedkommer fuldt saa megen Skade som det sidstomtalte“ (nemlig savlystren)³⁶.

Resultatet blev da også, at plumpjernet ikke blev tilladt efter loven af 1857, og et forsøg fra fiskere ved Thisted bredning på at få det tilladt i lovrevisionen i 1861 mislykkedes³⁷. Først i limfjordskommissionen af 1865, der førte til loven af 1867, blev plumpstang tilladt i tiden 14.11.–1.4. Samtidig hermed blev brugen af ålekam tilladt³⁸. Dette redskab har jeg kun truffet een gang tidligere i limfjordsmaterialet, nemlig i en besvarelse fra Rødslet i 1792, hvor ulovlige fiskeredskaber omtales, bl. a. „de såkaldede kamme, hvormed fiskes efter ål, der ligeledes øde yngelen“³⁹, og det synes ikke at have fået nogen større betydning i Limfjorden at dømme efter de skematiske oversigter over limfjordsfiskeriet, der offentliggjordes i årene efter fiskeriloven i Tidskrift for Fiskeri:

	1867	1868	1869	1870	1871
Savlystre:	1721	323	1447	1982	457
Plumpjern:	298	462	433	534	420
Ålekamme:	÷	÷	35	24	14

Den stærke svingning i opgivelserne for savlystrenes vedkommende må betyde, at materialet er uensartet år for år. Desuden vil man bemærke, at opgivelser om piglystre totalt mangler. Der kan derfor ikke bygges meget på disse tal, men det ringe antal ålekamme, der anføres, tyder ialtfald på en ringe interesse for denne redskabsform.

Ålekroge

Midt i den hoben af skadelige fiskeredskaber, som kommissionen i 1740erne traf på, var krogredskaberne et lyspunkt. Med dem kunne der ingen skade tilføjes, og de fortjente derfor langt større udbredelse, end de havde. Disse synspunkter sammenfattedes i flg. betænkning:¹ „Ålekroge bruges således: 4 karle er gemenlig i fællig om en båd, hver af dem har 3, 4 til 500 kroge, eftersom de ere mere eller mindre i øvelse, og regnes hver 100 for 6 snese; hver krog hæftes for sig på en kort line, som igen bindes på adskillige lange liner, 3 alen fra hinanden, hvilke kroge makes med et stykke af en orm og udcastes efter længden af de til en båd hørende liner, som fæstes med enden ved en bøjse, samt den påfølgende morgen tidlig optages med de ål, som har bidt på krogene. – Dette fiskeri har hidindtil alene været brugt syden og væsten for Løgstør, mest af Fuur- og Morsing-boerne, men kunne bekvemmelig bruges ligeledes østen for Løgstør“. Hvis det blev tilfældet, kunne man efter kommissionens mening afskaffe de skadelige garnredskaber, der var opfundet i puls-vådders sted.

Ved besigtelsen af fjorden og ved de derefter indkaldte forretninger fra retsbetjentene kan man få et overblik over krogfiskeriets tilstand i 1740erne. Bruget hævdes som nævnt begrænset til Vestlimfjorden, og det er i det store hele rigtigt, selv om en finkæmning vel nok ville kunne medføre en modificering af denne dom. Ålekroge har ialtfald været i brug i Østlimfjorden, omend mit bevis foreløbig begrænser sig til to eksempler fra henh. 1663 og 1698, begge hentet fra Nibe. Det første omhandler en beskyldning for tyveri af et par krog-lav på to snese kroge². Her nævnes intet om krogenes størrelse og brug, men det kan dårligt være andet end ålekroge. Interessant er anvendelsen af glosen *kroglaug* der ikke svarer til den nuværende³. I den anden sag om stridigheder om steg i Nibe bredning⁴ omtales ålekroge udsat ved et enligt bundgarnssteg.

Krogfiskeriet var imidlertid ingenlunde udbredt overalt i Vestlimfjorden. Fra byerne ved Lovns bredning og Skive fjord er der relativt mange, der er interesseret i krogfiskeriet, men den enkelte fiskers bestand af kroge er ringe og stærkt lokalt præget. Fiskeriet i disse dybt indskårne farvande får nemlig sin hovedkarakter af gråfiskefangsten, og derfor har næsten alle, der giver sig

af med krogfiskeri, et udstyr, der fra tilfælde til tilfælde ser omtrent sådan ud: „Christen Nørdal 2 skallegarn, 2 heltgarn og 2 sildenedgarn, har en leje-båd i fællig med andre, har 80 stkr. store kroge og 100 små dito“ eller sådan: „Mads Tomesen, husmand, har 2 skallegarn og 1 heltned samt 100 små kroge, har ingen båd, men må vade samme ud“. Med de små kroge menes utvivlsomt de sædvanlige ålekroge, mens de store kroge også har været be-regnet til fangst af gråfisk. Denne kombination af store og små kroge (gerne i forholdet firs til hundrede eller tohundrede) registreres kun fra denne del af fjorden og væsentlig kun fra byerne i Lovns og Alstrup sogne. Fra det inden-for liggende Sundstrup i Ulbjærg sn. drives ligeledes fiskeri i kombinationen gråfiskegarn-kroge, men her har den enkelte gennemgående 200 kroge og der-over, og der nævnes intet om store og små kroge⁵.

På Mors brugte hovedparten af strandsognene fiskeri med ålekroge omend ikke i større omfang. Ofte var det det eneste fiskeri, eller også var det kombineret med sildefiskeri og gråfiskefangst. Krogfiskerne var i lag på 3-4 karle om en båd og havde krogtrug hver for sig, antallet af kroge per krogtrug varierende fra sogn til sogn⁶. Det må huskes, at her som andetsteds regnes med stort hundrede (= 120 stkr.).

Lokalitet	Lagets størrelse	Redskab per mand
Ø. Assels sogn	3 fiskere per båd	2 trug ålekroge à 200 stkr.
S. Dråby -	4 - - -	1 - - - à 400 -
Sundby -	4 - - -	1 - - - à 4-500 -
Bjergby -	ikke opgivet	1 - - - à 600 -

Enkelte steder på kysten af Thy, f. eks. Stagstrup og Skyum sogne, brugtes ligeledes krogfiskeri⁷, og det samme gjaldt Venø og et par af de nærliggende kystsogne: Lem og Nr. Nissum⁸.

Hovedstedet for krogfiskeriet i fjorden var dog Fur⁹. Herfra oplyses i 1742, at 10 både bestandig bruges til krogfiskeri ligesom en 7-8 af de gamle både undertiden bruges hertil. „Om hver båd 4 karle og hver karl en 7 à 800 kroge, som kastes i dybet“. Ganske vist havde der været et betydeligt sildefiskeri til øen, og endnu i 1740erne spillede landdragningsvåddene en vigtig rolle for furboerne. Landbruget derimod var kun en bibeskæftigelse, et forhold, der fandt synligt udtryk ved, at det overlodes næsten helt til kvindernes pasning, ikke p. gr. af ringere muligheder i erhvervet end for de omliggende egne, men simpelt hen en konsekvens af, at hele den mandlige voksne befolkning havde sin interesse henvendt på fjordens muligheder.

Det fremgår da også klart af den beskrivelse, der findes af øen i Danske Atlas¹⁰, hvor der samstemmende med samtidige og senere beskrivelser berettes

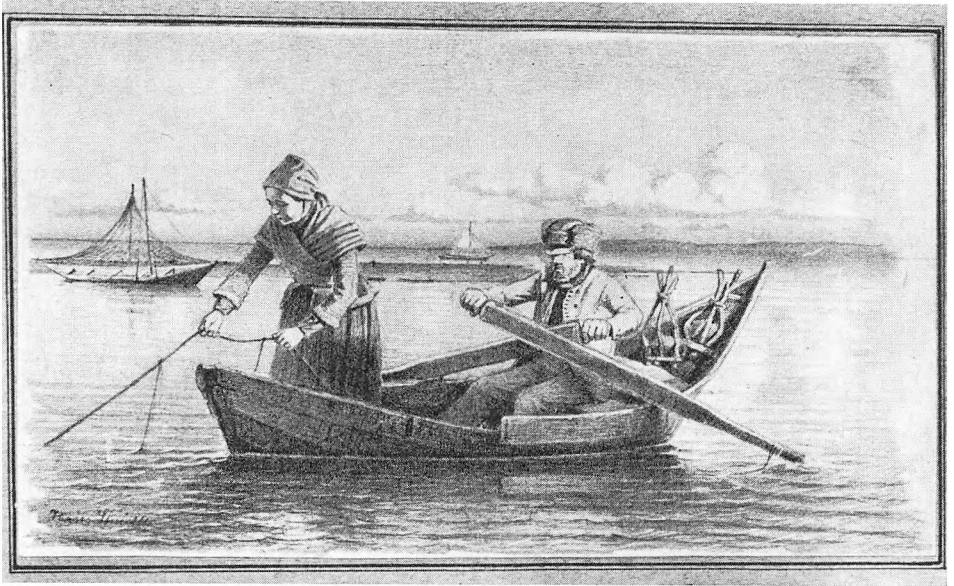

Fig. 36. Krogfiskere på Limfjorden. I baggrunden t. v. sandsynligvis opsætning af pulsvåd til tørring. H. N. Krøyer bemærkede ved sine undersøgelser i fjorden, at „man hist og her støder på et slags elliptiske indhegninger, dannede af lodret nedrammede pæle med en højere pæl i midten. Det er på disse pæle pulsvåddene ophænges til tørring, idet kalven anbringes over den længere midterste pæl“. Tegning af Hans Smidth u. å. Fot. Bruun Rasmussens kunstauktioner obtbr. 1957.

om fiskeriet som hovedsagen: „Om Sommeren bestaaer deres Fiskerie meest i at fange Aal med Kroge. Hele April og først i May-Maaned samle de Orm til Mading fiern og nær, ja reise endog til Skive og nogle Mile omkring for at faae Jord at grave efter Orme udi. Disse føre de hiem og legge i Kuler til Brug for hele Sommeren. De har et Slags Jord eller Leer, kaldes Kleg, som ei findes andensteds, hvori Ormene bevares levende i en 3 Ugers Tid. Hver Karl har et tusinde Kroge, som han bruger fra Maji af, til Vinteren tvinger. Hver 24. Timer, hellige Dage undtagne, setter han sine Kroge i Vandet. De fare fra et Sted til et andet i Limfiorden for med deres Angler at fortiene Brødet. Intet Veirlig, ingen Møie er dem for haard. De ligge bestandig paa Vandet i deres smaae og slette Baade, saa længe det er aabet. Man finder dem altid siungende ved deres Arbeid og ved frisk Mod. De veed af ingen Seng hele Sommeren igiennem, naar de har kastet sine Kroge i Vandet, kaste de sig under aaben Himmel, eller i en Lade, saa vaade som de komme i Land, og hvile ikke over 4 Timer“.

Da Beck i 1832 besøgte øen, havde Vesterhavets gennembrud ved Agger påvirket fiskeriet en hel del, selv om furboernes ikke var så sårbart, fordi det

i vid udstrækning byggede på ålefangst¹¹. Øens befolkning regnede han da til 807, og deraf skulle henved et par hundrede voksne mandfolk deltage i fiskeriet. Næsten alle disse var beskæftiget ved ålefangsten, for ganske vist iagttog Beck endnu ved sit besøg fiskeri med sildevåd, men det gav så ringe udbytte, at man holdt op med det på denne tid¹².

I ålefiskeriet skelnede man mellem sommerfiskeri og vinterfiskeri. Ved det første brugtes kroge og pulsvåd, ved det sidste udelukkende stangning. Beck anslog, at 70–100 karle med o. 50 både på hans tid var beskæftiget i krogfiskeriet, der varede fra maj måneds begyndelse til islæg. Krogene udsattes een gang i døgnnet, og hver fisker havde normalt 1000 kroge at røgte. Det svarer til kommissionsbetænkningens 7–800, hvor der regnes med stort hundred. Også Beck har fæstet sig ved furboernes specielle form for madding, regnormene, hvorom han fortæller, at „i tidligere tid kom furbokarlene til byerne og købstæderne i limfjordseggen i april og tilbøde sig at grave havejorden uden andet vederlag end jordormene (gravningen var dog egentlig kun en op-rodning af jordsmonnet med greb). De indsamlede orme holdt de friske levende i mange uger i „mo-leer“ i store lerkar (røde stenkrukker)“. Schade kendte godt denne furboernes tjenstfærdighed, men hævder, at næsten alle frabad sig deres hjælp, „da man af Erfaring veed, at Jorden under deres Jerngreiv ikke kan siges at vorde gravet, men igjennemrodet“¹³. Iflg. Schade brugtes kun de orme til madding, der havde et ophøjet bælte om livet (de såkaldte *blåhoveder*). Manglede de dette bælte og var bløde og slatne (de såkaldte *jægere*), regnedes de for ubrugelige.

Mens furboerne oprindeligt holdt til med deres krogfiskeri i Livø bredning, spredte de sig efter havets gennembrud i 1825 over stadig større strækninger, vel sagtens fordi ålefiskeriet i en overgang blev mere spredt og udbyttet følgerigt mindre på de gamle fangstpladser. Beck oplyser, at nibefiskere klagede over, at de satte krog på bundgarnspladserne i Nørlå, og fra de lokale fiskere rundt Venø bugt blev der klaget over, at de blandede sig i deres hjemlige ålefiskeri.

Af den kortfattede beskrivelse, der er givet af selve redskabet, kan det ses, at systemet er det samme som i dag og målene (bl. a. afstanden mellem krog-snorene, tavserne) også i det store hele det samme¹⁴. Om krogenes materiale og udseende gives ingen besked, og der findes meget lidt materiale i øvrigt fra 1700-årene. Det skal dog anføres, at i indberetningerne til Oeder¹⁵ meddeles fra Nykøbing Mors, at til krogfiskeri fra byen anvendes „hampeliner, hvortil små messingkroge er hæftede“. Endnu langt senere anvendtes messingkroge ved Limfjorden. De købtes i L-form, og skulle først rettes til af fiskerne, før end de var anvendelige til fiskeri. Hertil anvendtes et stykke træ med nogle

indbankede metalstykker el. l., en lavestok¹⁶. Fiskerne anså disse messingkroge for bekvemmere end jern- og stålkrøge, fordi man kunne slå fiskene af dem uden vanskelighed, idet krogene var så bløde, at de rettede sig ud ved slaget. Så skulle de ganske vist bukke i form igen før næste fiskeri. Hvordan krogen i øvrigt har været udformet, er det for nærværende umuligt at sige. En af de karakteristiske dele af krogen er hovedet, der enten kan have plade, øje, ombøjning, kærve eller riller. Fastgøringssåden til tavsens afhænger heraf. Et studium af recente krøge kombineret med traditionsmateriale kan muligvis kaste lys over problemet om limfjordsområdet gamle ålekrøge.

Fra visse dele af fjorden registreredes under besigtelsen udtrykket *et trug ålekrøge*, der kunne beløbe sig til et varierende antal krøge. Udtrykket er velkendt fra senere tid og fra mange lokaliteter i landet¹⁷, hvor antallet af krøge per trug ligeledes varierer. Udtrykket betegner selve fiskeredskabet: Kroglinen med påsiddende tavsere og krøge, men har selvfølgelig nær sammenhæng med det mere eller mindre trugformede træunderlag, hvorpå kroglinen transporteres og redes og hvorfra den udsættes.

Gråfiskefangsten

Vestlimfjorden var „gråfiskenes“ domæne. Med „gråfisk“ forstås i den her behandlede periode de ferskvands- og brakvandsarter som helt, gedder, aborrer, ørreder, brasen, skaller og smelt, som fandtes i stort tal i fjordens brakvand. Denne fællesbenævnelse bruges på kommissionstiden og anvendes ligeledes senere. Efter at havet i 1825 var brudt igennem mod vest, forsvandt mange af de her nævnte fiskearter fra fjorden eller blev trængt stærkt tilbage, mens nye arter fulgte ind med det saltere vand. Benævnelsen „gråfisk“ ændrede derved indhold. Flyndere blev nu en væsentlig del af de gråfisk, der fangedes i fjorden¹.

Nogen samlet beskrivelse over Vestlimfjorden og dens fiskeri findes ikke. Takket være dens komplicerede karakter med de mange underafdelinger af hovedfjorden fandtes lokale særegenheder måske stærkere udviklet end øst for Løgstør grunde. Beck² siger det sådan: „Beskaffenheden af fjordens bund og vegetation, strømgangen o. s. v. var i hver hoveddel for sig væsentlig forskellig og måtte derved i almindelighed betinge visse fiskemetoder“.

Gråfiskene efterstræbtes ivrigt af den lokale befolkning, men mest til egen forsyning. De fisk, der afsattes fra Vestlimfjorden, var væsentlig ål; dog var der en betydelig afsætning af helt til de jyske købstæder og til hovedstaden. Heltens særstilling for gråfiskegruppen markeres da også på mange måder.

Heltbundgarn

Helt... Den største Art kaldes egentlig i Jylland Helt; den bliver henimod 1 Alen lang og 1 Qvarteer bred, og fiskes især i Liimfjorden... om Efteraaret, da den for at lege kommer fra Havet i Flokkeviis i October og November Maaned og bliver i Fjorden til Isen er gaaet op om Foraaret. I Liimfjordens Indvige fanges de da ofte i Mængde, især ved Qvols, Laastrup, Skalts, Lunøe, Hostrup og fl. St.

Anton Frantz Just, Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802.

Helt fiskedes både med „stående“ og „løbende“ redsel. Om heltbundgarnet havde kommissionen i 1740erne denne formening³: „Helte-bondgarn er omtrent af struktur som silde-bondgarn, men meget større masker, og har for hver ende af raden en bom eller hovedgarn, hvori helten fanges, og derfor kaldes et *fold helte bondgarn*. Disse garn bruges fra Michaeli og til henimod jul, om vandet så længe er åben, fornemmelig synden for Wirchsund, i den brede fjord, mellem Hiarbech og Lynderupgård i Halds amt; men som fiskeriet i denne fjord er forringet ved et og andet skadeligt redsels brug samt den uro, pulsvådene her som i andre indvige har forårsaget, så er heltebondgarns tal derved tid efter anden aftaget. I Synder Lemvig imellem Salling og Ginding herreder er og for nogle år siden begyndt med to fold heltebondgarn, og flere steder, særdeles i Tømmerby fjord kunne disse garn med nytte anlægges, når andre garns misbrug vorder afskaffet; thi med dette som et stående redsel og af fuldkomne store masker kan ganske ingen misbrug ske“.

Kommissionens velvillige indstilling til fiskeredskabet gav sig nedslag i forordningen af 1750, hvor det ikke alene bestemtes i dens § 18, at heltbundgarn fortsat måtte bruges på de hidtil anvendte steder, men også anlægges på andre tjenlige steder „af de påstødende grundejere“. For at fremme udbredelsen af bundgarnet blev de såkaldte dybvåd til helt forbudt.

Ved kommissionens berejsning af fjorden i 1741 fandtes bundgarnsfiskeri efter helt faktisk kun i farvandene inden for Hvalpsund. De 2–3 fold heltbundgarn, der benyttedes i Sønderlem vig, havde kun været i brug et par år, og så findes i kommissionsakterne blot et notat fra Hanherrederne, hvor det om Sdr. Arup hedder, at „forhen har de og haft 1 fold heltebundgarn, som nu for fiskeriets ringheds skyld er afskaffet“⁴.

Heltbundgarnene inden for Hvalpsund brugtes både i Skive fjord og i Hjarbæk fjord. I det første område havde Lundø 2 fold heltbundgarn, som de imidlertid brugte i Hjarbæk fjord, og Højeslev 4 fold heltbundgarn, hvoraf Stårupgårds ejer udredte fjerdeparten og oppebar en tilsvarende andel af fangsten⁵. Med disse bundgarn sattes ikke i ganske faste stader, idet de „under-

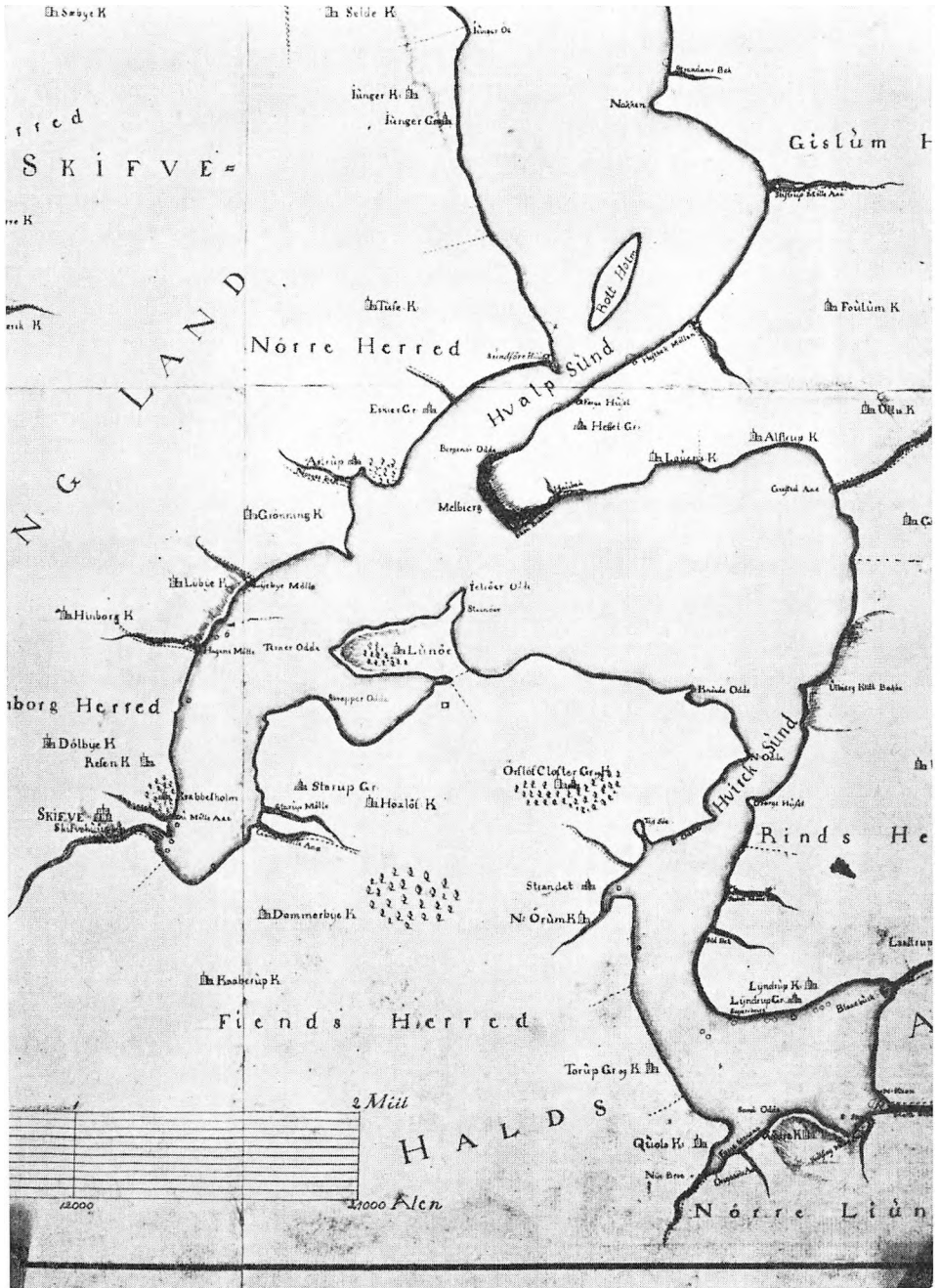

Fig. 37. Udsnit af Schoustruphs kort over Vestlimfjorden 1741, der viser det dybt indskårne parti syd for Hvalpsund, hvor gråfiskefangsten var livlig. Cirklerne i vandet i fjordens inderste dele angiver heltbundgarn. Desuden er enkelte våddrættsteder angivet ved prik-kede bueslag ved kysterne.

tiden flyttes og sættes nu i vigen (d. e. Bådsgårds vig) for enemærket nu i syndre fjordende under Dommerby land, eftersom vind og vejrlig tilsiger“⁶.

I modsætning hertil viser bundgarnssætteriet i Hjarbæk fjord mange træk, der peger hen på de forhold, der rådede ved sildefiskeriet i Nibe bredning. Det gælder især mængden af garn på et begrænset afsnit af fjorden med de uundgæelige reguleringer og fiksering af staderne ved meed, mål o. s. v. I den inderste del af Hjarbæk fjord, „Korsfjorden, som således kaldes, fordi Lynderupgårds, Vorde bys, Tårupgårds grunde der sammenstøder, ligesom og to strømme, der sammenløber, en i nordost til Langvejle eller Skals bro og en anden i sønder til Kiølsen færgestene“, berettes i kommissionsbesigtigelsen, findes fra Lynderup 11 fold bundgarn, fra Skals 23, fra Kølsing 3, fra Vorde 12, fra Hjarbæk 21 og fra Kvols 4 fold bundgarn. Antallet af bundgarn har tidligere været større. Fra Lynderup brugtes tidligere 26 fold og fra Vorde 24 fold. Som årsag til fiskeriets tilbagegang angives en almindelig tilbagegang i udbyttet, „som fornemmelig er fornummen, siden de nye opfundne heltevådder, som bruges af bønderne i Skals af lige beskaffenhed med det dybvåd, som bønderne i Sundstrup nylig har bekostet“⁷.

På den fiskegrund i fjorden, der ligger under domkapitlets gamle hovedgård, Lynderupgård, var ialt 9 fikserede stader med faste benævnelser og meed. Et stade her var i realiteten det samme som en lænke i Nibe bredning, idet der i reglen stod flere garn efter hinanden på samme stade. Det er den forklaring, der afgives i Viborg i 1742⁸, hvor fiskerne fra Hjarbæk oplyser, at med heltbundgarn har det „den beskaffenhed, at de sættes 2, 3 til 4 i een længde eller række, ligesom at fjorden er bred til, og imellem hver bundgarnslænke 60 til 80 og 100 favne lænkerum. Radens længde til en fold heltebundgarn angav de at være 60, 64 til 66 favne“. I kommissionsprotokollen findes nogle supplerende oplysninger fra Lynderup, hvor det angives, at et fold heltbundgarn „med rad og tvende bomme kan være 16 til 20 favne, og imellem hver skal være så meget rum, at en båd kan ro med udlagte årer“. Der må hermed menes mellem de enkelte fold garn, idet afstanden (lænkerummet) mellem de respektive stader (lænker) er betydeligt større.

Af disse bundgarn betaltes afgifter til fiskegrundens ejer. Afgifterne varierer noget, men til Lynderupgård ligger de på 16 eller 20 stkr. helt pr. stade (d. e. pr. fold garn), der „regnes både for grunden, hvorpå fiskes, som og for at tørre fiskeredskabet på landet“. Afgiften sættes dog ned, såfremt fiskeriet afkortes ved hastigt påkommende vinter.

Fiskeriet i dette inderste afsnit af fjorden har været tilskrevet stor betydning gennem tiderne, og det synes især at gælde heltfiskeriet, hvor afgiften (heltrenten) nævnes så tidligt som i 1430⁹. Domkapitlet har da også gjort me-

get for at frede om og regulere fiskeriet i området, hvad en række tidlige tingsvidner og sognevidner godtgør. Bl. a. har man været ivrig for at holde fiskens frie gang til det inderste af fjorden og til åerne i hævd. Vigtig er her især kongens stadfæstelsesdom af 3.3. 1472¹⁰ på landstingsvedtægten af 19.1. 1471 om fiskeriet i Limfjorden, idet den specielt betoner hensynet til fiskevandet mellem „Himmersyssel land og Vorde land“, netop det område, hvor det stående fiskeri efter helt var koncentreret. Heltbundgarn nævnes vel ikke direkte i nogle af disse dokumenter, men der nævnes hyppigt ruser og garn udsat på kapitlets forstrog¹¹, og der er stor sandsynlighed for, at der med garn menes heltbundgarn og ikke sættegarn (-ned), da sådanne nedgarn er et langt ringere fiskende redskab, som man ikke ville nævne i sammenhæng med ruser. I 1740-erne bruges benævnelsen garn da også synonymt med (helt)bundgarn i herredsfoged Testrups forretninger¹², idet heltgarnsnet, der anvendes konsekvent i 1741, i 1742 får følgende kommentar af de udmeldte mænd fra Skals sn., „at ved heltegarns need forstås heltebondgarn“.

Bortset fra dette hjørne af fjorden var hovedredskabet til heltfiskeri i 1740-erne våddene, der som nævnt selv her i Hjarbæk fjord udgjorde en trussel for det stående redsel. De våd, der var på tale, var ikke af den almindeligste type heltvåd i Vestlimfjorden, landdragningsvåddet, men af den type, der anvendtes af fiskerbønder fra Øsløs i Tømmerby fjord, og som der kaldtes dybvåd. I modsætning til landdragningsvåddene blev de brugt fra båd under stadig pulsning og trukket op i bådene. Medens landdragningsvåd og stående redskab normalt ikke generede hinanden, fordi de to redskabsformer krævede forskellige bundforhold at virke på, ville stående redskab og dybvåd ofte komme i konflikt. Det var netop tilfældet i Tømmerby fjord, hvor Øsløs-fiskernes brug af dybvåd hindrede Tømmerbys beboere i at benytte sig af sættegarn¹³.

I dette udstrakte vandområde, der bestod af en hel række underafsnit som Tømmerby fjord, Vesløs vejle, Arup vejle og Østerild fjord, var det altså, at kommissionen havde peget på muligheden af at udvikle et fiskeri med heltbundgarn på bekostning af de omtalte dybvåd. Forløbet i dette område blev imidlertid ganske mærkeligt, idet kommissionens indstilling blev mødt med en kraftig reaktion fra godsejernes side. Foranledningen var en ansøgning fra fire bønder i Arup i decbr. 1781 om brugen af heltbundgarn, der af kammerherre Berregaard til Kølbygård og Vesløgård blev imødegået med af hensyn til de fattige i egnen ikke at tillade heltbundgarnsfiskeriet, „som ikke forhen i mands minde på dette sted havde været brugeligt, men nu først i de sidste forløbne 3 til 4 år var begyndt at bruges af nogle få“¹⁴.

Det førte i 1782 til nedsættelsen af en kommission til undersøgelse af heltfiskeriet i det nævnte område for at afgøre, om bundgarn måtte være tjenligere

end våd. Kommissionens indstilling medførte, at heltbundgarnsfiskeriet fuldkommen blev forbudt her ved kgl. resolution af 1.3. 1784. Imidlertid skete der nu det ejendommelige for at bruge amtmand Fayers ord¹⁵, at „aldrig så snart var dette sket, førend de selvsamme fiskere, der efter kommissionsaktens udvisende havde erklæret bundgarnene for højst skadelige og forlangt dem nedlagte, anskaffede endnu flere, end de forhen havde haft, og beviste derved, hvad virkeligen var tilfældet: at de, som dengang stod under husbondshold, havde været nødsaget til at indrette deres erklæringer efter de tvistende godsejeres ønsker“.

Efter forbuddet var den lokale øvrighed nødt til at skride ind mod bundgarnsfiskeriet. En ansøgning fra adskillige beboere (nu støttet af ejeren til Kølby- og Vesløsgård) om at få resolutionen hævet, førte ikke til noget. Fiskeriet fortsatte imidlertid og klager herover, bl. a. fra forvalteren på Vesløsgård, medførte en indskriden fra herredsfogdens side. 1798 1.12. tog han på fjorden med fremmed båd og mandskab, da ingen af de lokale fiskere selvfølgelig ville være behjælpelige. Han havde tvunget den klagende forvalter at tage med sig, da han frygtede voldsomheder. Aktionen forløb efter hans egen beretning¹⁶ på følgende måde: „Fjorden var fuld af bundgarn, men fiskerne kom så hastig i så stort et antal og så yderlig opbragte ud på fjorden, at få garn blev tagne, og de tvang endog forvalteren til igen at udlevere nogle af de allerede tagne garn. Kun med den største forsigtighed undgik jeg selv at blive mishandlet af de forbitrede fiskere, og endnu mere måtte jeg vove for at redde forvalteren, der var i virkelig livsfare“.

Følgen af en sådan opsætsighed mod embedsmænd i funktion medførte en justitiel proces med alvorlige mulkter til fiskerne som resultat og desuden en total opgivelse af heltbundgarnsfiskeriet, der på aktionens tidspunkt skal have været oppe på mere end hundrede garn. Imidlertid ansøgte fiskerbønderne rundt om Tømmerby fjord¹⁷ gentagne gange om bundgarnsfiskeriets genoprettelse, og de fik støtte heri både fra deres lokale øvrighed og fra amtet, fordi man begge steder anså kommissionsafgørelsen i 1784 for forfejlet. Den havde ikke givet svar på det stillede spørgsmål, om heltbundgarn var tjenligere at bruge end våd, „såvel i hensigt til fiskeriet selv som til nytten deraf for angrænsende fiskere og bønder“, men uden undtagelse fulgt den tilsyneladende enstemmige fordømmelse af bundgarnene. Resultatet blev, at amtet tog sagen op.

Den reformvenlige amtmand Faye anså sagen for så vigtig, at han personlig ønskede at gøre sig bekendt med forholdene på stedet. I efteråret 1806 berejste han i følge med herredsfogden i Klim, under hvem området hørte, kysterne rundt om hele fjorden og stillede spørgsmål om bundgarnenes indretning, fjor-

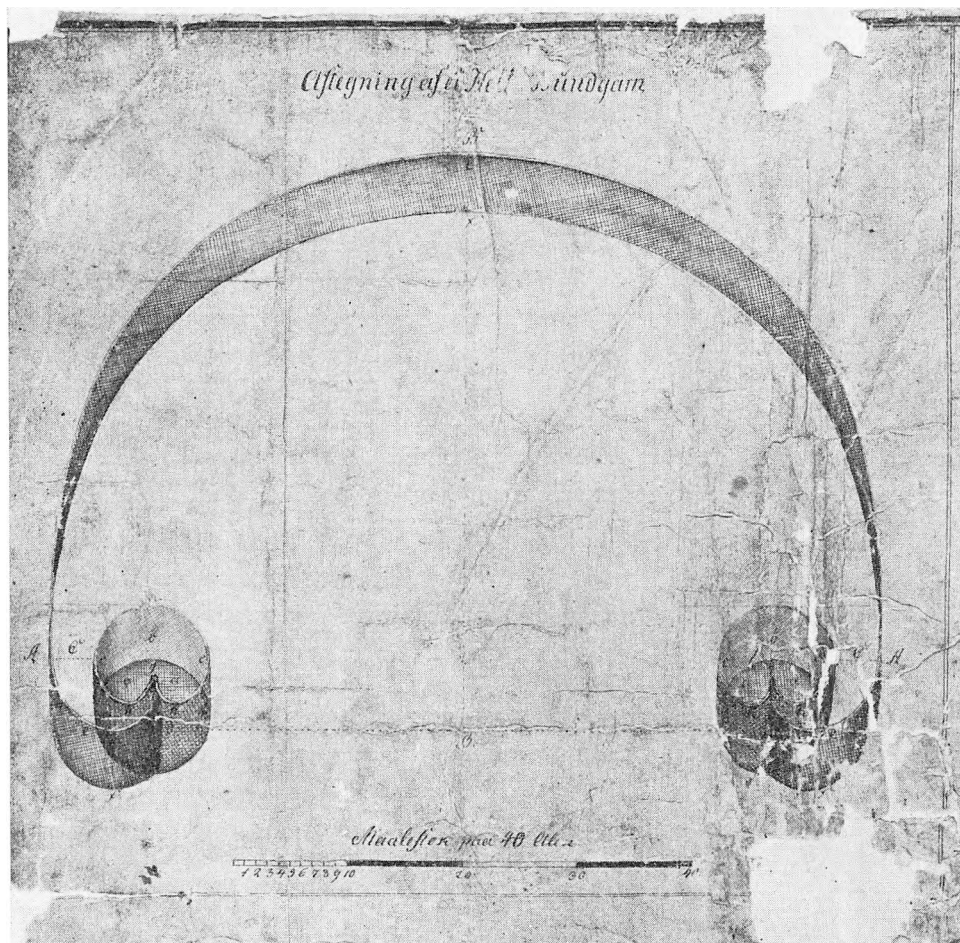

Fig. 38. Heltbundgarn. Detail af kort over heltbundgarnssætteriet i Tømmerby fjord. Kortbilag til herredets erklæring i 1807. Den nærmere beskrivelse af bundgarnet er anført på side 238. Kortet, der er stærkt ødelagt, findes i landsarkivet i Viborg. Rigsarkivet fot.

dens beskaffenhed og heltens gang. På grundlag af sine erfaringer udarbejdede han en plan, som han ville tilstille rentekammeret, men sendte den forinden til herredsfogden for at lade ham „gennemtænke og overlægge sagen med de kyndigste mænd i sognet“. Herredsfogden var af samme støbning som Faye og gik til sagen med ildhu. Resultatet er blevet en detaljeret gennemgang af redskabsformen og fangstmåden, som er uhyre værdifuld, eftersom heltfiskeriet i sin traditionelle form for længst er et overstået stadium i Limfjorden¹⁸.

Som indledning til redegørelsen giver herredsfogden en minutøs beskrivelse

af et fold heltbundgarn, der som bemærket grunder sig på et nøje studium med bistand af kyndige fiskere. Beskrivelsen støttes af et kort, der viser dels udsætningen af bundgarnene i hele fjordområdet dels et enkelt bundgarn i større målestok¹⁹. Da som sagt denne redegørelse er den bedste kilde til forståelse af heltbundgarnets indretning og brug, skal beskrivelsen af garnet her anføres in extenso:

„Et bundgarn består af tvende som hule cylindre dannede garn, der i den nederste ende er tillukkede med et garn, som i særdeleshed kaldes bunden; siderne eller den hule cylinder selv, som kaldes stimmelen, og denne er åben eller ikke sammenbunden med enderne. Begge disse cylindriske garn bliver forbundne med hinanden ved et garn, som kaldes radgarnet, der hæfter fast på den ene bunds stimmel, går uden om sammes åbning og bueformig hen til den anden bund, uden om åbningen på dennes stimmel, hvor det fæstes med den anden ende. For tydeligheds skyld har jeg på den afridsning af Tømmerby fjord og Mellemdybet, som følger med denne erklæring, aftegnet et opstillet heltebundgarn efter den vedføjede målestok, hvorpå $\frac{1}{8}$ tomme gør 1 alen: aa er her en del af den egentlige bunde, så vidt den tydelig kan skelnes på tegningen, bb stimmelen, cc den øverste rand af stimmelen; ved d er åbningen på stimmelen; eee er den øverste og fff den nederste rand af radgarnet. Hele garnet er bunden af stærk hampegarn som tykt sejlgarn. Dets sædvanlige dimensioner er: Bundens diam. 9 a 10 all., stimmelens og radgarnets højde 4 a 5 all. efter de forskellige dybder, de bruges i, og radgarnets længde 180 all. Maskernes størrelse er $2\frac{1}{4}$ til $3\frac{1}{16}$ kvadrattomme. Garnet opstilles ved pæle, hvortil det fastbindes; det må gå lige til grunden i dybet og når i det mindste noget oven for vandskorpen. Enderne af stimmelen tilige med den derved fastgjorte ende af radgarnet trækkes med en snor ved den øverste rand, i g, ind efter næsten $\frac{1}{3}$ af bundens diameter; derved bliver åbningen af d alt snævrere ind efter og danner på begge sider en huk, h, i stimmelen. Radgarnets ender følger hver sin stimmel og retter sig efter dens bugter. Når garnet opstilles, begrænser det en halv bue, der fra A til A er 72 all. og fra B til B 50 all. De punkterede linier C og C eller radgarnets afstand på dette sted fra stimmelen udgør 4 all.; denne afstand aftager lidt efter lidt, indtil den endelig ved begge garnenes forening bliver ingen. Næppe behøves vel den bemærkning, at et garn ikke kan stå i fjorden så regelret, som jeg har aftegnet det; men målet på de her anførte forskellige afstande har jeg selv taget efter et bundgarn, som var opstillet med muligste nøjagtighed.“

Det af herredsfogden beskrevne og aftegnede garn er efter hans udsagn den eneste form for heltbundgarn, der brugtes i hans distrikt. Han er klar

over, at i andre indvige af Limfjorden brugtes heltbundgarn af afvigende indretning. Den største forskel er, at radgarnet i disse tilfælde ikke gik uden om stimlernes munding, men denne lå frit uden for radgarnet. Yderligere kunne der sættes en vinge garn ud fra munden for at lede helten ind i garnet. Herredsfogden nævner, at sådanne bundgarn altid sættes for indgang, hvilket vil sige, at de er beregnet til at fange helten, når den søger ind i indvigene for at gyde.

Det er af vigtighed for ham at pointere dette, idet sættemåden i Tømmerby fjord er beregnet på opfiskning af helten, når den forlader inderfjorden efter gydningen. Helten vandrede ind på efterhøsten og opholdt sig i Tømmerby fjord til endt gydning i reglen en 8 dage efter nytår, hvis den da ikke blev spærret inde ved islæg. Et af argumenterne i 1780erne mod bundgarnenes brug var at de udsattes ved inderfjordens munding og følgelig opfiskede helten, når den søgte ind fra hovedfjorden til skade for fiskerbønderne længere inde i fjorden. I erklæringen påvises nu, at garnenes indretning og udsætningsmåde var beregnet på at tage fiskene, når de vandrede ud igen:

„Et bundgarn vender aldrig med bundene mod fjordens eller indvigens indløb, men altid på det nærmeste mod øst-nordøst, rettende sig, på visse steder, lidt efter landets eller grundenes krumning. Helten har fri gang op i indvigen til dens øverste dele, men når den vender sig og vil tilbage fra grundene eller fra ydersiderne af dybet til sammes midte eller og igen ud af dybet længere ned i indvigen, da går den ind imellem begge bundene og fortsætter sin fart, indtil den et eller andet sted støder mod radgarnet, og da kan den allerede anses at være fanget, thi den går ikke samme vej tilbage, den søger udgang ved radgarnet og forfølger det; derved ledes helten ind imellem radgarnet og stimmelen, og endelig kommer den til d; da den her finder en åbning, smutter den derigennem ind i det egentlige bundgarn . . .“

Efter at have udtalt sig om bundgarnets fortrin over for de øvrige fiske-redskaber til helt både m. h. t. effektivitet, skånsomhed over for fiskebestanden og den anvendte arbejdskraft, tager han fat på det andet hovedargument, der var anført i 1780erne, nemlig at brugen af bundgarn udelukkede de fattige fra fiskeriet, fordi det var for kostbart i etablering, så de ingen mulighed havde for at gøre sig gældende.

Først måtte der dog ryddes en sten af vejen. Forordningen af 1750 havde bestemt, at de fiskeberettigede var dem, der havde grund til fjorden, når det gjaldt stående fiskeri. Efter herredsfogdens mening bør der dispenseres herfra, „da dog fiskeriet mere bør sigte til nytte for det almindelige end til enkeltmands fordel“. Det gælder også den anden del af grundejendomsretten, nemlig ret til at forbyde enhver fremmed at benytte grunden for at komme til

fjorden og tilbage igen med fangsten. Grundejerne bør forpligtes til at udlægge jord hertil imod godtgørelse efter vejanordningerne, thi vej til fjorden er lige så nødvendig som vej til by eller mølle! Den lokale øvrighed så således fordomsfrit og rationelt på problemet, men herredsfogden havde også et godt eksempel at fremføre. Øsløs sogn havde slet ingen ejendom, der stødte til fjorden, og dog var det fra gammel tid berettiget til fiskeri i Tømmerby fjord. Tidligere havde de ordnet sig på den måde, at de landede ved en lille holm på grundene, „som derfor og kaldes Landingsholmen“ og tilhørte Vesløgård, men den tid var de fleste af sognets beboere også fæstere under gården. Nu kunne en kontrær jordejer let lægge dem hindring i vejen, sådan som ejeren af Vesløgård havde ladet lyse forbud mod at benytte hans jord sidst afvigte søndag ved kirkestævne.

For at anskueliggøre muligheden for egnens beboere i at deltage i fiskeriet med bundgarn, opstiller herredsfogden en oversigt over de fiskeberettigede sogne: Tømmerby sn. med 53 gårde og 69 huse, ialt 122 familier, Øsløs sn. 33 gårde og 55 huse, ialt 88 familier, Vesløs sn. 17 gårde og 19 huse, ialt 36 familier (Vesløgård ikke medregnet), Arup sn. 24 gårde og 20 huse, ialt 44 familier. Lild sn., der også var fiskeberettiget i fjorden, havde kun ønsket nogle få garn. Til gengæld havde Vesløgård stillet krav om 20 garn.

Ved udregningen af garntilliggendet opereres med følgende forudsætninger: 1) kun $\frac{2}{3}$ af de anførte familier ville benytte bundgarnsfiskeri og 2) normalt burde to familier være om eet garn. Det modsvarede forholdene, som de var, før bundgarnsfiskeriet blev forbudt. På den måde kom herredsfogden op på følgende antal garn: Tømmerby sn. 41 stkr., Øsløs sn. 29, Vesløs sn. 12, Arup sn. 15, Vesløgård 4²⁰, Tovsig (i Østerild sn., Hillerslev h.) 3 og Lild sn. 4 stkr., ialt 108 bundgarn. Nu havde de fiskende tidligere haft en sædvanemæssig fordeling af deres garn i fjorden, og den fulgte herredsfogden, sådan at Arup sn. henvistes til Mellemfjorden og de øvrige til den egentlige, såkaldte Tømmerby fjord.

For at komme evt. indvendinger i forkøbet foretog herredsfogden derefter en beregning af, hvor meget 100 fold heltebundgarn ville fylde i den sidstnævnte del af indvigen. Efter fiskernes angivelse ville bundgarn have overflødig plads, når der var 45 all. imellem to bundgarns sider og 180 all. til det næste garn i rækken. Selv med en sådan beregning ville de 100 garn kun optage knap $\frac{1}{3}$ af vandområdet. Selv om herredsfogden mente, at det ville være fornuftigt, om man indførte en bestemmelse om, at de nævnte afstande skulle være gældende, såfremt der skulle opstå uenighed, så var han fuldt ud klar over, at fiskerne egentlig ikke brugte at sætte deres bundgarn i nogen bestemt orden, ligesom de også undertiden flyttede med dem. Når han derfor

har aftegnet bundgarnene på bestemte pladser på kortet og forsynet det med fredningslinier, så er det egentlig ikke af så stor betydning. Naturforholdene var sådan i fjorden, at bundgarnene ikke ville komme til at genere brugen af landdragningsvåddene, og hvad stadepladserne for bundgarnene selv angik, da havde der aldrig været uenighed om deres godhed. „Enhver har uden fortrydelse af andre valgt pladsen, eftersom han er kommet først og har troet den bedst. Fiskerne ved ikke engang med vished, hvilke de bedste stader er; det kommer meget an på heltens gang samt vind og vejr . . . Skulle uenighed herom opstå, måtte den blive at afgøre ved lodtrækning.“

Forskellen på synspunkterne på bundgarnsfiskeriet her og i Nibe bredning er slående både for øvrighedens og fiskernes vedkommende. Utvivlsomt er en hovedårsag den, at i Nibe bredning var lænke- og stadepladser fikseret (og kapitaliseret) gennem generationers hævd, mens bundgarnssætteriet i Tømmerby fjord var en novation. Men alligevel er herredsfogdens indstilling bemærkelsesværdig ved sin liberalitet²¹.

Herredsfogden kommer nu til et andet af de argumenter, der havde været ført i marken for at få bundgarnsfiskeriet forbudt: den fattiges manglende evne til at deltage i fiskeriet. Først kaster han et blik på den sociale fordeling i sognene og bemærker, at på Arup nær har de alle flere huse end gårde. Deraf må imidlertid ikke sluttes, at husmændene ikke er i stand til at skaffe sig ejendomspar i et bundgarn; „mange af dem har bedre evne dertil end en del af gårdmændene, og altså må man ikke antage husmand og fattig for ensbetydende ord“. Antallet af helt fattige og af formuende (sc: i henseende til anskaffelse af bundgarn og hvad dertil hører) regner han for at balancere. Hans forslag bliver da, at en formuende og en fattig danner bundgarnslav sammen, hvor den første bekoster garnet og hvad dertil hører samt vedligeholder det, og begge tager lige del i arbejdet. Den uformuendes part bliver i dette tilfælde hver 6. fisk af fangsten i lighed med, hvad der var gældende ved fiskeriet med heltlanddragningsvåd. Da ordningen helst skulle være af pædagogisk karakter og gøre den fattige interesseret i fiskeriet, så han efterhånden kunne blive medejer i fiskeredskabet, aftrapper herredsfogden fangstudbyttet sådan, at med $\frac{1}{8}$ part i redskabet og tilsvarende vedligeholdelse, tilkommer der ham hver 4. fisk, med $\frac{1}{4}$ hver 3. og med $\frac{1}{2}$ hver 2. fisk. Set på en anden måde får hver fiskende $\frac{1}{6}$ for sin direkte deltagelse i fiskeriet, mens resten fordeles på redskaberne og deres vedligeholdelse. En sådan fordeling af fangstudbyttet efter indsats har gammel hævd inden for fiskeriet, så forslaget var utvivlsomt i overensstemmelse med de fiskendes egne anskuelser.

I den foreslåede fordeling af fiskeriet undtog herredsfogden to grupper: Tjenestekarle og indsiddere. Den første gruppe var udelukket ved bestemmelsen

i forordningen af 1750 om, at ingen anden end den, der selv holder dug og disk, må understå sig i at fiske for egen regning, og den sidste ville han udelukke for at forhindre misbrug af innsidderen som stråmand for bundgarnsejerens egen søn eller tjenestekarl. Fra denne udelukkelse burde dog undtages de innsiddere, „som for nærværende tid er i sognene og findes at være due-lige og arbejdsføre“.

Mens hovedprincippet for bundgarnslavens sammensætning således var fastslået, ville herredsfogden i øvrigt overlade til sognemændene selv at bestemme, hvem der år efter andet skulle være i lav sammen. Til at forestå dette vælges i hvert fiskeberettiget sogn årligt ved fiskeriets ophør to mænd, „som skal være fiskernes formænd i næste fisketid. Hos dem skal de, der agter at bruge bundgarn, anmelde sig og tilkendegive, hvem de agter at være sammen med“ o. s. v. Kan man ikke enes herom, træder alle sognenes formænd sammen og prøver at bilægge uenigheden. Endelig afgørelse ligger hos amtet.

At fastsætte en bestemt fisketid fandt herredsfogden overflødig, og det samme gjaldt størrelsen på selve bundgarnet og dets maskevidde med een undtagelse: radgarnets længde burde være uforanderlig. „60 favne eller 180 all. bør da være det mål, et bundgarns længde ikke må overskride. Måske kunne en og anden hitte på at give hele garnet i opstillingen en større vinge end de forhen ommeldte 72 all. og derved indtage en større fiskestrækning. Hertil bør han heller ikke have fri rådighed, dog bør 1 til 1½ favn ikke så nøje påses, da fiskerne ikke kan sætte garnene nøjagtig efter mål“. Til slut fremsættes om straf for overtrædelse af de foreslåede bestemmelser.

Herredsfogdens redegørelse blev helt og fuldt accepteret af Faye, der i sit promemoria til rentekammeret lod den indgå som bilag, „da denne erklæring grunder sig på mit eget foregående udkast, og jeg i de enkelte afvigelser, som herredsfogden har gjort i almindelighed, har fundet mig overbevist om hans menings rigtighed“²². Til forslaget fra Vester Han h. knyttede han et tilsvarende for Hillerslev h., hvor bundgarnsfiskeriet ligeledes tidligere havde været brugt i Østerild fjord og Hovsør havn. Da fordelingen af formuende og fattige her havde overvægt for den sidstnævnte gruppe, henlagdes to fattige til hvert bundgarn. Det samme kom ligeledes til at gælde for Lild sogns vedkommende.

Amtets indstilling til rentekammeret gav ikke noget øjeblikkeligt resultat. Først i oktober 1810 kunne Faye udarbejde et reglement for heltbundgarnsfiskeriet, der nøje fulgte, hvad han og herredsfoged Hansen havde foreslået. Det gjaldt også reglementets provisoriske karakter, at ordningen kun skulle gælde for en periode af fire år. Ordningen sættes i kraft ved kgl. resolution af 14.10. 1811²³ og forlængedes gentagne gange med tilsvarende gyldighedsperioder.

På dette grundlag konstitueredes så fiskeriet med heltbundgarn i de følgende år, og omfanget af fiskeriet kan følges gennem årlige indberetninger²⁴ (se s. 244–246).

Som oversigten viser, skete der en ret betydelig stigning i bundgarnenes antal i perioden især i Tømmerby fjord, mens stigningen de øvrige steder var mere jævn. Fangststudbyttet var derimod svingende, selv om fangstperioderne var nogenlunde konstante. Undertiden har tidlig frost dog tvunget fiskerne til at tage garnene op ved midten af november måned med svigtende fangststudbytte til følge. Mere mærkbart for udbyttet var dog bestemte vindforhold. Om de to ringeste år (1812 og 1817) oplyses følgende om årsagerne: „Den ringe fangst angives at være foranlediget formedelst at østlige og nordlige vinde, der uddriver vandet af fjorden, samt formedels den tidlig påkommende frost, der hævdede fiskeriet 4 a 5 uger før den sædvanlige tid“ (1812), og „årsagen til fiskeriets ringhed dette år har været efter al formening dels nordost, dels nordvest og vestlige vinde, som fordrev helten vester og sønder, hvor der skal efter rygget være et sådant heltefiskeri, som aldrig før har været vesten på Morsø. Ved anførte vinde forårsages desuden så lave vande på indvigene, at ingen fisk fordrister sig der at overgå, men følger strømmen“ (1817). Det var et velkendt fænomen, at store dele af indvigene ved bestemte vinde lå næsten tørre.

Af oversigten bemærkes, at Sennels og Hov byer deltager i fiskeriet fra år 1816. En sådan deltagelse var forudset i reglementet. Derimod kom bundgarnsfiskeriets udstrækning til Østerfjord²⁵ som en overraskelse. Her havde hidtil kun været brugt landdragningsvåd, men 1821 indberettedes, at beboerne i Øsløs sogn havde sat ikke færre end 34 heltbundgarn i Østerfjorden, som – stridende mod bestemmelserne – var blevet optaget og taget i forvaring af stedets øvrighed²⁶. Imidlertid fandt man, at det nævnte bundgarnsfiskeri „ikke kan være til megen skade, men derimod til fordel for vedkommende familier, når kun et vist antal garn vorder bestemt og ordentlig nedsat uden fornærmelser for øvrige fiskeberettigede“. Derfor fremsattes et forslag hertil efter de samme principper, som var gældende i Tømmerby fjord, og med følgende fordeling på sognene rundt Østerfjord: 30 bundgarn til Øsløs sn., 24 til Tømmerby sn., 8 til Lild sn. og 8 til Vust sn.

Forslaget var for så vidt lige så berettiget for denne fjord som ordningen var for de indvige, hvor det allerede var etableret. Imidlertid fremkom det så sent, at det næppe nåede at få nogen betydning. Havets gennembrud i 1825 gjorde ende på heltefiskeriet, selv om det varede et par år, inden virkningerne slog rigtigt igennem. Men så var grundlaget for bundgarnsfiskeriet også forsvundet²⁷.

Oversigt over heltbundgarnsfiskeriet 1812-1822

År	Sogn og sted	Antal bdg. i brug				Fiskeriet		Fisket stkr.	Pris pr. stk. sk.	Pris i alt	
		Tømmerby fj.	Meilemfj.	Østerild fj.	Hoxerhavn	beg.	endt			rd.	sk.
1812	Tømmerby sn.	12				29/10	1/12-12	240		45	-
	Øsløs sn.	13				26/10	27/2-13	840		158	-
	Vesløs sn.	6				3/11	15/11	260		48	- 64 -
	Vesløsgd.	3				15/10	15/11	260		48	- 64 -
	Lild sn.	3				29/10	1/12	120		22	- 64 -
	Arup sn.		10			20/10	26/11	780		146	-
	Østerild sn. og Tovsig			26		15/10	24/12	18260		4565	-
	Hoxer by				8	6/10	20/12	5300		994	-
		37	10	26	8			26060		6028	-
1813	Tømmerby sn.	12				10/10	4/1-14	600	14	87	- 48 -
	Øsløs sn.	20				2/10	3/1-14	16800	14	2450	-
	Vesløs sn.	9				25/10	29/12	640	15	100	-
	Vesløsgd.	3				do.	do.	99	15	15	- 45 -
	Lild sn.	4				20/10	2/1-14	300	12	37	- 48 -
	Arup sn.		9			14/10	14/1-14	920	15	143	- 72 -
	Østerild sn. og Tovsig			28		12/10	9/12	13600	16	2266	- 32 -
	Hoxer by				8	8/10	9/12	7040	18	1320	-
		48	9	28	8			39999		6420	- 53 -
1814	Tømmerby sn.	17				12/10	10/1-15	10200	14 $\frac{2}{5}$	1530	-
	Øsløs sn.	24				3/10	21/12	10080	16	1680	-
	Vesløs sn.	9				8/10	23/12	4500	14 $\frac{2}{5}$	720	-
	Vesløsgd.	ingen									
	Lild sn.	3				19/10	30/12	720	16	120	-
	Arup sn.		11			1/10	16/12	8960	12 $\frac{4}{5}$	1194	- 64 -
	Østerild sn. og Tovsig			31		8/10	14/12	24000	12	3000	-
	Hoxer by				8	do.	do.	10820	16	1803	- 32 -
		53	11	31	8			69280		10048	-
1815	Tømmerby sn.	17				15/10	20/12	11900	12	1487	- 48 -
	Øsløs sn.	29				4/10	21/11	19140	12	2392	- 48 -
	Vesløs sn.	8				1/10	28/11	2560	12	320	-
	Vesløsgd.	ingen									
	Lild sn.	2				1/11	4/12	600	16	100	-
	Arup sn.		11			14/10	20/11	4040	16	673	- 32 -
	Østerild sn. og Tovsig			31		12/10	16/12	28180	12	3522	- 72 -
	Hoxer by				8	do.	do.	11720	16	1953	- 32 -
		56	11	31	8			78140		10449	- 40 -

År	Sogn og sted	Antal bdg. i brug				Fiskeriet		Fisket stkr.	Pris pr. stk. sk.	Pris i alt	
		Tømmerby fj.	Mellemfj.	Østerild fj.	Hoxerhavn	beg.	endt			rdr.	sk.
1816	Tømmerby sn.	30				3/9	15/11	12000	12	1500	-
	Øsløs sn.	29				5/9	9/12	11600	14	1691	- 64 -
	Vesløs sn.	12				8/10	7/12	7200	14	1050	-
	Lild sn.	1				12/10	29/11	200	14	29	- 16 -
	Arup sn.		15			9/10	23/11	5440	14	793	- 32 -
	Østerild sn. og Tovsig			32		14/10	17/12	34680	12	4335	-
	Hoxer by				9	do.	do.	10800	16	1800	-
	Sennels og Hou byer				5	do.	do.	2660	14	387	- 88 -
		72	15	32	14			84580		11587	- 8 -
1817	Tømmerby sn.	30				9/9	15/11	4200	16	700	-
	Øsløs sn.	30				9/9	21/11	4800	16	800	-
	Vesløs sn.	10				12/10	26/11	1060	16	176	- 64 -
	Lild sn.	1				3/10	29/11	120	16	20	-
	Arup sn.		11			21/10	27/11	660	16	110	-
	Østerild sn. og Tovsig			32		medio okt.	20/12	15740	12	1967	- 48 -
	Hoxer by				9	do.	do.	4920	14	717	- 48 -
	Sennels og Hou byer				5	do.	do.	2350	14	342	- 68 -
		71	11	32	14			33850		4834	- 36 -
1818	Tømmerby sn.	42				først i okt.	ultim. dec.	11760	6	735	-
	Øsløs sn.	30				12/9	6/1-19	7200	6	450	-
	Vesløs sn.	8				primo okt.	ultim. dec.	3200	6	200	-
	Lild sn.	3				do.	do.	720	6	45	-
	Arup sn.		6			17/10	28/12	1300	6	81	- 24 -
	Østerild sn. og Tovsig			32		primo okt.	ultim. dec.	51220	5	2751	- 4 -
	Hoxer by				9	do.	28/12	19200	5	1000	-
	Sennels og Hou byer				6	do.	do.	5040	6	315	-
		83	6	32	15			99640		5577	- 28 -
1819	Tømmerby sn.	46				1/10	30/11	6440	6	402	- 48 -
	Øsløs sn.	30				do.	do.	9600	6	600	-
	Vesløs sn.	8				10/10	16/11	160	6	10	-
	Lild sn.		ingen								
	Arup sn.		11			13/10	15/11	594	6	37	- 12 -
	Østerild sn. og Tovsig			32		primo okt.	medio dec.	41200	5	2145	- 80 -
	Hoxer by				3	do.	do.	15900	5	828	- 12 -
	Sennels og Hou byer				6	do.	do.	4200	5	218	- 72 -
		84	11	35	12			79094		4242	- 32 -

År	Sogn og sted	Antal bdg. i brug				Fiskeriet		Fisket stkr.	Pris pr. stk. sk.	Pris i alt		
		Tømmerby fj.	Mellemfj.	Østerild fj.	Hoxerhavn	beg.	endt			rd.	sk.	
1820	Tømmerby sn.	43				27/9	12/12	29240	3 $\frac{1}{5}$	974	- 64	-
	Øsløs sn.	30				26/9	13/12	21600	-	720	-	-
	Vesløs sn.	8				27/9	13/12	8160	-	272	-	-
	Lild sn.	1				26/9	10/12	720	-	24	-	-
	Arup sn.	10				10/9	13/12	6400	-	213	- 32	-
	Østerild sn. og Tovsig		32			primo okt.	medio dec.	45200	3 $\frac{1}{2}$	1647	- 88	-
	Hoxer by		3	7		do.	do.	19680	-	717	- 48	-
	Sennels og Hou byer			6		do.	do.	5140	4	214	- 16	-
		82	10	35	13			136140		4783	- 56	-
1821	Tømmerby sn.	43				12/10	30/12	51600	2 $\frac{2}{5}$	1492	-	-
	Øsløs sn.	30				1/10	31/12	30000	-	750	-	-
	Vesløs sn.	8				28/9	27/12	8000	-	200	-	-
	Lild sn.	1				2/10	26/12	560	-	14	-	-
	Arup sn.	13				1/10	26/12	14300	-	357	- 48	-
	Østerild sn. og Tovsig		32			12/10	30/12	59680	-	1492	-	-
	Hoxer by		3	7		20/9	10/12	18100	3	565	- 60	-
	Sennels og Hou byer			6		medio okt.	medio dec.	4260	-	133	-	-
		82	13	35	13			186500		4802	- 12	-
1822	Tømmerby sn.	43				1/10	31/12	18920	2	394	- 16	-
	Øsløs sn.	30				6/10	16/12	14400	-	300	-	-
	Vesløs sn. 8 } Vesløg. 4 }	12				do.	do.	4000	-	83	- 32	-
	Lild sn.	1				12/10	19/12	600	-	12	- 48	-
	Arup sn.	15				8/10	16/12	5040	-	105	-	-
	Østerild sn. og Tovsig		32			medio okt.	ultim. dec.	53660	-	1117	- 88	-
	Hoxer by		3	7		do.	do.	7820	-	162	- 88	-
	Sennels og Hou byer			6		primo okt.	medio dec.	5200	-	108	- 32	-
		86	15	35	13			109640		2284	- 16	-

Gråfiskeruser

I betydning har denne redskabsform inden for gruppen af stående redsel sikkert ikke været stor, ialtfald ikke på kommissionstiden. Det holder stik, når gråfiskeruseren som her betragtes som et selvstændigt fangstapparat, ikke som tilhører til faste fiskegårde, for sådanne faste fangstindretninger har utvivlsomt længere tilbage i tiden været en betydelig økonomisk besiddelse. Det gælder sådanne anlæg som Usgård i åen ved Langvejle bro¹ eller Gård-

hus på strømmen fra Flade sø til fjorden. Fiskeriet til sidstnævnte forbeholdt Vestervig kloster sig stadig i 1740erne, mens fiskeriet ved Usgård var overladt bønderne mod afgift.

Om rusefiskeriet efter gråfisk bemærker kommissionen i 1740erne²: „Gedde-, aborre- og skalleruser er mindre end silderuser, men større af masker, sættes om foråret i indvige, hvor ferske åer, bække eller udløb fra marken falder i fjorden, hvorefter disse gråfisk på denne årsens tid søger. Misbrug sker ikke med disse ruser, når de ej sættes for udløb af åer eller bække, hvorved fisken kunne forhindres sin opgang i det ferske vand, der den nødvendig skal op at sætte sin leg“.

Forskellen mellem de faste fiskegårde i vandløb og ruserne, der anvendtes i fjorden, er ganske klar. Medens de første var fast ejendom indrettet generation efter generation på samme sted under overholdelse af hævdvundne regler for fiskeri i ferskvand, så var rusefiskeriet i fjorden noget meget mindre konstant. Ganske vist forekommer der ud over det hovedprincip, som kommissionsbetænkningen hævder, at ruserne sættes nær udmundingen af åer eller bække, også gråfiskefangst i faste stader. Det gælder således Sebberfjord, hvor gråfiskefangst og sildefangst indgår en svært adskillelig for- ening, idet der i „de inderste ruser, som står næst landet, fanges mest gråfisk, og i de yderste, som står næst den liden strø . . ., fanges mest sild“, eller som det siges samme steds i besigtigelsen³: „små ruser, hvor fiskes sild og gråfisk imellem hinanden“.

Selv om der var særlige forhold knyttet til benyttelsen af disse rusestader, er der dog ingen tvivl om, at organisationen af fiskeriet her var under indflydelse af sildefiskeriet med ruser og bundgarn i Nibe bredning. Rusestaderne i Sebberfjord var da også som bundgarnsstaderne i Nibe bredning belagt med afgifter, og afgift svarede der også af nogle af de gråfiskeruser, der i Vestlimfjorden brugtes på faste pladser. Det gjaldt således det rusefiskeri, Hjarbæks beboere brugte for Lynderupgårds grund, hvor de for at sætte gedderuser fra midten af marts til først i juni, svarede en afgift på 20 gedder pr. redskab. Derimod var de tilsvarende gedderuser, som brugtes for deres egen grund, afgiftsfrie.

Om rusernes konstruktion og brugsmåde er der ikke mange oplysninger ud over, at de er af større masker end silderuserne. Om det lige nævnte Hjarbæk rusefiskeri oplyses dog, at det sker med silderuser forsynet med rad. De ruser, der bruges på Lynderupgårds grund, udgør med rad en samlet længde af 8–10 favne, mens de ruser, der bruges for byens egen grund, er betydeligt længere, idet ruse og rad her udgør ca. 24–30 favne. Størrelsen af redskabet må naturligvis tage hensyn til udsætningsstedets karakter, men

sikre holdepunkter for konstruktion og udsætningsmåde giver disse kortfattede oplysninger ikke. Det gælder ligeledes oplysningen sstds., at raden „i denne egn kaldes række“, idet benævnelsen ikke indeholder nogen ny teknologisk viden⁴.

Ruserne har utvivlsomt været af netdug udspændt med bøjler og forsynet med kalve, men desuden har der i dette mindre betydende fiskeri været anvendt flettede gråfiskeruser. Derpå tyder oplysningerne fra Dover i Ydby sn.⁵, hvor redskabet afvigende fra de omliggende sogne benævnes „geddekurv“. Disse geddekurve har været anvendt i den lille Doverkil og må at slutte efter navnet have haft en tilsvarende konstruktion som de, der anvendtes ved småfiskeri andet steds i landet. Som eksempel kan anføres Rhode⁶, der nævner at beboerne i Engestofte fanger gedder „i deres af Pile-ris flettede Kurve, der er „skabte“ som Fiskeruser“. Denne teknik har været anvendt selv i store redskaber langt op i tiden⁷.

I kommissionsakterne tales noget tilfældigt om gedderuse, aborreruse og skalleruse, idet der i øvrigt ikke skelnes mellem de forskellige kategorier. Højest sandsynlig er det samme ruse, der anvendes i alle tilfælde. Der kunne også tages helt i disse småruser, men hvor man specielt ønskede at bruge ruser til heltfangst, gjorde man dem i større mål uden i øvrigt at ændre på konstruktionen. Det fremgår af Aagaards beskrivelse⁸, hvor han ganske vist inkonsekvent kalder disse heltruser for bundgarn, for med heltbundgarn har de intet at skaffe. Hans redegørelse angiver utvetydigt, at det drejer sig om en bøjleruse med to arme, der udsættes ved pæle. De fangede fisk samles i bagenden af rusen, der følgelig må have haft kalve, for røgtningen sker ved, at rusens bagende løftes op af vandet og åbnes. Disse ruser, siger Aagaard, benyttes flere steder, men især i Skibsted fjord.

I dette farvand registreredes i 1740erne foruden enkelte helt- og sandvåd især fiskeri med gråfiskened og enkelte gråfiskeruser. Et mere intensivt heltfiskeri med specielt indrettede (større) ruser er da kommet i brug i dette område efter kommissionens afslutning. Det bevidnes da også af Wilse under hans besøg på Thyholm i 1776⁹. Som Aagaard bruger han fejlagtigt benævnelsen bundgarn om disse fiskeredskaber, men hans beskrivelse – omend upræcis som sædvanligt i tekniske spørgsmål – lader ingen tvivl om, at det er ruser. Redskabet er, siger han, „egentlig en Række af Ruser, som gaae tragteviis i hverandre; fæstes med Pæle, hvor det bliver Fisketiden over staaende; daglig tager man de i den inderste Deel samlede Fiske herud, hvilket kaldes at rygte Garnet“. Wilse gør som Aagaard opmærksom på, at sådanne ruser er større og langt bekosteligere end de småruser, der i øvrigt benyttes til fangst af gråfisk.

Gråfiskevåd

Heltvaad, hvormed egentligen fanges Helt, skønt undertiden en Deel Skaller og Aborrer følge med. Dette Vaad er omtrent af samme Skikkelse som Sildevaadet, men har videre Masker, og er kun en Fierde-deel saa stort . . . Til dets Brug behøves 3 Mand, hvoraf den ene staar paa Landet holdende ved Enden af Linien, medens de andre 2 fare ud paa Baaden for at udkaste Garnet.

Knud Aagaard, Beskrivelse over Thy, 1802

Af gråfiskevåd var heltvåd det vigtigste. Det er det eneste, der finder omtale i kommissionsbetænkningen, og selv om der i kommissionsprotokollen dels nævnes gråfiskevåd, undertiden forklaret brugt til fangst af skaller, aborrer og gedder eller brasen¹, eller mere præcist aborrevåd, geddevåd eller skallevåd, så fremgår det dels at det drejer sig om småvåd til fangst af opgående gedder o. l. i åer og bække dels om sandvåd, der i Vestlimfjorden oftere nævnes brugt til fangst af gråfisk, mens de i Østlimfjorden alene synes brugt til ålefangst.

Ingen af disse to grupper småvåd har noget med gråfiskevåd at gøre i den forstand, som de her opfattes. Som udgangspunkt for en drøftelse af denne redskabsform skal anføres, hvad limfjordskommissionen forstod herved².

„Heltevåder ere tvende slags, det ene *dybvåd* hvormed fiskes på dybet af 3 karle med en båd, da de binder det ene reb eller enden af vådet fast ved en pæl og ro omkring, imedens våden udgives, samt derefter drages våden op i båden ude på dybet. – Det andet slags heltevåd distingeres fra næst foregående ved det navn *stagsvåd*, i henseende de stager sig ud fra landet, imidlertid våden udgives. De er ikke af den størrelse eller dybhed som de andre, efterdi de ikke kommer længere i dybet, end våden kan udkastes, men drages på land ligesom sildevåder“.

Medens dybvåddet var en specialform, der hovedsageligt var koncentreret til Tømmerby fjord, var stagsvåddet det normale heltvåd, der sandsynligvis dækker alle former for gråfiskevåd, der brugtes som landdragningsvåd.

Der findes desværre meget få oplysninger om stagsvåddets konstruktion, fordi det forsvandt med gennembruddet i 1825. Selv Krøyer³ måtte fastslå, at han af nævnte grund personligt aldrig havde set det og derfor måtte holde sig til ældre beskrivelser, der viser sig at være kommissionsbetænkningens og Aagaards. I sin omtale henholder Aagaard som anført ovf. sig til en henvisning til sildevåddet med den tilføjelse, at stagsvåddet var ca. $\frac{1}{4}$ af dette. Nu har sildevåddet, som jeg har påvist tidligere (s. 153) ikke nogen konstant størrelse, idet det må indrettes efter det sted, hvor det bruges, og det samme gælder selvfølgelig stagsvåddet.

I sin betænkning fastslår kommissionen, at et sildevåd normalt har arme med længder på 40 favne og kalv (vådpose) med en længde på 23 alen og en største dybde på 26 alen. Medens våddybden for sildevåd ved Lovns⁴ svarer hertil, er armlængden betydeligt mindre, og endelig har Krøyer fra et besøg i Løgstør i 1830erne noteret et sildevåd dér fra byen med en to-tallængde på 120 favne. Selv om man ser bort fra det sidste eksempel, der kan afspejle en videreudvikling af sildevåddene i den forløbne tid, er det dog klart, at der fandtes variationer inden for sildevåddene. Hvorledes stiller det sig da med størrelsen på stagvåddene?

Der findes ikke mange oplysninger herom, men følgende kan anføres: Vorde sn., 3 alen dyb, 60 favnes længde⁵; Tilsted sn., 4 alen dyb, 20 alen lang på arme⁶; Østerild sn., 2¹/₂ alen dyb, 60 favnes længde på armen⁷ og Ulbjerg sn., Sundstrup, hver arm af heltvådden 28 favne lang, ved hoven 3 al. dyb og ved staven 1¹/₂ favn(?)⁸. Ikke alene differerer de fire våd indbyrdes, men de svarer heller ikke særlig godt til en fjerdedel af de anførte sildevåd. Materialet er imidlertid alt for spinkelt til at slutte noget med sikkerhed, og recent materiale findes som nævnt ikke. Man er lige så dårlig faren med hensyn til enkeltheder i våddets indretning, omend det naturligvis har haft de særlige karakteristiska, der hører vådgruppen til: flåd, synk, armstave, vådtov o. s. v.

Noget bedre forholder det sig med selve brugsmåden af stagsvåddet. Som det fremgår af kommissionsbeskrivelsen, skulle det have sit navn af, at båden under forudsætningen af våddet blev staget ud. Det forekommer dog usandsynligt, at denne lidet betydende proces i hele arbejdsgangen skulle have været navngivende. Snarere måtte man tænke på en detalje i selve redskabet som f. eks. stavene, der danner afslutningen på vådarmene, men de fandtes jo faktisk på alle slags våd, så hvorfor de specielt skulle have givet navn til helt-landdragningsvåddet, er ikke let at se⁹.

Til fiskeri hermed behøvedes 3 mand, hvoraf den ene på land holder ved vådtovet på den ene arm, mens de to andre sejler våddet ud og fører den anden arm til land, hvorefter de to drager våddet ind, og den tredje er parat til at tømme redskabet for eventuel fangst. Fjordkommissærerne tilføjer, at der sker ikke synderligt misbrug med disse våd, „efterdi fiskeriet sker med stilhed og på grundt vand“. Den første part af begrundelsen er stillet i modsætning til den form for plumpning, der brugtes ved fiskeri med dybvåd og som vil blive behandlet nedenfor. Det var denne mere skånsomme metode, der bevirkede, at fjordkommissionen kunne anbefale stagvåddenes fortsatte brug. Om den anden part af begrundelsen var synspunkterne ved fjorden ikke overensstemmende. I sin redegørelse for fiskeriet

med heltbundgarn i indvigene i Han herred foretog herredsfoged Hansen i Klim en vurdering af de brugelige heltfiskeredskaber og udtalte følgende om stagvåddene¹⁰: „Ville man antage noget slags garn som skadeligt for heltens formerelse, blev det netop de af kommissionen (i 1780erne) anbefalede stage-vådgarn, thi med disse fanges som bemærket de fleste rogn-helt“ (nemlig når de i gydetiden søger ind på grundene).

Det er redskabets ringe størrelse, der gjorde det muligt for tre mænd alene at klare brugen af stagvåddet. Om størrelsen af dybvåddet er intet oplyst, men det har utvivlsomt været af nogenlunde de samme dimensioner. Ialtfald synes vådlaget at have været af omtrentlig samme størrelse. Om dets brug er vi relativt vel oplyst fra Øsløs sn., hvortil hovedmængden af dette redskab var koncentreret. I herredsfogdens forretning af 1741¹¹ opregnes de enkelte våd med ejere, hvoraf det fremgår, at vådlavene hovedsageligt var på 3–4 mand, blot et par enkelte var på 2, men de har sandsynligvis haft hjælpere til fiskeriet. Både gård- og husmænd fiskede, men der var tre gange så mange husmændsparthavere i dybvådfiskeriet som gårdmændsparthavere.

Om fiskeriet oplyser de officielle indberetninger¹², at man med de nævnte våd fisker såvel i „Øster- som Vesterfjord, ligesom vejr og vind volder til“. Det vil sige, at Øsløs' beboere har udnyttet deres gunstige topografiske placering til snart at besøge Tømmerby fjord snart de dybere partier af Bygholm vejle som Lund fjord eller Glombæk fjord. I en redegørelse fra 1743 har de selv beskrevet deres fiskeri på følgende måde¹³: „Fiskeriet er her af den beskaffenhed: Der ere tvende vige, kaldet Vester- og Østerfjord, ind udi hver vig af fjorden ved mortendags tider går over en veil eller ganske grund vand et slags fisk kaldes helt, så store som mådelig brassen. Ved sønden vind drives fiskene ind, thi da er vandet højt, med norden blæst kan de igen drives ud, da vandet falder ud, og mange fiske ligger undertiden på den bare sand både for folk og fugle. Fiskene udi begge viger især udi den vesterste vig eller fjord plejer vi at fange med forskrevne vodde (som vi kalder dyb-vodde, fordi vi bruger dem på det dybeste vand udi vigene, som kan være en 4–5 al.) således: Vi sætter en pæl udi bunden og ror så om med vodden, til vi kommer til pælen igen, og på den måde snærrer vi fiskene, at de sætte sig fast udi masken, som ere så store, at man kan stikke en hånd igennem dem, og på anden måde kan der ikke fiskes, formedelst store sten og megen grøde, som fjorden på den kant er fuld af, og stene hindrer os også, at vi ikke til siden nogen steds kan drage voddene til land, hvor over vi altid må fiske med disse vodde udi det dybere vand“.

Tabel over heltvåd efter registrering i 1741

Lokalitet	Heltvåd i alt	Drættsted	Drættstedets længde	Ejerforhold pr. våd	Vådlav	Afgifter	Bevissteder
Lynderup sn. og by	3	for byens el. sognets grund	ikke oplyst	4 parthavere	parthaverne	ingen	Kom.s dok. nr. 144 og 145
Lynderup sn., Rind	5	do.	do.	4 parthavere	do.	do.	do.
Låstrup sn. og by	1	do.	do.	5 parthavere	do.	do.	do.
Skals sn. og by	6	do.	do.	6 parthavere	do.	do.	do.
Ulbjerg sn., Sundstrup	4	do.	do.	3, 4 og 5 (2)	do.	do.	do.
Alstrup sn. og by	5	do.	do.	1, 3, 4 og 5 (2)	do.	do.	do.
Vorde sn. og by	2	do.	do.	4 parthavere	do.	do.	Kom.s dok. nr. 152 og 153
Vorde sn., Kølsing	2	do.	do.	4 og 6 parthavere	do.	do.	do.
Tårup sn., Knud	1 ¹⁾	for Tårupgd.s hdg.s mark	do.	8 parthavere	do. } do. }	300 »land helt«	do.
Tårup sn., Borup	2 ²⁾	do.	do.	8 parthavere	do. }		do.
Ørslevkloster sn.	5	for byens el. sognets grund	do.	5 og 6 (4)	do.	ingen	Kom.s dok. nr. 165 og 166
Lundø sn.	1	do.	do.	ikke oplyst	ikke oplyst	do.	Kom.s dok. nr. 152 og 166
Grinderslevkloster sn. } Tise sn. }	3	do.	do.	4 parthavere	parthaverne	do.	Koms. dok. nr. 166 og 176
Harre sn.	1	do.	do.	7 parthavere	do.	do.	do.
Lime sn.	3	for Hostrupgd.s grund	580 favne	13 parthavere i alt	do.	hver 5. fisk	do.
Lem sn.	5	do.	do.	20 parthavere i alt	do.	do.	do.
Ejsing sn., Egebjerg	1	for byens el. sognets grund	ikke oplyst	9 parthavere	do.	ingen	Kom.s dok. nr. 192 og 193
Ejsing sn., Geddal	1	do.	do.	5 parthavere	do.	do.	do.
Gimsing sn.	1	do.	do.	4 parthavere	do.	do.	do.
Tørring sn.	4	do.	do.	ikke oplyst	ikke oplyst	ikke oplyst	Kom.s dok. nr. 199 og 200
Hygum sn.	2	do.	do.	do.	do.	ingen	do.

Vestervig sn., Ø. Agger	5 do.	do.	do.	do.	do.	Kom.s dok. nr. 207 og 208
Vestervig sn., Oksenbøl	1 do.	do.	4 parthavere	parthaverne	do.	do.
Løngs sn., Torp	1 ³⁾ do.	do.	10 parthavere	parthaverne	ingen	Kom.s dok.
Hvidbjerg sn., Smerup	1 ⁴⁾ do.	do.	13 parthavere	do.	do.	nr. 208 og 209
Ydby sn., Sinderup	1 do.	do.	6 parthavere	do.	do.	do.
Tilsted sn.	1 do.	21½ kæde	3 parthavere	do.	do.	Kom.s dok.
Sennels sn., Malle	2 ⁵⁾ do.	4½, 6½ og 12 kæder	ikke oplyst	ikke oplyst	do.	nr. 210 og 211
Østerild sn. og by	12 do.	4 og 7 kæder	3 parthavere	parthaverne	do.	do.
Østerild sn., Tovsig	3 do.	ikke oplyst	3 parthavere	do.	do.	do.
Arup sn. og by	2 do.	do.	3 og 4 parthavere	do.	do.	Kom.s dok.
Vesløs sn.	1 ⁶⁾ do.	do.	2 parthavere	do.	do.	nr. 121 og 211
Øsløs sn.	14 ⁷⁾ do.	do.	2 (3), 3 (9) og 4 (2)	do.	do.	do.
Øsløs sn.	4 ⁸⁾ do.	do.	3 parthavere	do.	do.	do.
Tømmerby sn.	9 do.	do.	3 (3), 4 (2), 5 (2) og 6 (2)	do.	do.	do.
Vust sn.	3 do.	do.	3 parthavere	do.	do.	do.
Lild sn.	2 do.	do.	3 parthavere	do.	do.	do.
MORS						
Drastrup sn., V. Jølby	1 do.	do.	8 parthavere	do.	do.	Kom.s dok.
Hvidbjerg sn., Glomstrup	1 ⁹⁾ do.	do.	1 parthaver	do.	do.	nr. 184 og 185
Hvidbjerg sn., Agerø	2 do.	do.	1 og 2 parthavere	do.	do.	do.
Rested sn.	1 do.	10–20 favne	4 parthavere	do.	do.	do.
Blidstrup sn.	1 do.	15–20 favne	2 parthavere	do.	do.	do.
V. Assels sn.	3 do.	10–15 favne	4 (2) og 6 parthavere	do.	do.	do.

Kommentar: Et tal i parentes efter parthavere, f.eks. 5 (2) betyder to vådlag af nævnte størrelse. ¹⁾ Tidl. brugt to våd (sandsynl. à 4 md.) ²⁾ Tidl. brugt 4 våd (sandsynl. à 4 md.) ³⁾ Vådparter à $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{12}$; for at drage for Bodum Bisgd.s grund i Bodum sn. en afgift på to snese helt ⁴⁾ Vådparter à $\frac{1}{12}$ og $\frac{1}{24}$ ⁵⁾ For at drage for Skarregårds grund på Mors hver 10. fisk i afgift ⁶⁾ »For hvilken våd at strø på Vesløsgårds ejendom er betalt 1 mk. til Vesløsgd.s ejer og ej videre afgift« ⁷⁾ Dybvåd, der drages på dybet og derfor afgiftsfri ⁸⁾ Stagvåd ⁹⁾ dette våd ejes og bruges af hovedgården Glomstrup.

I den anførte beskrivelse har sognemændene glemt eller udeladt en væsentlig enkelthed, som alle deres naboer til gengæld hæftede sig ved og ikke undlod at meddele øvrigheden. Det hedder herom i herredsfogdens anførte forretning: „... alle beboere i Vust, Tømmerby og Lild sogne beklager sig over de, som fisker af Øsløs by og bruger i begge fjordene disse dye- og storvåde, at de ej alene ruinerer deres garn og redsel, men endog forjager heltfiskeriet, idet bmt. Øsløs mænd farer af sted i fjorden meget stærk med bulderen og pulsen i vandet ligesom med pulsvåde, så garnet for andre som meldt er, ruineres og fiskene forjages“¹⁴.

Ved sammenligningen med pulsvåd havde fjordkommissærerne fået stikordet til kravet om forbud. Om den misbrug, som de mente at kunne fastslå for redskabets vedkommende, hedder det¹⁵: „Når våden er udgivet, står den ene karl og rører heftigt i vandet med en åre, imedens de andre tvende roer til pælen igen, hvorved helten som er den frygtagtigste fisk i fjorden, forjages fra sit legested, men i almindelighed er misbruget og den deraf flydende skade størst ved det, at helten fanges i dybet, førend den kommer til sit rette legested, som er i et slags grøde eller græs, kaldet bield“.

Som det vil ses, anvendtes intet specielt redskab ved fiskeriet, men derimod en af de mere primitive metoder til at skræmme fisken mod fangstredskabet (jfr. ovf. under omtalen af pulsvåddet s. 173). Muligvis hænger det sammen med heltens „frygtagtige“ natur, der gjorde det lettere at jage den op end f. eks. ålen. For limfjordskommissionen var de anførte anker mod dybvåddet tilstrækkelige til at begrunde redskabets afskaffelse, selv om den først og fremmest motiveredes med hensynet til anlæggelsen af heltbundgarnsfiskeri. I forordningen af 1750 blev brugen af dybvåd ganske forbudt, mens heltstagvåd og andre landdragningsvåd til gråfisk fortsat blev tilladt.

Gråfiskegarn

Nedde ere et ganske andet Slags Garn (end Ruse). Et Ned er det mindste og mindst bekostelige Garn, som bruges. Det bestaaer allene af en Strimmel Vaadgarn omtrent 12 Alen lang og 1 Alen bred med Stene i den ene Side og Tel eller Flod i den anden. Naar Fiskene stryge langs med Landet imod Strømmen og møde dette Garn, ville de med Magt trænge igenem, hvorved de blive siddende fast ved Hovedet.

Knud Aagaard, Beskrivelse over Thye, 1802.

I lighed med fjordområdet øst for Aggersund fandtes i Vestlimfjorden et udstrakt fiskeri med nedgarn, der dog var af en afvigende karakter. Mens

hele nedgarnsfiskeriet mod øst var indstillet på sildefangst og var begrænset til fast fikserede områder under hensyntagen til det stående redsel, var nedgarnsfiskeriet i Vestlimfjorden først og fremmest beregnet på fangst af gråfisk, selv om nedfiskeri efter sild også forekom. I nogle tilfælde var der dog tale om en slags kombination som i tilfældet fra Hanbjerg sn., hvor det oplyses¹, at beboerne i Hanbjerg by bruger 2 både til sildenedgarn, „med hvilke også på sine årsens tider fanges gråfisk“.

Inden for selve gruppen af gråfiskegarn skelner kommissionsbetænkningen mellem flg.²: Heltenedgarn er mestendels ikkuns 6 à 8 masker dybe og fæstes ved 2 små pæle på grunden, efterses morgen og aften, på en del steder uden båd. Brasen-, aborre-, skalle- og smeltenedgarn af samme beskaffenhed undtagen den forskel, der kan være på maskerne efter hver slags fisks størrelse samt forskel på dybhed efter vandets beskaffenhed.

I al korthed er her opregnet de faktorer, der har indflydelse på garnenes udformning nemlig fiskearten, der efterstræbtes, og naturforholdene på stedet, hvor redskaberne brugtes. Stort flere oplysninger er der ikke at hente fra kommissionsmaterialet. Ganske vist findes sporadiske oplysninger om garnenes størrelse, f.eks. fra Dommerby sn., hvor skallededgarn henh. opgives til en længde af 16–20 favne eller henimod 30 favne³, Ørslevkloster sn.⁴, hvor nedgarnene beskrives som 12 à 13 favne lange og blot 8 à 9 masker dybe „såsom de alene bruges på grund vand“, Lovns sn.⁵. 20 favne lange nedgarn, Ejsing sn.⁶ nedgarn o. 6 masker dybe, „såsom vandet er meget grund“, Vorde sn.⁷ nedgarn „hver ungefærlig 30 favne“ og Dragstrup sn.⁸ skallegarn af 40–50 favne. Som det ses, er der store variationer i garnlængden, især hvis man tager Aagaards oplysning med i overvejelserne⁹.

Disse variationer tyder på lokale udformninger og styrker opfattelsen af dette nedgarnsfiskeri som et typisk bondefiskeri til husbehov. De øvrige kendte træk ved det falder godt i tråd hermed. Det gælder bl. a. det forhold, som genfindes fra en lang række pladser, at fiskeriet foregår uden båd, idet man vader ud med garnene og sætter dem ved småpæle i fjordbunden. Fiskeriet er altså foregået på meget lavt vand, hvad der forklarer de opgivne dybdemål på nedgarnene. Et andet karakteristisk forhold er den enkelte fiskers garnbestand, der ofte ligger på 2,3 til 4. Til gengæld kan denne ringe bestand af nedgarn kombineres med andre redskabsformer, så den enkelte bruger kan råde over udstyr til et alsidigt fiskeri af forskellige fiskearter til skiftende tider af året. Eksempler kan hentes fra det fiskerige område inden for Hvalpsund¹⁰.

Her dominerede gråfiskebestanden, men desuden fandtes ål, og nordligst

i området var der mulighed for sildefangst. I Sundstrup by lige nord for Virksund var 5 mand i fællig om en heltvåd, men hver for sig eller i fællig med andre besad de andre fiskeredskaber. For at vise kombinationerne skal selve indberetningens ordlyd anføres: „Ambrus, Christen Ambrusen, Niels Tye og Niels Ungmand samt Peder Andersen, disse har en heltvåd; båden har de lejet af Jens Knudsen på Lundø. Ambrus og Christen Ambrusen de har begge 5 heltned, og bruges desforuden af dem 6 aborre- og skalleded om foråret. Ambrus, Jacob Povelsen og Mads Pedersen de har i denne forbigående sommer haft en gl. pulsvåd, som nu er splittet fra hinanden og bruges ej mere. Denne bmt. Jacob Povelsen har ej andet fiskeredskab, ej heller noget rederi i nogen slags end i samme pulsvåd. Foremt. Mads Pedersen bruger et heltned, 5 skalleded og 3 aborreded. Ambrus har 200 kroge, og Mads Pedersen 250 dito“. Med små variationer er dette egentlig typisk for hele det nævnte område, hvortil der ved strækningen omkring Hvalpsund kunne komme enkelte sildened eller undertiden andre silderedskaber.

Nedgarnsfiskeriets ringe betydning kan også udledes af, at det gennemgående var afgiftsfrit. Hvor afgift blev krævet, var det som regel for tilladelsen til at strø og tørre garnene på grunden¹¹.

III. Fiskeriets sociale struktur

Fiskerbefolkningen (fiskerbønder og erhvervsfiskere).

Med det mangeartede fiskeri og de afvekslende fiskemuligheder, der fandtes i Limfjorden forud for gennembruddet i 1825, måtte fjordbefolkningens interesse for og deltagelse i fiskeriet spænde over et stort register. Mens de specielle forhold, der gjorde sig gældende ved sildefiskeriet med stående redsel i Nibe bredning, vil blive genstand for særskilt behandling, skal indledningsvis anstilles nogle betragtninger over fiskerbefolkningen i almindelighed. Allerede i 1905 rejste Steenstrup problemet, hvornår en egentlig fiskerbefolkning opstod¹. Han forsøgte at opstille kriterier for en sådan erhvervsfiskergruppe og mente at kunne fastslå, at der i middelalderen ikke fandtes nogen egentlig fiskerbefolkning i Danmark, men at en sådan voksede frem i løbet af 1500-årene. Denne hovedtese synes fornyede prøvelser af det danske materiale at bekræfte², mens svenske forskere er tilbøjelige til at afvise den for så vidt vestsvenske forhold angår³. Hasslöf har yderligere fremhævet, at vanskeligheden ved at afgøre „när och i vilken grad man på olika kustavsnitt har att göra med en verklig fiskarbefolkning, ligger bl. a. däri, att på många håll yrkesspecialiseringen eller rättare sagt arbetsfördelningen genomförts inom familjerna och därför icke kommer til synes i de arkivaliska källorna, som dessutom i övervägande grad äro av agrar karaktär“⁴.

Materialet til limfjordsfiskeriet i den her behandlede periode giver ikke mulighed for at angibe selve hovedtesen, hvornår en egentlig fiskerbefolkning tidligst opstår, men det skulle kunne tjene til belysning af differentieringen inden for fiskerbefolkningen og af baggrunden for de enkelte kategorier, således også konfronteringen af erhvervsfiskerne med den talmæssigt langt dominerende gruppe af fiskerbønder.

I sin afhandling fra 1792⁵ har Lybecker opstillet de kategorier, der her ved kan komme på tale. Først nævner han fiskeriet „til rum hav“, hvor befolkningen „ere vante til at krybe langs med Landet, og kun lidet kjende de Fiskenes Gang længere borte, eller vide, hvad Slags Redskaber, i Forhold hertil bedst kan anvendes og bruges“. Han fortsætter derefter: „Dersom Fiskeren tillige er Landmand, saa er det ene Brug oftest i Vejen og til Skade og Hinder for det andet. Undertiden maae Landbruget, som en vissere Næ-

ring, lide under Søbruget; men er Bonden klogere, saa standser Søbruget, naar det da er Bondens Lejlighed, er det ikke Fiskenes, og naar det er Fiskenes, er det ikke Bondens“.

Til slut kommer han ind på en direkte omtale af forholdene i Limfjorden: „Er det Fjordfiskerierne, saa gjelder derom meget af det, som her er sagt om Havfiskeriet, for saavidt Fjordfiskeriet drives i det Store; og ved de mindre Fiskerier, som der falde, ere Anstalterne saadanne (for Ex. i Limfjorden), at der er flere i de ved Fjorden liggende Kjøbstæder (den eneste Nibe undtagen), der betle end fiske, uagtet Fisken gaaer, saa at sige, uden for Dørene, og Huusholdningerne savne det fornødne“.

Fiskerbønder

„På Gølland har jeg og nogle fattige beboere og husmænd, ungefær 7 à 8 td. h., de fleste af dem kan lidet avle og intet har at ernære sig af uden alene fjorden, som de med megen møje og hel kummerlig har hidtil erhvervet deres føde ved at sætte nogle ruser ud i fjorden på grunden ved Hammergård flere og færre, eftersom de kan afstedkomme, såvelsom med nogle våder ved Isbakken og om efterhøst brugt nogle nedgarn“.

Mads Lasson til Bjørnsholm til kommissionen 5.8. 1741.

Vi skal i det følgende undersøge, om Lybeckers påstande holder stik. Tager man Limfjorden under eet, var størsteparten af de folk, der fiskede i fjorden i den her behandlede periode, ikke erhvervsfiskere, men bønder, småhåndværkere fra købstæderne, daglønnere o.l. Det fremgår af kommissionsmaterialet i 1740erne, og uden at have eksakte tal at støtte mig til vil jeg formode, at hovedparten af dem som i øvrigt af dem, der fiskede i Danmark som helhed, var af kategorien: fiskerbønder, for hvem landbrug og fiskeri måtte regnes for jævnbyrdige i interesse. I årets gang indpassedes arbejdet på landet og på vandet i en fast rytme, men det forhindrer ikke, at der var store svingninger i den interesse, man tilmålte fiskeriet, og store variationer i de årsager, der lå bag interessen.

I visse tilfælde kunne det være nødvendigheden, der drev dem på fjorden som i den oven anførte udtalelse om bønderne på Gøl. I andre tilfælde kunne det være en ubetingelig lyst til fiskeriet, der fik bønderne til at forsømme deres bondegerning. Beck har hundrede år senere gjort en observation i Vestlimfjorden, som han giver følgende udtryk: „At det rige ålefiskeri er forkvaklet kommer vistnok mest af den måde, hvorpå det behandles; thi såsnart nu kornet kommer af marken, og det bliver stille vejr om

dagen, begyndes med plumpstang, og dette fortsættes, indtil fjorden tillægges med is, hvorpå kan stanges, thi så tillades rotter og mus at råde for kornet i bondens lade, imedens alle gangføre og friske mænd og karle ile på fjorden for at stange og derved vedblive til hen i martii måned, da isen går og ploven skal ud . . .“

Sådan havde forholdet utvivlsomt været gennem generationer. Havde det været muligt at gennemføre intensionerne med en registrering af fiskeriet i forbindelse med matrikuleringen i 1680erne², ville man have haft et ypperligt materiale til belysning af limfjordsbøndernes deltagelse i fiskeriet. Nu er registreringen kun gennemført for enkelte landsbyers vedkommende, men netop for Gøl har man en udførlig fortegnelse, der giver et udmærket indtryk af, hvor stor en rolle fiskeriet spillede for bønder og husmænd på denne ø. Mere end et eksempel kan det ikke blive, idet sammenligningsmateriale for matriklens øvrige limfjordssogne i de fleste tilfælde svigter. Den store variationsbredde i redskabsbestanden svarer til forholdene i 1741 og viser, at man har lagt vægt på at udnytte alle de muligheder for fiskeri, som grundene ved Gøl bød på.

Fortegnelse paa en huer deris fische redskab i Giøll, som af commissionen er observeret oc oss lefueret :³

<i>Kongens tjenere :</i>		$\frac{1}{3}$ våd ved Isbakken 1 bundgarnsstade	
	Jens Pedersen Mariager	1 silderuse 2 nedgarn 1 ålestade	
<i>Monsr. Johannes Hass' tjenere :</i>		$\frac{1}{3}$ våd ved Isbakken 1 bundgarnsstade	} har aldrig haft tilforn
	Søren Jensen }	1 ruse	
	Anders Jensen }	3 nedgarn	
	Niels Jensen }	1 ålegård	
	alle tre	1 silderuse	
	Styrre Nielsen	$\frac{1}{2}$ våd	
disse tre mænd bebor tilsammen med den nævnte Chr. Pedersen Schvennings og tre ikke her nævnte mænd Hafuensgård, der er $\frac{1}{2}$ gd.	{ Jens Michelsen, hos Christen Pedersen Schvennings . . . . . 2 nedgarn Poel Andersen Mariager, hos Christen Pedersen Schvennings . . . . . 3 nedgarn Jens Persen (Hafuegaard) hos næst forrige . . . . . 3 nedgarn		
bebor tilsammen med den nævnte Jens Olufsen og tre ikke her nævnte mænd $\frac{1}{2}$ gd.	{ Olle Jensen, hos Jens Olufs . . . . . 2 nedgarn Jørgen Nielsen hos do. . . . . $\frac{1}{8}$ våd 3 nedgarn		

bebor tilsammen med to andre mænd $\frac{1}{3}$ gd.	{ Christen Pedersen Øster . . . . . Søfren Jensen . . . . . Anders Knudsen	$\frac{1}{4}$ våd	} denne gård har et bund- garnsstade, som inde- holder 2 åluserer
		3 nedgarn	
		1 silderuse	
		1 gml. bundgarn	
bebor tilsammen $\frac{1}{3}$ gd.	{ Søfren Madsen Øster . . . . . Jens Nielsen i Hammergård . . . . . { Anders Jensen } i Thuen . . . . . { Niels Jensen }	3 nedgarn	} en åluse er til den hele gård
		1 bundgarn	
		2 nedgarn	
		$\frac{1}{4}$ våd	
bebor tilsammen $\frac{1}{3}$ gd.	{ Christen Nielsen i Torpet . . . . . Søfren Tommesen } . . . . . Niels Nielsen }	1 ålusestade	
		3 nedgarn	
		1 bundgarnsstade	
bebor tilsammen $\frac{1}{3}$ gd.	{ Søfren Nielsen i Torpet . . . . . Poel Ibsen . . . . . Niels Nielsen	1 silderuse	
		1 bundgarn, nok 1 som duer ikke meget	
		1 silderuse gammel og øde	
Søfren Pedersen og Jørgen Jensen, men ikke Niels Madsen bebor tilsammen $\frac{1}{3}$ gd.	{ Søfren Pedersen i Torpet . . . . . Niels Madsen . . . . . Jørgen Jensen	1 bundgarn	} nok alle tre participerer i 2 silderuser
		1 silderuse	
		nok en part i et ålegårdsstade	
		1 bundgarn	
		$\frac{1}{4}$ ålegårdsstade	
		1 øde silderuse	
Jens Suendsen	{ Peder Rolandsen . . . . . Jens Christensen	1 øde silderuse	} alle disse tre har part i $\frac{1}{2}$ ålegårdsstade og 1 ruse
		fordærvet	
		2 nedgarn	
Peder Egholm	{ Jørgen Jensen . . . . . Jens Suendsen . . . . . Peder Rolandsen . . . . . Jens Christensen	1 bundgarn	
		1 bundgarn	
		$\frac{1}{8}$ våd	
Jens Sørensen Jungersen	{ Christen Nielsen Graver . . . . . Peder Egholm	3 nedgarn	
		$\frac{1}{4}$ våd	
		3 nedgarn	
Christen Nielsen Graver	{ Peder Egholm	$\frac{1}{8}$ våd	
		3 nedgarn	
		$\frac{1}{4}$ våd	
Peder Egholm	{ Peder Egholm	3 nedgarn	
		$\frac{1}{8}$ våd	
		$\frac{1}{4}$ part i en ålegård, nu er øde	

Bol tilh. monsr. Hass :

Anders Søfrensen Jungers	har tilforn haft 1 bundgarnsstade; hans formand har tilforn haft $\frac{1}{8}$ sildevåd, men bruges ikke
Peder Christensen Svenningsen	{ 1 bundgarn
	{ 1 silderuse, øde
Jens Sørensen Jungersen	{ 1 bundgarn
	{ $\frac{1}{8}$ våd
	{ 1 silderuse, øde
Christen Nielsen Graver	{ $\frac{1}{4}$ ålegårdsstade
	{ 2 nedgarn
Peder Egholm	{ 1 silderuse, øde
	{ $\frac{1}{4}$ part i en ålegård, nu er øde
Peder Egholm	{ $\frac{1}{8}$ våd
	{ 3 nedgarn

	Hans Søfrensen Jungersen	{ 1 bundgarn		
		{ 1 silderuse, gammel		
	Lars Pedersen	2 nedgarn, gamle		
		2 nedgarn		
	Peder Jacobsen	$\frac{1}{4}$ våd		
		2 silderuser, haft tilforn 1 åleruse for		
		dr. Niels Bendtsens grund		
		$\frac{1}{4}$ sildevåd ved Isbakken		
	Mogens Christensen	1 bundgarnsstade haft i år, nu øde		
		2 nedgarn		
		$\frac{1}{4}$ våd		
	Christen Madsen Knudsen	1 åleruse		
		3 nedgarn		
		1 silderuse		
	Christen Pedersen Degn	1 bundgarn		
		3 nedgarn		
bebor tilsammen $\frac{1}{4}$ gd.	{	Niels Pedersen Schvogger	$\frac{1}{8}$ våd	
			2 nedgarn	
		Mads Ingvordsen	$\frac{1}{4}$ våd	
			2 nedgarn	
	Jens Hansen	1 gammel ruse		
		3 nedgarn		
	Jeppe Pedersen	2 ruser, den ene øde		
	Hans Jensen	{ 1 bundgarn		
		{ 1 ålegarnsstade tillige med hans søn		
		Peder Hansen, husmand		
bebor tilsammen $\frac{1}{4}$ gd.	{	Anders Andersen Tøgersen	$\frac{1}{8}$ våd	
			$\frac{1}{4}$ ålegårdsstade	
		Jørgen Gregersen	1 bundgarn	
		1 silderuse		
	Niels Jensen Skall	2 silderuser, gamle		
		$\frac{1}{4}$ ålegårdsstade		
bebor tilsammen $\frac{1}{4}$ gd.	{	Hans Christensen	$\frac{1}{2}$ bundgarn	
			2 nedgarn	
	Tøger Ibsen	}	1 bundgarn	
Christen Tøgersen				
	Lars Jensen	2 nedgarn		
	Christen Jensen	1 gml. bundgarn		
bebor tilsammen $\frac{1}{4}$ gd.	{	Peder Pedersen	}	1 dito ruse
		Lars Michelsen		
		Jens Jensen	{ 1 stade på gen. grund, men i fjor havde han	
		{ for Gøl		

Gadehuse tilh. monsr. Hass :

Niels Jørgensen ved Bierget	1 silderuse	
Christen Nielsen Jungersen	{ 1 bundgarn på Pøslænken for gen. grund	
	$\frac{1}{4}$ våd	
Søfren Pedersen }	}	1 silderuse
		$\frac{1}{2}$ bundgarn
		1 silderuse
Christen Pedersen }		øde
	$\frac{1}{2}$ bundgarn	

er jordløs	Niels Sørensen Øbo	{ 1 gml. bundgarn for 3 år siden en ruse, nu øde
	Anders Nielsen	} 1 bundgarn } gamle
	Christen Christensen Snorrer	
	Anders Nielsen Riptmester	1 nedgarn
	Jens Madsen	{ $\frac{1}{8}$ våd 2 nedgarn
	Peder Hansen Øbo	{ $\frac{1}{2}$ ålegårdsstade 1 gml. ruse
	Peder Jensen i Hammergård	{ 1 bundgarn, gen. grund 1 ruse
	Peder Poelssen	{ 1 gml. bundgarn 1 dito ruse
	Hendrich Christensen	{ 1 bundgarn 1 gml. ruse
	Niels Nielsen	1 gml. ruse
er jordløs	Christen Nielsen Thiest	1 gml. bundgarn
	Tommi Poelsen	{ 1 ruse 2 nedgarn
	Jens Tommesen	2 nedgarn
	Mads Larsen	{ 1 ruse 2 nedgarn
	Niels Andersen Mouridsen	$\frac{1}{2}$ bundgarn
	Anders Nielsen	{ 2 nedgarn 1 gml. ruse
	Niels Christensen på Gaden	{ 1 gml. bundgarn 1 dito ruse
	Tommi Christensen på Fiorden	{ 1 gml. bundgarn 1 dito ruse
	Michel Nielsen	{ 2 nedgarn 2 nedgarn
	Anders Søfrensen Sterbech	{ $\frac{1}{8}$ våd 2 nedgarn tilforn haft
	Jesper Suendsen	{ $\frac{1}{8}$ våd 1 bundgarn
	Hans Larsen i Ålborg	{ 2 ruser tilforn brugt, nu aldrig mere, efterdi de er øde fra gen. grund
	Jens Jensen	{ 2 nedgarn 1 gml. ruse

Otte Skiels tjenere :

Jacob Pedersen	{ $\frac{1}{2}$ sildevåd } 2 nedgarn } de to $\frac{1}{2}$ siges at haves ved $\frac{1}{4}$ sildevåd } Isbakken
Jens Larsen	{ 2 nedgarn 1 silderuse i fjorden

Koms. Tøger Lassens tjenere :

$\frac{1}{2}$ gd. bebor tilsammen	{ Jens Pedersen ved Agerled	$\frac{1}{8}$ i en sildevåd ved Isbakken
	{ Anders Nielsen ibid.	{ 1 silderuse været i brug for 4 år siden 1 nedgarn om efterhøsten

Peder Rafn	} 1 nedgarn ¼ våd 1 åleruse	
Jørgen Pedersen på Bierget		1 silderuse

Gadehuse tilh. Tøger Lassen :

Mads Jensen Munch	} har for 16 år siden brugt 1 silderuse, vil ej bruge mere
Per Holesen	
Anders Christensen Mariager ..	2 nedgarn, brugt for 2 år siden
hans søn Christen Andersen	½ sildevåd
Anders Pedersen	2 gml. nedgarn
Søfren Puge	2 nedgarn
Christen Jensen i Hammegård ..	1 bundgarn
Laurids Renholt har halvparten i	1 bundgarn med Niels Moridsen
Gregers Jensen	3 bundgarn er ganske råden og duer intet, og når de bliver øde, vil han ej bruge mere halvparten i 1 bundgarn med Jens Nielsen
Jep Persen Bøes har	} 1 bundgarn
Mads Jensen Munch Niels Ibsen	
Christen Vinter	1 silderuse, er mestendels øde
er jordløs Per Ibsen	1 silderuse
er jordløs Anders Nielsen Friis	2 nedgarn
Søfren Jensen	3 nedgarn
er jordløs Per Christensen	1 gml. bundgarn
Søfren Dus	2 nedgarn

D. Bendtzens tjenere :

Suend Pedersen på Bakken	1 ålegård, en del deraf med S. Pedersen
Søfren Gregersen	} 1 gml. ruse 2 nedgarn
Christen Christensen Schaubo ..	} 1 bundgarn 1 ruse
Niels Hollersen	2 nedgarn
Gml. Niels Nielsen Lychegaard ..	} ½ våd 2 nedgarn
Jens Christensen Tiesen	½ våd
Jens Christensen Clausen	} 2 nedgarn 1 gml. ruse
Ida Skeels tjenere :	} 1 gml. bundgarn 2 nedgarn

Oberste Munchs tjenere :

Jens Jensen	1 ruse
er jordløs Jens Christensen Botticher	2 nedgarn

Eilert Eilertsens tjenere :

Tonnis Jensen	2 nedgarn
---------------------	-----------

Søren Kier i Aalborgs tjenere :

er jordløs Jens Jørgensen	1 ruse
Sognepræsten	1 bundgarn

Ved en betragtning af det anførte fiskeri fremgår det utvetydigt, at alle kategorier af øens beboere fisker: større og mindre gårdmænd, husmænd med jord og jordløse husmænd. En del inderster må også være blandt de mænd, der i fællesskab bebor gårdene og bolsstederne. Mest alsidigt forsynet er kgl. m.s. bonde Jens Mariager, der er udrustet til alt det fiskeri, der drives fra øen. Sammenlagt har en del af gårdbeboerne sted for sted været lige så velforsynet, men ellers aftager redskabsbestanden naturligt nok fra gårdsmandsklasse til husmænd. Det lettest overkommelige redskab at skaffe sig har været sildenedgarn, som næsten alle har. Silderuser har også været almindelige. En hel del bundgarn har været i brug, selv hos husmandsklassen. Sammenlagt må de have beløbet sig til o. 40 stykker. Sildevåd, som man trak med ved Isbakken, ejedes i fjerdeparter eller ottendedele; en enkelt mand ejer $\frac{1}{12}$ af et våd. Denne brøkdæl af våd med nævner, hvori 4 går op, er karakteristisk. Et sildevåd var så stor en affære, at ingen enkeltmand kunne klare udredelsen af redskab og det nødvendige mandskab til dets brug. Til at fiske med det skulle i det ringeste være 4 mand, som også i reglen udredede hver sin del af redskabet enten på lige vilkår eller i mindre parter efter evne. Sammenlagt synes man på dette tidspunkt at have kunnet klare 5–6 våd. Af ålestader synes tallet i 1680erne at have været en 14–15 stykker.

Efter opstillingen synes at fremgå, at gårdmænd og inderster fra samme gård har været fælles om fiskeriet, måske nu og da suppleret med en husmand. Det passer udmærket med forholdene i 1740erne, hvor materialet tillader en sammenligning⁴. Ved den af fjordkommissærerne rekvirerede oplysning om fiskeriets brug for Gøl, svarer de to repræsentanter for øens beboere, at fra Gøl bruges ingen fiskestader (hvormed menes sildebundgarn), „men de bruger sildevådfiskeri og drivgarn ved Isbakken, åleruser og silderuser straks østen for Isbakken forbi Hammergeård hen imod Bjerget, i hvilken distance i Limfjorden ålegårdene, således som meldt er, bruges, er 12 ålegårde. Bmt. silderuser bruges i selvsamme distance uden for ålegårdene imod dybet på 4, 5 à 6 alen vand“⁵.

Denne kortfattede beskrivelse tilfredsstillede imidlertid ikke kommissærerne, hvorfor byfogden måtte ilag med gølboerne igen, og denne gang bliver resultatet en specificeret fortegnelse over, hvem der fisker med våd, med ned og med stående redskab, selv om der for det sidstes vedkommende ikke skelnes mellem ålegårde og silderuser⁶. Af denne fortegnelse fremgår det, at der i vårfiskeriet 1741 var ialt 21 sildevåd i brug, altså en betydelig stigning fra 1680erne. Dette falder da også godt i tråd med limfjordskommissionens generelle bemærkninger om sildevåddenes voksende antal i

Fig. 39. Glibfiskere i Limfjorden. Fiskerne slog sig ofte sammen i selskaber som her, hvor der ses to sådanne. Man kunne derved indkredse et område af fjordbunden med krøjer og glibe. Sammensætningen var hyppigt som her piger, koner og ældre mænd. Midt i billedet ses den lille beholder til de fangne ål flydende i en strikke efter en af fiskerne. Mens gliben her tilsyneladende har to stænger, viser en anden af Hans Smidths tegninger – nu i Kobberstiksamlingen – tydeligt, at vadegliben dér kun har een stang i lighed med stryggliben. Tegning af Hans Smidth i Hirschsprungs Samling.

perioden mellem de to kommissioner. Til gengæld er som nævnt bundgarnsfiskeriet helt forsvundet. I hvor høj grad bundgarnene er afløst af silderuser, der var lettere at anvende på de noget vanskelige grunde ved Gøl, er vanskeligt at sige. Antallet må dog have været en del større end i 1680-erne, hvor det beløb sig til et halvhundrede stykker, for i foråret 1741 havde ialt 41 kåge med en besætning på 2–3 mand hver fisket med stående redskaber; selv om heri er indbefattet de 12 ålegårdes fiskeri, må det dog forudsættes, at der i det ringeste fiskes med to silderuser per kåg. Nedgarnsfiskeriet om høsten 1741 opgives til ialt 44 kåge med to mands besætning til hver. Det må også give et betydeligt større antal nedgarn end i 1680erne, hvor de er opgjort til godt 120 stk. Til en nedgarnskåg regnedes på denne tid almindeligt 8–10 garn, men også denne stærke øgning af sildenedgarnenes antal passer sammen med kommissionens generelle bemærkninger.

Det interessante ved oversigten over fiskeriet fra Gøl i 1741 er imidlertid det indblik, den giver i fiskeriets organisation, hvor det med indberetningens ord er „gårdmænd, husmænd, inderster samt ungarle“, der driver fiskeri. Også stedets sognepræst, Anders Thoerning, er dog med som part-

haver i et sildevåd og i nedgarnsfiskeriet ved Isbakken, men lader sin karl repræsentere sig ved selve arbejdet med garnene. I våd nr. 6 anføres som parthaver en Jacob Jørgensen til Bjørnkær. Det betyder vel, at gården Bjørnkær i Birsted sn. har været medinteresseret. Fortegnelsen anfører de fiskende med navn og stilling samt hvem der fisker sammen. Det er således muligt at få et indblik i, hvordan et vådlag eller en nedkågs besætning er sammensat. Derimod oplyser fortegnelsen ikke, hvor stor en part hver enkelt har i et våd, eller hvor mange nedgarn eller silde- eller åleruser den enkelte stiller. Enkelte vedføjelser i oversigten over sildevåddene tyder dog på, at visse af deltagerne i vådlagene er lejede og fisker på dagløn. Som prøver på fiskelagens sammensætning skal følgende eksempler gives:

Våd nr. 11	Mads Jensen Thøgersen	boelsmand	} er 1 kåg
	Jens Møllers enke, og sin tjenestekarl Søren Degn	gårdfolk	
	Niels Graver	boelsmand	
	Niels Laursen Windter	husmand	
eller våd nr. 19	Peder Sørensen Øster	boelsmand	} er 1 kåg
	Thomas Prindser	deg	
	sin stiftsøn Jens Jacobsen	ungkarl	
	gml. Anders Thomasen	husmand	
	Jens Rollandsen	husmand	
	Morten Jensen Møller	husmand	
	Mads Sørensen	inderste	

Det normale for et vådlag er fire mand som i eksempel nr. 11, hvor enken naturligvis ikke fisker, men repræsenteres af tjenestekarlen. Der findes dog en del vådlag med flere folk, hvor den enkelte følgelig ikke har behøvet at udrede så stor en del af fiskeredskabet og heller ikke har behøvet at være med ved hvert våddræt, men har kunnet deltage i det på skift. Det gælder utvivlsomt nr. 19.

I nedkåge og kåge med stående redskab er der normalt en to-mands besætning, selv om en del med tre mand forekommer. Variationsmulighederne for besætningerne er ikke så store i det enkelte tilfælde, men taget som samlet hele forekommer alle sammensætninger, to gårdsfolk i samme kåg dog som en undtagelse. Et par eksempler på nedkågsselskaber skal gives:

Fortegnelsen nr. 20.	Anders Sørensen Billegård, gårdsmand, og sin tjenestedreng Mads Madsen
do.	nr. 30. Mads Sørensen, inderste Niels Jensen Troelsen, husmand
do.	nr. 35. Christen Jensen Creen, gårdsmand sin søn Christen Jensen, ungtkarl
do.	nr. 40. Jørgen Lauersen Bøker, boelsmand Peder Toersen, husmand

En optælling af fortegnelsens fire grupper giver følgende sociale fordeling:

1. Vådfiskeriet ved Isbakken: Gårdsmænd 25, boelsmænd 21, husmænd 36, inderster 2, ungarle 16, tjenestekarle 3 + præst og degn.
2. Nedgarnsfiskeriet sstds.: Gårdsmænd 13, boelsmænd 18, husmænd 35, inderster 3, ungarle 21, tjenestekarle 2 + præsten.
3. Stående redsel ved Hammergård: Gårdsmænd 15, boelsmænd 10, husmænd 45, inderster 3, ungarle 15, tjenestekarle 2 + en rytter.
4. Nedgarnsfiskeriet sstds.: Gårdsmænd 14, boelsmænd 9, husmænd 49, inderster 3, ungarle 15, tjenestekarle 4 + en rytter.

For enkelte andre områder langs fjorden ville det være muligt at give en jævnføring i lighed med Gøl, men et samlet overblik over fjordfiskeriet tillader blot 1740ernes oplysninger. Vi vil derfor nu gå over til dem og begynde med den østligste del af fjorden, hvis største part udgøres af den smalle Langerak samt den første bredere del lige vest for Egholm. Det er den strækning, som afgrænses med betegnelsen: fra Gøl sten til Hals⁷. I dette område findes intet stående redskab bortset fra enkelte åleruser for Kær herred, som også nævnes i stadbogen fra 1690erne. Hovedfiskeriet på denne strækning er efter sild, der foregår med drivenedgarn og sildevåd. Sildevåddene bruges i vårfiskeriet og drivgarnene i høstfiskeriet i to velmærkede fiskesæsoner. Af kommissionsakterne fremgår, at mens drivgarnsfiskeriet udelukkende benyttes af bondebefolkningen på begge sider af fjorden, har såvel borgerne i Ålborg som visse hovedgårdsejere interesser i vådfiskeriet.

For Fleskum herred⁸ fra Ålborg til Kattegat fisker alle byerne langs fjorden med drivgarn og intet andet. Fordelingen er følgende:

lokalitet	garn						U = ungarl			
	kåge	pr.	k	G	H	U	S	A	G = gårdmand	S = soldat
									H = husmand	A = andre evt. uangivne
Nr. Tranders	2	6			3	1			med den ene kåg fra Nr. Tranders fisker en husmand fra Romdrup, med den anden en husmand fra Sundby	
Ø. Sundby	6	—		7	4		1			
Ø. Uttrup	20	—		13	20	6	1			
Romdrup	9	—		18						
Klarup	13	—		13	8	4		1	en gårdmandsenke?	
Sejlflo	6	—		9	2	1				
Storvorde	20	—		20	8	7	5			
Lillevorde	2	—			2	2				
Gudum	1	—				2				
Mov	16	5		25	6			1	en slættemand	
Egense	13	—		24	2					
Dokkedal	4	—		8						
Skellet - Færgehus	3	—						6		
	115			137	55	23	7	8		

Takket være kommissionsforretningens omhyggelighed kan ikke alene den sociale fordeling på grupper følges, men man kan også følge, hvordan de enkelte drivgarnslav er opbygget. De fleste byer viser en skønsom blanding af alle grupper, dog er de fiskende fra Romdrup alle gårdmænd bortset fra den ene husmand, der fisker sammen med en ungkarl fra Nr. Tranders. Fra Dokkedal er alle de fiskende ligeledes gårdmænd, og fra Egense ligeledes bortset fra den ene kåg, der bemandes med to husmænd.

På den modsatte side af fjorden fra Rye ås munding til Kattegat er fiskeriet knap så ensformigt som syd for fjorden^o. Foruden drivgarnsfiskeriet anvendes her sildevåd på en række drættsteder, mindre våd på grundene og som nævnt enkelte åluser. Oplysningerne var vanskelige at fremskaffe. Fra V. Hassing oplyser de fire udnævnte mænd, at når det havde trukket ud, så var det „en stor del af fiskernes skyld, og særdeles husmænds, indersters og unge karles, som ved fiskeriet dér var interesseret, hvilke ikke ville tillade nogen fra lejden (d. e. fiskerlejet) måtte møde . . .“. Desværre er oplysningerne ikke så ensartede og desuden mindre præcise end de fra Fleskum h., sådan at det ikke er muligt at opstille dem tabellarisk.

Fra det vestligste *fiskerlejde* (dette er herredsfogdens konsekvente betegnelse indberetningen igennem) i herredet, Halager by, bruges 7 sildevåd, der ejes og udredes af byens beboere bortset fra en mand i Ø. Halne, der er parthaver i det ene. Nr. 1 ejes af 4 gårdmænd og drages af deres tjenestekarle, nr. 2 af 2 husmænd og 2 halvgårdsmænd og drages af husmændene samt 2 lejekarle, nr. 3 af 3 gadehusmænd og en bolsmand, som alle fisker dermed, nr. 4 af 2 gadehusmænd og en bolsmand, der alle selv bruger det sammen med en karl. Nr. 5 ejes af 3 bolsmænd og en husmand; det drages af bolsmændenes tjenestekarle og husmanden. Nr. 6 ejes af de lige nævnte bolsmænd, som lader fiske med det v. hj. af lejekarle. Nr. 7 ejes af gårdfolk, som ligeledes lader fiske med det v. hj. af lejefolk.

Ialt fandtes ved Halager 12 kåge, som dels brugtes ved vådfiskeriet om foråret dels til nedgarnsfiskeriet om høsten, hvor alle var i brug. Syv af kågene brugtes i nedgarnsfiskeriet af syv af de nævnte gård- eller bolsmænd, der som hjælpere i kågen havde deres respektive tjenestekarle. Af de resterende fem brugtes de fire udelukkende af husmænd, mens en bolsmand og en husmand var fælles om den femte. Alle garn brugtes som drivgarn.

De registrerede drættsteder for Vadum sogn forklarede alle at have lavere vand end normalt for sildevåd, hvorfor våddene da heller ikke er „nær af den størrelse, som der bruges anden steds i fjorden“. Våddene angives at være af lige længde som andre, men blot 12 alen dybe. Dette gjaldt også for de syv våd, som brugtes ved det andet „lejde i Vadum sogn, som er

ved Rødslet“. Det ene våd her ejedes af hovedgården, som lod fiske med lodkarle, hvoraf den ene kom så langt nord fra som Nr. Halne i Birsted sn., mens to er fra Vadum og en fra Nyborg i Vadum sn. I våd nr. 2 ejer sognepræsten $\frac{1}{2}$ og en gårdmand fra Brorholt og en fra Vadum hver $\frac{1}{4}$. Præsten stiller som lodkarle en inderste fra Sundby og sin egen tjenestekarl. I øvrigt drager ejerne af våddene enten selv eller ved deres tjenestekarle. Våd nr. 3–5 ejes af gårdmænd fra Vadum, en enkelt fra V. Halne og ellers fra enestegårde i sognet. Våd nr. 6 ejes af 4 gadehusmænd fra Ø. Halne og nr. 7 af 3 gadehusmænd fra Ø. Halne og en dito fra Vadum.

Også fra dette leje bruges drivgarnskåge, ialt 12. Den første ejes af Rødslet, den næste, lejet i Sundby, fisker for sognepræsten. Fiskeriet sker i begge tilfælde med egen karl og en gadehusmand, hvoraf Rødslets kommer helt fra Birsted. Flere andre kåge er lejet til fiskeriet, som for en del drives af de ovennævnte vådfiskere fra hele sognet, dels af gårdmænd og gadehusmænd sammesteds fra.

I Sundby sn. fiskes som i Vadum med sildevåd og drivgarn, men uden fra Lindholm by med tre sandvåd. Oplysninger om de fiskendes stillinger mangler; blot stedbete­gnelsen angiver, at de næsten alle må være bønder. På det store drættsted ud for Lindholm bruges ialt 6 sildevåd, der i kommissionsprotokollen henføres med 4 til Lindholm by, et til Attrupgård (i Hammer sn.) og et til Sundby. Sammenholdes denne opgivelse med herredsfogdens, bliver tingene en smule varieret. Hovedparten af vådejerne er ganske rigtigt fra Lindholm, men vådparter ejes også af mænd i Nr. Uttrup, Vårbjerg og Hvorup. Per Murmester fra Sundby er parthaver i et våd, men intet våd ejes alene fra Sundby. Våddene drages delvis af ejerne selv, men i Attrupgårds våd er en mand fra Plovhuse i Hammer sn. i fællig med tre mand fra Lindholm, og våd nr. 3, der ejes af en mand i Lindholm, drages af tre mand fra Hvorup og en fra Lindholm.

Foruden med våd fiskes fra sognet med 15 nedkåge. Alle de anførte nedgarnsfiskere er fra Lindholm på nær en, der er fra Sundby.

Ved snævringen af Limfjorden lå våddrættstederne tæt. Knap var drættstedet udfør Lindholm by passeret, før Sundby varpe­sted dukkede op. Dette varpe­sted lå til Uttrups lejde og benyttedes af 4 sildevåd, hvoraf det ene ejedes af Mads Corfitzen i Torped (sandsynligvis gården Hvoruptorp), et andet af fire mand fra Sundby hvoriblandt den tidligere nævnte Per Murmester, og de to sidste af 3 + 3 mænd i Uttrup. Fiskeriet udførtes dels af vådejerne selv dels af andre folk fra sognet.

Foruden sildevåddene benyttedes 3 ålevåd, der ejedes af tolv mænd i Uttrup, fire mand om hvert våd. Og endelig brugtes fra sognet 54 nedgarns-

kåge, hvoraf de 22 brugtes af Hvorup mænd med en enkelt parthaver fra Halager i nabosognet; de øvrige 32 brugtes udelukkende af Uttrup mænd. For mange kåge anføres kun een person, og de har da vel fisket sammen med deres tjenestekarle.

Fiskeriet fra de hidtil anførte sogne i Kær herred afspejler meget godt forholdene i resten af herredet både hvad ejerforholdene til redskaberne og fiskelagenes sammensætning angår. Folk fra flere byer eventuelt fra flere sogne danner lag sammen, og forklaringen herpå må søges i de topografiske forhold, hvor det begrænsede antal *fiskelejder* må betjene det større antal fiskeriinteresserede. Ved Vodskov fiskerleje i det meget smalle og dybe Hammer sn. brugtes 2 sildevåd, der ejedes af mænd i Vodskov med Jesper Lykke til Elkær (ved Sulsted sn.) som parthaver. De lod drage ved mænd fra Vodskov og Grindsted samt Hvorup og Horsens i nabosognene. Af de 11 nedgarnskåge lå de 9 til Vodskov, den tiende til Plovhuse i samme sogn og den elvte endelig brugtes af to mænd fra Dal og Ståpris i Sulsted sn.

Det næste leje er Laden, der ligger midt i sogneskellet mellem Horsens og V. Hassing sogne. Her fiskedes med 4 sildevåd og 25 nedgarnskåge. Våd-dene lå alle til Laden, men de brugtes af mænd fra Laden, Horsens, Stå og V. Hassing. Kågene til nedgarnsfiskeriet fordelte sig med 9 på Laden, 9 på Horsens og 7 på Stå, idet dog en mand fra Vodskov var parthaver i den ene fra Stå.

Laden er det østligste drættsted for sildevåd. Ved de resterende lejer brugtes sandvåd, åleruser og nedgarn. Det gælder således ved de to andre lejer i V. Hassing sn., Vester Hassing grunde og Gandrup lejde. Om nedgarnsfiskeriet oplyses i forretningen, at „de byer, enestestæder, gårde og gadehusmænd samt inderster og tjenestekarle, som i fiskeriets brug er lodtagne eller lejede, er efterskrevne, og bruges der ved lejden såvel eje- som lejekåge“. Desværre savnes denne specifikation ved de 32 kåge, der opregnes fra V. Hassing grunde, men det fremgår, at mandskabet til de 30 alle er fra V. Hassing by; med de resterende fisker to mænd fra Grydelund, en fra Nejrup og en fra „et gadehus Bryn“.

Derimod giver oversigten fra Gandrup lejde mulighed for en sådan social placering. Her fiskes med 26 nedgarnskåge, og ganske vist er 11 af de 52 mand hertil uangivne, men hovedparten af dem har sandsynligvis været gårdmænd. Af sikkert angivne findes flg. kategorier: Gårdmd. 3, husmd. 11, inderster 2, ungarke 13 og tjenestekarle 4. Vi er gentagne gange i det foregående stødt på betegnelsen ungarl som fast term. Det gælder Gøl og Fleskum h. Den anvendes ganske vist ikke her, hvor der i stedet siges: „hos sin mor“, „unge karle hos deres far“ o. s. v., men jeg skulle tro, at begge

betegnelser dækker unge, ugifte folk, der har haft en friere stilling end fremmede tjenestefolk, og bl. a. har deltaget i fiskeriet for egen regning. Endelig findes en gruppe lejekarle på 5, hvoraf de 2 er husmænd, en tjenestekarl, en soldat og en uangiven. Hovedparten af de fiskende er fra Gandrup, en del dog fra Ø. Hassing og enkelte fra Nejrup. En enkelt kommer helt fra Dronninglund sn.

Et fænomen, som hidtil kun er forekommet sporadisk, giver fra nu af fiskeriet i de resterende lejer i Kær h. sin karakter, nemlig de mange lejekåge. Kun 8 af de 26 kåge ved Gandrup leje er fiskernes egne. Af de 18 lejekåge kan een mand, Niels Andersen fra enestegården Skroldgård, beliggende helt ud til fjordbredden, stille 11 foruden den kåg, han bruger til sit eget nedgarnsfiskeri. De resterende lejekåge stilles af fire mænd i Gandrup, manden i Hassinggård og en mand fra Hals. Det er interessant at bemærke, at tre af kågene stilles af to tjenestekarle fra Gandrup, hvoraf den ene desuden er deltager i nedgarnsfiskeriet sammen med en husmand fra Nejrup.

Det dybe Ø. Hassing sn. støder kun til fjorden med en kort strimmel kyst, hvor Gåser bys lejde er beliggende. Her bruges hverken silde-, sand- eller ålevad, men blot 6 åluser og 47 kåge til nedgarnsfiskeri. Alle de fiskende hører hjemme i Gåser by. 23 af nedgarnskågene bruges af gårdmænd, 8 af gadehusmænd, 12 af ungkarle eller som det siges: „mænds sønner“ (se ovf.) og endelig 4 af tjenestekarle. Ved hver kåg anføres kun eet navn. Om det betyder, at de alle har fisket med lejefolk, skal være usagt. Også her er mange kåge lejekåge, og her optræder påny Niels Andersen i Skrold med ikke færre end 8 kåge + $\frac{1}{2}$ af en til. Han må have haft en hel flåde af kåge ved sin gård. Den nævnte mand fra Hals lejer 2 kåge ud, folk fra Gåser 1-2 kåge, og endelig er der et par mænd fra Vorde (vel sagtens Storevorde på den anden side fjorden), der ligeledes har lejet kåge ud til Gåser.

Fra Hals bruges af fjordfiskeri kun åluser, mens der fiskes med bundgarn og nedgarn i havet. Mens der intet nærmere angives om sildefiskeriet i havet afspejler ålefiskeriet sognets særstilling i herredet, idet åluserne brugtes dels af forpagteren ved Hals ladegård så mange, som fulgte med forpagtningen, dels af sognepræsten, sognedegnen, skovfogden, værtshusmanden og oldermanden for lodsvæsenet, mens de resterende brugtes af almindelige fiskerbønder. I hvert fald præsten og sandsynligvis også degnen havde fiskeriet pro officio.

Af det her afgrænsede afsnit af fjorden mangler endnu beskrivelsen af fiskeriet ved Ålborg og det nærliggende Hasseris, Nr. Sundby og Egholm, som alt sammen indeholdes i forretningen fra byfogden i Ålborg¹⁰. For Ål-

borgs vedkommende oplystes, at der for nærværende brugtes 13 sildevåd fra byen, men forhen havde nogle og tredive været i brug, som var blevet aflagt, dels fordi våddrættstederne gjordes ubrugelige ved opfyldning med mudder og dynd, dels fordi de lokale folk ved de gamle drættsteder selv havde begyndt at fiske med sildevåd. Kun eet af de nu brugelige drættsteder befandt sig for byens grund, nemlig „Limbjergtet“ lige østen for byen. Ellers lå drættstederne fornemmelig nord for fjorden ved Nr. Sundby, et andet østen for Uttrup kaldet „Bækken“ og endnu et varpested lidt længere mod øst kaldet „Rivihjel“. Af disse tre havde de kun „Rivihjel“ for sig selv, idet de ved „Bækken“ måtte enes med Uttrups bønder, der for en 5–6 år siden også havde begyndt våddræt, og drættstedet ved Nr. Sundby havde de helt opgivet, fordi lodsejerne her forlangte afgift af fiskeriet. Ved Lindholm havde Ålborg også forhen et drættsted, men her havde bønderne fra Lindholm drevet dem ud, „da de i Lindholm selv tillagde sig vådder“. Eet fristed havde Ålborgs vådfiskere dog skaffet sig, idet de mod afgift til Rødslet havde fået et drættsted ved den vestlige ende af Egholm, kaldet „Skåret“. I øvrigt var deres forklaring, at „det af gammel tid har været skik og brug der i byen, at den rettighed, vådfiskeri at udrede, tilhørte alene visse gårde, med hvilke det købes og sælges som en herlighed“¹¹. Da Ålborg i øvrigt falder uden for dette afsnits hovedsynspunkt, skal de enkelte vådejerers navne ikke anføres, men kun deres relation til bønderne. Det bliver i denne sammenhæng de vådskippere og fiskerkarle, de har til at drage våd.

For vådskipperne gælder det, at de gennemgående er mere faste i pladsen end vådkarlene, som ofte skiftede år for år. En af vådskipperne har således faret med samme våd i nogle og tyve år, to andre i ti og mere, en i seks, en i tre og flere i to år. Tre eller måske fire af vådskipperne er fra Ålborg, men ellers er de hentet fra to af landsbyerne ved fjorden, hvorfra der traditionelt fiskedes, nemlig syv fra Hasseris og to fra Klarup. Vådkarlene fordeler sig således: 1 fra Ålborg, 2 fra Lindholm, 2 fra Uttrup, 4 fra Storevorde, 5 fra Klarup og ikke færre end 25 fra Hasseris. Den sociale fordeling kan gives for 11 af de 52. Heraf 6 husmænd, 4 ungarle og 1 tjenestekarl.

Fra Ålborg fiskedes også med 3 åle- eller sandvåd og med 9 nedgarnskåge; ganske vist – oplyses det – er der flere nedgarnskåge til byen, men de lejes bort „til adskillige steder her med Limfjorden“. Hovedparten af de 9 nedgarnskåge ejes og bruges af ålborgere, men eksempler på fællesskab med bønder haves også. En kåg ejes således af Jens Hjulmand i Ø. Uttrup, men bruges af Clemend Sørensen i Ålborg og Niels Sørensen i Gug. Der er endnu et eksempel på, at beboerne fra den lille landsby syd for Ålborg har

fisket sammen med folk fra Ålborg. Sl. Melchiors enkes kåg bruges således af Chresten Laursen i Ålborg og Chresten Horsens i Gug.

For Nr. Sundby opgives, at ingen gård- eller halvgårdsmænd bruger fiskeri, men derimod 6 boelsmænd, 32 husmænd, 4 inderster og 6 ungarle. Det tilføjes derefter, at i Nr. Sundby lader ingen tjenestekarle sig bruge ved fiskeriet og heller ikke i salterboderne. Fiskeriet drives med 5 sildevåd og 22 nedgarnskåge. Desuden bruges 6 åle- eller stavelvåde overalt på grundene nord for sejldybets til fangst af flyndere, ål og kujer (ålekvabber). Her- til kommer en smule glibfiskeri.

På Egholm, oplyses det, fiskes der med 2 sildevåd og 6 små nedgarns- kåge. Ialt 7 halvgårdsmænd driver dette fiskeri, men hverken husmænd, tjenestekarle eller inderster beskæftiger sig dermed. Hermed må menes selv- stændigt, for ved nedgarnsfiskeriet udgør tjenestekarlene i fire tilfælde halv- delen af besætningen. Gårdmændene deltager ikke selv i vådfiskeriet, men holder vådskipper og lejekarle. Vådskippernes hjemsted er ikke oplyst, men vådkarlene opgives at være fra Beedsted(?), Grindsted, Halager, Hvorup, Ø. Halne samt Egholm. Den sidstnævnte er en ungarl, som tjener på øen, ellers er de vidt omkring fra kommende soldat, husmand, gadehusmand og dreng (tjenestekarl). Nedkågene føres derimod af bønderne selv.

Fra Hasseris bruges en sildevåd, der ejes af tre gårdmænd med henh. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{4}$. Ingen af dem er med ved fiskeriet, der sker på våddrættstedet Dannesø ud for St. Restrups ejendom. De holder en husmand som vådskip- per og husmænd eller ungarle fra Nørholm, Sønderholm og Drastrup som vådkarle. Foruden det nævnte vådfiskeri drev folkene fra Hasseris også fi- skeri med glib efter småål og kujer (ålekvabber) og mange lejedes som nævnt til fiskeri andetsteds. Om fiskeriets omfang i selve byen gives ingen oplys- ninger udover, at det er „til daglig underholdning og nødtørftighed og ikke til salg“. Der tænkes herved på det fiskeri med vadeglib, et simpelt og lidet bekosteligt redskab, som de fattigste gik med på landgrundene for at fiske til husbehov.

Efter denne gennemgang af fiskeriet i det østligste afsnit af Limfjorden kan fastslås en stor ensartethed p. gr. af farvandets karakter, men dog med større variation for Kær herreds vedkommende, hvor grundene giver mu- lighed for våddræt, især med sildevåd, og udsætning af åluser. For hele området gælder det, at de fiskende fornemmelig kommer fra de landsbyer og gårde, der ligger nærmest ud til fjorden og har deres jorder stødende ud hertil. Men en sådan position er ingen betingelse for at drive fiskeri, som det ligeledes klart er fremgået af gennemgangen. Under kommissærernes besigtigelse af fjorden var det blevet oplyst¹², at „samme fiskeri (med driv-

ned) bruges og af fremmede sognes beboere, som ingen grund har ved fjorden, og svare ingen af dem nogen slags afgift for dette fiskeri“ (Mov sn.) eller „når nogen fremmed, som ingen grund har ved fjorden, fisker på for- bmt. måde, da tager bonden, på hvis grund de bringer garnet i land og tør- res, af bosiddende mænd for hver kågs garn . . . 24 sk. i fisketiden, og af unge karle, som rejser ud at fiske . . . 3 mk. danske, af hvilke penge pro- prietærerne intet nyder eller tilegner sig, men bønderne samme til egen brug beholder“ (Sejlflo, Storevorde, Klarup og Romdrup sn.).

Mens drivnedgarnsfiskeriet gennemgående viser en ensartet sammensæt- ning af folk fra samme lokalitet, tiltrækker sildevåddragningen folk fra ret spredtliggende lokaliteter, som det fremgår af beskrivelsen fra Kær herred.

På trods af at beskrivelsen fra sognene nordenfjords ikke er så udtømmende som fra de søndenfjords sogne m. h. t. de fiskendes sociale fordeling, frem- går det dog klart, at alle kategorier af landboere har deltaget i fiskeriet. Det gælder ikke blot folk med dug og disk, men opmærksomheden skal her især henledes på de to grupper: Ungkarle og tjenestekarle, der socialt vel ran- gerer nogenlunde lige, omend jeg mener at kunne udlæse en forskel i deres sociale position (ovf. s. 270). Talmæssigt udgør de slet ikke nogen lille gruppe og de har fisket ikke blot som lejekarle, men også som selvstændige fiskere med garnredskaber og båd. Deres stilling har måske endog været gunstigere i denne henseende end de folks, der havde dug og disk; det kan være der- for, de skal betale det dobbelte i afgift for at bringe deres redskaber i land på fjordbøndernes grunde.

De unge karles interesse i fiskeriet fremgår af Solberg og Scheldes gen- nemgang til betænkningen i 1744, hvor det hedder¹³: „Men med drivened- garn sker ingen anden misbrug, end at bøndernes tjenestekarle i egnen be- tinger sig, førend de fæster sig til en bonde, visse tider om efterhøsten at gå til fjorden der at fiske for deres egen regning, hvorved husbondens ger- ning bliver forsømt, som ved besigtigelsen meget er påanket“. Det er her fiskeriet med sildened, der er tale om.

Det næste afsnit af fjorden fra Gøl sten til Løgstør grunde får sin ka- rakter af det vidt udbredte stående redskab og af de mange hovedgårds- interesser i fjordens grunde. De facto var næsten alt fiskevand her opdelt i eendelsområder, som godsejerne udøvede herredømme over uden statsmag- tens approbation. Hele det pågældende område viser dog ikke naturmæssigt nogen absolut ensartet karakter, hvorfor der også forekommer variationer i de enkelte afsnits fiskerier. Da det centrale fiskeri i farvandet, sildefiskeriet med bundgarn, vil blive behandlet udførligt i afsnittet om erhvervsfiskere, vil gennemgangen her hovedsageligt holde sig til yderkanterne af området.

Fiskeriet fra Gøl er allerede behandlet (ovf. 264 ff). På Ølands grunde vest for Ulvedybet var sildefiskeriet det vigtigste. Generelt hedder det om fiskeriet fra Øland¹⁴, at „mændene, som anført er, selv opvarter i fiskeriet, så dertil ingen tjeneste- eller lejefolk bruges, ejheller findes i Ølands sogn nogen salterboder, men enhver afhænder den velsignelse, Vor Herre giver af ferske sild, enten til krejler eller salterboder ved Nibe eller Klitgård, undtagen hvad der til husbehov behøves . . .“

Fiskeriet fra øen viser en markant fordeling, idet ialt 20 mand fra Vesterby bruger to sildevåd, som de alle er parthavere i, mens der fra Østerby udelukkende fiskes med stående redskab, bundgarn og ruser, af ialt 13 lag om foråret og lidt færre om efteråret. Hovedparten af lagene fra Østerby består af 4 parthavere, et par stykker af 5, et enkelt af 3, og endelig er der en enkelt mand, som ingen parthavere har, men vel driver fiskeriet med sin husstand. Ved det store antal parthavere skiller både vådlag og bundgarnslag sig ud fra de hidtil behandlede vådlag og fra erhvervsfiskerne i Nibe bredning. Med så mange parthavere i det enkelte fiskeri er egenforsyningen utvivlsomt det primære mål, og denne mindre vægt på fiskeriet fremgår da også af det forhold, at de fiskende bønder ikke selv har ejet både, men har lejet kågene fra Nibe „eller andensteds, hvor fås kan“.

Dette lokale fiskeri udtømte ingenlunde mulighederne for sildefiskeriet på Oxholms grund. Efterser man besigtelsesstadebogen, der oprettedes ved samme tid som de anførte indberetninger, viser det sig da også, at ikke alene er flere af staderne besat af fiskere fra Gøl, men erhvervsfiskere fra Ålborg, Klitgårde og især fra Nibe har i stor stil fæstet eller lejet stader her.

Strækningen fra Ølands grunde til Løgstør falder nord for sejllobet under følgende sogne: Aggersborg, Bejstrup, Haverslev, Torslev og Brovst, hvor store hovedgårdsinteresser var repræsenteret¹⁵. Østligst havde der i ældre tid været et usædvanligt givtigt ålefiskeri med faste ålegårde både til Bratkov, Kokkedal og Oxholm, men til kommissionen havde den lokale befolkning oplyst, at det var blevet ødelagt af farvandets opfyldning. Fra Brovst sogns fællig kunne man køre og undertiden gå tørskoet over til Øland. Ialtfald var den lokale befolknings interesse for ålefiskeriet meget aftaget. „Det ålefiskeri, som bønderne her bruger, er alene med stang og nogle små glibe, som de undertiden, når de har tid, og vejrliget det vil tillade . . . betjener sig af“, oplyser Kokkedals ejer i 1741. Nibefiskere havde da også i stort omfang overtaget fiskeriet i dette område (ovf. 206 ff).

Også andre steder på strækningen var det gamle ålegårdsfiskeri gået tilbage eller helt forsvundet og var blevet afløst af mindre bekostelige fiskemetoder. Sandvåd brugtes således almindeligt på de lange udgrunde lige fra

Torup og Ullerup i vest til Brovst i øst. Et sådant våd kunne faktisk enhver udrede og båd skulle der ikke bruges. De gode fiskemuligheder efter ål bevirkede dog, at man brugte et ålefiskeri, der krævede en betydeligt større indsats af kapital, arbejdskraft og organisation end ved sandvåddene, nemlig med strygglibe. Netop i dette område af fjorden havde man forsøgt at få det afskaffet med henvisning til reskriptet af 1737 (se ovf.), men helt afskaffet var strygglibfiskeriet dog ikke i 1741. Oprindeligt havde der været 3 strygglibsselskaber med hjemsted i Aggersborg sn., hvert bestående af 8 mand. Heraf var kun eet tilbage bestående af 8 husmænd fra Aggersund.

Ved siden af ålefiskeriet hævder sildefiskeriet sig som jævnbyrdigt i betydning på strækningen¹⁰. På den langstrakte Mejlggrund, der lå under Aggersborggård, kunne der bruges stående silderedse, omend uden faste studepladser, „såsom de årlig skal flytte efter grundens befindende forandring“. I dette fiskeri var hovedgården direkte interesseret enten med eget redskab eller som parthaver i bøndernes. Med stående redskab fiskedes i alt væsentligt kun om foråret, idet sildefiskeriet fra hele denne strækning om efteråret skete med sildened, ikke som i Langerak anvendt som drivned, men som sættened p. gr. af det stående silderedse. Nedgarnssætteriet fandt sted fra de fleste sogne og havde følgende fordeling og organisation:

Lokalitet	Nedlag	Lagstørrelse	Gdmd.	Husmd.	Ungkarl	Ned pr. lag
Aggersborg	3	2		5	1	6–12
Bejstrup	4	4	6	10		10–12
Manstrup	1	5	5			10–12
Haverslev	7	henh. 2, 3, 4	5	12	1 ¹⁾	10–12
Holmsø	1	3	3			10–12

1) plus en landsoldat.

Det er karakteristisk for dette nedgarnsfiskeri, at ikke engang halvdelen af lagene har egen båd, men må leje kåg fra Nibe, Gøl, Øland eller Valsted.

Sydsiden af det pågældende fjordafsnit viser et mindre ensartet fiskeri end det lige behandlede¹⁷. Fra Løgstør til Stavn har det mange overensstemmelser med fiskeriet i Vestlimfjorden. Også her gjaldt det, at ålegårdsfiskeriet, som i sin tid havde været af stor betydning på Vårs grunde ved Hagedybet, var blevet næsten uden betydning. Bøndernes ålefiskeri indskrænkede sig til enkelte sandvåd, og fattige folk brugte vadeglib og algier (ålejern), som var så enkle redskaber, at enhver kunne overkomme anskaffelsen¹⁸.

Det mest varierede fiskeri skete fra Næsborg sn., hvor især befolkningen i Tolstrup var aktive. Deres hovedfiskeri var med sættegarn efter sild; ialt fandtes fire nedgarnslag med 3–4 deltagere i hvert, men man brugte også stående redskab, selv om det kun var i det små. Fire mand havde således i fællig lejet 2 bundgarn fra Vår, og fire andre fiskede med 3 ruser ud for Tolstrup bys grund. Dette sidste fiskeri havde de dog først begyndt på, efter at forordningen af 1740 var udkommet.

Det af deres fiskeri, der minder mest om Vestlimfjordens, er gråfiskefangsten. Således brugte ti husmænd hver 2 heltenedgarn, som de vadede ud og satte og behøvede altså ikke båd hertil. Et tilsvarende fiskeri brugtes af 13 mænd fra Kølby i Farstrup sn. Lige så karakteristisk er det „brede“-fiskeri efter helt, som hele Tolstrup by var fælles om. Redskabet hertil er ganske enkelt og fiskemåden meget primitiv. Det brugtes i sognets bække fra Mikkelsdag til jul og var organiseret således mellem gård- og husmænd, at der ikke fiskedes af flere på een gang end fire. Når det tilføjes, at fire mand i byen havde part i en krogbåd, hvortil de hver stillede med deres kroge, i det højeste 300 pr. mand, er hele registret for Tolstrup by gennemgået.

Ud over det nævnte sildefiskeri fra Næsborg sn. fandtes der ved Løgstør et sildefiskeri med landdragningsvåd, som imidlertid brugtes nord for sejløbet under Aggersborggårds grund ved et drættsted kaldet „Skiden“. Tidligere havde fiskerne fra Løgstør haft 6 våd i gang her; nu var kun eet tilbage, som fire mand var lodtagne i.

Allerede med landsbyen Stavn i Farstrup sn. er vi midt oppe i storfiskeriet efter sild med stående redsel. Da bondebefolkningen i Stavn, Valsted o.s.v. i høj grad præges af dette storfiskeri, vil det være rimeligt at vente med omtalen heraf til afsnittet om erhvervsfiskere, og i stedet tage fiskeriet i den lille Sebberfjord op til behandling. På grund af snævringen ved Sebbersund og tilløbet fra Halkær og Vidkær åer har fjorden brakvandskarakter og er desuden ret grund. Begge dele influerer selvsagt på fiskeriet. Det hedder da også i 1741, at de ruser, der anvendes, er „knap halvt så store som ruser, der fiskes med andre steder, og til stæg bruger de mesten bøgerafter“. Samme enklere forhold afspejles også i bådeholdet, bl.a. derved at ikke alle ejer båd, men låner, når redskaberne skal røgtes, eller endnu mere markant derved at et så gammeldags fartøj som knubskibet er i brug¹⁹. Det skyldes først og fremmest det meget indelukkede, fladvandede farvand, men også at fiskeriet var ubetydeligt og blot beregnet til egenforsyning²⁰.

Over fjordens vande gjorde hovedgårdene Halkær, Kyhe, Sebberkloster og Lundbæk en de facto-ret gældende, men trods dette flyttede de enkelte ho-

vedgårdens tjenerer dog tilsyneladende ret frit fra det ene område til det andet. Karakteristisk er i så henseende en udtalelse af beboeren i Rødmølle. Efter ham „bruger fiskerne i bmt. bredning (d. e. Kyhe bredning, hovedgårdens del af Sebberfjord) den måde, at de flytter deres ruser, hvor de kan fornemme falder fiskeri nu i eet stade nu i et andet, snart på Kyhe snart på Halkær grunde“. Derfor har alle fiskerne stæg stående forskellige steder i fjorden, „som står ledig for at flytte ruser til, ifald fiskeri på de steder skulle vanke“.

Fiskeriet i den lille fjord skete næsten udelukkende med småbundgarn og – fremforalt – ruser, der var således indrettet, at de både kunne tage gråfisk og sild. Dog nævnes for Lundbæks grund også toggergarn og sildesættegarn. Antallet af redskaber pr. mand varierer stærkt fra en enkelt ruse til over en halv snes bundgarn alt sammen afhængigt af, hvor i farvandet fiskeriet foregik. Samme skiftende karakter findes i fiskerlagene. Et par mand med et enkelt eller nogle få redskaber kan slå sig sammen om fiskeriet, eller gårdmanden eller husmanden tager sin mindreårige søn til hjælp (to tilfælde fra Djørup med henh. en 12 årig og en 13 årig søn). Endelig findes der også tilfælde, hvor lejede fiskerkarle anvendes. Det gælder især bønderne i Bislev, men deres fiskerivirksomhed er da også så stærkt influeret af stor-fiskeriet efter sild, at de nærmer sig erhvervsfiskergruppen. Det skyldes bl. a., at de havde afsætningsmuligheder inden for nærmeste hold, idet en købmand fra Ålborg havde lejet en salterbod udfor Lundbæks mølle.

Som sidste strækning i Østlimfjorden, der i denne forbindelse skal omtales, kommer kysten langs Nørholm sn.²¹. Også her lades det egentlige sildefiskeri med stående redskab uomtalt. På denne strækning findes to våddrættesteder, Dannesø og Nabet. Ved det første fiskedes med 6 sildevåd, for få år siden med 8. Det ene af våddene er det tidligere nævnte fra Hasseris, de øvrige 5 synes alle at være fra Nørholm. To af dem udredes alene af hver sin mand i Nørholm. Ingen af dem fisker selv, men den første har fire mand fra Nørholm til at drage, den anden henter sine fiskerkarle fra Nørholm, Sønderholm og Drastrup.

I de resterende 3 våd er kvinder parthavere. Det første udredes med $\frac{3}{4}$ af Kjeld Pedersen, der også stiller kågen, og $\frac{1}{4}$ af Maren Laursdatter. Tre af fiskerkarlene er fra Nørholm, en fra den Røde Bod på Restrup hovedgårds mark. Det andet udredes med $\frac{3}{4}$ af Kirsten Jensdatter og $\frac{1}{4}$ af Peder Madsen, der tilsammen ejer kågen. Alle fiskerkarle er fra Nørholm. Det sidste våd udredes af to gårdkoner i Nørholm med henh. $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$. Kågen tilhører konen med den største vådpart. Også her er alle vådkarle fra Nørholm. Med våddene fiskes blot om foråret.

Det andet våddrætted, Nabet, ligger for Nørholms grund. Her fiskes kun

med eet våd, som udredes af tre mand i Nørholm, der i fællig ejer kågen. To af dem deltager selv i fiskeriet og har to hjælpere fra Nørholm.

Fra det samme område brugtes desuden sildenedgarn, og man lå lige på grænsen af drivgarns- og sættegarnsområdet. Det giver sig udslag i nedgarnsfiskeriet på den måde, at begge slags fiskerier er repræsenteret. Nørholm by udreder således to drivgarnskåge hver med en besætning på to mand. Kågene lejes i Ålborg, og der drives med garnene ud for Dannesø op og ned ad sejldybet. En salterkone fra den Røde Bod deltager også i drivgarnsfiskeriet, idet hendes to sønner fisker med 8 garn, af hvilke hun ejer halvdelen. Af sættegarnslag findes ialt 28, hver med 8 garn, der for største parten sættes i dybet ved Øland. Nedgarnslagene henføres til Nørholm eller Klitgårde, men besætningerne på kågene kan ikke med sikkerhed henføres til disse to lokaliteter, idet ikke alle fiskerne er angivet med hjemsted. Blandt de fiskende forekommer dog også folk fra Sønderholm sn. (Nyrup, Sønderholm), Ø. Hornum sn. og Gøl. I øvrigt bemærkes om lagenes sammensætning, at den er variabel, „siden de fleste interessenter i dette fiskeri omveksler, således at de, som var interessenter sammen i fjor, var til dels ikke interesseret med hverandre i dette år“.

Selv om gennemgangen af dette andet afsnit af Østlimfjorden har holdt sig fra det centrale sildefiskeri i bredningen, har fiskeriet efter sild selv i yderområderne næsten overalt været det vigtigste. Dog har sandvåd og åleglib været i mere almindelig brug og af større betydning end i Langerak. Forekomsten af brakvandsområdet i Sebberfjord og af åer og bække i det vandrige Slet herred har medført brugen af heltgarn, småruser til gråfisk og „brede“-fiskeri. Sildenedgarnsfiskeriet har overvejende været brugt som sættegarnsfiskeri. Overalt har fiskeriet som i Langerak været drevet af fiskerbønder, der primært har fisket til forsyning af egen husholdning og til supplerung af deres bondebrug, der – det bemærkes udtrykkeligt flere gange – ikke var i stand til at give dem opholdet. Socialt er det de samme grupper af landbefolkningen, der deltager i fiskeriet, tjenestekarlene dog tilsyneladende i deres husbonds tjeneste. Fra dette område er da heller ikke refereret klager over, at tjenestekarlene stiller betingelser om fridage i sildefiskeperioderne, selv om man ikke skal lægge for meget i tavsheden på dette punkt.

I lighed med Langerak synes nedgarnsfiskeriet at være brugt uden afgift, og det samme gælder andre mindre betydende redskaber som vadeglib, sandvåd o. s. v. Ellers er det karakteristiske for området fiskerbøndernes afhængighed af deres herskab, der i stor udstrækning forbeholder fiskegrundene for egne bønder, men til gengæld tager afgift af fiskeriet og i det hele regerer ret egenmægtigt med de fiskende m. h. t. afgifters fastsættelse, fiskepladser, fiskeriets organisation m. m.

Vestlimfjordens fiskeri lader sig ikke opdele i fuldt så klare hovedområder som Østlimfjordens. Ålefangsten og fangsten af gråfisk er dominerende og holder sig hovedsageligt til fjordens mangfoldige indskæringer og underafdelinger. Der bliver altså i væsentlig grad tale om en række lokale fiskeområder i de dybt indskårne småfjorde og bredninger samt i snævringerne på begge sider af Mors. Især gælder det, når det pulsvådfiskeri, der drives af beboerne i Harboøre og Agger sogne henregnes til afsnittet om erhvervsfiskere. Der ved bliver f. eks. det store vandområde, der udgøres af Løgstør og Livø bredninger, for største delen uden betydning som fiskevand ialtfald for de tilgrænsende fjordbredders befolkning.

Det fremgår klart af kommissionsprotokollen²², der for kysten fra Løgstør til Alstrup (Gislum h.) hævder, at på denne „vidtløftige distance falder aldeles ingen slags fiskeri nogen sinde, som ventelig kommer deraf, at grunden ved landet overalt er stenig, dybet på de fleste steder stejl og brat, samt landsiderne med høje bjerge og bakker beklædt, foruden at den stærke søgang sammesteds falder på landet, herrørende af vandets bredde, ventelig forhindrer al garnsætning“. Dette bekræftes af retsbetjentenes forretninger²³, der for Slet h. blot registrerer et sandvåd, som bruges af to mand i Lendrup. Fjordbønderne kan i sommertiden have en indirekte indtægt af fiskeriet, idet et eller andet pulsvådselskab kan indlogere sig hos dem i den tid, de drager med våd på dybet. Det gælder også for Livø-bønderne, der dog iflg. kommissionsprotokollen²⁴ „undertiden kan bruge omtrent 100 kroge til at kaste for ål i dybet“. Lidt gråfiskefangst fås i Bjørnsholm og Trend åer med småvåd, men i Ørring å er det tidligere brugte ørredfiskeri ødelagt ved åmundingens tilsanding og ved, at bønderne brugte åens vand til at „røde hør i“.

Tilsvarende forhold råder i den nordligste del af Gislum h.²⁵ Ganske vist har en 4–5 mand i Grønnerup hver sit skallegarn, men enten bruger de det ikke eller også kun, „når lejlighed og vejrlig vil tilstede at vade det ud på grunden“. Også de kan have lidt fortjeneste, der sædvanemæssigt leveres i fisk, af havboernes pulsvådselskaber, der holder til her og andetsteds i farvandet inden for i ålefiskeriets tid.

Eftergår man fiskeriet sogn for sogn hele sydsiden af fjorden rundt efter retsbetjentenes forklaringer, kan følgende oversigt opstilles (se s. 281):

Tabellen giver fra venstre til højre først sildefangstredskaberne, i midten hovedredskabet for ålefangsten og til højre redskaberne til gråfiskefangsten. Kroggruppen yderst t. h. dækker dog væsentlig ålefangst. Her er skelnet mellem store kroge, à 80 stkr. og små kroge, à 100, 200 og mere.

Ikke alle kyst sogne er repræsenteret i oversigten. Der forekommer tilfælde som de ovenfor nævnte fra Løgstør og Livø bredninger, hvor beboerne ikke

Lokalitet	Silde			Pulsvåd	Helt			Sand- våd	Gråfisk		Kroge	
	våd	ruse	ned.		våd	bdg.	ned.		ned.	ruse	st.	sm.
Alstrup sn.			10		5		15		28			5
Lovns sn.	5		56				32		46			19 22
Ulbjerg sn.				7	4		18	1	31			7
Lynderup sn.				3	8	4	10	1	58			
Lästrup sn.					1		30		10			
Skals sn.					6	30		2	64			
Vorde sn.				1	5	38		3	114-135	21-22		
Kvols sn.						4	30		40-50	12		
Tårup sn.					3			1	46	18		
Ørslevkloster sn.				5	4			16	66			
Lundø sn.		21		5	1	2					1	
Højslev sn.		4		1		4					4	
Dommerby sn.						1			50-60			
Skive by						4		2	20-24		3	
Resen sn.		6									2	
Lyby sn.				3								
Grønning sn.				1				1				
Grinderslev sn. } Tise sn. }	7			8								
Selde sn.	1											
Fur	5	2 bdg. + 1										+
Sæby sn. } Naurup sn. }	5			1								
Durup sn. }												
Vile sn.	3			1								
Harre sn.	2			1	1				3-4	3-4		
Hjerk sn.	1			3					10-12			
Krejbjerg sn.	1			1								
Rødning sn.				1								
Lime sn.	1			4	3				20-24			
Lem sn.					3	3		9	50-100			
Ejsing sn.					2				37			
Handbjerg sn.			67-76	2								
Hjerm sn.			12	2								
Gimsing sn. } Ølby sn. }	3		5-6	5	1			1	2-3			
Venø				4				1				3
Humlum sn.				5								
Nr. Nisum sn. } Nr. Lem sn. }												*
Lemvig								1	4-6	2-3		
Tørring sn.				4	4			3	12-16	3		-
Hygum sn.					2					2		

+ 10 både til krogfiskeri, om hver 4 karle, hver karl 7-800 ålekroge. Et højt antal kroge bruges også på Venø, hvor 3 karle driver ålefiskeri med 4-500 kroge hver.

* fra disse to sogne er blot oplyst, at enkelte bruger kroge, men ikke antallet.

giver sig af med fiskeri, men kan have nogen fortjeneste i naturalier af de fremmede pulsvådselskaber, der indlogerede sig i fiskesæsonen. I øvrigt viser oversigten, at der i flere områder findes en kraftig koncentration af redskaber til gråfiskefangst ofte med alle redskabsformer repræsenteret. Det er naturligt, at disse områder befinder sig i de inderste forgreninger af fjorden, hvor gråfiskene var talrige, og hvor bundforholdene desuden var sådanne, at snart sagt enhver kunne have fiskemuligheder. Det gælder i udpræget grad området syd for Hvalpsund og det mindre, men ligeledes stærkt opdelt farvandsområde i Vestsalling med Harre vig, Hjerk nor o. s. v. Mindre iøjensspringende er måske området ved Lime, Lem og Ejsing sogne, men på denne tid spillede Sønderlem vig i sin gamle udstrækning en betydelig rolle for gråfiskefangsten. For det sidste område ved Nissum bredning må man erindre, at Limfjorden var lukket mod vest, og at bredningen følgelig havde brakvand. Det karakteristiske for gråfiskefangsten de nævnte steder er da dels bredden i fiskeriet både m. h. t. redskabsudvalget og m. h. t. bondebefolkningens deltagelse heri, dels organisationsformerne, der tydeligt afspejler, at fiskeriet finder sted med henblik på egenforsyning.

Et af de områder, hvor fiskeriets primitive karakter tydeligt afspejler sig, er i nedgangs fiskeriet. For det første er antallet af nedgarn pr. fisker meget beskedent. I hele farvandet inden for Hvalpsund er det normalt, at enhver fiskende har 1–2 nedgarn, der næsten altid er skalle- og aborrened. En del har desuden et tilsvarende antal heltened, og enkelte vel aflagte kan desuden have et tilsvarende antal sildened. For brugen af gråfiskenedene er det karakteristisk, at de meget ofte vades ud og fæstes ved stæg. Denne fiskemåde forekommer i øvrigt overalt i Vestlimfjorden²⁶. Fra Lynderup sn. oplyses, at mange af nedgarnene bruges udelukkende om vinteren, når fjorden er islagt. Også i dette tilfælde var man uafhængig af båd.

I de tilfælde, hvor man måtte bruge båd, lånte man sig ofte frem. Fra Lovns sn. oplyses således om nedgarnsfiskere: „tager en båd på stranden, hvor han kan få en“, „betjener sig af hvis båd, han kan få“ eller „betjener sig af de andres både“. Det kunne passere ved de mindre betydende fiskerier, men ved de større som vådlagene, hvor båd var uundværlig, måtte man selvfølgelig sikre sig dispositionsret over fartøjer. Vi møder her samme fænomen, som vi tidligere har fundet belagt ved sildefiskeriet i Østlimfjorden, at man lejer både for fiskesæsonen fra pladser eller personer, der er mere indstillet på fiskeri eller sejlads end en selv.

Fænomenet forekommer overalt på strækningen og skal blive belyst med et par eksempler. Til fiskeselskaberne inden for Hvalpsund har Lundø været den store leverandør af både. Øen drev et ivrigt silderuse- og pulsvådfiskeri,

men kunne alligevel afse både til andre. Pulsvådfiskeren Niels Kusk havde således flere både bortlejet til Alstrup sn., men flere andre fiskerbønder på øen brugte samme trafik²⁷. Grinderslev og Tise sogne var „fælligbundne“ i det ret betydelige vådfiskeri efter sild og ål, men bådene hertil måtte for størsteparten lejes andetsteds fra²⁸. Venø og det overfor liggende Humlum sn. drev et ret betydeligt puls­vådfiskeri, men både ejede de ikke. Det hedder om venøboerne, at „de fattige folk på Venø er ej ejere til nogen både, ej heller formår at købe, mens når de ved St. Hansdagstider somme behøver, da fiskeriet på Vesterhavet er ophævet, er de om at få dem til leje, undertiden på Harboøre og undertiden fra Agger sogn“. Samme fremgangsmåde bruges af vådfiskerne fra Humlum²⁹.

Det vil bemærkes, at puls­vådfiskeriet efter ål er relativt jævnt fordelt over hele området. Det viser dog ikke samme karakter overalt og skiller sig navnlig klart ud fra havboernes ålefiskeri. En del af de puls­våd, der bruges inden for Hvalpsund, er betydeligt mindre end havboernes puls­våd, og kræver kun een båd³⁰. I hele Salling var det i øvrigt en almindelig brugt fremgangsmåde at afkøbe havboerne deres gamle våd og så anvende dem, så længe de kunne holde sammen³¹. Herom findes et meget oplysende notat i kommissionsprotokollen, hvor det hedder³², at da aggerboerne intet andet tager sig til end fiskeri, må de årlig have et nyt våd, „så i den sted køber sallingboerne det gamle våd og bruger året derefter i de fra avlingen tilovershavende tider“.

Forskellen mellem erhvervsfiskere og fiskerbønder er her meget præcist udtrykt.

Et forhold, der ligeledes afspejler fiskeriets karakter af selvforsyning, er vådlagens størrelse og sammensætning. Det gælder ikke så meget puls­våddene, der holder sig nogenlunde på det nødvendige antal af fire deltagere, i reglen lig med parthaverne. Men f. eks. sand­våddene, der i Østlimfjorden normalt udredtes og benyttedes af to mand, er her både større og har i mange tilfælde et større vådlag. Forklaringen på det første ligger i, at de er beregnet til gråfiskefangst, omend de bruges vadende på udgrundene ligesom Østlimfjordens sand­våd, der imidlertid var beregnet til ålefangst. At ejerlagene til dem overstiger det sædvanlige, må betyde en tilsvarende formindskelse af den enkeltes udbytte af fiskeriet eller anderledes udtrykt: en ringere interesse i fiskeriet. I forretningerne er registreret ejerlag til sand­våd på 3 (Tørring), 4 (Uldbjerg), 6 (Vorde) og 7 (Lynderup).

Lige så store variationer findes inden for helt­vådgruppen, hvor hovedparten ganske vist ligger på 3–6 parthavere med relativt mange på 4–5, men hvor også 8 og 9 parthavere forekommer. Forholdene i Tårup sn. synes i øvrigt at kunne forklare, hvordan det høje partantal i vådlagene kunne opstå³³. Fra

landsbyen Knud var tidligere fisket med 2 våd nu kun eet og fra Borup tidligere med 4 nu kun 2, der alle havde 8 parthavere ved registreringen. Det forekommer sandsynligt, at selv om vådantallet er blevet halveret i sognet, er det det samme antal mænd, der fisker, men blot dobbelt så mange i hvert lag. Herpå tyder også, at hvert lag opføres med to både, mens der ellers overalt blot angives een båd til hvert heltvådlag.

Størst variationsbredde findes dog inden for sildevådlagene. I Østlimfjorden var sildevådlagene normalt på 4 mand. Dette tal forekommer overhovedet ikke i det her behandlede afsnit, hvor der findes nogle pladser med 5–6 parthavere (Lovns, Grinderslev-Tise, Lime og Gimsing-Ølby), men hvor resten ligger betydeligt højere som 8 (Krejbjerg), 10–11 (Harre, Vile), 12, 15 og 18 (Nautrup-Durup-Sæby), 14 (Selde), 15 (Fur) og 16 (Hjerk). Jeg opfatter dette som et tydeligt bevis på interessen for at skaffe sig fisk til husbehov uden at skulle investere for megen kapital og arbejdskraft i fiskeriet.

Denne brede interesse i et begrænset fiskeri afspejles også i vådlagenes sammensætning, der kan strække sig over flere sogne. Af oversigten fremgår, at nogle sogne var „fælligbundne“ i deres fiskeri, men selv hvor det ikke var tilfældet, kunne de større fiskerlag have deltagere fra et ret stort område. Typisk er i så henseende vådlagene fra Sæby, Nautrup og det lille indlandsogn Durup, der er „i fællig med hverandre lodtagne“, men derudover har parthavere fra andre sogne. Parthaverne fordeler sig sådan på de 5 vådlag³⁴: 1. våd, 6 fra Nautrup, 2 fra Vile i sognet af samme navn, 1 fra Åsted i Åsted sn., 1 fra Lund og 1 fra Tovstrup begge i Durup sn. og monsr. Rohede ved Sundet. 2. våd, 12 mand fra Nautrup, 3. våd, 11 fra Nautrup og 1 fra Durupgård. 4. våd, 7 fra Grynnerup i Sæby sn., 2 fra Holmegårde i samme sn., 2 fra Snabe i Roslev sn., 2 fra Sæby, 2 fra Hierbusk i Åsted sn., 1 fra Sæbygård og 1 fra Risum ligeledes Åsted sn. 5. våd, 5 fra Tovstrup og 3 fra Durup, alle Durup sn., 6 fra Tøndering by og sn. i det centrale Salling og 1 fra Flynge i Nautrup sn. Tilsvarende spredning af parterne forekommer oftere i Salling. Jeg skal anføre endnu et eksempel, denne gang fra Vile sn., der ikke var fælligbundet med andre sogne i fiskeriet. Alle sognets 3 sildevåd har udensogns parthavere, men størst spredning findes i følgende: 3 af Vile, 2 af Hjerk, 1 af Humlegård i Krejbjerg sn., 2 af Dalstrup og 1 af Harre alle i Harre sn. og 1 af Roslev by og sn., hvor ganske vist alle sogne undtagen Roslev er kystsogne.

Da vesterhavssognene som nævnt behandles i anden sammenhæng, skal sognene langs fjordens nordbred samt på Mors opstilles i en tilsvarende oversigt efter retsbetjentenes indberetninger:

Lokalitet	Silde			Pulsvåd	Helt			Sand- våd	Gråfisk		Kroge
	våd	ruse	ned.		våd	bdg.	ned.		ned.	ruse	
Vestervig sn.					1		3-6				
Gettrup sn.											2
Lyngs sn.				7	1			1	5		
Hvidbjerg sn.				1	1				12		
Odby sn.	4			3				1			
Søndbjerg sn.	2	5		3					12-18		
Ydby sn.				1	1			1	47	7	
Bodum sn.								3	7	6	
Heltborg sn.								4	12-14		
Skyum sn.											*
Stagstrup sn.					1			2		2-3	4
Tisted					1					3	
Sennels sn.					2			1	8	2	
Hunstrup sn.									21-28		
Østerild sn.					14				60-80		
Tømmerby sn.					9						
Vesløs sn.					1		22				
Arup sn.					2	1	32				
Øsløs sn.	1			1	18		12-15	10		1	
Lild sn.					2		13-16				
Vust sn.					4		36-45				
V. Torup sn.							10-12				
Gøttrup sn.								*			
MORS											
Nykøbing	2							1		2	
Tødsø sn.								1	11	1	
Alsted sn.	2			1				1	8	1	
Sdr. Dråby sn.					1			2	4		4
Jørsby sn.				1				1			*
Ejerslev sn.	1										
Sejerslev sn.									20	4	
Flade sn.										1	*
Bjergby sn.								1	6		10
Sundby sn.											8
Dragstrup sn.					1				24	6	
Tæbring sn.								1			*
Karby sn.					2			9	19	34	
Hvidbjerg sn.					1					1	
Rested sn.					1			2	18		
Blistrup sn.					1						
V. Assels sn.				2	3				18	1	
Ø. Assels sn.	1			1							13
Jegindø sn.				2							
Ørding sn.				1				1			3
Lørslev sn.	1							1			
Lødderup sn.	2							4	16		

Tabellen har samme opstilling som den tidl. (ovf. s. 281) og er altså direkte sammenlignelig. Pulsvåd-fiskeriet er mindre jævnt fordelt over området. Kroggruppen dækker næsten udelukkende ålekroge, hvor tallene repræsenterer krogfiskere med krogbestande på 200, 400 til 600 kroge pr. mand.

* antallet ikke anført.

Det kan konstateres i lighed med fjordens sydlige del, at ikke alle kystsogne er repræsenteret. En del af dem har været værtsområde for fremmede puls-vådfiskere og har derigennem fået forsyning med fisk, andre – og det gælder især en hel del af sognene ved Tisted bredning, Vilsund, Dragstrup vig og Visby bredning – har haft en ikke ubetydelig ålefangst med stangtømmer, hvorom det hedder fra Skjoldborg sn., at beboerne bruger „om vinteren på is, så mange dertil har tid, ålestangeri i dybet med havende algier på 30 alen og længere“³⁵. Det har imidlertid været et så almindeligt og et så lidet regnet fiskeri blot til husbehov, at hverken kommissionens medlemmer eller retsbejtjente har fundet det fornødent at medtage i forretningerne ud over den lige anførte bemærkning.

Oversigten viser en relativ jævn fordeling af redskaber til gråfiskefangst over hele området. En meget kraftig koncentration findes dog i det dengang kolossalt kraftigt indskårne Vester Han herred og i den østlige del af Hillerslev h. Kærnepunktet i denne koncentration findes i Øsløs sn., hvor ikke blot redskabsudstyret viser den største bredde, men også det største antal. Hertil kommer, at fiskemåden afviger fra de omliggende sognes, idet der bruges helt-dybvåd kombineret med pulsning i modsætning til de sædvanlige landdragningsvåd til helt. Fiskemåden betragtedes med megen uvilje af de omkringboende, der indsendte en klage til fjordkommissionen³⁶, „idet bmt. Øsløs mænd farer afsted i fjorden meget stærk med bulderen og pulsen i vandet“. Disse våd brugtes både i øster og vester, d. v. s. de flyttedes fra Seldal fjord til Tømmerby fjord, „ligesom vejr og vind volder til“. I dette fiskeri var husmændene i overtal, idet vådlagene tilsammen udgjordes af 37 husmænd og 16 gårdmænd³⁷.

Det andet område, hvor der fandtes en stærkere koncentration af gråfiske-redsel, var på Thyholm og i sognene om Skibsted fjord³⁸. Heltfiskeriet var dog ikke dominerende som i Vester Han h. Fangst af gedder, aborrer og skaller var lige så betydningsfuldt. Fiskeriet i dette område har tydelige primitive træk, ialtfald den del der fandt sted i Skibsted fjord og i Thyholm vejle, hvor gråfiskene efterstræbtes fra alle sider, „såvel fra søndre som fra nørre side, eftersom enhvers ejendom påstøder til midtstrøm, hvilket fiskeri efter foregivende aftager, i henseende grøden i vandet årlig tiltager“. Til dette fiskeri udredes fra sognet en heltvåd med 10 parthavere, og desuden fiskes der med en række helt- og skallededgarn, hvoraf de fleste vades ud. På de fladvandede grunde trækkes med et par sandvåd efter aborrer, og endelig findes på sognets fællig en dam, „hvorfra løber 2 render i fjorden, igennem hvilke om foråret ved høje vande opgår nogle gedder, som sognefolkene, hvem der vil, tager med en gammel heltvåd eller slår med en kæp“.

De samme træk for fiskeriets begrænsede betydning, som konstateredes i første afsnit af Vestlimfjorden, genfindes her. Det gælder ikke blot det forhold, at mange af gråfiskenedene vades ud, men også mangelen på fartøjer sådan at man er henvist til at låne en tilfældig båd på stranden, når man skal have sit redskab røgtet, eller i de større fiskerier med våd leje både fra pladser, hvor fiskeriet var af større betydning. Et godt indtryk af disse forhold får man i Ydby sn., hvor der ganske vist fiskes med et heltvåd fra Sinderup og et pulsvåd, hvor parthaverne er fra Ydby og en enkelt fra Jestrup i Lyngs sn., men hvor hovedparten af fiskeriet udgøres af nedgarn og gedderuser, der fordeler sig med 1–2 nedgarn og en ruse pr. mand. Ruserne må have været af en gammeldags konstruktion, muligvis risflettede, da de også benævnes geddekurve. Af de over 40 fiskere af denne art har kun ganske enkelte både, og også disse må have været af en ejendommelig konstruktion, eftersom de i forretningen benævnes „en såkaldet bredhat eller fladbond“³⁹.

Ovenfor er påpeget som karakteristisk, at vådlagene viser store variationer i deltagerantallet. Blot pulsvåddene synes nogenlunde at holde sig til et deltagerantal, der er det nødvendige for brugen, nemlig 4. Her svarer parthavere og vådlag altså til hinanden, selv om parthavere evt. har tjenestekarle eller andre til at fiske for sig. Det gælder også for det her behandlede afsnit af fjorden, at pulsvådlagene overvejende er på 4 mand, selv om der også forekommer lag på 5 eller 6.

Større variationsbredde er der i heltvåd- og i sildevådlag, hvor der dels forekommer enkelte med en enkelt ejer, men i øvrigt har lagene snart sagt alle størrelser mellem 3 og 13–14. Et heltvåd med 13 deltagere (parthavere) i Hvidbjerg sn., er sammensat af ti tolvte dele og to fireogtyvendele, og vådejerne er samlet vidt omkring fra i sognet: 3 fra Smerup, 3 fra Kallerup, 2 fra Barslev, 1 fra Styvel, 1 fra Fløvlev, 1 fra Hvidbjerg, 1 fra Sem og 1 uangiven.

I øvrigt er fiskerlagene ikke lokalt begrænset til et enkelt sogn, men der findes ligesom påvist fra Salling ofte deltagelse fra nabosognene eller endnu fjernere liggende lokaliteter. Derved modificeres den tabellariske oversigt en del. Sådanne sammensatte vådlag er bl. a. almindelige på Mors. Som eksempel skal anføres et sildevådlag fra Lørslev sn., hvor 5 fra Lørslev (3 gårdmænd, 1 husmandskone og sognepræsten), 2 fra Vittrup (gårdmænd), 2 fra Kårup i Lødderup sn. (sandsynligvis begge husmænd) og 2 fra Ørding i Ørding sn. (deraf den ene sognedegnen) var parthavere. Et andet sildevåd fra Lødderup sn. havde 14 parthavere, hvoraf manden i Sallingsund færgested, 2 fra Legind, 1 fra Fredsø, en fra Lødderup var fra selve sognet, hvortil kom 7 fra Ørding og mølleren i Årbæks mølle fra Ørding sogn og endelig 1 fra Nebel i Lørslev sn.

I en del sogne har naturforholdene sat snævre grænser for fiskeriet. Fra V. Torup sn. bruges kun et ringe fiskeri, „dels fordi de er noget vidt fra fjorden afliggende, og dels for de lange udgrunde der for landet, som skal være 6–800 favne . . .“⁴⁰. De samme årsager bevirkede, at intet fiskeri forekom i Klim sn. Fra dette og de næstliggende sogne forklares, at „når Limfjorden ved mikkeldags tider eller noget derefter af sønden og sydvest vind sætter vandet ind over grundene og samme straks derefter ved indfaldende stærk nordvest vind uddrives, kan det hændes sig, at helt og aborrrer bliver tilbage på grundene og kan tages af alle forekommende så godt som med bare hænder“⁴¹. Nogenlunde de samme forhold råder for Gøttrup sn., hvor man dog har brugt og bruger enkelte sandvåd at trække med på grundene. Fra det bagved liggende Kettrup sn., der overhovedet ikke når ud til fjorden, har undertiden været brugt et enkelt sandvåd af mænd fra Ø. Drøstrup, der har trukket på de samme steder, som Gøttrups sogns fiskeri foregik.

Skal man forsøge en vurdering af Vestlimfjordens fiskeri i lighed med, hvad der er sket for Østlimfjordens vedkommende, må det slås fast, at overensstemmelserne socialt set er store mellem de to områder. Det er de kystnære bønder, der fisker, men også her gælder det, at jord til fjorden ikke er nogen nødvendig betingelse for at deltage i fiskeriet. Derimod kan rådighed over jord til kysten spille en rolle for fiskeriets frihed, ialtfald når det drejer sig om fiskeredskaber eller -metoder, der er afhængige af kysten. F. eks. for landdragningsvåd gælder som en almindelig regel, at hvor man trækker i land for egen grund, sker fiskeriet uden afgift til nogen, mens der normalt betales afgift, hvor man trækker i land på fremmed grund. Det gælder både, hvor bønder landdrager på egen hovedgårds grund, eller hvor fremmede fiskere benytter hovedgårdens eller bønderens grund.

Forholdet er især belyst fra Vestlimfjorden, og jeg skal anskueliggøre det med et par eksempler. For Sennels sn. i Hillerslev h. oplyses således⁴², at „for landingen for deres egen by svares ingen afgift, men som de desuden bruger samme fiskeri for Skarregårds grund i Mors, så må de der give for afgift i landingen hver 10. fisk“. Og fra Lundø sn. forklares⁴³, at „heltebundgarn, som de bruger for Lyndrup og Hjarbæk land imod afgift efter fiskeriets beskaffenhed, somme tider 1 sommetider 2, 3 à 4 snese, af heltevåderne som de bruger for deres eget land, svarer de ingen afgift“. De svarede afgifter er tydeligt nok for selve brugen af drættestedet og den tilliggende strandbred. Undertiden fulgte dog mere med end selve retten til at lande våddet på kysten. For Løderup sn. oplyses⁴⁴: „Af (silde)vådene ved Sallingsund gives ingen afgift som for fælles grund, men af vådene, som bruges ved Gammeløer, gives af hver 2 rdlr. til Højris' ejer, som derimod skaffer dem rafter

og stegge (stæg) til vådene“. Disse rafter og stæg har muligvis været brugt ved tørringen af våddene. Det anføres flere gange, at afgiften erlægges ikke blot for retten til at lande, men også for at få plads til tørring af redskaberne. Fra Vesløs sn. bruges således et stagvåd til heltfiskeri, „for hvilken våd at strø på Vesløsgårds ejendom er betalt 1 mk. til Vesløsgårds ejer, og ej videre afgift“⁴⁵.

Både heltvåd og sildevåd blev normalt landdraget, og derfor var afgifterne normalt beregnet for retten til at benytte drættstederne og kyststrækningen umiddelbart op hertil. Hele fiskeriet med pulsvåd foregik ude på vandet, men redskaberne skulle i land og tørres. Også for pulsvåd gælder, at når man lander for egen grund eller for fælles grund, ydes der normalt ikke afgift. Det gælder Lundø sn. med dets 5 pulsvåd, „hvoraf ingen afgift betales, såsom de landes på deres egne ifæstehavende steders grund“, eller Søndbjerg sn., hvor det om pulsvådfiskerne hedder, at „de strør på sognets fælligs grund og deraf aldrig kræves af nogen“⁴⁶. Det mærkelige er, at sådan fælled synes også at have været fristed for udensogns fiskere, idet det fra Tilsted sn. oplyses⁴⁷: „Dog ligger i Silstrup by 4 à 5 pulsvåde om året, som ingen afgift har svaret, såsom grunden, hvorpå de tørrer deres våde, er på almindelig fælles grund“.

Nogen ensartet fremgangsmåde for afgifternes pålægning og opkrævning synes ikke at have eksisteret. At fiskerne normalt betalte afgift (stadepenge, fæstepenge, sildepenge o. s. v.) af „stående“ redskab på de fiskegrunde, som hovedgårdene anså for deres ejendom, er et gennemgående træk, som især er fremherskende i Østlimfjorden, hvor denne besiddelsesform var stærkt udbredt. Men man betaler ikke altid af stående redskab i Vestlimfjorden og heller ikke altid af drættsteder eller pladser for at tørre sine garn. De relativt brogede forhold i Vestlimfjorden kan sikkert først klares ved et nærmere studium af godspolitikken. Som eksempler på, hvor forskelligt man havde indrettet sig, kan følgende to tilfælde fremdrages. Det første er fra Lyngs sn., og det hedder her om heltfiskeriet med våd:⁴⁸ „Af hvilket fiskeri for samme gårds (d. e. Skibstedgård) ejendom er svaret i højeste afgift fisk og penge af værdi 10 sldr . . . , af ruserne og nedgarnene, som sættes for sognets fællig, svares intet, pulsvåderne strør de mesten for nærværende tid for sognenes fællig grund, hvor de i disse tider ikke bliver krævet for nogen afgift, men i forrige tider til sl. fruon på Ørum givet af hver ny pulsvåd 20 snese ål og af hver gammel 10 snese“. Det andet er fra Gimsing og Ølby sogne, der var fælligbundne i fiskeriet:⁴⁹ „Af hver pulsvåd svares til Kvistrups ejer 40 snese ål og 20 snese til Volstrup, hvilken afgifts ulighed kommer af begge proprietærernes fælligskab dér og på Venø land. Samme afgift af pulsvåder fås ikke altid rent ud, når fisken falder slet; af helte- eller sandvåder samt af sildenedene

svares ingen afgift, men af alle 3 sildevåder, som bruges både der og for Strandby og Venøsund, svares til Volstrup ejer alene 107 vol sild, hvilken afgift aldrig uden et år er svaret fuldt ud; endnu forklarede de, at fordi de trækker i land med våderne på Strandbjerggård grund, plejer de at give 16 vol sild af hver våd, når de fisker vel“.

I lighed med Østlimfjorden synes alle grupper af bondebefolkningen at have deltaget i fiskeriet i Vestlimfjorden, men materialet til at afgøre dette er betydeligt spinklere fra dette område, hvor kun enkelte forretninger konsekvent gennemfører en social gruppering af de fiskende. Det fremgår heraf, at tjenestekarlegruppen (ungkarlegruppen) ikke forekommer så dominerende som længst øst ude ved drivgarnsfiskeriet. Karakteristisk nok er medlemmer af denne gruppe hyppigst nævnt i forbindelse med pulsvåd- eller sildevådfiskeriet, de to fangstområder, hvor der i lighed med sildefiskeriet i Østlimfjorden var chance for bedst fortjeneste på begrænset tid.

I øvrigt er fiskeriet i Vestlimfjorden karakteriseret ved stor mangfoldighed af fiskeredskaber og -metoder på relativt små områder, f. eks. farvandet syd for Fur eller imellem Ty og Mors. Blandt disse er en hel del, der kræver relativt lille udredning og derfor har kunnet benyttes af snart sagt alle. Det gælder sandvåd, vadenedgarn, lystre og til dels kroge. De tre første grupper kræver heller ingen båd ved brugen. Den hyppige forekomst af de nævnte redskaber og lystre er som nævnt endda blot anført rent sporadisk og har følgelig haft en langt større udbredelse, end materialet angiver og peger mod forsyningen til egen husholdning som det vigtigste. Ålene (og til dels helt) var vel også den eneste fisk i Vestlimfjorden, der kunne bære et fiskeri af større omfang og bekostning. Det er da også som påvist karakteristisk, at de fiskerier, der i Vestlimfjorden mere almindeligt belægges med afgifter, er de større fiskerier med sildevåd, pulsvåd og heltvåd, mens de øvrige fiskerier næsten altid går fri.

Mangfoldige steder i Vestlimfjorden klages over fiskeriets aftagen p. gr. af, at de gamle fiskepladser er blevet ubrugelige eller ubekvemme. Grundene hertil er to: tilsanding eller stenbestrøning forårsaget af islæg, der fører sten ind over fjordgrundene. Dette har givetvis bevirket en tilbagegang i fiskerbøndernes antal eller i bondefiskeriets intensitet. Man har savnet den tilskyndelse, som sildefiskeriet i Østlimfjorden indebar, hvor man så sin interesse i, at holde f. eks. våddrættstederne ryddelige med jævne mellemrum. Et par steder i Vestlimfjorden bemærkes dog også, at hensynet til agerbruget bevirkede, at man ikke lagde så megen vind på fiskeriet.

Det vundne resultat er vel ikke særlig overraskende og for så vidt heller ikke nyt. Det samme resultat kan udvindes af det middelalderlige sildefiskeri

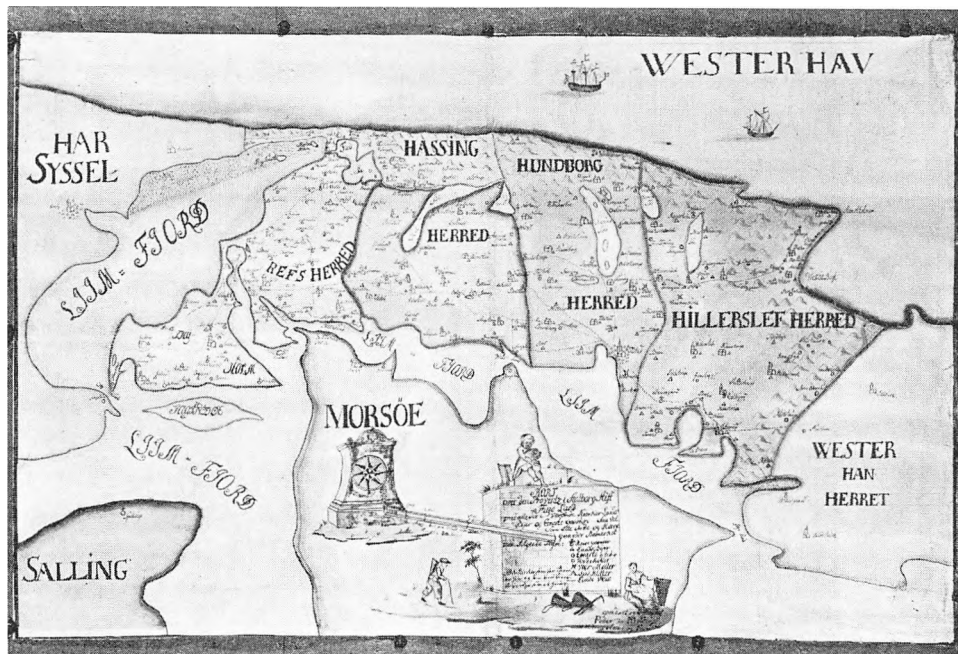

Fig. 40. Kort over Tyland, opmålt og tegnet af Peder de Moldrup, Vestervigkloster 1761. Agger sogns forskellige bondebyer vises i et klitfyldt landskab, der kun mod fjorden har en smal engræbme. De udstrakte sandgrunde, hvor havboerne trak med esvåd, strækker sig for Aggers og nabosognet Harbøeres grund. Vignetten afspejler Tylands fiskeriinteresser og gengiver sandsynligvis havboere, der fører fisk til salg i rygkurve. Kortet, der er 70 × 44 cm, håndkoloreret på papir, findes i Ny kgl. Saml. 409 d, fol. Nat. Mus. fot.

og af bestemmelserne i „Lollands vilkår“ fra 1446⁵⁰. Steenstrup er som nævnt den, der først har sat problemet under debat ud fra spørgsmålet om, hvornår en egentlig erhvervsfiskergruppe voksede frem. Men uanset forekomsten af en sådan særlig befolkningsgruppe vedblev fiskerbønder til langt op imod vore dage at være et karakteristisk befolkningselement langs de danske kyster. Værdien af det her fremlagte materiale må søges i, at man fra et relativt tidligt tidspunkt og fra et ret omfattende område har et nogenlunde nøjagtigt billede af det omfang, kystfiskeriet udøvet af bondebefolkningen havde. Som et væsentligt supplement til det landbrugsmæssige hovederhverv eksisterede det endnu hundrede år senere, selv om Knud Aagaard i sin beskrivelse over Ty fremfører, at der med grund klages over, at fiskeriet i Limfjorden forsømmes⁵¹. Han tænker her ikke på erhvervsfiskere, men netop på fjordbønderne. En af årsagerne til bondefiskeriets aftagen skal sandsynligvis søges i den større interesse, der lagdes i landbrugsarbejdet.

Fra Jegindø, hvor man i 1741 svarer kommissionen, at man blot fisker med to pulsvåd, „dels fordi det ikke falder af nogen importance der for landet, og dels fordi indbyggerne ikke fra avlingen har nogen tid tilovers“, fortæller Aagaard, at øens vigtigste næringsvej er agerdyrkning; „thi Fiskeri drives især kuns af Huusmænd og Indsiddere . . .“⁵²

C. Christensen karakteriserer i sin behandling af Aalborg amt⁵³ silde- og ålefiskeriet i Limfjorden som den væsentligste af amtets binæringsveje. I lighed med forholdene i 1740erne anser han nedgarnsfiskeriet for det, „som den agerdyrkende Klasse fornemmeligen befatter sig med“, og anslår, at mere end 2000 mennesker er beskæftiget herved, „af hvilke største Delen tillige ernærer sig ved Avlsbrug“. Også han klager imidlertid over, at „denne rige Kilde til Virksomhed og Næring i de senere Aar er udtørret“. Christensen skriver i de for limfjordsfiskeriet vanskelige og forvirrede år, efter havets gennembrud ved Agger og efter sildens udebliven i Nibe bredning og forsøger at opstille grundene til fiskeriets tilbagegang. Blandt disse grunde anfører han også nedgarnsfiskeriet østligst i fjorden, der har „betydeligen tiltaget, idet at ej alene Tjenestefolkene fiske for egen Regning . . ., men Folk fra fjærnere Egne tage Ophold i Nærheden af Fiorden i Fisketiden, for at deeltage i dette Hverv, hvilken forøgede Conflux af Mennesker, Baade og Redskaber formeentligen hindrer Sildens Opgang i Fiorden“.

Skønt der altså på denne strækning af fjorden ikke kunne klages over bondebefolkningens interesse for fiskeriet, anses det dog i dette tilfælde ikke for noget gode, men „fortjener at paaankes, forsaavidt denne Næringsdrift derved indskrænkes eller endog standses for de egentlige Berettigede, men ogsaa med Hensyn til det Tab, deraf opstaaer for selve Agerbruget, thi naar saavel Mænd som Karle fiske, forsømmes ofte Markarbejdet, efterdi alt andet, medens der fiskes, er underordnet denne Beskæftigelse . . .“⁵⁴

Når deltagelsen i fiskeriet på denne strækning af fjorden især tiltrak landboerne og deriblandt de unge karle stik imod bestemmelserne i forordningen af 1750, var det et velkendt fænomen fra gammel tid i sildefiskesæsonen⁵⁵. Fangstens spænding, det lokkende udbytte og det relativt ukomplicerede arbejde var det, der fik folk til at strømme til. Om det sidste forhold har Stoklund rigtigt bemærket, at fiskeri med sildegarn stiller relativt ringe krav til udøvernes tekniske kunnen og maritime indsigt⁵⁶. Derfor behøvede sildefiskerselskaberne heller ikke at blive særlig fast sammentømrede sammenslutninger, men kunne etableres for en enkelt sæson ad gangen. Forholdene ved Limfjorden har utvivlsomt mange paralleller til dem, der rådede ved Storebæltskyster i 1875: „Der er således mange, som hele året igennem lever som daglejere eller i alt fald ikke kommer på søen undtagen netop om efteråret i sildefiskeriet,

da de går i selskab med en mand, som ejer båd og redskab, og tager med ham uden at være så søvante, at de kan betroes at styre båden, men må gøre alting efter anvisning, og egentlig ikke gør anden tjeneste end hjælpe til at hale garnene ind og bære dem på land på strandengene for at tørre dem og i bådene igen⁵⁷.

Hvorledes fiskeriet kunne forenes med landbrugsarbejdet kan udledes af den tabel over fiskesæsonerne for de forskellige hovedredskaber, der er udarbejdet udfra kommissionsmaterialet i 1740erne. Det vil ses, at silde- og heltfiskeriet om efteråret er vel afpasset til landbrugsarbejdets hovedsæsoner, mens brugen af sildevåd og sættegarn (stående sildened) falder samtidig med forårsarbejdets travleste tid med pløjning og såning. Ålefiskeriet falder i høstens travle tid, men udøves mest af folk, der må karakteriseres som erhvervsfiskere (s. 296).

For at klarlægge samspillet mellem fiskeri og landbrug burde man have 1700-tals beskrivelser af bondearbejdet året rundt og helst fra Limfjordens forskellige hovedafsnit. Jeg må imidlertid her begrænse mig til at anføre et eksempel fra 1800-årene, hentet fra Vestlimfjorden⁵⁸. Fra 1826 kan man her detaillere følge arbejdsgangen på en bondegård med en besætning på en størrelse af ca. „5 heste, 15 fæhøveder og 26 får“. Det fremgår af dagbogsnotaterne, at landbruget endnu drives ganske traditionelt, og at også fjordfiskeriet spiller en rolle. Gennembruddet ved Agger har endnu ikke fået vendt op og ned på de gammelkendte forhold.

For en lang årrække har forfatteren af den nævnte dagbog ført regnskab over „tiden, når vi kom ud at pløje og fik tilsået, ud at høste og indhøstet, samt hvor mange dage det varede at så og høste“. Forårs- og høstarbejdet er landbrugets travleste tid og den, hvor man vanskeligst samtidig har kunnet ligge på fiskeri. Det har ikke spillet nogen rolle i Arup, hvor man fiskede med heltbundgarn efterår og vinter og stangede ål fra is; men andetsteds i fjorden kunne det nok volde vanskeligheder og bringe den fiskelystne bondemand i et svært dilemma.

For en 18-årig periode 1826–43 anvendes på gården i Arup gennemsnitligt ca. 60 dage årligt til at berede jorden til såning og såningen selv og 22–23 dage til høstarbejdet. Pløjningen til vårkorn tog i nævnte periode sin begyndelse fra midten af marts (12.3. som tidligste dag) til omkring midten af april (seneste dag 25.4., men i det meget kolde år 1829, hvor der 8.–10. april var snefog og stærk frost), og såningen var i samme periode overstået i perioden 18.5. til 5.6. med de to nævnte dage som yderpunkter. Høsten faldt i de samme 18 år mellem dagene 22.7. og 27.8. som begyndelsesdage, og 14.8. og 26.9. som indhøstningsdage.

Udover højsæsonerne i landbrugsarbejdet var der mange større og mindre gøremål året igennem, og som illustration heraf skal et enkelt års oplysninger fra Chr. Jørgensens dagbog gengives her⁵⁹.

Uddrag af dagbog ført af gdr. Christen Jørgensen, Arup

1828. Jan. 9. tog vore garn og frost – ialt 70 helt
14. stærk frost
16. stang på sund
18. på langgrund
28. tøvejr
- Febr. 6. smedede i 10 dage til dør- og vinduesbeslag
12. 2 gulve byg, 1 gulv rug og lidt halm
16. bronning lagt igen
- Marts 4. 2½ læs rug lagt om – sne og frost
14. ud at pløje
18. 12 stk. vindueskarme fra Østerild
27. vinter
29. pløjede borer 1½ dag
- April 1. såede rug
2. pløjede til hvid havre
8. vinter i påskehelligdagene
9. såede hvid havre, ungfæ ud
10. såede ærter
11. såede sort havre og satte kartofler
21. såede rug
23. dito – og fik 2000 søm
25. optorsken – får af mark
28. såede borhavre – stude ud
29. pløjede ved sund, nu 12 lam
30. kørte sten hjem
- Maj 1. do.
3. såede det sidste »jensfekorn« ved sund og 6½ pund kløverfrø og lagde grundvold
5. hentede 9 læs sten i kær
6. såede borbyg – køer ud
7. kørte 99 læs grud hjem
10. såede byg og kørte Ingvars sten hjem
13. fik de grundvold aflagt, som varede i 15 dage
15. høveder hjem i græs
18. hentede Peders redskab, ialt 28 læs fladtørv
25. tilsåede
31. vore skudtørv afgravede
- Juni 3. begyndte murmesteren
7. tromlede, såede kløverfrø
8. nu murede 3 læg i 5 dage
14. murede 6 læg i 6 dage
18. kørte fladtørv hjem
22. hentede 7 læs rør i Lønnerup
23. vinduer ind

- Juli
1. hentede tømmer
  2. do. brædder 6
  12. reste om formiddag og lattede om eftermiddag
  13. hentede 5 tdr. kalk
  16. og 17. borbyg hjem, kastede kjel i 4 dage
  19. slog hø på Hvedeliin
  21. slog i Tagkær
  22. kom en tækker
  26. fik afmuret uden om
  27. hentede hø på Hvedeliin 4 læs
- August
1. hentede 3½ læs tag i Vestløs
  2. aftækket, fik det sidste hø hjem
  4. ud at høste
  13. havre hjem
  16. opskåren – agede i 4½ dag
  17. tog det sidste byg, 10 læs i hvert gulv
  19. »rørte« ærter og bandt rug
  26. tog ærter 7 f.
  27. Tagkær skudtørv hjem
  28. hentede skudtørv på Hvedeliin
  30. kørte 40 læs hjem i huset
- Septbr.
2. kørte 3000 sten hjem fra »Polmunk« med 4 vogne
  12. begyndte at pløje
  18. såede rug
- Oktbr.
6. vore bæster ind
  8. kom vi i den nye råling og dans her
  13. klippede får
  14. råling mønnet
  15. *satte bundgarn*
  16. begyndte at age møg
  25. mødding udtaget 450 læs i 9 dage
- Novbr.
6. høveder ind
  8. *kørte ræ på agre*
  9. lam ind
  19. i Thisted og købte hør
  30. *tog vore garn og fiskede 30 helt*
- Decbr.
5. *satte bundgarn*
  7. høveder opslagen
  15. *tog vort garn og kørte det hjem*
  16. i Thisted med 10 tdr. hvid havre

En nærmere analyse eller kommentar af oplysningerne forekommer overflødig. For den, der er fortrolig med landbrugsarbejdet i dets ældre form vil de knappe, men meningsfyldte notater få de enkelte gøremål til at tage plastisk form, og for alle vil de fortløbende notater være et vidnesbyrd om de bestandigt fornyede arbejder, der følger årsrytmen. De understregede steder angiver de direkte beskæftigelser med fjordens produkter, hvad enten det er heltfiskeriet eller bjærgningen af tang („ræ“) til gødning.

Tabel over fiskesæsonerne

		J.	F.	M.	A.	M.	J.	J.	A.	S.	O.	N.	D.
SILD	Bundgarn												
	Sildevåd												
ÅL	Drivgarn												
	Sættegarn												
HELT	Pulsvåd												
	Strygglib												
	Vadeglib												
	Sandvåd												
HELT	Bundgarn												
	Heltvåd												
	Dybvåd												
	Nedgarn												

———— Østlimfjorden
 - - - - - Vestlimfjorden

Tabellen angiver fiskesæsonen for de forskellige hovedredskaber inden for Limfjordens tre hovedfiskerier, sådan som det fremgår af oplysninger i den store kommission fra 1741–44. Kun ålefiskeriet med pulsvåd var fast fikseret fra ældre tid ved bestemmelser i reskripter til perioden St. Hansdag til St. Bartholomæi dag. Solberg og Schelde fremsatte i 1744 et forslag til fiksering af fiskeri med sildebundgarn og -ruser. Denne fiksering ville have betydet en indskrænkning af fisketiden, sådan som man havde haft det i nogle år efter reskriptet af 1737. Denne begrænsning af fisketiden med bundgarn og ruser blev imidlertid opgivet, derimod kom der i 1750 en fiksering af fiskeriet med sildevåd alt efter, hvor i fjorden det fandt sted. I store træk modsvarede den de forhold, der indtil da havde været rådende.

De angivne sæsoner, der er sædvanemæssige og bygger på de fiskendes erfaringer, er ikke helt fast afgrænset, og er ikke helt de samme overalt. Følgende opgivelser, hentet fra kommissionsmaterialet, danner grundlag for tabellen: *Sildebundgarn* bruges fra 1. marts til slutningen af juni og fra 1. septbr. til henimod jul. *Sildevåd* fra marts til maj måneds udgang eller medio juni (Ålborg), 3 uger før Mortensdag til 1. maj (Lovns sn.), Mortensdag til Valborgsdag (Thise og Nautrup sn.), marts og april (Alsted sn.), 1.11.–1.5. (Ø. Assels sn.), medio marts til pinsedag (Løgstør), 3 uger efter Mikkelsdag og til påske eller noget længere (Lovns sn.), martini til påske (Thise sn.), martini til sidst i februar (Selde sn., Fur), martini til Fruedag i fasten (Nautrup sn.), 3 uger efter Mikkelsdag til sidst i marts (Mors), sidst i marts til Valborgsdag (Venø), fra isen er af vandet til 14 dage før St. Hans (Hvidbjerg sn.) og sidst i marts til Valborgsdag (Øsløs sn.). *Drivgarn* fra o. Mik-

kelsdag til sidst i novbr. (Mov sn.) om efterhøsten (Gøl) og 14 dage før Mikkelsdag og så længe fjorden er åben (Ålborg). *Sildesættegarn* om efterhøsten (Nibe, Lundbæks grund, Sebberfjord, Sebberlå, Aggersborg sn., Bejstrup sn.), sidst i marts varer et par måneder (Handbjerg sn.). *Pulsvåd* fra St. Hans til Bartholomæi. *Strygglib* fra medio juni til henimod Mikkelsdag (29.9.). *Vadeglib* om sommeren (Sebberlå). *Sandvåd* fra St. Hans til 4 uger for Mikkelsdag (Ålborg) medio juni til St. Olofsdags tider (Gøl) om foråret til gråfisk (Ø. Grønning sn.), Volborg dag og en månedstid efter til gråfisk (Strandby sn.), fra isen går af vandet til Valborg dag (Tørring sn.). *Heltbundgarn* 3 uger efter Mikkelsdag til o. jul (Hjarbæk), Mortensdag til jul (Vorde sn.). *Heltvåd* (stagvåd) Mortensdag til vinteren dem det forbyder (Lovns sn.), om efterhøsten (Kvols sn.), Mortensdag til jul (Lem sn.), fra Mikkelsdag og så længe vinteren tillader (Vestervig sn.), Mortensdag til så længe vinteren dem tillader (Vorde sn., Tømmerby sn.), Mortensdag til Kyn delmisse (Tårup sn.), martini til jul (Lem sn.), fra Mikkelsdag og så længe til vinteren påtrænger (Hygum sn.), fra Fruedag i fasten og så langt hen på sommeren der fås helt (Tømmerby sn.). *Dybvåd* om efterhøsten (Øsløs sn.), 4–6 uger ved martini tider (Øsløs sn.), fra Mortensdag så længe vandet er åbent (Tårup sn.), fra Mikkelsdag så længe fjorden er åben (Østerild sn.), martini til jul (Øsløs sn.). *Heltnedgarn* om foråret til maj måneds udgang og fra Bartholomæi til Mikkelsdag (Kølsen, Skals sn.), om foråret (Hjarbæk), 4–6 uger om foråret (Lem sn.), fra Mikkelsdag til isen hindrer dem (Farstrup sn.), martini til jul (Vust sn.), fra Mikkelsdag så længe fjorden er åben (Østerild sn.).

Fiskeriejere

„... Jeg ved vel, at assessor Glerup på Sebberkloster vil sige, at benævnte stader støder ud på hans grund, og hans fader har købt grunden ud til sejldyb. Mens hertil vil jeg med retfærdighed svare, hvorfor har da ikke assessor Glerups fader og forfædre angivet dem for kommissionen 1698, at h. maj. kunne nydt sin med rette tilkommende skat af dem... Og skulle det gælde, at assessor Glerup siger, at staderne er som et endel, der støder ud for hans enge og høholme, så er hele Limfjord nu som tilforn proprietarierne tilhørende, og den udgangne forordning af 2.1. 1740 de almindelige borgere og fiskermænd til ingen nytte...“

Christen Madsen, borger og fiskermand i Nibe 23.3. 1740.

I nibefiskerens citat afspejles forholdene i Nibe bredning klart både sådan som de var lige ved begyndelsen af den store limfjordskommission med erhvervsfiskernes agtpågivenhed over for godsejernes krav på fiskegrundene,

men også med et tilbageblik på de tilstande, hvor godserne havde været endnu mere dominerende i fjordens fiskeri end de var i 1740. Utvivlsomt giver netop Nibe bredning den bedste mulighed for at kaste lys over de to grupper af fiskeriejere og erhvervsmæssigt betonedede fiskeridrivende, og materialet hertil vil da udelukkende blive hentet fra forholdene vedrørende sildebundgarnsstaderne i bredningen. Problemstillingen er imidlertid ikke så enkel som udtrykt af Christen Madsen. Det var ikke blot de modstridende interesser hos de to grupper af fiskeriejere og fiskeribrugere, der hyppigt tørnede sammen. Også mellem personer inden for den enkelte gruppe var der ofte stridigheder. Her skal da først fiskeriejerne anskues.

Ved kirkegodsets sækularisering blev kronen hovedbesidder af limfjordsfiskeriet, men kun for en kort periode. Det blev de adelige godsejere, der på dette område blev de gejstliges virkelige arvtagere. Eksempler på de få kgl. ejede fiskerier i fjorden er givet ovenfor¹. I hvor stor udstrækning adelen selv har benyttet fiskeriet, er det svært at sige noget sikkert om. Det synes for Limfjordens vedkommende at have været i meget ringe udstrækning for den ældre tids vedkommende². Godsernes behov for fisk kunne normalt rigeligt tilfredsstilles gennem landgilden og den stadesafgift, der i mangfoldige tilfælde var fastsat og ydedes i fisk.

En gennemgang af Nibe tingbog, hvis retssager dækker den centrale del af det stående fiskeri, nævner for sin ældre del kun adelige ejere til fiskestaderne. Til gengæld er det en imponerende række af adelige ejendomme på begge sider af fjorden, der møder op. I tiden 1632–39 således: Albæk (Hornum h.), Krastrup (Slet h.), Torstedlund (Hornum h.), Bjørnsholm (Års h.), Villestrup (Hindsted h.) og Kragerup (Løve h.)³. Hammergård (Vrads h.)⁴, Vår (Slet h.)⁵, Pandum (Hornum h.) og Nørlund (Års h.)⁶, Oxholm (Ø. Han h.)⁷ Støvringgård (Støvring h.) og Orregård (Skovby h.)⁸. Hundslund (Dronninglund h.)⁹, Restrup (Hornum h.)¹⁰, Nees (d. e. Lindenberg) (Hellum h.)¹¹, Torbenfeld (Tuse h.)¹², Sebberkloster (Slet h.)¹³, Lundbæk (Hornum h.)¹⁴ og Trudsholm (Gerlev h.)¹⁵.

Hovedparten af de vigtigste stadesejere på denne tid findes i den anførte oversigt, selv om flere hovedgårde kunne medtages som parthavere i fjordens fiskeri. Af ikke-adelige besiddere nævner tingbogen for de anførte år bispem i Ålborg, der var berettiget til bundgarnssætteri på Bispens grund i Østerpøt¹⁶. Af de gamle gejstlige institutioner, der levede videre og endnu hævdede fiskerettigheder, fandtes kun få, og ingen af dem synes at have besiddelser i Nibe bredning. Dog møder sognepresterne i Farstrup (Slet h.) og Nørholm (Hornum h.) i 1690erne op med krav på visse stader, der af arild skulle have ligget til kaldene pro officio.

Denne adelens dominans på fiskeriets område udhules som den øvrige godsbesiddelse i trængselsårene i sidste halvdel af århundredet. Efter 1641, hvor det tillades borgerlige at tilforhandle sig frit jordegods eller gøre udlæg i det¹⁷, vandrede bundgarnsstaderne støt over til borgerlige eller til nyadelen. En samlet oversigt over besiddelsesforholdene som helhed gives i tabellerne; her skal blot fremdrages visse illustrerende eksempler på bundgarnsstadernes vandring.

Nørlund ejedes fra ca. 1614 af Gude Galde gift med Helvig Marsvin, der døde henh. 1626 og 1646. 1646 blev der holdt søskendeskifte mellem deres tre døtre, Dorte, Anne og Karen Galde, og gårdens 76 bdst. deltes da med henh. 26, 26 og 24 imellem dem. Ved ægteskab med Anne Galde overtog Verner Parsberg 1646 en part af godset og udkøbte 1655 svigerinden Dorte Galde. Foruden jordegodset må tid efter anden hovedparten af gårdens gamle bdst. være generhvervet til Nørlund, som det fremgår af den fortegnelse, der udstedes ved salget i 1692, hvor Peder Pedersen i Ålborg afkøber Gude Parsbergs enke, Karen Krag efter mandens død i 1692 alle de bdst., der lå til gården¹⁸. Ialt drejer det sig om 67 stader, hvoraf dog et par var omtvistet, nemlig nr. 18 på Syvende lænke østen Pøtten, der 1665 overdrages fra Jørgen Seefeld, Visborggård til mag. Hans Helveskov¹⁹, og nr. 24 og 25 på Nør Møllelænke, der ved indførsel i Knud Seefelds Oxholm i 1672 overgår til Hans Fr. Levetzau på Restrup²⁰. Sådanne tvistigheder om enkelte stader forekommer hyppigt af let forklarlige grunde, så længe tilhørsforholdene reguleredes af private fortegninger og tradition. En enkelt fejlskrivning af landstingsskriveren i Viborg ved indføring af ejendomsoverdragelse i skøde- og panteprotokollen enten ved forkert stadenumer eller ved forveksling af udgangspunkterne for lænkerne: „fra dybet“ og „fra grunden“ kunne let lave slem ravage²¹. Større sikkerhed opnås først ved kommissionen i 1740erne med dens stadbog og tilhørende kort.

Karen Galde overtog 1649 ved mageskifte Kokkedal. 1663 20.11. gjorde hun på sin og sin afdøde mand, Børge Rosenkrantz' vegne opbud²², hvorved alle bdst. til gården gik over på andre hænder. 1674 vendte de tilbage til Nørlund²³, idet dog et af dem, nr. 5 på Øster Pøtlænken også krævedes af Bernt Due til Krastrup, der kunne henvise til Niels Friis' skøde af 1641, hvor det var opført²⁴.

Hovedparten af staderne var således påny hjemme, idet dog en samlet blok på ialt ni 1665 var kommet fra Dorte Galde og hendes mand Jørgen Lange ved indførsel til Mariager-borgmesteren Hans Nielsen Drostrup, hvis datter endnu i 1690erne ejede dem. Bemærkelsesværdigt er i øvrigt den samlede overgang af staderne på borgerlige hænder både i 1690erne og i det føl-

gende århundrede, idet hovedparten udover de ni sidst omtalte overtages af Ålborg-købmanden Peder Pedersen og derefter af Ålborg-matadoren Hans J. Gleerup. Kun ganske enkelte får lejlighed til at kile sig ind i Peder Pedersens besiddelser. Det gælder således nr. 1 på Gamle Sjette lænke, der tilholdes af Jens Jochumsen i Ålborg og hans interessenter i Nibe (se flg. tabel), men disputeres af Peder Pedersen (kom.s dok. nr. 13:6 og nr. 16:2), og det gælder nr. 19 på Øster Pøtlænken, der vedkendes af Poul Jensen i Ålborg på kommissionstiden og med henvisning til de samme adkomster som Peder Pedersen uden at det heraf fremgår, hvordan eller hvorfor han har overtaget et af staderne, der i øvrigt samlede er gået til Peder Pedersen.

Hvor broget forholdene kunne arte sig, når ejendomsretten til et bdst. skulle udredes, viser stade nr. 1 på Gamle Sjette lænke. Det tilskrives i 1741 Knud Jensen Strætt i Nibe. Efter den her gengivne tabel tilhørte det hundrede år tidligere Nørlund, hvortil det endnu lå 1692 ifl. fortegnelsen ved godsets salg (kom.s dok. nr. 16:2). I den reviderede stadebog af 1698 7.3. er Jens Jochumsen med interessenter anført som ejere dog med tilføjel- sen, at Peder Pedersen også havde produceret adkomstdokumenter hertil, nemlig de ovenfor nævnte. Jens Jochumsen grundede sin adkomst på et skøde, som 1690 8.7. var udstedt til ham og hans interessenter af Dines Pedersen Vind i Århus (kom.s dok. nr. 73 litr. A og B), hvori nævnte stade var anført. Vind havde 1687 købt det sammen med en mængde andre af mag. Hans Helverskovs enke, Vendele Mathiesen (kom.s dok. nr. 13:6). Mag. Helverskov havde 1665 fået det ved indførsel i Jørgen Seefelds bo (kom.s dok. nr. 13:7) for uerholdelig løn, Seefeld var ham skyldig for seks års udenlandsrejse med sønnen Ulrik (jfr. s. 299).

Kommissionen må have anset Jens Jochumsens adkomstdokumenter for gyldige. De under eet af Dines Vind købte stader (ialt 102) fordeles 1698 (jfr. nedenfor s. 305) mellem de fire interessenter, der foruden Jens Jochumsen bestod af tre Nibe-borgere: Anders Lauridsen, Gregers Pedersen og Jens Jensen Klitgaard. Det her behandlede stade kom i Anders Lauridsens portion og tilfaldt ved arv hans søn, Jens Andersen, hvorfra det ved køb overgik til Knud Strætt, der i kom.s dok. nr. 73 litr. C betegner Jens Andersen som sin formand i ægteskabet.

Et andet eksempel afgiver stade nr. 19 på Syvende lænke østen Pøtten, der i 1741 omtvistes af Hans J. Gleerup og Knud Strætt, som begge møder med adkomstdokumenter hertil. Ved matrikuleringen i 1690erne står Jens Jochumsen som ejer, og det ejendommelige er, at han synes at have to forskellige adkomster, nemlig såvel Anshelm v. Podevals' til Lyngbygård kopi- jordebog af 1667 (kom.s dok. nr. 13:1), der som bilag følger hans enkes,

Magdalena v. Thunens skøde til Dines Vind i 1686 (kom.s dok. nr. 13:3), hvor stadet anføres som nr. 19 fra grunden, som Vendele Mathisens skøde til Dines Vind af 1687 (kom.s dok. nr. 13:6), hvor der anføres stader nr. 1, 3 og 4 fra dybet. Ligger stadetallet fast – og intet tyder på det modsatte –, må nr. 3 fra dybet og nr. 19 fra grunden være identiske. Hvordan det nu forholder sig hermed, så afhændes det ialtfald 1692 til Jens Jochumsen og interessenter, hvorefter det som ovennævnte nr. 1 på Gamle Sjette lænke tilkendes Knud Strætt i Nibe.

Det ejendommelige er imidlertid, at i den designation over sine stader, som Dines Vind lod udarbejde 1690 (kom.s dok. nr. 73 litr. A), forekommer blot følgende stader på Syvende lænke regnet fra grunden: Nr. 4, 5, 17 og 19, mens to af de tre stader, som han erhvervede fra Vendele Mathisen, og som betegnes som nr. 1 og 4 fra dybet (svarende til nr. 21 og 18 fra grunden) ikke nævnes. 1664 24.1. pantsætter Jørgen Lange og Dorthe Galde det „3. næst dybet“ på Syvende lænke til borgmester Drostrup i Mariager, der 1665 overtager det ved indførsel. Hvordan brugen af det har kunnet ske uforstyrret, såfremt det har haft to ejere gennem så lang tid, er ikke oplyst. Heller ikke, hvordan besiddelsen af det har skiftet. Næste gang vi træffer det 3. fra dybet på Syvende lænke, er i et auktionsskøde, udstedt af rettens betjente i Nibe 1736 11.5. (kom.s dok. nr. 52 litr R), hvor sognepræst Abraham Hvid til Næsborg, Salling og Oudrup menigheder udbyder det sammen med flere ved en offentlig auktion. Her erhverves det med de øvrige af assessor H. J. Gleerup i Ålborg.

Af Nør Møllelænkes stader udlægges nr. 24 og 25 1672 6.3. ved indførsel i Knud Seefelds gods Oxholm til Hans Fr. Levetzau, Restrup. Staderne angives at være kommet til Oxholm ved skøde fra Dorette Bude, sl. Iver Friis' til Bjørnkær 1648 8.6. (kom.s dok. nr. 8:3 og 45 litr. H). Dorette Bude hævder, at staderne sammen med en mængde andre er tilfalden hende ved arv efter moderen!

Hans J. Gleerups store besiddelser af stader stammer fra to hold. Det ene udgøres af ialt 8 stader, der i 1690erne ejes af borgmester Hans Nielsen Drostrups datter. Faderen havde erhvervet dem ved indførsel 1665 1.3. hos Jørgen Lange for en panteforskrivning på 105 rdl. (kom.s dok. nr. 14:1). I 1736 udbydes de ved offentlig auktion af sognepræst Abraham Hvid og erhverves af Gleerup (se ovf. under omtalen af stade nr. 19 på Syvende lænke, kom.s dok. nr. 52 litr. R). Hovedmassen af Gleerups stader skriver sig imidlertid fra den store besiddelse af stader, som Peder Pedersen i Ålborg sad inde med i 1690erne. Et par af dem var på nævnte tid usikre. Det gælder nr. 5 på Østerpøt lænke, som kancelliråd Bernt Due gør krav på (kom.s dok. nr. 3); det

Tabel A. Nørlunds og Kokkedals stader

	Søskendesifte 1646			Nørlund		
	Dorte -,	Anne -,	Karen Galde	1692	1695(97)	1741
<i>Villads lænke</i>	nr. 1				Kirsten Hansd. ¹⁾	H. J. Gleerup
	- 2				do.	do.
	- 3				do.	do.
	- 4				do.	do.
	- 5				do.	do.
	- 6				do.	do.
	- 7				do.	do.
<i>Syvende l.ø.P.</i> (fra grunden)	- 1				do.	do.
	- 19		nr. 18	nr. 18	Peder Pedersen ²⁾	do.
<i>Gml. Sjette l.</i>	- 1			- 1	Jens Jochumsen ²⁾	(Knud Stræt)
	- 3			- 3	do. (P. Pedersen)	Knud Strætt
	- 9			- 9	Peder Pedersen ³⁾	H. J. Gleerup
	- 11			- 11	do.	do.
<i>Nye Sjette l.</i> (fra dybet)			- 10	- 10	do.	do.
			- 11	- 11	do.	do.
	- 12			- 12	do.	do.
	- 22			- 22	do.	do.
			- 24	- 24	do.	do.
<i>Østerpot lænke</i> (fra grunden)			- 1	- 1	do.	do.
			- 2	- 2	do.	do.
			- 3	- 3	do.	do.
			- 4	- 4	do.	do.
			- 5	- 5	do. (Bernt Due)	do.
			- 6	- 6	do.	do.
			- 7	- 7	do.	do.
			- 8	- 8	do.	do.
			- 9	- 9	do.	do.
			- 10	- 10	do.	do.
			- 11	- 11	do.	do.
			- 12	- 12	do.	do.
			- 13	- 13	do.	do.
			- 14	- 14	do.	do.
			- 15	- 15	do.	do.
			- 16	- 16	do.	do.
			- 17	- 17	do.	do.
	- 18			- 18	do.	do.
	- 19			- 19	Poul Jensen	do.
	- 20			- 20	Peder Pedersen	do.
	- 21			- 21	do.	do.
<i>Anden l.ø.P.</i> (fra grunden)	- 9			- 9	do.	do.
	- 10			- 10	do.	do.
	- 15			- 15	do.	do.
		- 16		- 16	do.	do.
		- 23		- 23	do.	do.
		- 24		- 24	do.	do.
		- 31		- 31	do.	do.
		- 32		- 32	do.	do.

<i>Femte l.a.P.</i>		- 13	- 13	do.	do.
(fra grunden)		- 16	- 16	do.	do.
			- 17	do.	do.
<i>Nør Møllelænke</i>	- 1		- 1	do.	do.
	- 2		- 2	do.	do.
	- 3		- 3	do.	do.
	- 4		- 4	do.	do.
	- 5		- 5	do.	do.
	- 6		- 6	do.	do.
	- 7		- 7	do.	do.
	- 8		- 8	do.	do.
	- 9		- 9	do.	do.
	- 10		- 10	do.	do.
	- 11		- 11	do.	do.
	- 12		- 12	do.	do.
	- 13		- 13	do.	do.
	- 14		- 14	do.	do.
	- 15		- 15	do.	do.
	- 16		- 16	do.	do.
	- 17		- 17	do.	do.
	- 18		- 18	do.	do.
	- 19		- 19	do.	do.
	- 20		- 20	do.	do.
	- 22		- 22	do.	do.
	- 23		- 23	do.	do.
	- 24 ¹⁾		- 24	Levitzau, Oxholm	Levitzau, Oxholm
	- 25 ²⁾		- 25	do.	do.
	- 36		- 36	Peder Pedersen	H. J. Glerup

- 1) Datter af borgmester Hans Nielsen Drostrup i Mariager. Hans Nielsen får disse stader + Syvende lænke nr. 1 og 19 ved indførsel (kom.s dok. nr. 14:1)
- 2) Syvende lænke østen Pøtten nr. 3 og 4 fra dybet (= 18 og 19 fra grunden) overdrages 1665 ved indførsel til Hans Helverskov fra Jørgen Seefeld (kom.s dok. nr. 13:7)
- 3) Peder Pedersen køber i 1692 alle de bdgst., der da ligger til Nørlund og Kokkedal af Gude Parsberg (†1692). Bdgst. ved salget i 1692 ses af tabellen (kom.s dok. nr. 16:2)
- 4) Disse to stader bliver udlagt 1672 6.3. ved indførsel i Knud Seefelds gods Oxholm til Hans Fr. Levitzau, Restrup. Staderne angives at være kommet til Oxholm ved skøde fra Dorette Bude sl. Iver Friis' til Bjørnkær 1648 8.6. (kom.s dok. nr. 8:3)

optræder i hans adkomstdokumenter som tilhørende Krastrup allerede i Niels Friis' skøde 1641 5.2. til Mandrup Due, men i den reviderede matrikel 1698 er vedføjjet: „Remitteres til landslov“, og stadet synes at have fulgt Peder Pedersen. Det andet er nr. 19 på samme lænke, hvor Poul Jensen i Ålborg 1695 står anført som ejer. I den reviderede matrikel er imidlertid vedføjjet: „Og vedkendes efter nr. 16“, hvor det da også findes i de dokumenter, som Peder Pedersen producerer.

Hele summen af stader bliver Hans J. Glerup eneejer af i 1735, idet han

udkøber sine interessenter, nemlig Morten Sørensen Hiorth, Poul Poulsen og Jørgen Clementin, alle af Ålborg, ved offentlig auktion i Nibe 1734 10.9. Hvordan overgangen til konsortiet var sket i sin tid, er ikke oplyst i enkelt-heder. Dog oplyses det, at Gleerup havde erhvervet sin andel i staderne ved køb fra rådmænd Laurits Hemmer Trap i Ålborg 1734 22.1. (kom.s dok. nr. 52 litr. S).

Som andet eksempel på bundgarnsstadernes vandring tages hovedgården Vår i Slet herred. Den overtages i 1647 af herren til Visborggård, Jørgen Seefeld, efter Christian Friis ved indførsel. Gårdens betydelige tilliggende af bdst. skal utvivlsomt forklares ved Vårs tilhørsforhold til Vitskøl kloster. Samlet fulgte staderne med gården i 1647 i et antal af godt 30. I et udtog af stadebogen²⁵ til Vår, læst ved Nibe birketing 1662²⁶, opregnes ialt 31, hvilket turde være så godt som alt, idet det på enkelte undtagelser nær er de samme stader, der går igen ved de følgende ejendomsoverdragelser.

Året før sin død i 1666 må Jørgen Seefeld slippe bdst., der samlet i et antal af 30 overgår til mag. Hans Helverskov i København ved indførsel i 1665²⁷. De ved sagen liggende dokumenter giver et interessant bidrag til belysning af, hvad der kunne nødsage den gamle adel til at skille sig af med sine besiddelser. Mag. Helverskov havde i 6 år rejst rundt i Europa med Jørgen Seefelds søn Ulrik uden at få nogen løn derfor. Ved hjemkomsten i 1662 havde han et tilgodehavende på 1500 rdlr., som Jørgen Seefeld lovede at forrente med 6% og i øvrigt afdrage med to rater til snapstingene i henh. 1664 og 1665. Forgæves mødte mester Hans dog op i Viborg 1664. Hverken renter eller afdrag var at få, og rejseudgifterne ydet omsonst.

Staderne lå fra 1665 under Helverskov og hans enke, Vendele Mathisen indtil 1687, hvor de samlet afhændes til Århus-købmanden Dines Pedersen Vind²⁸. Vind beholdt dem dog kun i få år. Allerede i 1692 solgte han dem samlet til Ålborg-borgeren Jens Jochumsen og hans tre interessenter, alle fra Nibe²⁹. Hermed begynder opdelingen af det gennem mere end en menneskealder samlede kompleks af stader, som det allerede ses af matrikelstadebogen. Hovedparten af staderne registreres endnu til de fire interessenter, men en del stader har limfjordskommisærerne henført til andre besiddere ud fra en vurdering af de producerede adkomster. Det gælder således det 18. stade på Syvende lænke, der anføres i Karen Galdes opbud 1663³⁰, og nr. 21 på samme lænke, der – jævnsides med at det anføres i alle ejendomsoverdragelser fra 1662(65) til 1692 – livligt har skiftet ejere, fra det ved indførselen 1665 i Jørgen Seefelds gods skulle være kommet til Viborg-rådmænd Bertel Jensen Dons, fra hvem det ved arv tilfaldt hans søn Peder Bertelsen, der solgte det til svogeren Anders Christensen Schiønning til Mølgård i Års herred,

som 1688 afhændede det til Poul Clemmensen Wejdemann i Nibe, identisk med den Poul Pop, der anføres i matrikelstadebogen³¹.

To af staderne på Nye Sjette lænke, neml. nr. 3 og 4, var undtaget fra overdragelsen til Helverskov i 1665, men de nævnes i stadebogsudtoget 1662. Ligesom nr. 21 ovf. blev de udlagt til kreditorer i Viborg, nr. 3 til Christen Olufsen, der i 1693 videresolgte det til sognepresten i Nørholm, Peder Jensen³², og nr. 4 til ovennævnte Bertel Jensen, hvis søn Peder Bertelsen Dons 1684 skødede det til Christen Nielsen Hørtikar i Nibe, der forud havde såvel dette som nr. 3 i fæste³³. De to følgende stader har samme udgangspunkt som de to foregående i udlæg til Viborg-kreditorer. Nr. 5 gik fra Bertel Jensen Dons via Peder Bertelsen Dons til Anders Madsen Klæstrup i Ålborg 1687³⁴. Nr. 6 erhvervedes 1665 af Christen Olufsen og afhændedes som ovennævnte nr. 3 på samme lænke til svogeren Peder Jensen. Helt tilsvarende er forholdet ved 3. stade på Slumpens lænke, der ligeledes i 1695(97) henføres til herr Peder i Nørholm. Det 15. stade på Femte lænke østen Pøtten har i 1659 været tilskrevet kronen, fordi der ved fejlskrivning i landstingets skøde- og panteprotokol var kommet kludder i adkomstforholdet. Sagen finder sin afgørelse ved Nibe birketing 17.4. s. å. med henvisning til skriverens forseelse, hvorefter Gregers Pedersen og hans tre øvrige interessenter tilkendes stadet³⁵.

Det forhold, at hovedparten af staderne ejedes af fire mænd i forening, bevirkede i tiden mellem kommissionerne en kraftig opdeling af staderne dels ved arv dels ved salg. Selve fordelingen mellem de fire interessenter fandt sted 1698 12.2. (kom.s dok. nr. 72 litr. A) og gav følgende resultat (kom.s dok. nr. 73 litr. C): *Jens Jochumsen* på Nye Sjette lænke nr. 17 og 23, Gamle Sjette lænke nr. 10, Femte lænke østen Pøtten nr. 5 og Sønder Møllelænke $\frac{1}{4}$ af henh. nr. 26 og 27 (ialt $4\frac{1}{2}$ stade); *Gregers Pedersen* på Syvende lænke østen Pøtten nr. 18, Gamle Sjette lænke nr. 4 og 6, Femte lænke østen Pøtten nr. 11, 15 og 21 og Sønder Møllelænke $\frac{1}{2}$ af henh. nr. 26 og 27 (ialt 7 stader); *Jens Klitgaard* på Nye Sjette lænke nr. 7, Gamle Sjette lænke nr. 2, Femte lænke østen Pøtten nr. 6, 12 og 23 og Sønder Møllelænke nr. 11 og 16 og $\frac{1}{4}$ af henh. nr. 26 og 27 (ialt $7\frac{1}{2}$ std.); *Anders Lauridsen* på Syvende lænke østen Pøtten nr. 19, Nye Sjette lænke nr. 16, Gamle Sjette lænke nr. 1, 8 [og 12], Femte lænke østen Pøtten nr. 20 og Sønder Møllelænke nr. 12 og 13 (ialt 7 [8] std.). Når antallet ikke er det samme for alle interessenter, skyldes det, at staderne fra Vårs oprindelige besiddelse kun er en part af interessenternes samlede ejendom.

I 1741 besad Jens Klitgaards enke endnu alle staderne fra fordelingen; Jens Jochumsens stadepart var i hænderne på rektor Thomas Hopps enke i Ålborg. Uden at kunne følge deres vandring i alle enkeltheder kan det ses, at de på

et eller andet tidspunkt før 1705 er erhvervet af de to Ålborg-købmænd Niels Sørensen Rebstrup og Christen Giørup (kom.s dok. nr. 72 litr. C), hvorfra de enten direkte eller over mellemed er havnet hos justitsråd Peder Michelsen Lund i Ålborg, der 1735 solgte dem til sin svoger rektor Hopp sstds. (kom.s dok. nr. 72 litr. D). Bortset fra nr. 18 på Syvende lænke østen Pøtten, om hvis spegede historie indtil 1690erne er talt ovf., er Gregers Pedersens stadedpart i 1741 i Jens Hersums arvingers besiddelse, erhvervet hertil sammen med flere andre ved Gregers Pedersens død ved auktion i 1731 (kom.s dok. nr. 74). Anders Lauridsens stadedpart ejedes 1741 af Knud Jensen Strætt i Nibe, omend nr. 19 på Syvende lænke disputeredes ham af Hans J. Glerup (se ovf.) De øvrige overgik samlet til sønnen Jens Andersen og derfra til Knud Strætt, hans eftermand i ægteskabet (kom.s dok. nr. 73 litr. C).

De enkelte stader, der går uden for fordelingen i 1698 og dens videre forløb, er nr. 21 på Syvende lænke, nr. 5 og 6 på Nye Sjette lænke og nr. 3 på Slumpens lænke. Det første af dem var det yderste på vedkommende lænke og bar særbetegnelsen Sluss. Det tilskrives i 1741 Morten Hansen i Nibe, der oplyser om det (kom.s dok. nr. 77 litr. C), at det ejes i fællig af ham og hans to svogre, Christopher Wejdemann, sognepræst i Ø. og V. Assels på Mors og Mogens Møller i Nykøbing Mors samt sl. Conrad Wejdemanns enke i Nibe, men at det bruges af ham (gift med Poul Wejdemanns datter), der også står opført for det på Ålborg amtstue og svarer de kgl. skatter deraf. Nr. 5 og 6 på Nye Sjette lænke synes at have skiftet livligt mellem forskellige ejere uden at det kan eftergås i enkeltheder. 1735 afhændes de af købmand Cort Trap i Ålborg til Morten Sørensen Hiorth sstds. og Christen Hansen Kirkegaard i Nibe i fællesskab. Trap havde da siddet inde med dem, siden han ved auktionen i Nibe 1730 havde købt dem (kom.s dok. nr. 66 litr. A). 1738 erhvervede Kirkegaard Hiorths halvpart og var dermed eneejer (kom.s dok. nr. 66 litr. B). Nr. 3 på Slumpens lænke var som nævnt ovf. erhvervet af sognepræsten i Nørholm fra svogeren Christen Olufsen (kom.s dok. nr. 31). Senere må det (og i øvrigt også nr. 6 på Nye Sjette lænke) være kommet i Niels Nielsen Ilkiær, herredsfoged over Fleskum og Hornum herreder samt birkefoged i Nibe, hans eje, idet hans arvinger 1724 bortsolgte det med flere ved auktion nævnte år, hvor det tilfaldt rådmand i Ålborg, Lars de Hemmer Trap, som altså endnu sad inde med det i 1741.

Som tredie eksempel vælges bdst. til hovedgården Krastrup, der lige fra den ældste samlede fortegnelse i 1633 til kommissionsstadebogen i 1741 viser et betydeligt stadetilliggende, omend delvis andre stader ved periodens begyndelse end ved dens slutning. Det har derfor været nødvendigt at give oversigten på to tabeller.

Tabel B : Vårs stader

	Vår 1647	Helverskov 1665	Dines Vind 1687	Jens Jochums. 1692	1695(97)	1741
<i>Syvende l.ø.P.</i>	nr. 18	do.	do.	do.	Peder Pedersen	H. J. Gleerup
	- 19	-	-	-	Jens Jochumsen	do. (Knud Strætt)
	- 21	-	-	-	Poul Pop, Nibe	Morten Hansen
<i>Nye Sjette lænke</i>	- 5	-	-	-	Anders Madsen	Chr. Kirkegaard
	- 6	-	-	-	Peder Jensen	do.
	- 7	-	-	-	Jens Jochumsen	Jens Klitgaard
	- 16	-	-	-	do.	Knud Strætt
	- 17	-	-	-	do.	rektor Hopp's
	- 23	-	-	-	do.	do.
<i>Femte lænke ø.P.</i>	- 5	-	-	-	do.	do.
	- 6	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
	- 11	-	-	-	do.	Jens Hersum's
	- 12	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
	- 15	-	-	-	do.	Jens Hersum's
	- 20	-	-	-	do.	Knud Strætt
	- 21	-	-	-	do.	Jens Hersum's
	- 23	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
<i>Slumpens lænke</i>	- 3	-	-	-	Peder Jensen	Laur H. Trap
<i>Gamle Sjette l.¹⁾</i>	- 1	-	-	-	Jens Jochumsen	Knud Strætt
	- 2	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
	- 4	-	-	-	do.	Jens Hersum's
	- 6	-	-	-	do.	do.
	- 8	-	-	-	do.	Knud Strætt
	- 10	-	-	-	do.	rektor Hopp's
<i>Sønder Møllelænke</i>	- 11	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
	- 12	-	-	-	do.	Knud Strætt
	- 13	-	-	-	do.	do.
	- 16	-	-	-	do.	Jens Klitgaard
	- 26	-	-	-	do.	$\left. \begin{array}{l} \frac{1}{4} \text{ rektor Hopp's} \\ \frac{1}{4} \text{ Jens Klitgaard} \end{array} \right\}$
	- 27	-	-	-	do.	

¹⁾ I ridemandsbrevet 1665 anføres under denne lænke yderligere nr. 12, hvorved den samlede sum bliver 31 stader.

Jens Klitgaard, d.e. Jens Klitgaards enke

Rektor Hopp's, d.e. rektor Th. Hopp's enke

Jens Hersum's, d.e. Jens Hersums arvinger

Peder Jensen, d.e. sognepræst Peder Jensen i Nørholm

1633 bekendtgør fogden på Krastrup en fortegnelse over gårdens stader med forbud mod at fiske i dem uden ejerens, Niels Friis's tilladelse³⁶. Tilliggendet omfattede da ialt 42 stader, hvoraf det ene dog blot var $\frac{1}{2}$, det andet $\frac{1}{3}$. 1639 dør Niels Friis forgældet, og arvingerne fragår arv og gæld. Mandrup Due overtager Krastrup med ialt 36 bdst., og fra nu af er den i denne slægts eje indtil 1725, men som ovf. nævnt med betydelige bevægelser indenfor stade-

besiddelsen³⁷. Den første af disse finder sted i 1664 ved søskendeskifte mellem de tre brødre: Bernt Due, der 1663 havde overtaget Krastrup efter moderen (faderen var død 1660), Jørgen Due og Jørgen Scheel Due, hvor da „det ligest muligt har været [har] delt samme stader i 3 lige lodder“, hvoraf ved Krastrup blev 15 af de i 1639(41) overtagne stader, eller – da stadetallet må være øget med en hel del andre tilkomne – ialt 25³⁸. 1684 får Krastrup forøget sit tilliggende af bdst. ved skifte efter Jørgen Due til Halkær med ialt 12, hvorved 5 af den oprindelige stamme fra 1633 vender tilbage til Krastrup³⁹.

1690 indleverer Bernt Due til amtstuen i Ålborg en fortegnelse over sine bdst.⁴⁰ „lovlydigt overholdende regeringens påbud og amtsforvalterens bekendtgørelse“ (se ndf. s. 396). Ialt fandtes da 42 bdst. til Krastrup, hvoraf 20 var af den gamle stamme, arvet fra forældrene og broderen. Ved arv efter broderen var yderligere 6 stader kommet til og derudover på anden vis ialt 16. Denne besiddelse står endnu urokket 1695(97), hvor der blot for to staders vedkommende melder sig andre ejere, nemlig for det 5. stade på Østerpøt lænke, som Peder Pedersen i Ålborg tilholder sig sammen med de øvrige 16 første på samme lænke efter erhvervelsen fra Nørlund 1692⁴¹, og for det 8. stade på Femte lænke østen Pøtten, som birkefogden i Nibe, Knud Pedersen, hævdede at have tilkøbt sig i 1694 på auktionen over admiral Bielkes børns gods⁴². Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at hovedparten af den nye stamme af bdst. til Krastrup, som det lykkedes at opbygge i Bernt Dues tid († 1699) endnu ligger til gården i 1741, ialt ikke færre end 29.

Tager man tabel C, 1 over Krastrups ældste stadepart, så viser den de største bevægelser ved registreringerne i 1690erne og 1741. Årsagerne hertil er søskendeskiftet i 1664, hvorved en række stader forlader hovedgården for at gå andre veje, omend som nævnt en del af Jørgen Dues stader vender tilbage. De to stader på Østerpøt lænke nr. 23 og 28 kommer fra Krastrup i 1630erne og optræder derefter i Torstedlunds jordebog, bl. a. anføres de i et forbudtingsvidne ved Nibe birketing 1661 27.7. (kom.s dok. nr. 9:3 og 4). Herfra går de ved auktion i Viborg 1694 18.10. over en del af sl. admiral Bielkes børns gods (kom.s dok. nr. 9:1) til birkefoged Knud Pedersen sammen med en række andre af Torstedlunds stader. Ved auktionen nedlægges protester på forskellige af staderne, således på nr. 28 af borgmester Peder Reenberg i Ålborg på jomfru Kirsten Lykkes vegne. Stadet opføres nemlig ikke blot under Torstedlund, men indgår ligeledes i en fortegnelse, dat. Viborg 1664 18.3., over forskellige lodder, der var tilfaldet rigsråd Frederik Reedtz' børn eller deres ægtefæller (kom.s dok. nr. 34). Stadet opføres i den 9. lod, der var tilfaldet fru Sophie Reedtz til Grinderslevkloster, som efter moderens død (o.

1690) ejedes af hendes tre døtre Kirsten, Dorte og Anna Lykke. Nr. 10 på Nørhoved lænke erhverver Knud Pedersen ligeledes fra admiral Bielkes bo.

Købmand Poul Jensen i Ålborg erhverver i 1691 fra Jørgen Scheel Due til Sønderkov ialt 38 stader, hvoraf et er $\frac{1}{3}$ (kom.s. dok. nr. 4). Af de her behandlede stader drejer det sig om flg.: På Sdr. Hovedlænke nr. 12, 14, 16, 17, 18, 19 og 34 samt på Skarre lænke nr. 7, 9, 12, 14, 15, 24, 30, 32 og 33, idet der dog er tvistigheder om nr. 15 og 32 på sidstnævnte lænke, som henh. justitsråd Lerche og herren til Lundbæk vedkender sig. Mens Peder Lerches adkomst på dette stade synes tvivlsom og sandsynligvis beror på en fejlskrivning eller forveksling med 5. stade (kom.s. dok. nr. 35:4), henvises Lundbæks krav på nr. 32 til landslov.

De fire sidste stader i tabel C, 1 fremlægger Knud Pedersen ligeledes adkomstdokumenter på, men de to af dem anfægtes af andre formentlige ejere. Til nr. 16 på Syvende lænke østen Pøtten melder Poul Jensen, Ålborg sig med krav på $\frac{1}{3}$ og Susanne sl. Johan Clausens sig med krav på $\frac{1}{6}$. Alle-rede i fortegnelsen 1633 opføres stadet som $\frac{1}{3}$ til Krastrup, og da det fortsætter hermed i den følgende tid (kom.s. dok. nr. 3:2 og 4), må denne deling af stadet i parter være gammel, hvad der da også støttes af Ingeborg Friis' skøde af 1626 24.11. (kom.s. dok. nr. 39:5), hvor stadet optræder med $\frac{1}{6}$. Denne sjettedel afhændes 1688 til herredsfoged Johan Clausen i Tyrrestrup (kom.s. dok. nr. 18:3). Den trediedel, Poul Jensen hævder, har han fået ved købet af Scheel Dues stader, og Knud Pedersens trediedel stammer fra Torstedlund, hvor Dorte Daas fortegnelse af 1662 ganske vist ikke nævner, at det drejer sig om $\frac{1}{3}$ stade. Slumpens lænke nr. 5 har Knud Pedersen uden disput fra Torstedlund. Derimod anfægter Bernt Due hans adkomst til nr. 8 på Femte lænke østen Pøtten, som er erhvervet fra Torstedlund. Da det imidlertid ikke forekommer i Niels Friis' skøde til Mandrup Due af 1641, er Bernt Dues krav dog nok tvivlsomt. Nr. 7 på Anden lænke østen Pøtten er i matrikelstadebogen af 1695 opført under Anders Christensens arvinger på Vedø, men den reviderede matrikel har vedføjelsen: „nu Knud Pedersen i Nibe“. Knud Pedersen har stadet opført i Dorte Daas fortegnelse fra 1662, mens den tidl. foged på Vedø, Anders Christensen, der 1687 var blevet ejer af halvdelen af gården, grundede sit krav på et skøde fra Jørgen Reedtz, der 1682 solgte ham 10 bdgst. (kom.s. dok. nr. 9:11), hvoriblandt opføres Anden lænke nr. 7.

Ved matrikuleringen i 1740erne viser Krastrups stader en interessant fordeling, forsåvidt som de – med en enkelt undtagelse – indehaves af blot tre ejere, nemlig foruden grev Chr. Rantzau, der 1716 ægtede Mandrup Dues enke og 1725 købte Krastrup, Hans J. Gleerup i Ålborg og Chr. Fr. Levitzau til Restrup. Hovedparten af Krastrups tilliggende i 1690erne er forblevet ved

Tabel C, 1. Krastrups stader

	Niels Friis 1633	Mandrup Due 1639(41)	Bernt Due 1664	Jørgen Due ¹ 1664	1695(97)	1741
<i>Østerpot lænke</i>	nr. 23				Knud Pedersen	H. J. Gleerup
	- 28				do. (Kirsten Lykke)	do.
<i>Nør Hovedlænke</i>	- 10				do.	do.
<i>Sdr. Hovedlænke</i>	- 1	do.	do.		Bernt Due	grev Rantzau
	- 2	-	-		do.	do.
	- 3	-	-		do.	do.
	- 4	-	-		do.	do.
	- 11	-		do.	do.	do.
	- 12	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 13	-		-	Bernt Due	grev Rantzau
	- 14	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 16	-			do.	do.
	- 17	-			do.	do.
	- 18	-			do.	do.
	- 19	-			do.	do.
	- 24	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 25	-	-		do.	do.
	- 26	-			do.	do.
	- 27	-	-		do.	do.
	- 34	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
<i>Skarrelænken</i>	- 6	-		-	Bernt Due	grev Rantzau
	- 7	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 8	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 9	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 12	-			do.	do.
	- 13	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 14	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 15	-			do. (Lerche)	do.
	- 22	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 23	-			do.	do.
	- 24	-		-	Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 25	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 30	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 31	-	-		Bernt Due	grev Rantzau
	- 32	-			Poul Jensen	H. J. Gleerup
	- 33	-			do.	do.
<i>Syvende l.ø.P.</i>	nr. 2 (½ st.)	-		-	Bernt Due	Levitau, Rst.
	- 7		-		do.	do.
	- 16 (½ st.)	-			Knud Pedersen	H. J. Gleerup
<i>Slumpens lænke</i>	- 5				do.	do.
<i>Femte lænke ø.P.</i>	- 8		-		do. (Bernt Due)	do.
<i>Anden l.ø.P.</i>	- 7				do. (A. Christensens på Vedø)	do.

¹⁾ Af Jørgen Dues lod er kun medtaget de stader, som i 1684 ved skifte efter Jørgen Due tilfaldt Bernt Due. De øvrige stader i hans lod, som må formodes at være tilfaldet bl.a. broderen Jørgen Scheel Due, mangler, ligesom hele Jørgen Scheel Dues lod mangler i at gøre oversigten over søskendeskiftet komplet.

Tabel C, 2. Krastrups stader

	Bernt Due 1690 ¹⁾	1695(97)	1741
<i>Østerpotlænke</i>	nr. 5	Peder Pedersen (Bernt Due)	H. J. Gleerup
	– 25	Bernt Due	Levitzau, Restrup
<i>Nør Hovedlænke</i>	– 2	do.	grev Rantzau, Krastrup
	– 12	–	do.
	– 13	–	–
<i>Sdr. Hovedlænke</i>	– 1	–	–
	– 2	–	–
	– 3	–	–
	– 4	–	–
	– 11	–	–
	– 13	–	–
	– 24	–	–
	– 25	–	–
	– 26	–	–
	– 27	–	–
<i>Skarrelænken</i>	– 6	–	–
	– 8	–	–
	– 13	–	–
	– 22	–	–
	– 23	–	–
	– 25	–	–
	– 28	–	–
	– 31	–	–
<i>Syvende l.ø.P.</i>	– 2	–	Levitzau, Restrup
	– 7	–	do.
<i>Femte lænke ø.P.</i>	– 8	Knud Pedersen (Bernt Due)	H. J. Gleerup
<i>Fjerde l.ø.P.</i>	– 19	Bernt Due	Levitzau, Restrup
	– 23	do.	do.
<i>Tredie l.ø.P.</i>	– 4	–	–
<i>Nye Sjette lænke</i>	– 13	–	–
	– 14	–	Laurids Hemmer Trap
<i>Stakket lænke</i>	– 6	–	Levitzau, Restrup
	– 7	–	do.
	– 9	–	–
<i>Mandrup lænke</i>	– 5	–	grev Rantzau, Krastrup
	– 6	–	do.
	– 7	–	–
	– 8	–	–
	– 9	–	–
	– 10	–	–
<i>Bødker lænke</i>	– 1	–	–
	– 3	–	–

¹⁾ Specifikation dat. Krastrup 25.6.1690 under Bernt Dues hånd (kom.s dok. nr. 3:4). Karakteriseres som arv efter forældrene og broderen Jørgen Due. Bernt Due dør 1699. Gården overtages af sønnen Mandrup Due († 1710), hvis enke Charlotte Amalie Gøye 1716 ægter grev Christian Rantzau til Brahesborg, der 1725 køber Krastrup ved en auktion, der afholdtes ifl. overenskomst mellem arvingerne og Alb. Chr. Dues kreditorer.

gården og overtaget af grev Christian, idet dog flg. stader ligger til Restrup: Syvende lænke østen Pøtten nr. 2 (= 1/2) og 7; Østerpøtlænke nr. 25; Fjerde lænke østen Pøtten nr. 19 og 23; Tredie lænke østen Pøtten nr. 26; Nye Sjette lænke nr. 13 og Stakket lænke nr. 6, 7 og 9. Om Levitzaus ejendomsret til de anførte stader, der udgør hele hans besiddelse af bdst. i Nørlå, oplyses (kom.s. dok. nr. 55 litr. E), at de er købt af Albreth Chr. Due til Torstedlund og Halkær i 1724. Albreth Chr. var søn af Bernt Due og havde Halkær i forening med broderen Mandrup († 1710), men solgte den 1726 til Fr. Kjær til Børglum. Forinden har han altså frasolgt de bdst., som sandsynligvis er blevet lagt til gården af faderen.

Gleerups besiddelse af Krastrups oprindelige stader falder sammen med Knud Pedersens og Poul Jensens samt det ene stade, som var omstridt af Peder Pedersen i Ålborg og Bernt Due. De stader, der havde ligget til Knud Pedersen, erhvervede Gleerup i 1721 ved en auktion i Nibe over købmand Niels Kierulfs efterladte midler og formue (kom.s. dok. nr. 52 litr. B), mens Poul Jensens stader, der da var i familien Traps eje, 1726 transporteredes af købmand Cort Trap til Gleerup (kom.s. dok. nr. 52 litr. 0). Nærmere oplysninger om Gleerups adkomst til nr. 5 på Østerpøt lænke savnes. Det anføres blot i auktionsskødet af 1735 (kom.s. dok. nr. 52 litr. S), hvor Gleerup udkøber sine tre Ålborg-interessenter og bliver enejer af ialt 65 bdst. Den eneste besidder udover de tre allerede nævnte er rådmand Laurids Hemmer Trap, der ejer nr. 14 på Nye Sjette lænke, som han i 1724 erhvervede sammen med 11 andre ved auktion i Nibe over fhv. herredsfoged Niels Ilkiærs efterladte midler (kom.s. dok. nr. 65). Hemmer Trap vedføjede på sit adkomstdokument til limfjordskommissionen, at han på daværende tidspunkt kun var ejer af fem af de nævnte 12 stader.

Bundgarnsstadernes fordeling på de to kommissionstider

De anførte eksempler har vist besiddelsesforholdene til bestemte stademængder over en længere periode. Gennem de to limfjordskommissioners besigtelsesstadebøger er der en mulighed for at få et overblik over ejerforholdene til fjordens faste fiskestader til to bestemte tidspunkter. En direkte sammenligning mellem forholdene i 1690erne og i 1740erne kan imidlertid ikke foretages, eftersom registreringen i 1740erne er betydeligt mere omfattende end den i 1690erne. Medens således stadebogen fra 1690erne med de anførte bdst. ved kattedagskysten ud for Kær herred ialt registrerer 1028¹/₂ bdst., 17 silde-rusestader og 1 ålegarnsstade og kortelig omtaler andet fiskeri (sildevåd fra Løgstør og små åleruser fra Hals birk) eller ialt af matrikulerede stader 958¹/₂

bdgst., 17 silderusestader og 1 ålegarnsstade, så beløber besigtigelsesstadebogen udarbejdet af Peder Marsvin i 1740erne sig til 958^{1/2} matrikulerede bdst., 710 umatrikulerede do. og 37^{1/2} ny udsete do., 17 matrikulerede silderusestader, 669 umatrikulerede do. og 1 matrikuleret ålegård samt 25 umatrikulerede do.

Naturligvis kunne man snævert holde sig til de matrikulerede, der er identiske i begge perioder, og derigennem finde ud af disse bestemte staders bevægelse, men da interessen først og fremmest samler sig om ejerforholdene til fjordens hele fiskeri og dets fordeling på de sociale lag, skal der ikke søges en udskillelse af de matrikulerede, hvis bevægelse i øvrigt er belyst ved de oven anførte eksempler, men gives en oversigt over de registrerede ejerforhold på de to tidspunkter. Oversigten er givet efter sociale kriterier: Godsejere (uanset adel eller ikke-adel), gejstlige, borgerlige og bønder. Sidst følger de til kronen hjemfaldne stader. Det bemærkes, at ejerlisten for den første halvdel af oversigten er gengivet efter den reviderede liste af 1697.

Resultatet af det forløb, der er anskueliggjort ved ovenstående eksempler og ved ejerlisterne fra de to besigtelsesstadebøger, er talende i sig selv, og kan opsummeres på følgende måde: Ejerlisten viser i 1690erne dominans for gods-ejergruppen. Det gælder såvel antal af besiddere som antal af stader, de sidder inde med. I gruppen er der relativt mange med få stader (1–10) og kun tre med over 40 stader. Mellem de sidste er Oxholm absolut førende med 202 stader. Hertil er flere årsager. For det første repræsenterer det tilliggendet til såvel Oxholm som Restrup, der var forenet under generalmajor Levitzau fra 1685–1696, og for det andet er hovedparten af staderne beliggende på Oxholms endelsgrund ved Øland, nemlig ialt 137. Disse stader var af en særlig karakter, som allerede var bemærket i 1690erne og som gentoges i 1740erne. De var ikke af samme bestandighed som de øvrige bdst., men svingende i antal. Således befandtes ved landmålingsforretningen i 1681 228 stader, i 1697 som nævnt kun 137, hvoraf tilogmed en hel del var øde og ubesatte. Som årsag hertil anføres i besigtigelsesstadebogen 1741 Ølands grunds vanskelighed og foranderlighed.

Som næststørste stadeejer hævder Sebbekloster sig med sine 74^{1/2} bdst., og det til trods for, at der i de foregående år var gået betydeligt svind i denne gårds tilliggende. Således var 29 stader blevet pantsat til generalinde Arenstorff i 1670 (kom.s dok. nr. 15:2) med overtagelse til brugelighed i 1674, og i 1683 havde Tisted-borgmesteren Envold Nielsen Berregaard ved indførsel sat sig på 10^{1/2} stade (kom.s dok. nr. 15:3), som han alle hævdede i 1690erne. Denne formindskelse af gårdens statetilliggende er symptomatisk for Brockenhuus'ernes forsøg på at holde på gården, der imidlertid i 1697 afhændes til

1690erne		1740erne	
Sildebdgst.	matr.		matr. umatr.
Godsejere:			
A. E. v. Arenstorf, Overgård	29	Didr. Chr. Braés, Kokkedal	1
landsdommer Bartholin, Kås	1	Bagge J. Gleerup, Sebberkloster	116 386
Hans Benzon, Sohngårdsholm	14	H. R. Grabow, Bratskov	1
Niels Benzon, Vår m. fl.	45	Ove Juul, Lundbæk	38 66
Peder Benzon, Havnø m. fl.	29	H. Fr. Levitzau, Oxholm	179 164
Envold Berregaard, Kølbygård	10½	Chr. Fr. Levitzau, Restrup	31 23
Didr. Chr. Braés, Kokkedal	1	Mathias Mørks enke, Kyø	6
J. A. de Clerque, Kyø	6	Jochum Poulsøn, Vår	51 2
Bernt Due, Halkær og Krastrup	40	Christian Rantzau, Krastrup	29 2
Erik Gyldenstjernes arvinger	1	Mads Speitzer, Aggersborg	4 4
landsdommer Helverskov, Irup	5		<hr/> 456 647
Anders Kierulf, Bjørnsholm	27		
Peder Lerche, Lerchenfeld	9		
H. Fr. Levitzau, Oxholm	202		
Ove Juul, Lundbæk	37		
Kirsten Lykke, Grinderslevkloster	11		
Anna Ramel, Katholm	5		
Frands Rantzau, Bratskov	1		
Karen Reedtz, Krabbesholm	5		
C. Chr. Brochenhuus, Sebberkloster	74½		
sl. Mogens Skeel, Tolstrup Nørgd.	1		
	<hr/> 554		
Gejstlige:			
Peder Jensen, præst i Nørholm	11	Chr. Kaalund, præst i Farstrup	2
Peder Kall, præst i Skibsted	3	Niels Lauritsen Ursin, præst i Nørholm	6
Laurids Krass, præst i Voxlev og Nibe	2		<hr/> 8
Ægidius Lasson, præst i Farstrup	2		
Peder Hansen Trane, degn i Hornum	4		
	<hr/> 22		
Borgerlige:			
Johan Clausens enke, Nibe	13	Jørgen Aggersborg, Nibe	2½ ½
købmand Henrik From, Ålborg	6	Mads Bierregaard, Nibe	3
Kirsten Hansdatter, Århus	8	Peder Buch, Nibe	5
Peter Hasse, Viborg	8	Hans J. Gleerup, Ålborg	294 10
Kield Hieronimussen, Nibe	1	Henrik Grotum, Ålborg	20 7
Christen Laurs. Hobroe, Ålborg	8	Morten Hansens arvinger, Nibe	4
Chr. Nielsen Hørtikar, Nibe	1	Jens Hersums arvinger, Nibe	26½
købmand Poul Jensen, Ålborg	37	Thomas Hopps enke, Ålborg	37
købmand Jens Jochumsen, Ålborg	95	Erik Jensens enke, Ålborg	6
købmand Anders Madsen Klæstrup, Ålborg	9	Morten Jensens enke, Ålborg	13 11
Chr. Laursen, Ålborg (på en hamburgers vegne)	2½	Chr. H. Kirkegaard, Nibe	12
		Jens Klitgaards enke, Nibe	25
		Laur Laurssøn, Nibe	10 3

Sildebdgst.	1690erne		1740erne	
		matr.		matr. umatr.
Borgerlige:				
birkefoged Knud Pedersen, Nibe...	44		Knud Strætt, Nibe.....	23½
købmand Peder Pedersen, Ålborg..	65		L. Hemmer Trap, Ålborg.....	5
Johan Nielsen Pop, Ålborg.....	1			
købmand Laurids Pops enke, Ålborg	4			486½ 31½
Poul Pop (Weidemann), Nibe.....	2			
borgmester Peder Reenberg, Ålborg	6			
		310½		
Bønder:				
Chr. Mortensen, Stavn.....	3		Søren Christensen, Stavn.....	1
Søren Mortensen, Stavn.....	1		Peder Sørensen, Stavn.....	1
		4		2
Kgl. majestæt.....	67		Kgl. majestæt.....	1
		I alt 957½		I alt 953½ 680½

Som supplement vedføjes en oversigt over besiddelsesforholdene for de faste bdst. ved kattegatkysten ud fra registreringen i 1690erne:

Godsejere: Fru Kirstine Bech, Vrå.....	3			
kancelliråd Peder Benzon.....	½			
kancelliråd Jens Lassen, Egensekloster.....	8			
Jochum Fr. Vind, Gerdrup.....	1			i alt 12½
Gejstlige: Fr. Bloch, præst i Hals.....	2			
Anders Poulin, præst i Mov.....	2			
præst i Tved.....	½			- 4½
Borgerlige: Kancelliråd Niels Jespersen.....	1			
forpagter Niels Svendsen, Dronninglund.....	2			- 3
Kgl. maj.	42			- 42
				i alt 62

Ålborg-borgeren Anders Madsen Klæstrup for i 1708 at overgå til slægten Gleerup⁴³, der i den følgende tid bliver i høj grad dominerende inden for sildefiskeriet.

Til det samme hovedgårdsmiljø som Oxholm og Sebberkloster hører de relativt store besiddelser til Halkær og Krastrup, der var forenet under Bernt Due, Vår og Lundbæk, der alle ligger med deres besiddelser ud imod bredningen. Bernt Dues stader er behandlet udførligt ovenfor. Til Vår, der ejedes af etatsråd Niels Benzon ved arv efter faderen dr. Niels Benzon, som havde overtaget gården ved indførsel 1668, lå da 45 bdst. Men da var – som ovf. vist (tab. B) – alle dens bdst. på andre hænder. Sine 45 stader havde Benzon på et par enkelte undtagelser nær erhvervet ved køb fra Århus kapitel og

magistrat i 1690 (kom.s. dok. nr. 33:2 og 4), der igen havde fået dem ved indførsel hos arvingerne efter Anne Friis, sl. Laurids Lindenows til Oregård (kom.s dok. nr. 33:1). Lundbæks 37 stader var samlet sammen forskellige steder fra. 11 stader har fra „eld uhr gammel tid“ ligget under gården på endelsgrund (kom.s dok. nr. 39:1), 12 er erhvervet ved køb fra Restrup (kom.s dok. nr. 39:2 og 3) og resten fra flere forskellige steder.

I det gamle hovedgårdsmiljø henhører også Peder Benzons 29 stader på Lille og Store Munkedrags lænker, der ialtfald siden 1635 havde fulgt hovedgården Ågård i V. Hanherred (kom.s. dok. nr. 37), som Peder Benzon kom i besiddelse af 1693, og Anders Kierulfs 27 stader, som fulgte med købet af Bjørnsholm i 1686 (kom.s. dok. nr. 7:1 og 2). Desuden de 14 stader på Østerland, der registreres til Sohngårdsholm, men som oprindeligt havde ligget til Vrå (kom.s. dok. nr. 17 litr. A og nr. 45 litr. C), nemlig fra 1665, hvor kronen afstod en del gods samt ålegårde ud for Nørholm til Ide Lindenov. I en marginalnote til nr. 17 af 1696 16.5. bemærkes: „Disse ålegårdsstader er indrettet til sildefiskestader“. At slutte efter en række andre stader på Østerland har Benzon overtaget dem via sin svigerfader Tøger Lassen til Rødslet. Små stumper af hovedgårdstilliggende kan endnu noteres, således 6 (eller 8) stader til Kyø under Johan Adolf de Clerque, mens 5 kom i landsdommer Helveskovs eje ved familieforbundelse. Enkelte stader tilhører endnu descender af den gamle adel, tilfalden dem ved arv. Det gælder således jomfru Kirsten Lykkes 11 stader, Karen Reedtz' 5 og Anne Ramels ene stade (kom.s dok. nr. 27 og 34).

Gejstligheden spiller så godt som ingen rolle, selv om enkelte præster om og i nærheden af bredningen sidder inde med stader. Det største antal tilholder sognepræsten i Nørholm sig. Af hans 11 bdgst. hævdes de 6 på Præstens lænke på Østerland til kaldet pro officio, eller som det hedder (kom.s. dok. nr. 32:3, efterskrift på højesteretsdomskopi af 1692 25.8.), „da ligger der (som og af alders tid, så længe som nogen kan mindes, lagt haver og mine formænd for mig har nydt) til Nørholms præstegård et fiskerstade ved Klitgaard, præsten allernåd. tillagt formedelst kaldets ringhed“. Sine øvrige 5 stader havde herr Peder skaffet sig ved køb dels fra svogeren Christen Olufsen i Viborg, neml. Nye Sjette lænke nr. 3 og 6 og Slumpens lænke nr. 3, dels fra Sophie Krabbe til Trudsholm, neml. Slumpens lænke nr. 1 og 2⁴⁴.

Sognepræsten i Skibsted, Peder Kall, havde tre stader, som han havde fået ved ægteskabet med Karen Wiingaard⁴⁵, neml. Gamle Sjette lænke nr. 17 og Nør Møllelænke nr. 26 og 27, der havde ligget til Dorte Budde til Oxholm og Rødslet, men ved udlæg 1643 var kommet i Peder Galskyt til Kornumgårds eje, hvorfra de 1674 transporteredes til „min kære svoger Knud Som-

mer, rådmand i Ålborg . . . og hans arvinger“ (kom.s. dok. nr. 1). De to stader, som sognepræsten til Voxlev og Nibe, Laurids Kraas, gjorde fordring på, var gået samme vej som embedsbroderens tre, idet de ved samme indførelse var kommet til Peder Galskyt og derfra til Knud Sommer, hvis søn Laurids Knudsen Sommer i Nibe 11.9. 1689 solgte dem til herr Laurids (kom.s. dok. nr. 26). Sognepræsten Ægidius Lasson i Farstrup anføres i stadbogen for to stader, nr. 3 og 5 på Sdr. Møllelænke. Der registreres intet adkomstdokument på dem, men i fortegnelsen bemærkes: „af alders tid ligget til præstegården uden afgift“ og er således en af kaldets indkomster⁴⁶.

Til den gejstlige gruppe er af praktiske grunde regnet degnen i Hornum, Peder Hansen Trane, der i 1690 producerede et adkomstdokument på ialt 6 bdst. med henvisning til kgl. patentbrev af 1654 (kom.s. dok. nr. 2). Ved stadematrikuleringen havde han dog afhændet det ene (Anden lænke østen Pøtten nr. 1) til bonden Søren Mortensen i Stavn (kom.s. dok. nr. 21), og et af hans stader på Nørhoved lænke vedkendte birkefoged Knud Pedersen sig. Der er det ejendommelige, at Hornum-degnens fortegnelse af 1690 anfører nr. 6, 11 og 15 for nævnte lænke på trods af, at lænken kun har 14 stader. Sandsynligvis er 15 en fejlskrivning for 5, thi det er om dette stade han og birkefogden strides.

Den borgerlige liste omfatter ialt 20 stadeejere. Heraf er de 9 hjemmehørende i Ålborg, 8 i Nibe og de resterende tre henh. i Århus, Viborg og Hamborg, idet den sidstnævntes interesser dog varetages af en mand fra Ålborg. Stademæssigt ligger Ålborg højest med 161 stader, mens Nibe har 136⁴⁷. Stadernes fordeling viser samme billede som indenfor den adelige gruppe med relativt mange fra 1–10 bdst. og kun få i topklassen, der dog her ikke når de adelige storgodsbesiddere. Bortset fra Jens Jochumsen og hans interessenter med o. 25 stader hver ligger tre i spidsen, neml. to ålborgkøbmænd og birkefogden i Nibe. Højest ligger ålborgkøbmanden Peder Pedersen med sine 65 stader (jvf. ovf. s. 299). Den næststørste besidder er birkefoged Knud Pedersen med 44 bdst., der skriver sig fra forskelligt hold. I sin fortegnelse til kommissionen af 1696 13.5. (kom.s. dok. nr. 9:1) anfører han 17 bdst. erhvervet ved auktion 1694 18.10. over admiral Bielkes børns gods og hørende under Torstedlund, 14 ved køb 1695 4.6. fra Laurids Christophersen i Nakskov, 6 ved køb fra Elisabeth Sehested 1694 11.3. og 7 ved køb 1695 21.12. fra Laurids Christensen i Visborg.

Knud Pedersen var ikke ukendt med bundgarnsstader og deres brug. Forud for sin birkedommertid havde han været foged på flere herregårde, bl. a. Torstedlund, og havde haft opsyn med deres bdst., ligesom han også selv drev fiskeri. Det er da med fuld ret, at hans signet viser en mand, der holder en

kæmpemæssig fisk i vejret ved halen⁴⁸. De 14 stader fra 1695 var kommet til Laurids Christophersen, da Alex. Grubbe 1674 gjorde opbud (kom.s. dok. nr. 9:6-7). De 6 stader fra 1694 var af den lod på ialt 9 stader, der var tilfaldet Tønne Reedtz til Barretskov efter faderen Fr. Reedtz (kom.s. dok. nr. 9:8). Ved samme lejlighed havde Jørgen Reedtz til Vedø ligeledes fået 9 stader, der i 1682 sammen med et tiende overdrages til hans foged Anders Christensen (kom.s. dok. nr. 9:11), der senere besad en del af Vedø. Fra ham er de i 1682 gået over til broderen Laurids Christensen i Visborg, der som nævnt afhænder 7 af dem til Knud Pedersen.

Den trediestørste af de borgerlige stadeejere er købmand Poul Jensen i Ålborg med 37 bdst., som han havde erhvervet ved køb fra amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, Jørgen Scheel Due, 1691 20.10., der igen havde dem fra faderen, Mandrup Due, og den afdøde bror, Jørgen Due, henh. 1663 og 1684 (kom.s. dok. nr. 4).

Hovedparten af stadeejerne i den borgerlige gruppe er købmænd eller handelsmænd, der i forvejen var stærkt interesseret i fiskeriet og dets afkastning, der for en stor del dannede grundlaget for deres handelsvirksomhed⁴⁹. Men en anden vigtig kategori af stadeejere, der på denne tid vinder og allerede har vundet en betydelig position indenfor godsbesiddelsen, nemlig fogderne på de adelige gårde, er også repræsenteret. I kraft af deres bestilling havde de et intimt kendskab til bundgarnsfiskeriet og hvad det kunne give, sikkert langt mere end deres godsherrer. Som allerede nævnt tilhørte Knud Pedersen denne kategori, ligesom Johan Clausens enke må regnes hertil. Hendes mand havde været herredsfoged i Fleskum-Hornum herreder, men forud herfor foged på Lundbæk⁵⁰. 1696 13.5. indleverede Susanna Hieremiedatter sl. Johan Clausens en fortegnelse over de stader, hun besad efter sin mand (kom.s. dok. nr. 18:1), ialt 17, hvoraf det ene blot var $\frac{1}{6}$. Denne fortegnelse var dog noget for stor, for fire af dem var allerede solgt til Peder Lerche i 1689 (kom.s. dok. nr. 35:5). Kort forud havde besiddelsen været på godt 20 stader, der næsten udelukkende var erhvervet fra Lundbæks tilliggende (kom.s. dok. nr. 18:2-4). I 1693 afhændedes yderligere tre til bonden Christen Mortensen i Stavn (kom.s. dok. nr. 19).

Fogdernes indtrængen på dette område kan belægges med flere end de nævnte eksempler. Ovf. er således nævnt de bdst., som fogden på Vedø, Anders Christensen, overtog fra Jørgen Reedtz. Det mest markante eksempel indtræder nogle få år ind i det nye århundrede, da den tidligere foged på Sebbekloster, Jørgen Jensen Gleerup, overtager gården og dens betydelige stadetilliggende.

Som stadeejere spillede bønderne overhovedet ingen rolle hverken i 1690-erne eller i 1740-erne. Det skal blot bemærkes, at de ganske få stader, det

lykkedes bønder at erhverve, på begge tidspunkter ejes af beboere fra landsbyen Stavn nordligst i Farstrup sogn. Det decimerede stadetal i 1741 er direkte nedarvet.

Ovenfor er bemærket, at kronen vel til visse tider har besiddet en del bdst., men ikke har bevaret dem som ejendom længere tid ad gangen. Ved stadematrikuleringen i 1690erne så kronen sig pludselig i besiddelse af ikke færre end 67 bdst. i det centrale område for bundgarnsfiskeri. Denne forøgelse skyldtes, at alle stader, hvortil ingen ejermænd meldte sig, blev inddraget. Inddragelsen var allerede i gang 1694, og resultatet blev altså de nævnte 67 stader, hvoraf kun tre udfor Bejstrup sogns grund synes at have ligget til kronen forud for kommissionsarbejdet, idet de allerede i marts 1693 bortfæstedes af amtstuen til en bonde i Bejstrup⁵¹. De øvrige 64 stader afhændedes tid efter anden. I 1699 solgtes således 11 bdst. til Christen Mauritzen Trap i Ålborg og 4 til borgmester Peder Reenberg sstds. (henh. 14.3. og 15.5.), mens hovedparten – ialt 49 – først afhændedes 1725, hvor de samlet gik til Hans J. Glerup i Ålborg⁵². Mens de i 1699 afhændede var i brug på matrikuleringstiden, synes de 49 senest afsatte at have været så ringe, at de ikke blev fast benyttet. De karakteriseredes da også i stadebogen som „øde“, „slette“, „ubrugelige“ og „udygtige“, og det er vel dette, der har vanskeliggjort afhændelsen⁵³. Kronen har sandsynligvis i de små 30 år, den sad inde med dem, intet udbytte fået af dem, men for Glerup havde erhvervelsen utvivlsomt værdi ved at passe ind i hans bevidste politik mod at komme til at dominere bundgarnsfiskeriet.

Opgørelsen i 1740erne har i alt væsenligt samme karakter som i 1690erne, blot er tendensen til stærkere koncentration på færre ejere mere fremtrædende, ligesom forskydningen fra godsejergruppen over til de borgerlige erhverv er tydeligere. Det gælder ialtfald, når man holder sig til de matrikulerede stader. Gejstlighed, bondestand og kgl. maj. er derimod faktisk ude af billedet. De stader, der hævdes at præsterne i Nørholm og Farstrup, er de ovf. nævnte „pro officio“.

Ser man på fortegnelsen som helhed, er den store mængde af umatrikulerede stader, der i mellemtiden er kommet til, bemærkelsesværdig, idet den beløber sig til mere end $\frac{2}{3}$ af de matrikuleredes antal. Der er ingen tvivl om, at man i dette store antal af umatrikulerede stader må se et bevidst forsøg på at omgå bestemmelsen om stadeafgiften, men den tættere besætning på fiskegrundene, der blev resultat heraf, tjente samtidig til at skærpe de problemer, der fandtes ved bundgarnssætteriet. Den uro, der fandtes indenfor fiskerikredse blev derved øget, og det blev endnu mere påkrævet, at man fik regler til regulering af fiskeriet som helhed.

De umatrikulerede stader falder næsten alle indenfor godsejergruppen. Alt dominerende er her Gleerup på Sebberkloster, men Levitzau på Oxholm har næsten fordoblet sit statetilliggende, ligesom de to hovedgårde i Hornum herred, Lundbæk og Restrup, har øget deres statetilliggende betydeligt. De 31^{1/2} stader, som den borgerlige gruppe har øget sit statetilliggende med, er i sammenligning ganske ubetydeligt. Forklaringen herpå er enkel nok, det er de store grundejere med udstrakte tilliggender til fjordsiden, der ud fra et faktisk eller postuleret eendelsfiskeri har tilladt sig en vilkårlig forøgelse af stadetallet enten ved at oprette nye lænker („støtlænker“) eller ved at øge stadetallet på gamle lænker ved at afkorte radlængden. At det er således, fremgår klart af besigtelsesstadebogen, hvor de umatrikulerede stader befinder sig på de grunde, hvor storgodsejerne er enerådende, mens Nørlå, hvor stadeejernes tal er stort, og hvor besiddelserne skyder sig ind imellem hinanden, ikke opviser umatrikulerede stader⁵⁴. Hvordan end de umatrikulerede stader var kommet til, var det en tilsidesættelse af vedtagne normer. Efter matrikuleringen i 1690erne måtte det være indlysende, at man ikke vilkårligt og egenrådigt kunne øge stadetallet uden at lægge sig ud med den centrale myndighed i hovedstaden. Og samtidig kom man til at forbyrde sig mod gammel hævde i selve fjordområdet, hvad enten man optog nye pladser, der aldrig tidligere havde været besat, eller man greb til at gøre udstrækningen af bundgarnsstadet mindre som i Sebberlå.

Af Sebberklosters 386 umatrikulerede stader befandt de 57 sig på Fruens grund, der er den sydligste del af den egentlige Nibe bredning og begrænset af sejlløbet til Nibe og Klosterholm, mens de resterende af staderne skal søges i Sebberlå. På begge disse grunde var Sebberklosters ejer enerådende. Næsten alle Oxholms umatrikulerede stader befandt sig på Oxholms grund, der strækker sig syd for øen ned til sejldyb. Blot 10 stader fandtes på Østerland på Syvende og Niende lænke, der begge ejedes alene af Oxholm. Så godt som hele Østerland var i øvrigt blevet indrettet med umatrikulerede stader. De to hovedejere af grundens fiskeri var Restrup og Lundbæk, men en række borgerlige havde også besiddelser her, og de havde ligeledes indrettet sig umatrikulerede stader. Den syd herfor liggende Lundbæks grund var baron Juel til Lundbæk enejer af, og her fandtes hovedparten af hans umatrikulerede stader.

Af umatrikulerede stader uden for de nævnte grunde fandtes hovedparten på den del af bredningen, der benævnes Storkelåen, som er „et lidet dyb vesten for Nørlå . . . som til bundgarnssætteri er anlagt siden sidste matrikul“⁵⁵. Enejer var kommerceråd Gleerup i Ålborg, der forfulgte samme mål indenfor fiskeriet som storgodsbesidderne. Endelig fandtes endnu fire umatrikulerede

stader beliggende på Doktorlænken i Nørlå, en støtlænke, der var anlagt „til en skellænke imellem Nørlå i almindelighed og den såkaldte Fruens grund på Nørlå i særdeleshed“⁵⁶. Det her hævdede hovedsynspunkt for de umatrikulerede staders vedkommende får sin fulde sikkerhed ved betragtningen af den retsforfølgning, der rejstes mod Gleerup på Sebberkloster, og som endte med en bøde til ham på 6000 rdlr.⁵⁷.

Sammenlignes ejerforholdene til de matrikulerede stader i de to perioder konstateres, at gruppen med få stader er skrumpet ind. I godsejerklassen er der kun fire med under 10 stader, i mellemgruppen ligger ligeledes fire, mens Sebberkloster og Oxholm danner toppen. I den borgerlige gruppe har også fundet en vis koncentration sted. Blot syv har under 10 stader, en mellemgruppe ligeledes på syv har fra 12–37 stader, og enedominerende er kommerceråd Gleerup, broder til ejeren af Sebberkloster, med 294 bdst. Borgere fra Ålborg og Nibe er i 1740erne enerådende i denne gruppe med henh. 6 og 9, men i stadetal er Ålborg klart overlegen, idet der ligger ikke mindre end 375 af de 484½ bdst. til byen. Nibeborgernes stadetilliggende er for den enkeltes vedkommende ringe, kun tre har over 20 stader.

Bevægelserne i stadesiddelsen i den mellemliggende periode kan kommenteres uden lange redegørelser. I godsejergruppen er tilliggendeerne på de to tidspunkter i det væsentlige identiske med enkelte forskydninger. Det gælder Kokkedal, Bratskov, Lundbæk og Kyø. Oxholms tilliggende er gået en del tilbage forårsaget af, at Restrup med tilliggende fiskeri udskilles af gården ved testamente af 1692 og derpå fulgte lodseddel 1696 (kom.s dok. nr. 55 litr. B). Restrups stadetilliggende forøges yderligere i 1706 ved bdst. fra Oxholm (kom.s dok. nr. 55 litr. D) og endelig erhverves 10 bdst. i 1724 fra Torstedlund (kom.s. dok. nr. 55 litr. E).

Vårs stadetilliggende er identisk i de to perioder bortset fra Lykkedybet 4–10, der er gårdens eendelsgrund (se kom.s dok. nr. 111). Staderne her synes delvis at være konverterede ålegårdsstader (kom.s dok. nr. 112 litr. A), en overgang indenfor fiskeriet, der også træffes andetsteds på denne tid. Krastrups stadetilliggende er blevet en del formindsket, men hovedparten er dog forblevet ved gården, idet de har fulgt den nye ejer ved ægteskabet med Mandrup Dues enke.

I den periode, hvor Ålborg-købmanden Anders Madsen Klæstrup var ejer af Sebberkloster, lykkedes det at få de stader tilbage, som Brockenhuus'erne havde måttet skille sig af med. 1697 vender de 10½ bdst., som Envold Berregaard havde erhvervet 1683, tilbage, idet Klæstrup købte dem af sognepræsten til Ullids og Fovlum 15.11. (kom.s dok. nr. 76 litr. F). Christen Stiistrup havde da kun haft dem i få måneder, idet han 15.3. havde afkøbt sin svoger

Envold Berregård dem (kom.s dok. nr. 76 litr. E). Året efter lykkedes det Klæstrup at få de 29 bdst., som Johan Brockenhuus i 1670 havde pantsat til von Arenstorf, tilbage til Sebberkloster (kom.s dok. nr. 76 litr. H.).

De fire bdst., som registreres til Aggersborggård, befinder sig dels for Tolstrup bys grunde (1 st.) og dels på Meilgrunden (3 st.). Heraf var det første erhvervet 1723 (kom.s dok. nr. 114 litr. D); det synes at være identisk med det stude, som i 1690erne lå til Tolstrup Nørgård. I matrikelstadebogen anføres tre bdst. på Meilgrunden, der bortfæstes fra amtstuen og vel altså på daværende tidspunkt må være regnet som hjemfaldne til kronen. I 1740 hævder Aggersborggårds ejer fiskeriet på Meilgrunden som eendelsstatus med støtte i forpagningsafgift af 1711 (kom.s dok. nr. 114 og litr. B), som yderligere styrkes ved den eksaminationsakt, som indsendes af retsbetjentene fra Løgstør 15.3. 1742 (kom.s dok. nr. 108).

Indenfor den borgerlige gruppe har der været større bevægelser i studebeholdelsen. For at tage dem i den rækkefølge, hvori de forekommer i fortegnelsen, så havde Jørgen Aggersborg erhvervet sine 1726 fra Maren Grotum, enke efter stiftamtmand Gotfr. Pentz († 1726), der bl. a. var ejer af Uttrup (kom.s dok. nr. 82). Mads Bierregaard havde købt sine tre stude 1727 fra Chr. Rosenørn til Hersumgård (kom.s dok. nr. 70). Staderne havde tidligere ligget til Ågård i V. Hanherred (kom.s dok. nr. 37). Peder Buch, der ligesom de to foregående var fra Nibe, besad fem stude, der var erhvervet 1736 ved auktion efter Maren Mortensdatter Worms sl. Jens Christensen Tyrestrups i Nibe hendes begæring (kom.s dok. nr. 69). Staderne havde som delige nævnte fulgt Ågård endnu i Peder Benzons tid (fra 1693). De fem her nævnte stude brugtes ved matrikuleringen 1695 af Christen Tyrestrups enke. Hvornår de er kommet fra Ågård er ikke oplyst. Peder Buch var ved erhvervelsen fuldmægtig og ridefoged på Lundbæk.

Den vældige mængde af stude, som hævdedes af Hans J. Glerup i Ålborg, har en meget broget oprindelse. Ud over de i 1725 fra kgl. maj. erhvervede havde han fået sine stude alle steder fra. 1721 således fem bdst. fra kommerceråd Thyge Thomasen i Ålborg (kom.s dok. nr. 52 litr. A), der alle tidligere havde tilhørt jomfru Kirsten Lykke (kom.s dok. nr. 34). 1720 erhvervedes 29 bdst. ved offentlig auktion efter ålborgkøbmanden Niels Kierulf (kom.s dok. nr. 52 litr. B). Det er de stude, som birkefoged Knud Pedersen besad ved matrikuleringen i 90erne. 1722 overtog han 27 bdst. fra Anders Kierulf på Bjørnsholm (kom.s dok. nr. 52 litr. C), nemlig hele tilliggendet til denne gård. 31 bdst. erhvervedes 1721 fra ålborgkøbmanden Henrik From (kom.s dok. nr. 52 litr. D), der igen havde samlet dem forskellige steder fra; en del var således af Bjørnsholms gamle stude, en del var erhvervet fra Pe-

der Lerche og en del fra degnen i Hornum, Peder Trane. Landsdommer Helverskovs fem bdst., erhvervedes 1722 (kom.s dok. nr. 52 litr. E) og samme år desuden 11 bdst., der afhændedes af Morten Jensen i Ålborg (kom.s dok. nr. 52 litr. F). De sidst nævnte stader havde været omstridt i 1690erne, idet såvel birkefoged Knud Pedersen som Hans Ritter i København mødte frem med adkomstdokumenter. De 11 stader ejedes oprindeligt af Alex. Grubbe til Donneruplund m. v., men udlagdes ved opbud i 1670erne til Laurids Christophersen af Nakskov for gældsfordring. Så langt var begge parter enige, men mens Knud Pedersen hævdede at have købt dem af Thomas Jensen (kom.s dok. nr. 9:1), tilholdt Hans Ritter sig dem som arving efter Laurids Christophersen (kom.s dok. nr. 22). Når og hvorledes de er kommet i Morten Jensens eje er ikke eftervist. Ligeledes i 1722 afkøbte Gleerup birke- og herredsfoged Niels Ilkier i Nibe fem bdst., som han i 1711 havde erhvervet fra Morten Klæstrup i Nibe og Niels Nysom i Ålborg (kom.s dok. nr. 52 litr. G). 1723 overdrog jomfru Sophie Lykkes arvinger Gleerup 8 bdst. Sophie var ugift søster til ovennævnte Kirsten Lykke, og som hendes arvinger underskriver kaptajn Mogens Friis til Astrup og søsteren Sophie Friis samt deres søsterdatter Birgitte Marie Arenfeld, der på dette tidspunkt må være kommet i besiddelse af Grinderslevkloster efter sin mors mostre (kom.s dok. nr. 52 litr. H).

1720erne igennem var Gleerup utroligt aktiv i erhvervelsen af fiskestader. Foruden de allerede nævnte afkøbte han familien Trap i Ålborg, som han var besvogret med, en række stader. 1723 således Mouritz Trap 10 (kom.s dok. nr. 52 litr. J), 1724 dennes bror Lauritz Hemmer Trap fem (kom.s dok. nr. 52 litr. K) og 1726 Cort Trap, en fætter til de foregående, 23 bdst. (kom.s dok. nr. 52 litr. O). Cort Trap havde kun været i besiddelse af dem nogle få dage, idet han 5.12. s. å. havde erhvervet dem fra sin fætter Mouritz Trap og afhændede dem igen allerede 17.12. Endnu i 20erne erhvervedes yderligere 11 bdst., neml. 1725 Storkelåen med ialt fem stader fra forpagteren på Ålbæk, Jacob Jacobsen (kom.s dok. nr. 52 litr. L), samme år fire stader fra kancelliråd Fr. Kiær til Børglumkloster (kom.s dok. nr. 52 litr. N) og endelig 1727 to bdst. fra bonden Christen Mortensen i Stavn (kom.s dok. nr. 52 litr. P). Hermed var hans erhvervelser dog ingenlunde forbi; de fortsattes 30erne igennem bl. a. ved auktioner i Nibe. Den første af dem holdtes i 1733 efter ålborgkøbmanden Pierre Bordier, hvor Gleerup erhvervede ikke alene en bundgarnslænke på Østerland, men også Bordiers salterbod i Klitgård i en størrelse af ikke mindre end 33 fag hus (kom.s dok. nr. 52 litr. Q), ved den næste auktion i Nibe 1734 fik Gleerup en erhvervelse på ikke færre end 65 bdst. (kom.s dok. nr. 52 litr. S). Gleerup sammen med flg. tre ålborgborgere Morten Sørensen Hiort, Poul Poulsen og Jørgen Clementin udbød i

fællesskab ovennævnte 65 stader, der i alt væsentligt svarede til ålborgkøbmanden Peder Pedersens erhvervelser fra Nørlund 1692 (kom.s dok. nr. 16:2). Utvivlsomt har de erhvervet dem i fællig; det opgives således, at Gleerup forlods besad $\frac{3}{8}$ af dem. For højeste bud overtog han selv den samlede mængde. Den sidste af auktionerne holdtes i Nibe 1736, hvor sognepræsten for Næsborg, Oudrup og Salling, Abraham Hvid, bortsolgte 9 bdst., der tidligere havde tilhørt borgmesteren i Mariager, Hans Skovsgaard (kom.s dok. nr. 52 litr. R). Endelig tilforhandlede Gleerup sig i 1737 tre bdst. fra svogeren Peder Worm i Ålborg (kom.s dok. nr. 52 litr. T); staderne havde tidligere ligget til Ågård. Erhvervelserne rundedes af med et enkelt stade i 1737, som broderen på Sebberkloster afhændede (kom.s dok. nr. 52 litr. U).

Kommerceråden havde da ved sine mange køb skaffet sig en absolut dominerende stilling på Nørlå, især i dens centrale del. Hele lænker var i hans besiddelse, men selv hvor der fandtes andre stadeejere på lænkerne, gik hans bestræbelser ud på at få så mange stader som muligt i rækkefølge. Hans besiddelser lå især samlet om den lokalitet i Nørlå, der benævnes Pøtten (Femte lænke østen Pøtten til og med Skarrelænken), samt om den vestlige del af låen ned imod Storkelåen, hvor han var eneejer. De nærmestliggende lænker var han således enerådende over. Det gælder Villadses lænke og Fjerde og Anden lænke vesten Pøtten med henh. 7, 19 og 21 stader. Man synes at skimte en vis tendens hos Gleerup til at skaffe sig et faktisk eendels fiskeområde i lighed med de store godsejere, hvis besiddelser grænsede til fjorden. Hans havde yderligere den fordel at være det givtigste i hele fjorden.

Sammenlignet med Gleerup er selv de bedst aflagte i den borgerlige gruppe småmænd. Det gælder ålborgborgmesteren Henrik Grotum med sine 20 stader, hvoraf de 12 fandtes på Nørlå og de 8 på Østerland. Det sidstnævnte sted havde han yderligere indrettet sig 7 umatrikulerede. Staderne på Nørlå var af Ågårds gamle besiddelse og realiseredes af Frands Rantzau Benzon (kom.s dok. nr. 67) i den samme periode, hvor han solgte ud af sit tilliggende til andre ålborgfolk. Staderne på Østerland havde borgmesteren købt af sin moster, Maren Grotum, der var enke efter Christen Larsen Hobroe i Ålborg, sammen med en salterbod i Klitgård (kom.s dok. nr. 51).

Morten Hansens arvinger i Nibe besad i 1740erne stadig det yderste stade på Syvende lænke samt det yderste stade på Femte lænke (kom.s dok. nr. 10 og 77 litr. B og C), men fremlagde yderligere adkomstdokumenter på staderne nr. 25 og 26 på Anden lænke østen Pøtten, som var erhvervet fra sognepræsten til Nibe og Voxlev, Laurids Kraases stervbo 1700 (kom.s dok. nr. 77 litr. A).

For de stader, der lå til Jens Hersums arvinger, er i det store hele rede-

gjort ovenfor; de erhvervedes under eet ved auktionen efter Gregers Pedersen 1731 (kom.s dok. nr. 74). Om staderne til rektor Hopps enke, der tilhørte samme kompleks som de lige nævnte, er ligeledes givet forklaring sstds. De er identiske med fortegnelsen i skødet til Hopp af 1735 (kom.s dok. nr. 72 litr. D) bortset fra, at stadet nr. 24 på Sdr. Møllelænke tilholdes af Hans J. Gleerup, der kan fremlægge kgl. skøde derpå (kom.s dok. nr. 52 litr. M). Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke findes nogen vedtegning i matrikels-stadebogen fra 1690erne herom.

De seks stader, som rådmand Erik Jensens enke i Ålborg gør krav på (kom.s dok. nr. 71), lå oprindeligt til Ågård (kom.s dok. nr. 37). Med Peder Benzon, der ejede halvdelen af gården, blev de overført til hans datter Mette, der ægtede Poul Rosenørn, ejer af bl. a. Tvillum. 1709 afhændedes de til Erik Jensen.

Kommerceråd Morten Jensens enke i Ålborg registreredes for 21 stader på Østerland, hvoraf de 11 var umatrikulerede, samt tre stader på Nørlå. De 8 af staderne fandtes på Fjerde lænke på Østerland, kaldet „Fjerde bundgarns-stade i Hvingelhat“ eller blot „Hvingelhat“. Denne lænke skiftede hyppigt ejer i tiden mellem de to kommissioner. I 1690erne brugtes den af rytterbønder fra Nørholm. 1698 solgtes den af kronen til assessor i kommercekollegiet Henrich Høyer (kom.s dok. nr. 53:A), der dagen efter overdrog den til rektor Jens Reenberg i Viborg (kom.s dok. nr. 53:B), som et par måneder senere lod den gå videre til broderen, viceborgmester Peder Reenberg i Ålborg (kom.s dok. nr. 53:C), der kort efter samme år fik overdraget relutionsretten, som kongen indtil da havde forbeholdt sig (kom.s dok. nr. 53:D). Borgmesteren hævdede lænken, som han selv brugte i fællig med Morten Pedersen i Nørholm, i de følgende ti år, indtil han i 1709 afstod den til stedsønnen Henrik Jensen i Ålborg (kom.s dok. nr. 53:E). Da Henrik Jensen to år efter døde, afstodes lænken til broderen, kommerceråd Morten Jensen (kom.s dok. nr. 53:F). Lænken var matrikuleret for 4 bdgst., men var yderligere besat med 4 umatrikulerede.

Ligeledes på Østerland ejedes Tiende lænke, kaldet „Pøtten“. Den besattes med 6 matrikulerede samt 7 umatrikulerede bdgst. 1665 kom den fra kronen til Vrå (kom.s dok. nr. 17:1). Senere ejedes den af Peder Tøgersen Lassen til Rødslet, hvorfra den 1692 afhændedes til viceborgmester Peder Reenberg. Derefter er dens ejerforhold som ovennævntes. Foruden disse bdgst. på Østerland besad Morten Jensens enke tre stader på den første lænke i Nørlå, der gik under navnet „Slumpens lænke“ eller „Stakket lænke“⁵⁸. Det gjaldt 1., 2. og 4. stade fra dybet. Af disse registreres de to første i 1640erne til sognepræsten i Nørholm, der i 1691 købte dem af Sophie Krabbe til Trudsholm (kom.s dok.

nr. 32:1-2). Senere må de være kommet til embedsbroderen i Sønderholm, Poul Kiærulf, der 1714 afhændede dem til Anders Nielsen Møller i Ålborg, der af Morten Jensens enke karakteriseres „min næstsidste mand“ (kom.s dok. nr. 53:I). Ved sit ægteskab med Morten Jensen bragte hun dem med til boet. Det sidste stade i hendes besiddelse er nr. 4 på samme lænke. Det tilhørte i 1690erne kronen, men tilskødedes iflg. vedtegning i matrikelstadebogen i 1699 Christen Mouritzen. Stadets ejerforhold er i øvrigt ikke oplyst, førend det i 1734 skødes til Morten Jensen efter en auktion over ålborgkøbmanden Pierre Bordiers stader og salterbod, holdt af retsbetjentene i Nibe 1733 (kom.s dok. nr. 53:H).

Christen Hansen Kirkegaard i Nibe ejede ialt 12 stader alle beliggende i Nørlå. Det første er på Slumpens lænke nr. 8. Det ejedes i 1690erne af Poul Jensen i Ålborg, som 1691 havde erhvervet det fra amtmand Jørgen Scheel Due (kom.s dok. nr. 4). Af ham afstås det i 1722 til Mourids Trap og forbliver i familien Traps eje til 1735, hvor Cordt Trap afhænder det sammen med andre bdst. og to salterboder til Christen Kirkegaard og købmand Morten Sørensen Hiorth i forening (kom.s dok. nr. 66:A). Ialt overtog de to nævnte 12 stader, nemlig foruden stadet på Slumpens lænke nr. 1-6 på Nye Sjette lænke, nr. 20-22 på Fjerde lænke østen Pøtten og nr. 27-28 på Tredie lænke østen Pøtten. Allerede tre år efter blev Kirkegaard enejer af staderne (kom.s dok. nr. 66:B).

Staderne på de øvrige tre lænker i Nørlå har forskellig oprindelse, inden de samles hos Kirkegaard. Nr. 1 og 2 på Nye Sjette lænke var 1640 blevet solgt af Dorette Budde til Bjørnsholm til Mandrup Due på Halkær (kom.s dok. nr. 5) og derefter overgået til sønnen Jørgen Scheel Due for af ham at afhændes til Poul Jensen i Ålborg 1691 (kom.s dok. nr. 4). Nr. 20-22 på Fjerde lænke afhændede Niels Friis (Hesselager)s børn i 1610 til svogeren Albert Skeel til Fusingø (kom.s dok. nr. 6:1). 1691 solgtes de sammen med det øvrige tilliggende af Jørgen Scheel Due til Poul Jensen. Helt samme gang havde staderne nr. 27 og 28 på Tredie lænke. Fra ham kom de i Traps eje.

Mens de hidtil nævnte stader alle havde været i Poul Jensens eje, havde de resterende fire stader på Nye Sjette lænke haft et andet forløb. Nr. 3 og 6 hævdedes i 1690erne af sognepræsten til Nørholm, der havde erhvervet dem af svogeren Christen Olufsen i Viborg (kom.s dok. nr. 31). Stade nr. 4 hævdedes i 1690erne af Christen Nielsen Hørtikarl i Nibe, der 1684 havde erhvervet det fra Peder Bertelsen Dons, forvalter på Albæk, hvis far Bertel Dons i Viborg havde fået det ved indførsel i Jørgen Seefelds ejendom 1665 (kom.s dok. nr. 24). Stade nr. 5 havde ligeledes været i forvalter Dons' eje med samme oprindelseshistorie som nr. 4 (kom.s dok. nr. 23:1). 1687 afhændede han

det til købmand Anders Madsen Klæstrup i Ålborg (kom.s dok. nr. 23:2). Alle fire kom derefter i familien Traps eje og sluttelig i Kirkegaards.

Jens Jensen Klitgaards enke i Nibe fremlagde i 1740erne adkomstdokumenter (kom.s dok. nr. 73:A-C) på ialt 25 bdst., der alle skriver sig fra den samlede sum af stader, som Dines Pedersen Vind af Århus i 1692 afhændede til Jens Jochumsen og interessenter og som er omtalt ovf. s. 304.

Laurs Laurssøn i Nibe tilholdt sig i 1740erne 10 matrikulerede og 3 umatrikulerede bdst. dels på Østerland dels i Nørlå. Alle de matrikulerede var i 1690erne hjemfaldne til kronen, der ved vedtegning i matrikelstadebogen angives at de 1699 14.3. bortskødedes til Christen Mouritzen Trap i Ålborg. Laurs Laurssøn erhvervede dem ved auktion 1733 over sl. Pierre Bordiers efterladenskaber (kom.s dok. nr. 63). Om Knud Jensen Strætts 23¹/₄ bdst. på Nørlå gælder, hvad ovf. er sagt om Klitgaards enkes.

Den sidste i den borgerlige gruppe, rådmand Laurs Hemmer Trap i Ålborg, ejede ialt 5 bdst., der var erhvervet under eet med 7 andre, der senere var frasolgt, ved auktion efter afdøde Niels Nielsen Ilkiær, forrige herredsfoged over Fleskum og Hornum herreder, 1724 (kom.s dok. nr. 65). De 5 stader er Slumpens lænke nr. 3, der tidligere lå til præsten i Nørholm (kom.s dok. nr. 31), Nye Sjette lænke nr. 14, erhvervet 1641 af Mandrup Due fra Krastrups besiddelser, hvorefter det ved søskendeskifte i 1664 kom til Bernt Due (kom.s dok. nr. 3:1-2) og sluttelig Store Drauglænke nr. 14-16. De sidstnævnte tre stader hævdedes i 1690erne af ålborgkøbmanden Anders Madsen Klæstrup, der havde nr. 14 i arv efter faderen, der 1666 havde købt det af Jørgen Marsvin til Restrup (kom.s dok. nr. 23:1 og 4), mens nr. 15-16 var erhvervet af ham selv ved køb fra Mogens Skeel til Fussingø (kom.s dok. nr. 23:1 og 3).

Erhvervsfiskere

„Limfjorden så vidt den strækker sig igennem landet støder med begge sider allesteds for proprietarie landgrunde; thi skulle proprietarierne derfor blive ejere af fjorden til midtstrøms i sejldybet, som deres hensigt kan være, var det følgelig meget hårdt, da den fattige almue blev forment at søge brødet af vandet imellem sildefiskerierne, da de ingen ting andet har at leve af.

Enhver fattig sjæl måtte ønske, at h. kgl. maj. ville beholde under sin egen højeste magt og myndighed al den øvrige del af fjorden, som ikke er matrikuleret eller indrettet til fiskestader . . . Thi hvor fiskestaderne er anlagt, betager de ikkuns en ringe del af fjorden, imod alt øvrigt som består af flakke udgrunde og iblandt nogle små dyb på sine steder, der strækker sig mange mile både langs og i omkreds . . . ; sådanne fiskegrunde er ikke af anden betydning, end fattige mennesker kan imellem sildefiskerierne bjerge sig en liden ål derpå til nødtøftig livs ophold . . .“

Laurids Lauridsens betænkning til stiftamtmand With 18.3.1750.

I sit indlæg plæderer Laurids Lauridsen ikke de relativt velbjergede bundgarnsfiskeres sag, men derimod fiskerkarlenes og småhåndværkernes, der uden for sildefangstperiodernes travle tid kunne have svært ved at opretholde livet, om de ikke kunne få adgang til småfiskeri i fjorden. For erhvervsfiskerne var bundgarnsfiskeriet det alt afgørende, men netop differentieringen i Nibes sociale sammensætning, der var funderet på sildefiskeriet, forudsatte beskæftigelsesmuligheder uden for de to perioder, hvor silden gik til.

Når der her skal forsøges fremdraget de væsentlige træk i denne sociale opbygning, vil det være rimeligt at begynde med en oversigt over bundgarnsfiskerne. Ganske vist giver kommissionsakterne ikke helt de samme muligheder for præcist at angive brugerne af fiskestaderne som for at udrede ejerforholdene, bl. a. fordi brugsretten var mindre fikseret og ikke i alle tilfælde er blevet registreret. Desuden kan der undertiden være vanskeligheder med at identificere og lokalisere de fiskende. Det er imidlertid betydningsfuldt, at fortegningerne i besigtelsesstadebøgerne på de to kommissionstider tillader direkte sammenligning.

Generelt er forholdet det samme på de to tidspunkter. De store stadeejere bruger selv en mindre part af deres stader ved hjælp af faste fiskere eller lejede folk. En del af de mindre stadeejere, først og fremmest fra den borgerlige gruppe, har tydeligvis erhvervet staderne for at udnytte dem selv ved lejede folk, men hovedparten af de fiskeriudøvende er uden ejendomsret til de fiskestader, de besætter.

Oversigten giver dog ikke noget fuldstændigt billede af fiskeriforholdene i og ved Nibe bredning. En hel del af fiskestaderne står ledige uden at være

Tabel over fiskeridrivende i 1690erne

Lokalitet:	Brugerens navn:	Antal stader	heraf selv ejende
Ålborg	Christen Larsen Hobroe	8	8
–	Povl Jensen	17	17
–	Jens Jochumsen m. interessenter ¹	29	29
–	Anders Madsen Klæstrup	1	1
–	Peder Pedersen	4	4
–	Johan Nielsen Pop	3	–
–	Ialt 7 Laurs Pops enke	4 = 66	4 = 63
Nibe	Niels Bagge	1	–
–	Niels Beck	1	–
–	Mette Bierregaard	6	–
–	Michel Braming	5	–
–	Jens Broersens enke	5	–
–	Michel Nielsen Bødker	8	–
–	Bendt Christensen	6	–
–	Elias Christensen	1	–
–	Peder Eliassen	3	–
–	Peder Michelsen Ferch	1	–
–	Peder Christensen Gelstrup	4	–
–	Jens Glad	6	–
–	Peder Gregersen	5	–
–	Susana Hieremiedatter	8	3
–	Kield Hieronimussen	1	1
–	Niels Høebiere	3	–
–	Christen Jensen Hørtekarl	9	–
–	Christen Nielsen Hørtekarl	3	1
–	Jens Jensen Hørtekarl	5	–
–	Niels Pedersen Hørtekarl	5	–
–	Christen Ibsen ²	2	–
–	Clement Jacobsen	5	–
–	Laurs Jacobsen ³	30	–
–	Søren Jacobsen	1	–
–	Jens Klitgaard ⁴	2	2
–	Jørgen Knudsen	1	–
–	Inge Sørens. Kuchis	1	–
–	Michel Lund	1	–
–	Peder Andersen Lund	2	–
–	Laust Mallie	2	–
–	Jens Madsen Mørck	6	–
–	Christen Nielsen	2	–
–	Christen Nielsen ved Nørbæk	1	–
–	Mads Nielsen	6	–
–	Christen Nyrup	2	–
–	Anders Nysom	9	–
–	Jens Jensen Nør	3	–
–	Christen Jensen Nørbæk	1	–
–	Jens Jensen Nørbæk	7	–

Lokalitet	Brugerens navn	Antal stader	heraf selv ejende
Nibe	Gregers Pedersen ⁴	4	4
-	Knud Pedersen	5	5
-	Poul Pop	7	1
-	Peter Rimand	4	-
-	gml. Anne Roeds	3	-
-	Clement Roed	1	-
-	Otte Knudsen Stræt	4	-
-	Eske Nielsen Sønderholm	6	-
-	Jens Sørensen	19	-
-	Christen Tyrestrups enke	8	-
-	Lucas Vejdemans enke	5	-
-	Ialt 51 Poul Vejdeman	1 = 237	- = 17
Stavn, Farstrup sn.	Iver Iversen ⁵	17	-
-	Michel Jensen	1	-
-	Niels Laursen ⁶	16	-
-	Christen Lundgaard	7	-
-	Christen Mortensen	9	3
-	Espen Mortensen	2	-
-	Peder Mortensen	4	-
-	Søren Mortensen	6	1
-	Laurs Olsen	3	-
-	Laurs Pedersen	1	-
-	Poul Skriver	1	-
-	Ialt 12 unavngiven stavnbø	4 = 71	- = 4
Nørholm sn.	Peder Jensen, sognepræst	9	9
-	Søren Jensen	4	-
-	Poul Mikkelsen	6	-
-	Jørgen Nielsen	4	-
-	Jens Simensen	4	-
-	Ialt 6 Jens Skou, kvartermester	5 = 32	- = 9
Voxlev sn.	Christen Jørgensen, Gelstrup	2	-
-	Ialt 2 Jens Nielsen, Binderup	2 = 4	- = 0
Hornum sn.	Peder Hansen Trane, degn	1 = 1	1 = 1
Skibsted sn.	Ialt 2 Peder Kall, sognepræst	2 = 2	2 = 2
Hovedgårde	Bjørnsholm	6	6
-	Halkær	3	3
-	Kyø	1	1
-	Lundbæk	1	1
-	Ialt 5 Oxholm	9 = 20	9 = 20
ikke lokaliseret	Niels Beckmand	1	-
-	Aage Christensen	7	-
-	Peder Christensen	2½	-
-	Christen Eliassen	2	-
-	Christen Enevolds	1	-

Lokalitet	Brugerens navn	Antal stader	heraf selv ejende
-	Michel Jensen.....	2	-
-	Jens Knudsen.....	2	-
-	Jørgen Knudsen.....	1	-
-	Lars Nielsen.....	1	-
-	Christen Jensen Nørgaard.....	2	-
-	Lars Poulsen.....	1	-
-	Peder Skovfoged.....	1	-
-	I alt 13 Jens Nielsen Sønderholm.....	6 = 29½	- = 0
		I alt	=462½ =116

bortfæstet eller bortlejet. Det gælder i den centrale del af bredningen, Nørlå, hvor det givtigste fiskeri sædvanligvis findes, ikke færre end 233 fiskestader. Hertil kommer, at oplysningerne er utilstrækkelige for flere af godsernes endelsgrunde. Karakteristisk i så henseende er Oxholms endelsgrund, hvor excellencen Hans Fr. Levitzau ikke har villet rykke ud med navnene, men svaret kommissærerne, at staderne „bruges af en og anden, det ene fiskeri ikke efter den anden på sine visse steder, men hvem stederne årlig vil leje og give mest, nyder dem, hvorfor ikke hver persons navn kan specificeres...“⁷. Noget tilsvarende gør sig gældende for Lundbæks og Sebberklosters endelsgrunde.

Materialet giver alligevel mulighed for at tegne situationen i store rids. Som nævnt ovenfor bruger de store stadeejere kun et fåtal af deres stader selv, sandsynligvis som tidligere hævdet, fordi deres behov dækkedes herved eller dækkedes på anden måde ved leje- og fæsteafgifter i form af naturalier (sild). Tabellens alt dominerende gruppe er indbyggerne i Nibe også derved, at hovedparten af deres brugende stader findes på Nørlå. Deres numeriske overlegenhed ville ganske givet være blevet formindsket, såfremt de fiskeribrugende under hovedgårdenes endelsfiskegrunde var blevet opført. Gennem tingbogsmaterialet og gennem adkomstdokumenterne fremgår nemlig klart, at godserne gav deres egne bønder en præferencestilling her, selv om folk fra Nibe også kunne gøre sig gældende, sådan som det fremgår af en fortegnelse over fiskestader på Sebberklosters grund i 1690 (kom.s dok. nr. 15:2-3) se s. 332.

Det anførte rokker dog ikke ved den kendsgerning, at Nibes fiskere sad inde med den værdifuldeste del af bredningens fiskeri, neml. Nørlå, hvor kun enkelte stavnbøere og et par bønder fra Voxlev sogn havde fået kilet sig ind. Bønderne rundt bredningen holdt sig til yderkanterne, hvor de gennem deres herskab på hovedgårdene kunne få rådighed over staderne uden at behøve at konkurrere med Nibes borgere, når fiskestader blev opbudt til fæste eller leje.

Hvor længe Nibes dominans på Nørlå har varet, er det umuligt at eftergå eksakt ud fra det foreliggende materiale. At byens interesser i fiskeriet har

Fortegnelse over brugere af fiskestader på Seberklosters grund i 1690.

<i>Barmerlænken :</i>	Michel Nielsen og Christen Nielsen	1 bdst.
<i>Closterlænken :</i>	Jens Madsen Snedker, Nibe	2 -
	Jens Andersen Hørtekarl, Nibe	2 -
<i>Oddelænken :</i>	Jens Madsen Snedker, Nibe	2 -
	Jens Andersen Hørtekarl, Nibe	1 -
<i>Nør Prandskald :</i>	Laurids Jensen Gregersen	1 -
	Laurids Jensen Snedker	1 -
	Peter Andersen, Valsted	1 -
	Liden Niels Christensen, Valsted	1 -
	Christen Ploumand, Sebbersund	1 -
<i>Sdr. Prandskald :</i>	Laurids Jensen Gregersen	1 -
	Knud Christensen, Sebbersund	1 -
	Christen Matzen, Sebbersund	1 -
<i>Dybstadelænken :</i>	Maren Muses, Sebbersund	1 -
	Peder Muus, Sebbersund	1 -
	Niels Nielsen, Valsted	1 -
<i>Sdr. Låfald :</i>	Laurids Jensen Gregersen	2 -
	Christen Pedersen, Valsted	1 -
<i>Nør Låfald :</i>	Christen Degn, Valsted	1 -
<i>Nørødyb :</i>	Maren Muses, Sebbersund	1 -
	Michel Sørensen Lijsøn, Nibe	1 -
	Jens Andersen, Valsted	1 -
<i>Hovedlænken :</i>	Niels Madsen og Simen Nielsen, Valsted	1 -
	Thomas Muus, Sebbersund	1 -
	Maren Muses, Sebbersund	1 -
<i>Bødkerlænken :</i>	Søren Jensen Bocher	1 -
	Herman Gientsens, Sebbersund	1 -
<i>Niels Jens' lænke :</i>	Niels Nielsen og Christen Mortensen, Valsted	2 -
<i>Peder Hagens lænke :</i>	Hermand Gientsens, Sebbersund	1 -
	Christian Jensen, Sebbersund	1 -
<i>Hesterønnet :</i>	Mikkel Sørensen, Sebbersund	1 -
<i>Mikkels lænke :</i>	Christen Pedersen, Valsted	1 -
	Mikkel Christensen, Valsted	$\frac{1}{2}$ -
<i>Svennings lænke :</i>	Niels Schønning, Valsted	1 -

været betydelige langt tilbage i tiden, viser bl. a. de ældste tingbøger fra Nibe og andet materiale fra de første årtier i 1600årene. At Nibes fiskere ikke har behersket hele Nørlå ses i glimt. Således viser et skøde til Albrecht Skeel Christensen til Fusingø 1610 (kom.s dok. nr. 6:1) på stader i den centrale del af Nørlå følgende fordeling på fiskere:

<i>Stakket lænke (el. Slumpens lænke) :</i>	Simen Nielsen og Anders Kielsen, Nibe	1 st.
<i>Fjerde lænke østen Pøtten :</i>	Nr. 20, Niels Jørgensen, Nibe	1 -
	- 22, Lars Jensen, Grydsted	1 -
	- 23, Anders Jensen, Binderup	1 -
<i>Tredie lænke østen Pøtten :</i>	- 2, Christen Jensen, Nibe	1 -
	- 3, Peder Korre, Grydsted	1 -
	- 4, Jens Madsen, Ålborg	1 -

eller Dorethe Buddes til Knud Seefeld 1648 (kom.s dok. nr. 45, litr. H), der ligeledes berører den centrale del af Nørlå. De anførte brugsforhold refererer sig til året 1621, da Dorethe Budde ved arv efter moderen overtog staderne:

<i>Femte lænke vesten Pøtten :</i>	Nr. 1 Mads Andersen i Stavn
	- 2 Jens Jensen
	- 3 Peder Christensen i Stavn
	- 4 Anders Christensen i Stavn
	- 5 Maren Jensdatter i Ålborg
	- 6 Peder Christensen
	- 7 Rasmus Pedersen
	- 8 Peder Rørbech i Nibe
	- 9 Christen Rørbech i Nibe
	- 10 do.
	- 11 Christen Pedersen i Valsted
	- 12 Christen Nielsen Rørbech
<i>Nør Møllelænke fra grunden :</i>	- 24 Jens Fisker i Nibe
	- 25 Las Gied i Nibe
	- 28 hlr. Peder i Farstrup
	- 29 do.
	- 30-34, bruges af Godslef Budde til Rødslet
<i>Sdr. Møllelænke fra grunden :</i>	- 1 Christen Sørensen i Stavn
<i>Gml. Sjette lænke fra grunden :</i>	- 7 Peder Hofmand
	- 13 Jens Nielsen Sebbesund i Nibe
<i>Nye Sjette lænke næst dybet :</i>	- 15 Anders Hansen
	- 20 Haager Christensen
<i>Anden lænke østen Pøtten fra grunden :</i>	- 20 Michel Jensen

Mere end antydninger kan det dog ikke blive.

Fordelingen af staderne på de enkelte fiskere er meget karakteristisk. De allerfleste har under 10 stader, og deraf er endda uforholdsmæssigt mange der blot har 1-2 stader. Når man betænker, at ikke bortlejede eller bortfæstede stader kunne tages i brug for en enkelt sæson eller et enkelt fiskeri ved mindelig overenskomst, kan fordelingen naturligvis forrykkes, men utvivlsomt viser den alligevel noget væsentligt, nemlig at mange fiskere fisker til husbehov og blot afsætter det overskydende til saltere eller krejlere. Fiskere med 3 eller flere bundgarnsstader må derimod have fisket med erhvervsøjemed, og en del af dem har drevet salteri ved siden af fiskeriet. Fordelingen af staderne fremgår af følgende oversigt, hvor tallene i parentes angiver nibefiskere:

Oversigt over brugen af staderne i 1690erne:

1 stade: 23 (13) fiskere; 2 st.: 15 (6) f.; 3 st.: 8 (5) f.; 4 st.: 10 (4) f.; 5 st.: 9 (8) f.; 6 st.: 10 (6) f.; 7 st.: 4 (2) f.; 8 st.: 4 (3) f.; 9 st.: 5 (2) f.; 16 st.: 1 (0) f.; 17 st.: 2 (0) f.; 19 st.: 1 (1) f.; 29 st.: 1 (0) f.; og 30 st.: 1 (1) f.

Sammenligner man nu forholdene i 1690erne med dem i 1740erne, er der overensstemmelse på mange punkter. Nibefiskerne er stadig dominerende i fiskeriet som helhed og i brugen af Nørlå i særdeleshed. For Nørlås vedkommende er der ialt registreret 44 fiskere og heraf er de 35 fra Nibe, 7 fra Stavn og 2 fra Ålborg. På de øvrige fiskegrunde, der overvejende er endelsgrunde under hovedgårde, er som tidligere fæstebønder fra godserne i overtal, men fiskere fra Nibe gør sig dog gældende også her, idet ikke færre end 19 af de 35, der har stader i Nørlå, har stader på andre af fiskegrundene, se s. 335 ff.

Heller ikke denne oversigt giver det fuldstændige billede af fiskeriforholdene i bundgarnsstaderne. For Oxholms grund er denne gang oplyst de fast bortfæstede eller bortlejede stader, der for godsets bønder fra Østerby beløber sig til 1–3 stader per mand med to stader for hovedpartens vedkommende. En sådan fordeling er typisk for fiskerbønder, der først og fremmest fisker til selvforsyning. Det bekræftes da også af oplysningerne i birkefogdens forretning⁹, hvor det hedder, at mændene „selv opvarter fiskeriet, så dertil ingen tjeneste- eller lejefolk bruges, ej heller findes i Ølands sogn nogen salterboder, men enhver afhænder den velsignelse, Vorherre giver af ferske sild enten til krejlere eller salterboder ved Nibe eller Klitgård, undtagen hvad der til husbehov behøves...“ I øvrigt oplyser forretningen, at fiskerbønderne fra Østerby har organiseret sig i 13 interessentskaber med fra 2–5 lodtagne i hvert. Hovedparten af dem er på 4 medlemmer. I øvrigt synes systemet fra 1690erne (se ovf. s. 331), hvor de fæstede stader suppleres med andre efter mindelig overenskomst, stadig at have været i brug – ialtfald i høstfiskerierne.

Sådan ordnedes også sagen på Sebberklosters endelsgrund, Sebberlå, hvor godsets fæstebønder normalt havde brugelighed over et eller flere stader hver. Forholdet var i reglen sikret gennem bestemmelser i fæstebrevene eller indført analogt hermed. Men ud herover brugte næsten alle supplerende stader efter aftale med godset. Denne gamle ordning for Sebberklosters vedkommende var dog efter udstedelsen af forordningen 1740 2.1. kommet i den grad i konfusion, at besigtelsesstadebogen i 1741 måtte opgive at registrere det daværende fiskeri for Sebberklosters vedkommende først og fremmest på Sebberlå, hvor godsets bønder var alt dominerende, men også delvis på Fruens grund, selv om forholdene her var mere stabile p. gr. af, at hovedparten af staderne var i brug fra Nibe. Det skyldes imidlertid ikke, at staderne på de to fiskegrunde var ubesatte, da registreringen fandt sted, men det har været uoverkommeligt for kommissionens medlemmer at få udredet, hvem brugeren var⁹. Følgelig er der i tabellen over de fiskeridrivende for 1741 set væk fra fiskeriet i denne del af bredningen for så vidt Sebberklosters bønder fra Valsted og Sebbersund angår.

Tabel over fiskeridrivende i 1740erne

Lokalitet	Brugerens navn	Antal stader	heraf selv ejende
Ålborg	Hans Jørgensen Gleerup	22	9
–	Henrich Grotum	15	15
–	Borre Hanssøn	11	–
–	Laurs Hemmer Trap	1	1
–	Ialt 5 Christen Witttrup	5	= 54 – = 25
Nibe	Jørgen Aggersborg (se Peder Sund)	12	–
–	Christen Baggesen	7	–
–	Søren Bay	4	–
–	Christen Pedersen Bierregaard	6	–
–	Mads Bierregaards enke	5	2
–	Hans Christensen Bislev	1	–
–	Jep Christensen Bislev	10	–
–	Jens Rasmussen Broersen	2	–
–	Rasmus Broersen	17	–
–	Niels Bæcks enke	41	–
–	Peder Nielsen Bæth	24	–
–	Søren Nielsen Bæth	16	–
–	Jens Christensen	9	–
–	Lars Eriksen	26	–
–	Lars Færk	4	–
–	Anders Andersen Gied	7	–
–	Niels Madsen Halkier	11	–
–	Morten Hansen	19	2
–	Laurids Haubroes enke	15	–
–	Niels Haubroe	30	–
–	Christen Justsens enke	7	–
–	Knud Jørgensen	8	–
–	Christen Hansen Kirkegaard	26	3
–	Niels Kjeldsen	12	–
–	Jacob Kock	2	–
–	Jørgen Jensen Kock	5	–
–	Johan Kolbeck	17	–
–	Laurids Lauridsen	18	–
–	Niels Lemvig	7	–
–	Christen Madsen	2	–
–	Søren Jensen Mageløs	18	–
–	Jens Michelsens enke	4	–
–	Jens Nysom	4	–
–	Jens Simonsen Nør	9	–
–	Niels Christensen Raas	9	–
–	Jens Rasmussen	10	–
–	Søren Schønning, byskriver	6	–
–	Christen Nielsen Smed	6	–
–	Anders Andersen Sommer	19	–
–	Anders Spangbergs enke	13	–
–	Knud Jensen Strætt	1	–

I lokalitet	Brugerens navn	heraf selv	
		Antal stader	ejende
Nibe	Knud Jørgensen Strætt	1	-
-	Otto Jensen Strætt	15	-
-	Ialt 44 Peder Sørensen Sund (se J. Aggersborg)	16	=498 - = 7
Stavn, Farstrup sn.	Søren Christensen	8	1
-	Anders Lauridsen	6	-
-	Peder Lauridsen	6	-
-	Michel Nielsen	7	-
-	Niels Skrædder	5	-
-	Lars Sørensen	5	-
-	Ialt 7 Peder Sørensen	9	= 46 1 = 2
Østerby, Øland	Jens Andersen	2	-
-	Lars Andersen	3	-
-	Anders Christensen	2	-
-	Jens Christensen	2	-
-	Peder Christensen	2	-
-	Christen Digmann	2	-
-	Jens Gierlevsen	2	-
-	Jens Hansen	2	-
-	Laurs Jacobsen	3	-
-	Christen Jensen (2 af dette navn)	2	-
-	Jens Jensen (3 af dette navn)	7	-
-	Niels Jensens enke	1	-
-	Peder Jensen	2	-
-	Søren Jensen	2	-
-	Peder Knudsen	2	-
-	Hans Laursen	2	-
-	Jens Laursen	2	-
-	Povl Laursen	1	-
-	Søren Laursen	2	-
-	Hans Madsen	1	-
-	Niels Madsen	2	-
-	Peder Madsen	2	-
-	Christen Michelsen	2	-
-	Michel Nielsen	2	-
-	Søren Olufsen	3	-
-	Lars Pedersen	2	-
-	Morten Pedersen	2	-
-	Niels Pedersen (2 af dette navn)	4	-
-	Søren Andersen Skomager	2	-
-	Niels Andersen Smed	2	-
-	Peder Sørensen	2	-
-	Thomas Sørensen	2	-
-	Niels Therkildsen	2	-
-	Niels Thomsen	2	-
-	Anders Thyboe	2	-
-	Lars Pedersen Tyeboe	2	-
-	Ialt 37 (41) Peder Vognsen	3	= 82 - = 0

Lokalitet	Brugerens navn	heraf selv	
		Antal stader	ejende
Gøl	Niels Bak (og Jens Skald)	2	–
–	Niels Ibssøn	6	–
–	Morten Møller (og Jens Himmerig)	3	–
–	Christen Povelsen (og Jens Povelsen)	3	–
–	Ialt 5 (9) Jep Jensen Vindter (og Niels Jepsen)	2 = 16	– = 0
Bislev sn., Hornum h.	Peder Bødker og Hans Møller, Bislev	8	–
–	Niels Jensen, Bislev	7	–
–	Jacob Jespersen, Djørup	2	–
–	Jens Knie, Prierboderne	3	–
–	Niels Madsen, Bislev og Niels Nielsen, Pindstrup	5	–
–	Laurs Møller, Prierboderne	4	–
–	Jens Nielsen, Prierboderne	1	–
–	Peder Nielsen, Prierboderne	6	–
–	Jens Pedersen, Prierboderne	4	–
–	Niels Rimmer, Bislev og Jens og Anders Pedersen, Prierboderne	13	–
–	Ialt 11 (16) Jens Schoubo, Bislev og Niels Nielsen, Tyrestrup	8 = 61	– = 0
Hornum h. i øvrigt	Gudi Andersen i Klitgård	17	–
–	To mænd i Binderup	6	–
–	Bagge Pedersen i Nørholm	9	–
–	Niels Lauritsen Ursin, sognepræst i Nørholm	8	8
–	Ialt 5 (8) Tre af Restrups bønder	6 = 46	– = 8
Hovedgårde	Kyø	1	1
–	Oxholm	11	11
–	Restrup	27	27
–	Sebberkloster	2	2
–	Ialt 5 Vår	2 = 43	2 = 43
I alt		= 846	= 85

Også i 1741 findes i vårfiskeriet mange ledige stader. Alene på Nørlå stod 298 bundgarnsstader ubesatte, og på den nærliggende Fruens grund 26. Oxholms grund havde 46 ledige stader, Binderup hage 5 og Østerland 3. Med forbehold for Sebberlås vedkommende giver det ialt 378 ubesatte, et betydeligt antal af den samlede stademængde.

Sammenligner man tabellen fra 1741 med den ældre tabel, viser Nibe en stærkere dominans overfor de øvrige lokaliteter, ikke så meget i de fiskendes antal som i antallet af stader. De mange fiskende med stader under 10 fra 1690erne har givet plads for stadebrugere med fra 10–20 stader og derover. Foretager man en samlet opgørelse over brugen af staderne i 1741 i lighed med den fra 1690erne, når man til følgende resultat (nibefiskere i parentes):

Oversigt over brugen af staderne i 1741 (vårfiskeriet)

1 stade: 9 (3) fiskere; 2 st.: 36 (3) f.; 3 st.: 7 (0) f.; 4 st.: 7 (4) f.; 5 st.: 6 (2) f.; 6 st.: 9 (3) f.; 7 st.: 7 (4) f.; 8 st.: 6 (2) f.; 9 st.: 5 (3) f.; 10 st.: 2 (2) f.; 11 st.: 2 (0) f.; 12 st.: 2 (2) f.; 13 st.: 2 (1) f.; 15 st.: 3 (2) f.; 16 st.: 2 (2) f.; 17 st.: 3 (2) f.; 18 st.: 2 (2) f.; 19 st.: 2 (2) f.; 22 st.: 1 (0) f.; 24 st.: 1 (1) f.; 26 st.: 2 (2) f.; 27 st.: 1 (0) f.; 30 st.: 1 (1) f. og 41 st.: 1 (1) f.

Når antallet af fiskere med under 10 stader alligevel kommer så højt op i tal, skyldes det de mange småbrugere på Oxholms grund, som ikke figurerer på tabellen fra 1690erne. Tendensen til større stadekoncentration på de enkelte nibefiskere er ialtfald meget klar. Gennemsnitstillægget er i løbet af de halvt-hundrede år blevet mere end fordoblet. Det betyder en bevidst bevægelse imod mere udpræget erhvervsfiskeri med tilknyttet fisketilvirkning.

Den samlede oversigt over bundgarnsfiskerne giver da til resultat, at der kan udskilles to store grupper. Overfor fiskerbønderne på godsernes endelsgrunde ved Nibe brednings yderkanter står en gruppe af egentlige erhvervsfiskere, der først og fremmest holder til på bredningens centrale grunde. Indenfor hver enkelt af disse grupper findes gradueringer, ligesom der også findes overgange fra den ene gruppe til den anden. For gruppen af erhvervsfiskere gælder det, at den hovedsageligt er rekrutteret fra Nibe. De fiskende bønder fra Stavn har dog alle så mange stader i brug, at man fristes til at indrangere dem i erhvervsfiskernes rækker. Deres brugende stader er som hovedparten af nibefiskernes at finde på Nørlå. Fiskerne fra Nibe har dog ikke begrænset sig til denne grund, men har kilet sig ind overalt på landgrundene. På Oxholms grund havde 9 fiskere fra Nibe tilsammen 94 stader af de 228, der var i brug i vårfiskeriet 1741. Også på Østerland og på Binderup hage, der begge lå meget bekvemt for Nibe fiskere, havde de stader, hovedparten af dem kun et enkelt, men to fiskere havde dog hver henh. 6 og 12, og to fiskere, der var makkere, ikke færre end 21. Ialt beløber Nibes stader her sig til 48, hvad der svarer til godt $\frac{1}{3}$ af de besatte stader. 23 af grundens stader brugtes fra Ålborg, utvivlsomt i forbindelse med sildesaltning. I kommissionsprotokol-¹⁰ nævnes ved Klitgård flere salterboder, og såvel her som ved Nibe havde flere ålborgborgere boder, hvor der saltedes sild. Staderne på Binderup hage, der alle ejedes af Oxholm, lå i 1741 enten uudnyttede hen eller brugtes af fiskere fra Nibe.

Østerland var i modsætning til Sebberlå, Oxholms grund og Lundbæks grund delt mellem flere ejere. Hovedgården Restrup sad inde med ialt 44 stader, hvoraf de 27 brugtes til gården. Lundbæk og det ølandsk ejede gods omkring

Klitgård havde begge omtrent lige mange stader, nemlig henh. 18 og 19. Tre ålborgborgere sad inde med henh. 21 (kommerceråd Morten Jensens enke), 15 (borgmester Henrich Grotum) og 8 stader (kommerceråd H. J. Gleerup). Sognepræsten i Nørholm tilholdt sig pro officio 8 stader, og de resterende 6–7 stykker besad Laurids Lauridsen i Nibe.

Et tilsvarende broget billede frembød besiddelsesforholdene på Nørlå, hvor yderpunkterne var et enkelt stade og 290 stader. I den første kategori var tre, nemlig to bønder fra Stavn og kgl. maj. til et stade, som ingen havde vedkendt sig. I gruppen med encifrede stadetal findes fem nibeborgere med fra 3–6 stader. For de fires vedkommende er det alt, hvad de ejer af stader. Præsten i Farstrup tilegnede sig 2 stader pro officio. For storborgerskabet i Ålborg findes tre repræsentanter med henh. 3, 5 og 6 stader. Den ene med 3 stader har dog yderligere 21 stader på Østerland. Endelig findes to hovedgårdsrepræsentanter, Kyø og Sebberkloster, den første med 6 stader, de sidste rester af fordum store besiddelser, og den anden med 4, en forsvindende ringe del af den mængde stader, der lå til gården på dette tidspunkt.

Indenfor gruppen med tocifrede tal konkurrerer borgerskabet i Ålborg og Nibe og hovedgårdsejerne om føringen. To ålborgborgere, byens borgmester og enken efter byens rektor, har henh. 12 og 38 stader på Nørlå, borgmesteren yderligere 12 stader på Østerland. Fire nibeborgere med henh. 12, 23¹/₄, 25 og 26³/₄ hævder pladsen smukt, selv om ingen af dem har flere end de anførte stader. Hovedgårdene repræsenteres af Restrup med 10 stader, Lundbæk med 15, Krastrup med 29, Oxholm med 38 og Vår med 47 stader. For Krastrup og Vår er det hovedmængden af deres besiddelser, for de øvrige kun en mindre del.

I den trecifrede gruppe findes kun een, kommerceråd H. J. Gleerup.

Vender man sig til brugerne af Nørlå, så er som ovf. bemærket det alt overvejende antal fra Nibe, der ialt stiller 35 stadebrugere mod 7 fra Stavn og 2 fra Ålborg. Af de to ålborgfolk har den ene blot et enkelt stade i brug, den anden – den store stadeejer H. J. Gleerup – ikke færre end 14. Deraf er kun det ene hans eget, de resterende har han i fæste fra Lundbæk. Det er dog ikke sådan, at han selv lader fiske på dem alle. Ved flere af dem bemærkes det, at de er fremlejet.

Mere end halvdelen af de nibefiskere, der bruger stader på Nørlå, har bundgarnsstader andetsteds. Forholdet vil fremgå af nedenstående tabel, hvor tallene i parentes angiver stader på fiskegrunde uden for Nørlå:

Tabel over Nibes fiskeres stadebrug i 1741

1 stade: 2 fiskere; (+ 1) st.: 1 f.; 2 st.: 3 f.; 4 st.: 3 f.; (+ 4) st.: 1 f.;

5 st.: 2 f.; 6 st.: 3 f.; 7 st.: 4 f.; 3 (+ 5) st.: 1 f.; 9 st.: 2 f.; (+ 9) st.: 1 f.; 10 st.: 1 f.; (+ 10) st.: 1 f.; 11 st.: 1 f.; (+ 12) st.: 1 f.; 13 st.: 1 f.; 15 st.: 2 f.; 16 st.: 1 f.; 1 (+ 16) st.: 1 f.; 11 (+ 6) st.: 1 f.; 18 st.: 1 f.; 13 (+ 5) st.: 1 f.; 19 st.: 1 f.; 9 (+ 10) st.: 1 f.; 10 (+ 14) st.: 1 f.; 26 st.: 1 f.; 8 (+ 18) st.: 1 f.; 7 (+ 21) st.: 2 f. (i fællig); 16 (+ 14) st.: 1 f. og 38 (+ 3) st.: 1 f.

Allerede af tabellen fremgår som også påpeget flere gange i det foregående, at den enkelte fiskers bundgarnssætteri ikke holdtes samlet, men var spredt over et større eller mindre areal, der kun bliver tydeligt i det øjeblik, hvor det drejer sig om fiskeri med et større antal garn. For den, der kun fisker med et par garn, er spredningsmuligheden selvfølgelig begrænset.

Tabellen giver imidlertid ingen klar fornemmelse af, hvor stor spredning der fandtes, men kun hvem der udover den bedre placering på Nørlå også havde garn i andre dele af bredningen. Og Nørlå selv faldt i mange underafdelinger, der hver havde sin karakter. Desuden kunne der på de enkelte lænker med deres store antal stader ske en spredning. Eksempler herpå skal gives nedenfor.

Denne tendens til spredning kan ikke forklares entydigt. Flere forhold er medvirkende til at fremkalde den. Imidlertid er der ingen tvivl om, at der ofte ligger en bevidst hensigt fra fiskernes side bag. Erfaringen viste nemlig, at fiskeriudbyttet varierede fra lænke til lænke og fra stade til stade. Årstid, vind og strøm influerede på sildenes vandringsveje, og den fisker, der ville dække sig under alle forhold, måtte forsøge at placere sine garn så de bedst muligt modsvarede erfaringerne. De garnstader, der traditionsmæssigt altid gav udbytte, uanset forholdene, var ikke sådan at få fingre i, de kunne gennem åringer, måske gennem generationer i samme familie, benyttes uden at komme i frit udbud. Det kunne ske ved livsvarige kontrakter eller ved livsfæste, der kunne overføres til den længstlevende og til børnene. Mange eksempler kendes herpå. Det yderste stade på Femte lænke østen Pøtten, der i 1666 lå til jomfru Ingeborg Rodsteen (kom.s dok. nr. 10:1 og 3), var bortfæstet på følgende måde i perioden 1666–85, i hvilket sidste år hun solgte det: 1666 fik Jens Nielsen Hørtikarl i Nibe fæstebrev på det stade, „som sl. Anders Jensen i Binderup sidst havde i fæste“. 1669 fornyedes fæstebrevet på de konditioner, at J. N. H. beholdt stadet sin livstid, hvorefter det skulle overtages af sønnen. Som følge deraf fik Anders Jensen Hørtikarl fæstebrev derpå 1679 ligeledes på livstid og hustruen efter ham.

Et andet eksempel herpå er de to yderste stader på Stakket lænke („næst norden Munkedrag lænke fra dybet“), der ejedes af Sophie Krabbe til Truds-

holm (kom.s dok. nr. 32). 1679 overlod hun dem til Christen Jensen Hørtikarl i Nibe i fæste på flg. betingelser, at „fornt. stader Svend Christensen i Bunderup (Binderup?) nu sidst i fæste har haft og til hans dødedag nyder efter hans fæstebrevs indhold, siden forskr. Christen Jens. Hørtikarl må og skal sin livstid nyde, bruge og beholde og i alle måder gøre sig nyttig, som han bedst ved og kan på samme måde, som hans formænd nydt og brugt har . . . og når forbmt. Christen Jensen ved døden afgår, da hans hustru eller børn det fremfor andre igen at nyde, for hvis på den tid for accorderes kan“.

Fæstemål af denne art samt de fiskeridrivendes ejendomsstader var det stabile element i bundgarnsfiskeriet, men de mange ledige stader gjorde det altid muligt at følge sine intentioner m. h. t. en passende spredning af sit fiskeredsel. Ejerne af fiskestader må formodes at være interesseret i at få udlejet så mange stader som muligt, især når der under alle omstændigheder skulle betales stadeafgift af dem, og utvivlsomt da helst på et længere åremål ad gangen for at kunne regne med faste afgifter, men ved siden heraf har der været et udbud af ledige stader ved hvert fiskeri, som måske blot blev udlejet for en enkelt sæson.

Ejerforhold og brugerforhold medførte en nok så kompliceret situation for fiskeriet med bundgarn i Nibe bredning. Det illustreres bedst ved at tage nogle lænker på Nørlå, hvor besigtelsesstadebogen fra 1741 giver et øjebliksbillede. Det vil heraf fremgå med al tydelighed, at faste regler for fremgangsmåden ved redskabernes brug var en nødvendighed, især når eksemplerne suppleres med en redegørelse for sættemåden, se s. 342 f.

De tre anførte lænker giver et godt indtryk af såvel besiddelse som brug. Imidlertid afspejler de ikke de mest ekstreme forhold for fordelingen på lænkerne, og for at tydeliggøre dette, skal tages endnu en lænke, hvor oplysningerne fra matrikelstadebogen i 1695(97) sidestilles med dem fra besigtelsesstadebogen fra 1741, se s. 343.

Det vil ses, at såvel besiddelsesforhold som brugsforhold på denne lænke er betydeligt mere brogede end på de foregående. Det er her undtagelsen, at samme mand råder over flere stader umiddelbart efter hinanden, mens man af de tre første lænker kunne udlæse, at der fandtes en tendens hen imod at få rådighed over flere stader i rækkefølge. Som forholdene er på Syvende lænke er de på mangfoldige andre lænker i bredningen. Besiddelse og brug skyder sig imellem hinanden overalt. For at forstå, hvad dette betød i fiskerimæssig henseende, henvises til den detaljerede redegørelse ovf. (s. 63 ff)¹¹.

Med den i den teknologiske del beskrevne udsætningsmåde vil det forstås, at der ikke kunne tåles nogen afvigelse fra de hævdvundne lænker eller stadepladser, og heller ikke på den enkelte lænke kunne man tillade sig afvigelser,

Oversigt over ejendomsforhold og brug af bundgarnslænker efter besigtelsesstudebogen 1741

1. lænke på Nørlå kaldet Slumpens eller Stakket lænke (9 matrikulerede bdgst.)

Nr.	Ejer	Bruger	Konditioner
1	Morten Jensens enke, Ålborg	Peder Sund & Jørgen Aggersborg, Nibe	til leje 1741
2	do.	do.	do.
3	Laurs Hemmer Trap, Ålborg	ejeren selv	
4	Morten Jensens enke, Ålborg	Peder Sund & Jørgen Aggersborg	do.
5	Hans J. Gleerup, Ålborg	ejeren selv	
6	Levitzau, Restrup	Morten Hansen, Nibe	do.
7	do.	Chr. Hansen Kirkegaard, Nibe	do.
8	Chr. Hansen Kirkegaard, Nibe	ejeren selv	
9	Levitzau, Restrup	Morten Hansen, Nibe	do.

2. lænke på Nørlå kaldet Lille Munkedrags lænke (15 matrikulerede bdgst.)

1	Henrik Grotum, Ålborg	Laurs Laurssøn, Nibe	i fæste på livstid
2	do.	do.	do.
3	Mathias Mørck, Kyø	Mads Bierregaards enke, Nibe	brugt vår 1741
4	Henrik Grotum, Ålborg	Laurs Laurssøn, Nibe	i fæste på livstid
5	do.	do.	do.
6	do.	do.	do.
7	Peder Buch, Nibe ¹⁾	Peder Bæth, Nibe	til leje vår 1741
8	Mads Bierregaard, Nibe	angivet uden brug	
9	Henrik Grotum, Ålborg	Laurs Laurssøn, Nibe	i fæste på livstid
10	Hans J. Gleerup, Ålborg	angivet uden brug	i fæste på livstid til disse (+ nr. 8) har ingen brugere an- meldt sig, men må dog »efter de på læn- ken forefundne bdg.s tal have været i brug og da venteligt ved ejerne selv«
11	Erik Jensens enke, Ålborg		
12	Hans J. Gleerup, Ålborg		
13	Mads Bierregaard, Nibe		
14	Erik Jensens enke, Ålborg		
15	do.		

3. lænke på Nørlå kaldet Store Drauglænke (20 matrikulerede bdgst.)

1	Henrik Grotum, Ålborg	Anders Spangbergs enke, Nibe	til leje
2	do.	do.	do.
3	do.	do.	do.
4	do.	do.	do.
5	do.	do.	do.
6	do.	do.	do.
7	Erik Jensens enke, Ålborg	angivet uden brug	
8	Mads Bierregaard, Nibe	do.	
9	Peder Buch, Nibe ¹⁾	do.	
10	Hans J. Gleerup, Ålborg	do.	
11	Erik Jensens enke, Ålborg	do.	

Nr.	Ejer	Bruger	Konditioner
12	Peder Buch, Nibe ¹⁾	Peder Bæth, Nibe	til leje vår 1741
13	do.	do.	do.
14	Lauris Hemmer Trap, Ålborg	angivet uden brug	
15	do.	do.	
16	do.	do.	
17	Erik Jensens enke, Ålborg	do.	
18	baron Juel, Lundbæk	Hans J. Gleeurup, Ålborg	bortfæstet 24.4.1726
19	do.	do.	do.
20	Peder Buch, Nibe ¹⁾	Peder Bæth, Nibe	til leje vår 1741

¹⁾ ved erhvervelsen i 1736 var Peder Buch ridefoged på Lundbæk (kom.s dok. nr. 69)

4. lænke på Nørå kaldet Syvende lænke (21 matrikulerede bdgsl.)

Nr.	Ejer 1695(97)	Bruger 1695(97)	Ejer 1741	Bruger 1741
1	Hans Niensens datter, Skovsgd.	Peder Gregersen, Nibe	Hans J. Gleeurup, Ålborg	ingen brug angivet
2	Bernt Due, Halkær/ Krastrup	Michel Braming, Nibe	Levitzau, Restrup	Chr. Kirkegaard, Nibe
3	Johan Clausens enke, Nibe	Chr. J. Hørtikar, Nibe	Th. Hopps enke, Ålborg	Niels Haubro, Nibe
4	Jens Jochumsen, Ålborg	Ove Christensen, Nibe	J. Klitgaards enke, Nibe	ingen brug angivet
5	do.	Jens Badskær, Nibe	J. Hersums arv., Nibe	do.
6	Niels Benzon, Vår m.v.	Chr. Tyrestrups enke, Nibe	J. Poulsson, Vår	Jepp Bislev, Nibe
7	Bernt Due, Halkær/ Krastrup	Michel Braming, Nibe	Levitzau, Restrup	Chr. Kirkegaard, Nibe
8	Brockenhuus, Sebberkloster	Jens Mørck, Nibe	Hans J. Gleeurup, Ålborg	ingen brug angivet
9	Knud Pedersen, Nibe	Mads Nielsen, Nibe	do.	do.
10	Kgl. maj.	Mette Bierregaard, Nibe	L. Laurssøn, Nibe	Johan Kolbech, Nibe
11	Johan Clausens enke, Nibe	ejeren bruger selv	Th. Hopps enke, Ålborg	Niels Haubro, Nibe
12	Niels Benzon, Vår m.v.	J. Sønderholm, Nibe	J. Poulsson, Vår	ingen brug angivet
13	do.	do.	do.	do.
14	Knud Pedersen, Nibe	Ove Christensen, Nibe	Hans J. Gleeurup, Ålborg	do.
15	do.	Clement Roed, Nibe	L. Laurssøn, Nibe	Johan Kolbech, Nibe
16	do.	Ove Christensen, Nibe	Hans J. Gleeurup, Ålborg	ingen brug angivet
17	Jens Jochumsen, Ålborg	Clement Jacobsen, Nibe	J. Hersums arv., Nibe	Niels Bæcks enke, Nibe
18	Peder Pedersen, Ålborg	do.	Hans J. Gleeurup, Ålborg	ingen brug angivet
19	Jens Jochumsen, Ålborg	Peder Gregersen, Nibe	do. (cl. K. Strætt, Nibe)	do.
20	Johan Clausens enke, Nibe	ejeren bruger selv	Th. Hopps enke, Ålborg	Niels Haubro, Nibe
21	Poul Pop, Nibe	do.	Morten Hansens arv., Nibe	ejeren bruger selv

selv ikke i de tilfælde, hvor flere stader efter hinanden eller en lænke i sin helhed ejedes eller benyttedes af een person. Også her var man bundet af vedtægter, der foreskrev, at et staderum udgjordes af 42 favne i længden (36 favne rad + 6 favne bom) og i bredden blot så meget, som bommen ragede ud.

At det måtte være således forstås ved et blik på oversigten over Syvende lænke på Nørlå. Da grunden, hvor lænken havde sin plads efter sine bestemte meed, blev målt af kommissionens landkonduktør i 1741, viste den en strækning på 924 favne. Fra gammel tid regnedes lænken til 21 bdst., og det var den da også matrikuleret for i 1690erne. Her var altså plads til endnu et stade, der blev optaget i stadbogen i 1749 og lagt til kronen. Men bortset fra de ekstra 42 favne ville den mindste afvigelse fra ret sættemåde f. eks. i 1690erne være blevet katastrofal for de nærmest følgende fiskere på en lænke, hvor brugerne ustandselig skiftede. Teoretisk set var mulighederne større i 1741, hvor flere stader på lænken stod ledige, men her skiftede ejerne til gengæld ustandseligt, så ikke-vedtægtsmæssig sættemåde ville have forbrudt sig mod ejernes interesser. At man alligevel gang på gang, bevidst eller ubevidst, kom til at forbyrde sig mod de vedtægtsmæssige forskrifter, og hvorledes man søgte at hævde disse forskrifter, er emnet for behandlingen i det følgende afsnit.

Af det allerede anførte fremgår, at bundgarnsfiskerne ikke var en ensartet gruppe, men at der fandtes en stor variationsbredde fra småfiskere til storfiskere. For at gøre dette klarere, må de sociale forhold i Nibe analyseres. Byen havde på kommissionstiden for længst fået sine egne markante træk. Fiskeriet var grundlaget for hele byens eksistens. Når det blomstrede, blomstrede byen; når de indvandrende silde mængde aftog, rykkede nød og elendighed truende frem. I kraft af sildefiskeriet nåede Nibe i 1727 købstadsstatus trods modstand og chikanerier fra Ålborgs side¹².

Indtil 1727 havde Nibe været et fiskerleje, men ganske vist med særlige begunstigelser. 1545 havde det fået birkeret og 1587 ret til visse håndværk, der upåtalte udvidedes, sådan at der i 1651 var mindst 35 håndværkere på stedet¹³. 1673 var det i lighed med en række andre steder, der rangerede et eller andet sted mellem landsbyer og købstæder, blevet lagt i konsumtion og var derved kommet et skridt henimod købstadsgruppen¹⁴. 1681 udstedes „politivedtægter“ for Nibe¹⁵, 1689 resolverer rentekammeret, at Nibe (og Løgstør) ikke var almindelige landsbyer, hvis beboere som andre bønder hørte under adelige birker (foranlediget af oprettelsen af Lundbæk birk, under hvis gods adskillige nibinger var fæstere)¹⁶. 1693 opretter Nibe en slags „magistrat“ og søger i det kommende tidsrum at få handelsprivilegier, hvad Ålborg stærkt

modsatte sig¹⁷. Stridighederne medførte, at Nibe 1697 underlagdes Viborg stiftamt, og 1699 opnåede den kgl. bevilling på de begærede handelsprivilegier, der også indebar oprettelsen af et marked ved byen¹⁸. Den bymæssige karakter, som Nibe da havde, fik udtryk gennem en politi- og brandvedtægt af 1699¹⁹. Forholdet til Ålborg bedredes ingenlunde af den grund; modsætningen blev snarere skarpere, især efter at Nibe havde fået købstadsrettighed. Umiddelbart efter at det var sket, førte Nibe sin klage over Ålborg frem, en klage, som behandledes i 1728–30 og endte med en decision ved stiftamtmandene over Ålborg og Viborg amter²⁰.

Udgangspunktet for nævnte trætte, der ikke er behandlet af Klitgaard, eftersom hans fremstilling standser ved købstadsprivilegiets tildeling, var en klage fra Nibe over, at fire borgere fra Ålborg havde fiskestader i fjorden for Nibe, sildesalterier og handel i Nibe og ved Sebbersund, hvor de bryggede og brændte og lod sælge øl og brændevin uden at bidrage noget til den unge købstads udgifter. Ålborg bys argumentation gik bevidst ud på at hævde de kgl. bevillinger på frit fiskeri og salteri i og ved Limfjorden (og altså også ved Nibe), som gentagne gange var tildelt den, og pukke på sin forrang som gammel købstad overfor opkomlingen, der kun takket være ålborgborgernes initiativ og hjælp havde hævet sig fra landsbystadet. I Ålborg bys indlæg er fremstillingen heraf dog meget tendensiøs og udsat for meget kraftig forkortning, selv om der vel klogeligt ikke nævnes årstal for, hvornår Nibe blot var en landsby med 22 fæstebønder, præsten og nogle gadehusmænd.

Noget stort jordtilliggende fandtes ikke til Nibe. Ved matrikuleringen i 1688 anførtes præstegården og 22 mand hver for et jordtilliggende på hartkorn 1 td. 4 skp. 3 fj. samt 5 mand for hver 2 fj. 1 alb. (ialt 3) og 1 fj. 2 alb. eller 1 fj. Heraf var på daværende tidspunkt 15 tjenere til Oxholm, 4 til Lundbæk, 2 til Ålborg hospital og 1 til Horsens hospital. Resten var selvejere, men havde bortset fra præstegården ligget under andre jordegodsejere²¹. Det var ikke jordtilliggendet, men bebyggelsens beliggenhed ved fjorden, der betingede udviklingsmulighederne. Klitgaard har været inde på dette forhold under sin drøftelse af byens navn, hvor han gør rede for dens beliggenhed ved snævringen mellem fastlandet og de overfor liggende holme, Startøtterne, Klosterholm m. fl. Mellem dem kiler sejlløbet mod Sebbersund sig ind, og det er utvivlsomt rigtigt, at benævnelsen på bebyggelsen Nibe hidrører fra denne snævring, men i modsætning til så mange andre snævringer i Limfjorden (man tænke på Ålborg–Nr. Sundby, Aggersund, Feggesund, Vilsund, Odde-sund eller snævringen i Nibes umiddelbare nærhed, Sebbersund) havde den ingen færdselsmæssig betydning. Holmene eller den nærmeste kyststrækning i Slet herred førte ingen steder hen set fra et trafikalt synspunkt. Heller ikke

gennemfarten ind til Sebber fjord havde trafikmæssig nogen større betydning. Det anførte kunne da ikke danne baggrund for en udvikling af Nibe udover et beskedent landsbysamfund.

Tilbage var da blot fjorden selv og dens fiskerigdom at bygge på. Fra 1500-tallet nævnes Nibe hyppigt jævnsides med andre fiskelejer omkring Nibe bredning som Sebbersund, Valsted, Stavn, Gøl, Øland og Klitgårde, der alle skulle synes at have lige så gode chancer for at udspecialisere sig med fiskeri som hovederhverv. Når det blev Nibe, der kom til at undergå forvandlingen fra landsby til fiskerby og købstad, så er årsagerne flere. Måske netop det ringe tilliggende af agerjord fik dens beboere til at vende sig mod fiskerierhvervet. Vigtigere var det dog, at af alle de nævnte lokaliteter lå Nibe bekvemst for afsætningen af fangstudbyttet i kraft af den gren af sejllobet, der fra hovedløbet skød sig ned til og forbi byen uden generende grunde udenfor, sådan som det var tilfældet med alle de øvrige. Og vigtigst af alt: Nibe lå lige ud til den mest givende fiskegrund i bredningen, Nørlå, hvor udbyttet var størst, og hvor hovedparten af de givtigste sildebundgarn kunne udsættes. Valsted og Sebbersund lå med egne, mindregivende grunde foran sig og spærredes ude fra Nørlå af de nævnte holme. Gøl og Øland havde grunde af tilsvarende mindregivende karakter for eget land og var placeret fjernere fra Nørlå. Det samme gjaldt i nogen grad Stavn og Klitgårde, men for Nibe åbnede den centrale del af bredningen sig vifteformigt og med uhindret adgang.

Nibes fåtallige bønder havde ingen mulighed for alene at nyttiggøre sig låernes fiskerigdomme. Utvivlsomt har Klitgaard ret i sit antagende af, at lokaliteten i sildefiskeriets forårs- og efterårssæsoner befolkedes af fiskere, salttere, gællekoner m. m., der påny drog bort, når fiskeriet ebbede ud. Men det må være blevet efterfulgt af en mere permanent bebyggelse af en hel del folk, som ikke havde nogen tilknytning til Nibe som bondeby, men til dens karakter af fiskerby. Hvor tidligt denne mere permanente bebyggelse med tilknytning til fiskeriet har taget fart, er vanskeligt at sige. Klitgaard har dog en del materiale herom, som kort skal refereres.

I 1649, inden kronen endnu havde afhændet sine besiddelser til rigsmarskalk von Korbitz, pålignedes der indbyggerne i Nibe en skat, som de stævnes for 8.12. samme år. Klitgaard antager – sikkert med rette – at det blot var folk, bosatte på kronens grund, der stævnes²². I alt drejer det sig om „folk som bruger købmandsskab“ (5 personer), „pebersvende“ (7 p.), „embedsmænd (d.e. håndværkere) uden avl“ (33 personer), „tjenestedrenge og fiskerkarle“ (25 p.), „mændssønner (voksne)“ (6 p.) og „mændssønner og tjenestedrenge (halv-voksne)“ (5 p.). En fornemmelse af aktiviteten i Nibe får man også igennem tingsvidnet over kronens øde grunde i byen i 1630erne²³. I 1633 var ikke

færre end 72 af Ålborg slots byggesteder i Nibe aldeles øde. En stor del af dem havde tidligere været brugt af folk fra Ålborg, af forskellige adelspersoner og af andre udenbys folk. Grundene brugtes mod afgift, og de bygninger, som brugerne opførte derpå, var privateje, som kunne handles. Mange af husene på grundene har været beregnet til at rumme det ekstra mandskab, der søgte til stedet i fiskeriets hektiske sæsoner; det fremgår indirekte af, at de mange øde grunde findes i den periode med ringe fiskeri der indtræffer i årene efter ca. 1600, og at grundene påny bebyggedes, da sildene efter 1635 atter gik til i rigeligere mængder. I 1657 havde kronen således blot 26 øde grunde²⁴.

Presset på husplads i byen kan utvivlsomt udlæses af et tingsvidne fra 1667, som refereres af Klitgaard²⁵. Til husene og boderne i Nibe er der hverken ager eller eng og ved de fleste ikke så stor plads, at der kunne sættes en kålplante, siges det. Den fortsatte beskrivelse giver et klart indtryk af, hvad husboernes virksomhed bestod i. Beboerne havde deres næring udelukkende af vandet, hedder det, og af dettes brug betalte de afgift til de respektive ejere af fiskestaderne. Når fiskeriet slog fejl, „som nu i nogle år sket er“, måtte de dog skatte og skylde af vandet som andre af ager og eng, hvorfor de fleste gadehusmænd her nu var øde. Den største del var ikke så formuende, når der ikke var fiskeri, at de kunne købe en ol sild eller et brød, men måtte mellem fiskesæsonerne gå og tigge føden og tage på borg hos købmanden, hvad de behøvede af hamp og tjære til fiskeriudredningen. Salterboderne står nu ledige og øde, „eftersom fiskeriet havde fortsat sig fra lejdet“.

Vi vil nu vende tilbage til Ålborg bys indlæg i trætten om fiskeriet i Limfjorden og se nærmere på de påstande, der her fremføres. Udover at påstå at Nibe har sin oprindelse af en landsby med det angivne antal beboere, giver indlægget i den fortsatte redegørelse en formelig udviklingshistorie for byen: „... så har Ålborg borgere til salteriernes begyndelse og fortsættelse købt og lejet huse og husesteder af proprietærene til salterboders indrettelse og oppebyggelse i Nibe, hvori de, så længe fiskerierne har påstået, har holdt tjenerne og mange folk, som kunne befordre denne handel, og som der på ingen af de andre fiskelejder i Limfjorden er bleven brugt større handel med salteri end i Nibe, hvor forhen har været 24 til 28 salterboder Ålborg borgere tilhørende, så i henseende til slig handel, som Ålborg borgere der har drevet, er Nibe by, da konsumtionen blev påbudet, tillige med Løgstør, som og er et fiskerlejde, bleven anset at skulle svare konsumtion, og som imod 400 mennesker til Ålborg borgeres fiskeri og salteri at forsyne, er bleven højfor nødne, så har borgerne i Ålborg måttet formå folk på landet og anden steds boende, som de har kunnet overtale til at tjene herved og for at have dem desto bedre ved hånden, når fiskerierne påkom, har de hjulpet dem med tøm-

mer og penge til at bygge og nedsætte dem i Nibe, thi byens indbyggere, som foruden deres avling har brugt fiskeri, har ej kunnet tjene nogen uden dem selv, desforuden har det og tildraget sig, at Ålborg borgeres tjenere, som ved salterierne er brugte, har indladt sig med enker og piger i ægteskab i Nibe, ja en del af borgerskabet i Ålborg, som formedelst store købstadtynger, såvel i freds- som fejdetider, har flyttet her fra byen og der nedladt sig i Nibe som på et sted, hvor de kunne være qvit for sådanne byrder. Derved er fællesskabet imellem Ålborg bys borgere og Nibe bys indbyggere bleven så indbunden, at så højt som Nibe indbyggere var trængende til Ålborg borgeres hjælp og undsætning, så fornøden var de dem og til tjeneste ved deres salterier, derfor har den godhed en husbond gærne for sin tjener og den kærlighed den ene medborger her har haft for den anden, imens de her har boet sammen, været alene årsag i, at Ålborg borgere har fordraget og tilladt, at deres tjenere og forrige medborgere har ved salteriet og åbne kramboder drevet handel og vandel, Ålborg bys borgerskab til præjudice og fornærmelse, og som denne såvel som al misbrug gærne tager alt jo mere og mere til, så har ej alene landsbyfolk og bønderkarle, som fra landet har flyttet til Nibe, men endog de som i værende tid var bleven fremvoksende af indbyggerne, betjent sig af denne handel som en ordentlig dem tilladt frihed . . .“²⁶

Desværre giver det arkivalske materiale kun spinkle muligheder for at kontrollere påstanden i dens enkeltheder. Kirkebøgerne i Nibe er først bevaret fra 1765, og hovedkilden til Nibe borgeres historie i 1600-årene bliver derfor tingbøgerne. Tilvandringen til byen er ganske åbenbar, men at afgøre, hvor de tilvandrede kom fra ofte umuligt. Klitgaard har dog flere eksempler også på forbindelsen med Ålborg²⁷. I øvrigt var denne forbindelse ingenlunde ensidig. Folk fra Nibe flyttede til Ålborg og skabte sig en levevej dér.

Ålborgs påstand fik naturligvis ikke lov at stå uimodsagt. 28.9. 1728 tog Nibe til genmæle og begyndte med at kvittere for artigheden med dens egen landsbyoprindelse ved at rive Ålborg i næsen, at den startede sin tilværelse fra nogle åleboder²⁸. Af de konkrete påstande vender den sig mod det store tal af salterboder og af mennesker, der skulle have bistået ålborgborgerne i deres fiskerinæring. Højest 10–12 salterboder, tilhørende folk i Ålborg, har på een gang været i Nibe, og hvad det angår med hjælp af tømmer og penge til de folk, der behøvedes til deres salteri, så er det „alt sket med profit for dem selv“. På dette svares fra Ålborg med at opregne navnene på ialt 25 ålborgborgere foruden de 4 nu anklagede, der „næsten på een gang har haft både salteri og fiskeri i Nibe“. Hertil kommer „12 til 15 tjenestefolk i det ringeste på ethvert salteri“. Da det ikke vil være muligt at kontrollere samtidigheden af alle disses virksomhed i Nibe, må vi slå os til tåls med, at

selv med det laveste tal – som Nibes utvivlsomt udgør –, er det dog en ret betydelig fremmedvirksomhed, der har fundet sted.

Bevarede ansættelser til kopskat og krigsstyr for Nibe i årene under krigen med Sverige giver mulighed for at vurdere det hidtil anførte eller antydede om befolkningssammensætningen. Værdifuldest i denne henseende er angivelserne for året 1720, fordi der til de anførte knytter sig oplysninger om erhverv, husstandenes sammensætning og en generel karakteristik af den enkeltes tilstand²⁹. For såvel kopskat som krigsstyr findes en udarbejdet fortegnelse, der begge rummer de samme 168 husstande. Mens det i krigsstyrlisten er undtagelsen, at en af de anførte slipper for ansættelse, er det i kopskatlisten meget almindeligt, idet blot 30 af de 168 er ansat til skat. Fri efter forordningen var ikke blot embedsmændene som præst, foged, skriver og degn, men også alle de, der kunne karakteriseres som landalmue, nemlig fiskere og bønder³⁰. Desuden fritages en hel del af håndværkerne, enten fordi de er fuskere, eller fordi de ikke er selvstændige mestre eller også fordi deres mange børn og hele armelige tilstand gør det rimeligt. Trods dette noteres dog omhyggeligt alle oplysninger ved hvert enkelt af de 168 numre, og der fås derigennem et materiale til bedømmelse af denne del af byens befolkning.

De 168 husstande er imidlertid ikke hele byens befolkning. Efter selve registreringen findes en generel karakteristik af den resterende del, og den er særdeles oplysende for byens tilstand på denne tid, hvorfor den skal anføres in extenso: „Foruden de, som heri er specificerede og anført, findes over 150 fattige familier, som aldeles intet ejer at svare af. Disse nærer sig af en del at tjene hos fiskerne i fiskeriet og deres hustruer at gøre ved sild i salteboderne, deres børn går i fjorden at tigge sild om fiskeriet og derimellem tigger for dørene. Imellem fiskerierne binder disse fattige folk garn og bøder de i land tagende garn, en del farer og for Ålborg folk og andre med deres førerkåge, somme arbejder for indbyggerne, somme kan fuske på et eller andet håndværk, er dog alle arme og besidder ingen ting, har ikke klæder de kan ligge på, så det ikke har været nyttig deres navne at anføre“.

Som det vil ses af beskrivelsen har dette underste lag i byen været ganske afhængig af fiskeriet og den beskæftigelse, det kunne give. Udenfor de to højsæsoner, når silden gik til, har de sat deres lid til garnbinding og -bødning og arbejde af mere tilfældig art. Det har vel også hovedsageligt været dem, der har vadet på grundene i vand til livet for at hente sig en ret fisk ved hjælp af glib og krøje eller ved vintertid har vovet sig ud på fjordisen, så snart den kunne bære, for med ålejernet at trække ålen op af bundens dynd.

I den generelle karakteristik af de uangivne nævnes, at de arbejder for fiskerne, der altså må søges blandt de 168 anførte. Fordeler man de 168 efter

erhverv, vil det vise sig, at også her dominerer fiskeriet eller erhverv, der er nøje knyttet hertil. Undtagen herfra er naturligvis embedsstanden repræsenteret ved præst, kapellan, birkefoged og -skriver samt degn. Bortset fra disse og nogle stykker, hvis erhverv ikke er oplyst, er fordelingen på erhverv følgende:

Bonde = 8, fisker og fæstebonde = 8, fisker = 44, fiskerkarl = 4, sildehænger = 5, sildesalter = 1, handelsmand = 2, kræmmer = 3, øltapper = 10, vognmand = 1, krejler = 8, sømand = 7, bødker = 25, feldbereder = 1, bager = 3, snedker = 3, skræder = 5, smed = 2, skoflikker = 3, murer = 1, tømrer = 2 og handskemager = 1

Enkelte af byens bofaste befolkning holder sig alene til deres bondebrug, men det er kun et forsvindende tal mod byens fiskere, der er den største enkeltgruppe. Til gruppen er også regnet 8 af bønderne, der driver fiskeri, og en øltapper, der ligeledes supplerer sit erhverv med fiskeri. Sådant dobbeltbeskæftigelse har sandsynligvis været betydeligt mere udbredt, end det fremgår af fortegnelsens oplysninger. De 4 fiskerkarle er også erhvervsfiskere, men har ikke drevet selvstændig virksomhed. De svarer utvivlsomt til de lødderkarle, der skal omtales nærmere nedenfor.

I transportgruppen nævnes direkte en vognmand, 8 krejlere og 7 søfolk. Af disse er krejlerne direkte afhængig af fiskeriet, idet deres hovedbeskæftigelse har været at transportere sild. Deres virksomhed vil blive nærmere beskrevet nedenfor. Under betegnelsen søfolk skal først og fremmest søges folk, der farer med den lokale bådtype, kågen, som også krejlerne brugte. Det giver måske sammenfald for de to grupper. Om fire af søfolkene hedder det direkte, at de farer med en kåg, om de to sidste siges den ene at „sejle her fra byen“, den anden benævnes bådfører, men „ældgammel og udlevet“. Nogen større farter udenfor Limfjorden er nibingerne på denne tid da ikke kommet ud for.

Indenfor landtransporten findes een vognmand. I 1747-mandtallet ses, at vognmændene ved siden af deres kørsler drev landbrug eller handel med sild. Kørende sildeprangere fandtes også i 1720, idet de to i gruppen siges at køre om i landet med sild, mens den tredie, der tidligere har været „kior-kræmmer“, nu hverken har heste eller vogn.

Af handelsfolk er der ikke mange i byen. Det skyldes sandsynligvis konkurrencen fra ålborgborgernes udstationerede folk, som netop er et af stridspunkterne i trætten mellem de to byer få år senere. I øvrigt er vel ikke al den krambodshandel registreret, som må have været på denne tid. Af de to

handlende er den ene øltapper, der „holder lidet kræmmeri for bønder“, og den anden (efter oplysning til kopskatten 1717) „holder med liden boe til bondebrug, hvilke varer han hos købmændene i Ålborg tager“.

Gruppen af øltappere eller kroholdere er derimod oppe på ti. Det høje antal må hænge sammen med det livlige røre i fiskeriets højsæsoner. Om en af øltapperne, der forener virksomheden med en halv kågs fiskeri, siges udtrykkeligt, at han „holder lidet øltapperi i fiskeriet“.

Udover de gællekoner, læggekoner o. a. af ubestemt antal, der nævnes i oversigten over byens fattigste familier, er registreret enkelte, der ligeledes har med fangstens tilvirkning at gøre. Det gælder en enkelt sildesalter og fem, der har med tilvirkningen af tørsild at gøre. De er her benævnt sildehængere, og deres virksomhed er i fortegnelsen forklaret med, at de „nærer sig af at hænge sild op i tørre“. Forholdet mellem sildesaltere og sildehængere kan ikke afspejle de faktiske forhold. Der har utvivlsomt været langt flere til nedsaltning af sild end til tørring af sild.

Indenfor håndværkergruppen er bødkerne absolut førende i tal. Det skyldes dette fags nære tilknytning til fiskerierhvervet. Hovedparten af bødernes virksomhed har bestået i at fremstille tønder til sildesaltning og i at slå dem sammen og slå bunde i, når de var fuldpakket. Om en hel del af de registrerede hedder det da også: „Er ingen ret bødker, men alene arbejder for andre“ eller endnu mere illustrerende: „Er ikkun alene en, som slår sammen i en salterbod“, eller „Er en, som slår sammen, ikke nogen ret bødker“. Deres virksomhed har da i lige så høj grad været forlagt til salterboderne som til bødkerværkstederne. At det for mange af dem gælder, at de kun er at betragte som hjælpere i salteriet, fremgår af opgørelsen over deres husstand. Syv af dem har overhovedet ingen læredrenge, andre syv har een læredreng, ti har to læredrenge og endelig er der en, som har tre. Kun tre af byens bødkere har desuden svende i deres brød. Deraf har de to hver en svend og desuden henh. en og to læredrenge. Den tredie beskæftiger to svende og to læredrenge.

Den næststørste gruppe indenfor håndværkerstanden er skræderne, hvoraf der er fem. De er alle af ringe tilstand. Kun to af dem har folk i deres brød, idet der for den ene anføres en pige, der „går i syskole“, og for den anden en læredreng.

Af byens tre bagere er den ene „ældgammel og ikke rigtig i hovedet“, men familien underholdes ved tre hjemmeværende børns arbejde. Den næste bor sammen med sin kone og sin mor og har en „brødpige“ i huset; den tredie endelig angives at bage grovbrød for andre.

Ingen af byens tre snedkere har fremmed hjælp. Det samme gælder de tre

skoflikkere, hvoraf den ene oplyses at være en svensk (krigs)fange. Han har imidlertid stiftet hjem i byen, eftersom han opføres med sin hustru. Skoflikkernes største arbejde har nok været at sy på fiskernes vandstøvler.

Af byens to smede har kun den ene folk i sit brød, nemlig to læredrenge og en pige; i den anden smedefamilie findes fem børn. Af bygningshåndværkere findes to tømrere og en murer. Den ene tømrer karakteriseres som gammel og arm, men han hjælpes i sin virksomhed af en voksen søn; den anden er „ingen tømmermand, men arbejdskarl“. Murmesteren er som de andre alene om at drive sit håndværk.

Indenfor håndværkergruppen findes endnu to fag repræsenteret nemlig ved en feldbereder og en handskemager. Den sidstnævnte tilhører dog ikke de aktive håndværkeres kreds, for det hedder om ham, at han „er en fattig mand, går i fjorden og tigger sild, bruger ikke håndværket“. Han kan dog ikke al sin tid have tilhørt de subsistensløses kreds, eftersom han i 1717 svarer 48 sk. i krigsstyr. I sin nuværende tilstand var han ikke nogen enestående figur; mange i Nibe har som han fægtet sig igennem ved at drive rundt ved sildekågenes anløbspladser for at tage, hvad der mere eller mindre frivilligt faldt af efter røgningen af bundgarnene, eller for at samle op, hvad der måtte blive spildt ved løsningen. Mest almindeligt var det – som nævnt ovenfor – vel børn, der sendtes ud for at tigge sild. De må vel nu og da have set deres snit til at negle nogle sild fra kåge, der var uden opsigt. Således føres der en sag for retten i Nibe i 1698 mod Povl Barmers søn, der er overbevist at have taget ferske sild af Christen Ibsens kåg³¹. Han dømmes til at miste sin hud, „således at faderen pisiker og straffer ham i sagsøgerens nærværelse“.

Denne børns og voksnes tryglen om sild belyses nærmere af en anden sag for birketinget i 1699³². Den føres mod Jens Michels. Attrup, der anklages for at have taget sild af Povl Vejdemans kåg. Da sagen giver et godt tidsbillede af fiskerlejet Nibe, skal den refereres ret udførligt. Det omvidnede forhold udspiller sig bededags morgen 1699; Vejdemans „lønskarl“ var da netop kommet i land med en kåg sammen med sin makker og havde lagt til ved Poul Vejdemans landsted (d.e. landingssted), „hvor da hans (d.e. Poul Vejdemans) fælleskåg, som Peder Christensen fører, også var kommet der til landstedet med ferske sild i, og som vidnet gik op i Povl Vejdemans salterbod, så han ud af vinduet til kågen og så da, at Jens Michels. Attrup kom gående med en kubbe på sin ryg og så sig allevegne omkring, gik så derefter hen til Peder Christensens den fælles kåg og satte sin kubbe ned i silden og med den venstre hånd ragede sild i den“. Da vidnet attackerede ham med 2–2¹/₂ ol sild i rygkurven, kom de i skænderi, og Jens Attrup blev væltet om i fjorden, så sildene spildtes. Den indstævnedes giver som sin forklaring, at han gik langs

fjorden „med flere fattige at tigge sig en sild af fiskerne her i byen“. Det fremgår i øvrigt af flere forskellige udsagn, at ikke alene har denne fremgangsmåde været almindelig, men at disse folk desuden har samlet op, hvad der ved losningen af fangsterne blev spildt af sild i fjorden.

Ved et lykkeligt tilfælde er et mandtal fra Nibe bevaret fra 1747³³. Fortegnelsen omfatter 338 personer, der hver må stå for en husstand. Det svarer stort set til antallet af husstande i 1720, når man til kopskatfortegnelsens 168 familier adderer de godt 150 fattige familier, som kun karakteriseres generelt. Mandtallet i 1747 opregner ikke den enkelte husstands medlemmer, men giver ved hvert navn en „forklaring, hvad de ernærer sig af, samt nogenledes forklaring om deres tilstand“, altså den samme form for karakteristik, der var anvendt ved kopskatansættelsen, men her fyldigere og konsekvent gennemført. I en rubrik anføres året for vundet borgerskab, men her mangler oplysninger for en lang række personer. Det gælder først og fremmest fiskere, der vel heller ikke skulle tage borgerskab. Trætten i 1728 var jo blevet afsluttet med bl. a. en utvetydig erklæring om, at fiskeri ikke kunne regnes for en borgerlig næring. Alligevel ses en del af fiskerne at have taget borgerskab, flere endda allerede i 1731. Af de 338 registrerede har ialt 204 vundet borgerskab, heraf bemærkelsesværdigt nok alene 118 i året 1731, få år efter at Nibe fik købstadsstatus.

Spørgsmålet er, om mandtallet medtager alle byens borgere i de opregnede 338 husstande eller om der i lighed med registreringen til kopskat findes et helt fattigt befolkningslag, som ikke er antegnet. Den i fiskesæsonerne tilstrømmende udenbys arbejdskraft er naturligvis ikke med i fortegnelsen, men jeg skulle tro, at de to sidste grupper i fortegnelsen: Daglønnere og subsistensløse virkelig omfatter, hvad der i 1720 blot karakteriseres generelt.

At antallet af husstande holder sig nogenlunde konstant i de 27 år, der her er tale om, forekommer meget rimeligt. I 1720 havde Nibe (og fiskerlejerne i det hele) en glansperiode, hvor silden gik rigeligt til. I slutningen af 1740erne var fangstudbyttet på retur for i den sidste halvdel af århundredet at holde sig på dette beskednere stade³⁴. Den rigere forløbne periode synes at afspejle sig i mandtallet 1747 sammenlignet med kopskatopgørelsens oplysninger i 1720, såvidt man tør slutte ud fra begge kilders i mere almindelighed holdte karakteristikker. Det fremgår især af sådanne grupper som handel og håndværk samt den tilsyneladende vækst i byens sildesalteri.

Den beskrivelse, der ledsager hvert enkelt nummer i mandtallet, tillader en gruppering efter beskæftigelse, der kun i ganske ringe grad er behæftet med usikkerhed. Flere ses at have haft flere erhverv. Spaltes disse erhverv ud, fås følgende fordeling efter beskæftigelse:

Oversigt over Nibes befolkning efter erhverv (1747)

Embeds- og bestillingsmænd	20
Byfoged	1
Byskriver	1
Sognepræst	1
Sognedegn	1
Beskikket prokurator	1
Feltskærer	1
Byens vurderingsmand (»en af byens vurderingsmænd«)	1
– bedemand	1
– vægter	2
– hyrde	1
– jordemoder	1
– gående post (»til Ålborg«)	1
– skoleholder	1
Kyrassér (»i kgl. maj.s tjeneste«)	1
Overbetjent ved konsumptionen	1
Betjent ved konsumptionen	4
Formuende folk (»lever af sine midler«)	3
Avlsbrugere (heri medregnet præstegården)	13
Handel	46
Alle forefaldende købmandsskaber	4
Købmandsskab og salteri (evt. fiskeri)	8
Korn- og krambodhandling	4
Værtshusnæring (komb. m. købmandshandel el. a.)	9
Husnæring (evt. komb. m. andet erhverv)	12
Sildehandel (evt. komb. m. andet erhverv)	9
Transport	24
Krejleri	10
Søfart	7
Vognmandskørsel	7
Håndværk	98
Bager	6
Brændevinsbrænding	3
Bødker	35
Farver	1
Feldbereder	3
Glarimester	1
Grovsmed	2
Guldsmed	1
Handskemager	2
Hattemager	1
Klejnsmed	1
Kobbersmed	1
Kågbygger	4
Murer	2
Rebslager	1
Sadelmager	1
Sejlmager	1
Skomager	12

Skræder	8
Slagter	3
Snedker	4
Tækkemand	1
Tømrer	3
Væver	1
Husflid (spinden)	8
Fiskeri	111
Fiskeri og salteri	25
Fiskeri	33
Løderkarl ved fiskeriet	15
Lønkarl (daglønner) ved fiskeriet	39
Daglønner	36
Subsistensløse (»lever i armod«)	18

Den første gruppe er broget sammensat, som den specificerede angivelse viser. Tilstanden for dens enkelte medlemmer strækker sig fra „god“ over „nogenledes“, „mådelig“ og „slet“ til ren armod. Den sidste kategori tilhører vægterne, hyrden og den gående post, der bringer folks brevskabeligheder til Ålborg. Ved vurderingsmanden nævnes, at han er en af byens vurderingsmænd „og sig deraf ernærer“. Borgerskabet skulle årligt udnævne fire mænd til „taxerborgere samme 4re mænd at observere byens bedste og gavn i alle mulige måder“³⁵.

I anden gruppe, der lever af sine midler, er to af medlemmerne fra første gruppe, nemlig forrige byfoged Søren Aagesen, der supplerer sine midler med en årlig pension på 100 rdlr., og provstinde Høyers, der „nærer sig af sin pension samt lidet at udlåne penge på håndfået pant“. Den tredies tidligere beskæftigelse er ikke oplyst.

I gruppen med folk, der holder sig til stedets oprindelige erhverv, landbrug, er der tilsyneladende tre, der alene klarer sig med, hvad jorden kan yde. Mandtallets oplysninger skal imidlertid ikke tages for bogstaveligt, for ialtfald den ene, Mads Bierregaards enke, har utvivlsomt forenet landbrug med fiskeri. I 1741 er hun ikke alene ejer af 3 bundgarnsstader på Nørlå, men lader også bruge sildefiskeri fra 3 lejede stader. Også Christen Pedersen Bierregaard driver fiskeri ved siden af sit landbrug. Selv ejer han dog ingen stader, men har 6 i leje på Fruens grund. Erik Christensen, der har to bols hartkorn, driver desuden fiske- og salteri; og ialt seks forener landbrug med vognmandskørsel. De resterende avlsbrugere skal nok hovedsageligt søges blandt dem, der driver fiskeri eller en eller anden form for handel, men er ikke noteret i bemærkningerne i mandtallet.

I handelsgruppen samles mange slags kategorier. Den første gruppe, der „nærer sig af alle forefaldende købmandskaber“, karakteriseres ved at dens

medlemmer „logerer i byen“, men da tre af de fire har taget borgerskab, betyder det vel, at de ikke har hus i Nibe, men har indlogeret sig. En af dem benævnes købmandskarl. Muligvis er de alle i tjeneste hos købmænd og da sandsynligst fra Ålborg.

Næste gruppes medlemmer ernærer sig af købmandskab og salteri. De har alle fast ejendom i byen og har alle taget borgerskab. To af dem driver desuden fiskeri, den ene af disse desuden værtshusnæring. Det er Niels Beths enke, der er i den store stil, idet hun i 1741 driver fiskeri fra ikke færre end 41 lejede stader, salteri, købmandskab på København og som nævnt værtshusnæring. To af hendes sønner er også storfiskere i 1741 med henh. 16 og 24 lejede stader. Enken efter den sidste med de 24 stader fortsætter med fiske- og salteri i 1747³⁶.

Tredie gruppe, der driver korn- og krambodhandel har ligeledes alle fast ejendom og borgerskab. Til gruppen er henregnet en, der ernærer sig alene „af liden kramboe handling“, og en anden, der kombinerer fiskeri og købmandshandel.

I fjerde gruppe findes de, der har værtshusnæring i forbindelse med andet erhverv. Niels Beths enke er allerede nævnt. Fem andre driver købmandskab eller krambodhandling i forbindelse med værtshusnæring. To yderligere forener fiskeri og værtshusnæring, og endelig er der een, der driver krejleri ved siden af. Også alle disse folk har fast ejendom og borgerskab.

Femte gruppes medlemmer har husnæring som gennemgående erhverv. Hvad der skal forstås herved, er ikke klart. Ordet forekommer ikke i ord-bøgerne. Da forklaringen i eet tilfælde lyder: „Husnæring med bryggen og brænden“ og i et andet: „Hushandling og anden brug“, slutter jeg, at det drejer sig om småforretninger evt. med egne produkter, muligvis at forstå som en slags værtshusnæring eller pensionatsvirksomhed, som der i sildesæsonerne med de mange temporært beskæftigede tilflyttere kunne være behov for. Antagelsen synes at finde støtte i den klage, som Nibe borgere fremsætter over folk fra Ålborg i 1728³⁷. Det hedder her om Hans J. Gleerup, at han ikke alene holder åben krambod i sin salterbod i Nibe, men „endog bruger husnæring med øl og brændevins udtapning, Nibe indvånere ikke til ringe afbræk“. Af de ni, der driver husnæring, er de fire håndværksfolk (2 bødkere, 1 feldbereder og 1 guldsmed), to driver handel (sild- og købmandshandling), en salteri og en fiskeri ved siden af. Otte af gruppen har fast ejendom og seks desuden borgerskab. At tre af gruppen er enker, støtter måske også antagelsen om husnæringens karakter.

Sjette gruppes medlemmer driver handel med sild evt. i forbindelse med andet købmandsskab. Det gælder ialtfald fire, hvoraf den ene handler på Kø-

benhavn. To kombinerer sildehandel med husnæring, en med vognmandskørsel og en med salteri. Alle i gruppen har fast ejendom og de otte af dem desuden borgerskab.

Som sidste handelsgruppe kunne man have sat krejlerne, der her imidlertid er anbragt i den gruppe, transport, hvor de også kan placeres med fuld ret. Deres bestilling var at opkøbe sildene fra fiskerne og videretransportere og -sælge dem enten til de direkte forbrugere eller til salterne. To af dem forener krejlervirksomheden med salteri, en driver skoflikkeri og en værtshusbrug ved siden af. De fleste bor i eget hus eller gård, men to i lejhuse. Tilstanden svinger fra god til slet. Ingen er dog i direkte armod. Syv af dem har borgerskab.

I søfartsgruppen findes såvel skippere som søfolk, der sejler for hyre. Nibe havde på dette tidspunkt ikke nogen stor handelsflåde⁹⁸. Af mandtallets oplysninger synes at fremgå, at der er to jagter og en førekåg hjemmehørende. De to skippere, der nævnes begge at sejle på København „og andre indenrigs steder“, er vel førere på jagterne. Førekågen har derimod kun været beregnet til sejlads i selve Limfjorden. To søfolk, der bor i lejhuse og ikke har løst borgerskab, opgives at fare for hyre med en førekåg. De andre i gruppen har alle fast ejendom og borgerskab. Den ene, der farer for hyre med „en liden jagt“, driver desuden „liden husbageri“.

Ovenfor er nævnt de vognmænd, der desuden var avlsbrugere. Ud herover er der i denne gruppe blot een, der forener kørslen med sildehandel. Fire af dem har borgerskab og næsten alle lever i god tilstand.

Håndværkergruppen er af en betydelig størrelse og alsidig sammensætning. Hovedparten af de enkelte håndværk har dog meget fåtallige medlemmer. Mere end halvdelen af grupperne har blot 1–2 udøvere. En anden karakteristisk ting er, at samme person udøver flere erhverv: det gælder for godt $\frac{1}{5}$ af de anførte håndværkere. I flere tilfælde er det nærliggende håndværk som snedker- og tømrerprofessionen, der forenes, men ellers kan det være nok så forskellige erhverv, der udøves af samme mand som bødker- og bagererhverv forenet med brændevinsbrænding, eller bager- og snedkerprofession, eller sømanden, der driver husbageri ved siden af. Nogle stykker driver husnæring sammen med et håndværk; det gælder to bødkere, en feldbereder og en guldsmed. Flere håndværkere deltager i fiskeriet som lødderkarle eller lønkarle. Det gælder to kågbyggere, en murer, en seglmager og en skoflikker. Endelig er der en skoflikker, der også giver sig af med krejleri.

Håndværkernes tilstand er meget forskellig. Flere end i de hidtil gennemgåede grupper bor i lejhuse. Det gælder ca. $\frac{1}{4}$. Desuden er de forholdsvis mange, hvis tilstand karakteriseres som mådelig, nemlig ialt 31 (heraf alene

13 bødkere), eller slet, fattig eller i armod, nemlig ialt 28 (heraf alene 13 bødkere). 22 i håndværkergrupperne har ikke borgerskab. Også her falder hovedmængden på bødkerne, nemlig ialt 13.

I husflidgruppen registreres ialt 8, der „nærer sig af en spinderok“, altså af at spinde garn for folk. Alle 8 er enker, og deres tilstand karakteriseres ved ordene: slet, i armod eller i fattigdom. Blot to bor i eget hus, resten i lejevåninger. Et par af dem er enker efter håndværkere eller mindre bestillingsmænd, men selv mere velbærgede folks enker kunne have svært ved at holde skindet på næsen. Det gælder således Niels Madsen Halkiers enke, hvis tilstand betegnes som slet, skønt manden i 1741 drev fiskeri fra 8 stader og havde løst borgerskab i 1731. Hun sidder dog endnu i eget hus. Ved hendes død i 1749 viser boet efter hende endnu spor af fordums velstand i husgeråd og klæder, og skiftet slutter da også med et overskud på godt 83 rdlr., der kommer den umyndige søn tilgode³⁹. Mandtallets kortfattede karakteristikker må da tages med det nødvendige forbehold. I øvrigt viser en gennemgang af skifteprotokollen for denne periode, hvor vanskeligt det var efter dødsfald og påfølgende arvedeling at forblive i sin tidligere sociale position⁴⁰.

Den største gruppe i byen er den, hvis medlemmer direkte er beskæftiget ved fiskeri. Forrest blandt dem er den gruppe, der driver såvel fiskeri som salteri. Det er ikke så få stader, den enkelte kan råde over, og flere af dem er selv stadeejere. I denne gruppe findes også to udenbys folk, nemlig ålborgmatadoren kommerceråd Hans J. Glerup og ålborgrådmanden Laurs Hemmer Trap, der begge har salterboder i byen. Bortset fra de to sidstnævnte har alle løst borgerskab. Deres tilstand betegnes som god (bortset fra een, som har løst borgerskab 1747 og må antages i færd med at etablere sig; hans tilstand karakteriseres som mådelig), og de bor alle undtagen to i egen gård eller hus. De to undtagelser er den lige nævnte, der bor i en lejegård, og en ungarl, der har indløgeret sig.

Den næste gruppe siges, at „nære sig af fiskeri“. Udsagnet er tilpas vagt til at muliggøre, at der i denne gruppe findes folk, som ikke er selvstændige fiskeridrivende, men da medhjælperne ved fiskeriet i øvrigt specificeres i de næstfølgende grupper, forekommer det mest sandsynligt, at det drejer sig om folk, der selv har garn i fjorden. Flere af dem kan da også findes i besigtelsesstadebogen, ofte med et betydeligt antal stader, men ingen af dem hører hjemme i stadeejergruppen. 23 af de 33 har løst borgerskab; hovedparten – nemlig 27 – bor i egen gård eller hus, selv om mange af ejendommene er pantsatte. De flestes tilstand er god eller nogenledes; for ti af dem betegnet som mådelig, for to som slet og for een som armelig. En del i gruppen forner andre erhverv med fiskeriet. Som tidligere nævnt skal nok en del avls-

brugere søges her, selv om det kun direkte siges om to af dem. To andre forener fiskeri med værtshusnæring, een fiskeri og husnæring og en anden fiskeri og „anden købmandshandel“. Endelig hedder det om en, at han „nærer sig af fiskeri og anden borgerlig næring“.

Den betydningsfuldeste gruppe blandt medhjælperne i fiskeriet var lodkarlene (lodder-, lødderkarle), der aflønnes med part (lod) i fangsten. Hvor fiskerne fra de foregående grupper ikke selv deltog aktivt i fiskeriet, var det lodkarlene, der forestod det og havde ansvar og ledelse. Et udtryk for deres sociale position er det vel, at alle på een nær har løst borgerskab. $\frac{3}{5}$ bor i eget hus og $\frac{2}{3}$ har god eller nogenledes tilstand. En af gruppen er kågbygger ved siden af.

Gruppen af lønkarle (daglønnere) ved fiskeriet er af betydeligt større omfang end lodkarlegruppen. I modsætning til lodkarlene har de ikke andel i fangstudbyttet, men akkorderet aflønning. 15 af dem har løst borgerskab, deraf de 11 så tidligt som i 1731. 16 bor i egne huse, 23 i lejevåninger og to har indlogeret sig hos enker. De flestes tilstand beskrives som slet, fattig eller mådelig. Blot for 7 karakteriseres den som nogenledes.

Den næstsidste gruppe i fortegnelsen karakteriseres som daglønner uden nogen supplerende forklaring. Et par aftakkede soldater og en aftakket „matros i h.m.s. tjeneste“ er imellem, desuden en, der „flikker på sejl“. Den sidstnævnte og 8 andre i gruppen har løst borgerskab, alle i 1731. Hovedparten bor i lejevåning, men ti har dog egne huse. De fleste siges at leve i armod eller fattigdom; blot 4 siges at leve i mådelig tilstand og endelig en i god tilstand. Der kan ikke være tvivl om, at hovedbeskæftigelsen for denne gruppes medlemmer har været ved fiskeriet, sandsynligvis først og fremmest i salterboderne med rensning, nedlægning og transport af sild.

Den sidste gruppe, der opregnes uden beskæftigelse, består af ialt 18 personer, hvoraf $\frac{1}{3}$ er kvinder. Hovedparten siges at leve i armod eller fattigdom. Blot om een siges det, at han er uformuende, og om en enke at hun er i mådelig tilstand. I gruppen er relativt mange aftakkede matroser og soldater (tre af hver kategori); ialt 6 har taget borgerskab (5 i 1731, en i 1740). Den sidstnævnte opgives at tjene i København, mens konen sidder tilbage i eget, pantsat hus i armod. Om en anden fra gruppen hedder det, at han tjener på landet. Hovedparten har nok klaret sig igennem som den ovenfor nævnte Jens Attrup ved almisser eller ved åbenlyst tiggeri. Om en af enkerne hedder det direkte, at hun nyder byens almisse. Uden for fiskesæsonerne har de vel kunnet tjene lidt ved at bøde garn.

Mandtallet giver under eet samme indtryk af fiskeriets dominans i byens erhvervsliv som angivelserne til kopskatten 1720. I enkeltheder giver det endda

et stærkere indtryk af, hvordan hensynet til fiskeriet har gennemsynet hele samfundet. I alle samfundsgrupper spekulerer man i fiskeri, deltager man aktivt eller passivt i fiskeri eller i funktioner, der udspringer af fiskeri. Den anførte opdeling af samfundet afspejler tydeligt det forhold, der er karakteristisk for en befolkning, der ernærer sig ved erhvervsfiskeri: den stærke specialisering med opdeling i grupper for fangst, tilberedning og afsætning og en videre opdeling inden for de enkelte grupper på bestemte funktioner.

Mens mandtallet således giver en mulighed for at analysere byens struktur i første halvdel af 1700-tallet, giver det ingen eksakte holdepunkter for de kombinationer og relationer, der fandtes mellem de enkelte befolkningsgrupper. I gunstige tilfælde kan sådanne findes frem i skiftehandlingerne. Ved min behandling af skiftet efter Anne Jensd. Tyrestrup i 1749⁴¹ er flere af disse relationer påvist, og flere ville kunne hentes frem fra tilsvarende materiale. Alt efter omfanget af den afdødes virksomhed udstrækker relationerne sig til lodkarle, fiskerkarle, bødkere, saltere, gællekoner, læggekoner, spindekoner og bødepiger, om man holder sig til dem, der er direkte beskæftiget ved fiskeriet.

Som tidligere nævnt var den intimeste forbindelse mellem arbejdsgiveren og lodkarlen, idet den sidstnævnte ikke blot var direkte ansvarlig for garnene og deres røgtning, men derudover skulle sørge for alle de andre sider af fiskeriet med sikring af stader til brug, med sildenes optælling og aflevering i husbondens salteri, om han drev et sådant, eller afsætning til krejlere og andre opkøbere etc.⁴² Lodkarlen var da også gjort direkte interesseret i fiskeriets afkastning ved at få andel i brutto-fangsudbyttet. Normalt synes den at have ligget på $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{6}$. Sidstnævnte andel udbetales Anne Tyrestrups lodkarl, og $\frac{1}{8}$ udbetales til lodkarlen i skiftet efter Christen Justsens enke i 1746⁴³. Men så havde lodkarlen også et økonomisk ansvar, der kunne komme til at svide til hans egen pung. Det fremgår af sidstnævnte skifte, hvor det noteres: „De 2 rdr. 4 mk. for mulkt for sætteriets forlængelse og redselets attrappering og optagelse af byfogdens medfølgere kan stervboen ej komme til last at betale, allerhelst det var, er og har været lodkarlens forsømmelse, der ikke såvelsom de andre byens indvånere deres garn i land har taget, da han med dem i almindelighed ofte nok har advaret både ved plakater og trommeslag om redselet af fjorden at aftage . . .“

Lodkarlen sad således inde med et stort ansvar, der strakte sig videre end det rent tekniske ved fiskeriet. Men at mestre dette var naturligvis det primære. Det fremgår af en sag ved Nibe birketing i 1696⁴⁴, hvor Chresten Eliesen stævnes for at have opsagt fæstemålet med Jens Pedersen, der skulle tjene ham for lodkarl i det kommende høstfiskeri. Skønt han havde givet ham fæstepenge, besluttede han at opsige ham, da han „havde spurgt, at han ej var

god for at sætte hans garn i fjorden“. Han var dog villig til at genantage ham, om lodkarlens farbroder ville garantere, „at han er god for at sætte og skyde hans garn, når behov gøres“. Da retten erkender at „han ej skal være mægtig for fuld lødderkarls arbejde“, og opsigelsen i øvrigt er formelt korrekt, frifindes sagsøgte.

I modsætning til lodkarlen var de øvrige i fiskeriet beskæftigede på løn, enten dagløn eller akkord for bestemte arbejder. Hovedparten af de beskæftigede var utvivlsomt løst ansatte, men de kunne dog også udgøre medlemmer af husstanden. I 1704 sagsøgte Bjørn Nielsen Hørtikarl Jens Jensen Hørtikarl for løn for 3 fiskerier. Sagsøgte oplyste da følgende for retten:⁴⁵ „... at jeg efter hans fars begæring tog ham til mig, eftersom han ej havde noget at gøre, og imidlertid skulle jeg forsyne ham med kost og klæder, hvilket jeg også gjorde på ungefær 2½ fiskeri, uanset han det da ikke kunne fortjene; siden havde han fisket for mig et fiskeri for lødderkarl, og da han kvitterede sin tjeneste, gjorde jeg klart med ham om al vores mellemværende...“

I det anførte tilfælde er en slægting af fiskeriudrederen altså blevet oplært i fiskeriet for at slutte som lodkarl. Ellers var lodkarlene normalt ikke medlemmer af husstanden, men dannede egne familier. Det samme gælder også i vid udstrækning lønkarlene, der direkte var beskæftiget i fiskeriet. Derimod kunne andre kategorier af de i fiskeriet beskæftigede være det. Fra folketællingen i 1787⁴⁶ skal anføres et par eksempler, og de hentes da fra den gruppe, der driver kombineret næring med fiskeri, salteri og avlsbrug evt. også købmandshandel.

Det første eksempel er Niels Andersen Færk, der da var enkemand på 77 år uden børn og anden familie hos sig. Han anføres som fisker, købmand og avlsbruger. Til at passe husførelsen og forrette de mange gøremål i sin store virksomhed havde han tre ugifte tjenestepiger på henh. 47, 30 og 24 år og fem ugifte tjenestekarle på henh. 32, 31, 25 (2) og 20 år med flg. respektive hverv: salterkarl, gårdskarl (2), avlskarl og kohyrde. I det næste eksempel Markus Alsing genfindes samme kombinerede erhverv som hos Færk, men Alsing var gift med Christiense Biering, der havde været gift før. Hun er da også 63, mens han er 52. Han havde sin ugifte, 50-årige søster boende og desuden de to sønner på henh. 23 og 18 år, der havde tilsyn med faderens fiskeri. I øvrigt bestod husholdningen af to ugifte tjenestepiger på henh. 28 og 22 år og fire ugifte tjenestekarle på henh. 40, 28, 23 og 14 år med flg. hverv: gårdskarl (2), bødkersvend og kohyrde. Det tredje eksempel er Anders Nielsen Færk, fisker og avlsbruger, i ægteskab med Maren Larsd., han 49 hun 51 år. Husholdningen er meget stor bl. a. ved de mange børn bestående af dels ægteparrets ene søn og to døtre henh. 20, 15 og 14, dels Færks afdøde brors børn

3 sønner og to døtre på henh. 12, 11, 5, 10 og 7 år. Af ugifte tjenestefolk findes fire piger på henh. 41, 26, 21 og 19 og otte karle på henh. 66, 40, 32, 31, 25, 20, 19 og 18 år med følgende hverv: avls- og gårdskarle etc. (3), „arbejder af og til ved bødkeri for dagleje“ (4) og kohyrde. Desuden findes i huset en logerende, ugift mand, der handler på København med sild etc.

I alle tre husholdninger vil man bemærke det ret store antal af ugifte tjenestekarle, hvoraf nogle hvert sted har med fiskeriet eller fisketilvirkningen at gøre. Men også at lodkarle eller fiskerkarle, der direkte havde med udsætning og røgtning af bundgarnene at bestille, savnes. De findes i folketællingen som selvstændige husstande. Bemærkelsesværdigt er i øvrigt i folketællingen de mange husstande bestående af ugifte søskende eller hyppigere af mor (enker eller ugifte) med børn eller koner med andre koner eller piger som logerende, der finder deres udkomme ved at arbejde for fiskeriudrederne enten ved at spinde garn, bøde garn eller deltage i sildesaltningen ved at gælle sild eller lægge dem i salt. Af husstande af den kategori kan udskilles op imod en snes stykker af folketællingens 249 familier.

Da alle ting vedrørende fiskeriet var baseret på egen tilvirkning, var mange mennesker uden for byens to hovedsæsoner i vår- og høstfiskeriet efter sild beskæftiget med f. eks. spinding på de svære hamperokke, bødning af gamle garn og tilvirkning af nye. Alligevel må mange af dem, der havde deres hovedbeskæftigelse som medhjælpere i sildefiskerierne have haft svært ved at klare sig igennem i de mellemliggende perioder. Man forstår derfor godt, at Nibe by gjorde alt for at få lov at beholde fiskeriet efter ål ubeskåret (ovf. s. 215 f.), da det efter deres fremstilling i 1745 noget så nær var det eneste, som byens ubemidlede lag på flere hundrede mennesker havde at eksistere på. Dette fiskeri med redskaber af langt enklere og mindre bekostelig art, som selv fattigfolk kunne anskaffe sig, har da været et vigtigt træk i byens liv.

På et helt andet sted i Limfjorden og på en helt anden baggrund udvikledes ligeledes i denne periode en erhvervsfiskerbefolkning, nemlig i de fattige klit-egne i Agger og Harboøre sogne. Mens storfiskeriet efter sild i Nibe bredning og Nibes minimale jordtilliggende var årsagerne til, at fiskeriet ændredes fra hjælpeerhverv til hovederhverv, blev de oprindelige fiskerbønder i strandsognene tvunget til at leve som erhvervsfiskere under kummerlige kår. Dette områdes historie er én lang række af ulykker og elendigheder, hvor agerjorden opædes af havet eller lægges øde af havrendinger og sandflugt, mens beboerne tvinges til at flytte deres bostæder stedse længere indad. Deres reducerede stilling anskueliggøres i et bønsskrift til kongen efter den store havrending i januar 1818⁴⁷, hvor det indledningsvis hedder: „Det er noksom bekjendt, at Agger Sogn, Thisted Amt, altid har været et af de fattigste i Deres Majestæts

Riger og Lande, da det beboes blot af Fiskere, der ingen Kornsæd have, intet Korn kunne avle, men maa købe alt deres Fødekorn til sig og Familier, og have i Fiskeriet en ringe og saare usikker Næringsvej . . .“

Denne karakteristik af sognefolkets vilkår kunne lige så godt være anvendt hundrede år tidligere og kunne da have været belyst med en række enkelt-heder, der ville have givet et endnu ynkeligere billede af beboernes tilstand. Ved den tid, hvor Peder Nielsen Mollerup blev interesseret i Vestervig gods, findes synsforretninger, der redegør for Agger sogns tilstand, og de her registrerede oplysninger uddybes under den vidtløftige mollerupske retssag, der desuden klart afslører den hårde og vilkårlige behandling, herskabet på Vestervig lod sine fattige havbønder vederfares⁴⁶.

Agger sogn bestod endnu på dette tidspunkt af en række landsbyer, men det fremgår med al ønskelig tydelighed af synsforretningerne, at de rester af fordums landbrug, som endnu fandtes, kun spillede en forsvindende rolle. Det indskrænkede sig til græsning af nogle få dyr, ofte på arealer, som måtte lejes, og hvis der overhovedet dyrkedes jord, var det småpletter mellem klitbjærgene, der bearbejdedes med spade, mens plovland ikke mere fandtes. Den eneste naturlige tilgang til brændsel var klittag, og at fjerne den fra klitterne var mod forbud og forordninger.

I indførelsesforretningen af 30.11. 1698⁴⁹ hedder det om byerne Nør Aalum, Tyborøn og Toft: „Mens som samme trende byer ikke nu er anslagen for noget hartkorn, såsom det tillige med det øvrige i Agger sogn er ved havets overskyllelse og sandflugt fordærvet og ej anden næring har end fiskeri på havet og lidet i fjorden, hvoraf de sig armelig nærer, så mange som ikke betler deres føde, og den hele afgift, som de skulle svare til, beløber sig årlig 17 rdlr. 2 mk. 4 sk., når et hundrede kuller beregnes til 1 mk. 4 sk., som de efter gammel sædvane i penge derfor skulle udgive, som de dog formedels deres armelige tilstand ej formår, de og dagligen aftager, og deres ringe bygninger af havet ødelægges . . .“

Om bebyggelsens tilstand hedder det i mange tilfælde, at beboerne holder til i jordhytter, i andre at huset står faldefærdigt på havbakken, og om Toft by siges, at den „er af havet aldeles bortskyllet, som skete efter beretning anno 1691, og nu igen fiskerhytter på et andet sted opbyggt . . .“

Under disse vilkår var det ene af vandet beboerne kunne hente deres føde, og her kom de geografiske forhold dem til hjælp, idet de uden vanskelighed kunne basere deres tilværelse på en vekselvirkning mellem hav og fjord. Denne tilstand var for længst etableret, da den store limfjordskommission trådte sammen. Årsrytmen i havsognene Agger og Harboøre var da, at hovedparten af tiden fiskedes der på havet, hvor hovedredskabet var torskekrøge (bakker).

Med de åbne robåde var det dog ofte umuligt at gå ud, selv om man kunne stå på kysten og se, at der stod mange fisk under landet⁵⁰. Nu og da trak de også våd i havstokken for at sikre sig småsild til madding for deres kroge, men til den mængde af agn, der skulle bruges, var dette for tilfældigt. De havde derfor et udstrakt fiskeri med sandvåd på de udstrakte sandgrunde vestligst i Nissum bredning, hvor der hovedsageligt toges smelt til agn.

Fiskeriet med disse esvåd var af helt afgørende betydning for bakkefiskeriet, og det lykkedes da også at hævde det mod anslag. Ældst kendt er det forbud mod brug af stående redskab i dette afsnit af fjorden, der omtales i Danske Atlas⁵¹. Et sådant fiskeri ville nemlig umuliggøre esvåddenes brug. Det forsøg Mollerup gjorde på at anfægte aggerboernes agnfiskeri blev ligeledes imødegået, og endelig bøjede limfjordskommissionens medlemmer sig for nødvendigheden og undtog havboernes esvåd-fiskeri fra det i øvrigt generelle forbud⁵².

Det var den samme nødvendighed: at opretholde de to sognes eksistensgrundlag, der førte til, at pulsvådfiskeriet ikke blev forbudt, men ene reserveret befolkningen i Agger og Harboøre. Ovf. (s. 187 ff.) er anført de omboendes reaktion på dette fiskeri og dets udøvere. Rent bortset fra det utvivlsomt rekreative for havboerne i at ombytte Vesterhavet med fjordens smuldere vand, betød det også en indtjeningsmulighed i en periode, hvor torskefiskeriet var uden betydning – og tilgmed af en værdifuldere fisk. Man drog da også mandstærke af huse og efterlod kun kvinder og børn samt „hvad gamle, svage og fattige af mandkøn“, der fandtes. Disse hjemmeblivende, der ikke fandtes brugbare nok til at deltage i pulsvådfiskeriet, var dog ikke ledige, men slog sig sammen „af en, to eller tre byer, så mange som kan fare med en båd eller to“ og drev lidt småfiskeri på havet⁵³.

De hårde konditioner fremtvang en vidtdreven organisation, hvor den enkelte fisker måtte indordne sig under helheden. Henrik Laursen har fremdraget et eksempel fra 1803⁵⁴, hvor man har forbrudt sig mod denne ordning og skadet fællesskabet ved at bryde ud af et bådela og danne et nyt. Sagen er meget oplysende for hele miljøet, som det finder udtryk gennem den klagendes indlæg, hvor han henviser til skik og brug fra arilds tid med den konsekvens, „at såvel den svage og fattige som den stærkere og rigere kunne bekomme sin portion fisk som en rettighed uden tryglen“.

Disse forhold belyses yderligere af en overenskomst, der afsluttedes 27.10. 1804 mellem samtlige Agger sogns beboere, muligvis som følge af den netop omtalte sag, der gik klageren imod. I fire poster stabiliseredes her de hidtil sædvanemæssigt rådende forhold ved at fastlægge, hvor mange bådela, der måtte være ved de enkelte byer, hvordan disse lav skulle opretholdes og re-

organiseres, hvorledes det fiskedygtige mandskab skulle fordeles på lavene og endelig, hvad der særtegnen hele området specielle karakter, hvorledes fangsten skulle fordeles, idet der nemlig tages vidtgående hensyn til helheden. Hvis nemlig familier var uden forsørgere, enten fordi de var udskrevet til kongens tjeneste eller var døde, deltog de efterladte med ligeværdig part i fiskeriet, „imod at vedkommende leverer deres anpart forsvarlige fiskeredskaber“⁵⁵. Sådanne ordninger, omend sjældent skriftfæstede, kendes også fra andre udprægede fiskersamfund⁵⁶.

IV. Sædvane og centraldirigering

Fiskeriopsyn og sædvaneret

„Så længe han kan mindes, har det stedse været gængs, og fornødenhed har udkrævet, at når nogen fiskermand, som har fiskestader inde på lænkerne her i fjorden, agter at udsætte sine garn ved fiskeriets begyndelse, da sætter han dem efter meedet, det retteste og bedste han kan, om vejrliget er sigtbart . . .“

Vidneudsagn ved Nibe birketing 1706.

For regulering af fiskeriet i fjorden fandtes o. år 1700 dels en række forordninger dels en række vedtægtsmæssige bestemmelser. Nogle af disse sidste havde retsgyldighed enten ved at være optaget i regeringspåbud eller i officielle kommissionsbetænkninger eller ved at være alment anerkendt gennem retssager. Andre var simpelt hen skik og brug, som ved anerkendelse af de interesserede parter fik gyldighed som regulerende faktor, og som man tog i betragtning ved afgørelser på de lokale ting¹. Selv om der godt kan ses en hovedtendens i regeringens mange forskellige bestemmelser (jvf. ovf. s. 42 ff.) var den dog endnu på dette tidspunkt udtryk for en casual fremgangsmåde. Og med hensyn til at få de enkelte bestemmelser og det evt. ledende princip hævdet i Limfjorden, var man henvist til lokale myndigheder, hvis effektivitet på dette speciale område måtte være stærkt begrænset. Kommissionen i 1690erne havde set problemet og stillet forslag til dets løsning, idet Klein havde ønsket en fiskeriinspektion oprettet (ndf. s. 396). Forslaget fulgtes ikke op i rentekammeret; man måtte indtil videre klare sig, som man hidtil havde gjort.

Hovedsagelig var dette en rent privat foranstaltning. Fogderne på hovedgårde med fiskeribesiddelser havde tilsyn med bundgarnsstaderne (og andet fiskeri) som en del af deres arbejde. Om den daværende birkefoged Knud Pedersen oplyses² under en retssag af et af vidnerne, fisker Peder Lijsøn i Nibe, at „ i 28 år har han været med Knud Pedersen (imidlertid han var foged på Nørlund, så og siden efter imidlertid han havde Nørlund og Kokkedals stader under hænder) på fjorden at efterse deres garnstader, og har de da iblandt andre lænker også været på Østerpøtlænken, og der imidlertid har Knud Pedersen stedse tilholdt sig som også taget afgiften af alle stader på samme lænke fra det inderste og første ved grunden og udad til det 17. stade . . . ; i lige måde førend Knud Pedersen blev foged der på Nørlund, var der en

foged før ham navnlig Richard, som han og i lige måde nogle gange var med på fjorden, og tog samme foged i de tider afgiften af samme 5. stade på Østerpøtlænken, så ofte det fandtes besat med garn“. Et andet vidne i samme sag, fisker Jens Moustsen i Nibe, forklarer, „at han for mange år siden i nogle år efter hinanden var ude på fjorden med Halkærs foged, Jens Lade-foged, at efterse Halkærs stader . . .“

Den refererede sag er meget oplysende for fogdernes kontrollerende virksomhed i fiskeriet. En gennemgang af tingbøgerne fra Nibe nuancerer billedet og giver et indtryk af, hvor omfattende denne del af deres arbejde var. Mange stader var bortlejet eller bortfæstet på kortere eller længere tid, og for disses vedkommende havde de at opkræve afgifterne, eller, hvis betalingen ikke forelå i rette tid eller kunne inddrives, at opsigte lejemålet. For de ledige stader måtte de møde op og udstede forbud mod at tage dem i brug uden tilladelse og afgifts erlæggelse. Naturligt nok skete det normalt forud for hvert fiskeris begyndelse; derfor har vi de fleste forbud i februar, marts og april, mens forbuddene forud for høstfiskeriets begyndelse er mindre hyppige, utvivlsomt fordi det i forhold til vårfiskeriet var af mindre betydning³.

I begyndelsen af 1600-årene optræder sådanne forbud regelmæssigt år for år. I sidste halvdel af århundredet er de mindre hyppige, muligvis fordi ledige stader, der blot besattes for en enkelt sæson eller et enkelt fiskeri, da var undtagelsen, mens hovedparten var bortlejet eller bortfæstet. Der er utvivlsomt en direkte sammenhæng mellem de mange ledige stader i den første halvdel af 1600-tallet og den nedgangsperiode i sildefiskeriet, som tidligere forfattere har påpeget, og den opgangsperiode mod år 1700 og de mange ibrugværende stader, som da findes⁴.

1632 24.3. var fogderne for følgende mødt på tinget: Iver Krabbe til Ålbæk, Chr. Friis til Kragerup, Niels Friis til Krastrup, Gregers Krabbe til Torstedlund, Jesper Friis og Holger Bilde til Bjørnsholm og Ingeborg Pashjerg til Vellestrup, hvor de da „lod læse en fortegnelse på hvis bundgarnsstader enhver af deres husbonder tilkommer i Nørlå. Og herhos gav fornt. gode mænds fuldmægtige tilkende, at hvo som bruger eller lader bruge nogen fiskeri for Nibe i Nørlå og har nogen brugelighed i deres husbonds stader, de skal vide at have det i minde og give dem deraf rettighed. Men fordrister sig nogen at bruge deres grund uden minde, skal de vide derfor at stande til rette og miste deres garn og siden at tiltales som de, der kommer på ulovlige steder“⁵.

Denne indførelse i tingbogen kan tages som prototypen for fiskeriforbudde. En lang række hovedgårdsfogder passerer i de følgende år revy med deres tilhørende forbud, hvori de pågældende bundgarnsstader undertiden specificeres og det loves interesserede, at de kan få dem „for en billig værd“, „for

ringe afgift“ eller „for ringe stedsmål og afgift“. Det er dog ikke altid hovedgårdsfogderne (ridefogden eller ladefogden), der møder op med forbudet; det kunne også udstedes af birkefogden (1633 30.3.) eller hyppigere af godsernes tillidsmænd i Nibe. Disse tillidsmænd, der vel har fungeret som private fiskerifogder, optræder hyppigt⁶, og har været mere effektive end fogderne fra de fjernere liggende godser, idet de befandt sig i fiskeriets centrum.

Fra Nibe kendes en lang række sådanne hjælpefogder eller tillidsmænd, som i mange tilfælde selv var fiskere. For at give dem autoritet kunne deres husbond lade fuldmagter publicere som i Jens Nielsen Aalborgs tilfælde. 1662 8.2. lader han for Nibe ting læse et brev, dat. Vordingborg slot 20.8. 1639 og underskrevet af Frederik Reedtz, hvori der gives Jens Aalborg tilladelse til at bygge på F. R.s jordsmon i Nibe, samt et stadfæstelsesbrev af 17.9. 1655 på, at Jens Aalborg har fuldmagt til at have F. R.s „ejendomme og bundgarnsstader under hænder“. Denne fuldmagt har været forkyndt på Nibe birke-ting 1653, 55, 56, 58 og 60 samt på Hornum herredsting 1658⁷. Han blev derved „autoriseret“ fuldmægtig, som det hedder om ridefoged Johan Clausen på Lundbæk i en sag for retten 1697 13.11.⁸

Om disse hjælpefogders arbejdsområde oplyser en fuldmagt for Peder Nielsen Faufsing i Nibe, udstedt af Dorete Daae til Torstedlund 1657 16.6.⁹. Også denne fuldmagt har været forkyndt på birketetinget og lyder: „Vide må I, Peder Nielsen Faufsing i Nibe, at I skal have opsyn til mine bundgarnsstader for Nibe, om nogen sætter garn i nogen af dem uden min eller fuldmægtiges tilladelse. Så i andre måder have indseende med mit gods i Nibe, om derved noget falder mig til skade og give min fuldmægtig det til kende. Desligeste og om nogen har noget enten med mit gods eller bundgarnsstader at bestille til tinget derom at tage noget beskrevet i min fuldmægtiges fraværelse, skal også I dertil svare og fly bud til Torstedlund derom og lade min foged det vide, på det ikke noget med underfundighed mig til skade skal bestilles, hvortil I også skal have fuldmagt på mine vegne“. Til hjælp ved dette arbejde modtager han fra ridefogden på Torstedlund et register over godsets bundgarnsstader.

Det er sådanne registre fogderne møder op med i den refererede sag fra 1632 og lader læse. Denne fortegnelse kaldes også stadbog¹⁰ og er vel i alle tilfælde udtog af godsernes jordebøger, sådan som det forklares i et fiskeriforbud ved Nibe ting 1662 5.4. Som prøver på disse private stadbøger skal anføres to fra tingbogen, og vi vælger da først Jørgen Seefelds fra Vår, der fremlægges af Anders Sørensen i Stavn 1662 15.12.:

Bundgarn stader i Limfjorden i Nørlå

På *Syffuende lænke nest østen Pøtten* fra dybet kaldes Sluss det første stade Michels Niels. i Falde er indskreven for.

på *Nye Siette lenche* fra dybet det tredie stade Knud Knuds. i Nibe, det fjerde Pouell Pop i Aalborg, det femte Thurj Frederichsen ibm., det sjette Pouell Pop i Aalborg, det syvende Jens Niels. i Stret, det 16. Christin Erichs. i Nibe findes indskreven for, det 17. herr Peder Suendsen i Farstrup, det 23. Lass Jens. i Nibe findes indskreven for.

På Fembte lench fra grunden det femte stade, som Godleff Buede selv brugte, det 6., som Michel Niels. tilfalder, det 11. Knud Knudsen i Nibe, det 12. Hagen i Nibe, det 15. Niels Jørgens. ibm., det 20. Christen Pedersen ibm., det 21. Søffren Peders. ibm., det 24. Lass Hind (?) i Randers.

På Slumpis lenche fra dybet det 3. stade, som Thulli Suendsen og Niels Kachedoens brugte.

På Gamble Siette lenche østen pøtten det første, som Henrich Brun i Aalborg har brugt 2: 4: indskreven for, det 6. og 8. stade, som har været brugt til Vår med gårdens egne garn, det 10. Henrich Brun i Aalborg, det 12. Anne Madsdatter i Nibe findes indskreven for.

På Sønder Mølle linch det 11. Lass Brun i Muncksgaardt, det 12. Christen Andersen i Barmer, det 13. Lass Madsen, det 16. Anders Brun i Muncksgaard, det 27. Jacob Jensen ibm., det 26. Jes Niels. i Nibe.

Summarum beløber forn. bundgarnsstader 31.

Kye bundgarnsstader i Limfjord i Nørlå

På *Anden lenche østen pøtten* fra grunden det andet stade Anders Madsen i Nibe. det 11. Peder Søffrens. ibm., det 12. Niels Peders. ibm., det 13. Lass Schriffr ibm., det 14. Yde Søffrens ibm., det 17. Christen Søffrens. ibm., det 18. Søffren Christens ibm., det 27. Anders Madsen ibm., det 28. Lass Pouelss. ibm. findes indskreven for.

På Nedergaards lenche fra dybet det andet stade Jens Nielsen Schriffr i Nibe, et stade på forn. lænke, som sl. frue Margrethe selv brugte findes indskreven for.

I dette tilfælde sker forkyndelsen af stadbogen, hvor alle stader er optagne, enten for at sikre de nævnte stader mod andres indtrængen, eller også er det et nyt opbud p. gr. af fæste- eller lejemålets udløb. Som det skal ses nedenfor, fandt et opbud sted nu og da eller med regelmæssige mellemrum.

Det andet eksempel på en privat stadbog, der her skal anføres, synes derimod at gælde ledige stader. Det drejer sig om stader til Torstedlund, som fru Dorete Daaes fuldmægtig, Niels Sørensen i Stubberup, lader læse og forkynde på Nibe ting 1662 5.4. Det skal bemærkes, at Torstedlund, der ligger fjernt fra Nibe bredning i hjertet af Himmerland, havde en tillidsmand i Nibe, den allerede nævnte Peder Faufsing¹¹:

Bundgarnsstader for Nibe, som Peder Nielsen Fauffsing har efter velb. husbonds befaling at have indseende med, hvem dem har i brug, at nogen rettighed deraf kan bekommes:

Fra Nørhouit lenche fra grunden 4, 5, 7, 14 fra grunden på samme lænke.

På Syffuende lenche det 16. fra grunden, det 18. fra dybet på samme lænke.

På Søndermølle lench det 4. fra grunden.

På Nør Pøtt linch det 26. stade og 27. stade fra grunden.

På Nye Siete lench det 21. fra dybet.

På Gammel Siette lenche det 23. fra grunden.

For Nibe i Nørlå:

På Slumpis lenche det 5. fra dybet.

På 5. lenche østen pøtten det 8. fra grunden.

På Nørhoued linch det 10. fra grunden.

På Anden lenche østen pøtten det 7. fra grunden.

På Øster Pøtt lenche det 23. og 28. fra grunden.

Når forbuddet var forkyndt, og de ledige stader læst op, kunne interesserede entrene med fogderne eller tillidsmændene. Således lader Jens Ris 1636 2.4. forkynde et forbud på Nørlunds stader og tager derefter „i Jens Jørgens. hånd i Nibe og på velb. fru Helvig Marsvins vegne gav ham befaling på at sætte garn i det 10. bundgarnsstade fra dybet på 7. lænke“. En tilsvarende sag kendes fra 1664 6.2., men her er det fiskeren, der indstævner fogden for at få bekræftet sit lejemål til to stader på Nørlå. Fogden tager fiskeren i hånden på sine principalers vegne og yder ham fri hjemmel og tilstand til de to garnstader, som han skal „nyde, bruge og beholde imedens og al den stund, han deraf giver af hvert garnsstade årlig en god tønne saltet velforvaret vårsild“. Normalt er det dog ikke gået så højtideligt til. En hel del af staderne har været over-

ladt godsernes tjenerne i fæste, og de øvrige har været bortlejet enten for en enkelt sæson eller for en længere tid.

Godsernes fremgangsmåde over for deres bønder var noget forskellig, og der skal i det følgende bringes nogle eksempler herpå. For fiskeriet under Oxholm på hovedgårdens endelsgrund var forholdene således, at de dér befindende bundgarnsfiskere hver havde et såkaldt „stæd stæde“, hvad der må forstås som et fæstestæde, hvorfor der betaltes til herskabet 4 mk., men „hvad videre stæder de med fiskerredsel har kunnet overkomme at besætte på bmt. grund, har de ved herskabets årlig tagne syne betalt af efter stædebogen, ligesom fiskeriets omstændigheder har været, og som de ingen årlig visse stæder, stæd-stæder undtagen, har haft i brug, men sær et sær et andet, så har de ej heller enten leje- eller fæstebreve derpå. Kvitteringer har de ikke ladet dem være angelegen at tage, siden betalingen som meldt ved synene af de stæder, de har haft i brug, er bleven betalt“¹². Her synes godsets bønder altså ud over de fæstede stæder at have kunnet tage andre i brug uden egentlig overenskomst blot mod betaling ved de synsforretninger, som godsets ridefoged eller fuldmægtig har holdt i fisketiden.

Fiskeriet for Lundbæk grund, der regnedes til hovedgårdens endels fiskevand, var disponeret noget anderledes. En del stæder var bortfæstet til folk i Nibe eller Ålborg, men hovedparten dog til godsets bønder¹³. Mange af disse fæstemål var for en længere årrække. En bonde i Bislev havde således fæstebrev på 6 stæder, udstedt 1719. To andre bønder i Bislev havde tilsammen 8 stæder med fæstebrev fra samme år. Flere andre fæstebreve skriver sig ligeledes fra 1719, andre fra 1728, 1731, 1734 og andre år nærmere forretningens datering. Godset synes at have foretrukket fæste på længere åremål. Femten af dets bundgarnsstæder i Nørlå er således bortfæstet til kommerceråd Gleerup i Ålborg på livstid. Også senere er de lange fæstemål i brug. 1754 bortfæstes en bundgarnslænke med tre stæder på Østerland til Chr. Aggersborg i Nibe på 10 år. Da fæstekontrakten er oplysende for flere sider af fiskeriet, skal den her gengives in extenso efter fæsteprotokollen¹⁴.

Den lænke i Østerland, der står i Nye Matrikul for 3 stæder, som afgangne Laurs Færk og enke efter ham har haft i leje og nu over begges dødelige afgang er bleven ledig, er nu igen henlejet til sr. Christen Aggersborg af Nibe i 10 år for samme afgift som sidst, nemlig 4 rdr. 3 mk. 8 sk. og derforuden de kgl. skatter af samme lænkes 3 stæder, hvilken lænke, som er under nr. 19 dens meed er på yderlighed og inderlighed, når den flade høj på Tyrestrup mark kan have i lige linie og sigt med Nibe kirketårn. De kgl. skatter tager sin begyndelse at svares med januar kvartal indeværende år og siden fremdeles, indtil sin begyndelse ved tilstundende forår; og altså bliver afgiften med skatterne årlig 5 rdr. 8 sk. Endelig giver monsr. Aggersborg til indfæstning 10 rdr.

Lundbæk 25.1. 1754.

For det første bekræfter kontrakten påstanden om de lange fæsteperioder under Lundbæks fiskeri. Færks kontrakt har måske været på livstid, og den har i hvert fald været overført til hans enke. En sådan ordning er ikke uden paralleller. Således bortfæstede Sophie Krabbe til Trudsholm 1679 som nævnt to bdgst. til Chr. Jensen Hørtikar på livstid med videreførelse til hustru eller børn¹⁵. I det citerede fæstebrev fra Lundbæk er indført en indskærpelse af länkens meed, et forhold som genfindes i andre tilfælde. Således indskærper Søren Pedersen i Handrup på fru Margrete Rosenkrands til Hundslund hendes vegne, at „alle dem, som har ret til at sætte i fornt. stader, at de også følger dette meed fra dybet og til grunden, som brugeligt har været til bmt. hans husbonds stader, så at ingen derover skal lide nogen skade eller ske forkort i nogen måde“¹⁶.

Fiskeriet for Sebberklosters grund viser en afvigende type, som gennem lange tider medførte utilfredshed blandt godsets fiskende bønder og irritation hos godsherren. Det mærkes allerede i Caspar Brockenhuus' tid gennem hans fogeds redegørelse til rentekammeret 1690¹⁷, hvor det hedder om fiskeriet fra Sebbersund til Barmer lænke, at „da ingen visse lænker eller bundgarnsstader i bredningen, tilmed kan være i nogle år, at der ikke ses en ruse til nogen sildfang, og når vor herre og kraftige gud giver af sin velsignelse fiskeri, da sniger fiskerne sig til at sætte da en dag på min husbonds da på en anden god mands fiskegrund, som og participerer i samme brednings fiskeri, derover ikke nu på 4 års tid har været min velb. herre til 1 dalers profit“.

Om Sebberklosters fiskeri i Sebberlå og Nørlå hedder det videre, at „samme fornt. bundgarn og rusestader er min herres bolsjorders besiddere her i Sebber sogn til deres skattejorder i fæste forundt i steden for anden deres herlighed, som er dem fra, såsom fædrift og tørvegrøft, som de må købe fra andre steder, foruden at de sig ikke nær halvten af deres avling kan fødes, men endog det må købe, og giver de til afgift årlig af en bundgarnsstade i Sebberlå 20 vol vårsild og af en bundgarnsstade i Nørlå 30 vol vårsild“. I en i øvrigt ligelydende fortegnelse med samme dato findes en udførligere efterskrift, hvor det yderligere forklares om fiskeriets organisation: „Til samme fiskeriets brugelighed medtager bolsmændene sig til hjælp en del gadehusmænd, som fisker med dem på lod, føden til dem, kone og små børn at agte nu som af gammel tid at fortjene, som desværre er med sandhed at bekræfte, de derover den største del er gerådet i så stor armod, så de nu med kone og børn må gå fra hus og hjem at betle deres føde“.

Den nævnte foged ved Sebberkloster, Jørgen Jensen, erhvervede siden gården, og to af hans sønner spillede på kommissionstiden i 1740erne en betydelig rolle i fiskeriet. De synes begge at have været hårde og dominerende folk,

og for Bagge Jørgensen Gleerup, der havde efterfulgt faderen som ejer af Sebberkloster, førte det til en langvarig retssag, der endte med domfældelse over en række af hans genstridige fiskerbønder, men også med en klækkelig bøde til ham selv for hensynsløs udnyttelse af de til gården liggende fiskegrunde. Selve retssagen skal ikke behandles her, men blot de oplysninger om fiskeriets brug, der ved den og ved limfjordskommissionens undersøgelser er fremkommet.

Vi vil da tage udgangspunktet i den sidstnævntes, hvor Gleerups bønder fra Valsted og Sebbersund møder efter indkaldelse for herredsfogden i Løgstør¹⁸. Mange af dem medbringer fæstebreve, kvitteringsbøger og/eller løse kvitteringer for betalte afgifter af fiskeriet, men mange har dog drevet fiskeriet uden at have fået fæstebrev derpå, men i øvrigt på lige vilkår med de øvrige. Da fæstebrevene giver god besked om godsherrens indstilling til sine fiskende bønder, skal et af dem her anføres for den del, der angår fiskeriet:

Kendes jeg underskrevne B. J. Gleerup til Sebberkloster at have stædt og fæst . . . til velagte Abraham Abrahamsen i lige måde formedelst gårdens ringe avling stædes og fæstes og ham til brugelighed vår og høst efterfølgende bundgarnsstader i Sebberlå, som hans formand før ham og har haft nemlig det 4. bdgst. fra dybet på Gammel Nye lænke, det 6 bdgst. fra dybet på Ræt-Hollen og det 3. bdgst. fra Horren på Nørdyb, af hvilken gård og bdgst. svares først: alle pågående kgl. skatter, som sædvanligt bliver lignet og pålagt efter kgl. forordninger, som nu er eller herefter påbydendes vorder, andet: giver årlig i landgilde til hvert års Mikaelis en $\frac{1}{2}$ td. forsvarlige og gode høstsild så og i rede penge 5 mk., tredie: gør som sædvanlig lige med sine andre medtjenere der i byen (d. e. Valsted) hel gårds arbejde her til Sebberkloster, være sig på ager eller eng, rejser eller dags køringer med videre deraf dependere kan, og fjerde: at i henseende der gøres hel gårds arbejde af bmt. gård, som dog ikkun er ringe hartkorn og formedelst dets lidet avl, er de anførte 3 bdgst. for afgiften om høsten som sædvanlig befrikt, men om våren svares i hvert års vårfiskeri af hvert bdgst. 20 volle sild og der forsvarligen som sædvanligen på landgilde balle-mål, hvilket således bekræftes . . .

Dat. Sebberkloster 16.5. 1736.

Sammenhængen med oplysningerne fra 1690 ses i bestemmelsen om stadesafgiftens betaling i vårfiskeriet, men ikke i høstfiskeriet; det begrundes i fæstebrevet (og andre tilsvarende) med, at hoveriet regnes efter helgård, selv om den kun er af „ringe hartkorn og formedelst dens lidet avl“. Gleerup har utvivlsomt haft en tendens til at skrue sine afgifter op eller forøge antallet af dem ved at påbyde ændringer i sættemåden, hvorved længden af bundgarnsraden formindskedes, således at der kunne placeres flere garn på de enkelte lænker. Om disse forhold oplyser hans fæstebønder i 1740 i en memorial til kgl. maj.,¹⁹ foranlediget af forordningen af 1740 2.1., som de – i lighed med mange andre menige fiskere – opfattede som et frihedsbrev for alt fiskeri udenfor det privilegerede eller matrikulerede.

Indledningsvis gør bønderne opmærksom på, at der i Sebberlå findes ialt 47 bdst. og 6 rusest., der er matrikulerede, men at der i dette vårfiskeri (1740) er besat 300–350 bundgarns- og rusestader. Dette stemmer smukt overens med besigtelsesstadebogens opgørelse et år senere, hvor der registreres 8 matrikulerede rusestader og 45 matrikulerede bundgarnsstader (idet et eller to bdst. er konverteret til rusestader) mod 28 ruse- og 327 bdst., der er umatrikulerede. Ialt var der i vårfiskeriet 1741 udsat 369 bdst. Af disse stader brugte husbonden på Sebberkloster selv de 24 til 3 kåge, fortæller bønderne, „og hans svoger Matthias Mørch på Kyhe 8 stader til en kåg, hvilke stader er udvalgt på bedste steder både af dem, som er matrikuleret og umatrikuleret; de andre stader har han årlig uddelt, som han selv har fundet for godt, undtagen gårdmændene har om høstfiskeriet dels 2 stader dels 3 stader, som de uden afgift har været befriet for uden d. maj.s skatter af dem at betale“.

Denne kompensation i form af frit fiskeri om høsten (der vel at mærke er en ringere fiskerisæson end vårfiskeriet) ville bønderne dog gerne have ændret til en afgift for at slippe for det „utålelige hoveri“. „Thi den ringeste hele gård i Valsted står i hartkorn 1 td. $1\frac{1}{3}$ fjk. Den højeste gård, som af vor husbond regnes for halvanden gård, står i hartkorn 2 tdr. 3 fjk., i steden for den halve gårds hoveri betales af bonden årl. til husbonden 4 rdr.; af bmt. ringe hartkorn drives vi fattige bønder til at gøre lige så stort hoveri som ellers en anden bonde til andre hovedgårde udrettes af 5 til 6 tdr. skyld. Når fiskeriet mislinger sig, da er det bedrøveligt, thi vor avling kan vi intet nære os med til brødet uden $\frac{1}{4}$ del af året, så al vor udgift og ophold ventes af vandet . . .“

Afgiften af de udsatte garn, også benævnt „stadesild“, har i Sebberlå været sat til „5 baller sild ikke med jævn købmandsmål, men med top“. Utvivlsomt kunne afgiften derved komme over de 20 ol, der nævnes i fæstebrevene²⁰, men bønderne har set sig nødsaget til at yde det, „for frygt vi ikke skulle miste vore stader til andet år“. Også andre vilkårligheder har de måttet finde sig i; det gælder således stadeskatten af de umatrikulerede garn, som assessor Glerup har oppebåret, „endskønt hver mand er videntlig, at d.maj. intet har nydet skat uden af de matrikulerede stader“. Denne påstand turde være i fuld overensstemmelse med de faktiske forhold, idet det bl. a. er på dette grundlag, at Glerup idømmes sin betydelige bøde²¹. Men ikke blot dette har de måttet tåle; husbonden har også fundet på en mere effektiv måde at opkræve stadeskatten på, thi „for nogle år siden blev af cammerassessor skatten opbåren til Martini af hvert garn, da var i fjorden om høsten, 1 mk.; eftersom om våren er en stor del flere garn udsat end om høsten, da befandt han sig i det at oppebære skatten i 2 terminer: „Våren af hvert garn 8 sk., høsten af

hvert garn 8 sk., på det han des mere kunne trække fattig mands sved . . .“ Desuden havde han indført en afgift på 2 rdr. af hvert garn om høsten.

Afgiftens samlede sum kunne blive så meget desto større, som forkortelsen af bundgarnsraden på Seberlå tillod udsættelsen af betydeligt flere garn end efter den vedtægtsmæssige længde på et bundgarnsstade på 42 favne. Vi skal vende tilbage til denne vedtægt nedenfor, men her belyse det specielle forhold ved yderligere oplysninger fra kommissionsdokumenterne, idet forretningen i Løgstør i juni 1741 kommer ind på spørgsmålet²². Herredsfogden tilspørger bønderne, om de ikke vidste, at fiskeredskaberne var kortere hos dem end andetsteds og om grunden hertil, hvortil den først afhørte svarede, at han vel vidste, „at fiskerstaderne eller raderne er kortere end som i Nørlå, hvilket er ham bevidst er sket på den måde, at assessor Gleerup kunne nyde flere fiskestader og deraf oppebære lige stor afgift, ihvorvel fiskestaderne er i sin fuldkommen begreb, hvilket klarligen kan ses af hans egen udstedte og egenhændige skrift, hvor han da på samme lænke har sammentrykt sine fattige bønder og tjenere for at søge sin egen avantagie på samme lænker“. Den påberåbte skrivelse fra Gleerup om garnenes forkortelse anfører en række stader, hvor radlængden er angivet til 25 favne (11 favne kortere end den sædvanemæssige). Skrivelsen har flg. karakteristiske efterskrift: „Skulle nogen sig her imod forse og ikke rigtigt afskære deres rader, førend de dem i fjorden udsætter, bliver de ikke aleneste afskårne, når de uretteligen i fjorden forefindes, men endog for deres modvillighed betaler 2 mk. til de fattige, så og tilføje lænken igen at vorde flyttet, hvis skadeslidelse for fiskeriets spilde den skyldige er pligtig enhver at satificere“. Skrivelsen er dateret Seberkloster 1737 13.3. og underskrevet af Gleerup.

Om dette var bønderne enige i Løgstør, men da sagen førtes videre ved vidneafhøringer på Seberkloster i juli²³, kom afvigende meninger om hovedpunkterne frem. Det skal dog bemærkes, at kun få af vidnerne var gengangere fra afhøringen i Løgstør, og ingen af dem er identiske med hovedmændene herfra. Desuden skete vidneafhøringen under indtryk af de da rådende forhold på fiskegrundene, hvor forordningen af 2.1. 1740 havde medført en omvæltning af mange bestående forhold, idet bønderne ud fra den formentlige ret, som forordningen gav dem, havde handlet egenmægtigt ved deres sætteri. Det fremgår tydeligt gennem det vidnesbyrd, som Niels Hjørring, ridefoged ved Seberkloster, aflagde i sagen, „at i foråret næst afvigte var vidnet i Løgstør og da iblandt andet så Abraham Abrahamsen i Valsted . . ., og da forbuddet på assessor Gleerups fiskegrunde (i Seberlå og Nørlå) samme tid blev ført i rette, hørte vidnet, at bmt. A. A. af Valsted sagde, at han havde lige så god ret til at fiske i fjorden, hvor han ville, som assessor Gleerup,

hvad enten der blev gjort forbud eller ikke, og han både ville og skulle fiske deri, skønt der var gjort forbud på fiskeriet“. Dette var jo oprørsk tale, selv om bonden – ifl. herredsfogdens vidnesbyrd – må have henvist til forordningens ordlyd, idet han skulle have udtalt „ikke een gang alene, men flere, at såvidt sand og vand gik, havde både han og de andre bønder lige så god ret til at fiske som assessor Gleerup, og det var efter kongens forordning om fiskeriet i Limfjorden . . .“²⁴ I konsekvens heraf havde Abraham og mange andre med ham sat vilkårligt i Sebberlå og endog i stader, som assessor Gleerup plejede at bruge til Sebberkloster.

Om garnradernes forkortelse oplyste vidnerne nu, at de meget vel er klare over, at andet steds i fjorden er raderne længere end i Sebberlå, men „i Valsted og Sebbesund er en stor mængde af folk og bleven mange flere beboere i samme by, end der har været tilforn, og at den ene kunne have noget at fiske på med den anden, er raderne blevet forkortet; thi i nogle år har folk søgt til samme by at bo for fiskeriets skyld, og for Nibe bruges der baggarn og retgarn og lange rader somme steder og langt længere mellem lænkerne end i Sebberlå“. Forkortelsen af bundgarnsraden forsvaredes med – udover dette at skaffe fiskestader til den tiltagende folkemængde under godset –, at der kun bruges „retgarn og stakket rad“, mens der andet steds i Limfjorden bruges både ret- og baggarn.

Efter således at have berørt de særlige forhold, der kunne råde, hvor godsene havde endels-fiskegrunde, vil det være rimeligt at anskue, hvordan fremgangsmåden var hos en af de stadeejere, der ikke kunne påberåbe sig endelsgrund. Eksemplet hentes hos Hans Jørgensen Gleerup, der ganske vist er den fra den borgerlige gruppe, der kommer nærmest op mod godsejergruppen i kraft af sine store stadesbesiddelser og i kraft af den politik, han drev for at afrunde sine besiddelser til store, sammenhængende områder (se ovf. s. 322 f.). Fra årene 1724, 1726 og 1727 er bevaret auktionsforretninger over hans sildestader²⁵, der foruden lejernes navne anfører staderne og den periode, de lejes for, samt lejesummen. Desuden indeholder auktionsforretningerne de betingelser, som de lejende måtte gå ind på, og det er dem, der først og fremmest interesserer i denne forbindelse både set i forhold til de beskrevne tilstande ved godserne og til de regler for fiskeri, der skal behandles nedenfor.

Vi vælger konditionerne fra auktionsforretningen i 1726, der falder i følgende punkter:

(1) Bliver hver gang et stade opråbt og tilslagen højstbydende i tvende fiskerier, neml. vår og høst 1726, og foruden tilslaget betales skatten 1 mk. af hvert stade årlig, kan og efter tilslaget nyde 2 eller 3 stader mere på lænken for samme afgift, så og på 2 eller 3 år, ligesom ved auktionen kan omakkorderes, og i alle måder stå ved magt, som højeste bud og var tilslagen.

(2) De som lejer og bliver tilslagen efterskr. bdgst., advares, at de sætter deres garn lige på lænken og ikke bruger staderne til upligt imod loven, eller sætter mere end et garn på et stade, med mindre de vil stå deres egen hazard, om nogen derpå kunne tale med rette, dog ganske forbyder at bruge gaffel- eller skakgarn eller ruser.

(3) Må de ej heller flytte deres garn eller ruser fra de stader, som de har lejet eller nu får ved auktionen, og anden steds sætte på Hans Jørgensøn Gleerups ubortlejede fiskestader, førend de først med ham eller hans fuldmægtig har akkorderet om afgiften, såfremt de ikke vil miste deres garn, om de antræffes.

(4) Må ej heller nogen sætte deres ruser på siden af deres bundgarn og gøre dermed meellænker (d. e. mellemlænker) under den prætext og forventning, at de fornærmer ingen dermed uden dem selv, mens enhver at være nøjet med deres bundgarnsstader, som de lejer og får ved auktionen, af længde 42 favn lige ud af lænken, skulle nogen ikke bruge 42 favne, mens bliver sindet at sætte 5 bdg. i 4 stader, efter længden at beregne 42 favne til hver stade, da Hans Jørgensøn ikke tillades det, mens alene de som lejer 4 stader at besætte med 4 bdg. og ej videre.

(5) Betales afgiften af fornævnte bdgst. til Hans Jørgensøn Gleerup eller fuldmægtig i allerseneste for vårfiskeriet næste dagen efter pinse helligdage og for høstfiskeriet næste dagen efter mortensdag, dog forlanger Hans Jørgensøn Gleerup ferske sild i fiskeriet for hans afgift af staderne, skal enhver være forbunden at betale ham på den måde og for den pris, som gangbar er, når sildene leveres.

(6) Bliver nogen forsømmelig og ikke klarer afgiften af staderne enten med ferske sild i fiskeriet eller rede penge til de ansatte 2 terminer, vil Hans Jørgensøn Gleerup have sig forbeholden, så at denne auktion ikke at præjudicere ham, i fald han vil leje dem bort til andre, førend denne lejemål er ude, og lider han skade ved den sidste lejemål, da den første at betale skaden.

Det karakteristiske ved disse bestemmelser er egentlig de mange advarsler mod uret sættemåde, men i lighed med godsernes fiskeriforbud advares også mod at flytte fra de lejede stader over til Gleerups ubortlejede uden at akkordere med rette vedkommende om afgiften. Der tales flere gange i betingelserne om de konsekvenser, som overtrædelserne heraf kan afstedkomme. Det vil derfor nu være på sin plads at se på hele det sæt af regler, der gjaldt for fiskeriet i Nibe bredning²⁶.

En af hovedreglerne for regulering af bundgarnssætteriet i bredningen var bestemmelsen om, at sejløbene skulle holdes fri for garn både af hensyn til sejladsen og af hensyn til fisketrækket op igennem fjorden. Som vist ovf. s. 42 kan denne bestemmelse følges tilbage til 1400-årene, og den bringes i begyndelsen af 1600-årene på en form, der afgrænser sætteriet mod sejl dybet ved en bestemmelse om „på hvor dybt vand bundgarn med rette bør sættes i Limfjorden“. Som et regeringspåbud tilkom det stiftbefalingsmanden eller hans tjenere at kontrollere, at dette overholdtes. I realiteten lå tilsynet hos den kgl. delefoged, der efter de påtrufne sager²⁷ synes at have foretaget ret regelmæssige besigtigelser af sætteriet langs sejløbene. For at afgøre om garnene stod ulovligt på for dybt vand fandt en måling sted, hvorunder man synes

at have betjent sig af en speciel målestage. Da kgl. maj.s ridefoged Søren Madsen i 1639 havde taget nogle nibefiskere med på fjorden til sejldybte ved Slumpens lænke, gav han sig til at måle dybden ved nogle garn. „Da sagde Søren Madsen til dem: Her er for dybt vand, som dette garn på står. Dog ingen af dem melde (d.e. målte) dybet, men stagen han havde i hånden, så de at være dybere mål på end 6 alen, men hvad stagen var i bunde eller ikke, vidste de ikke“.

Når regeringen satte ind på at holde sejlløbene fri for garn, skyldtes det hensynet til sejladsen med større fartøjer. Den sejlads med den lokale bådtype, kågen, der fandt sted over grundene og langs landet, tog den sig derimod ikke af. Normalt kunne disse fladbundede både selv i lastet stand flyde over bundgarnsraden. Det gjaldt dog nok ikke de større af dem, lastkågene, der brugtes til transport af købmandsgods, først og fremmest sild. Her synes man vedtægtsmæssigt at have holdt en farled åben ved landet, idet bundgarnsraden ikke sattes nærmere mod land end på 2¹/₂ alen vand. Den ene af kommissærerne i 1741-kommissionen bemærker i sin betænkning om grunden Østerland (fra Klitgårde til Binderup å)²⁸, at der har været en tendens til at sætte for nær land, hvorover adskillige af de sejllende ved besigtigelsen har klaget. Derved forhindres nemlig den lejlighed, „som har været for førekåge, krejlkåge og deslige små fartøjer at ro og sejle mellem landet og lænkerne, når de ikke i hårdt vejrlig eller mod strømmen uden fare og besværlighed kan gå i dybet“.

Den tætte besætning med garn over grundene bevirkede dog, at man måtte udvise stor forsigtighed ved sejladsen. Ved uagtsomhed eller når vejret var hårdt, kunne man let komme til at beskadige det udsatte redskab. Tingbøgerne har mange eksempler på, at bådene er løbet mod de udsatte stæg og har brudt dem i stykker eller har revet bundgarnsraden i stykker ved at sejle over den. Sådanne tilfælde var genstand for privat retsforfølgelse, og det gælder i det hele taget alle forhold ud over det lige nævnte, der faldt under delefogdens embedsområde.

Her havde stadeejernes fogder eller tillidsmænd en vigtig opgave. Deres opgave var en dobbelt; de skulle både hævde deres herskabs rettigheder og samtidig beskytte brugerne af staderne mod krænkelser fra andre fiskende. Herskabets rettigheder var flere. Som nævnt reguleredes forholdet mellem ejer og bruger enten ved fæstekontrakter, ved auktionsforretninger eller ved, at fiskerne efter fiskeriforbuddenes tinglysning sluttede aftale med fogden eller godsets tillidsmand umiddelbart efter bekendtgørelsen, så de havde deres fiskeri i stadeejernes minde. I andre tilfælde besatte de blot staderne og ordnede så sagen på et senere tidspunkt. Ved Nibe ting 2.6. 1632 mødte Anne Vognsdatter i

Grydsted på mandens vegne samt fem fiskere i Nibe på egne vegne og „toge udi forn. Hans Raffn (foged på Vår) hans hånd og hans husbond herr kanslers vegne og lovede dem tilforpligt at ville være i den gode mands eller hans fuldmægtigs minde for disse efterskrevne bundgarnsstader, de havde sat garn i i Nørlå nu i vårfiskendet“²⁹. Samme dag giver fogden last og klage på seks fiskere af Nibe, „for de ulovligen mod forbud har sat bundgarn på hans husbonds grund og ejendom i Nørlå i disse efternævnte stader og ikke vil deraf give nogen rettighed eller vil have disse i minde“³⁰.

Fremgangsmåden mod de fiskere, der brugte staderne mod ejerens vilje, varierede. Det var fogdernes sag at få forhindret fiskeriet, og det kunne enten ske ved retsforfølgning eller ved mere direkte aktion mod det udsatte redskab. Den første fremgangsmåde var utvivlsomt kun anvendelig, hvor der fandtes fæstebrev eller lejekontrakt eller bindende tilsagn med håndslag på selve tinget. Hvor fiskere uden overenskomst af nogen art havde sat garn i andres stader, kunne procesformen anvendes, men her synes den direkte aktion af være mere brugelig og at have gammel hjemstedsret i fjorden.

1639 3.8. stævnedes fogden på Øland Anders Krag i Nibe for 20 rdlr. „stedsmål“ for to bundgarnsstader i Nørlå. Sagen opsættes først i 6 uger og derefter i 3 uger. Hvorledes sagen er endt, kan ikke ses, men en tilsvarende sag fra samme år, hvor Mikkell Vollesen i Arden på Peder Billes vegne stævner Peder Sørensen i Nibe for 2 tdr. sild „stedsmål“ for to bundgarn i Nørlå, afgøres sagen efter 6 ugers opsættelse med, at han fradømmes de to garn, „for medelst han ikke stedsmålet har udgivet til forn. Peder Bille efter hans bogs indhold“³¹. Samme fremgangsmåde benyttedes naturligvis af de borgerlige stadeejere. Ålborgkøbmanden Povl Jensen lod ved sin „tjener“, Niels Christensen, stævne Laust Mallie i Nibe for „resterende afgift af det 15. stade fra grunden på Gml. Sjette lænke østen Pøtten nu i nogle år årlig 2 rdlr.“³². Da fiskeren ikke møder, afgøres sagen efter opsættelse med, at han tildømmes at betale for seks års resterende afgift samt processens omkostninger „og ej mere at befatte sig med indførte stade, såsom han ingen hjemmel dertil fremviser“. 1699 22.4. sagsøger birkefoged Knud Pedersen en række restanter, hvoriblandt er Peder Eliesen i Nibe, der foruden anden gæld er i restance med afgiften af to stader på Tredie lænke for høstfiskeriet 1698 3. dlr. og for indeværende vårfiskeri 3 dlr. samt skatten for de to stader 2 mk.³³. Restancerne skal betales inden 15 dage og „derforuden bør Peder Lijsen, for medelst han ej i rette tid har erlagt de 2 staders afgift på Tredie lænke til høstdage 1698 at have sit fæste på samme 2 stader forbrudt“.

Procesformen var imidlertid en langsommelig måde at få sagerne afgjort på. Medens sagerne forhandlede ved retten med vidneførelse, synes udmæl-

ding og granskning, opsættelse etc., kunne hele fiskesæsonen og mere til gå hen. Det spillede måske i mange tilfælde ikke så stor en rolle i forholdet mellem ejer og bruger af fiskestader, hvor det blot var afgiften det drejede sig om, men i andre forhold, hvor man generede hinandens fiskeri, kunne det være meget uheldigt med rettens langsomme gang. Dels kunne de stridende parter ødelægge fiskeriet for hinanden, dels kunne bevisførelsen i de enkelte sager vanskeliggøres, hvor det f. eks. drejede sig om fejlsætning eller sættemåder, der stred mod skik og brug. Ved at flytte eller ændre på sit udsatte redskab kunne beviserne på sættemåden tilintetgøres eller afgørende omkalfatres. I de tilfælde, hvor retsafgørelsen trak ud over fiskesæsonen, kunne beviserne helt forsvinde ved at garn og stæg toges i land. I en sag om fejlsætteri fra 1697 spørger klageren, hvorfor modparten „imod forbud tog hans steg iland, som kunne have været til sagens bedste oplysning, førend der blev kendt i sagen; svarede, at da fiskeriet havde ende, tog han hans steg iland“³⁴. Andet var der egentlig ikke at svare. Fiskeredskab og fiskeri kunne ødelægges, om man skulle fravige den vante arbejdsgang for at vente på, at domstolens langsomme vogn skulle få rumlet færdig.

At tage sig selv til rette ved ulovligt garnsætteri har været sædvane ved Limfjorden. Mange af tilfældene kom dog for retten, fordi sagen forfulgtes videre af en af parterne. Ulovligt sætteri kunne være fejlsætning på lænkerne enten udenfor de fastslåede meed eller i fejlt stade, eller det kunne ske bevidst ved, at fiskerne udsatte garn uden at ville yde afgift deraf.

Det først nævnte tilfælde kunne let indtræffe, når man i usigtbart vejr dårligt kunne skelne sigtepunkterne til de enkelte meed. Blot havde man da forpligtelse til snarest gørligt at rette sine uforsætligt fejlsatte garn ind. Dette var almindeligt anerkendt af alle fiskere, som det fremgår af det vidneudsagn fra 1706, der er citeret ved indgangen til dette afsnit. Det hedder videre i dette udsagn:³⁵ „... i fald det ej straks kan ske, formedelst vejrligets forhindring, så lader enhver fiskermannd bero dermed foruden proces og penge-spild, indtil bekvemt vejrlig indfalder, så de kan flytte, men hvis nogen forsætlig bliver stående og ikke efter advarsel flytter sine garn, da bliver slig ved mulkt forsonet efter forseelsens beskaffenhed . . .“

Det næst nævnte tilfælde med at sætte i fejlt stade skete vel sjældent under den form, at man direkte besatte en stadeplads, der tilkom en anden. Forudsætningen herfor måtte være, at flere fiskere anså sig for berettiget til fiskeri i det pågældende stade ved at forskellige stadeejere havde bortfæstet eller bortlejet det samme stade. Det kunne som nævnt ske i god tro p. gr. af, at der var gået kludder i adkomstforholdene. Flere sager af denne art har været behandlet for retten, idet den forurettede part enten havde taget sig selv til

rette og var blevet stævnet, eller selv havde stævnet modparten for krænkelser af sit fiskeri.

Begge de nævnte tilfælde er nærmere behandlet i gennemgangen af fiskeriets teknologi, men i denne forbindelse skal den sædvaneretslige side af sagen fremdrages. Som omtalt i behandlingen af H. J. Glerups bortauktionering af sine bundgarnsstader var det sædvanligt, at stadeejerne ved fogder eller andre fuldmægtige indskærpede ret sættemåde og ret brug i det hele taget ved fiskeriet, og at de i sæsonens løb kontrollerede, at bestemmelserne blev overholdt.

1634 29.3. forbød Søren Pedersen i Handrup på Hundslunds vegne fiskerne at bruge længere rad for deres garn, „end de i forrige tider har været brugt“ i hans husbonds stader, ligesom han indskærpede, „at de også følger rette med fra dybet og til grunden, som brugeligt har været til bmt. hans husbonds stader, så at ingen derover skal lide nogen skade eller ske forkort i nogen måde“³⁶.

Besigtigelser af sætteriet på fjorden forekom jævnligt både for at kontrollere, om garnene stod sædvanemæssigt, og for at opdage, om der var garn udsat uden overenskomst og som der skulle kræves afgift af³⁷. Ved en del af disse besigtigelser skred fogderne til modforholdsregler, der var sædvanemæssigt afhjælede. Disse modforholdsregler kunne bestå i at løse garnstroppe fra pælene eller at tage garnet som helhed eller dele deraf i land. I begge tilfælde blev det ude af stand til at fiske. Samme fremgangsmåde anvendtes af de kgl. defogder eller andre på deres vegne, når der fandtes ulovligt sætteri i sejldybet, og af fiskerne indbyrdes.

Den første fremgangsmåde, at løse garn i bunde, må betragtes som en advarsel og anvendes først og fremmest af fiskere mod andre fiskere, mens den anden fremgangsmåde, at tage garn i land, har en mere absolut karakter og bruges først og fremmest af stadeejere eller rettere af deres fogder og fuldmægtige eller af de kgl. fogder, når sætteriet berører almene interesser. De to fremgangsmåder, der har været fast praksis ved bundgarnsfiskeriet i Nibe bredning, skete for at komme det fejlagtige sætteri til livs uden at søge rettens bistand. Det er behandlet i enkeltheder i anden sammenhæng, hvortil henvises³⁸. Her skal påpeges de tilfælde, hvor det drejer sig om adelige fogder eller tillidsmænd³⁹.

1662 17.5. føres en sag mod Jens Nielsen Aalborg, Nibe, der var foged eller tillidsmand for Sdr. Elkær⁴⁰. Onsdagen før Vor Herres himmelfartsdag var han på fjorden sammen med to fiskere fra Nibe, hvor de på „den linch nest synden femte leede“, som kaldes Villadses lænke, tog raderne fra tre bundgarn op. „Jens Niels. Aalborg i Nibe løste stropperne løse på Seel Pedersens rad . . . og drog Peder Christens. Fisker og Jens Gregersen tre rader,

den ene var Seel Pedersens i Nibe og de to var Morten Sørensen i Stavn, og de førte dem i land“. Optagningen skete dog ikke uden protest, for mens Jens Aalborg løste stropperne fra stægene, sagde Seel Pedersen, der med sin makker lå derved i en kåg: „Lad min rad stå. Er det på eders, skal jeg give eder rettighed af, hvad en anden giver, og være i eders minde“. Hvad Morten Sørensen angår, så „fandt han samme sine garn hos Jens Niels. Aalborg og gav forn. rettighed deraf“.

Sagen er oplysende for hele fremgangsmåden med at tage garn i land. I dette tilfælde har man begrænset sig til at fjerne bundgarnsraden, og fogden som den ansvarlige for aktionen har selv løst stropperne fra radstægene. Den ene af de fiskere, det gik ud over, har taget konsekvensen og har opsøgt fogden for at ordne sagen i mindelighed. Derefter har han kunnet udsætte sine rader påny og fiske fuldt lovligt, for da den uafgjorte sag mellem Jens Aalborg og Seel Pedersen næste tingdag kommer til behandling⁴¹, føres et syn på fjorden fra den foregående dag, hvor det konstateredes, at raderne stod ved de to garn, der brugtes af Morten Sørensen i Stavn, men ved det tredje garn, der brugtes af Seel Pedersen, var raden optaget. Af sagen fremgår i øvrigt, at Seel Pedersens protest mod optagningen hidrører fra, at han har fæstet stedet af Torstedlunds fuldmægtig. Stedet hævdes altså af to forskellige hovedgårde.

Sager om optagne garn kunne strække sig over lang tid og være spegede at udrede, bl. a. fordi – som i det foreliggende tilfælde – ejendomsforholdene var usikre. De samme to fuldmægtige som i den lige refererede sag mødes igen i en tilsvarende, hvor Jens Aalborg har optaget bundgarnsrader fra to garn på Sønder Mølle lænke⁴². To fiskerbønder fra Stavn har klaget til Torstedlunds fuldmægtig, at raderne fra deres garn, som de havde i fæste fra ham, var forsvundet. Der rettes forespørgsel hos Jens Aalborg, som svarer: „At samme to bundgarnsrader har han optaget på hans husbonds, velb. Frederik Reedtz' børns vegne, og de endnu hos ham var tilstede, ville de betale ham, kunne de få dem igen, og det ene viste han dem lå ved nør side af det hus, han påbor“. I birkefogdens nærværelse identificerede den ene af fiskerne raden som sin (den „skader et lidet stykke deraf ved den ene ende til et kendetegn“). Fiskeren gik dog ikke ind på at betale, men sagen førtes videre ved retten den følgende 12. juli, efter at Jens Aalborg 31. maj havde ladet læse en revers „på alle velb. herr Frederik Reedtz' bundgarnstader, som den gode mand er berettiget her i Limfjorden“.

Ved den vidtløftige sag 12.7.⁴³ fører de to parter adkomstdokumenter og forbudstingsvidner for en længere periode i marken, og Torstedlunds fuldmægtig henviser til, at „eftersom vores danske lov 26. og 73. kap. udtrykkelig formelder, at man skal dele sig til rette og ikke tage sig selv til rette, item sam-

me bogs 59. kap. og formelder, at nam ikke skal tages uden tingsdom . . . så har Jens Niels. Aalborg dette forn. ikke villet agte og først talt på ejendommen og derved forhvervet dom i sagen, om han kunne have nogen ret eller magt derpå at tale, efterdi han vel vidste, hvem det havde og tog rettighed af, førend han har taget sig selv til rette med magt“. Af denne grund krævedes der ikke alene kompensation til herskabet på Torstedlund, men også erstatning til fiskerne for forvoldt skade, „fra onsdagen næst for Vor Herres himmelfarts dag, han tog deres garn i land, og til den 8. juni, de andre som på de steder der hos tog deres garn i land“, samt 3 mk. i bøde for „ulovligt tag og nam“.

Ud over at fremlægge adkomstdokumenter til de omstridte stader fremfører Jens Aalborg det i denne forbindelse mest interessante synspunkt, nemlig at han har handlet i fuld overensstemmelse med sædvaneretten. Eftersom fiskerne tillader sig at bruge stader, der er betroet ham som fuldmægtig, uden hans minde, er han „som alle andre adels fuldmægtige given årsag deres rader i land at tage som et panten“. Og eftersom de omstridte stader efter den producerede adkomst ligger under ham, „mener jeg, mine principaler ikke mere bør for sådanne panten eller i garn i land tagelse at bruge ved dom i sine egne ejendomme, end Niels Sørensen og andre gode lodsejere deres fuldmægtige gør og af arilds tid sket er, fordi skulle det ske, da før de kom til nogen proces, var fiskeriet endt, og fiskerne sine garn bort, men deri ingen uret at have gjort, og til sligt at gøre har fuld og fri hjemmel“. Dommen i sagen går Jens Aalborg imod, men retten underkender ikke fogdernes hævde på at optage garn, som de formener er ulovligt udsat. Blot skulle han i dette tilfælde, hvor ejendomsretten til de nævnte stader var omtvistet, have delt sig til rette og ikke have taget sig selv til rette.

At det forholdt sig således, fremgår af andre sager. 1696 2.5. lod Lundbæks fuldmægtig i Nibe efter ordre „oplyse 2 bundgarn, det ene gammelt med rad og 9 stæg, de 7 mærket med 7 huller igennem hver; det andet og inderste med rad og 13 stæg, hvoraf den største del er mærket på KN og et NK, som fuldmægtigen på Lundbæk Chresten Villadsen har den 1. maj ladet optage, til Lundbæk føre og dem der ladet vurdere og i forvaring holde . . . om nogen sig dem vedkender“⁴⁴. I dette tilfælde var der ingen, der anfægtede det retmæssige i fremgangsmåden, eftersom de utvetydigt var udsat i Lundbæks stader.

En tilsvarende sag som den ovennævnte mellem Torstedlund og Sdr. Elkær udspillede i 1697 mellem Krastrup og Lundbæk⁴⁵. Foranledningen var, at fire fiskere fra Nibe i følgeskab med Rasmus Pedersen, fuldmægtig på Lundbæk og birkefogden Anders Christensen i Bislev havde optaget et garn i det

fjerde stade på grunden på Sønderhoved lænke, som begge de nævnte hovedgårde hævdede at besidde. Som i den ovennævnte sag beskyldte modparten mændene for, at de „tvært imod loven har taget sig til rette, derved har begået vold eller hærværk og derfor deres voldsbøder bør at betale“ samt yde erstatning. På spørgsmål om hvem der befalede fiskerne at drage på fjorden, svarede: „at fuldmægtigen på Lundbæk ombad dem at følges med ham på fjorden for at udvise ham det 4. stade på Sønderhoved lænke med flere Lundbæks stader“. Da de kom dertil, løste fuldmægtigen „stropperne på radet og lod den optage, såsom han sig samme 4. stade på sin husbonds vegne vedkendte“. I sin forklaring for retten henholdt fuldmægtigen sig til sædvane retten („ved og ej at have handlet eller forset mig mod den måde her i alle stridende tilfælde om garnstader i mange år og endnu brugelig er og været har“), et synspunkt, som heller ikke underkendes, selv om dommen tilkendte Krastrup det omstridte stade. Om skyldspørgsmålet for handlingen udtalte dommeren, at „hvad de fire mænd af Nibe angår, som tiltales formedelst de var med fogden Rasmus Pedersen, der han optog raden, som af arilds tid her har været gængs, når nogen ejer eller fuldmægtig ville efterse deres bundgarnsstader, da som de alene med var i henseende til at udvise fogden benævnte stade og flere, synes de ej med billighed kan derfor søges, men fogden Rasmus Pedersen, som har løst garnet og det i land taget . . .“

Som sidste bidrag til belysning af fremgangsmåden skal anføres en sag fra 1698 12.11., hvor begge fremgangsmåder, både at „løse garn i bunde“ og at „tage garn i land“, er behandlet⁴⁰. Sagen drejer sig om sætteri på Lundbæks grund, hvor to bundgarnsfiskere havde sat hinanden „til fortrængsel“, idet deres garn var sat ligesides hinanden blot med 1/2 bomrums afstand. Den ene af fiskerne, der stod ret i lænken, havde derfor taget sig selv til rette, idet der på den andens garn i et tilfælde „var radden borttagen fra, og den ene hjørnестrop løst i bunde“ og ved de andre garn var „begge radderne og to bomme borttagne“. Gerningsmandens forsvarer stillede for retten de udmeldte synsmænd det spørgsmål, „om det ikke er dem bevidst, at det stedse har været en maner og skik her ved fiskerlejdet, at når nogen med garnsætteri har forurettet hinanden eller sat hinanden for nær og til fortrængsel, og de da har først løst garnene i bunde, og de skyldige ej har villet rette dem, at de da har taget deres garn i land“. Hvortil synsmændene måtte svare, at det er tilfældet og er også ofte passeret. På spørgsmålet, om det er lovligt at optage garn, som andre har ladet sætte, uden lov og dom, nøjedes de med at svare, at det tilkom retten at afgøre, om det kunne være lovligt.

Det var ikke blot sætteri i fejlagtigt stade, der gav anledning til stridigheder, også selve måden at sætte garnet på kunne foranledige sådanne. Et hyp-

pigt genkommende tilfælde er det, når man tager forkert udgangspunkt og derved kommer ind på en andens stadeplads. Normalt var der kun sigtelinjer (meed) til selve lænkens ydre (og evt. indre) afslutning („yderlighed og inderlighed“ som det hedder i besigtelsesstadebogen), men derimod ikke til hvert enkelt stade. Da det ene stade tog ved, hvor det foregående holdt op, måtte man være meget nøjeregnende ikke blot med at overholde selve den vedtagne længde på stadet på de 42 favne, men også med at udgangspunktet (-punkterne) var helt korrekt, ellers kunne der så let som ingenting bringes uorden i sætteriet med alle de spektakler, som deraf fulgte. Det komplicerede sætteri måtte faktisk forudsætte den mest pinlige fastlægning af lænkens udgangspunkt og – synes man – en udmåling af staderummene, især da hvis man ikke enedes om at besætte en lænke samtidig. Målereb har da også været i flittig brug, når der skulle tages syn på sætteriet⁴⁷. Man havde ligefrem justerede målereb, og det forekommer sandsynligt, at de også har været brugt af samvittighedsfulde fiskere ved udsætning af bundgarnene.

Nærmere enkeltheder om disse målereb og målinger af lænkerne er givet under gennemgangen af fiskeriets tekniske del. Her skal blot peges på den i og for sig normale sættemådes muligheder for konflikt. Opstod en sådan, var fremgangsmåden for den fornærmede part enten rettens vej eller at tage sig selv til rette ved at løse garnet i bunde eller at tage det op.

Der fandtes dog en række afvigelser fra normal sættemåde, der indebar større muligheder for konflikt. De vigtigste er anført i Glerups konditioner for at erhverve ret til fiskeri i hans fiskestader. I lighed med disse (ovf. s. 376 f.) har utvivlsomt andre stadeejere, der lod fiskeriet opbyde, haft lignende reservationer. Glerup opregner de sættemåder, han vil have forbudt: Gaffelgarn, skakgarn, ruser og mellemlænker. Desuden tager han forbehold for dem, der „ikke bruger 42 favne, men bliver sindet at sætte 5 bdg. i 4 stader“.

Det sidstnævnte tilfælde hentyder til det i fjorden ikke ukendte fænomen på denne tid, der kaldes „dobbelt sætteri“, fordi man i et stade anbragte en bom ved hver ende af raden, benævnt henh. retgarn og baggarn⁴⁸. Såvel denne sættemåde som brugen af gaffelgarn og skakgarn, hvorved der utvivlsomt skal forstås udsætning af to bomme ved den ende af raden, hvor bommen normalt fandtes, men anbragt ved korte stykker radgarn vinkelret ud fra hovedraden, bevirkede afvigelser fra lænkens rette linie og tjente til ligesom de nævnte mellemlænker at fylde op i det frie rum (*lænkerum*), der fandtes mellem de enkelte lænker. Netop dette frie rum var man meget på vagt for at holde frit, idet man takket være den stærke besætning af bredningen med fiskegarn, regnede med at fiskeriet blev ødelagt eller forringet, hvis der ikke her var fri gang for de trækkende sild.

Synspunktet på de afvigende sættemåder svingede noget fra tid til anden og fra den ene befolkningsgruppe til den anden. Det fremgår af de rent faktiske forhold med sætteriet og af udtalelser under retssager ved Nibe birk, at f. eks. sættemåden med ret- og baggarn har været anerkendt af fiskerne⁴⁹, mens stadeejerne og deres fogder har været ivrige for at hævde det enkelte fiskeri (en bom og rad i lige linie på lænken). Begrundelsen herfor må utvivlsomt søges i, at stadeejerne kun fik afgift af eet garn pr. stade, mens de regnede det dobbelte sætteri for to garn. Dette synspunkt kommer ialtfald frem i H. J. Gleerups klage i 1727⁵⁰, hvor det hedder: „At ingen må sætte deres fiskegarn i mine sildestader, førend de først derom enten med mig eller min tjener i Nibe har akkorderet om afgiften, såvelsom i samme forbuds vidne advaret og tilholdt fiskerne, at de sætter deres fiskegarn rigtig på lænkerne og ikke at bruge nogen skak- eller gaffelgarn eller ruser, som i mange år ganske har været forbudt at fiske med slige utilbørlige garn, dette dog af en del fiskere ganske uagtet sætter deres fiskegarn imellem lænkerne både med retgarn, baggarn etc. lodsejerne til stor fornærmelse på deres sildestaders afgift . . .“

De mange muligheder for konflikt i bundgarnsfiskeriet berørte alle interesserede parter. Det fremgår klart af de utallige retssager, der fylder op i tingbøgerne fra Nibe birk. En anden iøjenfaldende ting ved disse retssager om fiskeri var, som nævnt i det foregående, at de havde en tendens til at trække så stærkt i langdrag, at tvistighederne kunne forspilde fangstmulighederne i årets to sæsonfiskerier, der vel ikke var skarpt afgrænset, men efter naturforholdene strakte sig fra ca. marts til juli og fra ca. september til jul. Det skyldtes bl. a. den sædvanemæssige fremgangsmåde med at tage sig selv til rette, som ofte var foranledningen til, at en sag kom for retten.

Der var derfor et udtalt ønske ved fjorden om at nå frem til hurtigere og mere effektive afgørelser i sådanne sager. Muligvis inspireret af amtsforvalter Kleins frugtesløse forslag til rentekammeret tog man i Nibe fat på problemet, idet man udarbejdede en vedtægt om byens forhold, hvori bestemmelser om fiskeriforhold indgik som en betydningsfuld del⁵¹. Vedtægten blev enstemmigt tiltrådt på tinget 21.1. 1699 og fik officielt stempel af stiftamtmanden. Hertil henvises flere gange i de følgende års retssager. Om den er gået videre end til stiftamtet, kan derimod ikke ses.

Hovedpunktet i fiskeribestemmelserne var netop at få retsafgørelsen i tvistigheder om fiskeriet fremskyndet ud fra det synspunkt, at „der snart ikke kan komme til ende det hele fiskeri igennem og dog ofte ingen fornøjelig refusion hos de skyldige imod fiskeriets spilde og store skade kan erlanges“. Man dispenserede derfor fra sædvanlig retspraksis og udformede en hurtig fremgangsmåde, hvor man skulle nå til en direkte afgørelse ud fra de bestem-

melser, skrevne eller vedtagne, der var gældende ved fjorden. Det sidste nævnes ikke i vedtægten, men ligger klart bag. Det viser også praksis i de sager, der behandles efter vedtægtens ikrafttræden⁵². Kun i de tilfælde, hvor man ikke kunne nå til enighed, skulle sagerne føres videre ved tinget efter normal retspraksis.

Hvor alment anerkendt vedtægten blev uden for Nibe, har jeg ikke haft mulighed for at undersøge. Den kunne givetvis ikke løse problemerne, men kun være en nødhjælp, der kunne mildne dem. De store stadeejere var sikkert mest tilbøjelige til at følge deres hidtidige fremgangsmåde. Det kan måske udlæses indirekte af H. J. Gleerups henvendelse til stiftamtmanden i 1727, hvor han ansøger om tilladelse til „som største lodsejer i Nibe fjord, og birkefogden i Nibe befalet, at han med 3 eller 4 uvildige fiskermænd må sådanne ulovligt sætteri med bundgarn, ruser, stæg og nedgarn, som sættes uden min minde og videnskab på mine sildestader og fiskegrund . . . lade borttage uden videre proces til represalier for mig for det første, ihvorvel en del fiskerredskab er så ringe og slet, at de ikke kan være afgiften og omkostningen værd, dersom ej mere hos dem efter lovlig søgsmål og dom kan erlanges“. Ved skrivelse af 26.5. 1727 til herredsfogderne Jens Taftteberg og Søren Aagesen (den sidste desuden birkefoged i Nibe) imødekom stiftamtmanden i det store hele Gleerups begæring⁵³.

Ekskurs om maskemål

„Herved som overalt, hvor der er Tale om Maskernes Størrelse, bør Bestemmelsen gaac ud paa, at Maskerne skulle passe til det bestemte Skield, men ikke at de skulle bindes derover; thi det er notorisk at Maskestørrelsen bliver forskjellig, eftersom Maskerne ere bundne af meer eller mindre tykt Garn . . . eller om de ere tjærede flere eller færre Gange“.

Kommissionen over Limfjordens fiskeri 1855.

Et vigtigt spørgsmål i fangstteknisk henseende er garnredskabernes indretning med masker. En nærmere drøftelse af hele dette problem henvises til den teknologiske beskrivelse af fiskeriet, men under gennemgangen af de fiskerimæssige problemer i lys af forordninger og sædvaneregler hører en omtale af maskemål hjemme, idet man ved en regulering heraf er i stand til at influere på fiskeriet.

Fiskeredskaber, der er fremstillet af knyttede netvægge, indrettes med maskestørrelser, der varierer efter redskabstype og fiskeart. Beskrivelsen heraf

findes under fiskeriets teknologi, men her skal påpeges den principielle forskel på hildingsgarn, i hvis masker fisken løber fast, og anden form for garn (våd, ruser, bundgarn etc.), hvor garnvæggen indestænger fisken uden direkte at fastholde den. I begge tilfælde kan man ved at gøre maskestørrelsen mindre tilbageholde mindre individer af arten i garnene. Man kan kort sagt nå til at fiske, hvad der i et rationelt fiskeri betegnes som undermålsfisk. To synspunkter på fiskeri af undermålsfisk har gennem tiderne gjort sig gældende, dels at en sådan fisk ikke var nogen god handelsvare, dels at opfiskningen af den kunne betyde en decimering af fiskeyngelen til skade for kommende fiskerier. I begge tilfælde burde et sådant fiskeri begrænses eller forhindres. Begge synspunkter gøres tidligt gældende ved Limfjorden.

Maskebestemmelser får først betydning, når der anvendes fiskegarn med faste netknuder. Fremstilling og anvendelse af fiskenet kan følges helt tilbage til forhistorisk tid også i Nordeuropa. Det gælder også fiskenet i egentlig forstand, hvor maskerne fremstilles med blot een fortløbende tråd¹. Imidlertid er de mere primitive nettyper enten et knudeløst netværk eller et netværk med frie netknuder, der tillader stor forskydning indenfor netvæggens rudemønster selv i de tilfælde, hvor redskabet holdes stramt udspændt. En konstant maskestørrelse fås først i det øjeblik, hvor maskerne forbindes med en fast knude (væverknude eller i fiskeriterminologien: netknude). Det er i princippet den samme knudeform, der anvendes i maskinelt fremstillet fiskegarn.

Til fremstilling af fiskenet med faste knuder anvendes i håndbundne garn garnnåle, hvorpå bindematerialet er viklet op, og filerpinde (*skælde, skilt, nedbor*), hvorover maskerne bindes. Størrelsen (tværsnittet) af denne filerpind bestemmer maskestørrelsen. Pinden kan have cirkelrundt tværsnit, men er hyppigere af praktiske grunde med ovalt ofte dråbeformigt tværsnit. Da maskestørrelsen som anført i citatet fra kommissionsbetænkningen af 1855 ikke blot afhænger af det skælde, der bindes over, men også af garntykkelse, krympning i vand og garnets konservering, bør masken bindes noget større end det mål, den skal holde for at være i overensstemmelse med den tilsigtede størrelse.

Maskestørrelsen betegnes ved afstand fra knude til knude, altså halvdelen af en strakt maskes længde. Når vi når til omtalen af de ældst bevarede maskemåls anvendelse, skal der nærmere gøres rede for fremgangsmåden. Men først skal det undersøges, hvornår man i Danmark begyndte på en regulering af maskestørrelsen i fiskeredskaber.

Det ældste vidnesbyrd om statens indgreb på dette område er fra Christian 2.s regeringsperiode. 1515 1.11. udsendte kongen en forordning om fiskeriet i Limfjorden², hvor der foruden bestemmelser om, hvor de forskellige slags fiskeredskaber må bruges, findes en passus om maskestørrelsen: „Sameledes

skall engen bruge swo sma bondh eller maske i therrs sildewad eller i andre fiskegarn att the tage ther mett sma silld ther ey dwgær att salthe och selge for kopmandz-godz“. Formålet har altså været at hindre fangsten af undermålsfisk først og fremmest for at opnå en kvalitetsvare i sild til eksport. Det fremgår helt klart af kongens øvrige forordninger ang. fiskeriet, først og fremmest hans forordning om silde nedlægning 1516 og afsnittet om sildefiskeri i den verdslige lov af 1522³. Utvivlsomt har dog også hensynet til fiskeyngelen spillet en rolle. Det var ialtfald et argument, som hyppigt førtes i marken i tiden efter denne ældste forordning.

Christian 3.s forordning af 1546 14.2.⁴ tager de samme problemer op som forordningen af 1515, men udvider og præciserer bestemmelserne. Af stor vigtighed var bestemmelsen om et autoriseret maskemål: „Og skal gjøres et Skjelde og hænges paa alle Raadhus udi alle Kjøbstederne hos Limfjorden, hvorefter hver skal vide at binde deres Bundgarn, Nedgarn, Vaadkalve og andre Garn, og skulle ingen Garn, som have mindre Masker end som samme Skjelde udviser, bruges udi Limfjorden“. Forordningens bestemmelser gentages i den københavnske reces af 1547⁵, og får ved en enkelt tilføjelse gyldighed for hele landet. Der kendes da også enkelte eksempler på, at forordningens bestemmelser har været fulgt uden for Limfjorden, men det er dog først og fremmest her, man er ivrig for at regulere. Altså også på dette område viser limfjordsområdet sin absolut førende stilling i dansk fiskeri. I breve fra 1550⁶ fastslås det som bestemmelsernes formål at hindre fiskeri af undermålsfisk, som ikke er „købmandsgods, hvoraf fiskeriet ødelægges og kommer den menige mand til skade og fordærv“, altså begrundelsen fra 1515 med tydelig understregning af det fiskebevarende synspunkt. Det henstilles i brevene at tilstille enhver købstad i riget et maskemål (nedbor), der skal hænges på rådhuset. Byens øvrighed pålægges det at føre flittigt tilsyn med, at fiskegarnenes masker bindes i overensstemmelse med dette mål.

Den største vanskelighed var utvivlsomt at få fiskerne, der enten selv bandt garnredskaberne eller havde nøje indseende med dem, de fik til at binde for sig, til at indrette de skælder eller nedbor, hvorover maskerne knyttes, efter de autoriserede mål. Kontrollen hermed var ialtfald svær at udøve. 1554 klager købstadsrepræsentanter over, at garnredskaberne bindes med for snævre masker, og får væltet tilsynet hermed over på de kgl. fogder og embedsmænd⁷. I øvrigt kender man intet nærmere til de omtalte maskemåls udseende, materiale eller mængde. Eftersom maskebestemmelserne gjaldt for en række forskellige redskaber beregnet til forskellige fangstmåder og fiskearter, må der have været tale om autoriserede mål i mere end een størrelse.

Sikrere vidnesbyrd herom får vi først mere end hundrede år senere. Men

inden dette tages op til behandling, skal opmærksomheden henledes på et tilsvarende fænomen i Nordtyskland. 1551 reguleres fiskeriet på Havelstrømmen og andre vigtige fiskevande i Mark Brandenburg af kurfyrst Joachim 2.⁶ Foranledningen hertil var en strid i 1548 om for snævert bundne fiskeredskaber, og der henvistes da til en tidligere overenskomst om „wie weite Netze ein jeder Vischer gebrauchen“. I den kurfyrstelige forordning bestemmes, at maskerne i forskellige fiskeredskaber skal være så vide, at „man 2 Finger bis an die Hand in die Maschen stecken kann, und nicht enger sein, damit der junge Fisch durchlaufen kann“. Af forordningens videre ordlyd fremgår, at tilsynet med dens overholdelse pålægges embedsmændene og grundherrerne, der ligeledes skal lade udføre en „knotspaer“ (andetsteds i forordningen gengivet som „Knutspan“) af jern, „welches zweier Finger weite an Maschen hält“, der skal overlades til to edsvorne mænd, hvis opgave er at afprøve fiskegarnene dermed, før de tages i brug⁹.

Omtrent samtidig med den brandenburgske fiskeriordning gennemførtes en tilsvarende i Hessen af landgrev Filip i 1558 eller 1559¹⁰. Maskernes størrelse skulle indrettes efter en tilsendt „eisern Mass oder Strickstock“ (i forordningens fornyelse 1581 tales om et tilsvarende mål af træ), men her skelnes mellem forskellige mål alt efter de pågældende fiskeredskaber. Også andetsteds i Tyskland udstedtes tilsvarende forordninger¹¹.

Lighedspunkterne mellem nordtysk og dansk (nordisk) fiskeri er tidligere blevet fremhævet. Senest har Peesch i en studie været inde på bl. a. forbindelserne mellem sildefiskeriet og dets teknologi på begge sider af Østersøen. Ved den kontakt, som det middelalderlige sildefiskeri i Øresund og mangfoldige andre steder i syddanske farvande skabte, måtte mange kulturelementer indenfor fiskeriet blive fælleseje¹². Det kan også gælde maskebestemmelserne, men her må yderligere peges på den nære forbindelse, også af familiemæssig art, mellem det danske og de nordtyske fyrstehuse.

Bortset fra at bestemmelsen i den københavnske reces gentages i den koldingske reces af 1558 synes ingen fornyelser af maskemålsbestemmelsen at være kommet til før Danske Lov, hvor recessens ordlyd optages uændret i lovens 5-10-45. Efter denne tid får man også et nyt sæt justeret maskemål, der vel må ses i sammenhæng med Ole Rømers forordninger om ny vægt og mål¹³, selv om de ikke er nævnt her. Der er da også den mulighed, at de bygger direkte på de maskemål, der er omtalt fra 1500-årene, men da ingen af disse er bevaret, er det umuligt at afgøre.

Ovenfor er det antaget som rimeligt, at der har været flere forskellige maskemål alt efter de fiskeredskaber, der var underkastet bestemmelserne. I det sæt maskemål, der findes på Aalborg historiske Museum¹⁴ og som efter alt

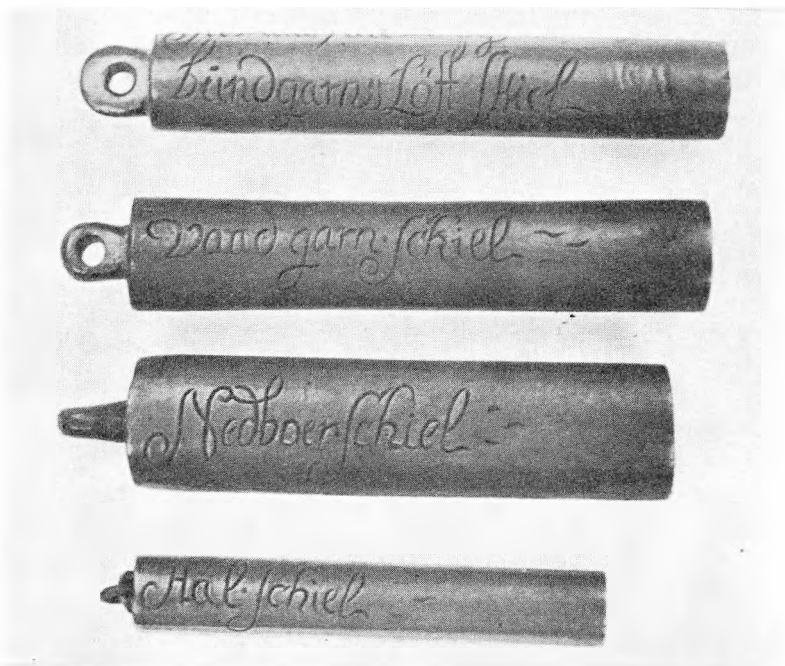

Fig. 41. Maskemål på Aalborg historiske Museum, mus. nr. 5083. Målene består af massive messingcylindre med ophængningsøsken og er forsynet med stempler og påskrift for de garn, der skulle bindes efter de respektive mål (se teksten ndf.). Aalborg hist. Mus. fot.

at dømme må skrive sig fra 1700-tallet, er der ialt fire mål alle formet som massive metalcylindre med ophængingsøsken. I kortenderne er cylindrene stemplet med henh. et kronet C5 og Københavns byvåben. De fire mål dækker ialt fire redskabsformer, der tilsammen udgør den vigtigste bestanddel af Limfjordens redskabsforråd på denne tid. Det største maskemål, der i øvrigt ikke har cirkelrundt, men nærmest dråbeformigt tværsnit, har på siden indgraveret: *Nedboerschiel* og er maskemål for sildenedgarn. I omkreds måler cylindren ca. 5,34 cm (= ca. 2 tom.). Det næststørste mål er mærket: *Baandgarnschiel* og har en omkreds på ca. 4,55 cm (= ca. 1³/₄ tom.). Da bundgarnshovedet imidlertid har forskellige tættere bundne underafdelinger, bl. a. i den del, hvor fangsten samles, førend den hentes ind i røgtebåden, findes der endnu et bundgarnsmaskemål, der er det samme som for sildevådkalven. På dette maskemål findes da også indgraveret: *Sil vaad Kalve* og *Bundgarns Løft Skiel*. Dette mål har en omkreds på ca. 4,08 cm (= 1¹/₂ tom.). Det mindste maskemål i sættet er mærket: *Aal Schiel* og har en omkreds på ca. 3,01 cm (= 1¹/₄ tom.). Det må være beregnet til ålepulsvåddet.

Hensigten med de autoriserede maskemål (skælder) var ikke, at garnene skulle bindes derover, men fiskerne (og garnbinderne) skulle indrette deres filerpinde (skælder, nedbor) derefter, sådan at maskerne fik den rigtige størrelse selv efter brug og konservering (tjæring). I givet fald skulle de autoriserede skælder bruges til at kontrollere at fiskegarnenes masker var i overensstemmelse med lovens ordlyd. Kontrollen skete på den måde, at maskemålet anbragtes i masken, og så skulle maskens to midterste knuder kunne berøre hinanden¹⁵.

Kontrollen med garnenes maskevidde var imidlertid en vanskelig sag at få gennemført. Et udtryk herfor haves i, at de kontrollerendes kreds stadig udvidedes. Oprindeligt var den tillagt byøvrigheden i de købstæder, der var blevet forsynet med maskemål, men som vist ovf. havde købstæderne fået væltet den over på de kgl. fogder. Der kommer dog jævnligt klager over for tæt bundne garn, og i 1737 forsøgte man derfor at gøre kontrollen mere effektiv, idet man efter forslag fra limfjordskommissionen af 1736 forordnede, at enhver herredsfoged, hvis distrikt grænsede til Limfjorden, „skal gives saadan Skjælde og Nedbor, som findes paa Aalborg Raadstue, for samme strax de Fiskende at kommunikere, paa det de ikke enten skulle binde eller bruge ulovlige Garn, da og efter den Tid ingen Undskyldning maa antages, at jo Vaadkalvene skulle være af saa store Masker, som Skjældene udvise“¹⁶. Kommissærernes forslag om at opmuntre herredsfogderne til at udøve denne kontrol ved at overlade dem ikke blot lovbyrdernes fiskeredskaber, men også de 60 lod sølv, som Danske Lov fastsatte som bøder, blev derimod ikke fulgt. Men reskriptet gik videre end kommissionens forslag, idet det bestemte, at magistraten i Ålborg skulle „til enhver Proprietarius, hvis Bønder bruge Sildefiskeri i Limfjorden, levere en ligedan Skjælde og Nedbor, hvorefter de have at tilholde deres Bønder at indrette deres Garn og Sildevaader og være derfor ansvarlige, ifald det anderledes skulle befindes“. Disse foranstaltninger skulle være sat i værk inden et halvt år¹⁷. Senere fik også sognefogderne ved fjorden tilstillet maskemål med pligt til at kontrollere garnredskaberne.

I forordningen af 1750 optages en række nærmere bestemmelser om maskemål. Der nævnes her ialt tre maskemål: *Vådgarmskælde*, hvorefter bundgarn, ruser og våd til sildefangst skulle bindes, *åleskælde*, hvorefter pulsvåd og åleruser skulle bindes, og *nedborskælde*, hvorefter gråfiskevåd skulle bindes. Man havde ved forordningens ordlyd forsøgt at hindre den fremgangsmåde, at visse dele af de nævnte redskaber forsynedes med mindre masker, men forgæves. 1751 måtte man da også godtage denne fremgangsmåde, idet man efter indstilling fra tre af limfjordskommissærerne godkendte to nye skælder, hvoraf den ene skulle bruges til løftet i sildebundgarn samt til de 10 yderste alen af

kalven i sildevåd, mens den anden skulle bruges til den (yderste) halve del af kalven i pulsvåd¹⁸.

Et var imidlertid bestemmelser, et andet sædvane. Hvis fiskernes erfaringer gik imod forordningernes ord, fulgte man erfaringerne. Som afslutning på denne oversigt skal gives et eksempel herpå, der hidrører fra Krøyers undersøgelser af limfjordsfiskeriet¹⁹. Under omtalen af sildebundgarnet bemærker han: „De forskellige dele af et bundgarn have, ligesom ruser og vådde, masker af forskellig størrelse eller bindes over flere skælde (således kaldes de træpinde, hvorover garn bindes). Bundgarnet bindes over fem skælde, af hvilke de autoriserede eksemplarer opbevares på rådhuset i Nibe. Det største er *nedborskældet*, som har halvdelen af 44 linjer i omkreds og masken altså 11 linjer i kvadrat. Den næste er *vådgarnsskældet* og har halvdelen af 42 linjers omkreds eller maskerne 10½ linje i kvadrat. Dernæst kommer det såkaldte *sildevådkalvs- og bundgarns løst skælde* med halvdelen af 40 linjers omkreds, hvilket giver masker af 10 linjer i firkant. Dernæst *åleskældet*, som har halvdelen af 30 linjers omkreds og med hvilket masker af 7½ linje bindes. Endelig det mindste, *ålevåds kalveskælde*, hvorpå bindes masker af to tommer i omkreds eller 6 linjer i firkant“.

Krøyers undersøgelser ligger til grund for den redegørelse, som kommissionen af 1855 når til om det samme problem²⁰. Under omtalen af maskestørrelsen i sildebundgarn, der efter bestemmelserne i 1750 og 51 skulle indrettes efter vådgarns- og sildevådkalveskælden, bemærkes, at man ingenlunde har rettet sig herefter, så langt tilbage i tiden som erindringen når. „Hvad bundgarnet angår, har dets bund været bundet efter nedborskældens, raden over vådgarnskældens, omgangen eller stimlen (d.e. hovedets lodretstående garnvæg) over sildevådkalveskældens, den del af skiltrummet, som kaldes „27“ over åleskældens, samt endelig den del af skiltrummet, som kaldes trangt, over ålevådkalveskældens. Disse tvende sidstnævnte skældes benyttelse er således her ikke lovhjemlet, men er desuagtet komne i brug, fordi de er anset fornødne, da det nemlig er i skiltrummet, at al den i bundgarnet værende fisk under røgtningen samles og opløftes i kågen, hvorfor garnet i skiltrummet, som er en del af bundgarnets højre vinge, må have en større styrke end den øvrige del af garnet“. De fornuftige kommissionsmedlemmer, der alle var fra Limfjorden og velkendt med fiskeriet og dets problemer, slutter da også på følgende karakteristiske måde: „Det indstilles således, at den hidtil i umindelig tid brugte bindingsmåde for sildebundgarn ved lov autoriseres, dog med den modification, at brugen af ålevådkalveskældens til trangtet bortfalder“. Kommissionen havde nemlig den opfattelse, at det var tilstrækkeligt, når hele skiltrummet blev bundet over åleskældens.

Centraldirigering af fiskeriet

„Så eragte vi tjenligere, at enhver véd sit fiskevand, hvor han kan holde skik og orden, end at almuen fisker i flæng og som de er stærke til; helst i denne egn, hvor der ikke er så store og vidtløftige vande som vesten og sønden for Løgstør. Og dersom denne egns almue får smag på at fiske med ålekroge, som det uskyldigste åleredsel, så kan det ikke gå an, at alle uden forskel fisker, hvor de vil; thi deres redsel måtte blive i hinanden indviklet, så de ikke uden klammerier og fortrædelige følger kunne adskilles“.

Holck, Solberg og Schelde til rentekammeret 20.4. 1750.

Som årsag til Limfjordens særstilling i lovgivningsmæssig henseende er der søgt forskellige forklaringer. Svenske studier over fiskeretten har fremhævet limfjordsområdet som det eneste betydende fiskeridistrikt i Danmark og derfor genstand for centralmagts opmærksomhed¹. Samme synspunkt genfindes i danske retshistoriske behandlinger, men udvidet med en nærmere påpejning af fjordens særlige naturforhold og fiskeriets tekniske og sociale forhold², hvorimod der tages afstand fra det bl. a. af Mandix hævdede synspunkt, at fiskeriet i Limfjorden måtte betragtes som et regale³. Samme synspunkt som hos Mourier og Lütken findes hos Kiørboe⁴, der fremhæver de store økonomiske interesser, der var bundet i først og fremmest sildefiskeriet.

Disse økonomiske interesser var af forskellig natur. I det foregående er påpeget både hvordan sildestaderne kapitaliseredes og hvordan fangstudbyttet omfattedes med en interesse, der strakte sig lige fra den udøvende fisker til helt op i regeringskredse. Det er derfor i høj grad tænkeligt, at kommercielle hensyn kan have tilskyndet centralmagten til gennemførelsen af de ofte omfattende påbud, der følger tæt hen igennem årene. At sådanne hensyn i enkelte tilfælde har været de primære, bl. a. under Christian 2., er påvist i det foregående, men de synes aldrig at have været de dominerende for regeringen, hvor specielle godsejersynspunkter med hovedinteressen i landbrugsjord var det fremherskende. Problemstillingen for den foreliggende afhandling bliver da, at Limfjorden i fiskerimæssig henseende er af en så kompleks natur, at forklaringen på den påpegede særstilling må søges såvel i naturforholdene som i de fiskeritekniske og sociale forhold, uden at de økonomiske interesser dog skal underkendes. De gør sig bl. a. bemærket i kampen for at sikre fiskemuligheder, og vil blive berørt i den afsluttende analyse af de centraldirigerede forholdsregler, som vil blive foretaget på baggrund af den viden, som de foregående afsnit har bragt.

Som påvist i afsnittet om fiskeriet indtil enevælden var centraldirigerede reguleringer et gammelt fænomen i Limfjorden. Allerede så tidligt som 1459

fastslog regeringen, at Limfjorden skulle betragtes som et almindeligt fiskeri, som den af arildom havde været. Dette kan karakteriseres som ledetråden i alle regeringens bestemmelser om limfjordsfiskeriet, uanset at der jævnsides hermed stadfæstes fiskerirettigheder, der indskrænkede den almene benyttelse af fjordens fiskevande⁵.

Et af regeringens hovedformål var at holde fri passage gennem fjorden for både fartøjer og fisk. Sejlløbene måtte ikke spærres med fiskeredskaber, selv ikke hvor samme lodsejer havde besiddelser på begge bredder, og ikke engang til midtstrøms måtte man regne sin fiskerettighed. Et andet hovedformål for regeringen var at begrænse eller forbyde brugen af ulovlige eller skadelige redskaber.

I arbejdet på at regulere fiskeriet gribes der gang på gang til anvendelse af kommissioner, således i 1558 (1560) for at træffe bestemmelse om udsætningsmåden af sildebundgarn og i 1619 for at forordne om grænsen for dybsætning af bundgarn i Nibe bredning, „så at fiskens indgang og sejldyb ikke i nogen måde dermed skal blive forhindret, den gemene mand til skade, som bruger sildefiskeri“. Denne sidste kommissions bestemmelser, der i høj grad tager hensyn til sædvaneretten, bliver en rettesnor lige frem til forordningen i 1750. Som mange af de mere specielle fiskeribestemmelser er den ikke kommet med i Danske Lov.

Ved det store arbejde, som den unge enevælde satte ind på at bringe oversigt og regelmæssighed i den brogede overlevering fra fortiden, strejfede man også fiskeriproblemet i Limfjorden, idet det ved matrikuleringen af landets jord i 1680erne var blevet pålagt landmålerne i Jylland at opføre, hvor der fandtes fiskeri; skov til gærdsel og bygning m. m., men en afprøvning af det hidtil foretagne arbejde gav i 1686 til resultat, at man ikke havde vovet sig i kast med det betydelige fiskeri. I stedet foreslog man nedsat en kommission til taksering af bundgarnsstader eller sildefiskeri, hvis hovedredskab var bundgarn⁶. Der sigtedes her klart på sildefiskeriet i Limfjorden.

En gennemgang af markbøgerne fra Christian 5.s matrikel for limfjords-egnenes vedkommende giver da også som resultat, at man i mange tilfælde ganske vist havde forsøgt at efterleve instruksen, men ikke ensartet og med konsekvens. I mange tilfælde er de registrerede oplysninger generelle bemærkninger, selv om der også forekommer eksempler på forretninger, der tillader et detaljeret indblik i et afgrænset områdes fiskeri. Det gælder imidlertid ikke for sildefiskeriet med stående redskab (bundgarn og ruser) i Nibe bredning. Her måtte landmålingskommissionerne give op. Problemerne med den uhyre komplicerede beliggenhed af bundgarnslænker og -stader i bredningen og deres respektive ejerforhold var for overvældende.

Ved afslutningen på landmålingen i Jylland afgaves i 1688 en memorial, hvor det om sildestaderne i Limfjorden bemærkedes, at de ikke kunne ansættes i hartkorn, „såsom deres godhed sig forandrer og med stor besværing og bekostning skal fortsættes, er dog ellers en af de bedste og nyttigste indkomster landet fra sig giver inden- og udenlands“. I stedet foreslog man en afgift på 1 mk. af hvert stade årlig⁷, og dette forslag fulgtes ved matriklens approbation, ligesom stadeejerne pålagdes at udarbejde specifikationer over deres stader til aflevering på de respektive amtstuer.

Hverken den foreslåede kommission, erlæggelsen af den påbudte afgift eller udarbejdelsen af specifikationerne blev foreløbig til noget. 1690 minder rentekammeret om effektueringen og truer med, at staderne ved undladelse heraf vil være forbrudt til kongen. At dømme efter en redegørelse, som tilstilledes kammeret i 1695 af den konstituerede amtmænd i Ålborg, har regeringens krav fremkaldt stort røre hos ejere og brugere af sildebundgarnsfiskeriet, hvor enhver søgte at bringe sig i den mest fordelagtige position⁸. Forholdene blev herunder yderligt spegede, og stiftamtmanden så ingen anden udvej end at foreslå en kommission, der skulle bringe orden i forholdene ved at indkalde alle adkomstbreve fra ejerne og fæstebreve og kvitteringer på afgiften fra brugerne af sildestaderne. Rentekammeret lovede at overveje forslaget, men pålagde stiftamtmandsembedet at udarbejde en specifikation på sildestaderne, deres plan i lænkerne, deres ejerforhold, eller om det sidste ikke kunne oplyses, hvem der da brugte dem. Efter denne specifikation skulle stadeafgiften indtil videre opkræves.

Det pålagdes amtsforvalter Peter Klein i Ålborg at udarbejde denne specifikation. Han indledte arbejdet med et besøg i Nibe, hvor han fik en levende fornemmelse af, at selve det fiskale hensyn, han havde fået befaling til at varetage, var den ringeste del af problemet. En regulering af bundgarnsfiskeriet var i virkeligheden langt mere påkrævet. Om dette underrettede han rentekammeret i forslag om ret sættemåde på fiskegrundene, overholdelse af maskestørrelsen, overholdelse af forbudet mod at sætte for nær sejldyb samt det betimelige i at få indført en inspektion med fiskeriet ikke blot i Nibe bredning, men i fjorden som helhed⁹. Ingen af disse problemer blev dog fulgt op af centralmagten på dette tidspunkt.

Udarbejdelsen af stadebogen i 1695 er i alt væsentligt Kleins værk. Han havde til sin hjælp kunnet trække på retsbetjentene fra deres respektive distrikter og på udmeldte mænd, der var kyndige i fiskeriet. Udarbejdelsen af fortegnelsen skete ved syn på selve fjorden i den periode, hvor forårsfiskeriet var på sit højeste, og hvor følgelig besætningen af staderne med garn var størst. Denne fremgangsmåde var velkendt ved fjorden gennem utallige rets-

sager, hvor tvistigheder afgjordes ved synsforretninger af udvalgte fiskerikyndige mænd. Som resultat af arbejdet foreligger en protokol, der hovedsageligt fremtræder som en stadebog, men med indskudte bemærkninger.

Selve registreringen lod Klein følge lænke for lænke i en orden, der synes at have gammel hævd ved bredningen. I hvert enkelt tilfælde er anført lænkens benævnelse, der kan være ledsaget af en kort karakteristik af beliggenheden, men derimod ikke, som han havde ønsket og foreslået rentekammeret, en angivelse af meedene. Derudover anføres, hvor mange bundgarnsstader, der findes på hver lænke fra dybet eller fra grunden, hvem der er ejer af hvert enkelt stade, og hvem der bruger det.

Protokollen indsendtes til rentekammeret i sommeren 1695 med en bemærkning om, at ikke alle adkomstforhold var oplyst. En fornyet gennemgang af det stående fiskeri kombineredes med indkaldelse af adkomstdokumenter, der indføjedes i den nye stadebog, som afsluttedes i foråret 1698. Ialt omfatter denne registrering 958 $\frac{1}{2}$ bdgst. i fjorden + 70 ved kattedegatskysten. Disse sidste kommer ikke til at omfattes af afgiften. Af fjordens stader var ialt 67 uden adkomster. De tilfaldt følgerigt kronen, som i de følgende år afhændede dem hovedsageligt til borgere i Ålborg.

Ved forretningens afslutning udarbejdede Klein en betænkning, hvor et hovedpunkt var beskatningen, der ifl. ordre skulle tage sin begyndelse med året 1688. Ingen var tilbøjelige til at yde skatten så langt tilbage, og problemerne ville være store vedrørende stader, der i de mellemliggende år havde skiftet ejere. Klein indstillede, at man påbegyndte afgiftens opkrævning fra 1697¹⁰. I realiteten blev det først fra 1699. I øvrigt tog rentekammeret ikke stilling til de problemer, som den lokale øvrighed og privatpersoner ved fjorden under kommissionsarbejdet havde lagt frem for det. For centralmagten skulle registreringen af det stående fiskeri i Limfjorden først og fremmest tjene et fiskalt formål.

De problemer, der fandtes for sildefiskeriet, og som var kommet til at stå amtmansembedet i Ålborg klart under registreringen, var ikke blevet løst. De var snarere blevet mere følelige, idet registreringen havde udløst en jagen efter adkomster til eksisterende stader og efter forretningens afslutning en bevægelse for at skaffe sig kompensation for den pålagte afgift ved enten at optage nye sildestader eller øge antallet af stader ved at formindske stadelængden på de områder af fjorden, hvor der fandtes endelsfiskeri. Modsatningerne skærpedes derved mellem stadeejere og stadebrugere eller mellem traditionelle modstandere som Nibe og Ålborg. Gennem hele sin fremvækst fra landsbysamfund til blomstrende fiskerby havde Nibe fået Ålborgs supremati at føle, men netop i årene omkring 1700 var Nibe i så stærk fremvækst

takket være sildefiskeriet, at det lykkedes den at opnå en selvstændig stilling, der i 1727 fik det officielle stempel ved at den fik tildelt købstadsrettigheder¹¹. Kort derefter forsøgte den at fordrive ålborgborgerne fra deltagelse i fiskeri og sildesaltning ved Nibe bredning uden dog at nå sit mål. I den afgørelse, der træffes i sagen, fastslås, at sildesaltning og -fiskeri nu som tilforn bør være frit for alle kongens undersåtter¹².

I øvrigt søgte centraladministrationen endnu et stykke tid at løse de mest påtrængende problemer som tidligere ved bevillinger og reskripter fra tilfælde til tilfælde. Sandsynligvis under direkte indflydelse af den nyindførte beskatning af det stående sildefiskeri skete i 1736 en henvendelse til rentekammeret, hvor man ser det særsyn, at fiskere fra Nibe og stadeejere fra en række af de store hovedgårde ved Nibe bredning går sammen om at andrage om, at sildefiskeriet med drivgarn og landdragningsvåd i den østlige del af fjorden „aldeles måtte blive forbuden og afskaffet, undtagen hvis få våder, som af alders tid dertil kunne være berettiget“¹³. Hovedanken mod det nævnte fiskeri var, at det fuldstændig blokerede den smalle østlige del af fjorden og forhindrede sildestimernes gang til bredningen. Det reelle bag klagene synes at være en aftagen i fangstudbyttet som følge af de periodiske svingninger i sildens vandring, som er konstateret netop på denne tid¹⁴. Vanskelighederne i sildefiskeriet meldte sig også for brugerne af landdragningsvåd med det resultat, at Ålborg samme år rejste klage over at være blevet afvist med deres fiskeredskaber på pladser, hvor de sædvanemæssigt plejede at fiske med våd.

Henvendelsen til rentekammeret bevirkede nedsættelsen af en kommission bestående af stiftamtmandene fra Ålborg og Viborg og amtsforvalteren fra Ålborg med det noget vagt affattede kommissorium „at eksaminere om og hvorvidt fiskeriet i Limfjorden på en eller anden måde kunne hjælpes og soutineres“. På baggrund af tidens alvorlige landbrugskrise og den almindelige iver for at finde udveje til ophjælpning af næringslivet var det fristende at se dette som centralmagts forsøg på at aktivisere det betydeligste fiskeri inden for landets grænser til gavn ikke blot for fjordens befolkning, men for landet som helhed. Kommissionens medlemmer havde gennem de netop indfordrede relationer om stifternes tilstand den fordel, at være bekendt med fiskeriets øjeblikkelige tilstand og problemer.

Der synes imidlertid ikke at være større forventninger uden for de fiskeridrivendes egen kreds til, at fiskeriet og dets produkter kunne blive noget større aktiv i saneringen af landets økonomi. Thott nævner vel i sine „Uforgribelige Tanker“ fiskeriet i sin opregning af landets aktiver, men tillægger det ikke større betydning: „Betreffende Strandfiske, da er vel Silde Fangsten ei nær mere af dend Betydelse, siden dend har ophørt under Skaane. Dog kand af

de Sild som i Limfjorden fanges, een stor Deel til fremmede afsættes; hvilket af yderste Fliid er at befordre¹⁵. Større muligheder synes han at tillægge de norske og islandske fiskerier, især hvis de drives af kompagnier, men en sådan organisationsform foreslår han ikke for det danske fiskeri, selv om han om dette med fuld ret kunne anvende det samme argument, som han bruger om det nordlandske: „at der ere saa mange, een hver for sig, om denne Handel, som indbyrdes forderver hin anden, allerheldst da mange deriblandt ere u-formuende, og derfor selger Fisken for hvad de kand faae derfor, sig selv og de andre Handlende til største Skade“¹⁶.

Det var tænkeligt, at mere positive synspunkter ville være at finde ved fjorden selv, hvor de lige nævnte relationer havde givet mulighed for at fremkomme med dem. Overalt i relationerne er det dog landbrugssynspunkter, der dominerer, med undtagelse af Ålborg og Nibe, hvor sildefiskeriets betydning fremhæves, men hvor der samtidig klages over dets tilbagegang i udbytte dels ved nedgang i fangstudbyttet i de nærmest foregående år dels ved den konkurrence, der påføres dem på afsætningsstederne i Østersøen af skotske og norske sild¹⁷. Som tidligere nævnt var der utvivlsomt en reel tilbagegang i fangstudbyttet i disse år ved en svigten af sildestimerne, men en svigtende konkurrenceevne, hvortil flere årsager må søges, er nok hovedparten af forklaringen.

En virkelig analyse heraf fås først en hel del år senere med Lybeckers afhandlinger om fiskerierne, men at andre var opmærksom herpå, fremgår af Stampes erklæring til en memorial af 25/6 1762, som var indsendt af måleren og vrageren i Nibe¹⁸. Efter at have konstateret den betydelige nedgang i afsætningen af saltsild fra Limfjorden til Østersøen gør Stampe memorialens ord til sine, nemlig: „at den sild og anden fisk, som der fra byen forhandles, først skulle vrages, synes han at have mer føje til, fornemmelig om det forholder sig, som han foregiver, at fisken udenlands er kommen i miskredit over, at den her ikke ved afhændelsen efterses og vrages“. Det fremgår af Stampes videre erklæring, at dette synspunkt ikke var ukendt, men at man søgte årsagen ikke så meget i en tilbagegang i sildefiskeriet som i en afsætningsvanskelighed, „da de nu ikke mere i Østersøen ville købe vores saltede sild eller vide deraf at sige“. At en lemfældig omgang ved fisketilvirkningen kunne være ødelæggende for afsætningen havde Thøtt allerede været opmærksom på i 1725, hvor han om den nordlandske fiskehandel siger, at „i Bergen skal være en stoer Deel slet Fisk, som naar dend kommer udenlands, sætter ald Fisken i Foragt“.

Det her fremhævede forhold ved produktet er meget væsentligt, men en langt bredere undersøgelse af den svigtende konkurrenceevne gives af Ly-

becker, der havde den fordel at kende problemerne indefra gennem sin virksomhed i Nibe som byfoged fra år 1769. Den skulle være verdensfjern, som kunne opholde sig længere tid i Nibe, hvor alt „åndede sild“, uden at blive optaget af fiskeriets problemer, og hertil kom at Lybecker, som han selv siger i fortalen til sit skrift fra 1792, erhvervede sig et praktisk kendskab til erhvervet „ved at have selv taget Deel i Udøvelsen af Fiskeriet, selv brugt Fiskerie-Udredning og Salterie, og prøvet alt hvad dertil hører, ja selv i nogle Aar, for at råde Bod paa den paaklagede Mangel af Afsætning, bestyret en vigtig Leverance af saltede Sild . . . dernæst i megen Omgang med de ældste og bedste Fiskere . . .“¹⁹ Hertil kommer, at han er usædvanlig vel orienteret i den foreliggende fiskerilitteratur, der på den tid talte mange væsentlige værker både fra 1600- og 1700-årene med redegørelser for de førende fiskerinationers principper i fangst, tilvirkning og afsætning.

Under sin embedstid i Nibe forfattede Lybecker et skrift, som belønnedes med Landhuusholdningsselskabets sølvmedalje, og som han senere udsendte privat i 1772²⁰. Tyve år senere genoptog han temaet i et stort anlagt forsøg, hvor Limfjordens sildefiskeri skulle anskues på baggrund af en almindelig udsigt over fiskenes naturhistorie og en redegørelse over de vigtigste sildefiskerier i udlandet. Mens de to første dele foreligger trykt²¹, synes den sidste del om limfjordsfiskeriet aldrig at være blevet færdig. Det er tænkeligt, at hans udnævnelse til amtmand i 1793 har lagt sig hindrende i vejen for arbejdets fuldførelse.

Det betydningsfulde i Lybeckers to afhandlinger er fremhævelsen af mulighederne i Limfjordens sildefiskeri sat i relation til de udenlandske sildefiskerier, hvoraf især Hollands fremhæves. At limfjordssilden ikke mere kan hævde sig i konkurrencen forklares dels ved den førte politik dels ved den manglende omhu i behandlingen af fangsterne. For det første område peger han på forskellige forhold, der ikke skulle tjene til at fremme produktionen. Det gælder således statens saltpolitik, hvor man i 1726 havde givet hovedstaden eneret på oplag af „de fire species“, ganske vist med den undtagelse at Ålborg af hensyn til fiskeriet fik tilladelse til import af salt som før, men andre købstæder, bl. a. Nibe, måtte hente det enten i København eller i Ålborg med besvær og fordyrelse til følge. Et andet udslag af saltpolitikken var, at saltet var belagt med en konsumptionsafgift, der ganske vist skulle refunderes, når saltet anvendtes til sildesaltning, men denne ordning kunne det være vanskeligt at få effektueret. Sagen skal belyses med et enkelt eksempel fra 1696, hvor en del ålborgborgere 4.8. klager over, at toldereren i Ålborg nægter at tilbagegive dem konsumtionen af det salt, der er anvendt til sildesaltningen, ved sildenes udskibning trods forordningen af 13.10.1688. Da toldereren ikke

uden „sær“ ordre tør føje dem i deres begæring, forespørger rentekammeret forsigtigt, hvordan der skal forholdes dermed, og kongen deciderer derefter 8.9., at det skal have sit forblivende ved forordningen²².

I sin redegørelse for disse forhold henviser Lybecker til Sverige, hvor man igennem en lang periode havde ført en konsekvent merkantilistisk politik på sildefiskeriets og sildehandelens område uden dog at have det samme naturlige grundlag, som fandtes i Limfjordens sildefiskeri. Det er utvivlsomt dette, der bevirker, at resultaterne ikke står mål med anstrengelserne²³, men som eksempel på statsmagtens vilje til at fremme fiskerinæringen efter udenlandsk (væsentlig hollandsk) forbillede var det vel anbragt. Det er ejendommeligt, at den danske regering med et så nærliggende eksempel og – må det formodes – med kendskab til forholdene i f. eks. Holland ikke har følt sig fristet til at slå ind på samme vej.

Den manglende omhu ved behandlingen af fangsten påpeger Lybecker i 1772, men angiver ingen udveje. Han gør imidlertid i 1792 udførligt rede for hollændernes behandlingsmåde, som givetvis betragtes som et ideal. De to hovedpunkter i opnåelsen af et kvalitetsprodukt var selve saltningen og den efterfølgende kontrol gennem vrugning. At udbrede den hollandske behandlingsmåde ved saltning af sild var da også en af de opgaver, som Landhuusholdningsselskabet satte sig for at fremme, men karakteristisk nok næsten udelukkende med henblik på de norske fiskerier²⁴. En tilsvarende indsats for limfjordsfiskeriet synes ikke at have fundet sted. Ganske vist blev Lud. Daw. Richert i 1778 efter først at have gjort en rejse til Norge for at udbrede den hollandske sildebehandling og saltningsmåde på kgl. regning sendt til Jylland for at anstille tilsvarende forsøg, men noget resultat heraf synes ikke at foreligge²⁵. Og et forsøg, som Landhuusholdningsselskabet foretog i 1780'erne, på at få indbyggerne i Nibe til at nedlægge sildene efter engelsk måde (såkaldt tørsaltning) for at vinde bedre afsætning, mislykkedes²⁶.

Efter det anførte mener jeg at kunne slutte, at det ialtfald ikke primært er kommercielle hensyn, der bevæger regeringen til dens indsats for limfjordsfiskeriets regulering. Det gælder også for kommissionsarbejdet i 1740'erne og dets afslutning med forordningen af 1750. Dette udelukker selvfølgelig ikke, at den direkte kan gribe ind for at forbedre afsætningsmulighederne. Det sker således med bestemmelserne i anordningen om målere, vrager m. m. af 5.5. 1685, hvor der gøres detaljeret rede for mærkningen af først og fremmest sildefustagerne af hensyn til aftagerne både de indenlandske og de udenlandske. Vragerne havde ikke blot at påse, at varen var i overensstemmelse med mærkningen, men også at den var pakket i „lovlige træer, som have sin rette størrelse efter de mål ham af magistraten ere leverede og anordnede at må bruges“.

Vanskeligheden var imidlertid at få et standardmål fikseret, så aftageren kunne være sikker på at få det antal sild, han regnede med. Det var klager herover, der i sin tid foranledigede Christian 2. til de ovenfor nævnte bestemmelser (s. 41), og selv om man regnede med, at øltønden på 136 potter rummål også skulle anvendes til nedlægning af saltsild, så er det meget tvivlsomt, om det nogen sinde er sket²⁷. Her er det utvivlsomt gået efter den enkelte magistrats eller den enkelte sildesalters forgodtbefindende, sådan som det fremgår af en sag fra Ålborg i 1719, hvor variationsbredden for silde-tønder, -halvtønder, -fjerdinge og -ottinger var meget betydelig og i alle tilfælde lå langt fra de 136 potter. I 1698 havde regeringen forordnet silde-tønden indrettet i overensstemmelse med øltøndens rummål, hvor over for silde-salterne hævdede, at den brugelige sildetønde ved Limfjorden var på 27–28 kander. En undersøgelse godtgjorde imidlertid, at dette måske nok var idealet, men at virkeligheden lå langt herfra. Selv efter at rummålet var blevet fikseret til 112 potter, tog det sin tid at få det overholdt. 1723 måtte det påny indskærpes²⁸. 1811 følte regeringen sig ligeledes foranlediget til i reskript til stiftamtmanden i Ålborg at give detaljerede forskrifter for vragningen af sild²⁹.

Vi vender nu tilbage til kommissionen i 1736, der udførte sit arbejde ved at indhente oplysninger fra de interesserede parter. Selv om den ganske vist afviste hovedpunktet i det første andragende, fremsatte den alligevel en række punkter, der næsten uden undtagelse optoges i det reskript, som 1737 udfærdigedes om limfjordsfiskeriet³⁰. Der skete herved en tilnærmelse mellem de faktiske forhold på fiskepladserne og den retslige tilstand, uden at man dog forsøgte at skabe en virkelig afløsning af Danske Lovs summariske bestemmelser.

Reskriptet i 1737 havde taget stilling til en hel del af de problemer, som var blevet påpeget i kommissionstiden i 1690erne, men det bragte ingen afgørelse i spørgsmålet om retten til fiskeri, der blev ekstra aktuelt ved den ovenfor nævnte tendens til at øge antallet af fiskestader og derved beskære den ubesiddendes muligheder for frit fiskeri. En foreløbig afgørelse heraf kom få år efter ved forordningen af 1740³¹, der i sin begrundelse klart påpeger dette forhold, idet det hedder, at da kongen har erfaret, „hvorledes en del af de omkring Limfjorden boende proprietærer skulle være i de tanker, ligesom dem fiskeriet i Limfjorden til midtstrøms som et ejendelsfiskeri, forsåvidt deres grund stødes på Limfjorden, skulle tilhøre, og at de virkelig under denne titel have villet forhindre andre at fiske der i stranden, da dog Limfjorden ligesom alle andre strande i kongens riger og lande almindelig kongen alene og ingen anden tilhører . . ., hvorfor der og i bmt. Limfjord overalt for alle

mænd indtil begge land har været et frit fiskeri . . .“, så befales det, at overalt i Limfjorden hvor der ikke er særligt indrettede fiskestader, hvoraf der skattes til kongen, skal enhver uden forskel kunne nyde frit fiskeri.

Forordningen om limfjordsfiskeriet i 1740 fik øjeblikkelig – og i en vis forstand utvivlsomt overraskende – virkning, der klart viste, at reformer var påkrævet. Fra den besiddende del af fjordens befolkning kom der ansøgninger om dels at måtte beholde umatrikulerede stader, hvortil de mente sig berettiget ved skøder og adkomster, dels at få koncessioner på særlige eneretsområder. Den aktive fiskerbefolkning betragtede forordningens ordlyd som et frihedsbrev, der gav dem udstrakte rettigheder, ja vel egentlig gjorde fiskeriet frit for enhver og afskaffede alle gamle særrettigheder³². Det gav sig bl.a. udslag i, at fiskerne mange steder nægtede at give de sædvanlige afgifter til lodsejerne f. eks. for at drage våd på land eller tørre garn på fjordengene (jfr. ovf. sagen mellem Gleerup og hans fæstebønder).

Det røre, forordningen vakte, foranledigede en række henvendelser til rentekammeret, der førte til nedsættelse af en kommission, der skulle være af større omfang end nogen sinde tidligere³³. Hovedformålet med den skulle være detaljeret at undersøge sildestadernes beskaffenhed og forfatte en nøje beskrivelse ikke alene over de tidligere matrikulerede, men også de umatrikulerede samt undersøge, hvor der endnu kunne være sildestader at indrette. Beskrivelsen skulle gøre rede for hvert enkelt stades beliggenhed og omfang, ejer eller ansøger til brugen af stedet, den afgift, der enten allerede svaredes eller tilbødes for fremtiden, og adkomsten. Til kommissionen knyttedes en landkonduktør med den opgave at udarbejde et fuldstændigt kort over hele fjorden med de „deriværende fiskestader og andre steder, hvor ejendelsfiskeri kunne være at indrette“. Den stadbog, som var blevet resultatet af arbejdet i 1690-erne, havde den ulempe, at staderne ganske vist var anført med navn og i rækkefølge, men uden vedføjede oplysninger, der tillod en sikker placering i fjorden. Nu skulle meedene til hver lænke optegnes, så man altid kunne slå tilbage til dem i tilfælde af tvistigheder. De skulle også bruges som udgangspunkt for konduktøren ved udarbejdelsen af kortet over fjordens fiskeri. Et af Kleins hovedønsker skulle nu ske fyldest.

Kommissionen skulle tage sin begyndelse i foråret 1741 og være bragt til afslutning i løbet af 3 måneder. I realiteten kom den til at vare i næsten 3 år, idet det kom til at gå med den som med så mange andre af enevældens foretagender. Arbejdet svulmede op og tog et langt større omfang end det fra først af havde været påtænkt, men her som i andre store nybrud inden for administrationen blev der så til gengæld skabt et værk, der må aftvinge den største beundring af de vilkår, hvorunder det blev til.

Til medlemmer af kommissionen var udpeget Christian Solberg, borgmester i Ålborg, Niels Schelde, regimentskriver over Dronningborgs distrikt, og landsdommer Peder Marsvin til Trudsholm, alle tre kyndige mænd i Limfjordens problemer. Arbejdet skulle udføres på den måde, at kommissionsmedlemmerne personligt berejste fjorden og gjorde sig bekendt med dens fiskeri. Overalt hvor de kom frem, skulle udmeldte mænd under ledelse af den lokale øvrighed møde frem og give alle ønskelige oplysninger. Samtidig med kommissionens nedsættelse indkaldtes alle adkomstbreve og andre beviser på særskilt fiskeri. Når besigtigelsen af fjordens fiskeri og granskningen af adkomstdokumenterne var tilendebragt, skulle kommissionsmedlemmerne forfatte en udførlig beskrivelse, der også skulle indeholde medlemmernes betænkning over de producerede ansøgninger, forslag og adkomster.

Selve berejsningen af fjorden tog 3½ måned og indskrænkede sig ikke blot til landjorden, men medlemmerne sejlede hyppigt ud på fjorden for at bese fiskeriet eller for at få fiskeredskabers brug demonstreret for sig³⁴. Protokollen giver mange vidnesbyrd om de vanskelige arbejdsvilkår med storm, regn, ja sne og slud, der ofte umuliggjorde arbejdet. Hvor det skønnedes nødvendigt, blev de fremmødte lokale folk gennemeksamineret af kommissærerne om specielle forhold. Efter at besigtigelsen var ført til ende og en beskrivelse over fjorden forfattet, suppleredes disse oplysninger ved yderligere eksaminationer, der hovedsageligt kom til at dække Vestlimfjorden. De udgør for så vidt et parallelmateriale til den specielle forretning, som udarbejdedes for Østlimfjordens stående fiskeri og nedfældedes i besigtelsesstadebogen. Det ekstra materiale fra Vestlimfjorden indhentedes overvejende ved de lokale retsbetjentes hjælp, der fra kommissærerne havde fået forelagt en række punkter, som ønskedes belyst. I flere tilfælde krævede kommissærerne efter modtagelsen af den første besvarelse yderligere oplysninger, sådan at der fra en hel del distrikter foreligger to, ja endog tre ekstra beskrivelser over fiskeriforholdene ud over kommissionens egne iagttagelser³⁵. Den deskriptive del af kommissionsarbejdet består således af kommissionsprotokollen, besigtelsesstadebogen med dens meget udførlige oplysninger om ejere, brugere og adkomster og det lige nævnte supplerende materiale, hvortil slutter sig kortet over fjordens fiskeri. Dette materiale var meget betydeligt både i omfang og i kvalitet, og der var her skabt et vurderingsgrundlag for fiskeriets væsen og vilkår, som centraladministrationen aldrig før havde siddet inde med.

Efter at besigtigelsen var til ende, og en beskrivelse derover indsendt til rentekammeret, kom kommissionsarbejdet til at hvile til næste forår, hvor kommissionen udvidedes med stiftamtmand Møinichen i Viborg. Nogen væsentlig indflydelse fik han ikke i kommissionen, da han ikke havde noget primært

kendskab til fiskeriproblemerne og i øvrigt midt i 1743 forlod sit embede for at overtage et tilsvarende i Norge. Men ialtfald kom arbejdet nu igang påny, bl. a. med indsamlingen af det supplerende materiale fra Vestlimfjorden, som er omtalt ovenfor. Desuden skete nu en meget omfattende bortauktionering af fjordens fiskeri, men da denne senere fuldstændig slettedes, skal den ikke omtales nærmere.

Indsamlingen af materialet var imidlertid kun een side af kommissionens arbejde. Der forestod analysen heraf og udarbejdelsen af den endelige betænkning. Det var i sig selv et vanskeligt arbejde, fyldt af de problemer som fiskeriet frembød. Og hertil kom interne stridigheder, idet det viste sig, at der blandt kommissionsmedlemmerne fandtes så stærkt divergerende meninger af såvel proceduremæssig som saglig art, at en enstemmig betænkning ikke kunne udarbejdes. Divergenserne fandtes mellem Marsvin på den ene og Solberg/Schelde på den anden side. Møinichen havde ikke nogen selvstændig opfattelse af disse sager og formåede ikke at forlige modsætningerne, der ofte truede med fuldstændigt brud. I realiteten blev det sådan, at Solberg og Schelde i fællig udarbejdede en betænkning, der gennemgår hele fjordens fiskeri og tager stilling til hvert enkelt fiskeredskabs brug og misbrug. Det gjaldt også det stående fiskeri i Nibe bredning. Marsvin derimod gav en oversigt, der hovedsagelig behandler det løbende fiskeri uden at komme ind på en vurdering heraf, sådan som det var sket i de to medkommitteredes tilfælde. Kommissionen sluttedes 12.2.1744, og kommissionsakterne oversendtes til rentekammeret³⁶.

Kommissionens arbejde sluttedes da uden noget endeligt resultat, idet dens medlemmer var uenige om den betænkning, der skulle danne grundlag for en forordning om limfjordsfiskeriet. Rentekammeret synes at have haft vanskeligheder med at nå frem til en forestilling, der kunne forelægges kongen. Kommissionsmaterialet modtoges i kammeret 22.2. 1744, men først 21.4. 1749 blev resolutionen forelagt kongen³⁷. På en række af dens punkter fulgte kongens approbation 29.4. s. å., men den blev egentlig blot retningsgivende for den nye kommission, der blev det direkte resultat af rentekammerets forestilling.

Visse resultater af praktisk art var dog nået. 1744 havde kommissionen enstemmigt indstillet, at der med øjeblikkelig virkning blev indført indskrænkning i brugen af skadelige garnredskaber som dyb-, krat- og sandvåd samt strygglibe, der alle brugtes til ålefiskeri, og som kommissionen anså for skadelige for fiskeyngelen³⁸. Da indstillingen fulgtes, bevirkede den indskrænkninger i et hævdvundet fiskeri, uden at der i øvrigt var sket noget til løsning af fjordens fiskeriproblemer. Resultatet var en række henvendelser til rentekammeret fra fjordens fiskere og en almindelig usikkerhed og utilfredshed overalt ved fjorden³⁸.

I rentekammeret følte man sig ude af stand til på det foreliggende grundlag at nå til en indstilling, der kunne bringe kommissionsarbejdet til en afslutning og regulere fiskeriet i Limfjorden ved en forordning eller en lov. I forestillingen til kongen 1749 havde man i alt væsentligt fulgt Solberg og Scheldes meninger og underkendt Marsvins. Det gjaldt bl. a. bundgarnets normlængde på 42 favne, hvorved den af Marsvin forfattede stadebog over sildefiskeriet i virkeligheden var blevet ubrugelig, idet den troværdigt afspejlede de da rådende forhold med et betydeligt antal nytilkomne stader, hvoraf mange kun havde en længde på 28–30 favne. Alene dette var nok til, at rentekammeret måtte indstille, at en ny kommission blev nedsat. Her blev Marsvin desauveret, idet kommissionen kom til at bestå af Solberg og Schelde, der til medkommitterede fik stiftamtmandene i Ålborg og Viborg⁴⁰.

Kommissionens hovedopgave blev udarbejdelsen af en ny stadebog med en stadelængde på 42 favne. Et af de punkter, der havde voldt den tidligere kommission ofte uoverstigelige vanskeligheder, var adkomsterne til de matrikulerede stader; det forstås, når man ser den skov af adkomstdokumenter, ofte modstridende, der kunne samles om et enkelt stade. Her skar den kgl. resolution igennem ved at erklære, at for de i 1690erne matrikulerede stader skulle stadebogen af 1697 følges, og for de umatrikulerede stader skulle de nuværende possessorer eller de proprietærer, for hvis grunde staderne befandt sig følges, hvad de ville betale herfor. Desuden så man helt bort fra afgifterne, for de mellemliggende års brug.

Som nævnt havde der været holdt en auktion over fjordens „løbende fiskeri“, hvorved det ville være blevet bundet til ganske bestemte ejere eller brugere. Denne auktion blev nu slettet, hvorved det løbende fiskeri forblev uden afgift som hidtil og derved overvejende frit for enhver.

Den nye kommissions arbejde var da på forhånd blevet betydeligt forenklet, sådan at den kunne få mere tid til sin anden hovedopgave at udarbejde forslag til en forordning om fiskeriet i Limfjorden. Til brug for sit arbejde modtog den nye kommission alle den gamle kommissions akter, ligesom den kunne indhente alle nødvendige oplysninger hos fjordens befolkning.

10.6. 1749 konstituerede kommissionen sig og tog straks fat på at orientere sig i sagens akter og derefter i fiskeriets aktuelle problemer ved mødet med fiskeriejere og fiskeridrivende⁴¹. For den første kategoris vedkommende var hovedsagen at få ordnet koncessionsspørgsmålet på ejendelsfiskeriet for en lang række fiskegrunde, der stod uafgjort fra forrige kommission, samt spørgsmålet om overtagelsen af de umatrikulerede eller nyudsete stader. Ved kommissionens afslutning afrundedes disse overdragelser med koncessioner på en række sildevådrættsteder⁴². Ved opgivelsen af auktionsforretningerne fra

Vestlimfjorden og ved gennemførelsen af de nævnte overdragelsesforretninger i Østlimfjorden markeredes den allerede eksisterende forskel på de to fiskeområder ekstra kraftigt.

For den anden kategoris vedkommende var sagen ikke så let løst. Her var det især nibefiskerne, der voldte vanskeligheder, thi dels var de blevet alvorligt ramt i deres næring ved bestemmelserne i 1744, dels var de kommet under vejr med, at adskillige punkter i Solberg/Scheldes betænkning ville beskære deres fiskeri yderligere, såfremt de blev indføjet i den kommende forordning. Lige siden 1744 havde de gang på gang ansøgt om at få bestemmelserne om indskrænkningen i ålefiskeriet hævet eller lempet, og dette sammen med andre punkter fremførtes for den siddende kommission, kort efter at den havde påbegyndt sit arbejde⁴³. Til alt held for nibefiskerne fandtes denne gang en talsmand for deres synspunkter i kommissionen, nemlig stiftamtmand With i Viborg. På grund af uoverensstemmelser mellem Nibe og Ålborg var Nibe i 1697 blevet lagt under Viborg stiftamt (mens det hidtil havde hørt under Ålborg stiftamt), sådan at stiftamtmanden her fremtidig var byens overøvrighed. Nu var With utvivlsomt den svageste part i kommissionen, hvor Solbjerg og Schelde sad med hele erfaringen fra den forrige kommission og med et gennemtænkt forslag til betænkning, og hvor stiftamtmand Holck havde sine erfaringer fra den lille kommission i 1736 at holde sig til.

With erkendte selv sit ukendskab til fiskeriforholdene og søgte at bøde derpå ved at låne den forrige kommissions akter med til Viborg for at gennemse dem og ved at holde sig til den sagkundskab, der fandtes i Nibe, hvor han især rådførte sig med byskriver Schiønning og enkelte af de mere fremtrædende fiskere og sildesaltere. With kan da heller ikke i alt følge sine medkommitteredes forslag. Den afsluttende betænkning, der skulle danne det endelige grundlag for fiskeriforordningen, er ganske vist underskrevet af alle fire kommissærer 6.9. 1749, men for en enkelt post havde With ønsket nogle dages henstand „for imidlertid at indhente nærmere oplysning og underretning“. Divergenserne mellem With og de øvrige kommissærer var større end dette forbehold, og Withs underskrift savnes også i selve kommissionsafslutningen.

Over for betænkningen, der i alt væsentligt fulgte Solberg og Scheldes udkast fra 1744, havde With måttet svare, at om mange dele havde han ingen kendskab, men det måtte bero på „de gode mænds samvittighed og ansvar, som i syv år har haft det under hænderne“ (d.e. Solberg og Schelde). Han havde koncentreret sig om de forhold, der angik Nibe by og dens indbyggere, og havde anmodet om, at man enten fulgte hans forslag herom, eller at de i det ringeste blev ført til protokols. Da ingen af delene var sket, måtte han nægte sin underskrift i kommissionsprotokollen⁴⁴.

With så da som sin hovedopgave at fremføre nibefiskernes synspunkter, og det lykkedes også i en række tilfælde at påvirke den endelige udformning af bestemmelserne. Da det ikke var lykkedes i selve kommissionen, oversendte han efter dens afslutning sin redegørelse direkte til kongen⁴⁵. Denne redegørelse falder i tre hovedpunkter omfattende henh. baggarn, strygglibe og krejleri. Heraf er de to første punkter ikke så vigtige, idet de begge af kommissærerne overvejende på Withs anmodning var blevet anbefalet til fortsat brug, men med visse restriktioner, som han ønskede ophævet. Den egentlige årsag til hans særstandpunkt er derimod krejleriet, som de øvrige kommissærer ønskede forbudt, men som han kæmpede drabeligt for at bevare, idet det efter hans mening tjente til at „facilitere fiskernes vilkår og omstændigheder, som skal bruge deres tid til at røgte deres garn og ikke kan selv ro bort til salterboder og købstæder for at byde deres sild til fals“.

Efter at man i rentekammeret havde modtaget såvel kommissionens akter som Withs særbehandling, ønskede man i kammeret yderligere oplysninger om enkelte punkter, hvoraf de vigtigste var, om de påtænkte koncessioner kunne fornærme nogen enten pågrænsende lodsejere eller især den fattige almue og om der behøvedes særlige, nye bestemmelser for det umatrikulerede fiskeri.

Heller ikke i denne sag kunne kommissionens to parter enes om et fælles svar. Withs svar afspejler indstillingen hos hans stiftsbørn i Nibe, hvor man frygtede, at Nibe bredning bortset lige fra sejlløbet skulle blive opdelt mellem hovedgårdsbesidderne, som så kunne bestemme over fiskeriet, som de selv fandt for godt. Med udgangspunkt i spørgsmålet om kammerherre Levetzaus fri dispositionsret over Ølands grund påpeger han den tendens, der synes at ligge i forslaget om oprettelse af endelsfiskerier, nemlig at det „ligesom opmuntrer ham (Levetzau) og flere proprietærer deraf at ville tage anledning at exigere sig til enevoldsherrer og herlighedsejere over ganske Limfjorden, som er indelukket på begge sider af proprietærgrunde, og par consequence menige mand derfra ville blive udelukket uden at have frihed at fiske, med mindre de deraf skulle betale utålelige udgifter til grundejerne og således trælle for de andre“⁴⁶.

Om koncessionerne udtalte de tre øvrige kommissærer, at førend forordningen af 1740 udkom, havde ingen af almuen vovet at fiske på grundene uden proprietærernes tilladelse, og skulle de for fremtiden „være forbunden at tåle det alle og enhver uden forskel fiskede, hvor de ville . . ., så blev der ingen, der forlangte kgl. koncession“. De måtte derfor anse det for gavnligere, at enhver fik sit område, hvor de kunne holde orden (se mottoet for dette afsnit). Samme hovedsynspunkt råder i udtalelsen om betimeligheden af særlige bestemmelser for det umatrikulerede fiskeri. Man ser i begrundelsen kort sam-

menfattet, hvad Solberg og Schelde nu gennem næsten ti års kommissionsarbejde havde stridt for: „vi er af den uforgribelige mening, at skiklig orden i fjorden med fiskeriets rette brug såvelsom garnenes lovlige binden skulle være den bedste frugt af denne langvarige kommission; thi dersom de fiskende vesten og sønden Løgstør grunde (hvor aldeles intet fiskeri eller fiske-redsel er matrikuleret) må råde sig selv og enhver fiske efter sit egennyttige hoved, så bliver yngelen fremdeles ødelagt og det stående redsel til helt og anden gråfisk, som altid er det uskyldigste, fornærmet og følgelig formindsket ved våder og andet løbende redsel“⁴⁷.

I denne udtalelse ligger i virkeligheden det epokegørende nye, der kom ud af det langvarige kommissionsarbejde, at man ikke blot regulerede det stående bundgarnssæteri i Østlimfjorden til glæde for statskassen, der fik sine afgifter hjem derved, men at man forstod, at uden retningslinjer for fiskeriets udøvelse selv i den del, der intet betød i fiskal henseende, ville fiskeriet her være udsat for vilkårligheder. Den første egentlige fiskerilov for et kompliceret fiskevand med mange modstridende interesser skabtes på dette grundlag, som Solberg og Schelde havde været hovedkræfterne i at tilvejebringe.

12.10. 1750 havde rentekammeret modtaget alt materiale fra kommissionen, også de supplerende redegørelser, og 7.12. kunne det forelægge kongen sagen⁴⁸. Kammerets redegørelse falder i to hovedafsnit, hvoraf det første behandler den stadebog, der skulle afløse stadebogen af 1697. Ved at gennemføre kravet om en stadelængde på 42 favne var stadetallet fra Marsvins besigtelsesstadebog blevet reduceret fra 1862 bdst. til 1431½ bdst., men den indeholdt dog 455 nye, forhen umatrikulerede stader, der nu skulle svares afgift af. Den nye stadebog indeholdt i øvrigt som de tidligere en beskrivelse lænke for lænke af hvert enkelt stade med dets respektive ejer. Hertil føjedes en nøje redegørelse for hver enkelt lænkes med. Hermed var et hovedsynspunkt for kommissionsarbejdet sket fyldest. Kun een undtagelse var gjort. På grund af de særligt vanskelige naturforhold på Oxholms ejendelsgrund havde man tilladt her at flytte frit over grunden med staderne, når blot stadetallet aldrig nåede over det samlede antal på 251.

Det andet hovedafsnit i redegørelsen var en nøje gennemgang af det udarbejdede forslag til forordning med de væsentlige betragtninger, som kommissærerne havde knyttet dertil. Jeg har her sammenstillet den endelige forordnings ordlyd med tidligere forslag og ældre bestemmelser. Det fremgår heraf, at forordningen følger Solberg og Scheldes betænkning, men med modifikationer, som bl. a. skyldes Withs indgriben. Hans største triumf var vel, at afsnittet om krejleriet helt udgik. Rentekammeret delte hans opfattelse af dettes betydning som formidlende mellemed mellem fiskere og forbrugere.

§ 1. Af alle silde-bundgarns- og rusestader efter den nu approberede stadebog skal fra 1751 års begyndelse svares til kongens kasse den sædvanlige skat, nemlig årlig 1 mk. af hvert bundgarnsstade eller 2 rusestader, som imod eet bundgarnsstade anses. Og må herefter ingen uden kgl. tilladelse noget stade til sildefiskeri, som ikke i bemeldte stadebog nu er matrikuleret, og hvoraf skat til kongen svares, optage eller bruge under vilkårlig straf efter sagens beskaffenhed.

§ 2. Et bundgarnsstade med bom og rad skal herefter bestå af 42 favne undtagen på de steder, hvor der ikke er rum til mere end 1 garn, da samme kan indrettes langt eller kort efter stedets situation og vandets beskaffenhed; så må og istedenfor 1 bundgarn sættes 2 ruser, hver med ruse og rad af 21 favne.

§ 3. Baggarn må bruges på de fiskevande, lænker og stader, hvor de fiskende anse det bekostningen værd; dog skulle alle retgarns hovedsteg ufejlbarligen sættes i lænkernes rette meed og strækning, 42 favne fra hinanden, og ikke videre kastning ske, end at baggarnet kommer til at stå omtrent på siden af næste retgarn, så tæt som steg og stropper kan fæstes. Men baggarns-baggarn, skak- og gaffelgarn og alt andet skæv- og blindredsel, med hvad navn nævnes kan, skal herefter aldeles være forbuden. Hvor ingen baggarn bruges, skal raden stå i lænkens rette meed og strækning tæt op til næste bundgarns hovedsteg, og dersom nogen i mørket eller tåget vejrlig udsætter sit garn og derover fejler det rette meed, skal han rette det, såsnart klart vejrlig indfalder.

§ 1. Et bondgarnsstade skulle herefter med bom og rad ligesom af gammel tid bestå af 42 favne, undtagen på de steder, hvor der ikke er rum til mere end eet garn, da samme kan indrettes lang eller kort efter stedets situation og vandets beskaffenhed. I stedet for et bondgarn måtte sættes tvende ruser, hver af 21 favne med ruse og rad.

§ 2. Og som de såkaldede baggarn ere befundne ikke alene fornærmelig for andre, der ikke kan eller vil sig deraf betjene, men endog til uorden; efterdi garnet ikke i følge det kgl. reskript af 29. sept. 1737 kan stå i et staderum uden at kastes til siden i lænkerummet og fra lænkens rette meed, så skulle herefter alle baggarn ligesom skak- og gaffelgarn samt andet skæv redsel aldeles være forbuden og afskaffet. Hvorefter hvert bondgarn på lænkerne i Limfjorden kan og bør sættes efter deres rette meed og strækning, således at det yderste steg til raden skal stå tæt hos næste bondgarns hovedsteg; og dersom nogen i mørkt eller tåget vejrlig udsætter sit garn og derover fejler det rette meed, bør han rette det, såsnart klart vejrlig indfalder.

Om skattens oppebørsel efter forbmt. nu forfattede stadbog, og at ingen herefter uden bevilling nye stader må optage, har vi fundet fornødent at tilføje for efterdags at forekomme den forhen befundne misbrug med umatrikulerede staders optagelse, hvoraf denne vidtløftige kommission tildels er forårsaget.

§ 1. Kunne blive af ord og indhold ligesom den findes indført i forrige kommissions protokol.

Sædvanemæssigt var målet på stedet som her angivet.

§ 2. (kunne forandres således) Og som indbyggerne i vor købstad Nibe ved seneste over fiskeriet i Limfjorden holdte kommission indstændig har beholdt, at baggarns brug fremdeles måtte være dem tilladt. Så ville vi herved tillade, at baggarn herefter må bruges på de fiskevande, lænker og stader, hvor de fiskende anser det bekostningen værd; dog skal alle retgarns hovedsteg ufejlbarlig sættes i länkens rette meed og strækning 42 favne fra hinanden, og ikke videre kastning ske, end at baggarnet kommer til at stå omtrent på siden af næste retgarn så tæt som steg og stropper kan fæstes, men baggarns baggarn, skak- og gaffelgarn samt andet skæv- og blindredsel skal herefter som hidindtil aldeles være forbuden. Hvor ingen baggarn bruges,

Indledningen om Nibes ansøgning er slettet, „efterdi det er usædvanligt og i sig selv uforuden sådan anledning i en forordning at forklare, helst da disse garns brug dog, efter kommissærernes eget forslag, bliver almindelig for alle og enhver, som sig deraf ville betjene“.

Forbud mod brug af baggarn etc. findes i reskript af 24.5.1737 § 7, hvor der henvises til ældre bestemmelser. § 7. — — — men de ulovlige såkaldede skak-, gaffel- og baggarn, som både før og i loven er forbudne, og dog bruges ved nogle fiskerlejer, skulle aldeles være afskaffede — —.

Denne forordning ændres ved reskript af 29.11.1737, hvor baggarn i de rette matrikulerede stader tillades, når ret- og baggarn tilsammen kun optager eet staderum.

§ 3. Og som det er befunden, at sildeyngelen
tildels kan ødelægges sidst i vår- og høst-

skal raden stå i lænkens rette meed og strækning tæt op til næste bundgarns hovedsteg, og dersom nogen i mørkt eller tåget vejrlig udsætter sit garn og derover fejler det rette meed, skal han rette det, så snart klart vejrlig indfalder.

§ 3. Så skal og alle og enhver, som vil bruge baggarn, indfinde sig ved Nibe byting årlig den anden tingdag i marts måned med skriftlig angivelse under sin hånd, hvor mange baggarn han til samme års vårfiskeri agter at bruge, samt på hvilke fiskevande, lænker og stader. Disse angivelser, som sker ved Nibe byting, under hvilken jurisdiktion end fiskeren eller fiskevandet i andre tilfælde sorterer, skal rettens betjente i Nibe lade i tingbogen indføre imod 2 sk.s betaling for hvert baggarn til lige deling og straks derefter udfærdige en akt under deres hænder og forsegling, som stiftsbefalingsmændene i Aalborg og Viborg attesterer i henseende alle de fiskevande, hvor stående silde-redsel bruges, under Aalborg-hus amt er beliggende, og Nibe by under Viborg stift, hvorefter denne attesterede akt leveres i Aalborg amtstue, da amtsforvalteren tillige med den ordinære skat af staden skal oppebære ekstraskat af baggarnet årlig 8 sk., som brugeren til rette tid betaler under lige eksekutions tvang som for andre skatterestancer.

Den 3. § i forslaget kan udgå, thi endskønt der vel sidst

— — — ligeledes er og udeladt det af de 3 kommissærer gjordte forslag om at pålægge hvert baggarn 8 sk. i skat årlig —, men efter stiftamtmand Withs a parte betænkning ville det gravere den fattige almue. Og som det ikkun skal være de fattige fiskere, især af Nibe, som sig deraf betjener, så formener vi, at samme vel herefter ligesom de tilforn har været, kunne blive uberegnede.

Reskriptet af 24.5.1737 bestemmer, at det almindelige

fiskerierne, endog med bundgarn og ruser; så skulle bmt. garnsæteri vel herefter som hidindtil tage sin begyndelse den 1. marts og 1. septbr., men garnene indtages den 1. juni og 1. decb., da de fiskende fra den tid og så længe de finder det tjenligt må bruge sildenedgarn som et uskyldigt redsel.

§ 4. Forser sig nogen imod §§ 2 og 3, og enten ved radernes forkortelse eller ved at kaste videre ud i lænkerummet, end ske bør, sætter flere garn på en lænke end han har stader til eje eller leje, eller og med at bruge ulovlig redsel, da skal samme hver gang bøde 20 rdlr. og have garnet forbrudt, begge dele til angiveren; hvilke ulovlig forefindende garn enhver fisker eller andre, hvor det være kan, må være tilladt i to vidners nærværelse at optage uden noget foregående lovmål og derpå æske bmt. mulkt af garnets ejer, og hvis da ejeren ikke straks samme betaler, men lader sig derfor stævne og søge, bør han foruden disse 20 rdlr.s bøde, garnets forbrydelse og sagens tilstrækkelige bekostning, at dømmes endog i 20 rdlr.s mulkt, $\frac{1}{2}$ til sognets fattige og $\frac{1}{2}$ til næste tugthus; til hvilke søgsmål vedk. amtmænd have at vise angiverne, især om det er fiskere eller andre, som ikke forstå sig på rettergang, al fornøden assistance. – De, som ikke rette deres i mørke eller tåget vejrlig fejlsatte garn, før den herefter i § 26 ommeldte inkquisition sker, eller derpå af naboerne ankes, skulle hver gang bøde til sognets fattige 2 rdlr.; men om nogen formener, at garnet står på sit rette sted efter rigtig meed, og at forseelsen er hos naboen, da skønnes derpå af uvillige mænd, hvormed retten assisterer.

§ 5. Og som det er befundet, at en og anden af egenyttighed sætte deres garn for nær sejldyb, hvorved ikke alene sildens gang til andre lænker og fiskevande, men endog de

§ 4. Forser sig nogen herimod da den, som enten ved radernes forkortelse eller at kaste i lænkerummet, sætter flere garn på en lænke, end han har stader til eje eller leje, så og den som bruger baggarn eller mere end en bom med sin rad på et stade; item den, som lader sine garn stå 3 dage længere end forbmt. fastsatte tid, bøde til angiveren 20 rdlr. og have garnet ligledes til angiveren forbrudt; hvilke således ulovlige forefindende garn, enhver fisker eller andre, hvo det endog være kunne i tvende vidners nærværelse, må optage uden foregående lovmål og derpå æske bmt. mulkt af garnets ejere, og dersom han ikke straks betaler, men lader sig derfor stævne og søge, bør han foruden disse 20 rdlr.s mulkt, garnets forbrydelse og sagens tilstrækkelige omkostninger, dømmes i 20 rdlr.s mulkt, halvparten til sognets fattige og halvparten til næste tugthus. De som ikke retter deres i mørkt eller tåget vejrlig fejlsatte garn, førend den herefter i § 24 ommt. inkquisition sker, eller derpå af naboerne ankes, bøde til sognets fattige 2 rdlr., men om han formener, at garnet står på sit rette sted efter rigtig meed, og at forseelsen er hos hans nabo, da skønnes derpå af uvillige mænd, som rettens middel assisterer med.

§ 5. Og da det er befunden, at den forretning, som efter det kgl. reskript af 29.11. 1737 skulle gøres over sejldybets bredde, og hvor nær bondgarn og ruser måtte sættes,

in majo og i begyndelsen af junio sættes sildeleg på garnene, så ofte varmt vejrlig indfalder, ville det dog blive skadeligt for de fiskende at optage alle garnene, førend den i det kgl. reskript af 24.5.1737 terminerede tid medio junii, efterdi de fedeste sild (skønt få i tallet) på den tid fanges.

§ 4. Forser sig nogen imod foregående §§ 1, 2 og 3, og enten ved raddernes forkortelse eller ved at kaste videre ud i lænkerummet end ske bør, sætter flere garn på en lænke, end han har stader til eje eller leje, så og den, som bruger ulovlig redsel imod foregående § 2 eller uangivne baggarn, skal bøde 20 rdlr. (etc. som tidligere med flg. tilføjelse):

Til søgsmålet skal vedk. amtmand vise angiveren fornøden assistance, helst om det er fiskere eller andre, som ikke forstår sig på rettens gang. (bortset herfra er den eneste ændring, at § 24 er rettet til § 25 i det følgende stykke).

§ 5. Om som det er befunden, at en og anden af egennyttighed sætter deres garn for nær sejldybet, hvorved ikke alene

og sædvanlige garnsætteri skal determineres fra 1. marts til medio juni og igen fra 1. sept. til medio decbr. til hver mands nytte.

Bestemmelserne i denne § er i det store hele en kodificering af den vedtægtsmæssige fremgangsmåde på fjorden; i reskriptet af 24.5.1737 findes i § 7 et tilløb til lovfæstning af forholdet, idet det bestemmes, at det „tillades enhver, der har lod og del i fiskeriet, når de slikt ulovligt garnsætteri antræffe (neml. udenfor den fastsatte fisketid eller med ulovlige garn som skak-, gaffel- og baggarn), da samme at optage og beholde uden tiltale af ejermanden“.

D.L. 5-10-45 bestemmer herom, at ruser og bundgarn må ikke „sættes så nær dybet, at sejladsen dermed forhindres“.

sejlende i deres sejlads op og ned ad fjorden hindres, så skal efterdags sejldybte være såsom: 1. imellem Østerland og Oxholms grund op til Munkedrag og videre derfra til Nibe i det allermindste 60 favne bredt, og hvor det hidindtil har været bredere, må dybgarnet ikke flyttes bedre ud, men skal forblive efter det sædvanlige dybmeed, og 2. fra Nibe til Sebbesund, hvor der kun sejles med kåge, imellem Sebbeslå og Lundbæks grund i det mindste 20 favne.

Forser nogen sig herimod og sætter sejldybte for nær, skal han bøde for hver favn til angiveren 5 rdlr. og om han ikke straks godvilligen betaler samt tillige retter det fejl-satte, da forholdes ved lovmål med dobbelt mulkt og i andre måder som i § 4 om andre forbrydelser er meldt. Og såfremt nogen sejlende støder på og beskadiger noget garn, som er sat for nær sejldybte, skal han være angærløs, og ejeren tage skade for hjemgæld.

ikke hidindtil er sket, så skulle denne forretning i næst påfølgende maj måned, efter at den kgl. anordning er vorden publiceret, uefterladelig foretages og fuldføres; hvortil dagen af stiftbefalingsmændene i Aalborg og Viborg stifter, som såvidt dette fiskeri strækker, tillige ere amtmænd, berammes, og vedk. rettens betjente betimelig tilkendegives, som derom straks advarer de på sejldybte grænsende staders ejere, så at enhver til den berammede tid kan møde. I samme forretning skulle de hidindtil brugte dybsmeed på de fornødne steder forandres, og nyt meed fastsættes; derefter forretningen til bmt. stiftbefalingsmænd og fra dem efter foregående attestation til rentekammeret indsendes. – Hvo, som derefter sætter for nær sejldybte eller på Østerland imellem Klitgård og Nibe nærmere landet end en fuldkommen krejlkåg med sin ladning kan sejle imellem landet og garnets rad, bøde for hver favn til angiveren 5 rdlr. og om han ikke godvillig betaler, da forholdes ved lovmål som i næst foregående § om de andre forbrydere er meldt.

§ 6. Med sildevåder må på de dertil bekvemme drættsteder fiskes, nemlig: fra Gjøsten til Laden, på begge sider af fjorden, fra medio marts til 11. juni, ved Løgstør eller for Aggersborggård, hvor vådene bruges vår og høst, fra 11. marts til 11. juni, item fra 11. septb. til 11. decbr.; sønden Løgstør, for Himmersyssel, Salling og Mors, fra 1. octb. til jul, om vandet så længe er åbent, men ingen tid på is; og ved alle drættsteder vesten

§ 6. Med sildevåder må på de dertil bekvemme drættsteder fiskes, neml. fra Gjøsten til Laden på begge sider af fjorden, fra medio marts til maj måneds udgang. Ved Løgstør eller for Aggersborggård, hvor vådene bruges vår og høst, fra 11. marts til 11. juni, item fra 11. septbr. til 11. decbr. Synden Løgstør for Himmersyssel, Salling og Mors, fra 1. oktbr. til jul om vandet så længe er åben; men aldrig som hidindtil på is. Ved

hindres sildens gang ad dybet til andre lænker og fiskevande; men endog de sejlene i deres sejlads op og ned ad fjorden, så skal efterdags sejløbet imellem Østerland og Oxholms grund op til Munke- drag og videre derfra til Nibe være i det allermindste 60 favne bredt, og hvor det hidindtil har været bredere, må dybgarnet dog ikke flyttes bedre ud, men forblive efter det sædvanlige dybmeed. Fra Nibe til Sebbersund, hvor der ikkun sejles med kåge imellem Sebberrå og Lundbæks grund, skal sejldybet være i det mindste 20 favne. – For ser sig nogen herimod og sætter sejldybet for nær, skal han bøde for hver faune til angiverne 5 rdlr. Og om han ikke straks godvillig betaler samt tillige straks retter det fejlsatte, da forholdes ved lovmål med dobbelt mulkt og i andre måder, som i næst foregående § om andre forbrydere er meldt, og såfremt nogen sejlene støder på et garn, som er sat for nær sejldybet, hvorved steg eller garn beskadiges, skal han være angerløs, og ejeren tage skade for hjemgæld.

Dette er helt overensstemmende med bestemmelsen i reces af 14.2.1546 om bundgarn, ruser og pulsvåder i Limfjorden og gentagne gange senere.

Den pågældende fastsættelse af sejldybets bredde i reskript af 1737 24.5. er kun en af mange, se den særdeles vigtige i 1619 (ovf. s. 72).

Hvad i forrige kommissions protokol er forklaret ang. sildevådders brug og fisketid, befinder vi at være grundet på erfaringen, hvorfor vores betænkning er, at påfølgende §§ 6 og 7 kan blive uforandret, undtagen at våderne fra Gjølsten til Laden måtte tillades at fiske til 11. juni.

for Salling og Mors fra 11. marts til maj måneds udgang. Så have og de proprietærer og andre, som forundes kgl. koncession på visse vådrættsteder imod at svare de derfor ansatte afgifter til kongens kasse, dermed iøvrigt at rette sig, hver efter den ham vedkommende koncessions tilhold, som til den ende på behørigte steder tinglyses og i tingprotokollerne indføres.

§ 7. Ingen må på andre end forskrevne tider understå sig at bruge dette fiskeri, ej heller må nogen fiske med bmt. eller delsigte våder i indvige eller på usædvanlige steder efter grå fisk under skin eller påskud, at der fiskes efter sild, alt under lige forbrydelse og bøder m. v., som i § 4 om bundgarn er meldt.

§ 8. Drive-nedgarn må ej alene herefter, som hidindtil, bruges østen for Klitgård fra begge sider af fjorden og ud i havet, men endog vesten og sønden for Løgstør, hvor fiskerne finde det tjenligt, dog ikke af bøndernes tjenestefolk uden alene for deres husbonder, da ingen anden end de, der selv holder dug og disk, må understå sig at fiske enten med ned- eller andre garn for deres egen regning.

§ 9. I de vande, hvor drivegarn ikke med nytte kunne bruges, må overalt fiskes med stående silde-nedgarn, dog skal samme sættes efter bundgarnslænkernes gang og strækning og ikke tværs over lænkerummet; så må og, hvor endelsfiskevande findes, dertil have ejerens minde. Men på den tid, det kan være bundgarnssætteriet om høsten til fornærmelse, nemlig fra Mikkelsdag til december måneds begyndelse, må ingen bruge nedgarn på de vande, der bruges til bundgarn.

§ 10. Det må herefter alene være Harbo-øernes og Aggers sogns beboere, men ingen andre tilladt at fiske med pulsvåder, hvilke de hverken må sælge, leje eller låne til andre, ej heller må de i dette fiskeri tage nogen anden med sig i fællig, under hvad skin det ske kunne.

alle drættsteder vesten for Salling og Mors, fra 11. marts til maj måneds udgang.

§ 7. På andre tider må ingen understå sig dette fiskeri at bruge, ej heller at fiske med disse eller deslige våder i indvige eller på usædvanlige steder til gråfisk under det skin, at der fiskes efter sild, alt under lige forbrydelse og bøder m. v., som i foregående 4. § om bundgarn er meldt.

§ 8. Drive need-garn måtte ikke alene herefter, som hidindtil bruges, østen for Klitgård fra begge sider af fjorden og ud i havet, men endog vesten og synden for Løgstør, hvor fiskerne finder det tjenlig; dog ikke af bøndernes tjenestefolk uden alene for deres husbonder, såsom ingen andre end de, der selv holder dug og disk, måtte understå sig at fiske enten med need-, eller andre garn for deres egen regning.

§ 9. I de vande, hvor drivegarn ikke med nytte kan bruges, må overalt fiskes med stående silde-needgarn, hvortil dog på endels fiskevande skal have ejerens minde; men fra den tid det kan være bundgarnssætteriet om høsten til fornærmelse, neml. fra Michelsdag, da dermed for alvor fiskes, måtte ingen bruge need på de vande, der bruges til bundgarn førend december måneds begyndelse.

§ 10. Pulsvådfiskeri at bruge skulle herefter alene være tilladt Harbo-øerne og Agger sogns beboere, hvilke hverken må sælge, leje eller låne deres pulsvåder til andre eller tage nogen anden i fællig med sig, under hvad skin det endog ske kunne.

Så finder vi ej heller noget at erindre eller forandre ved de anførte §§ 8 og 9, som angår nedgarnsfiskeri, undtagen at § 8 kunne tilføjes disse ord: Dog skal alle stående nedgarn sættes efter bundgarnslænkerens gang og strækning og ikke tværs over lænkerummet.

Alt hvad i kommissionsprotokollen (1744) er anført og forklaret ang. pulsvådernes fiskeri og misbrug er sandt og rigtigt, hvorfor den i §§ 10, 11, 12 og 13 projekterede anordning eragtes højforuden. Ved 10., 11., 12. og 13. post om pulsvådernes brug forekommer en forandring i loven p. 807 art. 46, som tillader alle ved Limfjorden boende at fiske med p. på en vis tid af året; hvorimod bmt. poster går der- Bestemmelserne i D.L. 5-10-46 og 47, der fastsætter tidspunktet for fiskeriet med pulsvåd, er blot en af de mange bestemmelser om dette fiskeri, der gentagne gange er blevet forbudt og påny tilladt.

§ 11. De må og ikke fiske med pulsvåder længere end den i loven fastsatte tid, nemlig fra St. Hansdag til Bartholomæi dag, og så snart de fra samme fiskeri ved Bartholomæi tider hjemkomme, skal husbonden lade deres pulsvåder således forsegle eller forvare, at han er vis på, de ikke bruges eller dem leveres før til St. Hansdag det næstpåfølgende år, og dersom garnene ere gamle og opslidte, skulle de i husbondens nærværelse skæres i stykker, så at de ikke mere kunne bruges, ligesom han og lader nøje iagttage, at ingen fisker med de ny sig anskaffende pulsvåder førend forbeholdte tid.

§ 12. Dog skal det være bemeldte beboere aldeles forbudt at fiske med pulsvåder på efterskrevne steder: 1. i de vande, fjorde og indvige sønden og vesten for Hvalpsunds færgested; 2. i de små indvige i Salling, nemlig Rølviigen, Harre nor, Harrevig, Lyset og Viilen, som er indenfor en lige linie fra Schielholms til Trangel odde; 3. den vig, som går ind til Nykøbing købstad på Mors, nemlig indenfor linien fra den søndre til den nordre af de to odder, som gør bemeldte vig; 4. i vigen fra Bryderbæk i nordost til den yderste ende Boxerodde; 5. i de snævre vande og vige imellem Bodom og Thyholm samt imellem begge og Mors land, nemlig fra Nesunds færgested og til den østre side af Jegindø, i linie med Hesterodde på Mors, og fra den vestre side af bemeldte ø til Thorsodde på Thyholm; 6. i den vig eller havn, som går ind til Lemvig købstad fra det yderste af den østre og lige over til det yderste af den vestre odde; 7. i Kilen mellem Ølby og Resen sogne, nemlig indenfor Struer odde på den østre og Asches odde på vestre side i lige linie; 8. i vigen, som går ind til Thisted købstad indenfor Akkedal på den søndre og Vibedal, hvor Thisted bys ejendom endes, på den nordre side i lige linie; 9. i Hoxerhavn, Årup-, Vejle- og Tømmerby fjord, nemlig indenfor linien imellem Sendelsbak odde i Thy og Årup odde i Vesterhan herred.

§ 11. De må og ikke fiske med pulsvåde længere end den i loven pag. 808 art. 46 fastsatte tid, neml. fra St. Hans til Bartholomaj dag og så snart de fra samme fiskeri ved Bartholomaj tider hjemkommer, skal husbonden lade deres pulsvåder således forsegle eller forvare, at han kan være vis på, at de ikke bruges eller dem leveres førend til St. Hansdag det næst påfølgende år, og om garnene ere gamle og opslidte skal de i husbondens nærværelse skæres i stkr., således at de ikke mere kan bruges, ligesom han og lader nøje i agttage, at ingen med de sig nye anskaffede pulsvåder fisker førend forbmt. tid.

§ 12. Og på det fiskene i de små indvige og smalle vande i Limfjorden ikke skal forjages i deres legetid eller yngelen fordærves: Så skulle pulsvådene herefter være forbudne at fiske på efterfølgende steder: 1. I de vande, fjorde og indvige sønden og vesten for Hvalpsunds færgested, 2. I de små indvige i Salling, neml. Rølviigen, Harrenoer, Harreviig, Lyset og Viilen, det er indenfor en lige linie fra Schielholms-odde til Trangel-odde, 3. Den vig, som går ind til Nykøbings købstad på Mors, neml. indenfor linien fra den søndre til den nordre af de 2 odder, som gør bmt. vig, 4. I vigen fra Bryder bæk i nordost til den yderste ende af Boxer-odde, 5. I de snævre vande og vige imellem Bodom- og Thyholm, samt imellem begge og Mors land, neml. fra Nee-sunds færgested og til den øster side af Jegindø i linie med Hæsterodde på Mors, og fra den vestre side af bmt. ø til Thoers-odde på Thyholm, 6. I den vig eller havn, som går ind til Lemvig købstad fra det yderste af den østre og lige over til det yderste af den vestre odde, 7. I Kiilen imellem Ølby og Resen sogne, neml. indenfor Struer-odde på den østre og Ascher-odde på den vestre side i lige linie, 8. I vigen, som går ind til Thisted købstad indenfor Achedal på den søndre og Viibe-dal, hvor Thisted bys ejendom endes, på den nordre side i lige linie, 9. I Hoxer-havn, Årup vejle og Tømmerby

hen, at det efterdags skulle være alle og enhver forbuden, undt. Harboøernes og Aggers sognes beboere, som i henseende til omstændighederne og især fordi de om sommeren ingen anden næring har, kunne tilstedes at bruge dette slags vådde, dog ikkun på visse benævnte vande og under anden indskrænkelse. Årsagen til denne forandring forklarer kommissionsforretningen at være den betydelige misbrug, som ved undersøgning er befunden at ske med dette åleredskab, sildeyngelen til ødelæggelse. Og da de sidste kommissærer er deri med de forrige af lige tanker, at samme misbrug kan ikke på anden end den anførte måde være at afskaffe og hæmme; så er disse poster efter deres forslag i projektet indført.

D.L.s bestemmelser går tilbage til den Kalundborgske reces af 21.11.1576, men i 1667 udstedes med henvisning til åbent brev af 29.10. 1570 om pulsvåd, klittag etc. forbud mod brugen af pulsvåder i Limfjorden, skønt bestemmelsen i 1576 netop var blevet udfærdiget for at hjælpe fattige folk, da „samme pulsvåd på nogle synderlige tider om året kunne bruges uden synderlig skade“.

§ 13. Understår sig nogen anden end Harboørnes og Aggers sognenes beboere at fiske med pulsvåder, da skal ikke alene deres våd og båd være forbrudt til angiveren og opbringeren, men endog hver person, som dermed betrædes, bøde ligeledes til angiveren 10 rdlr., og om han ikke betaler uden søgsmål, dømmes han foruden bemeldte bøder og sagens bekostning i ligesådan mulkt til næste tugthus eller i mangel af formue til mulktens betaling, at arbejde i tugthuset et halvt år. Lige mulkt og straf skulle og fiskerne af Harboørerne og Aggers sogne være forfaldne udi, hver gang nogen af dem befindes at handle imod hvis som §§ 10, 11 og 12 tilholde. Og dersom deres husbond forsømmer den ham i § 11 foreskrevne opagt, skal han for hver gang, han i sådan forsømmelse skyldig befindes, være forfalden i 40 rdlr.s mulkt til nærmeste tugthus.

§ 14. Som det er befundet, at adskillige undersætter omkring Limfjorden have imod loven understået sig at opfinde og bruge i pulsvådernes sted adskillige andre våder og ålegarn, hvorved sildeleg og yngel samt på sine steder anden små fisk ødelægges, så skulle herefter de såkaldte åle-dybvåde, kratvåde og sandvåde samt alle andre deslige garn eller redskaber, som herefter i deres sted måtte optænkes, være sig med hvad navn nævnes kunne, aldeles være forbudne og afskaffede under lige forbrydelse, mulkt og straf for dem, som efterdags dermed i fjorden betrædes, som i § 13 for dem, der med pulsvådfiskeri sig forse, er meldt. Og som enhver husbond bør med sine bønder have opsig, at de herudinden ikke mishandle, så skal det være ham strængelig forbudt derimod at søge at unddrage nogen skyldig fra bmt. straf eller at tage ham ulovligen i forsvar, såfremt han ikke derfor vil være forfalden

fjord, neml. indenfor linien imellem Sendelsbach-odde i Thy og Årup-odde i Vester Hanherred.

§ 13. Understår sig nogen anden end Harboøre og Agger sogns beboere at fiske med pulsvåde, da skulle ikke alene våd og båd til angiveren og opbringeren være forbrudt, men endog hver person at bøde ligeledes til angiveren 10 rdlr., og om han ikke betaler uden søgsmål, da foruden omkostninger at dømmes i lige mulkt til næste tugthus, samt i mangel af formue til mulktens betaling at arbejde i tugthuset et halvt år. Lige mulkt og straf skulle fiskerne af Harboøre og Agger sogne være forfalden til, som forser sig i nogen måde imod det, som efter næst foregående 10., 11. og 12. §§ vorder anordnet; og dersom proprietæren forsømmer den i 11. § ommeldte opagt, skulle han i 40 rdlr. mulkt til tugthuset for hver forsømmelse være forfalden.

§ 14. Som det er befunden, at adskillige af undersættene omkring Limfjorden imod lovens bydende pag. 808 art. 46 har understået sig at opfinde og bruge i pulsvådernes sted adskillige andre våder og ålegarn, hvorved sildeleg og -yngel samt på sine steder anden små fisk ugudeligt ødelægges, så skulle herefter aldeles være forbuden og afskaffet de såkaldte åle-dybvåde, krat-våde, sandvåde og strygglibe samt alle andre deslige, som herefter under andre navne og skikkelse i deres sted kunne optænkes. Findes nogen efterdags i fjorden med disse ulovlige garn, da skulle de være forfaldne til lige forbrydelse, mulkt og straf som i næst forestående 13. § er meldt, for de som sig med pulsvådfiskeri forser, og skulle nogen hosbonde i steden for den opsig, han bør have med sine bønder, at de ikke herudinden mishandler, søge at unddrage nogen fra bmt. straf eller tage dem i forsvar, da bør han derfor af

Af den 13. post er slutningen, hvor der dikteres mulkt for vedk. proprietærer, hver gang de forsømmer den dem i henseende til pulsvåders brug af Harboørnes og Aggers sognes beboere i foregående 11. post befalede opsigt alene noget betydeligere indrettet, særdeles deri at vedk. forfalder i den anførte mulkt, hvergang de i nogen sådan forsømmelse skyldig findes, på det derunder ikke skulle henregnes andet, end hvis proprietærerne kunne iagttage og dog ikke have efterkommet.

Ved den følgende 14. § finde vi ej heller videre at erindre, end at det navn *strygglibe* måtte udelades og derom, såfremt vores betænkninger finder bifald, anordnes således i påfølgende § 15.

Til kom.s forslag „har vi for det første, hvor der meldes om at drage nogen fra den anførte straf fundet fornøden at tilføje det ord: skyldig, således at ingen skyldig fra bmt. straf må unddrages og ej heller ulovligen tages i forsvær, og iøvrigt i henseende til at på deslige forseelser kan være forskel, indrettet denne art. på sådan måde, at vedk. som derimod handler, forfalder i vilkårlig straf eller under generalfiskalens tiltale efter sagens omstændigheder“.

I D.L. 5.10. 46-47 tales om pulsvåder eller andre våder, som er „påfundne og optænkte i pulsvåders sted“.

i vilkårlig straf eller under generalfiskalens tiltale efter sagens omstændigheder.

generalfiskalen som kongens mandats modvillig overtræder tillades.

§ 15. Strygglibe tillades indtil videre at må bruges, dog ikkun af fattige fiskere i Nibe, som ikke har nogen avling eller anden næring om sommeren, imidlertid sildefangsten ophører, og det med sådan indskrænkelse: 1. at der ingensinde må være flere end i det højeste 12 strygglibs-selskaber, 2. at dette fiskeri eller fiskeredsel ikke må bruges længere eller på anden tid end fra 1. juli til ultimo august. 3. hvor en og anden lodsejer i fjorden, som dertil har grund og lejlighed, anlægger ålegårde eller lade fiske med åluser, og han til Nibe byting lader bekendtgøre, hvor hans åluser ere satte, må strygglibs-fiskeriet ikke komme samme på 100 favne nær under kåges og redskabs forbrydelse til opbringeren eller 50 rdlr.s straf til angiveren om de siden overbevises at have været ålegårdene for nær, foruden at betale processens omkostninger skadesløst, ifald de lade sig søge ved lovmål og tabe sagen. Ligeledes hvor en eller anden vil fiske med ålekroge fra dertil tjenlige steder, når det stående sildebundgarnsredsel ikke er udsat, og samme i lige måde bekendtgør, hvor krogene blive lagte og hvorvidt de sig strække, må ej heller nogen komme dem med strygglibe nærmere end på foremeldte distance under lige straf, som om ålegården meldet.

§ 15. Strygglibe ville vi til videre tillade at må bruges, dog ikkun af fattige fiskere i Nibe, som ikke har nogen avling eller anden næring om sommeren, imidlertid sildefangsten ophører, og dette med sådan indskrænkning: 1. At der ingensinde må være flere end i højeste tolv strygglibeselskaber, 2. At dette fiskeri eller fiskeredsel ikke må begyndes førend 1. juli og skal ophøre ultimum augusti, 3. Hvor en eller anden lodsejer er i fjorden, som dertil har grund og lejlighed, anlægger ålegårde eller lader fiske med åluser, og han til Nibe byting lader bekendtgøre, hvor hans åluser er satte, må strygglibefiskeriet ikke komme samme på 100 favne nær, under kåge og redskabs forlis til den, som dem opbringer, eller 50 rdlr.s straf til angiveren, om de siden overbevises at have været ålegårdene for nær, foruden at betale omkostninger skadesløs, ifald de lader sig søge ved lovmål og taber sagen. Det samme er og, om en eller anden vil fiske med ålekroge på dertil tjenlige steder, når det stående redsel ikke er udsat, hvilket i lige måde bekendtgøres, hvor bliver lagt og hvor vidt sig strækker, da ingen må komme dem med strygglibe nærmere end på forbmt. distance under lige straf, som om ålegårde er meldt.

I henseende til den 15. post, hvor fattige fiskere af Nibe, som ingen anden næring har, alene og indtil videre tillades at fiske med strygglibe, dog iblandt andet med den indskrænkelse, at de dermed ikke må komme ålegårde og ålekroge, hvor samme henlægges, på 100 favne nær; er vi af stiftamtmand With erindret, at samme på den måde ville være disse fiskere til ingen nytte, og at han eragter sådan indskrænkelse at være så meget mere uforholdsmæssig, som han anser dette åleredskab uden skade at kan bruges. Men de andre 3 kommissærer forklarer derimod, at den anførte indskrænkelse er ikke disse fiskere til synderlig hinder, efterdi der findes vidtløftige vande, hvor ingen ålegårde kan anlægges, og overalt holder de for, at dette er et for sildlegen og yngelen skadeligt redskab, som de dog til at forekomme bmt. fiskers klage har proponeret dem indtil videre at kunne tillades, men ikke anderledes end med merbmt. indskrænkelse for derved at forebygge alt for store misbrug, og for ellers at animere vedk. til at anlægge ålegårde og bruge ålekroge som et uskyldigt redskab, der hidtil formedelst ulovlige redskabers brug er bleven forhindret og øde.

§ 16. Vådglibe, ålestangen og ålekroge må herefter overalt i fjorden af alle og enhver bruges uden nogen afgift, dog dermed ikke at komme det stående redsel, nemlig bundgarn, ruser og nedgarn, når samme er udsat, på 100 favne nær, ej heller nærmere drættestederne på den årsens tid, samme bruges. Så skal og pulsvåde og ålekroge-fiskeri, så meget muligt, rette sig efter hinanden, at de ikke på lige tid fiske på eet sted, hvorved deres garn i hinanden forvikles og fordærves.

§ 17. Ålegårde nyder enhver for sin egen grund efter loven.

§ 18. Heltebundgarn må ikke alene vedblive på de steder, hvor de hidtil have været i brug, men endog på andre tjenlige steder af de påstødende grundejere anlægges.

§ 19. Og på det heltebundgarn med nytte kunne anlægges og bruges, så skulle herefter alle såkaldte dybvåde til helt eller anden gråfisk, som hidtil ere brugte på dybet og opdragne i kågen, være forbudne under lige forbyrdelse, mulkt og straf som i § 13 om pulsvåde er meldt. Men de mindre heltestagvåde og andre deslige våde til gråfisk, som drages i land, og alene stages eller roes

§ 15. Våd-glibe, ålestangen og åle-kroge måtte herefter overalt i fjorden af alle og enhver bruges uden nogen afgift; dog ikke at komme det stående redsel, neml. bondgarn, ruser og nedgarn, når samme er udsat, på 100 favne nær; ej heller nærmere drættestederne på den årsens tid, samme bruges. Så skal pulsvåde og ålekroge-fiskeri, så meget muligt er, rette sig efter hinanden, at de ikke på lige tid fisker på et sted, hvorved deres garn i hinanden forvikles og fordærves.

§ 16. Det skulle være alle og enhver, som har grund og ejendom, der støder til Limfjorden, eller holmer i fjorden tilladt der udenfor at anlægge ålegårde og prøve samme uden nogen afgift indtil 1746 års udgang, da de derefter på den i følgende 26. § anmeldende måde skulle angive, hvor mange de fremdeles ville beholde, på hvilke steder samme ere anlagt, og af hvor mange ruser enhver ålegård består; dog at den ene nabo ikke sætter den anden på 50 favne nær.

§ 17. Helte-bondgarn må ikke alene vedblive på de steder, hvor de hidindtil have været brugt, men endog på andre tjenlige steder af de påstødende grundejere anlægges; dog således at den ene ikke sætter den anden på 50 favne nær; af de allerede anlagte, betales herefter årlig af hver stude eller et fold heltebondgarn, hvad i anledning efterfølgende 25. § vorder påbuden, men de nye anliggende må ligesom ålegårdene prøves uden afgift til 1746 års udgang.

§ 18. Og på det helte-bondgarn med nytte kan anlægges og bruges: Så skulle være forbuden alle de såkaldte dybvåde til helt eller anden gråfisk, som hidindtil have været brugt på dybet og opdraget i båden under lige forbyrdelse, mulkt og straf, som foran § 13 om ulovlig pulsvåde-fiskende er meldt; men de mindre heltestagvåde og andre deslige våde til gråfisk, som drages i land og alene sta-

Den hernæst flg. §, som i projektet er den 15., men nu bliver den 16., anser vi at kunne blive uforandret, men som det er såre nyttigt at ålegårde, der nu fast overalt er kommen i afgang, bliver igen optagne og flere af ny anlagte, så kunne den 16. §, som nu bliver den 17., efter vores betænkning blive af sådan indhold:

§ 17. Det skal være alle og enhver, som har grund og ejendom, der støder til Limfjorden, eller holme og grunde i fjorden, tilladt at anlægge ålegårde eller fiske med åleruser, som indtil videre for al skat og afgift skal være befriet; dog den ene nabo ikke at sætte den anden på 50 favne nær.

§ 18. Heltebundgarn må ikke alene vedblive på de steder, hvor de hidindtil har været i brug, men endog på andre tjenlige steder af de påstødende grundejere anlægges. Dog således, at den ene ikke sætter den anden på 50 favne nær.

§ 19. Og på det at heltbundgarn med nytte kan anlægges og bruges, så skulle være forbuden alle de såkaldte dybvåde til helt eller anden gråfisk, som hidindtil har været brugte på dybet og opdraget i kågen under lige forbrydelse, som multt og straf, som foran §

Den 17. post om ålegårde er indrettet ifl. af lovens p. 805 art. 43, at enhver nyder samme for sin grund og altså den af de 3 kommissærer derhos foreslagne, men siden af dem frafaldne og ikke heller af stiftamtmand With vedtagne klausul, at den ene nabo måtte dermed ikke sætte den anden på 50 favne nær, udeladt, m. m.

Under den 18., 19., 20. og 21. post om fiskeriet af helt og anden såkaldet gråfisk har kommissærerne i begyndelsen proponeret: at det dertil brugende stående fiskeredskab som bundgarn og ruser, måtte ikke komme hinanden nærmere end på 50 favne, men efter derom førte korrespondence erklærer de siden, at det ikke var så aldeles fornøden; hvorfor samme som en post, der i visse måder ville indskrænke dette fiskeris brug, hvor en eller anden havde lejlighed til og måtte finde tjenligt det at anlægge, af projektet er udeladt, så er og i stedet for 100 favne, som kommissærerne i begyndelsen

I D.L. 5.10. 45, hedder det, at enhver må nyde ålegårde for sin egen grund, undtagen i de fjorde, som kongen og den menige mand har skade af. D.L. henviser til den koldingske reces af 1558 art. 31, der imidlertid har den fra den københavnske reces af 1547 art. 20, 2.

ud på vandet for at udkaste garnet, medens linen på den ene arm holdes fast på landet, må fremdeles bruges på de dertil bekvemme drættsteder, undtagen sønden Virksund, dog at de ikke komme i dybet eller på 50 favne nær det lovlige stående redsel. Og såvidt de behøve at betræde andres ager, eng eller ejendom, skal det ske med ejermandens minde.

ges eller ros ud på vandet for at udkaste garnet imidlertid linen på den ene arm holdes fast på landet, må fremdeles bruges på de dertil bekvemme drættsteder, undtagen synden Virksund, men ikke at komme i dybet eller på 100 favne nær det lovlige stående redsel; dog så vidt de behøver at betræde andres ager, eng eller ejendom, skal det ske med ejermandens minde.

§ 20. Gedde-, aborre- og skalleruser må enhver sætte på bekvemme steder ud for sin ejendom, ikke alene, hvor der hidtil har været rusestader, men endog på andre dertil tjenlige steder; dog ikke nærmere åers eller bækkes udløb i fjorden end 50 alen idetmindste.

§ 19. Giedde-, aborre- og skalle-ruser må enhver sætte på de bekvemme steder ud for deres ejendom, ikke alene hvor hidindtil har været ruse-stader, men det må endog uden afgift prøves på andre steder indtil 1746 års udgang; dog at ingen af de nye anliggende ruser kommer bondgarn eller tilforn optagne rusestader på 50 favne nær.

§ 21. Helt-, brasen-, aborre- og skalledegarn må ligeledes overalt af alle og enhver, som selv holder dug og disk, bruges; dog at ingen nedgarn af nogen slags sættes bundgarn og ruser på 50 favne nær eller således, at de hindre heltens gang til bundgarnene, og ej heller nærmere åers og bækkes udløb i fjorden end som meldt er.

§ 20. Helt-, brasen-, aborre- og skalledegarn må ligeledes overalt af alle og enhver, som selv holder dug og disk, bruges, og de ved nedgarn, som ere så små og sættes på grund vand, at dertil ikke bruges båd, skulle være fri for skat og afgift; dog at ingen nedgarn af nogen slags sættes bondgarn, ruser eller drættsteder på 100 favne nær; eller således, at de hindrer heltens gang til bondgarnene og andre fiskes gang op i de ferske åer og bække.

13 om ulovlige pulsvådfisken- har eragtet, at vådder og ned-
de er meldt. Men de mindre garn måtte holdes fra det
heltestagvåde og andre deslige stående redskab, nu alene an-
våde til gråfisk, som drages i sat 50 favne, som de derefter
land og alene stages eller roes har befundet at være tilstræk-
ud på vandet for at udkaste keligt, og ligesådan distance
garnet, imidlertid linen på den er determineret for åers og
ene arm holdes fast på landet, bækkes udløb, at ingen nær-
må fremdeles bruges på de mere derved måtte fiske for
dertil bekvemme drættsteder, ikke at jage fiskene fra deres
undtagen sønden Virksund, legested.
men ikke at komme i dybet
eller på 100 favne nær det
lovlige stående redsel, dog så-
vidt de behøver at betræde
andres ager, eng eller ejen-
dom, skal det ske med ejer-
mandens minde.

§ 20. Gedde-, aborre- og skal-
le-ruser må enhver sætte på
de bekvemme steder ud for
deres ejendom, ikke alene hvor
hidindtil har været rusestader,
men endog på andre dertil
tjenlig eragtende steder; dog
at ingen deslige nye ruser
kommer bundgarn- eller til-
forn optagne rusestader på 50
favne nær, ej heller må det
sættes nærmere åers eller bæk-
kes udløb i fjorden end hid-
indtil sædvanligt været har.

§ 21. Helt-, brasen-, aborre
og skallededgarn må ligeledes
overalt af alle og enhver, som
selv holder dug og disk brug-
ges; dog at ingen nedgarn af
nogenslags sættes bundgarn,
ruser eller drættsteder på 100
favne nær eller således, at de
hindrer heltens gang til bund-
garnene og andre fiskes gang
op og ned i de ferske åer og
bække, som har deres udløb
i fjorden.

§ 22. Alle bundgarn, ruser og våder, som bruges til sildefiskeri, skulle såvel i skiltrummet og kalvene som andre steder overalt være bundne således, at, når og hvor de prøves med den autoriserede vådgarnsskælde, og skælden sættes i masken, skulle de to mellemste knuder kunne berøre hinanden, endog når garnet er tjæret. Desligeste skulle alle pulsvåder og åluser bindes således, endog i hoven og kalven, at, når åleskælden sættes i masken, skulle de tvende mellemste knuder berøre hinanden, såvel hvor garnet er tjæret som utjæret. Thi ligesom masken kastes tvende gange om skælden, når der bindes garn, så skal og den halve maske være af lige vidde med skælden.

§ 23. Og da ingen slags ålevåder bliver tilladt – pulsvåder og strygglibe, forsåvidt foran er meldt, undtagen – så skulle de våder, som bruges til små gråfisk, gedder, aborrer, skaller og deslige, ikke være af mindre masker, end at den halve maske, som oven er meldt, idetmindste kan nå om nedborskælden, enten garnet er tjæret eller ikke.

§ 24. Med bemeldte skælder og nedbor bør hver herredsfoged og proprietær, hvis bønder bruge fiskeri, allerede efter befaling 24. maj 1737 være forsynede, men hvo det hidtil måtte have forsømt, skal straks anskaffe sig samme.

§ 25. Understår sig nogen at eje eller bruge garn af mindre masker end herved er forordnet, eller og at tjære garnet med så tyk tjære, at maskerne ikke kunne holde mål, enten de ere tørre eller våde, da skulle de, som dermed betrædes være lige forbrydelse mulkt og straf undergivne, som i § 13 om pulsvåder er meldt, og den som har bundet garnet, enten det er mands- eller kvindesperson, skal

§ 21. Alle bondgarn, ruser og våder, som bruges til sildefiskeri, skulle såvel i skiltrummet og kalvene som andre steder overalt være bundne således: At når og hvor de prøves med den autoriserede vådgarns skielde, og skielden sættes i masken, skal de tvende mellemste knuder kunne berøre hinanden endog når garnet er tjæret. Desligeste skal alle pulsvåde og åluser bindes, således endog i hoven og kalven, at når åle-skielden sættes i masken, skal de tvende mellemste knuder berøre hinanden, såvel hvor garnet er tjæret som utjæret; thi ligesom masken kastes 2 gange om skielden, når der bindes garn, så skal og den halve maske være af lige vidde med skielden.

§ 22. Og da ingen slags ålevåder bliver tilladt, pulsvåder undtages, så skulle de våder, som bruges til små gråfisk, gedder, aborre, skalle og deslige, ikke være af mindre masker, end at den halve maske, som oven er meldt, i det mindste kan nå om nedbor-skielden enten garnet er tjæret eller ikke. Bemeldte skielder og nedboer bør enhver herredsfoged og proprietær, hvis bønder bruger fiskeri, allerede være forsynet med, efter det kgl. reskript af 24. maj 1737, men hvo det hidindtil har forsømt, skulle sig samme straks anskaffe.

§ 23. Understår sig nogen at eje eller bruge garn af mindre masker end i næst forestående 21. og 22. §§ måtte blive anordnet, eller tjære garnene med så tyk tjære, at maskerne ikke kan holde mål, enten de ere tørre eller våde, da skulle de, som dermed betrædes, være lige forbrydelse, mulkt og straf undergivne, som foran i den 13. § om ulovlige pulsvådfiskeri er meldt, og de, som have bonden garnet,

Angående den hidtil i svang gående og ved besigtigelsen 1741 på de fleste steder forefundne misbrug med alt for snævre garnbinding, da refererer vi os til, hvis derom i forrige kommissions protokol findes forklaret og vide intet at erindre, forandre eller forbedre ved sammesteds projekterede §§ 21 til 24, som nu bliver 22 til 25 inklusive.

Bestemmelsen om maskemål findes første gang i Kr. 2.s forordning af 1.11.1515 om fiskeri i Limfjorden. – Skælde nævnes første gang i Kr. 3. „skikkelse om bundgarn, ruser og pulsvåd i Limfjorden 14.2. 1546“.

25. post, hvor der dikteres straf for dem, som binde ulovlige garn, er i stedet for kommissærerne melder, at de dermed skulle anses uden al nåde anført de ord: uden forskæncelse.

uden forskånelse arbejde eet år i nærmeste tugthus. Dog må fiskerne af Harbo-ørne og Agger sogne beholde deres rette våder at fange beed med til deres havfiskeri, men ikke komme dermed længere op i fjorden end ud for deres egne og Hygum sognes grunde langs Vestendybet.

§ 26. Det skal ej alene være alle og enhver, enten han er fisker, fiskestadesejer eller fjorden og fiskeriet aldeles uvedkommende, tilladt at angive hvad overtrædelse han fornemmer imod denne forordning at ske og nyder da angiveren for de befundne forbrydelser, hvad ham i de foregående poster er tillagt. Men desforuden bliver det endog rettens betjente, såsom foged og skriver, hermed alvorligen befalet, at de, hver i sin jurisdiktion, have bestandig indseende med hvis herudi er forordnet, og for derover desto nøjere at holde, skulle de to gange om året, nemlig omtrent midt i vår- og midt i høstfiskeriet, holde en almindelig undersøgning og dertil tage med sig to i fiskeriet kyndige mænd, hvilken forretning de hver gang skriftligt og så omstændeligt skulle forfatte, at deraf kan have fuldstændig efterretning om de brugende garn og deres ejere, ved tal, sted og navn, så og de i samme fiskeri befundne forbrydelser og misligheder samt sammes angivere med videre, hvilken 8 dage efter fiskeriets slutning til hvert steds amtmand indsendes, som den 14 dage derefter med fornødent eragtende anmærkninger til rentekammeret indskikker. Ligeledes skulle bemeldte rettens betjente i juli eller august måned gøre undersøgning om ålefiskeri, og forretningen derover lade følge med den, som for høstfiskeriet indsendes. Forsømmer rettens betjente denne forretning eller derved med nogen se igennem fingre, skulle de have deres embeder forbrudte og straks af amtmanden suspenderes, men ligger skylden alene på en af dem, bør den anden sin uskyldighed betimelig tilkendegive og bevise. For de overtrædelser, som rettens betjente ved undersøg-

enten det er mands eller qvindes person, skulle uden al nåde arbejde et år i næste tugthus; dog skulle fiskerne i Harbo-øre og Agger sogne være tilladt at beholde deres tætte våder at fange beed med til deres havfiskeri, men ikke at komme dermed højere op i fjorden end ud for deres egne og Hygom sognes grund langs vesten dybet.

§ 24. Foruden at det skulle være alle og enhver, enten han er fisker, fiskestadesejer eller fjorden og fiskeriet aldeles uvedkommende, tilladt at angive, hvad overtrædelser der sker imod den kgl. anordning og nyde som angiveren kåg eller båd, garn og penge-mulkt, der følger på overtrædelsen, så skulle endog rettens betjente, neml. foged og skriver hver i sin anfortroede jurisdiktion ikke alene have bestandig indseende med hvis, som bliver anordnet; men endog engang omtrent midt i vår- og engang midt i høstfiskeriet holde en almindelig undersøgning og dertil med sig tage tvende i fiskeriet kyndige mænd. Hvilken forretning skriftlig og omstændelig skal forfattes, de brugende garn og deres ejere ved tal, sted og navn beskrives; alle de i samme fiskeri befundne forbrydelser og misligheder forklares, så og hvem angiveren har været med videre; da forretningen 8 dage efter fiskeriets slutning til hver steds amtmand indsendes, som samme 14 dage derefter fra sig med fornøden eragtende anmærkninger til rentekammeret oversender. Ligeledes skulle i juli eller aug. måneder ske undersøgning om ålefiskeri, og forretningen derover følge med den, som for høstfiskeriet indsendes. Forsømmer rettens betjente denne forretning eller derved med nogen ser igennem fingre, da skulle de have deres embede forbrudt og straks af amtmanden suspenderes, men ligger skylden alene på en af dem, da bør den anden at bevise sin uskyldighed. For de overtrædelser rettens betjente, enten ved bmt. undersøgningforretninger eller på andre tider måtte befinde, tilfalder dem de kåg, både samt fiskeredsel, som forbrudes, og den pengemulkt, overtræderen desuden er for-

Den 26. post, som angår at I reskript af 24.5.1737 beholde over forordningen og stemmes i § 5. Herredsfogderfornemmelig den opsigt retsne skulle have nøje opsigt, at tens betjente, både foged og loven om fiskeriet i Limfjorden skriver, hver i den dem betrodde jurisdiktion dermed skulle de derudi findes efter skulle have, er i sin mening ladne eller med nogen at se ligesom samme af kommissærerne er proponeret. Dog al nåde miste deres embede er, hvor der meldes om forsømmelse hos en af disse betjente, at den anden da sin uskyldighed skal bevise, føjet dette tillæg: at samme betjent det betimelige skal tilkendegive og bevise.

I reskript af 24.5.1737 beholde over forordningen og stemmes i § 5. Herredsfogderfornemmelig den opsigt retsne skulle have nøje opsigt, at tens betjente, både foged og loven om fiskeriet i Limfjorden skriver, hver i den dem betrodde jurisdiktion dermed skulle de derudi findes efter skulle have, er i sin mening ladne eller med nogen at se ligesom samme af kommissærerne er proponeret. Dog al nåde miste deres embede er, hvor der meldes om forsømmelse hos en af disse betjente, at den anden da sin uskyldighed skal bevise, føjet dette tillæg: at samme betjent det betimelige skal tilkendegive og bevise.

og af amtmanden straks suspenderes samt desuden tiltages af generalfiskalen. Desuden anordnes ved bestemmelserne i § 8, at „tvende af magistratspersonerne i Aalborg, som stiftsbefalingsmanden dertil har at udnævne, skulle tilligemed byfogden sstds. kommitteres til at have opsigt, at ingen misbrug sker fiskeriet til skade samt at hvad der er anordnet ikke i nogen måde bliver violeret, fornemmelig såvidt deres eget distrikt strækker sig“.

ningsforretningen eller på andre tider befinde, tilfalder dem hvad angiveren i foregående poster er tillagt, dog at de to medhavte mænd deraf nyde $\frac{1}{4}$ part. Nødes rettens betjente selv at søge nogen for bøderne, da anordnes af stiftamtmandene eller amtmandene, om de er på landet, en sættemdommer; thi den skyldiges værneting bør i disse tilfælde som i andre grove mishandlinger være, hvor overtrædelsen begås.

Og som nu herved er forordnet, hvorledes med fiskeriets brug i Limfjorden efterdags skal forholdes, og forbemeldte kommissions forretning i det øvrige er kommen til endskab, så bliver den om fiskeriet der i fjorden under 2. jan. 1740 udgangne, men imidlertid suspenderede forordning hermed aldeles ophævet, så at det med bemeldte fiskeri forbliver i alle måder, forsåvidt ikke herved anderledes er befalet, ved loven og andre anordninger ligesom før samme forordning udkom. Og skal denne forordning for de omkring Limfjorden boende undersætter engang årlig læses fra alle prædikestole.

falden til, dog at de tvende medhavende mænd deraf nyder den 4. part. Skulle rettens betjente selv nødes at søge nogen for bøderne, da anordnes af stiftamtmandene eller amtmandene, om de er på landet, en sættemdommer; thi den skyldiges værneting bør i disse tilfælde som i andre grove mishandlinger være, hvor overtrædelsen begås.

Til slutning af projektet er anført, at forbmt. in suspensio satte forordning ophæves, så at det herefter ved loven og andre om fiskeriet gjorde anordninger forsåvidt ikke nu heri anderledes befales, forbliver. Derefter har da e.kgl. m. på den ene side efter kommissærernes eragtning sig forbeholden alle kgl. regalia, herligheder og rettigheder over fjorden og fiskeriet efter loven ligesom tilforn og førend samme forordning udkom, og på den anden side kommer proprietærerne og andre efterdags i roligere besiddelse af de fiskerier, hvorpå de har lovlige adkomster, hvilke ellers ved bmt. forordning i visse måder har været svækkede.

Sammenligner man forordningen af 1750 med de tidligere fiskeribestemmelser, er forskellen iøjnefaldende. Dens omfattende karakter og det forhold, at den behandler hele fjordens fiskeri gør, at den må karakteriseres som den første egentlige fiskerilov i Danmark. Det holder også stik over for Danske Lov, hvis bestemmelser om fiskeri blot er en række enkelttilfælde, der ikke er samarbejdet til et egentligt lovkompleks. Ene reskriptet af 1737 kan siges at have en karakter, der nærmer det forordningen af 1750, men siden matrikuleringen af bundgarnsstaderne i 1690erne havde forløbet i og om Limfjorden været et sådant, at det krævede regulerende bestemmelser. I hvilken retning de måtte gå, var delvis skitseret forud, så den kortvarige kommission i 1736 havde et grundlag at bygge på. Til en omfattende regulering havde den imidlertid hverken tid eller overblik. Det indvandedes først med det langvarige arbejde i 1740erne.

Selv om forordningen i 1750 omfatter hele fjordens fiskeri, er der dog visse sider deraf den lægger større vægt på end andre. Blandt disse finder vi naturligt nok de samme, som forud havde været genstand for bestemmelser. Naturforholdene i fjorden og dermed fiskeriet havde jo stort set ikke ændret sig i den periode, der her er behandlet. Forordningen kan opdeles i følgende hovedgrupper: 1) sildefiskeri, 2) ålefiskeri, 3) gråfiskefangst, 4) garnredskabernes indretning og 5) fiskeriinspektion.

Det er ikke tilfældigt, at sildefiskeriet er stillet i spidsen. Det var det største, vigtigste og mest indviklet af dem alle. Om bundgarnsfiskeriet er der udførlige bestemmelser om sættemåde og brug, og her må det erindres, at stadbogen og det udarbejdede kort i høj grad var supplerende på dette felt. Bestemmelserne for de øvrige former for sildefiskeri er langt færre. For sildevåddene fastslås blot fisketidens varighed, men her supplerer de bestemmelser, der indsættes i koncessionerne for de enkelte drættsteder. Nedgarnsfiskeriet erklæres frit og brugeligt videre omkring end forhen.

Det andet hovedfiskeri i fjorden, ålefiskeriet, kommer ud for en ret drastisk beskæring. Ganske vist bliver hovedredskabet, pulsvåddet, ikke forbudt, sådan som det så ofte før var blevet, men det tillades kun for en meget begrænset del af fjordens befolkning, nemlig for de fattige beboere fra Harboøre og Agger sogne, hvis eksistensgrundlag ville have været alvorligt truet, hvis dette fiskeri var blevet dem frataget. Samtidig med denne begrænsning indføres en anden, idet en hel række afsnit af Vestlimfjordens indvige bliver undtaget fra denne fiskemåde. Hermed indføres for første gang de „låste vande“, der opretholdes i Limfjorden til ind i dette århundrede⁴⁹.

Gråfiskefangsten, der dominerede fiskeriet i Vestlimfjorden, blev behandlet

meget liberalt. Den blev ikke belagt med nogen afgift til statskassen, og den blev ikke udsat for mange restriktioner.

Beskæringen af pulsvådfiskeriet og af andre fiskeredskaber til ålefangst, der ansås at have samme karakter som dette, skete ud fra synspunktet, at disse redskaber var særlig ødelæggende for fiskeleg og -yngel. Bestemmelserne, hvorved disse redskabers brug begrænsedes eller helt blev forbudt, må da betragtes som fredningsbestemmelser i lighed med bestemmelserne om de „låste vande“. Et andet vigtigt afsnit i disse fredningsbestemmelser er §§ om maske-mål. Herved samledes og rationaliseredes de bestræbelser, som i lange perioder havde været tilstede i forordninger o. l. om fjordens fiskeri.

Som sidste del af forordningen pålægges det retsbetjentene rundt fjorden at føre tilsyn med fiskeriet. En sådan fiskeriinspektion måtte føles påkrævet efter de udførlige bestemmelser og restriktioner, der var udstedt for området. Det ønskelige i en sådan inspektion var da også for længst blevet rejst, idet allerede Klein i 1690'erne havde påpeget nødvendigheden heraf. Forordningens bestemmelser betød imidlertid en alvorlig belastning for de stakkels retsbetjente uden kompensation af nogen art, såfremt det ikke lykkedes dem under inspektionerne at attrappere syndere imod forordningens bestemmelser. Problemet var ikke blot at få tid til den påbudte inspektion, men også at få fremskaffet de rent praktiske hjælpemidler til inspektionens gennemførelse og omkostningerne herved. På dette var der ikke tænkt i forordningen.

Vanskelighederne er på fortræffelig måde fastslået i en skrivelse fra byskriver Schiønning i Nibe⁵⁰: „Af forordningens 26. art. erfares, at det er rettens betjente pålagt ved deres eftersyn og inquisition de 2de gange om året at gøre deres forretning så fuldstændig, at af samme kan haves efterretning om garnene og deres ejere ved tal, sted og navn, men skal samme således ske, måtte vi dertil behøve moxen hele fiskeriets tid, foruden at vi aldrig tilfulde derom kunne blive underrettet, uden alle de fiskende hver dag skulle følge med os på fjorden og hver udvise os sine garn, hvilket var en utålelig byrde såvel for os som for de fiskende, og vi således måtte forsømme vores andre forretninger eller lade dem, os til bekostning, forrette af andre, og de fiskende ligeledes måtte forsømme at beoagte deres fiskeri; jeg derfor tænker, at det kunne være nok, vi drog overalt på fjorden og efterså, om garnene står sat ret ifølge forordningen, samt om sejldybet havde sit rum m. v., og da alene antegne hvis fejl vi fandt samt på hvad steder og deres navne, som forseelsen havde begået eller øvet“.

Den meget avancerede bestemmelse var ikke blevet fulgt op med midler til at effektuere den. Det gjaldt bl. a. nødvendige måletove, båd til inspektion

og penge til synsmænd og rorsfolk. Alligevel kom fiskeriinspektionen i gang efter forordningens retningslinier og gav sig nedslag i en lang række inkvisitionsforretninger med i mange tilfælde udførlige oplysninger om fiskeriet fra de respektive distrikter⁵¹. Først med loven af 1857, der blev forordningens afløser, indførtes en egentlig fiskerikontrol med fast mandskab bestående af en kontrollør, to assistenter og fire rorskarle.

Der foreligger kort efter forordningens ikrafttræden en del reaktioner på dens bestemmelser. De kommer karakteristisk nok ikke fra godsejerne, idet deres interesser i det store hele var blevet tilgodeset, idet fiskeretten i høj grad var knyttet til besiddelse af jord grænsende til fjorden. Dette synspunkt var blevet gennemført i videste forstand på de steder, hvortil der var udstedt koncessioner. Heller ikke fiskerbønderne, der næsten alle var godsfæstere, lod sig høre. Forordningen gav dem ikke det håb som i 1740, hvor man havde en begrundet forventning om, at centralmagten var sindet at beklippe godsejernes fiskeret betydeligt. Hvor afgørende fæstebønderne kunne bringes til at gå mod egne interesser er vist ovf. (s 235 ff) under gennemgangen af fiskeriet med heltbundgarn i Tømmerby fjord.

Fiskerbøndernes opposition mod bestemmelser i forordningen ytrede sig naturligare ved passiv modstand eller ved omgåelse af den foreskrevne fremgangsmåde, der også kunne pålægge dem urimelige byrder. Eksempler herpå er anført i behandlingen af pulsvådfiskeriet (ovf. 178 ff). Forordningens krav kunne også undertiden bringe en forstående øvrighed i et svært dilemma, som følgende sag kan belyse⁵².

Med station i Øsløs og Arup drev pulsvådavl fra Harboøre efter sædvane ålefiskeri år efter år og skulle melde sig hos den lokale øvrighed før fiskeriets begyndelse for at få deres fiskeredskab kontrolleret og det segl brudt, som garnene skulle forsynes med ved fiskeriets ophør (se nærmere under pulsvådfiskeriet). 1806 mødte nogle pulsvådfiskere op de nævnte steder, men var utilbøjelige til at lade deres garn syne, idet de hævdede, at de var ligesom de, alle andre pulsvådfiskere brugte overalt på andre steder i fjorden, og at de i øvrigt var eftersete under deres eget amt (Ringkøbing amt). Kunne de ikke ligge i ro og fiske, ville de hellere tage andre steder hen, hvor der ikke blev gjort dem bryderier. Imidlertid erfarede herredsfogden fra de sogne, hvor fiskerne holdt til, „med næsten fuld vished“ at de yderste 1½ all. på våddene, som de agtede at bruge, var med for små masker, og han anråbte da i sin kvide sin foresatte om vejledning: „Om jeg nemlig endnu en gang skal advare fiskerne om, at drage bort, dersom de ikke er visse på, at garnene er fuldkommen lovlige, eller jeg skal holde en undersøgelsesforretning på embeds vegne og med embeds strængthed. Skal det sidste ske, forudser jeg, at

jeg bliver nødt til at berøve fiskerne garn og både, og det er det samme som at gøre dem ulykkelige og brødløse; deres garn og både er disse folks næsten eneste ejendom. Al skylden herfor går ud over mig alene, da fiskerne vil påstå, at sligt ikke vederfares nogen af de andre fiskere andensteds, og jeg har dog under disse omstændigheder kun valget imellem embedsforbrydelse og fiskernes ødelæggelse. Selv herredets misfornøjelse vil jeg pådrage mig, da ål er et af egnens betydeligste fødemidler, især da heltbundgarnsfiskeriet og er ophørt . . .“

Kun erhvervsfiskerne i Nibe havde mod til åbent at kritisere forordningen, men skønt de havde deres øverste lokale øvrigheds bevågenhed, måtte han svare, at han trods velvillig indstilling ikke kunne tillade sig at se bort fra forordningens bestemmelser og heller ikke uden speciel kgl. ordre eller tilladelse fremkomme med nogen slags fremstilling på højere steder⁵³. Nibefiskerne havde da ingen anden udvej end den, fiskerbønderne brugte, at fortsætte deres sædvanemæssige fiskeri, så godt det lod sig gøre, selv om det stred mod forordningen. Inkvisitionsforretningerne afslører da også, at man stiltiende af fandt eller måtte affinde sig med, at ikke alle bestemmelser strikte blev overholdt.

På trods af at man lokalt var klar over disse forhold, skete der ingen afgørende ændringer af forordningen. Den eneste af betydning er forordningen af 1761⁵⁴, hvorved pulsvådfiskeriet påny udstraktes til at gælde alle ved Limfjorden boende, men denne ændring er i virkeligheden den eneste afgørende i de følgende hundrede år, indtil den afløstes af fiskeriloven for Limfjorden af 1857. I disse hundrede år skete der en afgørende begivenhed for fjordens naturforhold, idet Aggertangen blev gennembrudt, og Vestlimfjorden derved fik ændret sit brakvand til saltholdigere med de følger, det først og fremmest fik for fiskebestanden. Men de love, der i 1857 og 1861 udarbejdedes for limfjordsfiskeriet sluttede sig meget nær til forordningerne af 1750 og 1761 bortset fra de nødvendige tilføjelser, der måtte til for at møde de novationer, gennembruddet havde medført.

Jeg kan derfor tilslutte mig både den positive karakteristik, som kommissionen over Limfjordens fiskeri i 1850 udtalte om forordningen, at den var affattet med „udmærket sagkundskab og ualmindelig samvittighedsfuldhed“, sådan at den „yder sin uskrømtede hyldest til den ufortrødenhed, arbejdsomhed og dybe sagkundskab, som overalt røber sig i den ældre limfjordskommissions arbejder, hvorfor forordningen af 1750 endnu indeholder så meget, som uagtet alle tidsomskiftninger endnu er brugbart“⁵⁵, men også den kritik, som den følgende kommission 1855 fremsatte i sin betænkning⁵⁶, at forordningen i de fleste og vigtigste henseender var blevet et dødt bogstav.

Ved kommissionsarbejdet var der ved midten af 1700-tallet skabt en virkelig oversigt over fiskeriforholdene i fjorden, og lokalkendte folk – ikke centraladministrationen – havde ud herfra og ud fra fortrolighed med fjordens problemer udformet regler, der med skyldig hensyntagen også til det sædvanemæssigt organiserede fiskeri havde haft held til at bremse den uheldige udvikling, der truede med at bringe fiskeriet helt i konfusion i slutningen af 1600-tallet, og skabt grundlag for en fortsættelse af fiskeriet i alt væsentligt uden alvorligere konflikter. At man hundrede år efter forordningens udstedelse kunne finde dens bestemmelser utilstrækkelige og konstatere mange forsyndelser mod dem skyldes bl. a., at forordningen på en række punkter var forud for sin tid og indeholdt bestemmelser, som man på daværende tidspunkt hverken besad institutioner eller midler til at få gennemført eller kontrolleret.

English Summary

Fishing In The Lime Fjord Prior To 1825

Custom and Central Direction

In the period under discussion the Lime Fjord was a widespread, branching waterway whose salinity and bottom conditions varied from place to place. A number of fishery commissions carried out a penetrating analysis of the Lime Fjord fisheries at the close of the seventeenth century and during the first half of the eighteenth century; and it is their records, supplemented by other archive material, which enable a description to be made of the technology and social conditions connected with the fishery (parts II and III of the thesis). The collection of material undertaken by a fishery commission in the 1740s covered all relevant sources of information: existing records, interviews, interrogation by questionnaire, and reports from participant observers - a procedure that approximates closely the working methods of historical ethnologists and permits a reconstruction of the collected material in accordance with the viewpoints expressed by E. Evans-Pritchard in *Anthropology and History*.

In a paper published in 1952, Sigurd Erixon, the Swedish ethnologist, stresses the role played by central direction in the development of folk culture, and the importance of this field of study to ethnology. Part IV of the present dissertation deals with the conflicting interests that arose when the waters of the fjord were exploited for fishing. An assessment is also made of the centrally directed provisions (e. g. those resulting from commission findings), and their relation to the traditional pattern of fishing in the area.

I. Problem and background

The main purpose of this study is to provide a technical and social analysis of the Lime Fjord fisheries during the seventeenth and eighteenth centuries, when a number of provisions of far-reaching significance were brought into effect. As a fishing ground, the Lime Fjord has claimed the attention of officialdom time and time again, with the result that it has been subject to more fishing regulations than any other Danish waters. It was also the first in Denmark for which a detailed set of directives was laid down that took biological, technical and social interests into account on equal terms with economic policy.

This notable achievement has not escaped attention, and an explanation has been sought in judicial and economic circumstances, primarily in connection with the herring fishery which was of major importance in these respects. The late historian Hugo Matthiessen set out to give an all-embracing description of the area in his book on the Lime Fjord, where both natural conditions and technology are described, and although little more than a sketch it is an extremely stimulating account.

The thesis concentrates on the given time span because a considerable accumulation of material from this period sheds light on fishing conditions in the area. Greatest emphasis is laid on the Lime Fjord commissions between 1695 and 1750, of special significance being the work carried out in the 1740s which not only produced a detailed description and analysis of the entire fjord, together with maps of its waters and fisheries, but also incorporated material from earlier commissions. Unfortunately the map of the eastern reaches appears now to be lost. These documents, supplemented by information in local archives: estate records, court records etc., enable a detailed picture to be drawn of fishing conditions at that time in the fjord as a whole.

The reason for limiting the treatment of this subject to the period before 1825 lies in the fact that a decisive change in the natural conditions of the fjord occurred that year which disturbed the balance of fishery. The fjord was until then landlocked to the west – at any rate since the Early Middle Ages, but in 1825 the sea broke through the isthmus of Agger and kept the breach open. The consequences of this link with the North Sea first affected the fisheries of the western reaches, although the entire fjord was gradually influenced. The breach and its effects will not be discussed here, and are merely mentioned in passing to explain why the nature of the fjord altered so abruptly after 1825.

A brief outline is given in the following of the physical features of the fjord, for these were obviously a vital factor to the fishery as well as having a direct bearing on its technology and social aspects. A clear division between the eastern reaches and the landlocked western waters occurred where the fjord narrowed at Løgstør, and widespread sandbanks immediately to the west formed a threshold that not only hindered the passage of ships but also prevented the waters of each area from mixing freely. Local fishermen were fully aware of the problem and reported in 1736 that “the banks at Løgstør are as a boundary between two fjords . . . together called the Lime Fjord from the buoys at Hals and past Lemvig to Harboøre. The fjord west of the Løgstør banks is a sea compared to the fjord east of them and beyond to Hals with hollows and deep water everywhere, but with no true channel like that east of

the banks towards Hals where the fjord is quite narrow. And fishing for herring and eel west of the Løgstør banks is hardly like that eastwards . . .”

The character of the water formed another striking contrast between the two regions. The relatively uncomplicated eastern reaches leading into the Kattegat attained the same degree of salinity (24 ‰) under certain wind conditions as the Kattegat, whereas at other periods the concentration decreased to 8 ‰ which also appears to have been the average salinity of the waters towards Løgstør. The salinity of the western reaches during this period was lower and not subject to fluctuation, yet it undoubtedly varied from place to place in these widely branching waters. For this reason herring was the predominant fishery east of the Løgstør passage, although an appreciable quantity of eel was also taken, while brackish water fish and eel prevailed to the west of it.

The western reaches of the fjord before 1825 were a series of interlinking brackish lakes of varying size. Thus the division of the fjord into two distinctive regions, particularly the subdivisions westwards with a diversity of local conditions – narrow channels, fens, creeks and shallows – necessitated a wide range of fishing methods and gear, as did the variety of fish to be caught. The complexity of these fishing conditions played a major role in the development of local fishing customs, and likewise affected the regulations introduced by local and central agencies. Indeed, the need of certain norms for the fishery increased in relation to its importance and the interests involved. The necessity of regulative measures became apparent at an early date.

In order to give the background to the problems discussed in Parts II–IV, the development of the Lime Fjord fisheries prior to the Absolute Monarchy in 1660 is outlined in the following, showing the interests of powerful land-owners and the Crown in the fisheries. Particularly characteristic of the earliest phase is the number of monasteries in the area and their attempts to gain control of the fishing grounds. The landed possessions of the monasteries increased at the cost of those belonging to the Crown and the nobility, although efforts were occasionally made by the Crown to add to its possessions where there were important herring fisheries. However, the Crown won control over most of the fjord’s fishing grounds when church land was secularized at the Reformation, but the landed interests of the nobility were steadily augmented through transaction, exchange or seizure until they exceeded those held by the Crown.

Even at this period, when the herring fisheries of the Øresund were of dominating importance, the supply of herring from the Lime Fjord was plentiful and met more than local needs. The herring catch was therefore of considerable interest to the Crown, and royal salters were employed in the area to

furnish supplies for the royal castles and the navy. The Crown was ensured sufficient quantities of fresh herring for salting by royal option. There was also an appreciable sale to Danish and Hanseatic towns, though the quality of the Lime Fjord herring was considered abroad to be of poorer quality than the Scanian product. In this context it is interesting to note the attempts of the authorities during Christian II's reign to improve its quality by introducing regulations for salting, storage and disposal.

The importance of improving the quality of the Lime Fjord herring increased after the decline of herring fishing in the Øresund at the close of the Middle Ages and the short-lived herring fishery off Bohuslen between 1556 and 1589, for it was then that the Lime Fjord became the most important Danish fishing ground. The herring fisheries of its eastern reaches played a leading role in this respect, but in contrast to the Øresund and Bohuslen grounds, whose significance depended entirely upon a single species of fish, several valuable species were found in the Lime Fjord. For example, eel was caught throughout the fjord and powan (*Coregonus lavaretus*), a species of white fish and the most valuable brackish water fish of the fjord, was native to the western reaches.

The fjord's widespread fishing interests were undoubtedly most marked in the area centred on herring fishing, namely the Nibe Broad. Fishing here was chiefly with set nets: filter nets and/or pound nets, whereas herring gill nets (the principal gear for the east coast fisheries of Denmark at that time) were not widely adopted. Seines were used in certain suitable places. Because of the variety of gear, fishing methods and interests which were concentrated in a relatively restricted area the threat of discord was ever present, and steps were taken at an early date by the central authorities to safeguard the waters of the fjord against misuse.

One of the most important reasons for intervention concerned the free passage of ships and fish; the obstruction of channels and fairways with set nets and floating nets was not allowed. From 1454 onwards the protection of common interests was the guiding principle in all government regulations relating to the Lime Fjord, and it is in this light that the efforts to restrict or forbid illegal or damaging fishing methods should be seen. A series of statutes, agreements and commission recommendations testify to the difficulties experienced in bringing these regulations into force, in spite of the efforts of the authorities to ensure that these did not disrupt customary practices.

II. The technology of the fisheries

A description of the technical side of the fisheries on the basis of archive material is given in Part II under three headings: herring fishing, eel fishing and brackish water fishing. A distinction is made in each category between "standing" and "running" tackle; the former being all methods of fishing in which the gear is fixed to the bottom and left, and which may be termed "passive" fishing – pound nets, filter nets, set gill nets and set-lines fall into this group. The latter group is gear that has to be worked, which may be termed "active" fishing. Seines, drift nets, push nets and fish spears fall into this category.

Both forms were practised throughout the eastern and western reaches in that the fjord offered an opportunity for virtually all methods of fishing. Descriptions of the fisheries in fishing literature are based on different criteria; sometimes a division is made according to the species of fish, sometimes according to the types of gear, or the effect of the adopted fishing method. As I consider that the wide variety of methods for fishing each species of fish is a striking and characteristic feature of the Lime Fjord fisheries, the methods are arranged in sequence under a description of each fishery.

A description of each type of gear is given in the thesis: its construction, material, size and the way in which it was used. An effort is made to clarify the organisational aspects of the fisheries (working groups and boat crews) and the topographical distribution of those engaged in them.

1. Herring fishing

Herring was the fjord's most important fishery during the period under discussion. Pound nets were primarily used, although a large number of fishermen employed filter nets, seines and gill nets, first and foremost for their own supply of fish. Seines and gill nets were used in much the same way as elsewhere in Denmark. The herring seine required certain bottom conditions and currents, and where these were found it was used both in the eastern and western reaches. Many seine-fishing areas were controlled by large estates whose permission had to be obtained. Seining rights could be established by clearing a suitable area of stones etc. Fishing with gill nets, either as set nets or drift nets, was a free right. In the interests of fixed gear (filter nets and pound nets) drift nets were only allowed in the waters between Hals and Gøl/Nørholm, whereas in the rest of the fjord herring gill nets could be used as set nets. Set herring nets were rarely used west of Løgstør.

Herring fishing with pound nets and filter nets, on the other hand, presented considerable problems as the nets were set close together in a limited area and considerable interests were involved. The principal gear was the pound net; filter nets were only used at fishing places where it was not easy to set pound nets, or during the autumn season when the herring catch was less prolific. Filter nets were smaller and less costly than pound nets as well as being easier to set and cheaper to maintain. Pound net fishing appears to be a relatively recent method which gradually supplanted the filter net because it was more effective. However, this question is not dealt with here.

Pound nets and filter nets were put out in the widespread shallows of the Nibe Broad and in adjacent waters. For centuries these fishing grounds had been known by special names, and the specific fishing rights attached to them were likewise of ancient origin. All fishing here was subject to the controls of ownership. The grounds were divided into stades (net sites of stipulated length) for either pound nets or filter nets for as far back as the fishery can be followed in detail. The extent and position of the set or fleet of nets were fixed on the basis of familiar landmarks from which bearings were taken. These bearings were traditionally handed down from generation to generation, as were the rules for setting the nets and the penalties if these were not obeyed. Owners of the fishing grounds and stades were interested in enforcing the rules, and the subject is dealt with in greater detail in Part IV.

Rules for pound net fishing were very necessary and they gained in importance as interests in the the herring fisheries grew, particularly in the Nibe and Ålborg districts. The tendency was undoubtedly strengthened by the middle-class element owning fishing rights (the townspeople of Ålborg and Nibe, and commoner landowners) which, at the close of the seventeenth century and during the eighteenth century, had appropriated most of the rights previously held by the nobility. That the tension between all groups with fishing interests in the fjord took a very tangible form is borne out by the number of fishery lawsuits in court records – a problem first fully appreciated by the central administration when a Crown levy on every stade was proposed. A commission appointed in the 1690s to prepare for the levy was faced with problems of such complexity it recommended, but in vain, that the Exchequer should seek a solution. Local measures also proved to be inadequate, for example those introduced by the Nibe Town Council. Ultimately, a commission was set up in the 1740s for the express purpose of regulating the use of pound nets for herring fishing.

The commissioners' chief terms of reference were therefore concerned with the herring fisheries; nevertheless they included all aspects of the fjord's

fisheries in their findings, and when the Statute of 1750 was drawn up on the basis of these only part of the provisions, a major part it is true, dealt with herring fishing. However, the information gathered by the commission provided a complete survey of the herring fisheries of the fjord with a detailed account of the way in which pound nets were set and their appearance, and fishing rights (right of use and ownership) drawn up on the basis of an inspection register and a map (now lost) giving the position of the stades and their sets of nets at each fishing place.

2. *Eel fishing*

Eel fishing was the second most important fishery of the fjord. Eel weirs, which had represented considerable fishing interests during the Middle Ages, were now of almost no significance – many had been abandoned and some were converted into herring traps. Instead, eel fishing with movable gear such as light seines and prism-shaped push nets (*glib*) appears to have gained ground. This method of fishing was largely that of humble folk for it was simple enough for all to manage. The same can be said of eel spears, which were widely used, and to a lesser extent eel hooks.

The chief gear was the pulse-seine (*pulsvod*; viz. eel was hunted into the net with mallets as it was hauled) and variations of this type of seine: *karvod*, *bøtvod*, and *dybvod* which, according to the commissioners, “were devised instead of the pulse-seine” in order to circumvent the ban frequently laid on it.

The true pulse-seine was used solely in the western reaches of the fjord, where it was the chief method of fishing adopted by the inhabitants of two of the parishes struck by drifting sand and floodwaters: Harboøre and Agger. The gear was often subjected to official scrutiny over long periods because of the damage it was supposed to cause by unsettling the fish, besides taking fry and undersized stock. Yet an analysis of the gear and the way in which it was used shows that the dangers were undoubtedly exaggerated due to lack of understanding on the part of the authorities – especially of the way in which eels were hunted into the net.

3. *Brackish water fishing*

Many species of brackish water fish were caught in the western reaches of the fjord, and of these the powan was the most important.

It was largely subsistence fishery with simple gear especially set nets and lines, which were often put out without the help of a boat as many of the fish-

ing places were within wading distance of the shore. The most widespread method, however, was seine fishing which necessitated more equipment and greater organisation. Shore-seines were always used, except in Øsløs parish where a similar type of seine was operated from boats as a deep-water seine into which fish was hunted.

The seine was primarily intended for taking powan, which was also fished with pound nets. When the commission of the 1740s was set up the latter gear was employed almost exclusively in the waters of Hvalpsund, where long-standing fishing rights appear to have been attached to it. The use of pound nets for catching powan became widespread about the year 1800 in the inner reaches of the fjord north of the Tisted and Løgstør banks. A detailed study of this fishing method shows that powan pound nets and herring pound nets were arranged and set very differently.

A survey of the very diverse fisheries of the fjord shows that a number of factors determined the gear and methods used. For example, the natural conditions of the fjord decided which of the three principal methods for herring fishing had to be adopted: seine, gill net, or pound net/filter net. It was only when one type of gear encroached at the expense of another in a given area that trouble arose. Particular watch was kept against the intrusion of running tackle in areas with standing gear. Herring fishing was controlled at a very early date by a provision forbidding drift gill nets and seines in the principal area for fixed nets.

A similar contrast between standing and running tackle can be traced in eel fishing at the Nibe banks to the north of the fairway. Here it was standing gear which had lost almost all significance during the period under discussion as it had been superseded by "active" fishing, particularly with light seines – a technique viewed with time-honoured mistrust and ill will by the owners of fishing rights and the authorities alike.

An adjustment to local conditions is also seen in the fish spear category, in that the eel spear with saw-toothed prongs gained ground at the cost of the leister because it was better suited for fishing where the fjord bottom was soft. The specially constructed eel spear for taking eel on the soft bottom by Ager-sund is another striking example.

Centrally directed regulations sometimes impinged on this interplay between gear and method on the one hand, and natural conditions on the other, by prohibiting or restricting the use of certain gear. The type most commonly affected by restrictions was undoubtedly the pulse-seine. These restrictions could be ignored at risk, or alternatively, they could be evaded with a little

ingenuity by changing the gear so that it differed in construction and name from the old while remaining in principle the same. The conclusion that several of the small eel seines were “devised instead of the pulse-seine” is certainly correct, yet they were also adapted to suit certain localities and used as wading-seines (*sandvod*).

Although the natural conditions of the fjord during this period were relatively stable, other changes occurred which forced adjustments to be made. Fluctuations in the herring migration – a well-known phenomenon – were also experienced in the Lime Fjord. Different ways of setting pound nets were devised to exploit to the maximum the fishing grounds, and to counter a possible decline in the size of herring shoals. For example, two bythes were set at the end of the lead, one on each side. A number of other “improvements” designed to increase the efficiency of gear were also introduced. (See figs 5, 6 & 10).

In conclusion, mention should be made of the way in which nets were adapted to suit the species of fish taken. In nets that trap fish by the gills (gill nets) the size of mesh is determined by the species of fish the gear is designed to catch, whereas in net traps such as filter nets and pound nets the mesh measurements are of secondary importance because it is the way in which the gear is set, and the position of the lead in relation to the bythe that affects the fishing. A comparison between the herring pound net and the powan pound net clearly illustrates these differences, especially as it seems likely that the latter is an adaptation of the herring pound net.

III. The social structure of the fisheries

Fishing in the Lime Fjord prior to the breach at Agger in 1825 was of such variety and scope that the interests and participation of the local population in the fisheries spanned a wide register. The majority were fisher-peasants who combined seasonal fishing with farming, and who considered fishing a means of supplementing the yield off their land. Topographical authors writing in the first half of the nineteenth century – a time when serious attempts were made to improve Danish agriculture – show how firmly established was this view for they complained that the peasantry of the Lime Fjord region did not exploit the fisheries as effectively as could be desired.

All social levels within the peasantry took part in the fishing which was organised according to the type of gear used in working groups of varying size and composition. Landowners had little influence on the fishery or the way in

which it was organised; they were occasionally part-owners of the nets, but their main interests lay in the dues which had to be paid for permission to beach boats and gear on their land, or to dry nets there. However, many forms of fishery were entirely free.

Herring fishing with pound nets and filter nets was in striking contrast to this. As already mentioned, the fishing grounds where herring was taken were subject to stringent fishing rights. A marked shift in the ownership of the old fishing places registered in the 1690s from the landowner group to the townsfolk group occurred during the next fifty years, yet at the same time there was a notable increase in the number of unregistered stades claimed by the landowner group.

An analysis of those using the fishing places for pound nets/filter nets shows that only a small proportion actually owned them. Stades were either leased out (often for many years' duration) or rented by agreement from season to season. Special fishing rights along the coast held by some estates with land down to the shores of the fjord, particularly Sebber Kloster, Oxholm and Lundbæk, gave preference to tenants on the estate who, in turn, had to observe certain conditions in the form of dues and stipulations as to how nets should be set etc. The offshore fishing grounds in the Nibe Broad were dominated by the fisherfolk of Nibe who were not as dependent on the stade owners as the peasantry.

The intensive pound net herring fishery caused salting sheds and trading facilities to spring up, and formed the basis of a herring industry that brought prosperity to the townsfolk of Nibe – while peasants fishing with pound nets remained in the fisher-peasant group. The history of Nibe's development is based exclusively on the herring fisheries, and the social structure of the population may be examined in considerable detail in eighteenth century census returns. The dominating element were those who owned the nets and boats, and who often both processed and marketed the fish. Directly dependent upon this group were those who took an active part in the fishery, either for a daily wage or for part of the catch. In addition to which were those who prepared the catch for sale such as salters, curers, and the women who gutted and packed the herring, as well as a large number of coopers whose job it was to make barrels and/or seal them in the salting sheds once they were packed. A considerable part of the population, particularly single women, earned a livelihood by spinning flax and hemp twine for the fishermen and knotting lengths of net.

In Nibe the whole community relied on herring fishing, and it reflects a characteristic common to all communities that depend exclusively on fishing

as a livelihood, *viz.* a high degree of specialisation with clearly defined occupational divisions under three categories: fishing, processing and marketing. The period between the spring and autumn herring seasons was often a difficult one for those in the employee groups. Fairly widespread eel fishing with relatively simple gear such as light seines, push nets and eel spears was therefore of great value as even the poorest folk could take part in it.

A commercial fishery thus developed at Nibe on the basis of an abundant herring catch which could be turned into a readily marketable product, in quantities sufficient enough to support those connected with it. The reason why no other small towns in the district became centres for herring fishing is explained by their less fortunate position near widespread, unnavigable shallows, and very largely, also, by the dependence of the peasant population on landowners whose primary concern was the cultivation of their land.

In the western reaches of the fjord, however, where fishing had earlier been a subsidiary occupation, peasants were forced to turn wholly to fishing for a meagre livelihood when the land they farmed was either engulfed by the sea, or laid to waste by drifting sands. This applies to the two parishes particularly exposed to the North Sea: Harboøre and Agger. Here, by combining sea-fishing—chiefly long-line cod fishing—with eel fishing in the fjord with pulse-seines, the inhabitants lived so close to subsistence level that the commissioners' report in preparation for the Lime Fjord Fishery Statute of 1750 paid particular attention to their predicament. There are several reasons why fishing in this area never developed on a commercial scale. One of the most important is again undoubtedly due to the control exerted over tenants by landowners, in addition to which opportunities for trading the fish were far less favourable than those for the herring fisheries of the eastern reaches.

IV. Custom and central direction

The conditions dealt with in Parts II and III give the background against which the relationship between custom and central direction must be studied. The complex fisheries of the Lime Fjord could not have functioned without any form of control, particularly in areas where many extensive interests were represented, as for example the herring fisheries at Nibe. Countless fishery lawsuits in the court records of the Nibe judicial district show all too plainly that certain norms were needed for the settlement of disputes between fishery owners and fishermen, as well as those among fishermen. Therefore examples that shed light on customary legal practice are taken from this area.

The majority of fishery owners took no active part in administration, which was entrusted to bailiffs, or more frequently, to local fisherfolk who acted as waterkeepers and who often had interests in the fishery. Their task was to supervise the stades where nets were put out, arrange leases, collect rent and prevent misuse. Agreements were often drawn up and ratified in local courts, but in addition to this were the unwritten rules enforced by bailiffs, waterkeepers and fishermen alike.

One of the commonest causes of conflict was the position of fixed gear as it was extremely easy to set nets in the wrong place. So many nets were put out at the fishing grounds that even the slightest deviation from the stipulated position soon affected all other nets in the vicinity, and because the correct position of each net in the set had fixed bearings it was easy to make a mistake when visibility was poor. The only navigational aids apart from this were measuring lines and poles. If the poaching was unintentional it was customary to correct the position of the gear at the earliest opportunity; the culprit was warned if this was not done by having his nets "loosed at the bottom" (untethering part of the nets from the stakes) which made the gear useless. This was a common punishment meted out by fishermen to each other. The same method was adopted when poaching was deliberate.

A more rigorous form of punishment was "to bring the net ashore": either the entire gear or part of it (lead or bythe) was untethered and taken ashore. This appears to have been the course followed by bailiffs and waterkeepers acting for estates or, when nets were set in deep water *viz.* navigable channels which was an offence against the Crown, by bailiffs appointed by the king.

Many a dispute arising from these methods of punishment ended in court because the defendant would not admit to their justification in his specific case, although not contesting the lawfulness of the penalty in principle. Court proceedings were long drawn out, entailing inspections, stays of judgment etc., and usually disrupted fishing to a far greater extent than the traditional penalties. A by-law designed to hasten the settlement of fishery disputes was passed in Nibe in 1699, and this appears to have played a role in the following decades.

A number of local by-laws were in harmony with the interests of the central authorities; for example, those stipulating the maximum and minimum depths for standing gear in order to safeguard shipping in main fairways and local waters, and likewise those limiting the set of nets at a pound net fishing site to eighty-four yards.

One point of divergence between central authority and fishermen was the mesh measurement permissible for each type of gear. An excursus is given in

the treatise on the close connection between standard Danish mesh measurements and the Lime Fjord fisheries where they were introduced at an early date and since frequently revised. An effort was made to establish some of these mesh regulations elsewhere in Danish territorial waters. Similar stipulations existed in North Germany and a possible connection between the two countries' mesh regulations is discussed.

In conclusion, an assessment is made of the centrally directed provisions resulting from commission findings between 1695 and 1750 that culminated in the Statute of 1750. Neither centrally directed provisions nor official enquiries were unusual as far as the Lime Fjord fisheries were concerned. However, the legislation drawn up on the basis of the fifty year enquiry marked a new era, for it was the first to cover all facets of the widespread and complex fishery interests in the Lime Fjord.

The recommendations of the commissioners were based point by point on an intimate knowledge of fishing conditions in the area and their technical and social consequences. This is clearly demonstrated by the provisions of the legislation, in that great attention is paid to what was common fishing practice and what customary rules stemmed from it.

The Statute is divided into five main headings: herring fishing, eel fishing, brackish water fishing, gear and method, and fishery inspection. Herring fishing is rightly dealt with first as the largest, most important and most complicated fishery of the fjord. Detailed regulations were needed to control the way in which pound nets and filter nets were set and used. Of great value in this respect were the chart that had been prepared, and the revised register of stades which limited the length of a set of nets to eighty-four yards in spite of opposition, particularly of large landowners.

Eel fishing was drastically curtailed by the ban on the pulse-seine everywhere except in the parishes of Harboøre and Agger, where it was allowed for purely social reasons. But in order to limit the supposedly harmful effect of this fishing method the number of those entitled to fish with a pulse-seine was reduced, and the areas where it could be used were cut down by the introduction of "closed waters" which affected a number of inlets in the western reaches. Brackish water fishing, on the other hand, was dealt with very leniently and not many restrictions were imposed.

The partial ban on pulse-seining on the grounds that it was harmful to spawn and fry and the "closed waters" clause must be considered protection regulations; another important section deals with mesh measurements for it correlated and improved the earlier mesh regulations.

The inspection of fisheries was a logical consequence of the controls but it

functioned clumsily and with little effect due to lack of practical aids and financial support.

Although the legislation was well considered and represented a remarkable achievement both in its scope and perception not all the clauses were followed. Fishermen would not or could not obey directives that represented a radical break with established fishing customs. Mesh regulations and controls on the way in which gear was set were the major sources of disagreement. Local authorities largely overlooked irregularities, considering them a necessity which was even permissible. When the Statute was taken up for revision one hundred years later its merits were widely recognised, yet it was nevertheless described as being almost totally outdated. This referred not to the changes in the natural conditions of the fjord that had occurred in the meantime, but to the problems raised by the interaction of custom and central direction.

It has not been possible in this dissertation to encompass all aspects of the fisheries of the Lime Fjord during the given period. My researches led me to certain problems which are not dealt with here, while others are but briefly touched upon. It may be of value, then, to outline some of the tasks that lie ahead.

Fishing boats are not treated separately in the section on technology. I have earlier published a paper on the *kaag* (a type of beach-boat) used for pound net fishing, and Crumlin-Pedersen has since discussed the differences reported by the 1741–44 commission between the craft of the eastern and western reaches that can still be traced in local boatbuilding (*Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1965*). Another question only lightly touched upon is how nets were made and the raw materials obtained. This would have entailed a closer study of the reciprocal trade between the Lime Fjord region and foreign countries, and lead to the variety of problems associated with the preparation and sale of the catch – a subject which deserves fuller treatment than that allotted it here.

Some of the information I gathered on this subject during archive research was given in a paper at the Visby Symposium in 1965. Presumably an even greater wealth of material can be found to shed light on the domestic market, *inter alia* local trade in the hands of itinerant fishmongers who journeyed by land and water throughout the region. Fishing and the sale of surplus fish locally certainly represented an important additional means of livelihood for fisher-peasants, making it easier for them to eke out an existence than the peasants that depended exclusively on farming. This, in turn, leads us to the question of social groupings, as it should be possible by analysing new sources

of material to throw fresh light on the social structure of the area. It would be tempting, for instance, to investigate the validity of Magistrate Scharling's statement in 1806 that fisher-peasants in Slet *herred* (a judicial district) earned enough from fishing to allow them "and their large families to live well and dress with greater neatness and at greater expense than the rest of the peasantry." It would entail assessing *inter alia* a quantity of probate records of both the fisher-peasant communities and the inland peasantry: the most revealing aspects of which lie not so much in the residue left in the estate of the deceased but in the inventories of possession drawn up for probate. Samples taken from the first half of the eighteenth century are too few in number for me to judge whether this is the case. But the hypothesis that the occupation of fishing allowed fisher-peasants to acquire what Wolf has called *social surpluses* (see Eric R. Wolf, *Peasants. New Jersey 1966*) is undeniably a promising one. In any event, the fisher-peasant had a broader economy and more primary resources to fall back on during the period under discussion than the man that lived solely from farming.

The entrepreneur concept as conceived by the social anthropological school in Bergen (see Fredrik Barth, *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway. Bergen-Oslo 1963*) is one it would be tempting to follow up in the Lime Fjord material, for it is possible through probate records and other documents to obtain information showing to what extent many of the fishermen were bound by the dispositions of merchants and salters in Ålborg and Nibe at this period.

The period of change in the Lime Fjord fisheries after the influx of the sea from the west in 1825 is also of primary interest to ethnological research; for example, the part it played in the diffusion of fishing techniques that had earlier been peculiar to the Lime Fjord, such as when fishermen from Nibe were forced to seek out new fishing grounds.

In only one instance have parallels been drawn with fishing elsewhere, although further comparisons of this kind would be of great value for placing the Lime Fjord fisheries in relation to other fisheries at home and abroad. An obvious task in this respect would be a comparison with fishing in the Schlei which has many surprising technological and social similarities to that of the Lime Fjord.

Illustrations.

Fig. 1. Part of Schoustrup's map of the western reaches 1741 showing the extensive sandbanks west of Løgstør and the deep inlet in Vester Han herred. Stippled semicircles at the shore denote ground seining areas.

Fig. 2. General map of the Lime Fjord fisheries in 1741. ● herring seines ▲ pulse- seines ■ powan seines ★ eel weirs ||||| herring gill nets ||||| herring pound nets and/or filter nets (= powan pound nets in the western reaches) ▒ deep-water powan seines ▒ eel hooks. The map is based on the data collected by the commission but it is not fully representative, as only scattered references are made to certain gear in the commissioners' report. For example, fish spears were undoubtedly used at virtually all fishing places for catching eel and powan; the same applies to light seines for taking eel, and brackish water fish for bait, as well as set gill nets which were widely used for brackish water fishing in the western reaches. None of these are shown on the map. Push nets were certainly far more widespread than would appear from the commission material. Like most of the above-mentioned types of gear, fishing with push nets was a method adopted by humble folk on a small scale, and as such it was of no great interest to the commission. Thus the map reflects only the principal fishing methods for the three main fisheries: herring, eel and brackish water fish, without differentiating between pound nets and filter nets, or set nets and drift nets in herring fishing areas.

Fig. 3. An eighteenth century colour map (40.5 × 31.5 cm.) by A. Pape of the Vår and Hornsgård estates "together with adjoining lands, and the fairways and situation of the Lime Fjord". The Map is particularly interesting because it gives the sandbanks and shallows of Nibe Broad in some detail. It was earlier in the diocesan archives of Viborg.

Fig. 4. Map of stades at the Sebber Ground drawn in 1741 by C. Testrup, the district magistrate. It gives a good impression of the density of pound nets at a fishing ground, as well as giving some idea of the missing map of the eastern reaches. The reason that sets of filter nets are shown in the southern end is almost certainly because the water here was brackish. The earliest pictorial representation of a herring pound net and drying frame is given in a vignette in the lower right hand corner.

Fig. 5. Herring pound nets as set in the Lime Fjord in the past. Figs. 1 and 2 show how a single pound net was set and Fig. 3 how sets of single pounds were put out, while Fig. 4 shows the manner in which multiple pounds were set along a lead. (Plate VII in Drechsel's Survey of Salt-Water Fisheries -1890- after a drawing by C. Holstein, Inspector of Fisheries).

Fig. 6. Pen drawing based on H. N. Krøyer's records of the Lime Fjord fisheries showing a diagram of the way in which a herring pound net was set and the nomenclature of each feature, as well as three forms of pound net fishing in sets (bottom right). To the left, an iron ring for hauling up broken poles and sketches showing two ways of setting powan pound nets - A. and B. - A. for catching powan in the Tømmerby Inlet and B. elsewhere in the fjord.

Fig. 7. Enlarged reproduction of the vignette in Testrup's map of Sebber Ground 1741, in which a herring pound net and drying frame are depicted for the first time. The character of the gear is clearly recognisable although a number of details are missing.

Fig. 8. Impression of the seal of Nibe on a document dated 30th September 1732 from the citizens of Nibe to the Lord Lieutenant in Viborg.

The upper edge of the original is damaged and only two letters of the inscription: SIGIL-LUM NIBENSE are discernible. This impression differs considerably from drawings of the Nibe seal hitherto published, and the boat on it resembles a herring *kaag* more closely. The

town's interests in pound net fishing are represented by the pound net in the background, but it is not depicted in any great detail.

Fig. 9. Map of registered stades owned by Lundbæk Manor. The map illustrates the characteristic position of pound net and filter net stades along the coast. Coloured pen drawing (44 × 39.5 cm.) by Fr. Redsted, Inspector of Fisheries.

Fig. 10. A pen drawing accompanying a document dated 26th August 1737 to the Lord Lieutenant in Viborg from the fishermen of Nibe on the question of legal and illegal pound net fishing at the Nibe banks. The drawing shows the traditional methods of setting multiple pounds that were considered permissible and indispensable for intensive herring fishing (top right). Also shown are the controversial methods (bottom right) from which the fishermen dissociated themselves. (Original 35 × 46.5 cm.).

Fig. 11. Map of the pound net fisheries at the Nibe Broad in the 1830s (pen drawing by H. Beck) showing the different methods adopted. The setting of multiple pound nets has gained ground and the former controversial methods have increased in the central part. The shaded areas indicate coastal shallows (cf. Fig. 12).

Fig. 12. Pen drawing by H. Beck of pound net fishing places at the Nibe Broad. The crowded area gives an impression of the conditions that prevailed some ninety years earlier at the time of the missing 1742 map. The drawing also indicates channels, banks etc., and sometimes the nature of the fjord bottom is described.

Fig. 13. Winch from Gøl used for pulling up poles. On the gunwale bearings for the bar with its warp and handspikes. Only the iron ring for putting over the broken pole is missing.

Fig. 14. Herring filter net drawn by H. Beck in his ms. on the Lime Fjord's herring fisheries. Beck notes that the trap consists of wings, bag and pockets, held open by hoops and attached to stakes, three of which are shown. He adds that the hoops are usually taken from discarded tar barrels with the exception of the foremost one, which is constructed of three pieces of wood: a straight bottom piece and two slightly bent side pieces; fashioned preferably from freshly cut birch or alder; this hoop is triangular in shape as shown in the sketch.

Fig. 15. Herring net with stone sinkers tied to the bottom edge and with floats attached to the headline. This drawing, the oldest illustration of a Danish herring net, appears in the margin of the Helsingør Court Register 1566–70 beside an entry dated 29th July 1569, dealing with the negotiations between Helsingør and Landskrona fishermen on the right to fish for herring off the island of Hven.

Fig. 16. Detail of a herring net from Hals in the Danish Folk Museum's collection (mus. no. 685/1944) with stone sinkers – small boulders with an incised groove for twine. A set of wooden floats belong to the gear, some marked with the initials of the owner W. H. (i. e. Wigel Hansen, Hals, 1833–1914) and some with the date 1823.

Fig. 17. Detail of Schoustrup's map 1742 of the western reaches showing Salling Sound. Stippled semicircles at the shore denote ground seining areas for herring fishing.

Fig. 18. Boat used for herring seining c. 1914 at Dragsbæk near Thisted. Seven men were part-owners of the gear. The skipper is seen standing at "the skipper's end" and the seine lies ready in the "seine well". (Copy of photograph owned by Mr. S. N. Sørensen).

Fig. 19. Ground seining at Dragsbæk near Thisted c. 1900. Fishermen hauling in the warps of the wings: note the waders and aprons worn. (From the archives of Thisted Museum).

Fig. 20. S. N. Sørensen, Vilsund Vest, demonstrating the hauling-belt used for pulling in the warp which is turned over a peg to transfer the pull.

Fig. 21. Eel filter nets illustrated in Drechsel's Survey of Salt-Water Fisheries (1890) showing the triangular shape of the foremost hoops (Fig. 1), which enabled the trap to rest more firmly on the bottom. Note the wicker-work eel-pot at the end of the filter net in Fig. 2. (Plate XIV Drechsel) and the flat base of the first hoop.

Fig. 22. Different types of eel seine used in the Lime Fjord. The two oldest types are shown in Figs. 3 and 4, i. e. pulse-seines (*pulsvod*). (Plate XV B in Drechsel's Survey of 1890 after a drawing by C. Holstein, Inspector of Fisheries).

Fig. 23. Pulse-seine drawn by H. Beck in a ms. on this method of fishing. He maintained that the gear was wrongfully termed a seine "as it consists of a large, conical net bag with wings and resembles a large trap".

Fig. 24. Pen drawing by H. Beck in a ms. on fishing with pulse-seines (*pulsvod*). Two fishing boats appear to be lashed together with a pulse-seine between them. On the other hand, it may be an illustration of the way in which the gear is dried. The drawing bears a striking resemblance to a detail in the vignette reproduced in Danske Atlas, vol. V, 1769, in the map of Ålborg diocese (etching by A. H. Godiche 1768 after a drawing by N. Abildgaard).

Fig. 25. Boat used for pulse-seine fishing drawn by H. Beck who writes: "These boats are thin, light and fragile. They are used two and two together, and can be had anywhere in the parishes of Agger and Harboøre". Note "the wings" at the forward end for rowing with double oars.

Fig. 26. Detail of a document dated 19th October 1763 on pulse-seining with specimen attached of the seal of the court of Rügensten, used to seal the pulse-seines of Harboøre at the end of each fishing season.

Fig. 27. Areas where pulse-seines were used 1764 (drawn on the basis of reports to the County Prefects of Dueholm, Ørum and Vestervig). Triangles = fishermen from Agger parish; squares = fishermen from Harboøre parish; circles = local fishermen operating off the shore of their parish. The small key indicates 1-3 crews, and the large key 4-7 crews. Cf. table of pulse-seine fishing between 1761 and 1769.

Fig. 28. Sample of the meshes of a wading-seine (*sandvod*) enclosed with a report to the Exchequer dated 28th February 1742. The sample was attached to a sealed note reading: "Specimen of the confiscated gear", and refers to a complaint from Oxholm on the harmful effects of wading-seines.

Fig. 29. Sample of the meshes of a wading-seine enclosed with a report to the Exchequer dated 28th February 1742. The sample was attached to a sealed note reading: "Smallest mesh specimen legally permissible for eel-seines", and refers to a complaint from Oxholm on the harmful effects of wading-seines.

Fig. 30. Eel fishing with prism-shaped push nets (*glib*) in which the two methods are shown. A simple type of well-box, a cloth-covered tub, is attached by a line to the wading fisherman in the foreground. The fishing group's boats are undoubtedly wrongly placed in relation to each other. (Plate XVII in Drechsel's Survey of Salt-Water Fisheries - 1890 - after a drawing by C. Holstein).

Fig. 31. Pen drawing by H. Beck of the type of push net worked from a boat, clearly showing a single handle as opposed to the type used by wading fishermen, which, at any rate at a later date, always had two handles. Beck notes that "at some places along our shores push nets with two handles are used"; he must certainly refer here to the wading push net.

Fig. 32. The main types of eel spear used in the Lime Fjord: eel spears with prongs of alternating size (Fig. 2), leisters with saw-toothed prongs (Fig. 3), eel combs (Fig. 4), weighted spears (Fig. 5). (Plate XVI in Drechsel's Survey of Salt-Water Fisheries – 1890 – after a drawing by C. Holstein).

Fig. 33. Colour drawing of two eel spears in the Collins Collection, 294, 4°. The top implement, described as "*pigalge*", is the simplest form of leister (cf. the more intricate prongs of the leister in Fig. 32). Below is a simple saw-toothed leister described as "*saugalge*".

Fig. 34. Spear fishing on ice for eel after a drawing by Christen Dalsgård. The fisherman poles his sledge over the frozen Lime Fjord dragging the shaft of his spear behind him. Between his legs are a wooden tub for the catch and a straw basket with food. A sledge of identical construction for fishing on ice is in the Nykøbing Mors Museum.

Fig. 35. Eel spear from Nr. Aggersund. Agersborg parish. The implement is specially constructed for taking eel on a soft bottom too easily disturbed by other types of eel spear. Sketch by Holger Rasmussen 1943.

Fig. 36. Hook and line fishing in the Lime Fjord. In the background to the left, possibly a pulse-seine spread out to dry. In his report on the Lime Fjord H. N. Krøyer remarks that "here and there one encounters a kind of elliptical enclosure made of posts driven into the ground with a taller post in the centre. Pulse-seines are hung here to dry, the bag is spread over the tallest post". Drawing by Hans Smidth (undated).

Fig. 37. Detail of Schoustrup's map of the western reaches 1742 showing the deeply indented area south of Hvalpsund where much brackish water fishing was done. The circles in the innermost reaches denote pound net fishing for powan. Stippled semicircles at the coast denote ground seining areas.

Fig. 38. The powan pound net. Detail of a map of powan fisheries (with pound nets) in the Tømmerby Inlet. The map was enclosed with a report from the County on powan pound net fishing in 1807. This severely damaged map is in the Public Records Office in Viborg.

Fig. 39. Push net fishing in the Lime Fjord. The fishermen usually worked in groups – two groups are shown in the drawing, in this way a small area of the fjord bottom could be encircled with push nets and T-shaped pushing sticks. As shown here, the groups were usually made up of girls, women and elderly men. In the middle of the picture is a small container for the catch floating on a line after one of the fishermen. Undated drawing by Hans Smidth.

Fig. 40. Map of Tyland, measured and drawn by Peder de Moldrup at Vestervig Manor in 1761. The villages of Agger parish are shown scattered throughout the dunes. There was only a narrow belt of meadowland along the shores of the fjord. The widespread sandbanks of the parishes of Agger and Harbøre were seining areas for bait. The vignette reflects Tyland's fishing interests and presumably portrays two fisherfolk with panniers filled with fish for sale. (Coloured pen drawing 70 × 44 cm).

Fig. 41. Mesh gauges in the Ålborg Museum, mus. no. 5083. The gauges are solid brass cylinders with a lug at one end. Each is stamped and marked with the name of the mesh for which it was the gauge.

Litteraturoversigt og bilag

Forkortelsesliste

Ud over de gængse forkortelser er følgende anvendt i tekst og noter. Let gennemskuelige forkortelser i titler er dog ikke anført.

- a. a. = anført arbejde
Add. = Additamenta
al. = alen
bdg. = bundgarn
bdgst. = bundgarnstade(r)
bskr. = beskrivelse
bl. = blad
da. = dansk(e)
design. = designation
Dipl. Dan. = Diplomatarium Danicum
Dipl. Viberg. = Diplomatarium Vibergense
dok. = dokument
f. = for, für
forf. = forfatter
forordn. = forordning
Fr. 1.s da. reg. = Kong Frederik den Førstes danske Registranter
geogr. = geografisk
h. = herred
hist. = historisk, historie
H. T. = (da.) Historisk Tidsskrift
indb. = indberetning
jy. = jysk
Jy. Saml. = Samlinger til jydsk Historie og Topografi
KB = Kancelliets Brevbøger
kom. = kommission(s)
ktr. = kontor
mag. = magasin
Missiv. Chr. I og Hans = Missiver fra Kongerne Christian I's og Hans's Tid
NEU = Nationalmuseets etnologiske undersøgelser
No. = Nordisk
OddS = Ordbog over det danske Sprog
opt. = optegnet, optegnelse
pl. = planche
RA = Rigsarkivet
Repert. = Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
reskr. = reskript
RK = Rentekammeret
rtskr. = renteskriverkontor
Saml. = Samling(er)
skr. = skrivelse
sm. = samme
sn. = sogn
spm. = spørgsmål
sstds. = sammesteds
T. = tidsskrift
tgb. = tingbog
u. = uden
udg. = udgivet
VL = landsarkivet for Nørrejylland, Viborg
Æ. da. Arkivreg. = De ældste danske Arkivregistraturer
å. = år
årb. = årbog

Litteratur

- Andersen, B.*, Fiskeriberetninger. (T. f. Fiskeri 1, 1866, 181 f.).
- Barth, Fredrik*, The Role of the Entrepreneur in Social Change i Northern Norway. Bergen-Oslo 1963.
- Baasch, Ernst*, Zur Geschichte der lüb. Aalborgfahrt. (Z. des Vereins f. Lüb. Gesch. u. Altertumskunde, XXI, 1921).
- Begtrup, Gr.*, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. 5. Bd. Nørre Jylland I-III. Kbh. 1808-12.
- Berntsen, Arent*, Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed . . . Kbh. 1656.
- Bestehorn, Friederich*, Die geschichtliche Entwicklung des märkischen Fischereiwesens. (Archiv f. Fischereigeschichte, I, 1913, 143 ff.).
- Betænkning afgiven af den af Landbrugsministeriet nedsatte Kommission til Revision af Lovgivningen om Saltvandsfiskeri. Kbh. 1903.
- Betænkning ang. afløsning af retten til fiskeri med ålegårde og andre særlige rettigheder til fiskeri på søterritoriet afgivet af den af Fiskeriministeriet under 24. januar 1952 nedsatte kommission. Kbh. 1955.
- Birck, L. V.*, Rigets Jordegods og Regalerne. Kbh. 1918.
- Blicher, St. St.*, Viborg Amt. Kbh. 1839.
- Blomberg, Aa. F.*, Bidrag til Belysning af Aalborgs Handel i 2. Halvdel af det 17. Aarh. (Jy. Saml. 5. R., I, 1932-34, 119 ff.).
- Brandt, A. v.*, Fanggeräte-Systematik. (Protokolle zur Fischereitechnik, Heft 6, Hamburg 1952).
- Brandt, A. v.*, Fischfanggeräte und Fangmethoden. (Protokolle zur Fischereitechnik, Heft 9, Nr. 17, Hamburg 1953).
- Brandt, A. v.*, Zur Technik der manuellen Fischnetzherstellung. (Melliand Textilberichte XXX, Heidelberg 1949, 454 ff.).
- Brinck-Seidelin, L. C.*, Hjørring Amt. Kbh. 1828.
- Christensen, Aksel E.*, Danmarks Handel i Middelalderen. (Nordisk Kultur XVI, 1934, 108 ff.).
- Christensen, C.*, Aalborg Amt. Kbh. 1832.
- Christensen, Chr. Petresch*, Abbed Anders Andersen. (Fra Himmerland og Kjær Herred IV, 1923, 193 f.).
- Christensen, William*, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. Kbh. 1903.
- Collin, Jonas*, Bidrag til Kundskab om Danmarks Fiskerier. (T. f. Fiskeri 7, 1873, 126 ff.).
- Collin, Jonas*, Om Limfjordens tidligere og nuværende maritime Fauna. Kbh. 1884.
- Crumlin-Pedersen, Ole*, Cog-Kogge-Kaag. Træk af en frisisk skibstypes historie (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1965, 81-144).
- Cutting, Charles L.*, Fish Saving. A History of Fish Processing. London 1955.
- Daenell, E.*, Die Blütezeit der deutschen Hanse, II. Berlin 1906.
- Dahl, Svend*, Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning. Kbh. 1941.
- Dahl, Svend*, Til Minde om Zoologen Henrik Krøyer. Kbh. 1941.
- Danske Magazin I. Kbh. 1745, (Beskrivelse om Vitskøl Kloster i Jylland), 133 ff.
- Danske Magazin 4. R., 2. Kbh. 1873 (Biskop Niels Globs Secret med nogle Breve . . . ang. Striden mellem Viborg Bispesæde og Viborg By), 187 ff.
- Danske Magazin 3. R., 4. Kbh. 1854 (Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet 1624), 329 ff.
- Danske Magazin 3. R., 4. Kbh. 1854 (Tegnelser over alle Lande for 1535), 177 ff.
- Danske Magazin 4. R., 1. Kbh. 1864 (Tegnelser over alle Lande fra 1545 etc.), 91 ff.
- Danske Magazin 4. R., 5. Kbh. 1884 (Tegnelser over alle Lande fra 1550), 176 ff.
- De ældste danske Archivregistraturer. Kbh. 1854 ff.

- Den danske Lods. Kbh. 1843.
- Deurs*, J. A. S. v.; *Jensen*, Aage J. C. & *Larsen*, Albert, Havet og Fiskerierne. Håndbog i Havbrug. Kbh. 1947.
- Diplomatarium Vibergense (ed. A. Heise). Kbh. 1879.
- Diørup*, C., Thisted Amt. Kbh. 1842.
- Drechsel*, C. F., Oversigt over vore Saltvandsfiskerier. Kbh. 1890.
- Erixon*, Sigurd, Centraldirigerad och folklig byggnadskultur. (Liv och Folkkultur, V, 1952 9 ff).
- Evans-Pritchard*, E. E., Anthropology and History. (Essays in Social Anthropology, London 1962).
- Feddersen*, Arthur, Fortsatte Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie. (No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 224 ff.).
- Feddersen*, Arthur, Om de danske Havfiskerier. (Geogr. T. 6, 1882, 119 ff.).
- Feilberg*, H. F., Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål. Kbh. 1886 ff.
- Fernholm*, Håkan, Ljusterfiske. En översikt över redskap och metoder. (Folk-Liv 1942. 50 ff.).
- Fiedler*, Har. V., Om den Indflydelse, som de Tid efter anden nedsatte Fiskerikommissioner have havt paa den danske Fiskerilovgivning, siden Chr. V's Lov udkom. Se: Mourier og Lütken.
- Friis/Glamann*, A History of Prices and Wages in Denmark 1660–1800, I. Kbh. 1958.
- Glamann*, Kristof, Otte Thott's Uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand. Kbh. 1966.
- Hald*, J. C., Ringkjøbing Amt. Kbh. 1833.
- Hald*, P. L., Af Thisted Købstads Historie. (Hist. Årb. f. Thisted Amt 1913, 63 ff.).
- Handels- og Industritidende, udg. igjennem det Kgl. General Land-Oekonomie- og Commerce-Collegium.
- Hasslöf*, Olof, Banksutor och sjöbåtar i Bohuslän. (Göteborgs Museum, årstryck 1939, 119 ff.).
- Hasslöf*, Olof, Fiskeredskap och arbetslag. Till frågan om hur kulturelementen spridas. (Folk-Liv 1943–44, 56 ff.).
- Hasslöf*, Olof, Om nordisk rätt till fiske i saltsjön. (Göteborgs og Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift 1938, 1 ff.).
- Hasslöf*, Olof, Svenska västkustfiskarna. Göteborg 1949.
- Hasslöf*, Olof, Västnordiskt kustfiske under medeltiden. (Nordisk Kultur XI–XIIA: Fangst, jagt og fiskeri, Oslo 1955, 85 ff.).
- Herman*, Ottó, A magyar halászat könyve, I. Budapest 1887.
- Hertel*, H., Det kgl. danske Landhusholdnings Selskabs Historie, I. Kbh. 1920.
- Hjelholt*, Holger, Den jyske landmålingsmatrikel. (Jy. Saml. 4. R., III, 1917–1919, 397 ff.).
- Hultkrantz*, Åke, General Ethnological Concepts. Kbh. 1960.
- Højrup*, Ole, Landtøjet. Et fiskeredskab fra selvforsyningens dage (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1955, 35 ff.).
- Iuul*, Stig, Kodifikation eller Komplitation? Chr. V.s Danske Lov paa Baggrund af ældre Ret. (Festskrift til Københavns Universitet 1954).
- Jacobsen*, P. V., Bidrag til Fremstilling af det danske Købstadvæsen (H. T., V, 1844, 1 ff.).
- Jagow*, Kurt, Die Heringsfischerei an den deutschen Ostseeküsten im Mittelalter. (Archiv für Fischereigeschichte, Heft 5, Berlin 1915, 1 ff.).
- Jansson*, Sam Owen, Mått, mål och vikt i Sverige till 1500-talets mitt. (Nordisk Kultur XXX: Maal og Vægt. Sthlm. 1936, 1 ff.).
- Johansen*, A. C., Om Aalborg-Silden og dens Betydning for det danske Sildefiskeri fra det 16de Aarhundrede til vore Dage. (Beretning fra Den danske biologiske Station XXXV, 1929).
- Just*, A. F., Naturhistorie om Dyrene. Viborg 1802. (3. udg. Viborg 1810).

- Jørgensen*, Poul Johs., Dansk Retshistorie. Kbh. 1940.
- Kancelliets Brevbøger (ed. C. F. Bricka m. fl.). Kbh. 1885 ff.
- Det kgl. danske Landhuusholdnings Selskabs Skrifter, 6. Del. Kbh. 1800.
- Kiørboe*, V., Om det gamle Limfjordssildefiskeri og dets Betydning. (Nationaløkonomisk Tidsskrift 3. R., 3. Bd., 1895, 622 ff.).
- Klitgaard*, C., En Fortids Vandvej (Ryaa). (Jy. Saml. 4. R., 6, 1928–30, 313 ff.).
- Klitgaard*, C., Himmerlandske Slægter. (Personalh. T., 7. R., IV, 207 ff.).
- Klitgaard*, C., Nibe Bys Historie indtil 1728. Hjørring u. å.
- Klitgaard*, C., Optegnelser om Familien Gleerup. (Personalh. T., 6. R., I, 147 ff.).
- Klitgaard*, C., Aalborg gamle Raadhus. (Fra Himmerland og Kjær Herred 2, 1915–17, 384 ff.).
- Klitgaard*, C., Aalborg Handelsstands Historie. Aalborg 1913.
- Kolsrud*, Knut, Finnefolket i Ofoten. (Nordnorske Samlinger VIII). Oslo 1947.
- Kong Frederik den Førstes danske Registranter (ed. Kr. Erslev og W. Møllerup). Kbh. 1879.
- Kranenburg*, H. A. H., De Zeevisscherij van Holland in den Tijd der Republiek. Amsterdam 1946.
- Kristensen*, Evald Tang, Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, som det er blevet ført i mands minde. Tillægsbind V. Århus 1902.
- Kristensen*, Evald Tang, Det jyske Almueliv. Femte afdeling. Kbh. 1893–94.
- Kruse*, R. H., Beskrivelse over Øen Fuur. (Jy. Saml. I, 1866–67, 375 ff.).
- Krøyer*, H., Prøve af en historisk-statistisk Udsigt over de danske Fiskerier. (T. f. Fiskeri 3, 1869, 1 ff.).
- Kvolsgaard*, C. M. C., Fiskerliv i Vesterhanherred. Kbh. 1886.
- Larsen*, Dagmar, Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode i Slutn. af 18. og Beg. af 19. Aarh. Aalborg 1926.
- Lauritsen*, Anders P., Aalefiskeriet i Limfjorden. (Fra Himmerland og Kjær Herred I, 1912–14, 356 ff.).
- Laursen*, Henr., Fra Agger for hundrede Aar siden. (Hist. Årb. f. Thisted Amt 1926, 152 ff.).
- Laursen*, Henr., Fra Agger omkring år 1800. (Hist. Årb. f. Thisted Amt 1942, 150 ff.).
- Limfjordskommissionen af 1855. Trykt protokol. Kbh. 1855.
- Lybecker*, J. L., Afhandling om det vigtigste Saltvands Fiskeri i Danmark, nemlig Sildefiskeriet . . . Aalborg 1772.
- Lybecker*, J. L., Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne i Almindelighed, samt til en fysisk-historisk-øconomisk- og politisk Afhandling om Silde-Fiskerierne, i Særdeleshed, og fornemmelig det, som drives i Liimfjorden. Kbh. 1792.
- Lütken*, Chr., Udsigt over de tidligere Fiskeri-Kommissioners Virksomhed og Forhandlinger. (No. T. f. Fiskeri 3, 1876, 354 ff.).
- Mandix*, Jacob, Det danske Kammervæsen. Kbh. 1820.
- Matthiessen*, Hugo, Limfjorden. 2. udg. Kbh. 1941.
- Matthiessen*, Hugo, Middelalderlige Byer. Kbh. 1927.
- Matthiessen*, Hugo, Snapstinget. Kbh. 1946.
- Meyer*, Poul, Fiskeret. Danmark. (Kulturhist. Leks. f. no. middelalder, IV, 1959, 327 ff.).
- Michelsen*, Peter, Om det såkaldte slottefiskeri. (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1953, 20 ff.).
- Michelsen*, Peter, Risflettede ålekuber. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1952, 91 ff.).
- Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans's Tid (ed. William Christensen). Kbh. 1912 ff.
- Modéer*, Ivar, Den nordiska ryssjans ursprung och ålder. (Uppsala Universitets årsskrift 1939:10).
- Mortensen*, F. V. / *Strubberg*, A. C., Dansk Saltvandsfiskeri. Kbh. 1935.
- M(ourier)*, P. P. F., Forsøg til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedrørende ældre og nyere Lovregler. (T. f. Fiskeri 1, 1866 ff., fortsat i No. T. f. Fiskeri 1, 1874 ff.).

- Mourier, P. P. F.*, Kort Oversigt over Danmarks Fiskerilovgivning. (No. T. f. Fiskeri 3, 1876, 210 ff.).
- Møller, Kristen*, Danske ålegårde og andre fiskegårde. Kbh. 1953.
- Møller, P. C.*, Oeconomisk Skildring af Hou i Hals Sogn. Aalborg 1833.
- Møller, Poul*, Seberkloster. (Fra Himmerland og Kjær Herred IX, 1936–37, 467 ff.).
- Neckelmann, L. C.*, Randers Kjøbstæds hist.-topogr. Beskrivelse. Randers 1833.
- Nielsen, M. C.*, Om det gammeldags Aalefiskeri i Limfjorden vest for Himmerland. (Fra Himmerland og Kjær Herred I, 1914, 45 ff.).
- Nielsen, O.*, Skodborg og Vandfuld Herreder. Kbh. 1894.
- Olofsson, Ossian*, Fiskesätt och fiskeredskap. (Svenska Jordbrukets Bok: Sötvattensfiske och fiskodling. Sthlm. 1922, 237 ff.).
- Ostenfeld, C. H.*, Aalegræsset (*Zostera marina*'s) Vækstforhold og Udbredelse i vore Farvande. (Beretn. f. Biologisk Station X, 1901).
- Peesch, Reinhard*, Die Fischerkommünen auf Rügen und Hiddensee. Berlin 1961.
- Peesch, Reinhard*, Kulturströmungen in den Küstenzonen der südlichen Ostsee. (Deutsches Jahrb. f. Volkskunde 8, 1952, 3 ff.).
- Petersen, C. G. Joh.*, Om Betydningen af Limfjordens „laasede Vande“ ... Bilag Nr. 6 i Betænkning over Saltvandsfiskeriet, Kbh. 1903.
- Pettersson, Johan*, Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse. En etnologisk studie. Lund 1953.
- Pontoppidan, E.*, Danske Atlas IV–V. Kbh. 1768–69.
- Rasmussen, Alex.*, Archivet paa Lundbæk. (Fra Himmerland og Kjær Herred, I, 1914, 310 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Fishing at Nørre Fjand. (i Gudmund Hatt, Nørre Fjand. Kbh. 1957 = Arkæol. Kunsthist. Skr. Dan. Vid. Selsk. 2, no. 2, 341 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Fiskeretsager ved Nibe birk i 1600- og 1700-tallet. At løse garn i bunde og tage garn i land. (Bol og By 5, Kbh. 1964, 71 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Fiskeriet i Norup sogn o. 1770. (Fynske Minder 1954, 61 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Hasselø-egen. Et bidrag til de danske stammebådes historie (Kuml 1953, 15 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Heringsfischerei und Heringshandel vom Limfjord nach dem Ostseeraum. (Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1965. Uppsala 1966, 258 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Limfjorden åben og lukket. (Turistforeningens årbog 1958, 9 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Limfjordsfiskeri i tusinder af år. (Turistforeningens årbog 1958, 75 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Sildekågen i Nibe kirke. (Budstikken 1954–55, 85 ff.).
- Rasmussen, Holger*, Sildetælling og sildemåling i Alborg. (Maritime Studier tilegnet Knud Klem = Handels- og Søfartsmuseets årb. 1966, 225 ff.).
- Rasmussen, Holger*, „Vi stakkels fiskermænd i Nibe“. (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 43 ff.).
- Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Ser. sec. (ed. William Christensen). Kbh. 1928 ff.
- Schade, C.*, Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811.
- Schultze, Joh.*, Staatlicher Fischschutz in Hessen. (Archiv für Fischereigeschichte I. 1913, 193 ff.).
- Schäfer, D.*, Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen. Halle a. S. 1887.
- Secher, V. A.*, Forordninger, Recesser og andre kgl. Breve ... Kbh. 1887 ff.
- Sjöberg, Alfred*, Om den Svenska Fiskerilagstiftningen. (Lunds Universitets Års-Skrift 1865). Lund 1865–66.
- Skrubbeltrang, Fridlev*, Husmand og Inderste. Kbh. 1940.
- Stampe, H.*, Erklæringer, Breve og Forestillinger ... IV. Del. Kbh. 1796.
- Steenstrup, Johannes*, Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie. (H. T. 7. R., VI, 1 ff.).

- Stoklund*, Bjarne, Bonde og fisker. Lidt om det middelalderlige sildefiskeri og dets udøvere. (Handels- og Søfartsmuseets årb. 1959, 101 ff.).
- Stoklund*, Bjarne, Bundgarns- og vådselskaberne på Læsø. (Budstikken 1958, 71 ff.).
- Stoklund*, Bjarne, Fiskeläge. Danmark. (Kulturhist. Leks. f. no. middelalder IV, 1959, 316 f.).
- Stoklund*, Bjarne, Fisker. Danmark. (Kulturhist. Leks. f. no. middelalder IV, 1959, 319 f.).
- Stoklund*, Bjarne, Garn og garnfiskeri. (Kulturhist. Leks. f. no. middelalder V, 1960, 195 ff.).
- Strandgaard*, H. C., Om sildefiskeriet ved Sallingsund. (Jy. Saml. VIII, 1880–81, 165 ff.).
- Suhm*, P. F., Nye Samlinger til den danske Historie, I, Kbh. 1792, (Kong Christian den 2dens Forordninger og aabne Breve Jylland ang.), 51 ff.
- Suhm*, P. F., Nye Samlinger til den danske Historie, III. Kbh. 1794, (Slutning af Christian IIIdens Anordninger), 139 ff.
- Suhm*, P. F., Samlinger til den danske Historie II, 1. Kbh. 1781, (Kong Christian II.s aabne Breve Sieland ang.), 103 ff.
- Thaarup*, Fr., Archiv for Statistik . . . , II. Kbh. 1796.
- Thaarup*, Fr. Statistisk Udsigt over den danske Stat i Beg. af 1825. Kbh. 1825.
- Thaning*, A., Erindringer fra Mors 1834–36. (Jy. Saml. 3. R., V, 1906–08, 538 ff.).
- Thuborg*, Karen, Det gamle Harboøre. Kbh. 1928.
- Tomfohrde*, Theodor, Die Heringsfischereiperiode an der Bohus-Len-Küste von 1556–1589. (Archiv für Fischereigeschichte, Heft 3, Berlin 1914, 1 ff.).
- Wilse*, J. N., Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande, med Hensigt til Folkenes og Landenes Kundskab, 5. del. Kbh. 1798.
- Winther*, Georg, Bidrag til Kundskab om Fiskeriet i Store Belt. (No. T. f. Fiskeri, 2, 1875, 193 ff.).
- Wolf*, Eric R., Peasants. New Jersey 1966.
- Wulff*, D. H., Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie. (No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 16 ff.).
- Wulff*, D. H., Aalborgs Navn og Vaaben. (Jy. Saml. I, 1866–67, 86 ff.).
- Østerbol*, A., Fra Agger Sogn. (Geogr. T. 2, 1878, 129).
- Aagaard*, Knud, Physisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thye . . . Viborg 1802.
- Aakjær*, Jeppe, Den mollerupske Retssag 1722–24. (Jy. Saml. 3. R., 3, 1901–03, 279 ff.).
- Aakjær*, Jeppe, Et Sølslag. (Hist. Årb. f. Skive og Omegn 1912, 124 f.).
- Aakjær*, Svend, Maal, Vægt og Taxter i Danmark (Nordisk Kultur XXX: Maal og Vægt, Sthlm. 1936, 175 ff.).

Noter

Noter til problemstilling.

- 1 F. V. Mortensen / A. C. Strubberg, Dansk Saltvandsfiskeri. Kbh. 1935, 123.
- 2 Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie. Kbh. 1940, 118.
- 3 se M[ourier], Forslag til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedr. ældre og nyere Lovregler (T. f. Fiskeri 1, 1866 ff.).
- 4 Sigurd Erixon, Centraldirigerad och folklig byggnadskultur (Liv och Folkkultur V, 1952, 9).

Noter til litteratur og kilder.

- 1 se Åke Hultkrantz, General Ethnological Concepts, art.: Ethnology.
- 2 E. E. Evans-Pritchard, Anthropology and History (i Essays in Social Anthropology. London 1962, 50).
- 3 I Evans-Pritchards ovf. nævnte værdifulde analyse påpeges etnologiens nære tilknytning til de historiske videnskaber, og han eksemplificerer det med udgangspunkt i den funktionelle etnologis skelen mellem etnologien som en generaliserende og historien som en partikulariserende videnskab: „This would be legitimate were history merely a record of a succession of unique events and social anthropology a set of general propositions; but in practise social anthropologists today generalize little more than historians do...“, Evans-Pritchard a. a., 48.
- 4 Knut Kolsrud, Finnefolket i Ofoten. En studie i Ofotens demografi og sjøfinnernes etnografi i eldre tid (Nordnorske Samlinger VIII. Oslo 1947).
- 5 Tidsskrift for Fiskeri grundlagdes 1866 af birkedommer Fiedler og adjunkt Feddersen med den hensigt „at lede vore Landsmænd til en klar Opfattelse af vore Fiskeriforhold“. I 1874 afløstes det af Nordisk T.f.F., hvor de samme to mænd stadig var initiativtagerne.
- 6 M[ourier], Forsøg til en Oversigt... (T.f.F. 1, 1866 ff.); specielt for limfjordsområdet: T.f.F. 4, 1870, 165 ff.; samme: Kort Oversigt over Danmarks Fiskerilovgivning (No.T.f.F. 3, 1876, 210 ff.).
- 7 Fiedler, Om den Indflydelse som de Tid efter anden nedsatte Fiskerikommissioner have havt paa den danske Fiskerilovgivning (No.T.f.F. 3, 1876, 354 ff.).
- 8 Lütken, Udsigt over de tidligere Fiskeri-Kommissioners Virksomhed og Forhandlinger (No.T.f.F. 3, 1876, 354 ff.).
- 9 Dansk Retshistorie, 118.
- 10 Poul Meyer, Fiskeriet, Danmark (Kulturhist. Lex. f. no. middelalder IV, 327 ff.).
- 11 Alfred Sjöberg, Om den Svenska Fiskerilagstiftningen (i Acta Univ. Lundensis 1865, 12 ff.); Olof Hasslöf, Om nordisk rätt till fiske i saltsjön (Göteb. och Bohusläns Fornm. For. T. 1938, 15 ff.); se samme forf. i Svenska västkustfiskarna, Göteb. 1949, 443.
- 12 se No.T.f.F. 6, 1881, 125 og trykt protokol over udvalgets forhandlinger. Kbh. 1874.
- 13 Feddersen, Fortsatte Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie (No.T.f.F. 4, 1878, 224 ff.).
- 14 T.f.F. 1, 1866, IV.
- 15 Wulff, Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie (No.T.f.F. 4, 1878, 16 ff.).
- 16 Knud Aagaard, Physisk, oeconomisk og topographisk Beskrivelse over Thy, Viborg 1802; C. Schade, Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811.
- 17 R. H. Kruse, Beskrivelse over Øen Fuur (i Jy. Saml. I, 1866–67, 375 ff.).

- 18 Gr. Begtrup, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, Femte bind: Nørre Jylland, I-III. Kbh. 1808-12.
- 19 H. Hertel, Det kgl. danske Landhusholdnings Selskabs Historie, I. Selskabets Historie i Tiden fra 1769-1868. Kbh. 1920, 262.
- 20 St. St. Blicher, Viborg Amt, Kbh. 1839.
- 21 C. Dørup, Thisted Amt, Kbh. 1842.
- 22 L. C. Brinck-Seidelin, Hjørring Amt. Kbh. 1828.
- 23 J. C. Hald, Ringkjøbing Amt. Kbh. 1833.
- 24 C. Christensen, Aalborg Amt. Kbh. 1832.
- 25 Hugo Matthiessen, Limfjorden. Fortøninger og Strejflys. Kbh. 1936.
- 26 Lybecker, Afhandliing om det vigtigste Saltvandsfiskeri i Danmark, neml. Sildefiskeriet. Aalborg 1772; samme: Forsøg til nogle Betragtninger om Fiskene og Fiskerierne i Almindelighed, samt . . . om Silde-Fiskerierne i Særdeleshed. Kbh. 1792.
- 27 Kiørboe, Om det gamle Limfjordssildefiskeri (i Nationaløkon. T., 3. rk., 3. bd., 1895, 625 ff.).
- 28 C. Klitgaard, Nibe Bys Historie indtil 1728. Hjørring u. å.
- 29 Dagmar Larsen, Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode. Aalborg 1926.
- 30 Johansen, Om Aalborg-Silden og dens Betydning for det danske Sildefiskeri fra det 16de Aarh. til vore Dage (Beretn. f. den danske biol. St. XXXV, 1929).
- 31 Kommissionen stillede forslag om at lade kortene stikke i kobber, hvad desværre ikke skete. Der blev i tidens løb udført flere kopier, som også synes forsvundet. Således fandtes der et sæt på Ålborg rådhus (se C. Klitgaard, Aalborg gml. Raadhus, i Fra Himmerland og Kjær Herred II, 1915-17, 386), og andre kort har været i hovedgårdsejeres besiddelse, se således skr. fra Mads Speitzer, Aggersborggård, 2.10. 1784 til RK, refereret i Matrikularkivet nr. 2 13/6.
- 32 Poul Møller, Sebberkloster (Fra Himmerland og Kjær Herred IX, 467 ff.).
- 33 Alex Rasmussen, Archivet paa Lundbæk (Fra Himmerland og Kjær Herred I, 310 ff.).
- 34 se No.T.f.F. 4, 1878, 52 ff.
- 35 se Svend Dahl, Til Minde om Zoologen Henrik Krøyer. Kbh. 1941, XIII. I de to manuskriptsamlinger findes en hel del materiale til belysning af de to zoologers arbejdsmåde på at indsamle materiale til fiskeriets historie, hvorved en karakteristisk forskel i deres interesser kan konstateres. Hos Beck er en del spørgelister fra 1832 bevaret med de tilhørende besvarelser. Det fremgår heraf, at han primært er interesseret i den aktuelle situation og de evt. ændringer, der måtte være fremkaldt af den nye situation efter Aggertangens gennembrud. I Krøyers materiale findes ingen sådanne spørgelister, bestemt til besvarelse af fiskeridrivende eller fiskerikyndige, bevaret, men der findes en „vejledning“ for hans egen udspørgen om fiskeriforhold, som meget detaljeret gennemgår alle sider heraf og som tydeligt afspejler den dybe interesse, han nærede for fiskeriets historie. At han ved selvsyn og selvprøven desuden var fortrolig med det aktuelle fiskeri, fremgår af dagbogsnotater og af bemærkninger i beskrivelserne fra de enkelte pladser.

Noter til Limfjordens naturforhold.

- 1 Se forf.s oversigt i Turistforeningens årb. 1958, 9 ff. – Jfr. iøvrigt Hugo Matthiessen, Limfjorden², 46 f.
- 2 Da. Mag. 3. R. IV, 329 ff.; KB 1624 6.3.; O. Nielsen, Skodborg og Vandfuld Herreder, 374, 375-377.
- 3 Fructbar Herlighed I:1, 164; Matthiessen, Limfjorden², 65 f. anfører et gennembrud i 1650erne som foranledning til Arent Berntsens bemærkninger.

- 4 Matthiessen a.a., 103 ff.; jfr. Turistforeningens årb. 1958, 86–88. Blot dette sidste gennembrud er så udførligt registreret, at man får et fyldigt billede af dets virkninger og forløb.
- 5 Kom.s protokol 1741–44, 300 og 307.
- 6 Danske Atlas V, 459–460.
- 7 se således Beretninger fra den danske biologiske Station, bl. a. VI, VII, X, XV, XVII, XVIII, XIX, XXVI, XXX, XXXI, XXXIV, XXXV og LIII. – Kort tid efter gennembruddet påbegyndte H. Beck en grundig undersøgelse af de forandringer, det salte vands indtrængen i den vestlige Limfjord forårsagede. Beck sad inde med de bedst mulige forudsætninger for at løse denne opgave, idet han siden ca. 1820 havde foretaget studier over Limfjordens algeflora. Tragisk nok savnede Beck evnen til at fuldføre et arbejde, og hans forarbejder ligger endnu i dag så godt som uudnyttede hen, se Svend Dahl, Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning, 253–256.
- 8 A. Feddersen, Om de danske Havfiskerier (Geogr. T. 6, 126 f.); jfr. Dahl, a. a. 256.
- 9 Jonas Collin, Om Limfjordens tidl. og nuv. marine Fauna, Kbh. 1884, 4–18.
- 10 se den anførte karakteristik i Dahl, a. a. 253.
- 11 Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe. Nr. 55. Angl. limfjordskom. (1736 3.10.)
- 12 A. C. Johansen, Om Aalborg-Silden (Beretn. fra den da. biol. St. XXXV, 1929, 18). Forf. gør opmærksom på, at det middelalderlige øresundsfiskeri fandt sted i et farvand, der på lignende vis var udsat for store fluktuationer i saltindholdet.
- 13 a.a., 16–17.
14. a.a., 17. – Tidlige islæg af Limfjorden kan belægges ad arkivalisk vej, således Inkvisitionsforretninger over Limfjordsfiskeriet 1761–93; jfr. Matthiessen a.a. 98 f.
- 15 Ved beskrivelsen er anvendt oversigten hos Collin a.a., 6–18 og farvandsbeskrivelsen i Den danske Lods, Kbh. 1843, 366 ff. suppleret med bl. a. de oplysninger, der findes i Kommissionsprotokol 1741–44.
- 16 C. Klitgaard, En Fortids vandvej (Ryaa), i Jy. Saml. 4:6 (1928–30), 313 ff.
- 17 Kom.s protokol 1741–44, 404.
- 18 Den gamle sildevådfisker, Kristian Snedker på Gøl, forklarede 1943 herom: „Gjøl sten lå ved sydøst hjørnet af Gjøl ude på stranden i sildeleden Isbakken, men den har stenfiskerne sprængt og taget“ (NEU nr. 2923).
- 19 Kom.s protokol 1741–44, 101.
- 20 do., 71.
- 21 Dette løb kaldes i kommissionsberetningen for Nørdyb, iøvrigt giver beretningen for denne del af fjorden en nøjere gennemgang, der fortjener at anføres, idet benævnelsen Hagedyb, hvortil store fiskeriinteresser knyttede sig i middelalderen, får en anden placering end i nutiden. Beskrivelsen anføres in extenso: „For Attrup land ligger 2 lange grunde, dene ene kaldet Haardgrund og den anden Bredgrund, paa hvilke ligger 2 holme, og på hver side af grundene er dyb, som alle 3 i den vesterste ende løber sammen i sejldybet, som er det synderste, det mellemste, Hagedybet kaldet, endes til øster i en grunde eller liden rende ved Knudegårdsbakke på Øland, og det norderste, Nørdyb kaldet, ved Broust sogns fællig . . .“ (Kom.s protokol 1741–44, 388).
- 22 En evt. tættere stenbestrøning i Vestlimfjorden kan dog skyldes nedbrydningen af de klinter, som er særlig hyppige i dette område.
- 23 Collin a.a., 10.
- 24 Kom.s protokol 1741–44, 364.
- 25 do., 369–70.
- 26 således iflg. Trap. Danmark⁴. Thylands topograf Knud Aagaard gør dog opmærksom på, at vel er Hovsør en god sommerhavn, „men om Vinteren er den ikke sikker formedelst Iis, som den der løbende Aae sætter ned paa Skibene“. (Beskr. o. Thy, 28).

Noter til Limfjordsfiskeriet indtil enevælden.

- 1 Hugo Matthiessen, *Limfjorden*², 49 ff. samt tilh. noter vedr. klostrenes godshistorie.
- 2 *Da. Mag.* I, 150, 151.
- 3 VL. Lundbæk godsarkiv. – Rettertingsdomme af 1545 17.2 og 1546 19.2.; 1550 12.6. stadfæster Oluf Munk, statholder på Ålborghus, Mikkel Nielsens eneret på nævnte fiskeri. M. N. til Kyø havde ca. 1540 afkøbt klosterforstanden Lundbæk.
- 4 Secher, *Forordn.* I, 401–402. Under kronens pantsættelse af V. til Henrik Gyldenstjerne til Ågård. Ved mageskiftedok. af 1573 4.9. fastslås, at alt fiskeri „som ligger til Vitskøkl. og af arilds tid tilligget har og bør dertil at ligge med rette“, skal overdrages Bjørn Andersen.
- 5 Kom.s protokol 1741 f., 795 (Solberg og Scheldes betænkning om Nørå).
- 6 Poul Meyer, *Fiskeriet* (i *Kulturhist. Lex. f. no. middelalder*, IV, 329); se endvidere *Da. Retshist.*, 265; jfr. Knud Mikkelsen og Thord Degns noter til *Jy. L. ang. ejendomsretten til forstrand og det tilstødende vand, hvis hovedindhold er, at stranden er bondens og vandet kongens, hvorfra følger – således sluttes der – at fiskeriet tilhører kongen* (jfr. T. f. *Fiskeri* 2, 1868; Birck, *Rigets jordegods* – –, 144 ff. og W. Christensen, *Da. Statsforvaltning*, 387–388).
- 7 *Da. Mag.* I, 141.
- 8 se *Repert.* 2. R:I, 490–491 (1462 9.8), 540–41 (1463 21.9.), 2. R:II, 100 (1468 5.11.), 703 (1478 9.9.), 2. R:III, 98–100 (1480 12. el. 19.7.), 587–89 (1487 1.5.) samt *Fr. 1.s da. reg.* 61. (1524 5.11.).
- 9 VL. Seberkl. gods, afd. G (37) nr. 1; jfr. KB 1598 7.7. og 8.7. samt *Kronens Skøder* I, 241 (1581 10.4.).
- 10 *Repert.* 2. R:I, 310 omtaler striden mellem Børglum Kl. og bispen af Børglum om fiskeri i Rye å (1459 28.2.).
- 11 T. f. *Fiskeri* 2, 1868, 166–167; *Jy. Saml.* 2. R:III, 29 f.
- 12 *Repert.* 2. R:I, 313 (1459 16.3.); *Da. Atlas* V, 539.
- 13 se bl. a. *Dipl. Viberg.* under Domkapitel: Kannikfiskeri.
- 14 W. Christensen, *Da. Statsforvaltning*, 201 f.
- 15 *Æ. da. Arkivreg.* I, 24. Jfr. *Missiver Chr. I.* og *Hans, I*, nr. 140 (1491 17.5.).
- 16 *Missiv Chr. I.* og *Hans, II*, 254 (1508 29.11.); *Jy. Saml.* 2. R:I, 244. Helt uinteresseret var NC ikke, eftersom han på det tidspunkt var lensmand på Kalø.
- 17 Forbud mod uden forlov at fiske på Viborg kapitels grunde i Limfjorden ud for Nørholm, 1570 2.6.; Secher, *Forordn.* I, 447–448; KB 1570, 590.
- 18 *Fr. 1.s da. reg.*, 62. 1528 fritages han sin livstid for „den salter som plejer om våren at ligge på Nybe og salter sild til Kongens behov“ (sstds. 159). 1518 die georgii Martiris får indb. i Nibe lov at salte og sælge sild som de tilforn har gjort „doch met swo skell at thee forwisse eiler bryske sex lester sild paa myn herres vegne“ (*Suhms Nye Saml.* I, 285).
- 19 *Repert.* 2 R: IV, 204–05 (jfr. note 18, brev af 1518).
- 20 KB 1551–55, 11. Befaling til Oluf Munck af 1551 11.2 (Nibe); do. befaling til Jørgen Lycke sm. dato (Dokkedal). Fra år 1600 ff. er en række regnskaber over det kgl. sildesalteri ved Nibe bevaret, som tillader et detaljeret indblik i, hvordan salteriet i denne periode var organiseret (RA. Nibe sildesalteri. Regnskaber 1600–02 ff.).
- 21 *Da. Mag.* 4. R: I, 269.
- 22 KB 1558, 164 (1558 4.3. „at levere kongens salter i Nibe 20 læster nye sildetønder“); do. 165 (1558 8.3. „at levere kongens salter i Nybe og Dockedal 2000 mk. da., 2 læster brød og 20 læster nye sildetønder“); et enkelt brev (1563 o. 11.3.) melder, at salteren selv møder op med „træ og salt“. Salt har lensmændene vel også normalt skullet sørge for. 1569 23.3. får tolderen i Helsingør befaling at levere „de 12 smalle læst salt, som ligger på toldboden“, til sildesalteren i Nibe.
- 23 KB 1552, 131 („at levere kongens salter i Nibe 1 td. brød, 2 tdr. øl, 2 sider flæsk, 1 fj.

- oxkød, 1 otting smør, 2 fårekroppe og 1 fj. saltet fisk“); KB 1566–70, 153–4 (1567 5.3. breve af lignende indhold).
- 24 KB 1551 11.2., 1558 4.3., 1559 24.3., 1564 16.3., 1566 30.3., 1569 23.3., 1575 10.3 og 1576 14.3.
- 25 se således KB 1553 22.2., 1612 21.2., 1637 21.2. og 1639 18.2.
- 26 KB 1552 o. 10.3., 1553 4.4., 1554 27.4., 1558 8.3., 1559 24.3., 1569 23.3., 1637 21.2. og 1639 18.2.
- 27 KB 1551 12.4. og 1.5.
- 28 se W. Christensen, Da. Statsforvaltning, 388 ff.; Schäfer, Das Buch d.I.V., LII; Tomfohrde, Die Heringsfischereiperiode, 129 ff.; KB 1571 12.9. (for Storebælts vedk.); T. f. Fiskeri 2, 1868, 180 ff. Se Bjarne Stoklund, Bonde og fisker (Handels- og Søfartsmuseets årb. 1959, 110 ff.) og sm. forf. Fiskeläge (Danmark) i (Kulturhist. Lex. f. no. middelalder IV, 316). – Derimod fik de kgl. saltere en del sild som bøder fra folk, der forbrød sig mod kgl. forbud (se RA. Nibe sildesalteri. Regnskaber 1600–02 ff.).
- 29 Schäfer a.a., E. LVII ff., jfr. LII.
- 30 Tomfohrde a.a., 135 ff.
- 31 se Hugo Matthiessen, Middelalderlige Byer, 147 og A. C. Johansen, Om Aalborgsilden, 5.
- 32 KB 1557 6.4. Ned- og vådkarle er fiskere ved to af sildefiskeriets hovedredskaber: Nedgarn (sætte- el. drivgarn) og landdragningsvåd; det tredje og vigtigste redskab, bundgarnet, mødes først i 1576 14.3.: „alle ned-, bundgarns- og vådkarle“.
- 33 RA. Nibe sildesalteri. Regnskaber 1645–55. Bilag til regnskabet 1646–47, hvor en opkøber forbyrder sig mod bestemmelserne og må bøde alle de 120 ol sild, som var købt på fjorden.
- 34 Dette har utvivlsomt været gældende for alt sæsonfiskeri med stående redskab, der krævede dagligt tilsyn. Selv den strenge helligdagsanordning af 1735 må bøje sig for nødvendigheden heraf og tillade, at Nibe bys fiskere „forretter det med sildefiskeriet forefaldende arbejde både til lands og vands“ på alle helligdage undt. påske-, pinse- og bededag. Reskr. 1741 3.3. (aftrykt i T. f. Fiskeri 4, 1870, 177) . . . Se yderligere H. Rasmussen, Vi stakkels fiskermænd (Fra Himmerland og Kjær H. 1962, 62).
- 35 Tomfohrde a.a. 135 ff. (s. 136: Es ist doch anzunehmen, dass der König in Wirklichkeit nicht den vollen Wert gab wie der Kaufmann).
- 36 Kongskøb omtales i KB 1557 6.4., 1559 8.4., 1561 16.2., 1563 o. 11.3., 1564 16.3., 1565 18.3., 1566 27.2., 1566 30.3., 1569 23.3., 1575 10.3., 1576 14.3., 1578 21.3., 1585 9.3., 1605 13.9., 1630 18.3., og hos Secher, Forordn. 1562 18.3., 1567 19.8., 1575 11.3., 1577 13.3., 1578 21.3., 1580 20.2., 1589 24.2., 1593 21.3. og 1594 4.3. I T. f. Fiskeri 3, 1869, 196 ff. findes udvalgte eksempler herpå til belysning af salteriet; det hedder her, at endnu fra 26.4.1661 havest et brev om sildesalteri ved Nibe helt enslydende med de ældre.
- 37 KB 1563 9.2.
- 38 Det må være ordlyden af dette brev, der får Johansen (Om Ålborgsilden, 5) til at hævde, at sildepriserne ved Nibe blev taget som norm for de andre sildefiskerier. Lokale svingninger i prisen alt efter tilbud og efterspørgsel må dog nok have kunnet forekomme selv på så nærliggende pladser som Nibe og Dokkedal.
- 39 Suhms Saml. II, 1:141. Aftr. i T. f. Fiskeri, 2, 1868, 192–93.
- 40 Indbyggerne i Nibe får dog 1518 lov at salte og sælge sild, som de tilforn har gjort, mod en afgift af 6 læster sild til lensmanden (Suhms Nye Saml. I, 285).
- 41 Limfjorden², 125 f.
- 42 se således Kurt Jagow, Heringsfischerei, 43: „Beltens herinck“, „Barneholms herinck“, „Alburgs nipherinck“, m. fl. kvalitetsmærkes med 2 cirkler, den mere værdsatte skånske med 3; jfr. hertil hvad Kristian 2.s toldbestemmelse i den verdslige lov anfører om sildene (en læst skånsild skal fortoldes med 5 mk., en læst ålborgsild med 3 mk. (T. f. Fiskeri 2, 1868, 200)). Jagow anfører et belæg fra 1385 på en sildesort, der benævnes „nyp haring“.

- og vil forklare den som (mecklenborgsk) kystsild; „doch ist diese Benennung nicht einwandfrei zu erklären, und es bleibt nur zu vermuten, dass damit Küstenhering gemeint ist“. Det forekommer troligere, at der er ment limfjordssild, nibesild, dermed; jfr. „Alburg nipherinck“.
- 43 Hanserecesse I. R: VII, 99; sstds. 2. R: III, 452.
- 44 Matthiesen, Limfjorden² 125; E. Daenell, Die Blütezeit d. d. H. II, 1906, 204; jfr. Jagow a.a. (?): (der Salzfishhandel) im Limfjord bei Aalborg, der bis weit in die Neuzeit für Lübeck und die mecklenburgischen Städte wigtig war (jfr. Staatarchiv Lübecks Acta-Danica, vol. Ahlburger-Handlung).
- 45 Ernst Baasch, Zur Gesch. d. lüb. Aalborgfahrt, 1921, 103–110.
- 46 No. Kultur XVI: Handel og Samf. 1934, 119 f.
- 47 Suhms Nye Saml. III, 161; T. f. Fiskeri 2, 1868, 193–194.
- 48 1522 6.1.; bestemmelserne om fiskeriet og fisketilvirkningen er trykt i T. f. Fiskeri 2, 1868, 196–200.
- 49 Cutting, Fish Saving, 62 f. og citeret litteratur.
- 50 KB 1556 4.9. Størrelsen på sildetønden er et ofte omtvistet spørgsmål. I 1516 havde Kristian 2. fastslået, at alle sildetønder skulle „være lige store ret sildeban (bånd?, tønde; jfr. ty. (Cpl.)Band = tønne, f. eks. Bierband) over al riget“ og i 1522, at alle tønder, som de svorne bødkere skulle gøre, skulle „være lige store efter den måde, vidde, længde og rum, som vor skultus, borgmestre og råd dem foregivet og befalet haver“: – 1375 var Rostocktønden blevet indført som standardmål i Hansestæderne, og 1424 Brielle-tønden i Nederlandene... Et dansk standardmål fås først ved forordn. om mål og vægt 1683 1.5. Om de ældre meget varierende forhold se Sv. Aakjær, Maal, Vægt og Taxter (No. Kultur XXX. 198, 239–240).
- 51 KB 1574 28.5., Forslag om afsætning af 50 læster nibesild i Narva, „da Nybe sild ikke kunne udbringes til deres værdi i Danzig og andetsteds i Tyskland“.
- 52 Årsagssammenhængen mellem gennembruddet og sildens forsvinden er ingenlunde uomstridt. Zoologen C. F. Lütken fremhævede forsigtigt, at „Sildens Aftagen kan have haft den samme hemmelighedsfulde Grund som dens Forsvinden i sin Tid fra Øresundet...“ (citeret hos Kiørboe a.a., 658 f.); jfr. dog Johansen a.a., 10–11, 39 ff.
- 53 Kiørboe a.a., 644 f.; jfr. iøvrigt Troels Lund, Dagligt Liv V, 32 ff.
- 54 Matthiessen, Limfjorden, 107 ff.
- 55 Schäfer a.a., og Tomfohrde a.a., 117 ff. m. anført litteratur.
- 56 Repert. 2. R: I, nr. 955; Da. Atlas, V, 539.
- 57 Matthiessen a.a., 59; en interessant sag, der trækker dette problem skarpt op, men hvor regeringens standpunkt er uldent, er striden mellem Viborg bispesæde og byen i 1488 (se Da. Mag., 4. R: II, 191 og de tilh. dok. i Dipl. Viberg. nr. 110–112, 114). Det alm. princip fastslås iøvrigt i Fr. 1.s håndfæstning art. 69 (1523 3.8.).
- 58 Dipl. Viberg. nr. 70 (1471 19.1.), 51–52. Stadfæstes af kongen 1472 3.3. (sstds. nr. 73, 54). Tilsvarende bestemmelser kendes fra andre fjorde, således Randersfjord 1505 25.11., hvor ruser ikke må sættes på dybere vand end 3 al., fordi kongen vil „at skibsybet og strømmen i Randersfjord skulle aldeles fri være, og ej nogen ruse her at sættes i nogen måde...“ (T. f. Fiskeri 2, 1868, 189–90; jfr. Neckelmann, Randers Beskr., 56).
- 59 Missiv Chr. 1. og Hans, I, nr. 242, 172–173.
- 60 Suhms Nye Saml. I, 86–87. I limfjordskom. 1741, Sager udenfor design. 1695–1750 findes en udskrift af forordningen efter registrantbog o. a. l., fol. 123. Teksten har enkelte interessante afvigelser fra den hos Suhm gengivne: *bondtel* for bond-treld, *stadgarn* for radgarn og *bond masker* for bondhefter eller maske. – Aftr. T. f. Fiskeri 2, 1868, 191–192.
- 61 Snekkedybet er forgæves eftersøgt i Den danske Lods (1916). De øvrige lokaliteter er alle ved sunde eller for Hals-Egenses vedk. ved fjordens udløb. Muligvis er det da kun disse

- snævringer, der ikke må besættes med de nævnte redskaber, således at forordn. ikke omfatter Østlimfjorden som helhed. Bestemmelsen må da først og fremmest tage sigte på den fri passage og ikke på sildefiskeriet som sådan, selv om den fri passage for sildene er vigtig, jfr. Klitgaard, Aalb. Handelsst. Hist., 19-. Det er også dette, der ligger i DL 5-10-45 første stk. om forbud mod bundgarn og ruser fra Hagedybet til Halsvede.
- 62 T. f. Fiskeri 2, 1868, 205-13; Koldingrecessen trykt i Secher, Forordn. I, 41-42 (art. 6i om fiskeri).
- 63 Da. Mag. 4. R: II, 111 og 4. R: V, 191; KB 1560 24.4. Brevet af 1560 ligeledes trykt i Secher, Forordn. I, 77.
- 64 1558 1.11. (VL. Ålborg rådstuearkiv, papirbreve 1535-1659).
- 65 KB 1560 24.4. Det er muligvis en udløber af samme sag, når Knud Gyldenstjerne får befaling til at levere breve ang. Øklosters frihed, især vedr. bundgarnsstader i Hagedyb, til Erik Lykke, „da gode mænd skulle undersøge forholdene ved disse“. Vededybet er Vejdyb mellem Korsholm og Kujegrund; Bagedybet må da vel søges ud for Hals.
- 66 VL. Ålborg rådstuearkiv, pergamentbreve 1535-1661. - Brevet er med visse uenøjagtigheder trykt i No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 22 f. Jfr. KB 1560 16.7.
- 67 Secher, Forordn. II, 689-90 (1595 8.5.).
- 68 KB 1610 12.5.; selve kommissionsforretningen dat. 1619 3.4. findes i VL. Lundbæk godsarkiv, 4: 1619-1782. Dok. vedr. fiskeriet. - Selve forordningen citeres udførligt i sag om ulovligt garnsætter i Nibe birks tgb. 1663 1.8. (bl. 135 b).
- 69 KB 1624 25.10.
- 70 KB 1627 16.4.
- 71 Stig Iuul, Kodifikation el. Kompilation? Chr. V.s Danske Lov paa Baggrund af ældre Ret (i Festskr. t. Kbh.s Univ. 1954); jfr. Jørgensen, Da. Retshist., 156.

Noter til fiskeriets teknologi

- 1 Det gælder først og fremmest Knud Aagaards beskrivelse af Ty fra 1802 og C. Schades af Mors fra 1811.
- 2 Beskrivelsen forblev iøvrigt længe den eneste og må som sådan have været af den største betydning for centraladministrationen ved behandling af aktuelle fiskeriproblemer. Kommissionsakterne - og da især betænkningerne derved - blev således flittigt brugt af den næste store limfjordskommission i 1850 (se herom Har. V. Fiedler, Om den Indflydelse som de Tid efter anden nedsatte Fiskerikommissioner have havt paa den danske Fiskerilovgivning . . ., No. T. f. Fiskeri, IV, 49 ff.). - I 1771 forsøgte finansråd Oeder vel at indsamle oplysninger om Danmarks fiskerier (RA. Danske kammer, Oederske efterretn. om skibsfarten og fiskeriet i Danmark . . . 1771; se Holger Rasmussen, Fiskeriet i Norup sn. (Fynske Minder 1954, 61-69)), men det indkomne materiale er meget uensartet og for Limfjordens vedkommende uegnet til en samlet oversigt.
- 3 VL. Viborg stiftamt og Hald amt - 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad. 1713-88. Nr. 55. Angl. Limfjordskom. Nibe fiskere til kom. 1736 3/10.
- 4 A. C. Johansen, Om Aalborg-Silden, 15 og 31.
- 5 Se således Ejerslev sn. (Mors): „... et drættsted, kaldet Aaberg Slej-strøm, hvilke er gjort ubrugelig ved en del store stene, som isen har ført ind med sig på grunden“ (Kom.s protokol, 215); Flade sn. (Mors): „... ellers bruges alene for Flade sogns grund nogle få nedgarn til gedder og en del kroge til ål, som er deres eneste fiskeri, efterdi grunden til våddrætter er gjort ubekvem ved de mange stene, som isen overalt har ført til landet“ (sstds. 217).
- 6 Jfr. Johansen: Om Aalborg-Silden, 17. - Hvor stærkt omformende islæg kunne indvirke

på kyststrækninger og grundene ud herfor beskrives i limfjordskommissionen for Bygholm vejle (kom.s protokol, 378): „... når fjorden efter foregående stærk frost opbryder med stærk sønden eller sydvest vind, opdrives på grunden med det høje vand isangler, som ingen ting skal kunne modstå...“ Et tilsvarende fænomen omtales i 1825 for Røn by på Aggertangen (A. Østerbol, Fra Agger sogn, Geogr. T. 2, 1878, 135). For Oxholms grund omtales ligeledes isens indvirkning (kom.s protokol, 619): „... på de grunde steder ind imod landet og omkring Drilåen (bundfryser vandet i stærke vintre), da isen i hastig tøbrud opdrager det på bunden voksende tang, hvorved fordærves såvel det sted, der gøres bar, som det, hvor tangen bliver henlagt og forrådner, så ingen af begge i nogle år kan blive brugbar“.

- 7 C. F. Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 1890.
- 8 F. V. Mortensen/A. C. Strubberg, Dansk Saltvandsfiskeri, Kbh. 1935, afsnit D. Redskaber. Efter denne oversigt over fiskeredskaber følger yderligere en gennemgang efter fiskearter.
- 9 Således i Dansk Biologisk Stations værk: Havet og Fiskerierne, Haandbog i Havbrug. Kbh. 1947, afsnit II, C: Fiskeredskaber.
- 10 Se herom A. v. Brandt, Fischfanggeräte und Fangmethoden (Protokolle zur Fischereitechnik, Heft 9, Nr. 17, Hamburg 1953), 3. Fra tysk hold udarbejdede v. Brandt en systematik, der udgør hovedindholdet af nævnte arbejde. Se yderligere Protokolle zur Fischereitechnik, H. 6, 1952, A. v. Brandt, Fanggeräte-Systematik).

Noter til sildefiskeriet.

Bundgarn.

- 1 Heller ikke C 5.s matrikel giver oplysninger, der forrykker denne påstand. Fra en del sogne omtales vel fiskeri efter sild, men da altid kun med våd, se således markbøger nr. 1621 (Tilsted sn.), nr. 1278 (Lovns), nr. 1339 (Fur).
- 2 Hugo Matthiessen, Limfjorden², 134; V. Kiørboe, Om det gl. Limfjordssildefiskeri (Nationaløkon. T. 3. R. 3. Bd. (1895), 634 ff.); Dagmar Larsen, Fra Nibes Glansperiode, Aalb. 1926, 132 f.
- 3 Johansen, Om Aalborg-Silden, 39 og 43. Johansen regner med en periode på ca. 40–60 års varighed med et betydeligt ringere udbytte. Jfr. herom Blomberg, Bidrag til Belysning ... (Jy. Saml. 5. R., I, 123 ff.).
- 4 Kom.sprotokol, 211–212. Fiskeriet med sildevåd på byens drættsteder beskrives at have været godt med tilknyttede salterboder, der dog nu er nedbrudt, eftersom der nu ganske sjældent bruges et eller 2 våd, og fiskeriet ikke skal kunne stoppe udgifterne. „Der foruden har i forrige tider for Nykøbing bys grund stået mange sildebundgarn, som af forbmt. årsag alle er afskaffede...“ Jfr. forbud mod at salte sild ovenfor Løgstedøre af 1552 19.5. (KB). 1594 og 1595 er der trætte mellem borgerne i Nykbg. og adel på øen om fiskeri med sildebundgarn (se KB 1594 marts (s. 246–247) og 1595 21. og 22.3. (s. 426–427)).
- 5 Under navn af „Aalborg-Nip-Hering“ (Alburgs nipherinck) vandt limfjordssilden indpas i Hansestæderne, se Hugo Matthiessen, Limfjorden², 124 f. og Kurt Jagow, Heringsfischerei, 43. Jagow anfører et belæg fra 1385 på en sildesort der benævnes „nyp haring“; og vil forklare den som (mecklenburgsk) kystsild; Det forekommer troligere, at der er ment limfjordssild, nibesild, dermed i lighed med „Alburgs nipherinck“, hvor „nipherinck“ må henføre til stedet hvor fiskene fanges.
- 6 Nørlå nævnes så tidligt som 1569 i forbud mod garnsætning for Vitskøl klostres grund ved Nørrelå (Nørrelade), Secher, Forordn., nr. 466. Fra o. 1600 forekommer omtale af denne og andre benævnte fiskegrunde i bredningen oftere.

- 7 Krøyer bemærker i sin oversigt over fiskerierne (Collin. Saml. 294,4^o, III, 1513; ordret optaget i sm. forf.s: „Prøve af en hist.stat. Udsigt over de da. Fiskerier. T. f. Fiskeri 3, 1869, 11): „Da ordet *lå* forgæves vil søges i de molbechske ordbøger, hvorvel de gamle, berømte fiskepladser ved Nibe, Nørlå og Sebberlå, have givet det en slags navnkundighed, skal jeg anmærke, at man i Limfjorden og overhovedet i det nordligste Jylland derved betegner en grund, som på en side støder til sejldybet, på de andre sider omgives af endnu fladere grunde, på hvilke kan vades“. Denne definition passer ialtfald udmærket på grundene i Nibe bredning. – O. dd. S. definerer det som „rende ved kysten, især rende, som havvandet ved flodtid løber op igennem“, men kan ikke have taget hensyn til de ovennævnte forhold.
- 8 Som bilag i B. Design. og de ef. den liggende sager (1749 3.11.).
- 9 Således besigtigelsesstadebogen 1744. Matrikelstadebogen 1695 (97) benævner denne grund: Sebberklosters grund for Nibe i Nørlå. – Den har samtidig gået under de to benævnelser: Fruens grund og Sebberklosters grund i Nørlå, således i retssag 1697 2.10. (Nibe tgb. fol. 103 b ff.).
- 10 Kom.protokol, 808 oplyser herom: (stader til Sebberkloster) „på et aparte opfundne dyb vesten for Nørlå, er anlagt siden seneste matrikul“.
- 11 Kom.sprotokol, 120.
- 12 do., 655. Jfr. om det tilfældige garnsæteri her Nibe tgb. 1696 30.5. fol. 26 a. I matrikelstadebogen 1695 (97) kaldes det Prylen og findes besat med 2 stader.
- 13 Kom.sprotokol, 606.
- 14 do., 75–76.
- 15 Kiørboe a.a., 634: „De nævnte Fiskepladser vare, paa samme Maade som den dyrkede Jord er afdelt i Marker og Agre, delte i Fiskelænker og Fiskestader, saaledes at en Lænke var en Række Stader fra Strandbredden ud mod Sejldybet efter visse Kendetegn paa Landjorden, og en Fiskestade en Strækning af c. 40 Favne i Længden og omtrent en Snecs i Bredden, i hvilke Bundgarn kunde anbringes“. – Jfr. Thaarup: Stat. Udsigt over den danske Stat . . . Kbh. 1825: „Denne Fjord (o: Limfjorden) er for Fiskeriets skyld afdeelt og matriculeret i *Lænker* og *Stader*, ligesom en Mark kan være deelt i Vange, Agre o.s.v.“
- 16 Kom.sprotokol, 1014 ff. – Alderen på bundgarnet som fiskeredskab i Danmark skal ikke drøftes her. Fra 1500-tallet nævnes det alm. fra Limfjorden.
- 17 Ny kgl. saml., 409^d, 2°.
- 18 Jfr. Drechsel: Vore Saltvandsfiskerier, 33 og pl. VII og Dansk Saltvandsfiskeri (1935). 65–66.
- 19 VL. Nibe birks tgb. 1633 13.7. bl. 45 b (vurdering af „to gamle bundgarn bome og 2 gamle rej 18 trinde steg onde og gode“). Andre benævnelser kan også træffes. Således *ring* for omgangen eller *omgangsring* (se skifte ef. Niels Lemvig i Nibe 1749 24.6., Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 61 a).
- 20 Krøyer i Collin.s Saml. 294, 4°. 7008.
- 21 Målene svarer til de gamle bundgarns mål, som de huskes i levende tradition, hvor hovedets omkreds opgives til 28–30 favne (fisker Peter Nielsen til forf. 25.6.1958).
- 22 Benævnelsen belagt så tidligt som 1547, se Da. Mag. 4 R. I, 269 (brev om at levere salteren i Muleberg (d. e. Muldbjerg, Mov sn.) steg til fire bundgarn).
- 23 Westergaards redegørelse o. 1830, fremkaldt af Vid.s Selskabs prisopgave aftrykt i No. T. f. Fiskeri, IV, 1878, 264–65.
- 24 Se Holger Rasmussen, „Vi stakkels fiskermænd . . .“ (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 54).
- 25 VL. Nibe bys skifteprotokol 1745–83: Skifter 1746 8.2., 1749 24.6., 1750 12.1., 1751 16.11. (2 skifter), 1753 21.3., 1754 7.1 og 1754 12.1.
- 26 Dat. Nibe 1838 31.10. (findes i afskrift hos H. Beck i Add. 319, Ia).

- 27 Nibe tgb. 1695–1700 fol. 18 a (1696 2.5.).
- 28 do. fol. 189 b (1698 12.11.).
- 29 do. fol. 155 b ff. (1698 25.6.) og fol. 168 b (6.8.).
- 30 do. fol. 270 b – 271 a (1699 16.12.) og fol. 275 a (23.12.).
- 31 Dette mundsteg ses ikke på tegningen fra 1741 og findes heller ikke på tegningen af „åbne bundgarn“ hos Drechsel a.a. pl. VII.
- 32 I et regnskab over vårfiskeriet efter sild under Restrup i 1725 (VL Restrup godsarkiv, 2) findes på udgiftsiden en hel del termer, der spiller en rolle i denne sammenhæng; det er i afsnittet om udredning af garn, hvor der tales om „stening“ af de forskellige dele af bundgarnet, nemlig: i *skelletterom*, i *ring*, i *bund*, i *rad*, i *tvind*, i *bødgarn*, i *løft*. En del af ordene kan umiddelbart identificeres. Det gælder bund og rad og ring (for det sidstnævnte se ovf. note 19). Skelletterom betegner sandsynligvis det afsnit af garnet, hvor fiskene samles ved røgtningen. Det hedder nu ved Storebælt „røgtestykket“, hvor et finmasket garn „røgtdugen“ findes. Denne røgtduge kaldte „de gamle“ for „skællen“. Tvind og bødgarn er mere usikre; det sidste skal dog nok forstås som udbedrede (bødede) garnstykker. Det var fristende at opfatte løft som benævnelse for røgtestykket, idet røgtningen (ofte) foregik ved at garnet, hvor fisken er samlet, vippes ind over rælingen, så fisken vælttes ind i båden (de anførte termer fra Storebælt skyldes fisker Peter Nielsen, Reersø, 25.6.1958).
- 33 Skælde, d. e. den træpind, hvorover fiskegarnet bindes. Her henvises til excursen om maskemål.
- 34 Til sammenligning kan anføres, at bundgarnsfiskere ved Storebælt havde bundgarn, hvor ringen (omgangen) havde 22 mm, bunden 28–30 mm og røgtestykket 18 mm. Røgtestykket, der her findes bagest i hovedet, er ikke så kompliceret indrettet som ovf. beskrevet, men består af et net (røgtdugen) med samme maskestørrelse overalt (fisker Peter Nielsen, Reersø, 25.6.1958).
- 35 Dette stemmer meget vel med en opgivelse i Nibe tgb. 1696 18.1. i en sag om optagelse af „tvende bondgarn, en rad og 36 stæg“. Med 11 stæg til hver bom bliver der 14 stæg tilbage til raden. Da der kun er een rad, drejer det sig måske om et ret- og baggarn med fælles rad.
- 36 Således Nibe tgb. 1662 14.6. med påsejling af garn ved hjemfart under sejl fra Ølands grund til Nibe. Sstds. 1697 19.6., hvor en førkåg bliver hængende med roret i en bundgarnsrad, så den tårner mod et hovedstæg og sønderbryder det, så garnet styrter sammen. En fladbundet kåg må stikke 6–8 tommer eller mere i vandet alt efter lasten.
- 37 Nibe tgb. 1633 7.12. (vurdering af stervbo) og oftere i Nibe bys skifteprotokol 1745–83. Ved Storebælt er det endnu alm. sprogbrug ved udsætning af åletøj: „Skal vi begynde ved den „dybe“ eller den „grunde“ ende?“ (fisker Peter Nielsen, Reersø, 25.6.1958).
- 38 Bundgarnslænker med op til 7 garnstader nævnes i Fr. 2.s åbne brev om bundgarns-sætteriet ved fjordens indløb (1560 16.7.) Orig. på perg. i VL. Ålborg rådstuearkiv. Pergamentbreve 1535–1661.
- 39 Den koldingske reces 1558 13.12 § 61 (Secher, Forordn. I, 41–42).
- 40 Nibe tgb. 1697 17.7. (fol. 95 a). Et andet synsvidne i samme sag angiver det rette dybmeed som: „Den lille flade østerhøj liggende på Grydsted mark lige i sigte med Nibe kirkes øster kug og kam“, men retter det senere til „den lille fladhøj på Tyrrestrup mark“ (sstds. 1697 26.6., fol. 91 b og 24.7., fol. 96 b). Da de to nævnte byers marker støder sammen, er forvekslingen meget forklarlig. Iøvrigt udgår det senere syn fra et stæg ved dybet, hvor med de første synsmænd havde markeret dybmeedet. Et synsvidne om sætteriet på samme lænke i 1638 nævner, at lænkens meed mindes de at have været de samme i 20 år uden dog nærmere at angive, hvilke meed det drejer sig om (Nibe tgb. 1638 21.4. fol. 10 b).
- 41 Holger Rasmussen, Sildekågen i Nibe kirke (Budstikken 1954–55, 90 og note 4–5).

- 42 Nibe tgb. 1697 27.7. fol. 96 b.
- 43 do. 17.7. fol. 95 a.
- 44 do. 1696 16.5. fol. 22 b samt 33 b (stævningens ordlyd med omtale af de udsatte målestæg).
- 45 I en af synsforretningerne for Nye 6. lænke fastslår synsmændene at have betjent sig af „et rigtig mål og taul af 42 favne efter den gml. alens længde, beregnet 3 alen til en favn. hvorefter målingen på lænkerne hidindtil har været rettet“ (Nibe tgb. 1697 26.6. fol. 91 a). Klitgaard har ud fra et enkelt eksempel hæftet sig ved 41 favne (36 til rad 5 til bom), skønt hans udførlige gennemgang af tingbøgerne for Nibe dog må have givet ham langt flere eksempler på 42 favne (C. Klitgaard, Nibe Bys Hist., 19 note 2).
- 46 Nibe tgb. 1696 16.5. fol. 24 a.
- 47 „Endnu vandt, at den alen, som de udreder deres garn efter, er efter den gl. jyske alens længde 3 alen til en favn“ (sstds. fol. 31 b – 32 a).
- 48 Nibe tgb. 1698 12.11. fol. 190 a.
- 49 do. 1696 20.6. fol. 31 b – 32 a. – Den ældste målsangivelse for fiskegarn i Limfjorden findes i Viborg landstings stadfæstelse på alle fire stænders vedtagelse om fiskeriet i Limfjorden (1471 19.1., Dipl. Viberg. nr. 70, 52). Om sætteri med ruser fra land i „menig“ fjord fastsættes en strækning på 40 favne ud ad dybet og ej længere, og 30 favne hvor fjorden smalnes. Her er overraskende overensstemmelse med de her drøftede forhold.
- 50 I en indførselsforretning fra 1630 21.12. for Jørgen Brockenhuus til Seberkloster hos fru Anne Høeg til Buderupholm gøres udlæg i bdgst. på Nørlå, neml. i to på Barmerlænken og i et på Syvende lænke. Alle tre stader angives til 45 favne (Kom.s dok. nr. 15:4, vedim. kopi af indførselsforretning dat. Viborg 1631 3.2.).
- 51 I Nibe tgb. 1696 12.9. fol. 52 a meddeler K. P., at han 1665 kom til Nørlund at „tjene sl. Werner Parsberg for foged“. Jfr. nærmere under afsnittet om Fogeder etc.
- 52 Her tænkes vel på matrikuleringen af staderne i 1695.
- 53 Nibe tgb. 1696 20.6. fol. 32 a-b. Henvisningen dækker alle de tre sidste anførte vidnesbyrd.
- 54 Limfjordskom. 1695, protokol s. 38 („hvert stade regnes 36 favne og bundgarn 6 favne“).
- 55 Limfjordskom. 1695: A. Sager udenfor design. Klein til RK 1695 8.5.
- 56 do. do. Brunow til RK. 1696 13.2. og 1696 30.12.
- 57 Nibe tgb. 1696 20.6. fol. 32 b.
- 58 do. 1696 25.4. fol. 17 a.
- 59 Limfjordskom. 1741, protokol s. 643–644.
- 60 Nibe tgb. 1697 29.5. fol. 82 b.
- 61 Kom.s dok. nr. 97. Nr. 27. Assessor Gleerup egenh. underskr. ordre af 13.3. 1737 på raddernes længde ved bundgarnsætteriet.
- 62 Der henvises under eet til besigtelsesstadebogen.
- 63 Kom.sprotokol s. 659–660.
- 64 Således for Mandrups lænke (besigtelsesstadebogen fol. 264 ff.): „Dessens meed til det yderste og østerste garn er, når en liden knott høj på Torup mark stikker norden ud af Herculis bakke. Til det vesterste stade næst indtil grunden er meed, når berørte høj går ind i Herculis bakke“.
- 65 Besigtelsesstadebog fol. 23 ff.
- 66 Dipl. Viberg. nr. 70, 52; jfr. W. Christensen: Statsforvaltning, 387.
- 67 1546 14.2. Skikkelse om bundgarn, ruser etc. (trykt T. f. Fiskeri 2, 1868, 207 f). En mere præcis angivelse findes i den ældre bestemmelse for Randers fjord (1505 25.11.), hvor det forbydes at sætte ruser dybere end på 3 alen vand (T. f. Fiskeri 2, 1868, 189 geng. ef. Neckelmann, Randers Beskr., 56). – En kommissionsdomstol i 1560 fastsætter regler for garnsætningen fra Hagedybet til Hals, se ovf. 44.

- 68 Breve af 1595 2.4. Samme konstellation af storgodsejere (stadeejere) og nibefiskere træffes oftere, således i 1730erne som forspil til kommissionen i 1736. Brevene findes refereret i kommissionsakten i VL. Lundbæk godsarkiv, 4: 1619–1782. Dok. vedr. fiskeriet. Se også Nibe tgb. 1663 1.8. – Ordren til lensmanden findes i Secher, Forordn. II, 689–90 (1595 8.5.).
- 69 KB 1610 12.5.; selve kommissionsforretningen se note 68. – Oddelænken anføres senere under den såkaldte Fruens grund i Nørlå. De anførte meed er en smule afvigende fra besigtelsesstadebogen i 1741. Sostrup er en fejlskrivning for Tostrup.
- 70 T. f. Fiskeri 4, 1870, 171 ff.
- 71 Eksempelvis for Nibe birks vedk.: Nibe tgb. 1635 13.6. bl. 134 b f., 1636 10.12. bl. 66 b f., 1639 27.4. bl. 72 a f., 1662 31.5. bl. 66 a f., 1662 14.6. bl. 70 b og 73 a, 1663 6.6. bl. 82 b f., 1663 13.6. bl. 93 a, 1663 20.6. bl. 95 b og 98 b, 1663 1.8. bl. 134 b f., 1697 15.5. fol. 77 a f., 1697 29.5. fol. 81 b f., 1697 12.6. fol. 86 a f., 1697 2.10. fol. 103 b og 1697 16.10. fol. 105 b f. – I skr. fra Laurids Lauridsen til stiftamtmand With 1749 30.6. (VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad) forklares, at det dybeste vand bundgarn sættes på er 11 alen, hvorefter der tilføjes: „Dog er det ikkun på få lænker, der er så dyb vand til dybet, thi på de steder falder der bredeste dyb, ellers falder mest øvrige bundgarnssætteriet på 6 alen vand til dybet, og i grunden kan en krejlkåg med sin ladning gå inden om det inderste radstæg“.
- 72 Nibe tgb. 1639 27.4. bl. 72 a. Garnet stod iøvrigt ikke yderst ved dybet, men i det syvende stade. Et senere syn gav da også blot 5 alen vand „ved den sønder hjørne stauell“, hvorfor sagen afvistes (Nibe tgb. 1639 22.6. bl. 80 b).
- 73 Nibe tgb. 1662 31.5. bl. 66 a–b.
- 74 do. 1663 1.8. bl. 134 b ff.
- 75 Kom.sprotokol 644 f. – Blandt klagerne var storstadeejere og storsaltere fra Aalborg, der gør gældende, at der fra gammel tid har været fri sejlads med fiskerkåge inden for garnene, men at en spærring har bevirket, at „de af Nibe bys indvånere, som fisker på Ølands grund, når der falder noget rørigt vejr eller vinden er skral, tager vejen over raderne på lænkerne, og som oftest med deres kåge opriver raderne, omstøder stægene etc.“ (Kom.s dok. nr. 136, 1741 9.11.). – I Laurids Lauridsens ovf. anførte skr. (note 71) bemærkes: „... i grunden kan en kreil kog med sin ladning gaae inden om det inderste radstæg“.
- 76 Kom.sprotokol, 1041.
- 77 En krejlkåg angives af Solberg/Schelde at kunne føre 30–40 tønder gods.
- 78 Nibe tgb. 1696 30.5. fol. 25 b – 27 b, 1696 11.7. fol. 38 a – 39 a og 1698 12.11. fol. 189 a – 190 a.
- 79 Nibe tgb. 1699 28.10. fol. 259 a f.
- 80 do. 1696 16.5. fol. 22 b f.
- 81 do. 1696 20.6. fol. 31 b f.
- 82 do. 1697 17.7. fol. 95 a.
- 83 do. 1698 7.5. fol. 133 a.
- 84 Oversigten bygger på besigtelsesstadebogen af 1741 med suppl. materiale.
- 85 Bemærkelsesværdigt mange lænkerum måler 42 favne (3 på Østerland, 2 på Nørlå, 1 på Fruens grund og 7 på Sebberlå). I den forbindelse er kommissionens argumentation i forbindelse med autoriseringen af Doktorlænken interessant. Nibefiskerne havde forevist en støtlænke inderst på grunden mellem Barmer lænke på Nørlå og Klosterlænke på Fruens grund, som de ville have stående i fremtiden. De to største ejere på de to gamle lænker, henh. justitsråd Poulson til Vår og kammerråd Gleerup til Sebberkloster, påstod herimod lænkens afskaffelse, „såsom de (d. e. staderne) betog det rette lænkerum for de gamle

matrikulerede stader“. De udsatte garn er derfor blevet optaget af de to hovedgårde, såsnart de er blevet udsat i den nye lænke. Kommiss. har i den anledning nøje eftermålt, „hvad der kunne blive til lænkerum, når bmt. Doktorlænke bliver stående midt imellem ... og befunden, at der endda fra det 4. stade, hvor lænken støtter, kan blive 42 favne til hver af de berørte lænker...“ (kom.s protokol, 805). Efter dette er det fristende at antage et mål på ca. 42 favne som et mindstemål for lænkerummets bredde.

- 86 Nibe tgb. 1698 28.5. fol. 139 b f.
- 87 Findes blandt de producerede dok. i Nibe tgb. 1697 23.10. fol. 110 a f. – Godsernes fiskeriforbud er omtalt i afsnittet: Fiskeriopsyn og Sædvaneret. Tilsvarende forbud udstedtes af fiskere eller mindre stadeejere, se Nibe tgb. 1639 2.3. bl. 65 a, 1639 15.6. bl. 80 a, 1663 10.1. bl. 4 b – 5 a og 1699 2.12. fol. 267 a.
- 88 Kom.s protokol, 796.
- 89 Nibe tgb. 1638 5.5., 12.5., 28.7., 13.10., 20.10., 24.11., 1.12., 1639 30.3., 29.6., 1662 27.9., 1696 16.5., 1697 16.10., 23.10., 13.11. og oftere.
- 90 Nibe tgb. 1699 3.6. fol. 233 b.
- 91 do. 1638 5.5. bl. 15 a, 1696 16.5. fol. 21 a, 1697 22.5. ff. fol. 80 a ff., 1698 12.11. fol. 189 b.
- 92 Rasmussen, Fiskeretssager ved Nibe birk i 1600–1700 tallet (Bol og By 5, 1964, 71 ff.; se desuden afsnittet om fiskeriopsyn og sædvaneret.
- 93 Nibe tgb. 1697 26.6. fol. 89 a–b.
- 94 do. 1698 12.11. fol. 189 b.
- 95 Kom.s dok. nr. 9. Birkefoged K. P. til limfjordskom. 1696 19.5. – Jfr. Nibe tgb. 1699 21.1. fol. 205 b ff., hvor birkefogden forelægger samtlige byens indvånere en vedtægt efter de samme retningslinjer, hvor der for at forekomme processer, „der snart ikke kan komme til ende det hele fiskeri igennem“, foreslås udnævnt „2de eller flere mænd hos birkefogden, som neste eller anden dag kan efterse deres garnsetteri, og tvistigheden om muligt strax i mindelighed forene“. Dette forslag vedtages enstemmigt jfr. nærmere under afsnittet om fiskeriopsyn og sædvaneret.
- 96 Kom.s protokol, 69.
- 97 do., 383–384.
- 98 do., 619.
- 99 H. N. Krøyer, De da. Fiskeriers Hist., III (Collin Saml. 294,4^o, nr. 7008).
- 100 Dette problem var ingenlunde afklaret på Krøyers tid, jfr. således C. H. Ostenfeld, Aalegræsset (Zostera marina's) Vækstforhold og Udbredelse i vore Farvande (i Beretn. f. Biologisk St. X, 1901, 35–36). A. C. Johansen diskuterer sildens ynglepladser før Agger-tangens gennembrud i sin afhandling om ålborgsilden, 17–18.
- 101 Kom.s protokol, 1016.
- 102 do., 92–93. Om *støttelænker*, der nævnes her oplyser Krøyer (Limfjordsfiskeriets Historie II, Collin Saml. 294,4^o: 7008): Støttelænker kalder man sådanne lænker, som fra grunden skyder sig ind imellem de egentlige lænker, hvor der muligt kan være plads mellem disse.
- 103 Forordn. 1750 15.12 § 3 (tr. T. f. Fiskeri, 4, 1870, 183).
- 104 VL. Lundbæk godsarkiv, 4: 1619–1782, nr. 1. Baggarn nævnes i klagen fra godsejerne, men ikke i nibefiskernes klage.
- 105 Limfjordskom. 1740erne. Design. og de efter den liggende sager 1737–50. Skr. fra Glerup til kongen 1749 3.11. Som bilag originaldok. af 1600 28.4. om bdgst. på Nørlå.
- 106 I dette materiale findes heller ingen samlet oversigt, idet baggarn kun nævnes, når de af en eller anden grund kommer for retten. Først igennem inkvisitionsforretningerne efter 1750 bliver det muligt at få en virkelig forestilling om dette sætteris omfang.
- 107 I et syn over sætteriet på Nør Møllelænke står der i 3 stader efter hinanden ret- og baggarn. Mens de 2 stader er ret sat, er der i det tredje „skejet lidt sønder fra“ med retgarnet (Nibe tgb. 1695 7.12. fol. 4 b). I et tilsvarende syn for 4. lænke østen Pøtten

- har en fisker ret- og baggarn i to efter hinanden følgende stader; i begge er garnraden betydelig over de 36 favne, men desuden er der kastet „slemmelig“ med baggarnene, så fiskeren har fået 12 favne mere end der tilkommer ham (Nibe tgb. 1696 25.4. fol. 17 a).
- 108 Nibe tgb. 1699 16.12. fol. 271 a.
- 109 do. do. do. samt 1699 2.12. fol. 266 b – 267 a og 1700, 13.1. fol. 277 a.
- 110 Nibe tgb. 1662 27.9. bl. 119 a–b, 1697 24.4. fol. 75 b – 76 a. Tiltale mod et baggarnssætteri, der står 12 favne norden af lænken, „og er ingen anden steds i fjorden så udlig imod dybet sligt garnsætteri at finde med slig kasten eller slængen med baggarn“.
- 111 Nibe tgb. 1639 4.5. bl. 76 a.
- 112 VL. Ålborghus m. fl. amters arkiv. Inkvisitionsforretninger over Limfjordsfiskeriet 1761–93.
- 113 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe Købstad 1713–88. L. L. til stiftamtmanden 1749 30.6.
- 114 Limfjordskom. B. Design. . . . litr. B., nr. 3937. H. J. Gleerup til kongen 1749 3.11.
- 115 Kom.s protokol, 997–998.
- 116 Således Krøyer i sin oversigt over sildebundgarnet i Collin. Saml. 294,4^o. Vanskeligheden ved disse garn ligger i, at de gennemgående kun opregnes rent summarisk uden nærmere beskrivelse; se således foruden reskript af 1737 og Møinichens bemærkninger stiftamtmand Withs speciale betænkninger til kom. af 1749 (B. Design . . . litr. C. 1749 4.10.). Forbud mod dem optages i Solberg/Scheldes forslag af 1744 og lovfæstes i forordn. af 1750 § 3.
- 117 Nibe tgb. 1699 27.3. fol. 232 a.
- 118 Redegørelsen skyldes Laurids Lauridsen, der ernærede sig ved fiskeriudredning og silde-saltning i Nibe, og som With gentagne gange under kom. i 1749 betjente sig af som hjemmelsmand. Skrivelse af 1749 30.6. i Viborg stiftamt og Hald amt – 1789.
- 119 Således Krøyer a.a. (Collin. Saml. 294,4^o).
- 120 Lov af 1857 29.12. om fiskeriet i Limfjorden (her ef. T. f. Fiskeri 4, 1870, 247–48); NEU nr. 21.020. Hans Møller, Sebbesund, 1963.
- 121 Nibe tgb. 1639 4.5., 1697 29.5., 23.10., 1698 28.5. og 1700 13.1.
- 122 No.T.f. Fiskeri IV, 1878.
- 123 VL. Ålborghus m. fl. amters arkiv. Inkvisitionsforretn. o. Limfjordsfiskeriet 1761–93, dat. Nibe 1761 4.6.
- 124 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer: De da. Fiskeriers Hist., II, 5 b Garnfiskeri.
- 125 se således Arthur Feddersen, Fortsatte Bidrag til Limfjordsfiskeriets Historie (No. T. f. Fiskeri IV, 1878, 224 ff.).
- 126 a.a., 227.
- 127 a.a., 250. Redegørelsen, der er formet som en ansøgning til kongen, overræktes ved en audiens af Westergaard i juli 1829, se Additamenta 318 b. Folio (afskrift i Becks saml.).
- 128 a.a., 229. Herom bemærker Krøyer (Collin Saml. 294,4^o. 7008. Limfjordsfiskeriet): „Imellem løberaden og hovedraden siges, efter gammel vedtægt, at efterlades en åbning af omtrent to alen, for at sildens fremtrængen til de øvrige lænker ikke skal hindres.“ – Fisker Hans Møller, Sebbesund oplyser til forf. 1956, at der mellem løberad og hovedrad skulle være en åbning på 3 favne. Sådan brugtes det endnu til 1910.
- 129 a.a., 235.
- 130 a.a., 236.
- 131 Collin Saml. 294,4^o. 7008. Limfjordsfiskeriet. I Nibe synes fra gammel tid 12 bungarn at være det normale for en erhvervsfisker („en kågs fiskeri“), se således Laurids Lauridsens skr. af 1749 30.6., ovf. s. 88 og note 113, hvor der opereres med 12 bdg. som en normal foreteelse.
- 132 Beskrivelsen aftrykt i No. T. f. Fiskeri IV, 262 ff.

- 133 Additamenta 318, b. Folio. H. Beck: Beskrivelse over bundgarnsfiskeriet.
- 134 se Klitgaard: Nibe Bys Historie, 271.
- 135 VL. Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 91 b ff. Begge de nævnte er fundne døde i Sebbelå.
- 136 Nibe tgb. 1636 14.5. og 28.5. bl. 20 a og 21 b. I begge tilfælde hævder de tiltalte at have været hjemme i god tid før mørkets frembrud.
- 137 Nibe tgb. 1696 6.6. fol. 27 b ff., 1696 20.6. fol. 30 b og 33 a, 1696 11.7. fol. 37 a–b.
- 138 Bundgarnsfiskerne ved Læsø anvendte teltjoller under deres fiskeri, men de lå fast forankrede i hele sæsonen og brugtes kun til beboelse. Teltet dannedes af teltdug (sejldug), der var spændt over et stel bestående af mast, årer, sejlstage m.v. (se Bjarne Stoklund, Bundgarns- og vådselskaberne på Læsø (Budstikken 1958, 86–87).
- 139 Tomands besætning i røgtekågene fremgår af mange oplysninger i Nibe tgb., således 1638 28.4., 19.5., 22.12., 1639 27.4., 1662 31.5., 14.6., 27.9., 1663 13.6., 1698 5.11. og 1699 16.12. o.a.
- 140 Nibe tgb. 1638 28.4. bl. 13 a – 14 a.
- 141 Aftrykt i T. f. Fiskeri 4, 1870, 177. At man også langt tidligere havde givet fiskerierhvervet lempelser på dette område synes at fremgå af forordn. af 1304 13.3. § 9, hvor de kgl. fogder om Limfjorden får befaling til ikke at hindre hvad der synes at være behandling af fisk i „helg“ (se Dipl. Dan. II, 5).
- 142 citeret i Kom.s dok. nr. 76 litr. L i sag mell. assessor Gleerup, Sebbekloster og hans bønder.
- 143 således Nibe tgb. 1698 25.6. (pinsedag), Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 49 b ff. (skifte ef. Anne Jensd. Tyrestrup) (påske, pinse samt bededag), se Holger Rasmussen, Vi stakkels fiskermænd (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 43 ff.). I skifte ef. Christen Justsens enke i Nibe 1746 (Nibe bys skifteprotokol fol. 13 a ff.) røgtes der ligeledes garn i vårfiskeriet 1746 påske, pinse og bededag.
- 144 I skiftet efter Anne Tyrestrup (se note 143) betales helligdagsbøder „for bededagsaften, da de var ude at fiske over den tilladte tid“. På denne dag sker både morgen- og aftenrøgtning.
- 145 Collin Saml. 294,4^o. De da. fiskeriers hist. II, 5 b. Garnfiskeri.
- 146 Fisker Hans Møller, Sebbesund til forf. 1956.
- 147 Additamenta 318, b. Folio. Beskr. o. bundgarnsfiskeriet.
- 148 A. C. Johansen, a.a., 20 f.
- 149 T. f. Fiskeri, 4, 1870, 173.
- 150 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 13 a ff.
- 151 B. Design. og de ef. den liggende sager 1737–50. 1745 26.5. (nibefiskere til kongen, støttet med udtalelser af sognepræst og byfoged), 1749 10.6. (nibefiskere til limfjordskom.), 1750 18.3. (Laurids Lauridsen til stiftamtmand With). Denne sidste skr., der findes i VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad, danner grundlag for 1750 21.5. (stiftamtmand With til RK).
- 152 se note 147.
- 153 H. C. Strandgaard, Om Sildefiskeriet ved Sallingsund (Jy. Saml. VIII, 1880–81, 165 ff.); fiskeri med sildevåd under is nævnes også af K. Aagaard, Beskr. o. Thy, 1802, 227.
- 154 VL. Ålborg m. fl. amters arkiv. Inkvisitionsforretn. 1764, 23.11., 1765 4.12., 1766 24.12., 1770 21.12., 1786 14.11. og 1787 26.11. Alle de nævnte forretninger holdes i land, da fiskeriet pludselig er ophørt og garnene så vidt muligt bjærget.
- 155 Nibe tgb. 1699 16.12., fol. 270 b – 271 a (hjemkørsel af stæg fra Sebbesund).
- 156 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1746 8.2., 1746 18.3., 1746 29.4., 1747 28.8., 1749 22.3., 1751 16.11.
- 157 B. Design. og de efter den liggende sager 1737–50. No. 2. 1749 10.6.

- 158 Collin. Saml. 294.4^o. 7008. Limfjordsfiskeriet. – Se Bjarne Stoklund, Bundgarns- og vådselskaberne på Læsø. (Budstikken 1958, 90–91).
- 159 Kom.s dok. nr. 145 (1742 13.3.).
- 160 do. 222 litr. A. (1741 8.8.). Det bemærkes, at herredsfogden som ejer af Vårbjerggård selv er part i sagen.
- 161 Nibe tgb. 1695–1700 fol. 162 ff. (1698 9.7.). Sagen påbegyndes 28.5. (sstds. fol. 140 a–b).
- 162 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 91 b.
- 163 Nibe tgb. 1662 21.6., bl. 74 b – 75 a og 12.7. bl. 86 a–b. – Her anvendes glosen: bølte eller indbølte.
- 164 Nibe tgb. 1695–1700, fol. 40 b (1696 18.7.). Når hun tiltales, er det bl. a. fordi hun desuden fører et letfærdigt levned.
- 165 se bl. a. Kom.s dok. nr. 130. Birkedommer V. Broholms forretn. af 1741 4.11.
- 166 se for nærmere enkeltheder VL. Ålborghus m. fl. amters arkiv. Dok. i en trætte mellem Ålborg og Nibe om fiskeriet i Limfjorden 1728–30.
- 167 Nibe tgb. 1638 19.5., bl. 22 a–b. Vurdering af godset i salterboder, brugt af den tidl. foged på Sebborggård. Her fandtes ruser, bdg., kåg, hør, møbler og husgeråd.
- 168 Nibe tgb. 1695–1700, 1698 19.11., fol. 190 b.
- 169 Holger Rasmussen, Vi stakkels fiskermænd... (Fra Himmerland og Kjær Herred, 1962, 53). – Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1747 1.11., fol. 47 a, 1749 22.3., fol. 50 b, 1749 24.6., fol. 61 a, 1750 12.1., fol. 83 b, 1751 23.5., fol. 86 b, 1751 16.11., fol. 95 b, 1751 16.11., fol. 92 a, 1752 3.8., fol. 111 b (da enken efter Johan Kolbæch dør, nævnes intet om garnhuset, men på loftet opbevares nedgarn), 1753 21.3., fol. 120 a og 1754 7.11., fol. 126 b. – I en sag fra 1662 (Nibe tgb. 1662 12.7., bl. 85 b – 86 a) tiltales en mand for at være brudt ind om natten i et garnhus. Sagsøgerens fiskerkarl forklarer, at „om natten da lå han i hans husbonds lade på hans husbonds garnredsel, og døren var tillukt“, da den tiltalte bryder ind.
- 170 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1746 29.4., 1747 28.8., 1747 1.11., 1749 22.3., 1749 24.6., 1751 16.11., 1753 15.1., 1753 21.3., 1754 7.1. og 1754 12.1.
- 171 Det passer i det store og hele med en sag i Nibe tgb. 1634 11.10., bl. 113 a–b, hvor der tjæres 2 bdg. og 4 ruser i 2 tdr. tjære. Bdg. har muligvis da været noget mindre end 200 år senere, jfr. også tjærekedlernes rumfang i henh. 1700 årene og på Krøyers tid nedenfor. – Beck nævner dog også i sin med Krøyers samtidige beskrivelse (Add. 318 b, folio), at bdg. bejses især mod angreb af tanglopper („rægnlus“). Bejsningen foregår på forskellig måde, men i „alm. garves garnet i nogle dage på sædvanlig måde i lud af egebark“. Denne bejsning synes kun at gælde nye, ubrugte garn.
- 172 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1749 22.3., 1749 24.6., 1751 23.5., 1751 16.11., 1751 16.11., 1752 3.8., 1753 15.1., 1754 7.1. og 1754 12.1.
- 173 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1747 28.8., 1751 16.11. og 1754 7.1.
- 174 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifter 1746 8.2. og 1746 29.4.
- 175 Nibe tgb. 1662 11.10., bl. 120 a–b.

Noter til silderuser.

1 Kom.s protokol 1016 ff.

2 Jeg følger her den definition på ruse, som er givet af Ivar Modéer, Den nordiska ryssjans ursprung och ålder, Uppsala 1939, 2 ff. – „en på gjordar monterad i sin längdriktning hopfällbar nätpåse, vilken i vattnet hålles utspänd mellan förankringar eller i botten nedstuckna käppar“. Med rette gør M. opmærksom på, at der i dansk videnskabelig litteratur i alm. råder stor usikkerhed om betydningsindholdet af fisketermen ruse. Det fremgår også af Kristen Møller, Danske ålegårde etc., Kbh. 1953, hvor han gentagne gange

- påpeger benævnelsen brugt som „et slags overbegreb, en sammenfattende betegnelse for ruselignende redskaber“.
- 3 Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 36 og pl. XI.
  - 4 Collin. Saml. 294,4^o: H. N. Krøyer, II, 5 b, Garnfiskeri.
  - 5 se ovf. s. 49 f. og oversigten over redskabsformer i Dansk Saltvandsfiskeri, Kbh. 1935, 49.
  - 6 Kom.s protokol, 102–03. – I Nibe-skifterne nævnes en enkelt gang (1754 7.1.) en „grundruse“; jfr. ovf. under bundgarn betegnelsen: grund- og dybgarn.
  - 7 Kom.s protokol 1017.
  - 8 se Ole Højrup, Landtøjet. Et fiskeredskab fra selvforsyningsdage (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1955, 39 f. og fig. 33) samt Kristen Møller a.a., 22 f. og fig. 5. – Jfr. Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 50 og pl. XIV og Modéer a.a., fig. 8 og 10. Peesch, Die Fischerkommünen, 180 ff.
  - 9 Ossian Olofsson, Fiskesätt och fiskeredskap (Svenska Jordbrukets Bok: Söttvattensfiske, Sthlm. 1922, 244). Sådanne ruser anvendes endnu (1965) på Gotland iflg. egen iagttagelse.
  - 10 Herman Ottó, A Magyar Halászat Könyve, Budapest 1887, fig. 131.
  - 11 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, skifte 1746 8.2., 1746 18.3., 1746 29.4., 1747 28.8., 1747 1.11., 1749 24.6., 1750 12.1., 1751 23.5., 1751 16.11., 1751 16.11., 1752 3.8., 1753 15.1., 1754 7.1. og 1754 12.1.
  - 12 Det ældste mig kendte belæg for benævnelsen findes i Nibe tgb. 1634 8.11. bl. 116 a, hvor „en ruse med sine kroge“ vurderes for 3 sldr.
  - 13 Trykt kommissionsberetning 1855 om Brugen af Fiskeriet i Limfjorden, 16 ff.
  - 14 Dipl. Viberg., 51–52.
  - 15 Missiv. C. 1 og Hans, II nr. 149–151; se desuden Mourier, Forsøg til en Oversigt... (T. f. Fiskeri 2, 1868, 189).
  - 16 Forsøg til en Oversigt... (T. f. Fiskeri 2, 1868, 205).
  - 17 Skikkelse om Bundgarn, Ruser og Pulsvaader i Limfjorden (T. f. Fiskeri 2, 1868, 207).
  - 18 Nibe tgb. 1664 12.11., bl. 102 a.
  - 19 Nibe tgb. 1632 24.11., bl. 79 b – 80 a, 1634 12.7., bl. 104 b, 1638 17.2., bl. 5 a, do. 15.12., bl. 55 b – 56 a, 1639 26.1., bl. 59 a, 1663 16.5., bl. 72 a–b, do. 12.12., bl. 191 a–b og 1699 23.12., fol. 275 b.
  - 20 Nibe tgb. 1639 16.3., bl. 65 b – 66 a, do. 7.12., bl. 108 b (hvor der rejses tiltale for en ruse, der er „taget fra heell og fæste“ og garnet sønderrevet), 1664 29.10. bl. 97 a–b og 1696 9.5., fol. 19 b.
  - 21 Modéer a.a., 165 f. – „Den av skandinaviska etnografer hävdade meningen att den nordiska ryssjan vore en inhemsk utveckling av mjärden är sålunda felaktig“.
  - 22 Modéer a.a., 122 f.
  - 23 Modéer a.a., 142 ff.
  - 24 Kom.s protokol 64 ff.
  - 25 Kom.s dok. nr. 100 (1741 28.6.) og nr. 101 (1741 6.11.), byfoged Laurids Iilstorffs 1. og 2. forretning over fiskeriets brug i Limfjorden.
  - 26 Kom.s protokol 383–84. – Kom.s dok. nr. 108. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Løgstør... 9.3.–10.3. 1742 (heri en detaljeret beskrivelse af Mejlgrunden).
  - 27 Kom.s protokol 101–02.
  - 28 Kom.s dok. nr. 107. Herredsfoged Peder Bisgaards forretning af 1741 10.11.
  - 29 Det fremgår da også utvetydigt af kom.s dok. nr. 87. Birkedommer Ditlef Møllers forretning af 1741 8.11., hvor bønder fra Djørup benytter sig af „knopskibe“ ved deres fiskeri. – Se Holger Rasmussen, Hasselø-egen. Et bidrag til de danske stammebådes historie (Kuml 1953, 15 ff.).
  - 30 Kom.s dok. nr. 106 (1741 5.6. – 8.6.) og nr. 108 (1742 9.3. – 10.3.) begge forretninger ved rettens betjente i Løgstør.

- 31 Kom.s protokol 192, 193, 195 og 287–88.
- 32 do. 199. – Kom.s dok. nr. 176. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Skive 6.7.–7.7.1742.
- 33 Kom.s protokol, 166. – Kom.s dok. nr. 152. Herredsfoged Chr. Kolds forretning af 1741 20.11. og nr. 166. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Skive 6.7.–7.7. 1742.
- 34 Kom.s protokol, 166–67. – Kom.s dok. nr. 166. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Skive 6.7.–7.7. 1742 og nr. 168. Birkefoged Hans Rasmussens forretning 1741 16.11.
- 35 Kom.s protokol, 190. – Kom.s dok. nr. 166. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Skive 6.7.–7.7. 1742 og nr. 175. Birkefoged Bolle Jensens forretning af 1741 30.11.
- 36 Kom.s protokol, 320. – Kom.s dok. nr. 209. Herredsfoged Niels Winthers forretning af 1742 10.2.
- 37 se således Karen Thuborg, *Det gamle Harbøre, Kbh.* 1928, 41; Olof Hasslöf, *Fiskeredskap och arbetslag (Folk-Liv 1943–44, 64, 69).*

Noter til sildegarn.

- 1 se Dansk Saltvandsfiskeri, Kbh. 1935, 49; Kulturhistorisk Lex. f. no. middelalder V, 195.
- 2 Kom.s protokol 1018 ff.
- 3 Dette er den gamle betegnelse for sildegarnet i Limfjorden, se Bjarne Stoklund, *Garn og Garnfiskeri (Kulturhist. Leks. V, 196)*. Om sildegarnets benævnelser iøvrigt se Reinhard Peesch, *Kulturströmungen in den Küstenzonen der südlichen Ostsee (Deutsch. Jahrb. für Volkskunde 1962, 3 ff.)*.
- 4 Collin Saml. 294,4^o. 7008 (De da. fiskeriers hist., III).
- 5 Krøyer har i sin omtale af sildegarnene ved Øresundskysten nogle kritiske bemærkninger herom.
- 6 Additam. 317, I b. I. Fol.
- 7 Drechsel, *Vore Saltvandsfiskerier*, 41 og 43. – At kobbe sildegarnene kendes på Bornholm ialtfald fra 1700-årene, for i stiftamtmandenes indb. 1771 til Oeder (RA. C.A.a.V) hedder det i Skougaards besvarelse af 21.8., at silden fiskes ved garn kaldet „mantzer, af hvilke ethvert er 5 à 6 favne langt og omtrent 1 favn bredt; *hvilket man nedsætter, alt eftersom man slutter silden at gå højt eller nedrigt*“. – I Handels- og Industri-Tidende 1803 nævnes (s. 362) kobning af sildegarn fra Tejn.
- 8 Drechsel a.a., 39.
- 9 Jfr. Olof Hasslöf, *Svenska västkustfiskarna, Göteb.* 1949, 124 ff. og 134 ff. – H. A. H. Kranenburg, *De Zeevisscherij van Holland in den Tijd der Republiek, Amsterdam* 1946, 19. – At man havde godt kendskab til det hollandske sildefiskeri ved Limfjorden viser Johan Ludvig Lybeckers afhandling fra 1792, se således s. 122 ff.
- 10 se Stoklund a.a., 196.
- 11 Dette støtter Hasslöfs tolkning af udtrykket: *skwae staghe* i de middelalderlige motbøger, se No. Kultur XI–XIIA, 87 f. (Olof Hasslöf, *Västnordiskt kustfiske under medeltiden*).
- 12 Kom.s dok. nr. 108. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Løgstør 1742 9.3.–10.3.
- 13 Bestemmelsen er kodificeret i DL 5–10–45, men er langt ældre. De første spor af bestemmelsen findes i Chr. 3.s Odense-recess 1539 24.6. § 10 (T. f. Fiskeri 1868, 205), der dog ikke løser problemet, men i samme konges: Skikkelse om bundgarn etc. 1546 14.2. (T. f. Fiskeri 1868, 207) findes den fuldt udformet.
- 14 T. f. Fiskeri 1870, 175. – Ved lov af 1861 4.1. frigives området til drivgarnsfiskeri (T. f. Fiskeri 1870, 274) og lov af 1867 22.3. (sstds., 280).
- 15 T. f. Fiskeri 2, 1868, 214.
- 16 Bestemmelserne indskræpes i 1623, hvor et fiskeriinspektionsskib dirigeres til Øresund (se KB 1621–23, 664). Lanterneføringen er påbudt i DL 4–3–9, men her siges intet om hensynet til drivgarnsfiskeriet. Det spiller sikkert ingen rolle af betydning på denne tid.

- 17 Additam. 317, I. b. I. Fol. – I 1741 klager fiskerne i Hals over, at de ikke kan bruge drivned i fjorden „formedelst skibsfarten og hæfter på bunden“ (Kom.s dok. nr. 44, jfr. nr. 218).
- 18 Kom.s dok. nr. 134 (1740 11.4.). Protest mod byskriver Niels Hoffmann Sevels ansøgning om koncession på fiskeriet fra Gøl sten til Hals vejde. – Med meget lignende argumenter hævder hovedgd. Langholt drivgarnsfiskeriets frihed (Kom.s dok. nr. 225, 1741 7.8.).
- 19 VL Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Nr. 55. Ang. Limfjorden commission. Nibe borgeres klage af 1736 21.3.; sstds. Nibe borgere til Limfjordskom. 1736 3.10.
- 20 se T. f. Fiskeri 4, 1870, 171 ff.
- 21 T. f. Fiskeri 4, 1870, 175. – Bestemmelsen stred imod drivgarnsfiskeriets natur og blev da heller ikke overholdt, se således skr. af 1743 14.1. (Kom.s dok. nr. 141 litr. B) fra Nibe, hvor der klages over, at fiskerne østligst i Limfjorden betjener sig af den sædvanemæssige fiskemåde med våd og nedgarn.
- 22 Kom.s protokol 1020.
- 23 do.
- 24 Kom.s dok. nr. 55 litr. H (1591 21.10.). Mens fiskeriet med drivgarn lades frit, bestemmes det, at fiskeriet med landdragningsvåd ved Dannesø, som var det egentlige stridspunkt, skal have i Restrups minde.
- 25 således f. eks. Kom.s dok. nr. 100 (Byfoged Laurids Iilstorffs forretning 1741 30.6. fra Nr. Sundby: „Skatter el. landgilde deraf giver de ikke, men betaler consumption af sildene, neml. af hver kåg sild 12 sk.“).
- 26 se s. 273.
- 27 Kom.s dok. nr. 44.
- 28 T. f. Fiskeri 4, 1870, 186.
- 29 Bjarne Stoklund, Bonde og fisker (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1959, 117).
- 30 T. f. Fiskeri 4, 1870, 200, 209.
- 31 Om inderstegruppens forskellige kategorier se Fr. Skrubbeltrang, Husmand og Inderste, Kbh. 1940, 20 f.
- 32 Kom.s protokol, 34–35.
- 33 Stoklund a.a., 118.
- 34 Kom.s dok. nr. 130 (1741 4.11., birkedommer V. Broholms forretning); sml. kom.s dok. nr. 125 (1741 6.11., herredsfoged Søren Aagesens forretning, besvarelser fra Ø. Sundby, Uttrup, Rondrup, Klarup, Sejflod m. fl.).
- 35 Ved drivgarnsfiskeri andet steds i landet anvendtes lænker med et langt større antal garn af til dels større dimensioner. Drechsel a.a. anfører drivgarnslænker på 30, 50 og 70 garn.
- 36 Kom.s dok. nr. 134 litr. B (1740 11.4., Ålborg magistrat til stiftsbefalingsmanden).
- 37 Kom.s dok. nr. 136 (1741 9.11., borgmester Grotum m. fl. til kom.). Allerede 1741 10.6. havde kommerceråd H. J. Glerup klaget til kom. (kom.s dok. nr. 84) over de ulovlige sættegarn. Sættegarnsfiskerne kunne endog befrygtes at røgte de udsatte bundgarn, ifl. G.s fremstilling.
- 38 Kom.s protokol 93–94.
- 39 Forordning 1750 15.12. § 9.
- 40 VL Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Nr. 55. Ang. Limfjorden commission (1751 11.2.). Af de 60 underskrivere er flere løderkarle, daglønnere og småhåndværkere, altså netop den kategori, der først og fremmest var interesseret i nedgarnsfiskeriet, se nedenfor.
- 41 do. Laurids Lauridsen til stiftsbefalingsmand With 1749 30.6.
- 42 se nedenf. s. 408.
- 43 Kom.s dok. nr. 100 og 101 (Byfoged L. Iilstorffs 1. og 2. forretning 1741 30.6. og 1741 6.11.). – Jfr. *stavelgarn* med Krøyers *stajel-garn*.

- 44 Kom.s dok. nr. 130 (Birkedommer V. Broholms forretning af 1741 4.11.). Gudi Andersen i Klitgårde har været en mand med betydelige midler, bl. a. var han mellemmand til købmændene i Ålborg også for nibefiskere, se således skifte ef. Anne Tyrestrup i Nibe 1749 22.3.; Holger Rasmussen, Vi stakkels fiskermænd (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 49 ff. og 60). Han lod fiske med 2 kåge ved lejede fiskerkarle.
- 45 Kom.s protokol 98–99 og 102 („nogle få needgarn om efterhøsten, fæstet ved stæg“).
- 46 Kom.s protokol 117–119.
- 47 Kom.s dok. nr. 108 (Eksaminationsakt fra Løgstør 1742 9.3.–10.3.).
- 48 Kom.s dok. nr. 108 og 121 (Herredsfoged S. Bruuns forretning 1741 15.11.).
- 49 Kom.s dok. nr. 108 og 121.
- 50 do. som 49.
- 51 Kom.s protokol 385–386.
- 52 Kom.s dok. nr. 144 (Herredsfoged Chr. Testrups forretning 1741 13.11.).
- 53 Kom.s dok. nr. 192 (Herredsfoged C. Jacobsens forretning 1742 6.1.), 193 (do. 1742 9.7.), 194 (Skr. fra Hanbjærg Hovgd. 1741 10.7.), Kom.s protokol 264.
- 54 Kom.s dok. nr. 192, kom.s protokol 269 og 271.

Noter til sildevåd.

- 1 Kom.s protokol, 241–42 (Lime sn.), 215, (Ejerslev sn.).
- 2 Kom.s protokol, 46 (Ålborg: „et gammelt, nu ubrugeligt varp- eller vådrættsted kaldet Schaanings hage 210 al. l. . . . (opgivet) fordi grundene er nu alt for bløde og ubequem“). – Kom.s dok. nr. 100 (byfoged Laurids Iilstorps 1. forretning 1741 30.6.).
- 3 Kom.s dok. nr. 55 litr. F (Chr. 4.s befaling til kommissionsforretning 1590 31.8) og litr. H (Kommissionsafgørelse i samme sag 1591 21.10.) jfr. desuden litr. G og L.
- 4 Kom.s dok. nr. 134 litr. B (magistraten i Ålborgs forestilling til stiftsbefalingsmanden 1740 11.4.).
- 5 Kom.s protokol 1017 f. – Sildevåd var den gængse og mest udbredte betegnelse på redskabet. Blot fra Thyholm benævnes de „kastvåd“ (kom.s dok. nr. 209; i kom.s dok. nr. 208 henvises udtrykkeligt til, at hermed menes sildevåd). Denne benævnelse holder sig i denne del af fjorden, se Knud Aagaard, Beskrivelse over Thy (1802), 226. Se også J. N. Wilse, Reise-Iagttagelser . . . (1798), 201.
- 6 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer, De da. Fiskeriers Hist., III, 7008. Sildevådde. – Traditionsmateriale anføres i det flg. med NEU og resp. numre. Krøyers beskrivelse stemmer i det store og hele overens med de notater om vådfiskeriet, som Beck foretog i Løgstør i 1832 (Add. 318 b, folio: Noticer, Limfj. og dens fiskerier vedk. 1832).
- 7 Kom.s dok. nr. 101 (byfoged Iilstorps forretning 1741 6.11.).
- 8 Kom.s dok. nr. 103 (byfoged Christen Jensens forretning 1741 6.11.).
- 9 Det fremgår af flere oplysninger i materialet. Som eksempel kan vælges herredsfoged Søren Høgs forestilling til kommissionen af 1741 8.8. (kom.s dok. nr. 222), hvor han for sin gård i Vorbjerg by, Sundby sn. klager over, at hans og de andre bymænds enge ned til fjorden ikke alene bliver opkørte, men græsset desuden opædt, når landboerne, der kommer efter sild, „ligger dér og beder hele nætter og dage tillige, indtil silden går til“.
- 10 Kom.s dok. nr. 101.
- 11 Kom.s dok. nr. 44 (notarialrekvisitionsakt 1741 28.11.).
- 12 NEU nr. 9006, gartner H. C. Hansen (opt. gælder Lovns sn.).
- 13 H. C. Strandegaard, Om Sildefiskeriet ved Sallingsund (Jy. Saml. VIII, 1880–81, 165 ff.). – Knud Aagaard, Beskr. o. Thy (1802) regner dog et normalt vådlav til 4 mand, jfr. nedenfor.

- 14 NEU nr. 9006 (se note 12).
- 15 I vådlav med 7 deltagere blev vådtovet holdt af en af deltagerne på land („Pæsen“ ved Sallingsund, se Strandegaard a.a., „hælkarl“ på Gøl, se NEU nr. 2923).
- 16 Kom.s protokol, 46. – Sstds. 404–06 omtales sildevåd fra Halager, Vadum sn. der oplyses at være af samme længde som de lige beskrevne, „mens ikkun 12 alen dyb“. Årsagen hertil forklarer de for herredsfogden (kom.s dok. nr. 218) er, „at vandet på disse steder er meget grundt“.
- 17 Kom.s dok. nr. 145.
- 18 NEU nr. 2923. – I Becks beskrivelse af våddene fra Løgstør (se note 6) hedder det: „Midt imellem staven og bøjen er 3–4 flåder satte på hverandre, hvilket kaldes *hunden*, hvilket bruges til kendetegn; lige under hunden en *bjælde*“.
- 19 NEU nr. 17114 (Lørslev sn. fra ca. 1917).
- 20 Strandegaard a.a., 174.
- 21 se note 9 og kom.s dok. nr. 223 (Attrupgårds forestilling af 1741 8.9.).
- 22 det ældste mig bekendte belæg herfor er det åbne brev af 1554 1.6. (KB 1554, 317), hvor fiskeriet med våd, ruser og andre garn overdrages abbed Anders i Vitskøl og hans eftermænd for klosterets gård Vesteriis, såfremt grunden ryddes til fiskeri.
- 23 Kom.s dok. nr. 100.
- 24 Kom.s dok. nr. 129 (birkedommer V. Broholms forretning af 1741 15.6).
- 25 Kom.s dok. nr. 117 (udtog af Års og Slet herreds auktionsprotokol dat. 1739 9.3.).
- 26 Kom.s protokol 216–17. – Om den nævnte forordning se T. f. Fiskeri 4, 1870, 175 ff.
- 27 RK. c, II. 1,4 (Rtk. 2217, 31). Ekspeditionsprotokol nr. 20 fra 5. jan. 1746 til 29. decbr. 1750, 613 ff.
- 28 Kom.s protokol 202–03 og 232–35. At have meed til drættstederne er ikke noget særegent for denne del af fjorden, de fandtes også ved en lang række andre, men her, hvor drættstederne lå så tæt, var det selvfølgelig ekstra påkrævet. Meedene blev brugt til at tage landkending, når man begyndte at sætte våddet, og ligeledes når man var færdig med at sætte våddet. Et meed ved Sallingsund hed „præsten på degnen“, det var, når Lødderup kirke var overret med Legind skole (NEU nr. 17114).
- 29 Kom.s protokol 236.
- 30 Dette nævnes såvel fra Lovns som fra Mors. – Om sildevådfiskeri under is, se Strandegaard a.a., 176 ff.
- 31 Ialtfald nævner Knud Aagaard, a.a. fiskeri med sildevåd under is ved Sallingsund.
- 32 Ved loven af 1861 udvidedes perioden til 15.5.

Noter til ålegårde.

- 1 Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 49 og kort F.
- 2 se skr. af 1736 3.10. fra Nibe til limfjordskom., hvor det hedder: „... vil derfor underdan. forhåbe, at samme stryg- og vådglibe- samt sandvådefiskeri, som er efter ål alene, fremdeles bliver tilladt at bruges, siden endel fattige folk her i Nibe og omkring fiskerlejden ikke har andet til deres ophold og føde imellem sildefiskerierne, såsom al deres næring er af vandet“.
- 3 Kom.s dok. nr. 135 med ansøgning fra en række nibeborgere om tilladelse til ålefiskeri i Nibe bredning 1741 17.6.
- 4 De berammede fiskeauktioner i forbindelse med kommissionsarbejdet blev afholdt, men regeringen afstod fra at regne med dem; i stedet indførtes i visse tilfælde et koncessioneret fiskeri – jfr. således under afsnittet om sildevåd s. 156, Den post i købstadsprivilegiet, der henvises til lyder: Det skal også være indvånerne i meromrørte Nibe forundt og til-

- ladt at betjene sig af fiskeriet i Limfjorden, for så vidt ej nogen derved i sin velerhvervede rettigheder vorder præjudiceret.
- 5 Om begrebet ålegård og de almene regler, der har været knyttet til fiskeri med dette redskab, henvises til Kristen Møller, Danske ålegårde etc., Kbh. 1953 og de deri anførte bevissteder samt Betænkning om Saltvandsfiskeriet, Kbh. 1903, 39 ff. og 87 ff. samt Betænkning ang. afløsning af retten til fiskeri med ålegårde . . ., Kbh. 1955.
  - 6 Møller a.a., 9. – Terminologien har været flydende fra ældre tid med den konsekvens, at bl. a. retsafgørelser måtte træffes med en betydelig usikkerhed, se Betænkning . . ., 1955, 23 og Møller a.a., 44 ff.
  - 7 Møller a.a., 28 f.
  - 8 Møller har hentet citatet fra Chr. Lütken, Udsigt over de tidl. Fiskeri-Kommissioners Virksomhed og Forhandlinger (No. T. f. Fiskeri 3, 1876, 375 f.).
  - 9 Kom.s protokol 1029 f.
  - 10 Kom.s dok. nr. 109, litr. B (herredsfogdens betænkning af 1740 11.4.).
  - 11 se f. eks. Møller a.a., 20.
  - 12 se således tingsvidne af 1307 22.5. (= Dipl. Dan. II, 6 nr. 69), kgl. dom af 1316 22.8. (= Dipl. Dan. II, 7 nr. 386), tingsvidne af 1462 9.8. (= Repert. 2. r. 1, 490–91) og tingsdom af 1462 1.11. (= Repert. 2. r. 1, 499–500). I kom.s dok. nr. 76 litr. M (tingsvidne ang. Lykkedybet ført for Slet herreds ting 1592 24.8.) findes en udførlig sag om byggede ålegårde.
  - 13 Kom.s dok. nr. 110 litr. A (Jochum Poulssons skr. til kom. 1741 3.8.).
  - 14 Kom.s dok. nr. 218 (1741 12.11.).
  - 15 Kom.s dok. nr. 115 og 118.
  - 16 Kom.s dok. nr. 108, 109, 110, 111 og 112. I Goslef Buddes erhvervede låsebrev (1603) opregnes disse 8 ålegårde: Røns-, Feltz-, Liden og Store Wisgaards-, Stings (el. Tings)-, Rebendrags (el. Rebbeldrags)-, Bouhagen (el. Baggoms hagen)- og Thuds (el. Munchegaards) ålegård.
  - 17 Kom.s dok. nr. 81 litr. B.
  - 18 Kom.s dok. nr. 122 (justitsråd Braes til kom. 1741 18.7.). – Jfr. hertil VL. Kokkedal Godsarkiv. Dok. vedr. limfjordsfiskeriet 1671–1889. Skr. vidne af 19.9. 1755 ang. „de gamle ålegårdsstader i Limfjorden Kokkedal tilliggende“ som bruges om foråret til sild og om efteråret til ålefiskeri.
  - 19 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 246 b ff.
  - 20 Nibe birks justitsprotokol 1704–07, fol. 82 b f.
  - 21 Kom.s dok. nr. 123 (1741 14.8.).
  - 22 se Dipl. Dan. II, 6 nr. 69 og II, 7 nr. 386.
  - 23 1462 9.8. og 1463 21.9. (= Repert. 2. r. 1, 490–91 og 540–41), 1479 8.1. (= Repert 2. r. 3, 3–4) og 1569 4.11. (KB 1569, 525). Se også Da. Atlas V., 371 ff.
  - 24 Kom.s dok. nr. 45 litr. A (1741 16.5.), Kom.s protokol 75.
  - 25 Besigtelsesstadebogen af 1741, fol. 96–97. – Ved inkvisitionsforretningen om limfjordsfiskeriet noteres i 1761, at der på Oxholms grund nævnte år har været udsat ialt 28 åleruser.
  - 26 Kom.s dok. nr. 100 (1741 30.6.) og kom.s protokol 64 ff. – Se desuden Besigtelsesstadebogen af 1741, fol. 3 ff.
  - 27 Kom.s dok. nr. 44 litr. D (sognepræsten til kom. 1741 11.11.) og litr. G (skr. fra Birkelse til kom. 1742 11.12.).
  - 28 Kom.s dok. nr. 17 (skr. fra Vrå 1696 16.5.), 55 litr. D (kopi af skøde 1706 9.4.), litr. K (kopi af skøde 1684 9.10.), 130 (birkefogdens indb. 1741 4.11.) og kom.s protokol 51.
  - 29 Kom.s protokol 412.
  - 30 Kom.s dok. nr. 218 (indb. fra herredsfogden 1741 12.11.) og kom.s protokol 414 ff.

- 31 Kom.s dok. nr. 124 (skr. fra Høstemark 1740 15.12). I skr. anføres kopi af kgl. mageskiftebrev på Egensekloster af 1661 20.8.
- 32 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 169 b.
- 33 se Møller a.a., 21, 25 f., 28, 83; Peter Michelsen, Risflettede ålekuber (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1952, 91 ff.).
- 34 Restrups godsarkiv. Dok. vedr. Restrups fiskeri i Limfjorden: 1724–1835, 3.
- 35 Nibe bys skifteprotokol 1745–83. Af gennemgåede skifter fra 1745–54 opregnes ålekuber i tre: 1749 2.5., 1749 24.6. og 1754 12.1.
- 36 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 282 a.
- 37 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer, Limfjordsfiskeriets hist.
- 38 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer: De da. fiskeriers hist., III, 7008. Åluser.

Noter til pulsvåd.

- 1 Forordn. 1515 1.11. (T. f. Fiskeri 2, 191–92), forbud 1535 8.3. (Da. Mag. 3 r., 4, 202), Odenseske reces 1539 24.6. (T. f. Fiskeri 2, 205), skikkelse om bdg., ruser og pulsvåder 1546 14.2. (T. f. Fiskeri 2, 207–08), Københavnske reces 1547 6.12. (T. f. Fiskeri 2, 210), åb. brev. m. forbud mod pulsvåd 1570 29.10. (Secher, Forordn. etc. I, nr. 553), forbud m. pulsvådfiskeri i Bøvling len 1575 19.3. (Secher, Forordn. etc. I, nr. 754), Kalundborgske reces 1576 21.11. (Secher, Forordn. etc. II, nr. 43), forbud mod pulsvåders brug 1647 5.5. (Secher, Forordn. V, nr. 307), do, forbud 1667 28.7. (T. f. Fiskeri 3, 241), også uden for Limfjorden forekommer reguleringer, således for Randers fjord 1551 29.4. (KB 1551, 34) og 1688 2.4. (T. f. Fiskeri 3, 243).
- 2 Brev af 1673 4.7. til stiftsbefalingsmand Enevold Parsberg (T. f. Fiskeri 3, 1869, 242).
- 3 DL 5–10–46.
- 4 1573 6.9., 9.9., 10.10., 5.11. og 1574 3.1., 18.6 (KB 1573, 321, 325, 341, 349, 1574, 370, 457–58).
- 5 KB 1582, 460.
- 6 T. f. Fiskeri 3, 1869, 241–42.
- 7 T. f. Fiskeri 3, 1869, 242.
- 8 Kom.s protokol 1020 f.
- 9 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer, De da. fiskeriers hist., III, 7008. Pulsvådde.
- 10 Knud Aagaard, Beskr. o. Thy, Viborg 1802, 208.
- 11 J. N. Wilse, Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande..., V, 1798, 202. Beskr. gælder Thyholm. Også senere (s. 241) omtales pulsvådfiskeri (fra Livø). Her forekommer ialtfald en oplagt urimelighed, idet det fortælles, at en karl „gaaende ud fra Landet i Vandet driver Aalene mod Garnet, imidlertid Karlene i de to Baade trække“.
- 12 Additam. 317, I b, I. Fol. Henrick Beck, Limfjordsfiskeriets hist.
- 13 Feilberg, Ordbog II, 79.
- 14 Bjarne Stoklund, Bundgarns- og vådselskaberne på Læsø (Budstikken 1958, 96).
- 15 Peter Michelsen, Om det såkaldte slottefiskeri (Handels- og Søfartsmuseets årbog 1953, 24 f).
- 16 Feilberg, Ordbog II, 895.
- 17 do. I, 744 og II, 114.
- 18 do. II, 243, 518, III, 542, 290 og 1126.
- 19 Handels- og Industri-Tidende for Aaret 1802, 319.
- 20 se også Feilberg, Ordbog II, 243. Kobbelåre, en stor åre, som bruges, når der i koblede både fiskes med pulsvåd.
- 21 Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, pl. XV B og beskrivelse s. 53.
- 22 I kommentaren til lov af 29.12. 1857 om fiskeriet i Limfjorden (T. f. Fiskeri 4, 1870, 251) gives samme forklaring.

- 23 B. Andersen, Fiskeriberetninger (om bøvåd og pulsvåd (T. f. Fiskeri 1, 1866, 181 f.)).
- 24 Lov af 29. decb. 1857 om fiskeriet i Limfjorden § 18 (T. f. Fiskeri 4, 1870, 251). Om-trent ligelydende hermed er lov af 22. marts 1867 (om forandringer af loven af 1857) § 4, dog tillades nu, at bøvåd drages til båden, der ligger for anker. – Allerede kom. af 1855 havde været inde på dette problem (se Limfjordskom. af 1855, 56 ff.).
- 25 Krøyer a.a.; samme tal nævner Wilse a.a. – Aagaard a.a., 38 er mindre præcis, men bemærker, at man under idelig pulsen natten igennem „ofte udsætter og optager det“.
- 26 Kom.s protokol 1022.
- 27 No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 57.
- 28 T. f. Fiskeri 2, 1868, 210.
- 29 Secher, Forordn. II, nr. 43.
- 30 T. f. Fiskeri 4, 1870, 187.
- 31 T. f. Fiskeri 4, 1870, 194 f.
- 32 T. f. Fiskeri 4, 1870, 196. – Forseglingen skulle herefter finde sted på en nærmere fastsat dag på offentligt ting.
- 33 Ålborghus m. fl. amters arkiv. Inkvisitionsforretninger over Limfjordsfiskeriet 1761–93. Indberetning 5.9. 1761 fra herredsfogden i Fjerritslev.
- 34 do. Indberetning 31.8. 1761 fra byfogden i Nykbg.
- 35 Kom.s dok. nr. 184. Byfoged Kleins forretn. 1742 10.2. o. fiskeriet o. Mors.
- 36 Kom.s dok. nr. 166, 172, 176.
- 37 Kom.s dok. nr. 172 (skr. fra Astrup 1742 20.12.). Såvel aggerboere som harboere solgte til bønderne i altfald i flg. sogne: Lyby, Grønning, Grinderslevkloster, Tise og Hjerk.
- 38 Kom.s dok. nr. 121.
- 39 do. 208.
- 40 Kom.s protokol 190–191.
- 41 Inkvisitionsforretning dat. Thisted 25.8.1761. – Krøyer bemærker, at et pulsvåd kun varer eet eller højst to år, hvorpå det sønderkæres og de bedste stykker af det benyttes til andre fiskeredskaber, Krøyer a.a. – Overensstemmende hermed Aagaard a.a., 39.
- 42 Inkvisitionsforretning dat. Thisted 2.8.1765 o. a. fl.
- 43 Inkvisitionsforretning dat. Fjerritslev 10.9.1763.
- 44 do. do. 24.8. 1764.
- 45 Limfjordskom. af 1855, 53 (Koustrup og Madsens separate bemærkninger). Madsen var sognefoged i Harboøre og Koustrup færgbestyrer ved Sallingsund og således begge primært fortrolige med pulsvådfiskeriet.
- 46 Additam. 317, I, b. I. Fol. H. Beck, Limfjordsfiskeriets hist. – Jfr. også C. Dørup, Thisted Amt, Kbh. 1842, 482.
- 47 Additam. 318 a. Fol. H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfjorden i året 1832.
- 48 No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 56 f. og 63 f.
- 49 do., 59.
- 50 Limfjordskom. af 1855, 43 f.
- 51 se Betænkning om Saltvandsfiskeriet, Kbh. 1903, bilag 6, 116 ff.
- 52 C. Schade, Beskr. o. Øen Mors, Aalborg 1811, 318. – Hugo Matthiessen har med stor kunstnerisk kraft dramatiseret anvendelsen af pulsekøllen (se hans bog Limfjorden s. 115).
- 53 se Limfjordskom. af 1855, 52. „... jeg har ikke ført og kan ikke føre noget evident Beviis for, at Pulsvaadsfiskeriet er absolut og almindelig skadelig ved Yngelens Ødelæggelse“.
- 54 Additam. 318 a. Fol. H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfj. i året 1832.
- 55 Kom.s dok. nr. 199 (herredsfogdens forretning af 19.1. 1742).
- 56 Kom.s dok. nr. 205 (birkedommerens forretning af 20.1. 1742).
- 57 se Hugo Matthiessen, a.a., 118. – Hald, Af Thisted Købstads Hist., 105. I H. C. Hansens

- beskr. af fiskeriet ved Hvalpsund (NEU nr. 9006) hedder det, at på gårdene i Lovns og Alstrup fandtes der et „havbokammer“, hvor havboerne boede i den tid, de fiskede med pulsvåd.
- 58 Anders P. Lauritsen, Aalefiskeriet i Limfjorden (Fra Himmerland og Kjær Herred I, 356). – se også E. Tang Kristensen, Jy. Almueliv V nr. 104.
- 59 E. Tang Kristensen a.a. nr. 105.
- 60 Aagaard a.a., 208. Fra Lovns sn. fortælles som eksempel på deres fattige tilstand, at havboerne havde rugbrød med hjemmefra, men de ville ikke gerne spise det, for det brød, de fik hernede, var meget bedre (NEU nr. 9006, se note 57).
- 61 Thisted amts journalsager, K. Fiskerisager 1806. (Herredsfoged Brøndlunds promemoria af 7.5.1806).
- 62 A. Thaning, Erindringer fra Mors 1834–36 (Jy. Saml. 3 R., V, 1906–08, 560).
- 63 se Matthiessen a.a., 118 f.
- 64 NEU nr. 12.392 (fhv. gdr. J. Houmaa Jørgensen, Ø. Houmå, 1956).
- 65 Beck nævner i 1832, at ved Fårtoft betalte pulsvådfiskerne 20 mk. courant ugentlig + 12 davreål daglig, når der fiskes, pr. vådlav; „desuden får bonden, som de opholde sig hos, af den småfisk, som falder, så meget som til daglig husholdning bruges, hvilket er af vigtighed“ (Additam. 317, I, b, I).
- 66 Kom.s dok. nr. 185. – Jfr. også Hugo Matthiessen a.a., 118.
- 67 Kom.s dok. nr. 200.
- 68 Krøyer a.a. (se note 9).
- 69 se således E. Tang Kristensen, Jy. Almueliv V nr. 104 og 105 og Tb nr. 85; Anders P. Lauritsen a.a., 357.
- 70 Jy. Almueliv Tb. V nr. 85.
- 71 Kom.s dok. nr. 177 (skr. fra Astrup 22.7. 1741 m. kopier af tingsvidner).
- 72 se J. Aakjær, Et Sølslag (Hist. Aarb. f. Skive og Omegn 1912, 124 f.).
- 73 se Jy. Almueliv V nr. 107 og Tb. V nr. 76 og 77.
- 74 se således NEU nr. 12392.
- 75 Limfjordskom. af 1855, 49 f.

Noter til andre ålevåd.

- 1 Kom.s protokol 1021.
- 2 Kom.s protokol 141, 165 og 166.
- 3 Kom.s dok. nr. 144 (herredsfoged Testrup 13.11. 1741), 152 (herredsfoged Kold 20.11. 1741), 165 (birkefoged Nielsen 15.11. 1740), 166 (herredsfoged Dorschæus 6.7–7.7. 1742).
- 4 Collin Saml. 294,4^o. Krøyer, De da. fiskeriers hist. III. 7008. Pulsvåd.
- 5 T. f. Fiskeri, 1, 1866, 181.
- 6 Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 53 og pl. XV B.
- 7 T. f. Fiskeri 4, 1870, 280 f.
- 8 NEU nr. 2922. Efter meddelelse af fisker Anders Bundgaard, f. i Øsløs 1868 Opt. 1943 af Holger Rasmussen.
- 9 Det var denne del af hoven, der i ældre tid var bundet af hamp, mens resten var af hør (se ovf. s. 170).
- 10 Dette skyldes udsætningsmåden, hvor den bageste arm var den, der blev roet til den først udsatte arm.
- 11 Kom.s protokol 1023. – I Nibe birks justitsprotokol 1704–07 behandles 13.12. 1704 (fol. 82 b f.) en sag mod 4 nibefiskere, der havde fisket ulovligt med dybvåd på Kokkedals grund. De 4 fiskere ejede i fællig våddet, men kun een af dem deltog aktivt i fiskeriet sammen med 3 lejede karle.

- 12 Således forklarer beboerne i Øsløs sn. (i skr. af 1743 8.2.): „Vi har af alders tid brugt et slags vodde her, som vi kalder *dyb-vodde*, fordi vi bruger dem på det dybeste vand i vigene, som kan være en 4–5 al.“
- 13 Kom.s protokol 1024.
- 14 Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe 1713–88 (skr. fra Laurids Lauridsen til stiftamtmand With 30.6. 1749).
- 15 Kom.s protokol 1024.
- 16 do., 409.
- 17 Kom.s dok. nr. 128 (Ålborg magistrat til kom. 11.12. 1742).
- 18 do., 100 (Ålborg byfogeds forretning 30.6. 1741).
- 19 se Feilberg, Ordb. 2, 291: kratte.
- 20 Drechsel a.a., 53.
- 21 Feilberg, Ordb. 2, 298.
- 22 Krøyer a.a. 7008. Kratvådde.
- 23 Kom.s dok. nr. 224 (skr. dat. Hvorup 6.10. 1742).
- 24 do., 100 og 101 (Ålborg byfogeds forretninger af 30.6. 1741 og 6.11. 1741) samt 218 (herredsfoged Høeghs forretning af 12.11. 1741).
- 25 Kom.s protokol 1025.
- 26 Kom.s dok. nr. 168.
- 27 Kom.s dok. nr. 101.
- 28 Kom.s protokol 131. Kom.s dok. nr. 144 og kom.s dok. nr. 153. Ved „staun“ må menes den (de) stav(e), der sidder yderst på armen.
- 29 Krøyer a.a. 7008. Sandvåd. Krøyer nævner også, fra kommissionsbetænkningen, sandvåddene fra Sundby med deres ringe længde og store dybde, men her drejer det sig om de ålevåd (kratvåd), som her er behandlet ovf. s. 200 ff.
- 30 Holger Rasmussen, Fishing at Nørre Fjand (i Gudmund Hatt, Nørre Fjand, Kbh. 1957, 352).
- 31 estvåd med t må være en fejlhøring eller fejlskrivning.
- 32 Kom.s protokol 296–97.
- 33 Kom.s dok. nr. 207 (birkefoged Wammens forretning af 18.1. 1742).
- 34 Forordn. af 1750 § 25 (T. f. Fiskeri 4, 1870, 191).
- 35 Nibe tgb. 1634 16.8. (Lundbæks grund), 1635 8.8. (Sebberklosters grund), 1699 19.8. (Kokkedals drund). I A. Sager udenfor design. 1695–1750 findes et birketingsvidne fra Oxholm birk af 1741 15.11. (bilag til skr. fra Oxholm til RK af 28.2. 1742) om ulovligt sandvådsfiskeri på Oxholm grund.
- 36 Sagen behandles både ved Hanherredernes ting og ved Nibe birketing (Ø. og V. Hanherreders justitsprotokol 1695–99, fol. 312 b ff. og Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 246 b ff.).
- 37 Nibe tgb. 1695–1700, fol. 281 b ff.
- 38 Kom.s dok. nr. 120 (herredsfogdens forretning af 30.9. 1741). Heri udtog af tingsvidner fra Hanherredernes ting 1759.
- 39 se således skr. fra Oxholm til RK (ovf. note 35).
- 40 se Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713–88. (Skr. fra Laurids Lauridsen til stiftamtmand With 30.6. 1749 og Nibe fiskere til stiftamtmanden 11.2. 1751). B. Design. og de efter den liggende sager 1737–50. (Nibefiskere til kongen 16.7. 1744 og do. do. 10.5. 1745).

Noter til åleglib.

- 1 Det er måske dette, der har fået Hugo Matthiessen til i Limfjorden (s. 113) at kalde redskabet glibvåd, eller også er det en misforståelse af betegnelsen vådglib (d. e. vadeglib).

- 2 Kom.s protokol 1025 ff.
- 3 Disse stager kaldes andet steds i beskrivelsen krøger.
- 4 Kom.s dok. nr. 120 (herredsfoged Bruun til kom. 30.9. 1741 med udskrift af tingsvidner fra Hanherredernes ret 1739).
- 5 B. Design. og de ef. den liggende sager 1737–50 (Nibefiskere til J. L. v. Holstein 9.6. 1745 m. ekstrakt af kommissionsakt og -dom af 1740).
- 6 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 177 a.
- 7 Såfremt man læser kom.s notater fra besigtigelsen i Ø. Han h. rigtigt (kom.s protokollen 385), synes de her anførte anskuelser at vinde i styrke. Der står nemlig flg.: Et sådant selskab består af 2 både, *sammenhæftede ved enderne med dobbelte 12 alen træer*, på den ene båd eller kåg er 4 karle, hver med sin *glib på en 6 alen stang*, og på den anden 4 karle, hver med en krøge-stang omtrent 10 alen lang . . . I skifte efter Rasmus Brodersen i Nibe 1747 28.8. registreres en gammel strygglib med krøj og *stang* for 12 sk.
- 8 Opt. af fisker Hans Møller, Sebbersund novbr. 1963 v. Holger Rasmussen.
- 9 Kom.s protokol 94–95. Selv hos storfiskere i Nibe forekom dog vadeglibe, således i skifterne efter Niels Lemvig 1749 24.6. og Lars Andersen Færchs enke 1754 12.1.
- 10 T. f. Fiskeri 1 (1866) m. fl. årg.
- 11 Kom.s dok. n . 112 litr. B (synstingsvidne 3.12. 1727 ved Års og Slet herreders ting).
- 12 Nibe tgb. 1638 bl. 46 a og 52 b.
- 13 Kom.s dok. nr. 120.
- 14 Kom.s dok. nr. 79 litr. H (26.7. 1741 om Krastrups fiskeri).
- 15 Ålefiskeriet på Kokkedals grund (Hanherredernes justitsprotokol 1699– 1706, fol. 18 b ff. og Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 246 ff.), hvor der i sagen 1699 (se under sandvåd ovf.) nævnes, at nibefiskere har lejet grunden til fiskeri med strygglibe.
- 16 Som ovf. anført har strygglibe ialtfald været i brug før år 1700 (Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 177 a). Ved en retssag i 1746 ved Nibe ting vidnede den 60-årige Søren Klitgaard, at ikke alene i hans livstid, så længe han kan mindes, men også i hans sl. fars og forfædres livstid, har strygglibfiskeriet været brugt upåanket. – I Slet herreds tgb. 1629 (bl. 15 b) findes sandsynligvis en omtale af strygglibfiskeri i et forbud fra Kyø mod fiskeri „verre sig ved dreth *strug glib* el. nogen anden slags fiskeri“.
- 17 B. Design. etc. Littr. G. (Nibefiskere til kongen 10.5. 1745 m. bilag).
- 18 I B. Design. etc. Nr. 3 (Nibefiskere til kom. 10.6. 1749) findes en ekstrakt af sagen ved Nibe byting med vidneføring.
- 19 Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe kbstd. 1713–88 (Nibefiskere til stiftamtmand With 11.2. 1751). Dette er blot slutstenen i en lang række betragtninger. Problemet behandles i flg.: Viborg Stiftamt etc. (skr. fra Laurids Lauridsen til With 30.6. 1749), do. (skr. fra byskriver Schjønnung til With 6.7. 1749); B. Design. etc. Nr. 3 (nibefiskere til kom. 10.6. 1749), do. litr. C (With til kongen 4.10. 1749), do. litr. Q under litr. S. (Holck, Solberg og Schelde til RK 23.3. 1750), do. litr. E under litr. S (Holck, Solberg og Schelde til RK 20.4. 1750), do. litr. O under litr. S (With til RK 21.5. 1750).
- 20 With havde givet sin endelige betænkning på problemet til centraladministrationen 21.5. 1750 og så nu ingen mulighed for yderligere henvendelse (Withs svar af 15.2. 1751 på nibefiskernes henv. 11.2. s. å., se note 19). I 1770 opnåedes dog, at strygglibfiskeriet forlængedes til ultimo septb. (T. f. Fiskeri 4, 1870, 196).

Noter til ålejern.

- 1 Kom.s protokol 339.
- 2 do., 1028.
- 3 NEU nr. 2718. Fisker Niels Sørensen, Nr. Aggersund, opt. juli 1943 af HR.

- 4 R. H. Kruse, Beskr. over Øen Fuur (Jy. Saml. I, 375 ff.).
- 5 Kruse a.a., 396 note: „Denne Art Stangjern blev for o. 60 Aar siden udtænkt og opfundet af en gammel Grovsmed, Peder Smed eller Padekjær-Smed kaldet ...“
- 6 Håkan Fernholm, Ljusterfiske, en översikt över redskap och metoder (Folk-Liv 1942, 55).
- 7 Da. Atlas V, 1769, 525.
- 8 J. N. Wilse, Reise-Iagttagelser . . . V, 1798, 203: „Paa Enden er et treflenet, piilformigt Jern, omtrent som Neptuni Trefork i Afbildningen“.
- 9 RA. Indberetn. med besvarelser til de af finansråd Oeder stillede spm. ang. skibsfarten og fiskeriet i Danmark 1771.
- 10 nævnte indb. Fyens Stift. Bøttigersholm. Besv. af Joh. Died. Lange, 24. septb. 1771. – Se Holger Rasmussen, Fiskeriet i Norup sogn o. 1770 (Fy. Minder 1954, 61 ff.).
- 11 se No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 53.
- 12 Collin. Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer, De da. fiskeriers hist. II. Ålefangst med lyster, stang- og plumpjern.
- 13 Schade, Beskr. o. Øen Mors, Aalb. 1811, 318 f.
- 14 Additam. 318 b. Fol. H. Beck, Foresp. fiskerierne i Nibe vedk. maj 1832 (besv. u. d.).
- 15 Andragende fra fiskere i Nibe, Binderup, Sebbersund, Valsted o. fl. a. steder, overrakt Fr. 6 i Ålborg 1830 (No. T. f. Fiskeri 5, 1879, 125–26).
- 16 No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 54.
- 17 Betænkning af 1855, 59 ff.
- 18 Det må bero på en misforståelse eller på ukendskab til ålejernstyperne, når Feilb., Ordb. 3, 1191 forklarer ordet som: „– et redskab til at stikke ål med; jernet på enden af stangen har 3 savfillede fleener“, eftersom den sidste del af ordet, der er beslægtet med vn. geirr = spyd, absolut peger mod piglystren. Jfr. algjer, sstds. 1, 19, der forklares ved ålesaks (altså også savlyster). Såvel i tale som i skrift er algjer og dermed sammenhørende former da også = piglyster.
- 19 Betænkning af 1855, 61.
- 20 T. f. Fiskeri 4, 1870, 255.
- 21 Krøyer a.a. (note 12).
- 22 Knud Aagaard, Beskr. o. Thy, Viborg 1802, 229.
- 23 NEU nr. 16670. Rentier Henrik Henriksen, Koldby, 1961.
- 24 Man kunne dog komme op på endnu større længder. I Vilsund opgives stangtømmerlængder på 30 al. og derover (Kom.s protokollen, 339).
- 25 Feilb., Ordb. 3, 539 f.
- 26 M. C. Nielsen, Om det gammeldags Aalefiskeri i Limfj. vest for Himmerland (Fra Himmerland og Kjær Herred I, 1914, 52). – Wilse og Krøyer a.a. nævner ligeledes denne samling med jernringe.
- 27 således hos Krøyer a.a. – Feilb., Ordb. 2, 322: kubbel, at „stange ål efter kovel“. – Krøyers angivelse af, at et sådant sted af fiskerne benævnes *bur* ses ikke at være kommet med i ordbogen.
- 28 Da. Atlas, V, 525; Aagaard a.a., 229.
- 29 jfr. Feilberg, Ordb. 1.86: bleg = havblik. Se desuden M. C. Nielsen a.a., 54.
- 30 Just, Naturhist. om Dyrene, Viborg 1802, 336.
- 31 Krøyer a.a.
- 32 se Fy. Minder 1954, 63.
- 33 C. M. C. Kvolsgaard, Fiskerliv i Vesthanherred, Kbh. 1886, 2 f.
- 34 Fisker Hans Møller, Sebbersund til forf. novbr. 1963.
- 35 Additam. 318 a. Fol. H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfjorden i året 1832.
- 36 Betænkning af 1855, 61.
- 37 No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 78.

- 38 T. f. Fiskeri 4, 1870, 281 ff. og No. T. f. Fiskeri 4, 1878, 87 f.
 39 RK. Jy. Stifters kt. Indk. breve vedr. Limfjordsfiskeriet 1786–1811 (Journ. litr. Q–SS).
 Glerup på Rødslet 1792 3.5. (i sag om sildedrivgarnsfiskeriet ved Løgstør).

Noter til ålekroge.

- 1 Kom.s protokol 1028 f.
- 2 Nibe tgb. 1663 bl. 11 b – 12 a. Et ældre vidnesbyrd om krogfiskeri haves dog i kom.s dok. nr. 64 litr. B. Kopi af Chr. 3.s forbud og domsbrev af 1545 i sag mellem Lundbæk og fiskere, der brugte garn, våder og *kroge* på Lundbæks grund. Det turde være sandsynligt, at det drejer sig om ålekroge.
- 3 Kroglov; Ordet findes ikke i O.d.d.S. – Ved kroglov ville man snarest forstå det redskab, der omtales s. 230.
- 4 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 155 b ff.
- 5 Kom.s dok. nr. 144 (herredsfoged Testrups forretning 13.11. 1741).
- 6 Kom.s protokol 213 ff.
- 7 Kom.s dok. nr. 209 (herredsfoged Winthers forretning 10.2. 1742).
- 8 Kom.s dok. nr. 199 og 200 (herredsfoged Fabers forretninger 19.1. og 10.6. 1742).
- 9 Kom.s dok. nr. 166 (eksaminationsakt fra Skive 6.7. og 7.7. 1742).
- 10 Da. Atlas IV, 768 f. – Wilse, der besøgte øen i 1776, omtaler ligeledes krogfiskeriet som en hovedsag og nævner opbevaringen af orm i fugtigt sand eller kleg, hvor de skal kunne holde sig levende en 3 ugers tid (Wilse, Reise-Iagttagelser, V, 1798, 240 f).
- 11 Additam. 318 a. Fol. (H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfjorden i året 1832). – Jfr. om dette spm. R. H. Kruse, Beskr. o. Øen Fuur (Jy. Saml. I, 1866–67, 386 f., 392 ff.).
- 12 Senere tog man sildefiskeriet op igen, men uden større held, se Kruse a.a., 394 ff.
- 13 C. Schade, Beskr. o. Øen Mors, Viborg 1802, 230.
- 14 I Da. Atlas V, 525 beskrives krogtaavnerne som 1 al. lange. De sidder på krogsnoren med en indbyrdes afstand på 1½ al. (altså kun halvdelen af kommissionsbetænkningens opgivelse).
- 15 RK. Indb. m. besv. til de af finansråd Oeder stillede spm. ang. fiskeriet i Danmark 1771. (ad C. V. Aalborg stift. Nykbg. 24.8.1771).
- 16 Se Feilb., Ordb. 2, 387: lavestok. – Redskabet kunne også hedde *kroglov(e)* ikke at forveksle med det under note 3 nævnte. – Jonas Collin (i Bidrag til Kundskab om Danmarks Fiskerier, T. f. Fiskeri 7, 1873, 129) omtaler fra Skagen kroge, der skulle bøjes i form. „I den første Tid, da de svenske Kroge brugtes, anvendte man to forskjellige Slags *Krogelad*, et med 3 Stifter i Enden af en Pind, et andet med den almindelige Bøile og en Stift, men senere foretrak man at give dem Form ved Hjælp af en Niptang“.
- 17 Se Feilb., Ordb. 3, 861: trug–2.

Noter til heltbundgarn.

- 1 Feilberg, Ordb. 1, 506.
- 2 H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfj. i året 1832 (Add. 318 a. Fol.).
- 3 Kom.s protokol 1030 f.
- 4 do., 359.
- 5 Kom.s dok. nr. 166. Eksaminationsakt fra rettens betjente i Skive 6.–7.7. 1742.
- 6 Kom.s protokol 173.
- 7 do., 143 ff.

- 8 Kom.s dok. nr. 153. Eksaminationsakt fra Viborg byting 15.3. 1742 for Lyng herredsdistrikt.
- 9 Dipl. Viberg, nr. 341, 265.
- 10 do., 73, 54 f.
- 11 som eksempler do. nr. 111 og 112, 87 ff.
- 12 Kom.s dok. nr. 144 og 145. Eksaminationsakter for Rinds og Gislum h. 13.11. 1741 og 13.3. 1742.
- 13 Kom.s dok. nr. 212 A og B. Tømmerby sognemænds forestilling til kom. af 12.3 og 12.7. 1742.
- 14 RA. Forestilling fra rentekammeret af 21.2. 1784. I kom.s dok. nr. 121 (herredsfogdens forretning af 15.11. 1741 for Ø. og V. Han H.) nævnes dog et bdg., som bruges af 8 mænd fra Arup).
- 15 RA. RK. Jy. stifters ktr. 2425.310. Indk. breve vedr. limfjordsfiskeriet 1786–1811. (PM fra amtmand Faye til RK 5.5. 1807).
- 16 RA. RK. Første jy. rtskr. ktr. Div. dok. vedr. limfjordsfiskeriet 1781–1827. (Nr. 3. Herredets erklæring af 31.3. 1807 over en ansøgning . . . om tilladelse at bruge heltbdg.; herredsfoged J. Hansen, Klim til amtmand Faye).
- 17 Der skal i denne sammenhæng forstås hele området inden for en linie fra Arup Odde og Sendels Bakodde (Sennelshage). – En afspejling af kommissionsafgørelsen og den kgl. resolution har vi dog hos Aagaard (s. 40), hvor han om heltfiskeriet siger, at det er forbudt at bruge bdg. i vigene ved Hovsør og Østerild „for at ikke de Formuende, som alene kan anskaffe sig disse store Garn, ved at besætte Indløbene, skulle betage de Fattige al Lejlighed til Fangst“.
- 18 Under udarbejdelsen sendte herredsfogden Faye en forklaring om, hvorfor han må overskride afleveringsfristen, skønt hans erklæring forelå færdig til renskrivning. Han havde nemlig besluttet „endnu at tale med et par kyndige mænd og selv nøje at betragte et bundgarn og måle det i alle dimensioner såvel skilt fra hinanden som anstillet, således som det står i vandet. Jeg lod altså i går hente et bdg. til mig, og jeg har såvel i går som i dag gennemgået med mændene på det nøjeste alt, hvad der hører til og bør iagttages med bundgarnsfiskeriet“, – en fuldstændig etnologisk metode, der også lyser frem af erkendelsen, at „den samme ting må med bønder ofte gennemgås, når man skal forstås af dem og igen forstå dem“. (VL. Tisted amtsarkiv B 2–396. Journalsager K. Fiskerisager 1805–40. Herredsfoged J. Hansen til amtmand Faye 15.3. 1807).
- 19 Dette kort mangler ved sagen i rigsarkivet, men findes i landsarkivet i Viborg, desværre i ret ødelagt stand (VL. Kortsaml. Kort over Mellem Fjorden og Tømmerby Fjord cf. det af Landinspektør N. Offersen i Aaret 1797 optagne Situationskort og med sammes Skala, afridset af Herredsfoged Hansen til Oplysning ved hans Erklæring af 31 Martii 1807 . . .). Herredsfogden oplyser, at en stor vanskelighed for ham ved udarbejdelsen af erklæringen var, at Offersen ved kortets udarbejdelse havde begået en orienteringsfejl på mere end 40° i sin kompaslinie. „Denne fejl forårsagede mig længe megen bryderi, da mændene og jeg ikke kunne forstå hinanden i henseende til stedernes beliggenhed . . . Mit kort kommer nu til at vende den rette vej . . .“
- 20 Som nævnt havde han krævet 20, men herredsfogden bemærker, at han ikke bør have flere end 4, thi „flere kan han ikke sætte og rygte med een båd og 2 karle, og han bør ikke kunne gøre sig fordele ved at leje staderrettigheder hen til andre“, – et synspunkt som fuldt ud deltes af Faye.
- 21 Han siger således: „Jeg formener iøvrigt, at hvad garnenes indbyrdes afstand i Tømmerby fjord angår, da bør det stå fiskerne frit for at sætte nærmere på hinanden, for så vidt de kunne forenes derom, og ingen enten af dem, hvis garn står hinanden nærmere end det bestemte mål, eller af de andre fiskende, klager; thi ingen uden de fiskende kan fornærmes

- derved, end ikke om fredningslinien overskrides, og fiskeriet i almindelighed, for så vidt det skal stå under offentligt tilsyn, kan derved ikke skades“.
- 22 RA. RK. Jy. stifters ktr. 2425.310 (PM fra amtmand Faye til RK 5.5. 1807).
- 23 T. f. Fiskeri 4, 1870, 200 ff.
- 24 RA. Første jy. rtskr. ktr. Div. dok. vedr. limfjordsfiskeriet 1781–1827. (Indberetn. fra 1812–22 ang. heltbundgarnsfiskeriet).
- 25 Denne fjord bestod af en række underafdelinger som Bygholm vejle, Selbjerg vejle, Lund fjord m. fl.
- 26 RA. Første jy. rtskr. ktr. Div. dok. vedr. limfjordsfiskeriet 1781–1827 (konst. herredsfoged Kjers indstilling til amtet af 22.11. 1821). – Herpå svarer Faye omgående og approberer ordningen „som gældende for indeværende års fiskeri“ (do., genpart af amtets skr. til herredsfogden betræffende heltbdg.s fiskeriets oprettelse i Hann- eller Østerfjord 24.11. 1821).
- 27 se Hugo Matthiessen, Limfjorden², 104 ff., og 109 f.

Noter til gråfiskeruser.

- 1 Usgård lå i 1740erne til Sødal hdg. (Kom.s dok. nr. 151 litr. A og b). Om fiskeriet her henvises til Dipl. Viberg. under Wossgardhæ i registret. Andre dele af det gamle kannikefiskeri eksisterede endnu bl. a. i Skals å (kom.s protokol, 157).
- 2 Kom.s protokol, 1033.
- 3 do., 100 ff.
- 4 do., 158. Jfr. Feilberg, Ordb. *række* 2.
- 5 Kom.s dok. nr. 209. Forretningen for Hassing-Refs h. 10.2.1742.
- 6 P. Rhode, Lollands og Falsters Hist. I, 1859, 419–20.
- 7 se Kristen Møller, Danske ålegårde . . . , 23 f., 26 f.
- 8 Knud Aagaard, Beskr. o. Thy, 228.
- 9 J. N. Wilse, Reise-Iagttagelser . . . , V, 1798, 202.

Noter til gråfiskevåd.

- 1 Kom.s protokol, 159.
- 2 do., 1031.
- 3 Collin Saml. 294,4^o. H. N. Krøyer, De da. fiskeriers hist. III. 7008. Heltvåde.
- 4 Kom.s dok. nr. 145. Eksaminationsakten for Rinds og Gislum h. 13.3. 1742. – Drechsel, Vore Saltvandsfiskerier, 36 oplyser, at en alm. benyttet størrelse på sildevåd er ca. 40 al. på armen, sækken 33 al. l. og 26 al. dyb, men at våddene i Limfjorden gerne er større end i de øvrige farvande. Et sildevåd fra Egholm målte 80–90 favne i længde med en længde på hoven på 21 alen.
- 5 som note 1. Det svarer i det store hele til det geddevåd, som Wilse omtaler fra Thyholm i 1776 med en længde på 180 al. og en dybde på 4 al. Wilse, Reise-Iagttagelser, 202.
- 6 Kom.s protokol, 341.
- 7 do., 347.
- 8 som note 4.
- 9 Disse stokke kaldes normalt stove, og de yderste garn i armene, hvortil stokkene var fæstet, *stavgarn* (NEU 2923, Gøl sn.). Jfr. Feilberg, Ordb. *stavgarn*; *stavsten*, større sten, der fæstes ved sildevåddets nedertel (Sall.); *stavreb*, dragerebene på sildevåd og *stagbånd*, tyndt tov, hæftet til begge ender af dragbåndet, hvormed fiskere ved Skagen trækker deres våd.
- 10 RK 1. jy. rtskr. kt. Div. dok. vedr. limfjordsfiskeriet 1781–1827. Herredets erklæring af 31.3. 1807 over en ansøgning om tilladelse at bruge heltbdg.

- 11 Kom.s dok. nr. 121. Herredsfogdens forretning for Ø. og V. Han h. 1741 15.11.
- 12 som note 11; kom.s dok. nr. 211. Eksaminationsakt fra Tisted bytings ret 1742 13. og 14.7.
- 13 Øsløs sogns beboere til kongen 1743 8.2. (i B Design. og de ef. den liggende sager 1737–50. Litr. G); kom.s dok. nr. 213. Kammerets skr. t. kom. 1743 26.2. Bilag B.
- 14 Kom.s dok. nr. 121.
- 15 Kom.s protokol, 1031.

Noter til gråfiskegarn.

- 1 Kom.s protokol, 264.
- 2 do., 1032.
- 3 do., 174–75, kom.s dok. nr. 166.
- 4 do., 165.
- 5 do., 131.
- 6 do., 261–62.
- 7 do., 157.
- 8 do., 220.
- 9 Aagaard, Beskr. o. Thye, 229; Wilsø, Reise-Iagttagelser her fra Thyholm en opgivelse af nedlængden (til helt og gedder) på 15 al.
- 10 Kom.s dok. nr. 144. Herredsfogdens forretning af 1741 13.11. for Rinds og Gislum h.
- 11 Kom.s protokol, 238 (Krejbjerg sn.) og 357–58 (Vesløs sn.).

Noter til fiskerbefolkningen.

- 1 Johannes Steenstrup, Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie (H. T. 7. rk. VI, 141 ff.).
- 2 Bjarne Stoklund, Bonde og Fisker (Handels- og Søfartsmuseets Årb. 1959, 119 f.) se samme forf. i Kulturhist. Lex. IV, 319–20.
- 3 Olof Hasslöf, Svenska Västskustfiskarna, Göteborg 1949, og Johan Petterson, Den svenska Skagerakkustens Fiskebebyggelse, Lund 1953.
- 4 Olof Hasslöf, Västnordiskt kustfiske under medeltiden (Nordisk Kultur XI–XII A (1955), 96.
- 5 J. L. Lybecker, Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne i Alm... Kbh. 1792.

Noter til fiskerbønder.

- 1 H. Beck, Om fordelingen af fiskerierne i Limfjorden i året 1832. (Add. 318 a, fol.). Observationen gælder Tisted amt.
- 2 se nedenfor s. 395 f.
- 3 Chr. 5.s matrikel: Markbøger. – Ekstrakten bl. 165 a ff.
- 4 Kom.s dok. nr. 100 og 101. Byfoged Laur. Iilstorph i Ålborg hans forretninger af 30.6. og 6.11. 1741 over fiskeriets brug i Limfjorden for Giøl.
- 5 Kom.s dok. nr. 100.
- 6 Kom.s dok. nr. 101.
- 7 I DL 5–10–45 fastsættes (med forlæg i ældre bestemmelser, bl. a. i „Skikkelse om bundgarn, ruser etc.“ i Limfj. af 14.2. 1546), at ingen bundgarn eller ruser skal sættes fra Hagedybet, som ligger ved Økloster, og til Halsvede. – Herom bemærker Solberg og Schelde i deres betænkning 1744, at „som det såvel af besigtelsesprotokollen som af det over Limfjorden forfattede carta kan erfares, at de af ældgammel tid indrettede og 1697 matrikulerede bundgarn og ruser . . . står og stedse har stået imellem Hagedybet ved Økloster...

- og Giølsteen . . .“, så indstilles, om ikke lovens ord må forandres således: „Ingen bundgarn, silderuser eller stående nedgarn må sættes fra Giølsteen til Halsvedde“. Forordningen af 1750 nævner dog intet herom, så den forældede bestemmelse i DL bliver stående.
- 8 Kom.s dok. nr. 125. Herredsfoged Søren Aagesens forretning af 6.11. 1741.
  - 9 Kom.s dok. nr. 218. Herredsfoged Søren Høeghs forretning af 12.11. 1741. Det skal bemærkes, at Nr. Sundby og Egholm ikke omfattes af denne beskrivelse. Den findes derimod under Ålborg byfogeds forretning og vil blive anført i sammenhæng hermed.
  - 10 Kom.s dok. nr. 100 og 101.
  - 11 Kom.s protokol 1741, 47.
  - 12 do., f. eks. 30, 35.
  - 13 do., 1020.
  - 14 Kom.s dok. nr. 102 og 103. Forretninger fra birkerettens betjente i Ølands birk af 17.6. og 6.11. 1741.
  - 15 Kom.s dok. nr. 121. Herredsfoged Severin Bruuns forretning af 15.11. 1741. Suppl. oplysninger findes i kom.s dok. nr. 108. Eksaminationsakten fra rettens betjente i Løgstør af 9.-10.3. 1742.
  - 16 Kom.s protokol 388 ff.
  - 17 Kom.s dok. nr. 106, 107 og 108. Løgstør retsbetjentes forretninger af 5.-8.6. 1741, 10.11. 1741 og 9.-10.3. 1742.
  - 18 Kom.s protokol 126.
  - 19 Kom.s dok. nr. 86 og 87. Birkedommer Ditlef Møllers forretning af 9.7. og 8.11. 1741.
  - 20 Holger Rasmussen, Hasseløegen. Et bidrag til de danske stammebådes historie (Kuml 1953, 15 ff.).
  - 21 Kom.s dok. nr. 129 og 130. Birkedommer Wilh. Broholms forretninger for Torstedlunds birk af 15.6. og 4.11. 1741.
  - 22 Kom.s protokol 200.
  - 23 som note 17.
  - 24 Kom.s protokol 200.
  - 25 Kom.s dok. nr. 144, 145. Herredsfoged Chr. Testrups forretninger for Rinds og Gislum herreder af 13.11. 1741 og 13.3.1742.
  - 26 Kom.s dok. nr. 152 og 153 henh. herredsfoged Chr. Kolds forretning for Fjends og Nørlyng herreder af 20.11. 1741 og eksaminationsakten fra Viborg bytings ret af 15.3. 1742.
  - 27 Kom.s dok. nr. 144.
  - 28 do., 166. Eksaminationsakten for rettens betjente i Skive af 6.-7.7. 1742 og kom.s dok. nr. 176. By- og herredsfoged Peder Dorschæus' forretning af 1.12. 1741.
  - 29 Kom.s dok. nr. 199. By- og herredsfoged Søren Fabers forretning for Skodborg og Vandfuld herreder af 19.1.1742 og kom.s dok. nr. 200. Eksaminationsakten fra Leinvig af 10.-11.7. 1742 over Skodborg og Vandfuld herreder samt Ryssenstens birk.
  - 30 Kom.s dok. nr. 145. - „Imellem de pulsvåder fra Harbøre og de, som bruges fra Sundstrup, angaves den forskel, at til pulsvåderne fra Harbøre bruges 2 både, og kan dermed på vandet indtages 4 gange så meget rum, som de der bruges i Sundstrup, derimod til disse bruges alene 1 båd og til den anden arm en spand, som bruges på vandet“.
  - 31 Kom.s dok. nr. 166 og 176.
  - 32 Kom.s protokol 191.
  - 33 Kom.s dok. nr. 152 og 153.
  - 34 do. 166 og 176.
  - 35 Kom.s protokol 339.
  - 36 Kom.s dok. nr. 212 A og B. Indgivne forestillinger fra Tømmerby sogn af 12.3. 1742 og 12.7. 1742.

- 37 Kom.s dok nr. 121. Herredsfoged Severin Bruuns forretning af 15.11.1741 over Ø. og V. Hanherrederne og kom.s dok. nr. 211. Eksaminationsakten fra Tisted byting af 13.–14.7. 1742 for en del af Hanherrederne.
- 38 Kom.s protokol 323.
- 39 Kom.s dok. nr. 209, Herredsfoged Niels Winthers forretning af 10.2. 1742 over Hassing og Refs herreder.
- 40 Kom.s protokol 376.
- 41 do. 378. Kom.s dok. nr. 108.
- 42 Kom.s dok. nr. 211.
- 43 do. 166.
- 44 do. 185. Eksaminationsakten fra rettens betjente på Mors af 16.7. 1742.
- 45 Kom.s dok. nr. 211.
- 46 do. 208. Eksaminationsakten fra Vestervig birketing af 12.7. 1742 for Hassing-Refs herreder og Vestervig birkedistrikt.
- 47 Kom.s dok. nr. 210. By- og herredsfoged Peter Lybechers forretning af 10.7. 1742 for Hillerslev-Hundborg h.
- 48 Kom.s dok. nr. 208.
- 49 do. 193. Eksaminationsakten for Hjerm og Ginding herreder og Volstrup birk af 9.7. 1742.
- 50 Bjarne Stoklund, Bonde og fisker. Lidt om det middelalderlige sildefiskeri og dets udøvere (Handels- og Søfartsmuseets årb. 1959, 101 ff.)
- 51 Fysisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thye, Viborg 1802, 37. At meningerne herom var delte i landsdelen fremgår af en pro memoria fra by- og herredsfoged Brøndlund i Tisted (VL. Thisted amtsarkiv. B 2-396. Journalsager K. Fiskerisager 1805-40) til amtmand Faye i 1806, hvor han hævder, at ålefiskeriets afskaffelse „mulig var en sand nytte, i mere end een henseende, ihvor paradox det end synes“. Ål er nemlig en „luxus og overdådigheds artikel“ og „ålefiskeriet har ingen gavnlig indflydelse på landets indbyggere“. Det gælder især aggerboerne, men „på Thyholm hendrive en mængde mennesker den bedste årets tid med at fiske ål, andre med at røge og omkøre dem i hele Nørre Jylland. Dette føder dovenskab, vellevned og liderlighed, thi hvad er lettere end at dingle på en båd i godt vejr med en krog i hånden eller at holde på en tømme.“
- 52 Fysisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thye, Viborg 1802, 238.
- 53 Bidrag til de da. Provindsers nuv. Tilstand. Aalborg Amt, Kbh. 1832, 138 f.
- 54 do., 142.
- 55 Stoklund a. a., 117.
- 56 do., 118.
- 57 Georg Winther, Bidrag til Kundskab om Fiskeriet i Storebælt (No. T. f. Fiskeri 2, 1875, 303-304).
- 58 NEU nr. 8420 og 8421. Dagbog ført af gdr. Chr. Jørgensen, Arup (fortløbende fra jan. 1827; afskr.). – Fra omtrent samme tid haves fra Hou i Hals sn. en beskrivelse der behandler et fiskerbondemiljø, sådan som det prægedes af fiskeriet i Kattegat og med en ringere jordbesiddelse end den her anførte, se P. C. Møller, Oeconomic Skildring af Hou i Hals Sogn. Første Hefte indeholder en udførlig Beskrivelse over Fiskeriet i alle Aarets Maaneder, samt Fiskenes Behandling, saavel til Handel som Huusholdning, Aalborg 1833. (Møller var lærer i Hou).
- 59 Jeg takker museumsinspektør Bjarne Stoklund, der har foretaget afskriften af dagbogen, for tilladelse til at benytte dens oplysninger. Visse ting, der er af mere familiemæssig art blandt oplysningerne, er her udeladt. – For de enkelte begreber eller lokale vendinger i teksten henvises til Håndbog for danske lokalhistorikere og Feilbergs ordbog.

Noter til fiskeriejere.

- 1 Visse stader synes kronen altid at have haft rådighed over. De bestyredes under lenene, senere under amterne. Således nævnes 1638 kongens bdgst. på Østerland, hvor et tingsvidne melder, at der kun er sat nogle få garn nævnte år, hvorfor kgl. maj. kun kan få en ringe afgift af dem dette vårfiskende (Nibe tgb. 1638 5.5., bl. 14 b). Kommissionen betyder en forøgelse af kronens fiskestader, jvf. s. 397.
- 2 Som nedenfor skal vises, lejedes eller fæstedes staderne bort; kun undtagelsesvis nævnes det, at stader bruges af ejerne selv, men det giver naturligvis ingen forestilling om, hvor mange det drejer sig om. Kun et fuldstændigt register over staderne og deres årlige brug ville kunne belyse det, og et sådant haves først fra 1697, og det er ikke engang fuldt tilfredsstillende.
- 3 Fortegnelse over stader, læst for retten af fogderne på de pågældende gårde 1632 24.3. Kragerups ejendomsforhold må vel forklares ved overtagelse af visse stader ved slægtskabsforbindelse (søskendeskifte).
- 4 Fortegnelse over staderne 1632 3.4.
- 5 do. 1632 2.6.
- 6 Forbud mod garnsætteri 1633 13.4.
- 7 do. 1633 27.4.
- 8 Fortegnelse over staderne 1634 22.3. Orregårds stader må som Kragerups forklares ved søskendeskifte indenfor slægten Friis.
- 9 Forbud mod garnsætteri 1634 29.3.
- 10 do. 1636 19.3.
- 11 Tingsvidne om bdgst. 1638 16.6.
- 12 Fortegnelse over staderne 1638 24.11. (ejendomsforhold v. slægtskabsforbindelse?).
- 13 Forbud mod fiskeri 1639 snapslørdag.
- 14 do.
- 15 do. 1639 2.3.
- 16 Syn på bundgarnssætteri 1638 12.5. ff.
- 17 Poul J. Jørgensen, Dansk Retshist., 1940, 389; Hugo Matthiessen, Snapstinget 1946, 33–34, 53 ff.
- 18 Kom.s dok. nr. 16:2. Karen Krags skr. tilståelse om afhændelsen 20.7. 1692, dat. Nørlund 1694 23.1.
- 19 Kom.s dok. nr. 13:7, indførselsforretning i Jørgen Seefelds gods 1665 efter tilfindelsesdom af Viborg landsting 1665 29.3.
- 20 Kom.s dok. nr. 8:3. Ved landstingsdom af 1668 20.5. var borgmester Mads Poulsen i Randers med interessenter tilstået indvisning i Knud Seefelds løsøre eller jordegods. Gældsfordringen transporteredes 1670 25.1. til Levitzau, der 1672 6.3. lader foretage indførsel.
- 21 se således den omfattende sag ang. det 15. stade på Femte lænke østen Pøtten (Nibe tgb. 1697 10.4. fol. 68 b ff.)
- 22 Nibe tgb. 1696 12.9. fol. 52 a og 26.9. 54 a–b.
- 23 Højesteretsdom af 1674 18.9. (Nibe tgb. 1696 12.9. fol. 52 a).
- 24 Kom.s dok. nr. 3:2; Nibe tgb. 1696 22.8. fol. 48 a f., 12.9. fol. 50 b ff. og 26.9. fol. 54 a ff. behandler trætten mellem Bernt Due og Peder Pedersen af Ålborg om nævnte 5. stade. Ved det fremlagte opbud af 1663 godtgøres, at nævnte stade da bl. a. er blevet udlagt til Henrik Jørgensen i Odense for hans fordring.
- 25 Om godsernes private stadebøger se nedenfor s. 368 f.
- 26 Nibe tgb. 1662 15.2. bl. 17 b–18 a.
- 27 Kom.s dok. nr. 13:7, indførselsforretning af 1665 10.10.

28. Kom.s dok. nr. 13:6, skøde udg. Kbh. 1687 8.11. Ved siden heraf ejede købmand Vind ialtfald yderligere 79 bdgst. erhvervet af Magdalena von Thicmen, Anshelm v. Podewals enke, til Lyngbygård ved køb 1686 20.3. (kom.s dok. nr. 13:1-3); også disse sælges i 1692 til Jens Jochumsen og interessenter (kom.s dok. nr. 13:4).
29. Disse interessenter var Anders Lauridsen, Gregers Pedersen og Jens Jensen Klitgaard.
- 30 Kom.s dok. nr. 16:2.
- 31 do. 10:5-7.
- 32 do. 31, skøde dat. Viborg 1693 26.1.
- 33 do. 24:1, skøde dat. Nibe 1684 14.7. P.B. Dons skriver sig „residerende på Albech“. Dons var på dette tidspunkt forvalter på A.
- 34 Kom.s dok. nr. 23:1-2, skøde 1687 27.6.
- 35 Nibe tgb. 1697 17.4. fol. 72 b. Fra amtstuen i Ålborg var det i 1694 blevet givet i fæste til rådmand Erik Jensen.
- 36 Nibe tgb. 1633 9.3 bl. 16 b-17 a.
- 37 Kom.s dok. nr. 3:2, skøde fra Niels Friis' arvinger 1641, 5.2. 1710 dør den sidste af Due'erne, hvis enke i 1716 ægter grev Christian Rantzau til Brahesborg, der 1725 overtager gården.
- 38 Kom.s dok. nr. 3:1, skifte efter forældrene... 1664 4.2. Den tredie lod Bernt Due tilfalden.
- 39 Kom.s dok. nr. 3:3, skifter efter Jørgen Due til Halkær 1684 15.6.
- 40 do. 3:4, specifikation in dublo dat. 1690 25.6. I spec. skelnes mellem de stader, der giver indkomst, og dem, der ingen indkomst giver.
- 41 Kom.s dok. nr. 16:1 Gude Parsbergs revers og følgeseddel af 1692 20.7 og 16.2, Karen Krags tilståelse af 1694 23.1. se ovf. s. 299.
- 42 Kom.s dok. nr. 9:1-2. Auktionen holdtes i Viborg 1694 18.10. efter kgl. tilladelse, og skødet udstedtes 1695 13.3. Ved auktionens begyndelse fremkom flere protester fra formentlige ejere til en del af de stader, der stillede til auktion, hvorfor de købende tilbyder „at stå hasard“.
- 43 Jørgen Jensen Gleerup var foged på Seberkloster i Caspar Brockenhuus' tid; det er således ham, der 1690 18.6. og 1696 14.5. indleverer fortegnelse over og adkomster på gårdens fiskestader (se kom.s dok. nr. 15 og limfjordsprotokol s. 867). - Jfr. C. Klitgaard, Optegnelser om Familien Gleerup (Personalh. T., 6. r, I, 147 f.).
- 44 Ved salget havde Christen Jensen Hørtikarl dem i fæste og fik dem tilbudt til ejendom, men afslog uden dog at ville afstå fra brugen, som præsten ville forbeholde sig. Det er afgørelsen på denne tvist, højesteretsdommen går ud på.
- 45 Datter af præsten i Nørholm, Mogens Wiingaard, og gift (1) med købmand Laurids Kuri i Nibe (Klitgaard, Nibe bys hist., 40), (2) med rådmand Knud Jacobsen Sommer i Ålborg (Klitgaard, Himmerlandske Slægter i Personalh. T., 7. r., 4, 220-221).
- 46 I præstegården opbevarede et gml. kaldsbrev på pergament, udstedt af abbed Anders Andersen i Vitskøl (datum, underskr. og forsegling afskåret) med indhold, at der af alders tid har været fiskevand og ålegårde til Farstrup prstgd. Dette dok. produceredes i original til kom. i 1741, men er senere udtaget af kommissionspapirerne og afgivet til geheimearkivet (kom.s dok. nr. 81).
- 47 Resultatet fremkommet ved opdeling af de 95 stader, som registreres til Jens Jochumsen og interessenter. J. J. var opr. hjemmehørende i Nibe som sine tre makkere. Ved den ikke nærmere daterede fordeling (kom.s dok. nr. 73 litr. C) var stadesummen på ialt 99, mens matrikuleringen anfører 95. Da det ikke har været muligt at udskille de fire overskydende bdgst., er de her medtaget ved beregningen.
- 48 C. Klitgaard, Nibe Bys Hist., 273-274.

- 49 C. Klitgaard, Aalborg Handelsstands Hist., 28–29, 65.
- 50 Nibe tgb. 1696 30.5 fol. 26 b. – (garn og ruser), „hvoraf han rættede til Johan Claus. da værende ridefoget paa Lundbeck“.
- 51 Matrikelstadebogen, 55.
- 52 Marginalnoter i matrikelstadebogen.
- 53 I kronens skøde til Gleerup hedder det: „vores i Limfjorden beholdte øde sildestader“ (kom.s dok. nr. 52 litr. M).
- 54 Forholdet vil blive drøftet i afsnittet om de retslige forhold. Gentagne gange forekommer et argument som flg., at „ingen på Nørilå grund (som et fiskeri, hvilket ej grænser til nogen proprietærs ejendom, men fra begyndelsen af alene tilhørte kronen) har tilegnet sig noget stade uden kgl. adkomst“. – B. Design. og de efter den liggende sager 1737–50. Litr. B.
- 55 Kom.s protokol, 790.
- 56 Besigtelsesstadebogen, 262–263.
- 57 se kom.s protokol, 869 f. og kom.s dok. nr. 76, 106 m. v.
- 58 Når lænken i enkens spec. af 1740 1.12. (kom.s dok. nr. 53) kaldes „Storchelænken“ el. „Slumpens“, må det første være en fejlskrivning for „Stacket lænken“, idet den ellers ikke træffes andetsteds. I besigtelsesstadebogen, 126 bemærkes, at länkens fire første stader kaldes „Øster Slump“, og samme betegnelse anvendes også i kom.s dok. nr. 53 under beskrivelsen af det 4. bdgst. – De tre omtalte bdgst. falder alle indenfor „Øster Slump“.

Noter til erhvervsfiskere.

- 1 Jens Jochumsens interessentskab er ved registreringen endnu fælles om staderne (jfr. ovf. s. 300). Da J. J.s tre makker alle er nibefiskere, og interessentskabets enkelte medlemmer er ligeberettigede, skal de $\frac{3}{4}$ af staderne henregnes til Nibe.
- 2 På Fruens Grund har han i 1697 sætteri i $10\frac{1}{2}$ stade, der ikke omtales i besigtelsesstadebogen (se Nibe tgb. 1697 23.10.).
- 3 Alle 30 stader tilhører etatsråd Niels Benzon, deraf 10 på Michels lænke, der alle karakteriseres som ubrugelige, og 20 på Barmer lænke.
- 4 Jens Klitgaard er en af Jens Jochumsens interessenter (se note 1) og de to stader her tilhører interessentskabet. Det samme er tilfældet med Gregers Pedersen og hans 4 stader.
- 5 Heraf er 9 (af 10) på Femte lænke vesten Pøtten karakteriseret som „øde“.
- 6 Kaldes snart Niels Laursen i Øsnis, snart Niels Øsnis i Stavn.
- 7 Besigtelsesstadebogen 1695, 32.
- 8 Kom.s dok. nr. 103 (fiskeriets brug for Ølands grund af 6.11.1741).
- 9 Også for andre fiskegrunde kan det forekomme, at kommissærerne må konstatere, at stader „var i brug 1741 års vårfiskeri, medens brugerne ej angivet sig“. Grunden hertil var sikkert i mange tilfælde den forordning, der var udstedt 1740. Sådanne stader udgør dog kun en ringe procentdel af det samlede stadetal.
- 10 Kom.s protokol, 52.
- 11 I „Vi stakkels fiskermænd i Nibe“ (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 56 ff.) er givet en kort redegørelse for bundgarnsfiskeriet. Jfr. ligeledes: „Fiskeretssager ved Nibe birk i 1600- og 1700-tallet.“ (Bol og By 5, 1964, 71 ff.).
- 12 Der henvises generelt til C. Klitgaard, Nibe Bys Hist., hvor fiskeriets betydning for byens opkomst er et gennemgående tema.
- 13 Klitgaard a. a., 31 og 74.
- 14 do., 88 f.
- 15 do., 121 f.

- 16 do., 131 f.
- 17 do., 135 ff.
- 18 do., 143 ff. og 157. Nibes gl. middelalderlige „pinsemarked“ var under kong Hans blevet flyttet til Ålborg; et nyt, ikke-lovhjemlet marked opstod efter 1590, men blev forbudt 1594 efter klage fra Ålborg.
- 19 Klitgaard a. a., 145 ff.
- 20 Deres decision, der går ud på, at salteri og fiskeri i og ved Nibe ikke kan anses for borgerlig næring Nibe alene tilkommende, får kgl. approbation 7.7. 1730 (T. f. Fiskeri IV, 1870, 170). Men det bestemmes, at ingen udenbys, som ikke har taget borgerskab i Nibe, må opholde sig længere „i deres salterboder i og ved Nibe, end sildefiskeriet varer og det udkræver“ og langt mindre holde krambod eller bruge nogen anden borgerlig næring (jfr. No. T. f. Fiskeri IV, 1878, 38 f.).
- 21 Chr. V. matrikel. Modelbogen 1776, fol. 15–17. For ejendomsforholdets historie henvises iøvrigt til Klitgaard a. a.
- 22 Klitgaard a. a., 74.
- 23 do., 27.
- 24 do., 31.
- 25 do., 33.
- 26 VL. Ålborghus m. fl. amters arkiv. Dok. i trætte mell. Nibe og Ålborg ang. fiskeriet i Limfjorden. Ålborg bys indlæg af 1728 28.8.
- 27 se således Klitgaard a. a., 27, 31, 32 og mange andre steder bl. a. afsnittet: Blandet Personalialia, 340 ff.
- 28 Som note 26. Ålborg bys indlæg af 1729 30.9. (med referat af uddrag af Nibes indlæg. Selve skr. fra Nibe findes ikke ved sagen). – Nibes indlæg spiller på den gængse ældre opfattelse af Ålborg som en sammensætning med fiskenavnet (se D. H. Wulff, Aalborgs Navn og Vaaben i Jy. Saml. I, 86 ff.).
- 29 RA. Ålborg og Viborg stifters rtk. ktr. Edelige angivelser til krigsstyrs og kopskats svarelse af Ålborg og Viborg stifter 1719–20. – Ved ansættelsen deltog fuldmægtigen Søren Jørgensen på stiftamtmand Kragts vegne og herreds- og birkefoged Niels Ilkier samt 8 mand af Nibe, udvalgt med halvdelen af byens borgere halvdelen af birkefogden. Der findes vel en ældre ansættelse til kopskat og krigsstyr i Nibe (RA. Kom. af 1717 15.9. til at revidere og undersøge de for år 1717 påbudne ekstraordinære skatter i Viborg stift etc. 1717–18), men dens oplysninger om befolkningens tilstand og sammensætning står ikke mål med den fra 1720.
- 30 Det kommer herved indbyggerne til gode, at Nibe ikke på dette tidspunkt var købstad. Det udtrykkes direkte i kommentaren, hvor det for manges vedkommende hedder f. eks.: „Har ingen næring eller brug uden som en landsbyfisker, derfor fri“.
- 31 Nibe tgb. 1695–1700, fol. 143 a.
- 32 do., fol. 228 b f., 231 a f. og 238 b.
- 33 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713–88. Mandtal over indvånerne 1747.
- 34 A. C. Johansen a. a., 42.
- 35 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713–88. Udtog af det, som foran i Nibe bys publique protokol er indført betræffende byens ligninger (1743).
- 36 Navnet skrives snart Beck (Bæck) snart Beth (Bæth). – I mandtallet opføres under samme nummer som Niels Beths enke Christen Ibsen, der må formodes at være hendes hjælper i den mangesidede virksomhed.
- 37 VL. Ålborghus m. fl. amters arkiv. Dok. i en trætte mell. Nibe og Ålborg om fiskeriet i Limfjorden 1728–30.

- 38 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713–88. Indberetning om fartøjernes drægtighed i Nibe for årene 1746, 47 etc.
- 39 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 48 a ff. (Skifte efter afg. Niels Madsen Halkjærs hustru 1749 2.5.)
- 40 se Holger Rasmussen, Vi stakkels fiskermænd (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 64).
- 41 do., 49 ff.
- 42 do., 58 .
- 43 Nibe bys skifteprotokol 1745–83, fol. 13 a ff. (skifte ef. sl. Christen Justsens enke 1746 8.2.). – I den overenskomst, som Anders Pallesen i Valsted slutter med fru Gleerup for vårfiskeriet 1757, får lodkarlen $\frac{1}{7}$ af bruttoudbyttet („løderkarlen får den syvende sild af kogens hele fiskeri“), Kgl. Bibl. Add. 316, II, b. Henrik Beck, Afskr. af A. Pallesens regnskabsbog. – I en sag mellem en fiskeriudreder og en lodkarl i 1696 oplyses, at det var aftalt, at han som løn skulle have „den ottende part af en kogs fiskeri“ (Nibe tgb. 1695–1700, fol. 57 a: 1696 31.10.).
- 44 Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 36 b f. og fol. 44 a (1696 4.7. og 8.8.).
- 45 do. 1704–07, fol. 2 b f. (1704 16.2.).
- 46 Folketællingen i Nibe 1787.
- 47 Henr. Laursen, Fra Agger for hundrede år siden (Hist. Årb. f. Thisted A. 1926, 155 (aggebernes ansøgning af 1.4. 1818)).
- 48 Jeppe Aakjær, Den mollerupske Retssag 1722–24 (Jy. Saml. 3. rk., 3, 279 ff.). På mange måder kan der trækkes paralleller mellem den mollerupske sag og den sag, der på kommissionstiden forekommer som følge af Sebberklosters fremfærd mod sine fiskende bønder. I begge tilfælde er der tale om vilkårlighed fra herskabets side, og i begge tilfælde er herskabet af bondeæt, der via forpagtning havner som godsbesiddere.
- 49 VL. Vestervig klostets godsarkiv. Div. dok. 1687–1808. Højesteretsdom af 23.5. 1699 i sagen mellem Peder Nielsen og Cornelia Bichers med indførelsesforretning af 30.11.1698.
- 50 Danske Atlas V, 415.
- 51 Danske Atlas V, 460. Ved dom af 1530 forbydes brugen af ruser og bundsat garn på de nævnte grunde i fjorden.
- 52 Forordningen § 25.
- 53 Kom.s dok. nr. 207. Forretning af 18.1.1742 over Vestervig birkedistrikt.
- 54 Henr. Laursen, Fra Agger omkring Aar 1800. (Hist. Årb. f. Thisted A. 1942, 150 ff.).
- 55 Collin. Samling. 294, 4°. H. N. Krøyer, II.
- 56 se f. eks. Olof Hasslöf, Bankskutor och Sjöbåtar i Bohuslen (Göteborgs Museum 1939, 155 ff.).

Noter til fiskeriopsyn og sædvaneret.

- 1 Forholdet er behandlet i forf.s Fiskeretssager ved Nibe birk i 1600- og 1700-årene (Bol og By 5).
- 2 Nibe tgb. 1696 12.9. fol. 50 b og 52 a. Tvist om 5. stade på Østerpøtlænken. Knud Pedersen oplyser selv i nævnte sag, at han 1665 blev ansat som foged på Nørlund.
- 3 Eksempelvis anføres flg. forbud, der alle refererer sig til Nibe tgb.: 1632 7.1., 24.3., 7.4., 2.6., 16.6.; 1633 12.1., 9.3., 30.3., 13.4., 27.4., 4.5.; 1634 11.1., 22.3., 29.3., 26.4.; 1635 11.4., 25.4., 2.5.; 1636 5.3., 19.3., 2.4.; 1638 13.1., 17.2., 24.2., 10.3., 14.4., 24.11.; 1639 snapslørdag, 23.2., 2.3., 23.3., 15.6., 10.8., 7.9.; 1662 15.2., 8.3., 24.3., 5.4., 31.5., 21.6.; 1663 10.1.; 1664 2.4.; 1697 2.10, 16.10.; 1698 24.9. Gennem et tingsvidne, der læses for retten 1639 23.3. fås en henvisning til et forbud af 1606 12.4. Alt efter vinterens mildhed og den tidligere eller senere forberedelse af fiskeriet vil forbuddene falde tidligt eller sent.

- 4 Se herom Johansen, Om Aalborg-Silden . . . , 8 ff. og 41 ff.
- 5 Nibe tgb. 1632 fol. 18 a–b.
- 6 Nibe tgb. 1633 13.4., 27.4.; 1634 22.3.; 1638 13.1., 17.2., 14.4., 21.4., 13.10., 24.11.; 1639 15.6.; 1662 11.1., 8.2., 24.3., 17.5., 31.5., 21.6.; 1664 6.2.; 1698 19.2.; 1699 2.12.
- 7 Nibe tgb. 1662 8.2. bl. 15 b.
- 8 do. 1695–1700 fol. 114 a.
- 9 Kom.s dok. nr. 9:3.
- 10 Nibe tgb. 1634 22.3.; 1635 1.8., 1636 2.4. og 1662 15.2. I kom.s dok. nr. 56 findes i skr. dat. Restrup 9.2.1742 en notits om, at der ved godset er ingen stadbøger indrettet, eftersom fogden indkræver afgifterne og fører regnskabet.
- 11 Jfr. kom.s dok. nr. 9:3, vedim. kopi af forbudstingsvidne for Dorethe Daae til Torstedlund, helt identisk med det anførte. 1661 27.7. erhverves et helt tilsvarende af Chr. Sørensen på Dorethe Daaes vegne (kom.s dok. nr. 9:4) og 1661 27.10. udsteder ridefoged Jacob Lambretsen på Torstedlund en helt enslydende fortegnelse til brug for Peder Fauffsing ved hans overtagelse af opsynet dermed (kom.s dok. nr. 9:5).
- 12 Kom.s dok. nr. 102. Forretning indsendt af birkerettens betjente i Ølands birk 1741 17.6.
- 13 Kom.s dok. nr. 86. Birkedommer Ditlev Møllers forretning af 1741 9.7.
- 14 VL. Fæsteprotokol for Lundbæk gods 1739–1852, nr. 122, fol. 75 b.
- 15 Kom.s dok. nr. 32:2 (højesteretsdom mod CJH, hvor hans fæstebrev citeres).
- 16 Nibe tgb. 1634 29.3. bl. 83 b.
- 17 Kom.s dok. nr. 15:5, 1690 18.6.
- 18 Kom.s dok. nr. 106, forretning af 5., 6. og 8. juni 1741 ved retsbetjentene i Løgstør.
- 19 Kom.s dok. nr. 96. Valsted og Sebbersunds beboeres memorial dat. april 1740.
- 20 I kom.s dok. nr. 106 hævder bønderne for de 20 ol sild, der betales i 5 ballemål, „da kan ikke ringere til vårs afgift udkommes end under 25 til 30 volle sild på 5 baller“. I vidneførelsen i juli 1741 (kom.s dok. nr. 76 litr. L) oplyses, at „de ballier, hvormed assessor Gleerups folk har taget afgiftssildene er bevundet at være justeret og brændt med kongens stempel, hvilke ballier regnes for at holde 4 vol sild . . .“ Men det er naturligvis stroget mål.
- 21 Også om dette forhold ytrer bønderne sig i kom.s dok. nr. 106, idet Gleerups hovedmodstander, gårdmand Abraham Abrahamsen af Valsted, hævder, at det har været Gleerups „egen vilje og befaling“ at oppebære skat af de umatrikulerede stader, hvilket han beviser ved at fremlægge et par fæstebreve, hvor der pålægges kgl. skatter af stader, der aldrig har været matrikuleret.
- 22 Kom.s dok. nr. 106.
- 23 Kom.s dok. nr. 76 litr. L (1741 7.7., ekstrakt af forhandlinger dat. Viborg 1741 18.8.).
- 24 I forordn. 1740 2.1. bestemmes: At i Limfjorden overalt, hvor der ikke allerede er særdeles indrettede fiskestader, hvoraf til os skattes og skyldes, skal det herefter være alle og enhver uden forskel tilladt at bruge og nyde frit fiskeri indtil begge land, såvidt sandet og vandet går.
- 25 VL. Ålborghus m. fl.amters arkiv. Dok. i en trætte mellem Ålborg og Nibe om fiskeriet i Limfj. 1728–30. Bilag til H. J. Gleerups replik af 16.2. 1729 (Auktionsforretninger 20.12. 1724, 25.1. 1726 og 8.1. 1727).
- 26 I ovennvt. studie i Bol og By er et par af disse regler nærmere behandlet.
- 27 Eksempelvis for Nibe birks vedk.: Nibe tgb. 1635 13.6. bl. 134 b f., 1636 10.12 bl. 66 b f., 1639 27.4. bl. 72 a f., 1662 31.5. bl. 66 a f., 1662 14.6. bl. 70 b og 73 a, 1663 6.6. bl. 82 b f., 1663 13.6. bl. 93 a, 1663 20.6. bl. 95 b og 98 b, 1663 1.8. bl. 134 b f., 1697 15.5. fol. 77 a f., 1697 29.5. fol. 81 b f., 1697 12.6. fol. 86 a f., 1697 2.10. fol. 103 b og 1697 16.10. fol. 105 b f.
- 28 Kom.s protokol 644 f.

- 29 Nibe tgb. 1632 bl. 33 a-b. Lign. forhold 1632 2.6. bl. 35 a (Krastrup), 1636 7.5. bl. 16 a (Sdr. Elkær), 1636 21.5. bl. 21 a (Sdr. Elkær; her betales en afgift, „stadesild“ på 12 ol af hvert stade), 1636 18.6. bl. 29 b-30 a (Støvringgård), 1638 2.6. bl. 25 a (Ålborgbispen), 1639 17.8. bl. 91 b-92 a (Sebberkloster), 1663 16.5. bl. 72 a (Nørlund).
- 30 Nibe tgb. 1632 bl. 33 b-34 a. Lign. sager 1632 2.6. bl. 34 b (Krastrup), 1638 10.11. bl. 52 a-b (Halkær).
- 31 Nibe tgb. 1639 bl. 90 a-b og 101 a (Anders Krags sag), 1639 19.10. og 16.11. bl. 101 b og 106 a (Peder Sørensens sag).
- 32 Nibe tgb. 1696 7.11. fol. 57 b og 21.11. fol. 58 b-59 a.
- 33 Nibe tgb. 1695-1700 fol. 226 b-227 a.
- 34 Nibe tgb. 1695-1700 fol. 86 a ff.
- 35 Nibe tgb. 1704-07 fol. 259 a.
- 36 Nibe tgb. 1634 bl. 83 a-b.
- 37 Nibe tgb. 1636 7.5. (Restrup), 1636 21.5. (Sdr. Elkær), 1638 21.4. (Oxholm), 1638 12.5., 19.5. (Ålborgbispen), 1695 7.12. (Oxholm), 1697 22.5. (Ålborgkøbmand).
- 38 jfr. Bol og By 5, 1964 (Holger Rasmussen, Fiskeretssager ved Nibe birk i 1600- og 1700-tallet, 71-84).
- 39 Ove Lunges stævning over mester Anders Gyldenstjerne 1532 for et ulovligt sønderhugget bundgarn (Fr. 1.s da. registr., 393) viser forskellen på at tage sig selv til rette. - I Limfjorden var fremgangsmåden anerkendt selv af retten. - I forligelsesdokument i strid om bundgarmlænker på Nørlå, dat. 1600 28.4., fastslås retten til at lade optage ulovligt udsatte bundgarn (originaldok. som bilag til H. J. Gleeerups skr. til kongen 1749 3.11. B. Design. etc. litr. B, nr. 3937). Sandsynligvis kan fremgangsmåden følges endnu længere tilbage i tiden, jfr. Bol og By 5, 83.
- 40 Nibe tgb. 1662 bl. 54 b-55 b.
- 41 do. 1662 24.5. bl. 60 a-b.
- 42 do. 1662 31.5. bl. 67 a-b.
- 43 do. 1662 bl. 88 b-92 a.
- 44 Nibe tgb. 1695-1700 fol. 17 b-18 a. Til afklaring af spørgsmålet om de adelige fogders ret til at tage garn i land skal Fr. 2.s åbne brev af 1569 9.6. ang. ulovligt sætteri på Vitskøl klostres grund i Nørlå anføres. Der udstedes forbud mod at sætte bundgarn på grunden uden tilladelse af lensmanden Henrik Gyldenstjerne eller hans fuldmægtig. Ulovligt udsatte bundgarn må han lade optage og tiltale gerningsmændene (Secher, Forordn. etc. I, 401-402).
- 45 Nibe tgb. 1695-1700 fol. 83 b-85 b, 93 a-b og 95 b-96 a.
- 46 do. fol. 189 a-190 a.
- 47 i Bol og By 5, 78 gives et eksempel på en sådan måling af lænken.
- 48 se Bol og By 5, 77 f. og note 13 sstds. med dér anført litteratur.
- 49 se f. eks. den refererede sag fra 1705 (note 13 i Bol og By 5, 77).
- 50 Ålb. m. fl. amters arkiv: Dok. i en trætte mell. Nibe og Ålborg (H. J. Gleeerup til stiftbefalingsmand Reitzer 16.5. 1727).
- 51 C. Klitgaard, Nibe Bys Hist., 146 ff. - Bol og By 5, 71 f.
- 52 se Bol og By 5, 76 ff.
- 53 Ålb. m. fl. amters arkiv: Dok. i en trætte mell. Nibe og Ålborg (Bilag til H. J. Gleeerups skr.).

Noter til ekskurs om maskemål.

- 1 A. v. Brandt, Zur Technik der manuellen Fischnetzherstellung (Melliand Textilberichte. Heidelberg XXX Bd., 10 (1949), 454 f.

- 2 Suhms Nye Saml. I (1792), 86; T. f. Fiskeri 2 (1868), 191.
- 3 T. f. Fiskeri 2 (1868), 193 f. og 197 ff.
- 4 T. f. Fiskeri 2 (1868), 207 f. efter Krags, Kr. IIIs Hist. – Forordningen findes optaget i sin fulde ordlyd i de privilegier, som kongen samme år (1546 21.2.) giver Ålborg by.
- 5 T. f. Fiskeri 2 (1868), 210. – Tilføjelsen til maskebestemmelserne er: „eller nogen andensteds over al Danmark“. I Helsingør havde man således maskemålet hængende på rådhusdøren, og de kgl. breve herom forkyndtes ved retten. Se P. V. Jacobsen, Bidrag til Fremstilling af det danske Købstadvæsen (HT V, 1844, 122).
- 6 Da. Mag. 4. rk. 5. bd. 195–197.
- 7 1554 24.9. Breve til alle lensmænd og landsting over hele Danmark (KB 1554, 333).
- 8 Friedrich Bestehorn, Die geschichtl. Entwicklung des märkischen Fischereiwesens (Archiv f. Fischereigeschichte I (1913), 143 ff.).
- 9 Det er interessant at konstatere, at udgangspunktet for maskemålet, neml. håndens fingre, endnu er i levende brug, når fiskerne selv skal kontrollere maskevidden. Jfr. Sam Owen Jansson, Måt, mål og vikt (Nordisk Kultur XXX (1936), 46). Jansson fremhæver med rette, at disse mindre længdeenheder i praksis var skønsmaal. Se ligeledes sstds. s. 123.
- 10 Joh. Schultze, Staatlicher Fischschutz in Hessen (Archiv f. Fischereigesch. I (1913), 197).
- 11 Joh. Schultze a. a., 207 for hertugdømmet Braunschweig i 1600-tallet. Også her indføres autoriserede maskemaal, men samtidig forekommer som i Brandenburg den mere primitive målemetode med håndens fingre. Netmaskerne skal være så vide, „dass man einen Daumen hindurchstecken könnte“.
- 12 Reinhard Peesch, Kulturströmungen in den Küstenzonen der südlichen Ostsee (Deutsche J. f. Volkskunde 8 (1962), 3–29. Jfr. forf.s recension sstds. bd. 9 (1963), 445 f.).
- 13 Maskemål omtales ikke i bindet om mål og vægt i Nordisk Kultur; maskemål er heller ikke nævnt i de forskellige forordninger om mål og vægt fra 1682, 1687 og 1698.
- 14 Mus. nr. 5083 uden oplysninger om hjemsted, men sandsynligvis fra Ålborg rådstue.
- 15 Sådan beskrives fremgangsmåden af limfjordskommissærerne i 1740erne og det bliver denne formulering, der kommer i forordningen af 1750. – H. Beck har en anden beskrivelse, der vel må referere til fremgangsmåden i 1830erne. Han siger flg.: „Masken lægges sammen og føres dobbelt om skjeldets cylindriske perimeter; de tvende knuder i maskens ender må da i det mindste kunne berøre hverandre, hvis ikke, da er masken for lille“. (Additam. 318 b, fol. H. Beck, Beskr. o. bundgarnsfiskeriet). I realiteten giver de to fremgangsmåder samme resultat.
- 16 Reskr. af 24.5. 1737 (T. f. Fiskeri 4 (1870), 171 f.).
- 17 sstds., 173.
- 18 Rentekammerskr. 30.10.1751 ang. 2 nye Skjælder (T. f. Fiskeri 4 (1870), 193). I VL. Lundhæk godsarkiv: 1619–1782 dok. vedr. fiskeriet, findes en skr. fra stiftamtmand Holck til birkedommeren af 8.11. 1751 med meddelelse om bestemmelsen samt oplysning om, at de to nye skjælder kan fås hos borgmester Solberg i Ålborg mod betaling af 3½ mk.
- 19 Collin. Saml. 294,4^o. 7008 (H. N. Krøyer, Limfjordsfiskeriet).
- 20 Kommissionen af 1855, trykt beretning, 17.

Noter til centraldirigering af fiskeriet.

- 1 Alfred Sjöberg, Om den svenska fiskerilagstiftningen (Lund Univ. Årsskr. 1865, 12 ff.); Olof Hasslöf, Om nordisk rätt till fiske i saltsjön (Götb. o. Bohusläns f. s. tidskr. V, 1937–41, 1938: 15), se desuden samme forf. i Svenska västkustfiskarna, Götb. 1949, 443.
- 2 M(ourier), Forsøg til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedr. ældre og nyere Lovregler (No. T. f. Fiskeri I, 1874, 219 ff.); P. P. F. Mourier, Kort Oversigt over Danmarks Fiskerilovgivning (No. T. f. Fiskeri III, 1876, 254 f.) Chr. Lütken, Udsigt over de tid-

- ligere Fiskerikommissioners Virksomhed og Forhandlinger (No. T. f. Fiskeri III, 1876, 354 ff.).
- 3 Jacob Mandix, *Det danske Kammervæsen*, Kbh. 1820.
  - 4 V. Kiørboe, *Om det gamle Limfjordssildfiskeri . . .* (Nationaløkon. T. 3. R., 3. Bd., 1895, 622 ff.).
  - 5 Poul Meyer, *Fiskeret. Danmark* (Kulturhist. Lex. IV, 1959, 329).
  - 6 Holger Hjelholt, *Den jy. Landmålingsmatrikel* (Jy. Saml. 4. R., III, 411 ff.).
  - 7 Hjelholt a. a., 421.
  - 8 Limfjordskom. A: Sager udenfor design. 1695 17.4. (dr. Niels Jespersen til RK).
  - 9 do. 1695 1.5. og 8.5 (Klein til RK).
  10. do. 1698 12.11. (Klein til RK).
  - 11 der henvises generelt til C. Klitgaard, *Nibe Bys Historie*.
  - 12 Holger Rasmussen, „Vi stakkels fiskermænd . . .“ (Fra Himmerland og Kjær Herred 1962, 44).
  - 13 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad. Nr. 55. Angl. Limfjordskom. Andragende dat. 6.–7. febr. 1736 vedlagt i kopi til redegørelsen til stiftamtmanden af 1736 21.3.
  - 14 Johansen, *Om Aalborg Silden . . .*, 43.
  - 15 Kristof Glamann, *Otto Thott's Uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand*, Kbh. 1966, 94.
  - 16 Glamann a. a., 98.
  - 17 RA. Kommercekollegiets arkiv. 1735–97. B. Relationer over de danske stifters tilstand. II. Viborg og Ålborg stifter 1735–36. I Ålborg bys redegørelse 22.9. 1735 hedder det, at de fleste af byens fartøjer „går ikkun baglastede hen og med rede penge må betale det største af returladningen, såsom de Skotter og Norske kan forhandle deres saltede sild i Østersøen med profit, når de Ålborgers købmænd ej uden forlis kan afsætte deres, endel fordi de Skotter ej svarer nogen licens af det salt, der til fiskerierne forbruges, så og fordi de Norske har moderatere told, svarer ingen konsumtion af sådant salt og har bedre køb på det fyrretræ, de bruger til at salte i . . .“
  - 18 H. Stampe, *Erklæringer, Breve og Forestillinger . . .*, IV. Del, Kbh. 1796, 163.
  - 19 Johan Ludvig Lybecker, *Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne . . .*, Kbh. 1792, XVIII.
  - 20 Afhandling om det vigtigste Saltvands Fiskerie i Danmark, nemlig Sildefiskeriet, om Hindringerne imod sammes Flor, samt om Midlerne til at afhjælpe disse, Aalborg 1772.
  - 21 Forsøg til nogle Betragtninger over Fiskene og Fiskerierne i Almindelighed, samt til en fysisk-historisk-oekonomisk- og politisk Afhandling om Silde-Fiskerierne i Særdeleshed, og fornemmelig det, som drives i Limfjorden, tilligemed adskilligt, som dermed staaer i Sammenhæng, hvoriblandt en Beskrivelse over bemeldte Fjord, Kbh. 1792.
  - 22 RA. Deliberationsprotokol nr. 29 (9.5. 1696–6.9. 1697), fol. 194 a–195 a. Se yderligere RA. Kopibog over kgl. befalinger og resolutioner vedr. Ålborg og Viborg stifter. Nr. 1091 (4.1. 1697–21.11. 1702), fol. 228 b–229 b), hvor der registreres en ændring i forordningen om saltkonsumtionens tilbagebetaling i Ålborg og Nibe (1701).
  - 23 se Hasslöf, *Svenska västkustfiskarna*, 125 f.
  - 24 I Kiøbenhavns Adresseavis fremkommer således fortegnelse på de „Priismaterier og Premier“, som selskabet udsætter for på „hollandsk Maade best virket og nedsaltet Sild“, f. eks. 1775 No. 87: 12, 13 og 14, 1785 No. 180: 53 og 54, og i 1800 belønnes en købmand i Trondhjem med selskabets guldmedalje for „norsk sildesaltning på hollandsk måde“ (Det kgl. da. Landhuusholdnings Selskabs Skrifter 6. Del, Kbh. 1800, fortalen XIII).
  - 25 Fr. Thaarup, *Archiv f. Statistik . . .*, II, 292–301.
  - 26 Det kgl. da. Landhuusholdnings Selskabs Skrifter 6. Del, Kbh. 1800, fortalen XI–XIII.

- 27 Friis/Glamann, A History of Prices and Wages in Denmark 1660–1800, vol. I, Kbh. 1958, 138.
- 28 Holger Rasmussen, Sildetælling og sildemåling i Aalborg (Maritime Studier tilegnet Knud Klem = Handels- og Søfartsmuseets årb. 1966, 225–237).
- 29 T. f. Fiskeri IV, 1870, 197–200.
- 30 T. f. Fiskeri IV, 1870, 171–174.
- 31 T. f. Fiskeri IV, 1870, 176–177.
- 32 Kom.s dok. nr. 131:A (memorial fra Niels Lemvig, vejer og måler i Nibe til kgl. maj. 1740 15.2. ang. fiskeriet i Limfjorden).
- 33 T. f. Fiskeri IV, 1870, 178 ff.
- 34 Der henvises under eet til kommissionsprotokollen.
- 35 Dette materiale findes blandt kommissionens bilag nr. 1–227 og omfatter flg. numre: 44, 87, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 120, 121, 125, 129, 130, 144, 145, 152, 153, 165, 166, 168, 175, 176. 184, 185, 192, 193, 196, 199, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 211 og 218.
- 36 Registratur over de fra de herrer kommissærer over Limfjordens fiskeri til det kgl. rentekammer den 22.2. 1744 indkomne forretninger med tilh. dokumenter (Limfjordskom. A. Sager udenfor design.).
- 37 Rentekammeret til kongen 1749 21.4.
- 38 B. Design. og de ef. den liggende sager 1737–50 (bilag til litr. N).
- 39 do. (Nibefiskere til kongen 1744 16.7. og 1745 10.5.; nibefiskere til gehejmeråd F. L. v. Holstein 1745 9.6.).
- 40 RK. Ekspeditionsprotokol nr. 20 (5.1. 1746–29.12. 1750), 381–385.
- 41 Der henvises under eet til kommissionsprotokollen.
- 42 RK. Ekspeditionsprotokol nr. 20, 613–616, 616–628 og ekspeditionsprotokol nr. 22 (5.1. 1751–31.10. 1757), 13–19.
- 43 B. Design. og de ef. den liggende sager 1737–50, nr. 2 og 3 (nibefiskere til kommissionen 10.6. 1749).
- 44 do., bilag til litr. E under litr. S (With til RK 22.10. 1749).
- 45 do., litr. C (With til kongen 4.10. 1749).
- 46 do., litr. O under litr. S (With til RK 21.5. 1750) og bilag til litr. E under litr. S (With til RK 25.5. 1750).
- 47 do., litr. E. m. bilag under litr. S (Holck, Solberg og Schelde til RK 20.4. 1750).
- 48 do., litr. S (RK til kongen 7.12. 1750 med den vedhæftede approbation af 15.12.).
- 49 se Betænkning om Saltvandsfiskeriet, Kbh. 1903, 51 ff. og bilag 6: Om Betydningen af Limfjordens „laasede Vande“ . . . af C. G. Joh. Petersen.
- 50 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Nr. 55. Angl. Limfjordskom. (byskriver Schiønning til stiftamtmand With 5.2. 1751).
- 51 VL. Ålborghus m. fl. amter. Inkvisitionsforretninger limfjordsfiskeriet ang. i henh. t. forordn. 15.12. 1750. 1761–93.
- 52 VL. Thisted amtsarkiv. B 2-396. Journalsager. K. Fiskerisager 1805–40. Herredsfoged J. Hansen, Klim til amtmand Faye 30.6. 1806). – Amtmandens svar kendes ikke.
- 53 VL. Viborg stiftamt og Hald amt – 1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713–88. Nr. 55. Angl. limfjordskom. (A. C. Filt til stiftamtmd. 27.1. 1751; byskriver Schiønning til stiftamtmd. 5.2. 1751; samlet henv. fra 60 nibefiskere til stiftamtmd. 11.2. 1751. Herpå svarer stiftamtmand With 15.2. 1751).
- 54 T. f. Fiskeri IV, 1870, 194–196.
- 55 refereret i Fiedler, Om den Indflydelse etc. (No. T. f. Fiskeri IV, 1878, 49 f.). Vurderingen skyldes især Krøyer, der var medlem af kommissionen.
- 56 Limfjordskommissionens (trykte) betænkning af 1855, 75.

Bilag I.

V.L. Restrup godsarkiv. Doc. vedr. Restrups fiskeri i Limfjorden 1724–1835.

(3) Reignskab for Goedset og Fisker Reedskabet udi og ved Fiskerboeden Restrup tilhørende ved Klitgaard fra 20de Julii Ao 1739 indtil den 9de Julii Ao 1740.

Det som var i behold den 20. juli Ao 1739 og siden er kommet udi og ved Fiskerboeden til 9. juli Ao 1740	Det udleverede og forbrugte	Det som var i behold udi Fiskerboeden da Garne var indbøedt den 9. juli Ao 1740
--	-----------------------------	---

Udi den yderste stue

- 1 gl. lang fur bord på kryts foed
- 1 gl. benk
- 1 gl. jern kackelovn

Udi den inderste stue

- 1 lidet rund bord-blaed uden foed
- 1 liden benk
- 8 jern Rruller til garn
- 3 jern at hugge sten med
- 2 mahler til hengerøret til skyttens koeg
- 29 muursteen

Udi Kiøchenet

- 1 fur tiær Tønde med 3 fiærd. tiære udi
- 9 tomme dito
- 1 tom fur Tiær Tønde fra Restrup
- 12 tønner tiære som blev købt af Peder Laursen ved Klitgaard
- 12 tønner tiære, som blev købt af Laurs Lund i Aalborg
- 2 tønner tiære købt siden fiskeriet var lagt

Til de nye Garn er 4re ringe af disse forbrugt
Disse 2 mahler er slaaet på skyttens koeg

Disse 3 fiærd. Tiære forbrugt til Høest Fiskeriets Garn og tøndnen til Restrup loe Gulve
Til Restrup loe Gulve 6 Tønder, Ingvor fået 1 td., Simon Fiskerkarl 1 td., Stii 1 td., og Svend 1 tønne
Disse 12 tønner tjære er forbrugt til Vaaer Fiskeriets Garn, Ingvor Skipper fået 1 td., Simon Fiskerkarl 1 td., Christian 1 td., Hans Svenske 1 td., 2 td. brændt

Disse 12 td. tjære forbrugt til vår fiskeriets garn og alle tønnerne har måttet opbrænde under tiær ked-delen for de ej ville slippe tiæren

Af den ene tønne tjære forbrugt 3 fjerdingen til aaelruserne og kaagene

Udi den yderste stue

- 1 gl. lang fur bord på kryts foed
- 1 gl. benk
- 1 gl. jern kackelovn

Udi den inderste stue

- 1 lidet rundt bord-blaed uden foed
- 1 liden benk
- 4 jern Rrulder til Garn
- 3 jern at hugge sten med
- 29 muursteen
- 1 merk jern til steeg

Udi Kiøchenet

6 tomme tiær tønner

1 fur tiær tønne fuld af tiære. 1 dito med 1 fjerding udi

1 ege tiær balle
1 tiærqvast

Denne tiær qvast er kommen til Re-
strup

1 gl. brun malet dør m.
2 hengsler
1 støcke siide esbing
1 gl. jern tiær gryde
3 støcker fuur træ

Dette ene af disse støcker træer var
rådden og derfor opbrændt ved
tiær keddelen

1 ege tiær balle

1 gl. brun mahlet dør m.
2 heigsler
1 støcke siide esbing
1 gl. jern tiær gryde
2 støcker fur træ

10 Nyder

På loftet

Til Ingvor Laurssøns kåg,
som er indbøedt

7 garn
7 rader
1 garn } Nye reedning
1 rad }

Af det ene garn forbrugt omgangen,
overtelle og bundsimmet til ælruus-
serne og bundet af samme og een
dito så og omgangen forbrugt til at
bøde i de andre garn

Til Thomas Laurssøns kåeg
10 garn

10 rader
1 garn nye reedning

Af den ene rad forbrugt et støcke
med tellerne til at forlænge en af de
andre rader med og det øvrige af
samme sat i den inderste raed

Til Svend Hansøns kåeg

7 garn
8 rader
2 garn } Nye reedning
1 raed }

Af det ene gl. garn er omgangen
med over og under tellne, eller bund-
simme forbrugt til æl ruuserne og
bundet af samme så og af et dito
med omgangen er bøedt i de andre
garn

Til alle 3 kågene

6 goede roer
5 gl. dito

2 roer af disse omgjort til den dri-
ver kåeg, som bruges ved æl ruu-
serne

4 stageroer med skoe
6 stageroer uden skoue
nye gjorte

1 nye skoue til stageroer
2 skoue til stageroer

3 Tel kroge
3 Bådshager
1 Mål stage
3 Skoule
3 Øeskar
1 gl. dito

3 gode Briel Kurve

3 gl. dito

3 nye Briel Kurve
3 seyel bielker

Disse 3 skoue er sat på 3 af de nye
stageroer

Ved fiskeriet er disse 3 Kurve meget
forslidte
Disse 3 gl. Briel Kurve er ganske
opslidte

På Loftet

Til Ingvor Laurssøns kåg,
som er indbøedt

6 garn
8 rader

Til Stii Andersøns kaag
11 garn det ene ubødt og
casseret

9 rader

Til Svend Hansøns kåeg

7 garn
9 rader

Til alle 3 kågene

6 goede roer
3 gl. dito

7 stageroer med skoue
3 gl. dito uden skoue

3 Tel kroge
3 Bådshager
1 Mål stage
3 Skoule
3 Øeskar
1 gl. dito

3 gl. ubrugelige Briel
Kurve

3 gode Briel Kurve
3 seyel bielker

2 master		2 master
1 dito bræcket		1 dito bræcket
2 Sprøder		2 Sprøder
1 Steeg til 1 Sprøed		1 Steeg til 1 Sprøed
1 Seyel og Lolle med Stav og Agtømme	Omgjort af Niels Oeland ved Klitgaard til skyttens lille kåg	1 gl. Seyel og Lolle med Stav og Agtømme
1 gl. Seyel og Lolle med Stav og Agtømme		2 Maal Taul
3 Maal Taul	Det ene taul forbrugt til æel-ruusernes arm, eller krog teller	3 Bom Taul
3 Bom Taul		3 Kåeg Fæster
3 Kåeg Fæster		2 gl. dito
2 gl. dito		
10 Nyder	Disse 10 Nyder er nedlagt i kiøckenet	
8 Skielleroms Fieller		8 Skielleroms Fieler
3 Granroms Fieler		3 Garnroms Fieler
1 brændt Sild Balle		1 brændt Sild Balle
1 gl. ubrændt dito		1 gl. ubrændt dito
1 stoer Vind-Bom med tov		1 stoer Vind-Bom med tov
1 lille dito med tov		1 lille dito med ubrugeligt tov
1 Ring til begge Bom-mene		1 Ring til begge bommene
10 Vind-Spigger	Af disse er 2 Vindspigger kommet i stækker	8 Vind-spigger
1 jern Pold m. Stage til blindhole		1 jern Pold m. Stage til blindhole
1 Pig med Stage		1 Pig med Stage
1 Jern Skoue til et Steeg		1 jern Skoue til et Steeg
1 dåbelt Blok m. en enkelt dito med Reb og 2 jern hager		1 dåbelt Blok med en enkelt dito med reb og 2 jern hager
3 æel Kuber	Af disse kommet 1 æel kube til Restrup Fisker Parker	2 æel kuber
Nogle stækker tjæret Løft		Nogle små stækker tjæret Løft
2 Sten utjæret dito		2 Steen utjæret dito
1 lille stække Løfft		1 stække tjæret Løft
2 Steen Bund		
1 lille Stække Bund	Dette Bund, Bøedgarn og Tvinde er forbrugt til Garnenes Bødninger	
1 Steen Bøedgarn	1 stække Taul forbrugt til at forbedre tellerne på garne og Raderne, hvor de vare i stækker	3 stækker nye utjæret Taul
4 nøgler Tvinde		
4 stækker nye utjæret Taul		
Teller og Stropper af 2 Garn og 1 Rad		Teller og Stropper af 2 Garn og 1 Rad
1 lille stække Overtelle	Dette stække Telle forbrugt til Bøyer og Kågfæster	
1 stække gl. ubrugelig Bund		1 Stække gl. ubrugelig Bund

15½ Steen Hamp nye Disse 15½ Steen Hamp Reed udi
 Reedning, Reed udi Løft, Skoed, Garn med mere som anført
 Skoed-, Sye- og Steen er, forbrugt til Garnenes og Radder-
 Tvinde, Bind, Bøedgarn, nes Bødning undtagen
 Omgangs Refler og Bund 19 Nøgler Bøedgarn
 Refler 5 Nøgler Tvinde

4 Marker Driftt 3 Marker Driftt forbrugt til Kågenes 1 Mark driftt
 Digtning

Teller og Stropper samt
 Hoved-Reebe af 2 Garn
 Hoved Reebe og Stropper
 af de 2 Garn som blev
 brugt til åel-ruserne
 5 støcker Omgang af 2
 garn, levnet fra åel-
 ruserne

Til Skyttens kâeg

1 gl. Seyel med Mast og
 Spræed.

1 Hengeroer
 2 Aarer
 1 lang dito
 1 Roer Fiel

Til Skyttens kâeg

1 gl. Seyel med Mast og
 Spræed, samt Stav og
 Agtømme

1 Hengeroer
 2 Aarer
 1 lang dito
 1 Roer Fiel
 1 gl. Seyel aldeles ubru-
 gelig

Udi Stalden

1 tiær keddel
 3 jern stænger
 1 gl. dør i støcker m. 2
 hængsler
 6 Ruues Bomme med ho-
 vet Reebe Klover og hael
 simmer
 6 par Kroge

6 Rader
 8 brugelig Needgarn
 2 ubrugelig dito
 3 nye Needgarn
 3 bundteller

Af disse forbrugt 1 Krog til at sætte
 i enden af den inderste Raed på
 Stiis lænke

3 af disse garn ganske opslidt og tel-
 lerne sat i de nye Needgarn
 2 af disse på lige måde øede, og
 tilbage

Udi Stalden

1 tiær keddel
 3 jern stænger
 1 gl. dør i støcker med
 tvende hængsler
 4 Ruues Bomme med Ho-
 ved Reebe, og med Klo-
 ver og Hael simmer
 2 ubrugelige dito med
 Hoved Reebe, Klover og
 Hael simmer
 5½ par Kroge

6 Rader
 7 ubrugelige Needgarn
 1 brugelig Needgarn
 3 bundteller

Ved Fiskerboeden

3 Fisker Kâege
 1 liden kâeg til Skytten

Ved Fiskerboeden

3 Fisker Kâege
 1 liden kâeg til Skytten
 med 2 Mahler til Henge-
 roeret

Ved Ingvors Hus

Til Ingvor Laurssøns kåg
 19 tylt 9 steeg
 Til Thomas Laurssøns kåg
 21 tylt 1 steeg
 Til Svend Hansøns kåg
 17 tylt 2 steeg
 er 58 tylter
 Til alle kågene nye steeg
 7¹/₂ t.
 Summa 65¹/₂ tylt

På fjorden er bleven øde til Ingvor
 Laurssøns kåg 2 tylt 8 steeg
 til Stii Andersøns kåg 1 tylt 10 steeg
 til Svend Hansøns kåg 3 tylt 3 steeg
 herfra afgår disse øede 7 tylt 9 steeg

Ved Ingvors Hus

Til Ingvor Laurssøns kåg
 19 t. 7 st.
 Til Stii Andersøns kåg
 22 t. 3 st.
 Til Svend Hansøns kåg
 15 t. 11 st.
 er 57 tylt 9 steeg

På Rostrup

1 Merck Jern til Steeg
 2 Par gl. Fisker Støvler

Disse Jern er kommet til Fiskeriet
 ved Klitgaard

Paa Rostrup

Fiskerboeden tilhørende
 2 par gl. Fisker Støvler

Klitgaard ut supra

Chr. R. Schousdruph

Sagregister

Registret har sin grundstamme i stoffets saglige opdeling, men medtager desuden sådanne henvisninger, som giver en væsentlig supplerings til de enkelte emner. Registret tager dog ikke hensyn til detaljer ved de enkelte redskaber o. l. Sådanne detaljer må opledes under selve hovedbegrebet.

- Aborredgarn, se gråfiskegarn
Aborreruse, se gråfiskeruse.
Afgift 38, 105, 131, 138, 142 ff., 154 ff., 163, 186 ff., 215, 234, 252 f., 272, 274, 288 ff., 331, 363, 370 ff., 376 f., 379, 403, 410 ff., 484, 490, 505
Algier 217 ff., 493
Bager 350 ff.
Baggarn 82 ff., 376, 385 f., 410 ff.
Bejsning (af garn) 111, 481
Blindredsel 410
Blusning 225 f.
Brasennedgarn, se gråfiskegarn
Brede-fiskeri 277
„Bredhat“ (d.e. fiskerbåd) 287
Bundgarn, se sildebundgarn og heltbundgarn
Bundgarnslav 93 ff.
Bundgarnslænke 63, 474 f.
Bundgarnsstade 63 ff.
Bødepige 360
Bødker 350 ff., 361 f.
Bøtvåd 196 ff., 489, 498
Bådlav 364 f.
Daglønner 355 ff.
Delefoged 72 f., 377 f.
Dobbelt sætteri 82 ff., 385 f.
Drivgarn 122 ff., 418, 483 f.
Drættsted 138 ff., 472 f., 485 f.
Dybsætning 44, 70 ff., 377 f., 414 ff., 476 f.
Dybvåd 199 ff., 235, 249, 251 ff., 422, 426 ff., 490 f.
Ejermærker 58 f., 383
Endelsgrund 156, 297, 376, 402 f., 406, 408, 418
Enkelt sætteri 82 ff., 386
Erhvervsfisker 257, 328 ff.
Es[t]våd 203, 364, 432
Farver 354 ff.
Fejlsætteri 76, 380, 385, 410 ff.
Feldbereder 354 ff.
Fiskegrund 33 ff., 346
Fiskerbefolkning 257 ff.
Fiskerbonde 257 ff., 334, 373 ff., 499
Fiskeriejere 297 ff.
Fiskerikommission 18 ff., 43 ff., 194, 393, 395 ff., 439 f.
Fiskeriopsyn 179 ff., 366, 392, 432 ff., 437 ff.
Fiskerkarl 350, 470
Fiskerleje 268 ff., 347
Fiskerskib (= Knubskib) 119, 277
Fogder 317 f., 322, 342 f., 366 ff., 381, 501 f.
Fold bundgarn, se heltbundgarn
Forbud 367 ff., 375 ff., 478, 504 f.
Forsøgling af fiskeredskab 178 ff., 420
Forstrandsret 34
Fæggevåd 203
Fæstestade 340 f., 371 ff.
Førekåg 349, 357, 378, 475.
Gaffelgarn 83, 86, 89 ff., 377, 385 f., 410 f.
Garnbinding 349, 362, 388 f., 430 ff.
Garnbod 107 f., 481
Geddekurv 248, 287
Gedderuse, se gråfiskeruse
Gennembrud (af Aggertangen) 24
Gfarmester 354 ff.
Glib, se strygglib, vadeglib
Gliblav 209 ff., 276
Grundsætning 74 ff., 378
Gråfisk 29, 47, 231 ff.
Gråfiskegarn 228, 254 ff., 428 f., 497
Gråfiskeruse 246 ff., 428 f.
Gråfiskevåd 249 ff., 496
Guldsmed 354 ff.
Gællekone 346, 351, 362
Handelsmand 350 ff.
Handskemage 350 ff.
Hankegarn 127
Hattemager 354
Havrending 24 f., 362 f.
Helligdagsrøgtning 96 f., 470, 480
Heltbundgarn 232 ff., 426 f., 495 f.
Heltbundgarnslav 241 f.
Heltnedgarn, se gråfiskegarn
Heltruse, se gråfiskeruse
Heltvåd 249 ff., 426 ff.
Heltvådlav 283 ff.
Hildingsgarn 388
Hjælpefoged 368 ff.
Husmand 241, 264 ff.
Husnæring 354 ff.

Inderste, 131, 242, 264 ff.
Isfiskeri 102, 159, 196, 217 f., 222 ff., 416
Iskælk 222 f.

Jordhytte 363

Kannikfiskeri 36, 234 f., 496
Karvåd 195 ff.
Kastvåd 485
Knubskib 119, 277, 482
Kobbede sildegarn 124 ff., 483
Kobbersmed 354
Kongskøb 38 f., 470
Kopskat 349, 353, 503
Krambod 348, 350, 354 ff., 503
Kratvåd 200 f., 422
Krejler 350 ff., 408
Krejlkåg 378, 416, 477
Kroglav 227, 230, 494
Krogtrug 231
Kræmmer 350 ff.
Kube, se rygkurv
Kåg, se førekåg, krejlkåg, lejekåg, sildekåg, skonnekåg, teltkåg
Kågbygger 354 ff.

Landdragningsvåd, se heltvåd, sildevåd, stagvåd

Lejekåg 131 ff., 271, 282 f.
Lodkarl, se løderkarl
„Lukkede“ stader 92
Læggekone 351, 360, 362
Lænkerum 78 f., 385, 477 f.
„Løbende“ fiskeri 49, 406
Løderkarl 93, 95, 269, 352, 355, 359 ff., 504
Lønkarl 355, 359 ff.
Løse „garn i bunde“ 80, 117, 381 ff.
Lå 51, 474
„Låsede“ vande 185, 420 f., 436

Madding 203, 229 f., 364, 432, 494
Mandtal 353
Maskemål 61, 116, 141, 201, 205 ff., 387 ff., 430 f., 507
Meed 63 ff., 158, 371 f., 385, 403, 475 f., 486
Mellemlænker 79, 83, 377
Murer 350 ff.
Mærkejern (til stæg) 58, 510, 514
Målestage 72 f., 378, 511
Måletov 66 f., 385, 476, 512

Natterøgtning 94 ff.
Nedbor 388 f., 430
Nedgarn, se gråfiskegarn, sildegarn
Nedgarnslav 125, 129, 131 ff., 266 ff.

Nibesild, se ålborgsild
Nyp haring, se ålborgsild

Opbud (af stader) 370

Piglyster 218 ff.
Plumpjern 219 f., 225 f., 259
Pulsning 172 f., 178, 186, 254, 286
Pulsvåd 43, 168 ff., 364, 418 ff., 438 f., 489 498 f.
Pulsvådbåd 173 ff.
Pulsvådlav 170 ff., 186 ff., 281 ff.
Pæleoptagning 60, 108 ff., 512

Rebslager 354
Retgarn 82 ff. 376, 385 f., 410 f.
Ruse (se silderuse etc.) 43, 481 f.
Rygkurv 291, 352
Røgtning 93 ff.

Sadelmager 354
Salterbod 37 f., 275, 323, 324, 326, 338, 347 ff., 356, 473, 481, 503
Sandtold 38
Sandvåd 99, 163 f., 202 ff., 422, 486, 491
Savlyster 218 ff., 493
Sejlmager 354
Sildebundgarn 34 ff., 43 ff., 50 ff., 259 ff., 393, 410, 474 ff., 497 f., 511 ff.
Sildegarn 99, 122 ff., 259 ff., 418 f., 483, 513
Sildehandel 354 ff., 362, 508
Sildehænger 350 f.
Sildekåg 73, 93 f., 209, 511 ff.
Sildepranger 350
Silderane 71
Silderuse 111 ff., 259 ff., 377, 410 ff., 513
Silderuselav 121 f.
Sildesalter 37 ff., 346, 350 f., 361, 469
Sildesaltning 37 ff., 338, 345 ff., 400 f., 469 f., 508
Sildetønde 41 f., 402, 469, 471
Sildevåd 138 ff., 259 ff., 416 ff., 485 f., 496
Sildevådbåd 149, 151
Sildevådlav 140 ff., 266 ff., 486
Skakgarn 89, 377, 385 f., 410 f.
Skallenedgarn, se gråfiskegarn
Skalleruse, se gråfiskeruse
Skoflikker 350 ff.
Skomager 354
„Skonnekog“ 38
Skræder 350 ff.
Skælde 61, 116, 141, 200 f., 206 ff., 387 ff., 430 f., 507
Skævredsel 89, 410
Slagter 355
Smed 350 ff.

- Smeltnedgarn, se gråfiskegarn
 Snedker 350 ff.
 Snurrevåd 198
 „Soppevåd“ 203
 Spinding 355 ff., 362
 Stadebog 19 f., 312, 328, 368, 396 f., 403, 409
 Stademål 54, 66 ff., 114 ff., 344, 375 ff., 406, 410, 474, 476
 Staderegister 368 ff., 505
 Stadesild 374
 Stagvåd 249 ff., 426 ff.
 Stavelgarn 123, 136, 484
 Stedsmål 379
 Strygglib 99, 209 ff., 422 ff., 486, 492
 Strygglibsselskab 209, 211 f., 216, 492
 „Stædstæde“, se fæstestæde
 Stæg 38, 56 ff., 115, 475
 Støtlænke, 82, 478
 „Stående“ fiskeri 49
 Susebukser 152
 Sættegarn 123 ff., 418 f., 484 f.
- „Tage garn i land“ 43, 80, 381 ff., 506
 Teltkåg 95
 Tiggeri 349, 352 f.
 Tjenestekarles fiskeri 130 f., 241 f., 274, 279
 Tjærehus 111
 Tjæring af garn 110 ff., 481, 510, 513
 Toggergarn 278
 Torskekroge 364
 Tækkemand 355
 Tømrer 350 ff.
- Tørre sild 36, 351
 Tørring af garn 104 ff., 155, 192 f.
- Undermålsfisk 388 f.
 Ungkarl 265 ff., 274, 290, 292
- Vadeglib 99, 209 ff., 265, 426, 486, 491
 Vandstøvler 152, 352
 Vognmand 350 f.
 Vragning 41, 399 ff.
 Værtshusnæring 354 ff.
 Væver 355
 Våd, se bøvåd, dybvåd, estvåd, fæggevåd, heltvåd, karvåd, kastvåd, kratvåd, pulsvåd, sandvåd, sildevåd, „soppevåd“, stagvåd
 Vådkarl 141 ff., 272 f., 470
 Vådskipper 141 ff., 272 f.
- Øltapper 350 ff.
- Ålborgsild 40 ff., 470 f., 473
 Ålegård, se åleruse
 Ålekam 219 f., 226 f.
 Ålekrog 227 ff., 424 ff., 494
 Ålekube 99, 167, 512
 Ålelyster 99, 217 ff., 426, 493
 Åleruse 99, 160 ff., 259 ff., 424 ff., 487, 510 ff.
 Ålestæde, se åleruse
 Ålevåd, se bøvåd, dybvåd, karvåd, kratvåd, pulsvåd, sandvåd
 Ålevådslav 196, 201 ff., 269
 Åresild 38